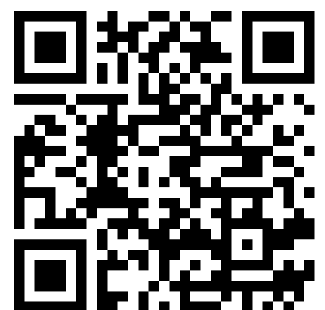

Publikacije kr. zem. statističkoga ureda u Zagrebu.

XIX.

GLAVNI IZVJEŠTAJI

O STANJU USJEVA I O GOSPODARSKIH PRILIKAH U OBĆE.

PO IZVJEŠTAJIH GG. STALNIH GOSPODARSKIH IZVJESTITELJA

PRIREDJUJE I IZDAJE

KR. ZEMALJSKI STATISTIČKI URED U ZAGREBU.

GODINA TREĆA. 1895.

(IZVJEŠTAJI I—XII).

U ZAGREBU 1895.

KRALJ. ZEMALJSKA TISKARA.

SADRŽAJ.

God. 1895. Izvještaj I.

GLAVNI IZVJEŠTAJI

o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće.

Po izvještajih gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja

sastavlja jih i izdaje

kr. zem. statistički ured u Zagrebu.

I.

Ratarska produkcija g. 1894. Prirod sav i prirod po jutru. Popriečna težina žitarica i sočivica. Popriečna ciena pojedinih plodina. Vriednost produkcije.

Plodine	Hrvatska i Slavonija	Županije							
		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem
I. Sav prirod g. 1894 u metričkih centih									
1. Žitarice.									
Pšenica ozima	2,336.442	7.128	60.506	131.168	40.335	191.657	353.443	637.750	914.455
Pšenica jara	68.187	26.279	8.859	5.718	402	7.317	9.865	7.977	1.770
Pir ozimi	7.645	69	109	6.630	305	116	197	74	145
Pir jari	20.134	14.382	4.236	1.306	—	9	201	—	—
Raž ozima	811.804	10.814	32.350	128.216	93.012	285.050	79.812	138.796	43.754
Raž jara	36.374	5.231	1.858	3.175	3.198	9.501	8.960	4.086	365
Ječam ozimi	464.532	2.431	23.667	100.220	21.140	61.909	42.945	75.369	136.851
Ječam jari	153.397	75.084	5.224	6.140	13.549	17.340	4.860	6.148	25.052
Napolica suražica ozima	472.028	1.743	759	1.238	441	1.269	26.747	110.061	329.770
Napolica suražica jara	53.774	1.430	245	464	—	40	3.972	21.193	26.430
Napolica ozima pšenica i pir	1.196	1.113	12	9	—	—	62	—	—
Napolica jara pšenica i pir	2.061	1.758	27	37	—	—	239	—	—
Napolica jara pir i zob	18.103	16.308	1.187	144	—	14	450	—	—
Napolica jara pir i ječam	8.281	7.529	429	12	—	—	137	—	174
Ostale napolice	5.153	5.153	—	—	—	—	—	—	—
Zob	776.573	34.304	37.746	78.024	38.724	32.311	72.950	194.149	288.365
Proja	270.017	8.091	69.076	123.869	3.099	41.892	5.788	7.336	10.866
Bar	1.083	57	807	88	—	84	—	—	47
Heljda	57.143	1.750	1.248	5.806	16.202	29.257	1.860	880	140
Sjerak	22.667	30	1.724	13.869	1.421	2.366	2.578	430	249
Kuruza	3,202.653	47.814	141.350	789.257	369.221	411.310	346.494	242.877	854.330
2. Sočivice.									
Leća	4.277	43	104	651	288	222	416	635	1.918
Grah	737.061	15.703	45.485	170.276	91.758	117.147	100.646	54.613	141.433
Zečak	12.687	263	3.074	2.175	554	3.259	865	923	1.574
Bob i ostale sočivice	22.627	215	1.939	7.977	6.455	1.213	2.645	1.376	807
3. Okopavine.									
Korun	3,086.302	371.872	389.658	579.668	416.504	747.450	210.808	169.535	200.807
Blitva	293.308	1.752	13.157	31.122	17.141	78.315	10.021	59.964	81.836
Biela repa	375.733	4.507	26 285	90.969	134.543	91.799	11.730	11.686	4.214
Burak	73.777	991	1.314	6.929	9,672	20.578	1.258	7.665	25.370
Kupus	647.685	75.470	141.882	137.141	42.707	113.057	49.111	26.698	61.619
Mrkva	39.244	2.125	3.980	8.302	5.366	13.950	2.213	632	2.676
Koraba	32.712	3.186	13.712	10.353	594	3.330	683	139	715
Luk	72.974	991	2·582	18.783	720	21.353	10.713	6.569	11.263
Buče	6,148.567	70.337	265.077	1.616.071	699.319	1,172.619	804.843	402.416	1,117.885
Dinje ljubenice	28.801	—	39	427	45	871	855	1.541	25.023
4. Trgovinsko bilje.									
Repica ozima	88.742	—	—	984	4.352	926	1.430	38.247	42.803
Repica jara	1.089	32	15	63	—	705	68	180	26
Lan u vlaknu — ozimina	16.491	43	1.201	4.766	770	4.113	2.448	1.834	1 316
Lan u vlaknu — jarina	14.395	859	772	3.734	421	6.037	1.912	390	270
Konoplja u vlaknu	74.419	5.434	7.536	14.949	8.843	9.822	1.881	8.363	17.591
Duhan	222	—	—	—	—	—	192	30	—
Hmelj	123	—	—	—	78	—	25	14	6
Mak	1.377	—	—	38	3	351	306	214	465
Cikorija	16.040	—	—	5.562	9.410	760	—	228	80

Plodine	Hrvatska i Slavonija	Županije							
		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem
5. Krmovno bilje.									
Djetelina	, 1143.300	49.768	157.476	268.274	161.152	252.830	62.316	97.154	94.330
Lucerna	264.505	3.535	12.212	89.728	24.373	53.851	9.034	37.087	34.685
Grahorica (Wicke)	621.082	—	56	14.436	38.682	52.296	62.925	140.168	312.519
Grahorka (Esparsette)	20.336	110	201	490	894	2.640	1.334	1.626	13.041
Muhar	40.023	—	—	1.404	1.240	8	340	6.259	30.772
Ostalo krmovno bilje	222.081	278	28.845	109.819	22.786	5.056	1.707	24.812	28.778
6. Prirod siena.									
S livada	12,562.350	1,389.644	1,634.270	2,719.009	1,147.385	2,241.491	1,446.140	793.969	1,190.442
S pašnjaka	3,485.875	881.653	449.915	521.796	181.728	250.494	407.334	183.191	609.764
S ugara zelenoga	650.047	153.573	75.203	155.521	6.640	110.074	36.722	40.403	71.911
II. Popriečni prirod g. 1894. po jutru.									
1. Žitarice u hektolitrih.									
Pšenica ozima	7·77	5·02	5·62	5·84	6·85	7·14	7·68	8·07	8·43
Pšenica jara	5·62	4·63	5·90	5·12	5·45	6·32	8·53	6·85	6·19
Pir ozimi	6 85	5·54	4·14	7·02	8·86	3·21	6·67	5·00	8·00
Pir jari	5·48	5·31	6·02	5·43	—	4·20	7·70	—	—
Raž ozima	6·87	5·41	5·52	6·28	6·81	6 60	6·88	8·13	9·99
Raž jara	5·55	3·46	5·37	5·24	7·45	6·48	6·08	6·29	10·00
Ječam ozimi	8·85	3·51	6·06	8·55	8·87	7·74	9·38	10·08	9·74
Ječam jari	7·14	6·22	5·70	7·01	11·24	7 93	6·98	10·60	8·71
Napolica suražica ozima	8·45	6·06	4·25	5·43	4·30	7·17	8·88	8·66	8 41
Napolica suražica jara	8·42	4·91	5·00	7·76	—	4·00	10·24	8·27	8·72
Napolica ozima pšenica i pir	8·99	9·56	5·00	8·00	—	—	4·71	—	—
Napolica jara pšenica i pir	7·53	7·31	3·00	4·57	—	—	13·00	—	—
Napolica jara pir i zob	5·55	5·43	6·52	8·00	—	4·00	9·00	—	—
Napolica jara pir i ječam	5·47	5·43	7·55	5·00	—	—	3·80	—	6·00
Ostale napolice	4·67	4·67	—	—	—	—	—	—	—
Zob	10·44	5·86	8·13	8·73	12·28	8·82	9·68	11·97	12·03
Proja	5·02	3·11	4·16	5·81	4·94	5·08	6·04	6·67	4·64
Bar	2·19	1·69	2·00	5·07	—	3·00	—	=	4·00
Heljda	4·51	3·91	3·31	5·63	5·00	4·22	4·74	4.42	4·40
Sjerak	4·65	3·00	5·35	4·61	4·00	4·80	4·77	6.80	2·96
Kuruza	6·71	3·96	5·92	7·04	6·09	6·74	6·64	5.93	7·45
2. Sočivice u hektolitrih.									
Leća	4·51	3·00	3·22	4·55	2·70	3·93	5.74	4·30	5·09
Grah	2·03	1·92	2·00	1·81	1·95	2·32	1·90	1·90	2·42
Zečak	3·46	2·90	3·50	3·11	2·85	3·89	4·55	3·22	3·20
Bob	3·56	3·88	3·55	3·11	3·32	4·23	4·83	5·69	4·72
3. Okopavine u metr. centih.									
Korun	23·74	26·29	24·48	20·92	18·15	30·41	27·45	20·29	23·17
Blitva	43·82	26·55	35·37	33·29	33·54	51·76	30·46	32·12	74·33
Biela repa	28·59	38·85	24·11	25·66	34·73	28·78	19·95	21·40	22·06
Burak	33·11	15·98	13·27	17·95	22·44	31·37	23·30	33·91	80·80
Kupus	24·91	26·63	30·30	23·24	20·90	27·19	20·70	19·66	23·30
Mrkva	17·61	16·35	16·94	19·72	21·55	17·18	19·78	9·72	13·12
Koraba	22·07	27·23	24·93	20·18	19·16	18·50	20·09	10·69	16·25
Luk	15·71	7·93	9·90	17·92	18·00	16·91	16·13	13·30	15·01
Buče	13·51	8·17	10·83	13·77	11·55	19·04	12·47	11·06	13·72
Dinje i ljubenice	28·01	—	6·50	11·86	22·50	13·40	14·01	12·63	34·00
4. Trgovinsko bilje u metr. centih.									
Repica ozima	5·32	—	—	5·92	6·98	7·16	5·08	5·18	5·27
Repica jara	5·34	4·00	5·00	5·72	—	6·98	5·23	3·00	3·25
Lan u vlaknu-ozimina	2·60	1·65	2·24	2·42	2·56	2·68	2·88	2·73	2·91
Lan u vlaknu-jarina	2·53	2·21	2·44	2·34	2·51	2·56	2·91	2·98	3·21
Konoplja u vlaknu	4·23	3·33	3·71	3·63	3·48	3·76	5·82	2·99	5·88
Duhan	5·29	—	—	—	—	—	6·00	3·00	—
Hmelj	3·51	—	—	—	3·90	—	4·17	2·00	3·00
Mak	2·80	—	—	2·71	3·00	2·34	3·44	2·68	2·96
Cikorija	52·59	—	—	49·22	66·74	54·29	—	6·33	8·00
5. Krmovno bilje u metričkih centih.									
Djetelina	17·31	17·54	12·73	20·25	20·45	21·34	15·13	12·32	16·12
Lucerna	18·40	25.07	14·87	23·97	22·08	18·96	12·50	11·53	24·49
Grahorica	12·14	—	14·00	18·44	14·76	12·73	12·40	9·77	12·90
Grahorka	8·38	10·00	13·40	9·42	13·15	7·29	9·89	6·00	8·71
Muhar	10·96	—	—	10·32	8·67	8·00	13·60	7·23	12·41
Ostalo krmovno bilje	19·84	2·41	11·28	30·23	15·66	18·52	12·36	18·34	16·04
6. Prirod siena u metr. centih.									
S livada	16·09	15·50	13·56	18·34	21·97	20·00	17·17	12·71	10·73
S pašnjaka	3·43	3·10	2·88	3·34	4·94	5·15	3·66	2·55	4·00
S ugara zelenoga	3·47	4·15	3·19	3·86	4·58	3·57	2·58	2·59	2·93

Plodine	Hrvatska i Slavonija	Županije							
		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem
III. Poprječna težina jednoga hektolitra u kilogramih g. 1894.									
1. Žitarice.									
Pšenica ozima	77.76	73.71	77.54	77.46	78.16	78.71	76.64	78.32	77.68
Pšenica jara	74.52	73.65	73.78	75.40	77.61	77.75	73.29	75.55	77.43
Pir ozimi	45.47	44.52	48.66	45.73	42.00	42.00	44.00	48.00	43.15
Pir jari	45.07	46.09	41.52	45.02	—	42.00	59.29	—	—
Raž ozima	70.88	67.22	69.01	69.56	71.18	72.17	68.60	71.58	70.48
Raž jara	67.76	65.01	62.94	64.92	69.51	71.34	66.62	68.95	73.00
Ječam ozimi	61.10	58.88	59.66	60.11	61.03	61.79	59.09	61.59	62.23
Ječam jari	60.90	59.91	59.81	60.46	63.31	62.35	58.94	65.01	61.46
Napolica suražica ozima	72.69	72.23	70.00	71.39	76.00	76.95	70.52	73.07	72.74
Napolica suražica jara	72.95	70.41	68.00	69.46	—	76.92	68.00	72.51	74.38
Napolica ozima pšenica i pir	48.36	48.29	60.00	58.00	—	—	47.21	—	—
Napolica jara pšenica i pir	49.90	50.21	60.00	58.75	—	—	46.00	—	—
Napolica jara pir i zob	42.29	42.26	40.00	45.00	—	40.00	50.00	—	—
Napolica jara pir i ječam	45.49	44.91	51.62	48.00	—	—	48.00	—	58.00
Ostale napolice	50.43	50.43	—	—	—	—	—	—	—
Zob	45.95	40.15	45.53	46.18	44.89	45.27	45.52	47.62	45.98
Proja	69.81	70.25	69.92	69.47	70.39	70.38	70.56	68.61	70.67
Bar	64.85	66.28	65.00	61.97	—	65.00	—	—	65.00
Heljda	63.03	64.08	60.73	65.16	64.31	61.98	61.65	65.87	64.00
Sjerak	58.22	59.00	57.05	57.16	60.00	59.81	62.41	59.07	59.71
Kuruza	75.15	73.17	77.52	76.71	74.83	74.96	76.95	75.11	73.06
2. Sočivice.									
Leća	78.98	80.00	80.00	79.00	78.47	79.57	75.50	79.87	79.42
Grah	80.27	79.20	79.21	80.45	79.53	80.15	82.30	80.52	79.60
Zečak	78.52	78.27	79.18	79.06	78.03	77.56	76.68	79.57	79.25
Bob	77.39	71.91	74.45	78.86	76.24	76.87	79.22	76.57	76.93
3. Okopavine.									
Korun	79.50	78.80	79.71	80.00	79.70	79.30	80.12	78.60	79.40
IV. Poprječna ciena jednoga metr. centa u forintih mjeseca kolovoza i listopada g. 1894.									
1. Žitarice.									
Pšenica ozima	5.55	5.92	5.57	5.46	5.98	5.12	5.26	5.65	5.68
Pšenica jara	5.53	5.94	5.48	5.02	5.93	5.02	5.19	5.42	5.86
Pir ozimi	3.52	4.65	3.49	3.43	3.20	4.50	4.50	4.50	4.91
Pir jari	3.50	3.60	3.20	3.15	—	4.44	4.49	—	—
Raž ozima	4.44	5.73	4.38	4.56	4.88	4.15	4.16	4.61	4.71
Raž jara	4.33	4.25	4.74	4.21	4.47	4.12	4.37	4.65	4.00
Ječam ozimi	4.57	4.50	4.04	4.61	5.00	4.04	4.37	5.04	4.58
Ječam jari	4.57	4.49	4.47	4.54	5.08	4.62	4.14	6.07	4.21
Napolica suražica ozima	4.97	4.39	5.00	4.48	5.00	4.58	5.08	4.91	4.99
Napolica suražica jara	4.80	4.39	5.03	4.93	—	4.62	4.99	4.97	4.69
Napolica ozima pšenica i pir	3.91	3.90	4.00	3.80	—	—	4.00	—	—
Napolica jara pšenica i pir	3.98	4.00	3.50	3.92	—	—	4.00	—	—
Napolica jara pir i zob	3.02	2.95	3.66	2.80	—	3.00	4.02	—	—
Napolica jara pir i ječam	4.15	4.20	3.04	3.00	—	—	4.50	—	4.20
Ostale napolice	3.50	3.50	—	—	—	—	—	—	—
Zob	4.81	2.63	4.15	4.40	5.83	4.93	4.47	5.35	4.84
Proja	4.63	4.01	4.54	4.79	5.22	4.41	3.99	4.57	4.98
Bar	3.42	3.58	3.50	2.64	—	3.00	—	—	4.00
Heljda	6.02	4.66	4.12	5.99	5.79	6.35	5.90	5.24	5.86
Sjerak	3.53	3.00	3.21	3.65	3.00	3.00	3.80	4.02	3.51
Kuruza	5.38	5.47	5.49	5.58	5.84	5.45	5.02	5.30	5.13
2. Sočivice.									
Leća	11.71	15.00	12.09	14.94	12.18	14.04	10.99	10.15	10.86
Grah	6.24	6.44	6.28	6.46	6.04	5.77	5.83	6.00	6.81
Zečak	10.59	11.90	8.86	11.68	10.52	10.54	9.68	9.09	13.93
Bob	4.38	4.66	4.65	4.67	4.12	3.94	4.08	4.07	4.96
3. Okopavine.									
Korun	2.23	2.36	2.80	2.05	2.14	2.08	2.34	1.68	2.44
Blitva i biela repa	1.15	1.00	1.56	1.23	1.00	1.01	1.27	1.49	1.06
Burak	1.30	1.00	1.00	1.59	1.00	1.00	1.53	1.13	1.65
Kupus	2.28	2.82	2.06	2.29	2.39	1.94	2.00	2.99	2.59
3. Trgovinsko bilje.									
Repica ozima	8.40	—	—	8.98	8.56	6.97	7.65	8.74	8.11
Repica jara	6.42	4.50	10.00	8.00	—	5.44	7.00	9.00	8.00
Lan u vlaknu	50.47	46.84	43.28	57.27	53.96	48.79	46.88	54.96	36.79
Konoplja u vlaknu	38.44	37.92	38.26	49.06	42.73	40.71	36.12	41.71	27.93
Cikorija	40.00	—	—	40.00	40.00	40.00	—	40.00	40.00

Plodine	Hrvatska i Slavonija	Županije							
		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem
5. Krmovno bilje.									
Djetelina, lucerna i grahorka	2.55	2.96	2.59	2.42	3.05	1.99	2.20	3.04	2.90
Grahorica	2.76	—	3.00	2.52	2.79	1.94	2.21	3.19	2.82
Muhar i ostalo krmovno bilje	2.70	2.00	2.01	2.70	2.82	1.60	1.97	2.89	3.01
6. Sieno i otava s livada, s pašnjaka i sa zelenoga ugara	2.11	2.38	2.41	2.05	2.42	1.92	1.59	2.45	2.43

V. Vriednost produkcije g. 1894 u forintih a. vr.

1. Žitarice.									
Pšenica ozima	12,976.186	42.223	336.733	716.434	241.128	980.803	1,859.795	3.605.980	5,193.090
Pšenica jara	377.342	156.109	48.528	28.720	2.383	36.761	51.208	43.273	10.360
Pir ozimi	26 892	321	380	22.760	976	523	887	333	712
Pir jari	70 397	51.808	13.535	4.112	—	40	902	—	—
Raž ozima	3,602.824	61.953	141.766	585.007	454.244	1,182.482	331.657	639.464	206.251
Raž jara	157.530	22.213	8.814	13.384	14.304	39.185	39.161	19 009	1.460
Ječam ozimi	2,121.807	10.950	95.658	462.474	105.651	252.862	187 693	380.209	626.310
Ječam jari	700.494	337.339	23.352	27.878	68.782	80.117	20.116	37.323	105.587
Napolica suražica ozima	2,345.997	7.650	3.795	5.551	2.205	5.824	135.933	540.739	1,644.300
Napolica suražica jara	258.902	6.284	1.239	2.288	—	185	19.812	105.249	123.845
Napolica ozima pšenica i pir	4.673	4.343	48	34	—	—	248	—	—
Napolica jara pšenica i pir	8.223	7.027	95	145	—	—	956	—	—
Napolica jara pir i zob	54.761	48.155	4.350	404	—	42	1.810	—	—
Napolica jara pir i ječam	34.347	31.658	1.305	36	—	—	617	—	731
Ostale napolice	18.036	18.036	—	—	—	—	—	—	—
Zob	3,737.097	90.124	156.551	343.303	225.650	159.271	325.991	1,039.376	1,396.831
Proja	1,250.481	32.430	313.429	592.909	16.203	184.788	23.073	33.533	54.116
Bar	3.700	204	2.824	232	—	252	—	—	188
Heljda	344.027	8.157	5.140	34.791	93.733	185.802	10.969	4.614	821
Sjerak	79.991	90	5.534	50.607	4.263	7.098	9.798	1.727	874
Kuruza	17,249.681	261.737	775.614	4,407.060	2,156.200	2,243.141	1.739.594	1,286.820	4,379 515
Sve žitarice tuj izkazane	**45,423.388**	**1,198.811**	**1,938.690**	**7,298.129**	**3,385.722**	**5,359.176**	**4,760.220**	**7,737.649**	**13,744.991**
2. Sočivice.									
Leća	50.101	645	1.257	9.729	3.508	3.113	4.568	6.448	20.833
Grah	4,595.572	101.054	286.054	1,100.188	554.584	676.302	586.926	327.860	962.604
Zečak	134.416	3.130	27.226	25.210	5.830	34.338	8.369	8.394	21.919
Bob i ostale sočivice	99.011	1.001	9.019	37.224	26.605	4.778	10.782	5.597	4.005
Sve sočivice tuj izkazane	**4,879.100**	**105.830**	**323.556**	**1,172.351**	**590.527**	**718.531**	**610.645**	**348.299**	**1.009.361**
3. Okopavine.									
Korun	6,873.822	878.711	1,088.122	1,191.079	891.658	1,556.792	493.168	284.639	489.653
Blitva i biela repa	767.266	6.259	61.515	149.967	152.086	171.686	27.582	106.549	91.622
Burak	95.890	991	1.314	11.022	9.672	20.578	1.920	8.629	41.764
Kupus	1,477.793	212.514	291.486	314.665	101.893	219.548	98.416	79.920	159.351
Sve okopav. tuj izkazane	**9,214.771**	**1,098.475**	**1,442.437**	**1,666.733**	**1,155.309**	**1,968.604**	**621.086**	**479.737**	**782.390**
4. Trgovinsko bilje.									
Repica ozima	745.002	—	—	8.836	37.263	6.454	10.938	334.294	347.217
Repica jara	6.935	144	150	504	—	3.833	476	1.620	208
Lan	1,558.831	42.250	85.390	486.760	64.260	495.185	204.390	122.240	58.356
Konoplja	2,917.347	206.050	289.345	733,368	377.875	399.862	70.676	348.780	491.391
Cikorija	641.600	—	—	222.480	376.400	30.400	—	9.120	3.200
Sve trg. bilje tuj izkazano	**5.869.715**	**248.444**	**374.885**	**1,451.948**	**855.798**	**935.734**	**286.480**	**816.054**	**900.372**
5. Krmovno bilje.									
Djetelina, lucerna i grahorka	3.634.776	157.991	441.434	865.932	569.180	614.547	159.964	413.321	412.407
Grahorica (Esparsette)	1,713.003	—	168	36.342	107.691	101.737	139.053	447.305	880.707
Muhar i ostalo krmovno bilje	707.350	556	57.988	299.803	67.707	8.122	4.037	90.014	179.123
Sve krm. bilje tuj izkazano	**6,055.129**	**158.547**	**499.590**	**1,202.077**	**744.578**	**724.406**	**303.054**	**950.640**	**1,472.237**
6. Sieno i otava s livada, s pašnjaka i sa zelenoga ugara	36,200.284	5,769.166	5,195.503	6,973.741	3,230.598	4,988.353	3,009.613	2,488.341	4,544.969
Ukupno sve plodine tuj izkazane (1—6)	**107,642.387**	**8,579.273**	**9,774.661**	**19,764.979**	**9,962.532**	**14,694.804**	**9,591.098**	**12,820.720**	**22,454.320**

Pospješivši, što se je više dalo, radnje oko izradjivanja gradje za statistiku ratarske produkcije godine 1894, statistički je ured, prem je znatan broj izkaza morao povratiti na izpravak, ipak gotovo tri mjeseca ranije nego li prošle godine mogao zaključiti sve operate, te se već u tom glavnom izvještaju objavljuju glavni rezultati lanjske statistike žetve.

Kao što u pregledu, priobćenu u II. glavnom izvještaju g. 1894 a izkazujućem podatke o ratarskoj produkciji g. 1893, izkazuje se i u gornjoj križaljci: u razdielu I. koliko je g. 1894 bilo ukupna priroda od plodina, o kojih se u nas sabiru podatci, u razdielu II. koliko je od tih plodina poprieko urodilo po jutru, u razdielu III. kolika je bila poprieéna težina žitarica i sočivica po naznakah gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja, u razdielu IV. koja je bila mjeseca kolovoza i listopada 1894 poprieéna ciena onim plodinam, o kojih izvješćuju gg. stalni gospodarski izvjestitelji, a u razdielu V., koliko je iznosila vriednost produkcije, sračunana prama naznakam o popriečnih cienah.

Da pregled bude podpun, uvršteni su unj takodjer podatci ob onih žitaricah, kojim je uspjeh žetve objavljen već u IX. glavnom izvještaju od g 1894. A moralo se je to učiniti i s toga, što su brojevi navedeni u IX. glavnom izvještaju kasnije, nakon naknadnih izvida i izpravaka, ponešto promienjeni tako, da se za te žitarice istom u gornjoj križaljci objavljuju definitivno uglavljeni rezultati.

Potonji su izpravci u ostalom razmjerno dosta neznatni, te se gotovo nimalo nedojimlju relativnih brojeva, po kojih sam u spomenutom izvještaju bio pokušao ocieniti rezultat žetve. Netreba dakle da se ponovno svratim na naznake, tada već u kratko razložene, već ću se osvrnuti samo na podatke ob uspjehu žetve onih plodina, kojim se prirod po obćinskih poglavarstvih izkazuje istom mjeseca listopada svake godine, te se u gornjoj križaljci po prvi put iznose na javu.

Medju potonjimi plodinami ide svakako najvažnije mjesto kuruzu. Da će ova kraj sušna, po nju vanredno nepovoljna vremena uspjeti razmjerno dosta slabo, dalo se je predvidjeti po viestih, što su jih lani o njezinu stanju dojavljivali gg. stalni gospod. izvjestitelji iz svih krajeva zemlje. A koliko je kuruza g. 1894 i sbilja slabije ponjela nego li g. 1893, razabrati će se iz sljedećega sravnjujućega pregleda, u koji sam kraj podataka o popriečnom i ukupnom prirodu uvrstio takodjer brojeve o površinah obradjenih kuruzom, o popriečnoj joj težini, cieni i vriednosti produkcije.

		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem	Hrvatska i Slavonija
Površina obradjena kuruzom u jutrih	1893	16.216	28.572	144.461	80.447	79.872	64.154	50.886	152.749	617.357
	1894	16.455	30.600	145.661	80.626	80.984	67.801	53.999	156.640	632.766
	1894 + ili —	+ 239	+ 2.028	+ 1.200	+ 179	+ 1.112	+ 3.647	+ 3.113	+ 3.891	+ 15.409
Popriečni prirod po jutru u hl.	1893	7.72	7.08	8.20	9.18	7.95	9.00	9.28	9.11	8.63
	1894	3.96	5.92	7.04	6.09	6.74	6.64	5.93	7.45	6.71
	1894 + ili —	— 3.76	— 1.16	— 1.16	— 3.09	— 1.21	— 2.36	— 3.35	— 1.66	— 1.92
Sav prirod u hl.	1893	125.341	203.118	1,185 021	738.841	635.036	577.623	472.147	1,392.550	5,329.677
	1894	65.344	182.346	1,028.897	493.425	548.708	450.297	323.367	1,169.276	4,261.660
	1894 + ili —	— 59.997	— 20.772	— 156.124	— 245.416	— 86.328	— 127.326	— 148.780	— 223.274	—1.068.017
Popriečna težina po hl. u kg.	1893	74.07	70.42	76.65	75.56	76.02	77.00	75.49	75.07	75.59
	1894	73.17	77.52	76.71	74.83	74.96	76 95	75.11	73.06	75.15
	1894 + ili —	— 0.90	+ 7.10	+ 0.06	— 0.73	— 1.06	— 0.05	— 0.38	— 2.01	— 0.44
Popriečna ciena po q u for.	1893	4.29	4.84	4.48	4.94	4.64	4.22	4.23	4.10	4.42
	1894	5.47	5.49	5.58	5.84	5.45	5.02	5.30	5.13	5.38
	1894 + ili —	+ 1.18	+ 0.65	+ 1.10	+ 0.90	+ 0.81	+ 0.80	+ 1.07	+ 1.03	+ 0.96
Sav prirod u q	1893	89.836	143.029	908.302	558.235	482.761	444.805	356.434	1,045.377	4,028.779
	1894	47 814	141.350	789.257	369.221	411.310	346.494	242.877	854.330	3,202.653
	1894 + ili —	— 42.022	— 1.679	— 119.045	— 189.014	— 71.451	— 98.311	— 113.557	— 191.047	— 826.126
Ukupna vriednost produkcije u for.	1893	385.013	691,689	4,068.022	2,758,562	2,242.212	1,877.176	1,508.716	4,275.681	17,807.071
	1894	261.737	775.614	4,407.060	2,156.200	2,243.141	1,739.594	1,286 820	4,379,515	17,249.681
	1894 + ili —	— 123.276	+ 83.925	+ 339.038	— 602.362	+ 929	— 137.582	— 221.896	+ 103.834	— 557.390

Dok su ozime žitarice g. 1894 bolje uspjele nego li g. 1893 i to osobito u krajevih onih, gdje se siju na najvećih površinah, dok je i zob prošle godine dala žetvu vanredno dobru, to je kod kuruze, u velike oštećene sušom, popriečni prirod po jutru u hl g. 1894 znatno slabiji u svih županijah bez iznimke. U županijah modruško-riečkoj zagrebačkoj i bjelovarsko-križevačkoj iznosi manjak nešto preko 1 hl po jutru, u sriemskoj do 2 hl, a dosiže u ličko-krbavskoj, varaždinskoj, požežkoj i virovitičkoj $2^1/_2$, 3, pače i preko 3 hl po jutru.

U cieloj je zemlji prosjekom popriečni prirod po jutru iznosio g. 1893 : 8·63, g. 1894 : 6·71 hl, manje dakle za 1·92 hl, te je vriedno spomenuti, da naša statistika ratarske produkcije sve od g. 1885., kad je privedena u život, još nijedne godine nije zabilježila tako slaba priroda. Jedne je jedine godine dosele i to g. 1887 prirod bio spao izpod 7 hl. po jutru, ali je i tad iznosio 6·89 hl, nešto dakle više nego li god. 1894.

Ukupni se prirod u hl, kako je sračunan po naznakah o popriečnu prirodu, nije doduše smanjio onoliko, koliko bi odgovaralo toli slabijemu popriečnomu prirodu, jer se je po podatcih o porabi tla, izkazanih na čelu g-ro

njega pregleda, površina obradjena kuruzom u cieloj zemlji prošle godine podigla opet za preko 15.000 jutara, te se već tiem prirod povisio za kojih 100.000 hl. Ipak iznosi manjak i kod ukupnoga priroda preko 1 milijuna hl, po prilici jednu petinu priroda od god. 1893, pak je tiem osjetljiviji, što se medju krajevi, koji su razmjerno najgore prošli, nalaze i predieli, gdje je, kao što na pr. u županiji varaždinskoj i u velikom dielu županije zagrebačke, kuruza glavnom hranom žiteljstvu, te je nerodica upravo kod kuruze silan udarac po njihovo gospodarstvo. Prama ukupnomu prirodu g. 1893 prirod je g. 1894 u hl manji: za 10—16 postotaka u županijah modruško-riečkoj, bjelovarsko-križevačkoj, sriemskoj i zagrebačkoj (u potonjoj samo, ako se uzme ciela na oko, dočim u veliku joj dielu umanjaj iznosi daleko više), za 22 postotka u požežkoj, za 31% u virovitičkoj, za 33% u varaždinskoj, a za 47% u ličko-krbavskoj.

Kraj nerodice, koja je zahvatila svu zemlju, morale su u lokalnom prometu, o kojem se upravo osnivaju naznake gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja o popriečnoj cieni raznih plodina, znatno narasti i ciene kuruzi, te se one unatoč tomu, što je i kvalitet priroda bio gotovo svigdje lošiji*), kod svih županija izkazuju višimi nego li g. 1893. Razlika u cieni medju obje godine iznosi u cieloj zemlji i gotovo u svih pojedinih županijah po prilici oko jedne forinte po metričkoj centi. Samo u modruško-riečkoj neiznosi povišica u cieni više od 65 novčića.

Kako je ukupna vriednost produkcije sračunana prama tim višim cienam, te je na račun znatno uplivao i porast površina, obradjenih kuruzom, to se kod podataka o toj vriednosti, izkazanih na dnu gornjega pregleda, posljedci nerodice neopažaju toliko, koliko kod brojeva o ukupnom prirodu. Po računih naše statistike vriedila je produkcija kuruze u cieloj zemlji g. 1893 : 17·8, g. 1894 : 17·3 milijuna forinti, spala dakle samo za po prilici $^1/_2$ miljuna forinti ili nešto preko 5%. Al je potrebno i tuj upozoriti na razlike u pojedinih županijah, kao što n. pr. na onu u županiji varaždinskoj, u kojoj ukupni manjak u vriednosti iznosi sam više nego li prosjekom u cieloj zemlji (preko 600.000 for), ili na onu u županiji ličko-krbavskoj, koja je, izgubivši preko 100.000 for. kod same te plodine, gubitak taj jamačno osjetila mnogo teže nego li županija virovitička manjak dva puta tako velik. —

Za ostale dvie kasnije dospjevajuće žitarice proju i heljdu već će s toga, što se u većoj mjeri goje tek u jednom dielu zemlje (u iztočnih krajevih županije modruško-riečke i u županijah zagrebačkoj, varaždinskoj i bjelovarsko-križevačkoj), ovdje doticati, da se prispodobe samo glavni brojevi za cielu zemlju.

		Proja			Heljda		
		1893	1894	1894 + ili —	1893	1894	1894 + ili —
Obradjena površina u jutrih	glavni usjevi	67.322	64.458	— 2.864	13.872	11.853	— 2.019
	uzgredni usjevi	15.609	12.611	— 2.998	9.165	8.266	— 899
	ukupno	82.931	77.069	— 5.862	23.037	20.119	— 2.918
Prirod u hl	po jutru	5.11	5.02	— 0.09	4.05	4.51	+ 0.46
	sav	423.567	386.798	— 36.769	93.315	90.663	— 2.652
Težina 1 hl u kg		70.47	69.81	— 0.66	63.51	63.03	— 0.48
Sav prirod u q		298.466	270.017	— 28.449	59.262	57.143	— 2.119
Ciena po q		3.74	4.63	+ 0.89	5.64	6.02	+ 0.38
Sva vriednost u forintih		1,116.032	1,250.481	+ 134.449	344.649	344.027	— 622

Za proju, koja je već g. 1893 ponjela razmjerno dosta slabo, izkazuje se za g. 1894 još nešto niži prirod. Kod heljde pako, prem je na nju bilo upravo prošle godine tužbâ sa svih strana, naznaka je popriečna priroda u cielom ipak gotovo za pol hektolitra višom nego li g. 1893. A što je ipak kod nje kao što i kod proje ukupna produkcija u hl. g. 1894 zaostala za produkcijom g. 1893, razjasnjuju podatci o površinah izkazani u gornjem pregledu. Jednoj se naime i drugoj plodini godine 1894 namienilo manje površina i to ne samo kao glavnim već i kao uzgrednim usjevom, jamačno ponajviše s toga, što je sušno vrieme priečilo, da se toliko koliko g. 1893 zasiju na ražištih i ječmeništih. I težinom svojom obje su plodine razmjerno gotovo jednako nazadovale prama g. 1893. Al i kraj slabijega kvaliteta ciena jim se g. 1894 izkazuje višom, proji za 89, heljdi za 38 novčića po metričkoj centi. Kod prve je povišica toli znatna, da se je unatoč mnogo manjemu ukupnomu prirodu (—28.449 q) sračunala ukupna vriednost većom za 134.000 forinti.

Dopunivši ovako viesti, što jih je o lanjskoj produkciji žitarica priobćio IX. glavni izvještaj od god. 1894, još ću u sljedećem pregledu prispodobiti vriednost ciele produkcije žitarica, kako je za pojedine županije sračunana za g. 1894, sa vriednosti joj godine 1893.

---

*) Da se razjasni, zašto li je u gornjem pregledu kod županije modruško-riečke popriečna težina 1 hektolitra kuruze g. 1894 naznačena za 7 kg višom nego li godine 1893, valja primjetiti, da su gg. izvjestitelji za sva ona tri kotara županije modruško-riečke, gdje se kuruza u obće goji u znatnijoj mjeri (kotari slunjski, vojnićki a donekle i ogulinski) g. 1893 bili izkazali vanredno nizku popriečnu težinu (69—70 kg po hl) a g. 1894 opet bez iznimke naznake svoje znatno povisili. Moguće doduše, da razlika u kvalitetu medju obje godine nije u istinu bila toli znatna, al se po tom, što su naznake svih izvjestitelja iz tih kotara bile prilično suglasne kao što jedne tako i druge godine, smije držati, da je kuruza g. 1894 bila i sbilja težom, te da naime suša u tih krajevih nije bar kvaliteta kuruze oštetila toliko, koliko drugdje po zemlji.

Županije	Produkcija žitarica vriedila je 1893	1894	1894 + ili — u forintih	u %
	forinti			
Lika-Krbava	1,801.439	1,198.811	— 602.628	— 33·45
Modruš-Rieka	1,873.248	1,938.690	+ 65.442	+ 3·49
Zagreb	6,905.019	7,298.129	+ 393.110	+ 5·69
Varaždin	4,012.002	3,385.722	— 626.280	— 15·61
Bjelovar-Križevci	5,613.512	5,359.176	— 254.336	— 4·53
Požega	5,120.616	4,760.220	— 360.396	— 7·03
Virovitica	7,968.076	7,737.649	— 230.427	— 2·88
Sriem	13,334.833	13,744.991	+ 420.158	+ 3·08
Hrvatska i Slavonija	46,628.745	45,423.388	— 1,205.357	— 2·58

U županiji ličko-krbavskoj urodiše puno slabije nego li g. 1893 sve žitarice bez iznimke, pače i sama zob, koja je svigdje drugdje po zemlji upravo godine 1894 osobito dobro uspjela. Odatle u toj županiji i znatan onaj manjak od pune jedne trećine vriednosti godine 1894, što ga izkazuje gornja skrižaljčica. Samo netreba smetnuti s uma ni toga, da je baš u Lici godina 1893 bila vanredno plodna, te da prispodoba s vriednosti produkcije duljega reda prijašnjih godina nebi dovela do toli nepovoljna rezultata. Osim Like izgubile su na ukupnoj vriednosti produkcije žitarica one županije, u kojih medju žitaricami ide kuruzu znatnija važnost, a najviše dakako županija varaždinska, gdje kuruza sama zaprema preko polovice cieloga oraćega tla. Iznimkom je medju njimi tek županija zagrebačka, prem se i u njezinu području kuruza goji razmjerno u velikoj mjeri, a to s toga, što ni sama kuruza nije uspjela toli slabo kao što u susjednih joj županijah te se je neznatan manjak u produciranoj količini izjednačio nešto višimi cienami, koje su služile podlogom za sračunavanja vriednosti produkcije. Absolutnim iznosom gotovo jednak, relativno ipak nešto manji višak izkazuje se u gornjem pregledu i kod županije sriemske, gdje se je g. 1894 do jedine kuruze kod svih ostalih žitarica bez iznimke polučila žetva bolja nego li g. 1893, gdje je pšenica, natječući se glede obradjenih površina s kuruzom, dala gotovo za cieli 1 hl., ječam za preko 2 hl., zob pače preko 5 hl. po jutru više priroda nego li g. 1893.

Za s o č i v i c e nisu podatci godine 1894 ni glede obradjenih površina ni glede priroda sravnjivi s podatci prijašnjih godina, a to s toga, što se je godine 1894 bitno promienio način, kojim se sastavlja statistika tih plodina. Do godine 1894 bilo je naime po primjeru njemačke statistike odredjeno, neka se površine onih uzgrednih usjeva, koji se na jednom te istom zemljištu u isto doba goje s drugimi plodinami, kao što n. pr. grah, korun ili buče uz kuruzu, a koji su u gospodarstvu našem svakako od velike važnosti, izkazuju tako, da se aproksimativno sračuna, koliku bi po prilici površinu zapremala plodina zasijana ili posadjena kao uzgredni usjev, kad bi stajala sama za se, te da joj se tek ovako reducirana površina uvršćuje u statistički izkaz o porabi tla. Ako bi n. pr. uzgrednomu usjevu graha na ukupnoj površini od 30 jutara kuruze odgovarala površina od 1 jutra, kad bi grah sam stajao za se, to bi se tek potonja ta površina od 1 jutra izkazala kao površina graha kao uzgrednoga usjeva. Izkustvom uvidjelo se je medjutim, da se ovim načimom ostavlja preširoko polje samovolji izvidnih organa, da se njim o uzgrednih usjevih te vrsti nikako nemogu polučivati rezultati iole pouzdani. Pa kad se je gg. 1893 i 1894 uzela reformirati statistika ratarske produkclje, odredilo se je medju ostalim i to, da se počam od 1894 površine takvih uzgrednih usjeva neće više kao što prije reducirati, već da valja i za nje izkazivati cielu površinu, na kojoj se odnosna plodina sije ili sadi kao uzgredni usjev, po gornjem primjeru n. pr. ne samo jedno jutro već 30 jutara. A jer je prirod s takvih površina daleko manji nego li s površinâ, na kojih takve plodine stoje same za se, valja jim poprieční prirod po jutru izkazivati dvostruko, jedan put za površine, obradjene plodinami te vrsti kao glavnim usjevom, drugi put pako za površine, gdje se one goje kao uzgredni usjev. Promjena ova morala se je osobito dojmiti ciele statistike sočivica, gdje su već po prijašnjoj metodi površine uzgrednih usjeva, prem toliko reducirane, nadkriljivale obsegom površine glavnoga usjeva, te je sbog nje, kako već spomenuh, nestalo mogućnosti, da se podatci za g. 1894 i godine buduće sravnjuju s brojevi prijašnjih godina. Po statistici g. 1893 bilo je n. pr. obradjeno grahom: 16.261 jutro kao glavnim, 30.512 jut. kao uzgrednim usjevom (uz reduciranu površinu), ukupno dakle 46.773 jutra. Odatle bilo je priroda 240.321 q u vriednosti od 1,776.729 for. Za g. 1894 pako izkazuje se površina graha kao glavnoga usjeva sa 15.397, kao uzgrednoga sa 436.452, ukupno dakle sa 451.849 jutara, a prirod sa 737.061 q u vriednosti od 4,595.572 for. Potonja dva broja biti će doduše po svoj prilici nešto previsoka, jer se je prve godine poprieční prirod s površina graha kao uzgrednoga usjeva izkazivao na mnogo mjestâ nešto previsokimi naznakami. Al će po svoj prilici već bolje odgovarati pravoj produkciji graha u mnogih krajevih, nego li naznake prijašnjih godina, te će i budućih godina sve to više nestajati izvidnih pogriešaka, počinjenih prve godine, dok je stvar još bila posve nova. Sve to trebalo je spomenuti i ovdje u glavnih izvještajih, da se doskoči pogriešnu sravnjivanju brojeva, medju sobom posve nesravnjivih.

Kako je k o r u n iza žitarica plodina najvažnija u našem gospodarstvu te razširena po svoj zemlji, sporedjuje joj sljedeća skrižaljka podatke onako potanko, kako se je to učinilo i za kuruzu.

		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem	Hrvatska i Slavonija
Površina obradjena korunom u jutrih	1893.	13.673	16.576	20.210	10.174	18.794	7.386	6.963	6.936	100.712
	1894.	14.145	15.849	27.708	22.951	24.576	7.690	8.355	8.668	129.942
	1894. + ili —	+ 472	— 727	+ 7.498	+ 12.777	+ 5.782	+ 304	+ 1.392	+ 1.732	+ 29.230
Popriečni prirod po jutru u q	1893.	30.79	29.09	27.11	35.07	30.33	33.23	25.91	29.58	29 87
	1894.	26.29	24.48	20.92	18.15	30.41	27.45	20.29	23.17	23.74
	1894. + ili —	— 4.50	— 4.61	— 6.19	— 16.92	+ 0.08	— 5.78	— 5.62	— 6.41	— 6.13
Sav prirod u q	1893	420.959	481.298	547.823	356.841	569.949	245.414	180.391	205.143	3,007.821
	1894.	371.872	389.658	579.668	416.504	747.450	210.808	169.535	200.807	3,086.302
	1894. + ili —	—49.087	— 91.640	+ 31.845	+ 59.663	+ 177.501	— 34.606	— 10.859	— 4.336	+ 78 481
Popriečna ciena po q u for.	1893.	1.99	2.54	2.34	1.92	1.77	1.72	2.49	2.01	2.01
	1894.	2.36	2.80	2.05	2.14	2.08	2.34	1.68	2.44	2.23
	1894. + ili —	+ 0.37	+ 0.26	— 0.29	+ 0.22	+ 0.31	+ 0.62	+ 0.19	+ 0.40	+ 0.19
Ukupna vriednost produkcije u forintih	1893.	826.466	1,224.008	1,283.453	684.860	1,006.233	424.151	268.395	417.903	6,135.469
	1894.	878.711	1,088.122	1,191.079	891.658	1,556.792	493.168	284.639	489.653	6,873.822
	1894. + ili —	+ 52.245	— 135.886	— 92.374	+ 206.793	+ 550.559	+ 69.017	+ 16.244	+ 71.750	+ 738.353

I kod koruna ponešto se otegoćuje prispodabljanje s promienjena načina, kojim se od god. 1894 izkazuju uzgredni usjevi ali ni s daleka toliko koliko kod sočivica. Uzgredni usjevi obsižu tuj mnogo manju površinu — g. 1893 5.205, g. 1894 28.064 jutra — te su u obće u većoj mjeri običajni samo u županijah zagrebačkoj i varaždinskoj i donekle još u bjelovarsko-križevačkoj. U ostalih županijah izkazani su i g. 1894 samo sa kojom stotinom ili najviše sa nešto preko tisuće jutara.

U glavnom moglo bi se po gornjem pregledu reći, da je korun prošle godine sa suše štetovao gotovo isto toliko, koliko kuruza. Prosjekom za cielu zemlju smanjio mu se je popriečni prirod po jutru od 29·87 na 23·74 q, dakle za 6.13 q ili nešto preko 20%, dočim kod kuruze umanjaj iznosi 22%. Najgore prošla je i tuj županija varaždinska. Manjak njezin neiznosi doduše punih 16 q po jutru, kao što bi se činilo po gornjem pregledu — jer se je prosječna naznaka znatno snizila malimi količinami, izkazanimi za korun kao uzgredni usjev — al će on sa kojih 10 q po jutru biti svakako znatnijim nego li u drugih županijah, kod kojih osim bjelovarsko-križevačke varijira medju 4—6·50 q, a izmedju kojih se varaždinskoj najbliže primiču županija zagrebačka i sriemska sa 6·19 i 6·41 q umanjaja po jutru.

Ukupna se produkcija doduše za oko 80.000 q ukazuje većom, nego li što je bila g. 1893. No porast je dosta neznatan prama tomu, što se je površina obradjena korunom prošle godine podigla za kojih 30.000 jutara. A iz brojeva se za pojedine županije razabire, da se je i ukupna ta produkcija unatoč priraslim površinam smanjila u pet županija, u sve tri slavonske i u županijah ličko-krbavskoj i modruško-riečkoj, i to osobito znatno u posljednje dvie, gdje je korun gotovo glavna hrana žiteljstvu Koliko li s druge strane veća produkcija u županijah zagrebačkoj, varaždinskoj, a ponajpače u bjelovarsko-križevačkoj (prirast od 177.501 q) i sbilja potiče odatle, što su se korunu namienile znatnije površine, nije li možda tek prividan te u savezu s promienjenim načinom izkazivanja uzgrednih usjeva, moći će se uglaviti istom potanjim iztraživanjem podataka za manja područja.

Kao što kuruzi bile bi po gornjem pregledu ponarasle ciene i korunu u svih županijah osim zagrebačke, te se je prema tim povišenim cienam i ukupna vriednost produkcije sračunala za kojih 740.000 forinti većom od vriednosti sračunane za god. 1893.

Z e l j a (kupusa) gojena na poljsku (feldmässig) dobilo se je u županiji:

		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem	Hrvatska i Slavonija
Po jutru	1893	32·44	37·25	25·42	36·14	20·82	42·66	25·53	30·31	30·95
	1894	26·63	30·30	23·24	20·90	27·19	20·70	19·66	23·30	24·91
	1894 + ili —	— 5·81	— 6·95	— 2·18	— 15·24	+ 6.37	— 21·96	— 5·67	— 7·01	— 6·04
Ukupno	1893	91.112	205.443	144.846	74.414	73.152	98.418	36.138	65.842	789.365
	1894	75.470	141.882	137.141	42.707	113.057	49.111	26.698	61.619	647.685
	1894 + ili —	— 15.642	— 63.561	— 7.705	— 31.707	+ 39.905	— 49.307	— 9.440	— 4.223	— 141.680

Za izpititivanja izkazâ o ratarskoj produkciji opaža se svake godine, kako je izvidnim organom daleko teže procienjivati popriečni prirod kod raznih vrsti okopavina nego li kod žitarica i sočivica. Gdje bi se u izkazih našle naznake posve nemoguće, očito bud previsoke bud prenizke, ili bar nevjerojatne, statistički bi jih ured svake godine vraćao na izpravak Al se ni tiem nisu dale ukloniti sve pogrieške, te će podatci o produkciji okopavina biti svakako manje pouzdani od podataka ob ostalih plodina Već će n. pr. u gornjem pogledu udariti u oči s jedne strane, koliko se razlikuju naznake za razne županije u jednoj te istoj izvidnoj godini, a s druge strane, kako su se različito i u susjednih županijah sa prilično jednakimi prilikami vremena odmakle naznake o popriečnu prihodu g. 1894 od onih o prirodu god. 1893.

Ako se prama tomu — da se povratim gornjim brojevom — i nebi moglo zajamčiti, da je u županiji požežkoj popriečni prihod zelja po jutru i sbilja od g. 1893 do g. 1894 spao za preko 21 q, dok bi se u susjednoj županiji bjelovarskoj bio podigao za preko 6 q. ili da kod županije varaždinske iznosi manjak preko 15 q, u zagre-

bačkoj samo 2 q, to se ipak obzirom takodjer na brojeve za manja upravna područja, kotare i obćine, smije držati, da je zelje g. 1894 dalo najslabiji prirod koli prama g. 1893. toli i prama drugim županijam u županijah varaždinskoj i požežkoj, da su mu bile slabe prilike i u ostale dvie slavonske županije, a da je ponajbolje uspjelo u županijah belovarsko-križevačkoj i zagrebačkoj. U cielom iznosio bi po gornjem pregledu manjak kod produkcije zelja prama g. 1893. znatnu količinu od nešto preko 140.000 metričkih centi.

Za zelje izkazane su takodjer g. 1894. nešto više ciene — g. 1893. : 1·72, g. 1894. : 2·28. forinti po q — te bi mu po tom vriednost ciele produkcije narasla bila od 1,359.283 na 1,477.793 forinti.

Za ostale okopavine, o kojih se sabiru podatci, i za pojedine vrsti trgovinskoga bilja sravnjuje sljedeći pregled brojeve o prirodu jim g. 1893 i 1894:

	Popriećni prirod u q po jutru			Sav prirod u q		
Okopavine.	1893.	1894.	1894. + ili —	1893.	1894.	1894. + ili —
Biela repa	44.58	28.59	— 15.99	418.561	375.733	— 42.828
Burak	47.73	33.11	— 14.62	129.393	73.777	— 55.616
Mrkva	23.59	17.61	— 5.98	52.672	39.244	— 13.448
Koraba	28.38	22.07	— 6.31	38.195	32.712	— 5.483
Luk	20.11	15.71	— 4.40	92.360	72.974	— 19.386
Buče	48.26	13.51	— 34.75	1,729.740	6,148.567	+ 4,418.827
Dinje i ljubenice	38.27	28.01	— 10.26	39.383	28.801	— 10.582
Trgovinsko bilje.						
Repica ozima	6.42	5.32	— 1.10	70.767	88.742	+ 17.975
Repica jara	7.22	5.34	— 1.88	1.618	1.089	— 529
Lan u vlaknu	2.54	2.56	+ 0.02	29.624	30.886	+ 1.262
Konoplja u vlaknu	4.28	4.23	— 0.05	64.556	74.419	+ 9.863
Duhan	5.02	5.29	+ 0.27	442	222	— 220
Hmelj	3.65	3.51	— 0.14	95	123	+ 28
Mak	2.74	2.80	+ 0.06	1.233	1.337	+ 144
Cikorija	—	52.59	—	—	16.040	+ 16.040

Za buče, koje se većinom goje samo uz kuruzu a vrlo riedko kao glavni i jedini usjev, vriedi ono, što sam glede uzgrednih usjeva spomenuo kod sočivica, te će se samo promienjenu načinu izkazivanja uzgrednih usjeva pripisivati, što jim se s jedne strane sav prirod g. 1894 izkazuje za 4 milijuna q većim, a s druge strane poprieční prirod po jutru smanjuje za preko 34 q. Sve ostale okopavine, što jih obsiže gornji pregled, prilično su jako osjetile posljedice nepovoljna po nje vremena. Manjak u popriećnu prirodu varijira jim od 4 do 16 q po jutru.

Kod trgovinskoga pako bilja razlike su medju popriećnim prirodom god. 1893 i 1894 prama diferencijam kod ostalih plodina dosta neznatne. Gdjekoje su vrsti, kao što n. pr. imenito lan, ponjele i nešto bolje nego li god. 1893. A vriedno je glede njih naročito upozoriti, da se je ciela produkcija repice, koja se znatno mienja od godine do godine, prošle godine opet podigla tiem, što su joj se opredielile veće površine, te da se je ustrojenjem tvornice Franckove kave novo uvela kultura cikorije. Produkcija prve godine izkazuje se za cikoriju sa nešto preko 16.000 q.

Prirod krmovnoga bilja u sienu i produkciju siena s livada i pašnjaka izkazuje sljedeći pregled:

	Popriećni prirod po jutru u q			Sav prirod u q		
Krmovno bilje.	1893	1894	1894 + ili —	1893	1894	1894 + ili —
Djetelina	18.55	17.31	— 1.24	1,104.222	1,143.300	+ 39.078
Lucerna	21.53	18.40	— 3.13	305.532	264.505	— 41.027
Grahorica (Wicke)	10.18	12.14	+ 1.96	568.183	621.082	+ 52.899
Grahorka	9.25	8.38	— 0.87	11.569	20.336	+ 8.767
Muhar	17.28	10.96	— 6.32	45.136	40.023	— 5.113
Ostalo krmovno bilje	23.04	19.84	— 3.20	258.369	222.081	— 36.288
Prirod siena						
s livada	13.07	16.09	+ 3.02	10,260.796	12,562.350	+ 2,301.554
s pašnjaka	3.64	3.43	— 0.21	3,739.335	3,485.875	— 253.460
sa zelena ugara	?	3.47	?	?	650.047	?

Od krmovnoga bilja po ovom je pregledu jedina grahorica, kojoj su glavnim područjem županije sriemska i virovitička, dala po jutru više krme nego li g. 1893. Kod svih ostalih vrsti ima manjak, koji doduše kod najvažnije od njih, kod djeteline, iznosi samo nešto preko 1 q al se kod lucerne i raznih vrsti, stegnutih pod naslovom „ostalo krmno bilje", diže na 3 q, kod muhara pače, komu je gojitba opet samo stegnuta na iztočni kraj zemlje, i na 6 q. Kod sračunavanja ukupnoga priroda došle su u račun znatno veće površine, koje su g. 1894 namienjene djetelini i grahorici, te su veći po tom prirod kod ove dvie vrsti i prirast kod grahorice, koja je g. 1893 bila gotovo posve izdala, nadomjestili gubitak kod ostalih trijuh vrsti. Kvantitativno, bez obzira na hranivost pojedinih vrsti, dobilo se je dakle od samoga krmovnoga bilja u cielom g. 1894 po prilici toliko krme koliko i godine 1893.

Iz gornjega pregleda razabire se u ostalom i to, da sve vrsti krmovnoga bilja zajedno nedavaju ni jedne petine one količine krme, koja se producira s naših livada, te je g. 1893 i bila zavladala tolika nestašica krme s toga, što je prirod siena s livada bio daleko zaostao za prirodom prošlih godina. Srećom po naše stočarstvo bijaše god. 1894 odkos s livada opet daleko izdašniji. Poprieko po jutru iznosio je više za 3 q, a ukupno za nešto preko 2 miljuna q.

U pojedinih županijah bilo je priroda s livada:

Županije	Poprieko po jutru q 1893	1894	1894 + ili —	Ukupno q 1893	1894	1894 + ili — u q	1894 + ili — u %
Lika-Krbava	12.08	15.50	+ 3.42	1,986.353	2,271.297	+ 284.944	+ 14.34
Modruš-Rieka	10.11	13.56	+ 3.45	1,692.399	2,084.185	+ 391.246	+ 23.11
Zagreb	16.59	18.34	+ 1.75	3,052.822	3,240.805	+ 187.983	+ 6.15
Varaždin	18.08	21.97	+ 3.89	1,166.959	1,329.113	+ 162.154	+ 13.90
Bjelovar-Križevci	14.62	20.00	+ 5.38	1,875.842	2,491.985	+ 616.143	+ 32.84
Požega	11.05	17.17	+ 6.12	1,388.187	1,853.474	+ 465.287	+ 33.50
Virovitica	12.14	12.71	+ 0.57	1,042.116	977.160	— 64.956	— 6.23
Sriem	10.59	10.73	+ 0.14	1,794.913	1.800.206	+ 5.293	+ 0.29
Ukupno	13.07	16.09	+ 3.02	14,000.131	16,048.225	+2,048.094	+ 14.28

Županija varaždinska, koja je izdašnošću svojih livada u svih naših statistikah prednjačila ostalim županijam, sačuvala je svoje prvenstvo i godina 1893 i 1894, na koje se osvrće gornji pregled. Iza nje davaju najviše priroda livade u susjednih županijah zagrebačkoj bjelovarskoj i požežkoj, u sredini dakle zemlje, dočim je popriečni prirod znatno niži na zapadnom i iztočnom kraju, u županijah ličko-krbavskoj i modruško-riečkoj s jedne, u virovitičkoj i sriemskoj s druge strane. Prama godini pako 1893 najviše se je podigao odkos u županijah bjelovarsko-križevačkoj i požežkoj — za 5—6 q po jutru — a vrlo slab rezultat polučio u županijah virovitičkoj i sriemskoj. U prvoj pače od njih, u virovitičkoj, smanjila se je ukupna produkcija siena, a to s toga, što je ondje i god. 1894 opet ponešto reducirana površina livada.

Govoreći o produkciji s livada i krmovnoga bilja trebalo bi, da se podpuno predoče prilike pojedinih krajeva, uzeti u kombinaciju i produkciju ostalih plodina, koje kod nas takodjer u većoj mjeri rabe za hranu stoci. Al se je tuj radilo samo o tom, da se sa nekoliko primjetba razjasne brojevi skrižaljke, priobćene na čelu ovomu izvještaju, te će drugdje biti sgode, da se i podatci te vrsti potanje izpitaju.

Sljedećom skrižaljkom pokazati mi je konačno, koliko se je u pojedinih županijah godine 1894 podigla ili smanjila prama god. 1893 **vriednost ukupne produkcije** žitarica, okopavina, trgovinskoga i krmovnoga bilja, te siena s livada. Vriednost produkcije sočivica nisam mogao tuj uzeti u račun, jer su s napomenutih već razloga podatci gg. 1893 i 1894 posve nesravnjivi. Osim nje pustio sam s vida i vriednost siena, dobivena sa zelena ugara, jer se o njoj g. 1893 još nisu bili sabrali podatci.

Županije		Žitarice	Okopavine	Trgovinsko bilje	Krmovno bilje	Sieno s livada	Ukupno
		Vriednost u 1000 forinti					
Lika-Krbava	1893	1.801	1.037	297	159	2.408	5.702
	1894	1.199	1.098	249	159	3.307	6.012
	1894 + ili —	— 602	+ 61	— 48	—	+ 899	+ 310
Modruš-Rieka	1893	1.873	1.736	411	427	3.071	7.518
	1894	1.939	1.443	375	499	3.939	8.195
	1894 + ili —	+ 66	— 293	— 36	+ 72	+ 868	+ 677
Zagreb	1893	6.905	1.797	1.010	1.403	6.449	17.564
	1894	7.298	1.667	1.452	1.202	5.574	17.193
	1894 + ili —	+ 393	— 130	+ 442	— 201	— 875	— 371
Varaždin	1893	4.012	1.016	563	632	2.535	8.758
	1894	3.386	1.155	856	745	2.777	8.919
	1894 + ili —	— 626	+ 139	+ 293	+ 113	+ 242	+ 161
Bjelovar-Križevci	1893	5.614	1.268	934	921	4.065	12.802
	1894	5.359	1.969	936	725	4.303	13.292
	1894 + ili —	— 255	+ 701	+ 2	— 196	+ 238	+ 490
Požega	1893	5.121	624	266	364	2.075	8.450
	1894	4.760	621	286	303	2.299	8.269
	1894 + ili —	— 361	— 3	+ 20	— 61	+ 224	— 181
Virovitica	1893	7.968	417	794	738	1.834	11.751
	1894	7.738	480	816	950	1.945	11.929
	1894 + ili —	— 230	+ 63	+ 22	+ 212	+ 111	+ 178
Sriem	1893	13.335	607	671	1 082	2.873	18.568
	1894	13.745	782	900	1.472	2.893	19.792
	1394 + ili —	+ 410	+ 175	+ 229	+ 390	+ 20	+ 1.224
Hrvatska i Slavonija	1893	46.629	8.502	4.946	5.726	25.310	91.113
	1894	45.424	9.215	5.870	6.055	27.037	93.601
	1894 + ili —	— 1.205	+ 713	+ 924	+ 329	+ 1.727	+ 2.488

Podatci o popriečnih cienah, što jih gg stalni gospodarski izvjestitelji izkazuju odmah nakon žetve, trgatbe i kositbe, nisu se još prvih dvajuh izvidnih godina 1893 i 1894 sabirali o svih plodinah. Od okopavina n. p. i trgovinskoga bilja uzimao se je obzir samo na nekoje jim vrsti. Godine pako 1895 poći će se opet za korak dalje. U obrazce, u kojih se izkazuju ciene, uvrstiti će se sve plodine, koje su u obće predmetom naših statističkih izvida, o kojih se naime izvidjuju površine i popriečni prirod, tako te će u buduće i podatci o vriednosti obsizati svu ratarsku produkciju. Gospodi se izvjestiteljem tiem neće posao znatno povećati, a ipak će se koristiti stvari. Jer ako brojevi o vriednosti produkcije, što jih stat. ured sračunava po njihovih naznakah, sami po sebi poput svih prociena te vrsti i nisu posve pouzdani, ako tuj pogrieške eventualno mogu dosizati i dosta znatne svote, to nam oni tiem, što se pomoću njihovom mogu i raznovrstne oline svoditi na istovrstne i sravnjive količine, podavaju svakako zanimiv i dragocien materijal za sravnjujuće izpitivanje prilika naše ratarske produkcije u raznih nam krajevih. A jamačno je opravdana nada, da će i podatci te vrsti bivati svakom godinom to boljimi i pouzdanijimi. *Zor.*

II.

Glavni izvještaj

o gospodarskih prilikah u obće.

Od 1. siečnja do 21. ožujka 1894.

a) Vrieme.

Uz dosta osjetljivu studen pripadalo je sve do 12. siečnja — ponajviše 5., 8. i 9. — dosta obilno sniega. Gdje gdje bilo je 8. i 9. solike uz bljesak i grmljavinu. Od 13./14. prevlada S i SW, te je potrajalo sve do 22. toplo, blago vrieme — uz koje je i u istoj Lici snieg u ravnici već do 17. okopnio — tako da su jarci, potoci, pače i sama Sava brzo nabujali i polojna zemljišta poplavili, te da su mnoge neocjedne oranice i livade na koji dan zaplivale. Ipak nedodje nigdje do obćenitije poplave uzduž većih naših rieka osim kod sela Svinjar i Piljenice, za koje potonje javlja g. izvjestitelj obćine Lipovljani, da je bilo 3—4 dana vodom obtočeno. Noćju od 23./24. siečnja učini bura kraj tomu proljeću sred zime, te nastanu „vijavice“ i „mećave“, „susnježice“, s kojih je malim prekidanjem sipao snieg sve do 6./7. veljače. Tad ga stane kratkotrajna jugovina pretvarati u kišu i soliku, s koje se snieg sgusnuo i prekrio debelom korom, na koju se sljedećih dana naslagao opet novi naslag sniega, koji se je 11./12. prekrio s hladne kiše drugom korom. Već od 12. veljače poče s bure pripadati snieg za sniegom opet skoro svaki dan sve do 17., i to sve slabije, jer se je i temperatura snizivala postepeno, da 18. spadne na minimum ciele zime 20 do 22·5° C izpod ledišta. Ciča studen — izmedju —13 do —17° C — potraja tad sve do 23./24 veljače, a snieg sa svoje dvie kore gotovo se uledio, da se je moglo po njem hodati. S noći od 23./24. pojavi se željno izčekivani jug, ali ne da kopni, nego da prospe 25 u iztočnih stranah zemlje nešto kiše za treću koru na sniegu, debelu i u tih krajevih 40—60 cm. i pripremi množtvo vlage, s koje će sipati uz kratke oduške bura već od 26. pak sve do 7./8. ožujka neslućene u to doba godine množine sniega, tako da je bila zemlja prekrita i po iztočnih ravnicah snieżnim pokrivalom visokim gdje gdje 60—80 cm, drugdje 80—100 cm. a po Lici i gorskom kotaru i preko metra; dočim se iz potonjih krajeva, kad je bura oko 28. i 29. veljače te oko 5.—7. ožujka snagom orkana bjesnila, javljaju nečuvene i za te prediele visine „smetova“, „nameta“ i „zapuha“ od 4 do 7 m. Da je silnim sniegom i negovoreći o „nametih“ bio opetovano u svih stranah zemlje sav promet ne samo spriečen nego često na više dana posve obustavljen, razumjeva se samo sobom, te je dovoljno, da se ovdje tek spomene i ta osebujnost prošle zime. Istom od 9. ožujka javljaju izvještaji, da je uz hladne noći nastala umjerena jugovina, s koje pomalo kopni silni snieg, a kopnicu pomažu 12, 15. i 21. i valjda još i drugih dana nastale kiše, tako da se je u Sriemu na ocjednih i propustnih oranicah moglo sjetvom odpočeti od 15. do 16. ožujka. Iz drugih prediela neima do 21. ožujka nijednoga glasa, da je do toga dana odpočela sjetva, ali svi izvještaji javljaju utješljivu viest, da nije došlo uz obale rieka do obćenitijih poplava, prem su mnoge neocjedne poljane: oranice, livade i pašnjaci, zalite vodom, pokraj svega toga što još sveudilj ima zemlja ponešto snage da upija vodu. Ovdje je vriedno zabilježiti, da je po izvještajih više gg. izvjestitelja iz Slavonije oskudica vode u bunarih i vrelih potrajala sve do konca siečnja, dapače i dulje, ako se uzme, da su zadnjih godina mal ne sve svoje bunare dublje izkopali za 1 do 2 m. Iza okopnjela sniega u mjesecu siečnju, od 14.—22. naime, tek se voda počela dizati u bunarih, ali jedva za onoliko, za koliko su bili produbljeni (dublje izkopani), te da nije bilo u veljači i to istom pod konac toga mjeseca onoga obilja sniega, bilo bi ostalo razmjerje podzemne vlage malo bolje, nego li što je prije bilo. Tekar kopnicom silna sniega u mjesecu ožujku podigla se je podzemna vodostaja a s njom voda u bunarih na $1\frac{1}{2}$ m izpod razine tla, u znak da je zemlja vlagom dovoljno zasićena, ali da nije ni tad bila presićena, jer bi se inače za vrieme kopnjenja sniega bunari u ravnici bili razom napunili vodom. Ovomu velikomu kapacitetu upojnosti zemlje imati će se, gdje je tlo iole propustno, zahvaliti, ako nebude zamašnije štete odatle, što je ove zime redovito zapadao snijeg u debelih naslagah na skroz mokru zemlju.

*

b) Gospodarske radnje.

Izuzme li se ono vrlo malo rada po vinogradih i tek po gdjekoju preoricu, što no se je mogla obaviti u drugoj polovici siečnja, onemogućili su debeo snieg, česte mećave i vijavice kroz gotovo dva mjeseca sve do polovice ožujka svaki poljski rad. Jedino se je po saoniku izvažao gnoj na njive i vinograde, te izvažala i pripremala ogrievna drva iz šuma, i to skoro ciele zime samo po ravnici, dočim se po brdovitih predielih što sa previsoka sniega, što sa neprohodnih „nameta“ i taj rad morao obustaviti, tako da je nastala po mnogih mjestih velika oskudica drva za ogriev te se posjeklo i mnogo voćaka. Tiem je više posla i muke stajalo odgrtanje silnih naslaga sniega, da se otvore prolazi iz kuće i do gospodarskih sgrada i putanje do napojišta blaga, koje se na mnogih mjestih uz sav napor po 2—3 dana nije moglo napajati. Bolje i naprednije gospodare zabavljao je opetovano neobični rad probijanja ledene kore po usjevih, da ovi dobiju oduška, te da se nepoduše pod debelim uledjenim pokrovom sniega. Na taj su rad narod upućivale prama predlogu slavonskoga gospodarskoga družtva naročitimi odredbami županijske oblasti u Virovitici i Vukovaru, ali kako iztiču mnogi izvještaji bez obćenita uspjeha. Samo vlastela i zakupnici bez iznimke, te inteligentniji seljaci ratari dali su bilo konji, bilo blagom pregaziti zimske usjeve, ili su pravili koljem rupe, da može zrak do usjeva. Većina se pako seljaka nije dala uputiti na taj posao, izgovarajući se, da se pod sniegom nemože naći ni znati gdje je čiji usjev, a u ostalom da se „ako Bog uzhoće“ neće podušiti usjevi.

Istom posljednji izvještaji iz slavonske ravnice javljaju, da je u drugoj polovici ožujka počela sjetva zobi, ječma i grahorice na sgodnih položajih, te rad po vinogradih. Iz ostalih strana tek se javlja, da se je počelo raditi po vinogradih, ponajviše rigolanjem i rezitbom, jer da odviše vlažno tlo a u mnogih krajevih i ostanci sniega nedopuštaju, da se pristupi sjetvi. Do 21. ožujka je dakle tek sjetva započela u vrlo malom obsegu na krajnjem iztoku zemlje, dočim se u ostalom dielu osim po kojem obronku na prisunju nije ni zaplužilo, te su po cieloj zemlji zabrinuti gospodari, da li će moći sjetvu obaviti i što li će biti od tako kasne sjetve, poimence zobi i ječma, koje su jarine u Sriemu navikli sijati u veljači. Samo g. izvjestitelj iz Zrmanje javlja, da se je u zrmanjskoj dolini već prije 20 ožujka počeo saditi rani korun „Kraljevi“, prem u brdih ima jošter dosta sniega. Viest ovu bilježimo, da se zna, gdje se je ovoga proljeća po svoj prilici prvi korun posadio.

c) Stanje zimskih usjeva dne 20. ožujka 1895.

Pošto su zimski usjevi i ondje, gdje su prilike bile najpovoljnije (Sriem), sve do pred desetak dana bili pod sniegom, to se nemože već sad izreći konačni sud o njihovoj prezimbi, i to tiem manje, što se danas još nezna, koliko i gdje će štete nanjeti vode od okopnjela sniega, što no po usjevih leže na neocjednih oranicah, i da li će doći i u kojem obsegu uzduž rieka i potoka do poplave, kad stane snieg kopniti u gornjem planinskom poriečju naših voda tekućica. Ali ni o onih usjevih, za koje izvještaji posljednih dana javljaju, da su se pod sniegom podušili, ili da „slabo izgledaju“ ili da se „nezelene“, nemože se još posve izvjestno reći, da su posve propali, jer mnogi izvjestitelji primjećuju, da bi mogli „iz srca“ potjerati i na novo ozeleniti uz povoljno vrieme. Za sada do bližnjega izvještajnoga roka, 4. travnja, nemožemo već samo da konstatujemo, kako neima razloga obćenito izraženoj bojazni, da su sa debelih naslagâ sniega, ledene kore, i dugotrajnoga pokrova zimski usjevi postradali u velikoj mjeri, već prije nego li što je okopnio snieg. Ima bo s raznih strana domovine, Podravine, Pokupja, Posavine, Sriema, Like itd. po više izvještaja, koji javljaju, da su gospodari, bojeći se da su usjevi pod sniegom podušeni, pod konac mjeseca veljače i početkom ožujka odgrtali usjeve, te jih na svoje zadovoljstvo našli većinom „liepimi i zelenimi“. Gdje su pako našli usjeve u manje povoljnom stanju, „natrule“ ili posve „izginule“ — a ima po nekoliko i takvih izvještaja — vele ponajviše samo za r a ž i j e č a m da su nastradali, dočim se pšenica nespominje, pak će se i to imati pripisati više položaju i manje propustnom tlu, a donekle i stanju usjeva prije „sniegova“, nego li samomu debelomu i potrajnomu pokrivalu snieznomu.

Da je sbilja tomu tako, dokazuju ovi izvještaji stigli do 20. ožujka iz Slavonije, gdje se je do to doba već moglo ponajbolje prosuditi, da li su usjevi i koliko pod sniegom trpjeli: Kotar Djakovo (Vrbica, Vuka) „ž i t a s e l i e p o p o k a z u j u“ „u s j e v i s u v r l o l i e p i“. Kotar Virovitica (Spišić-Bukovica): „o z i m i n e s u p o d s n i e g o m z d r a v e“ (14/3), a u z r o k tomu radostnomu pojavu, može biti taj, što je n e s m r z n u t o tlo odozdo toliko topline razvijalo, da je iznad biljka nastao šupalj prostor, kojim je moglo kolati dovoljno zraka. Kotar Ruma (Ruma trg i obližnje obćine): „Snieg i zima nigdje nisu naškodili zimskim usjevom“. Kotar Vukovar (Sotin): „Usjevi nisu niti najmanje trpjeli, dapače su u vrlo dobrom stanju“. Grad Zemun: „Zimski su usjevi vrlo dobro podnieli zimu“. K o t a r D a r u v a r (Dežanovac): „U s j e v i n i s u d o s a d a (14/3) s t r a d a l i, napose na brežnatih mjestih“. K o t a r P a k r a c (Pakrac) „Ozimi su usjevi dobro prezimili“. Kotar Požega (Kutjevo, Brestovac): Izrazuje se bojazan za raž i ječam, da su postradali. Iz ostalih strana domovine ima takodjer bilježaka isto tako povoljnih: Kotar Pisarovina (Pokupsko): Nekoji su snieg odgrnuli, da vide kako stoje usjevi. Svi vele, da se liepo pod sniegom zelene, dapače i sam lan ozimac, koji je najmekaniji na zimi, da je liepo zelen. Kotar Ogulin (Dubrava, Tounj, Generalski stol): Snieg ležao je neprekinuto četiri mjeseca, jer je rano zapao. Posijanim usjevom nije veliki snieg ništa naškodio“. Kotar Gračac (Zrmanja): Usjevi su dosad dobro prezimili. Izvještaji iz kotara Jaska, Sv. Ivan Zelina, te svi poprieko iz županije varaždinske glase manje povoljno o prezimbi, poimence raži i ječma, osobito po udolicah posijanih. Neki tih izvještaja služe se naznakom, da su usjevi pod sniegom nastradali i iztrunuli, te se nemože razabrati, koliko je tuj voda, koliko li sam snieg odlučio, da su propali ili znatno oštećeni, dočim drugi izrično iztiču prekomjernu vlagu, s koje su usjevi trpjeli.

Prem je po gospodara jednako neprovoljno, s kojega su mu uzroka napokon usjevi izdali, to je ipak potrebno i poučno znati, koji je bio pravi uzrok nedaće, pak smo s toga razloga ovdje i izcrpili naznake, stigle iz raznih krajeva o učincih debelih naslaga sniega na usjeve, da se i to pitanje razbistri i svede na pravu mjeru. Svakako se može po navedenih nekoliko primjera naslućivati, da zimski usjevi u velike nisu nastradali sa dugotrajne zime i debela sniega i njegove 2—3 ledne kore, te da će jim sudbinu odlučiti u mnogo većoj mjeri voda.

Do 20. ožujka stiglo je vrlo malo prijava, da su usjevi stradali sa poplava. Više ima pritužba, da su žita ležala pod vodom po nekoliko dana po neocjednih oranicah, ali u premnogo slučajeva i na takovih njivah, s kojih bi se dala odvesti voda uz nešto malo mara već tiem, da se drže u redu postojeći odvodni jarci, ili da se sporazumkom vlastnika za dobe načine novi prokopi. Neobično često spominje se po izvještajih, da se po usjevih vidi tragova poljskoga miša, i to iz kotara ne samo slavonskih, nego i drugih, iz kojih nisu dosele stizale tužbe na te glodavce, koji se šire sve to više prama zapadu i središtu zemlje. Znatnoga kvara doduše izvještaji dosada nedojavljuju, ali naglasuju, da bi mogli miševi postati osbiljnom napasti, ako jim bude pogodovalo vrieme, te se razkote.

Pošto još nije minula pogibao većih poplava, a niti je obseg i štetni dojam na usjeve dosadanjih poplava i naplava uglavljen, to ćemo istom u sljedećem izvještaju, dok stignu izvjestnije prijave, potanje zabilježiti oštete prouzročene vodom, te izreći točniji sud o konačnoj prezimbi zimskih usjeva i njihovu stanju u obće.

d) Voćnjaci i vinogradi.

Kako je cića studen izpod 10° C stupnjeva, kad god je nastala, potrajala uzastopce samo po nekoliko dana, a poledice kojih je opetovano bilo, nisu takodjer nastajale uz znatnu studen, to nisu ni voćke u većoj mjeri nastradale sa same studeni, a vinova je loza po mnienju mnogih izvještaja bila debelim sniegom zaštićena od pozebe. No i o tom će se moći tek u bližnjem izvještaju izreći konačni izvjestni sud. Tiem više je bilo štete na voćnjacih sa debela sniega, koji je ove zime redovito dosta „južan“ počeo padati, te hvatajući se o granje i ogranke, svojom težinom mnogo toga poodkidao, a mlade nepovezane uz kolje voćke prelamao, u čem su ga i suviše pomagale bure i vijavice, zavladale koncem veljače i prvih dana ožujka. Neizravno doduše ali ipak veliku sniegu mora se pripisati i to, što je u mnogom kraju, gdje se nije moglo do ogrieva, palo dosta voćnih stabala pod sjekiru, i tako se uništila makar i čedna glavnica, da se podmiri časovita ali neodoljiva potreba.

„Zavalita“ je zima tjerala i šumsku zvierad i divljač da ide za hranom do ljudskih stanova i o bielu danu, pak tako nije ni čudo, što su zecevi ove zime počinili mnogo više štete po voćnjacih i vinogradih nego li to obično čine.

Da su zecevi oglodali mlade voćke i lozu po vinogradih, stiglo je dosele pritužba iz kotarâ Glina, Velika Gorica, Jastrebarsko, Karlovac, sv. Ivan Zelina, Krapina, Ludbrieg, Križ, Ivanić, Brod, Požega, Dolnji Miholjac i Slatina.

Po viestih s raznih strana treba takodjer konstatovati, da je prošle zime poginula sva sila divljači, imenito zeceva, srna i nebroj raznih ptica, sve od gladi, jer nije moglo do hrane zakopane visokim sniegom.

Po vinogradih osobito na novo rigolanih česticah, bilo je za kopnice sniega dosta štete odronjivanjem tla, čestoput posadjena ciepljenom lozom. Takva je dosele stigla doduše samo jedna viest iz Slavetića, ali pošto se takvih ošteta na sve strane vidi i na teritoriju glavnoga grada, neće za cielo izostati više takvih dojava. O radnjah izvedenih po vinogradih neima se šta zabilježiti, jer takvih se radnja od prosinca pak do danas vrlo malo moglo izvadjati. Nadajući se da nas neće gospoda izvjestitelji ostaviti bez potanjih obavjesti o tom, što se je u njihovu području od jesenas na preustrojstvu vinograda obavilo rada, zabilježiti ćemo u kojem sljedećih glav. izvještaja svaku takvu viest osobitom pomnjom. Po viestih gospode izvjestitelja obćina Kašina i Petrovina podučavali su po nalogu kr. zem. vlade u obje te obćine zemaljski vinceliri vinogradare, kako valja rigolati, na suho ciepiti i saditi ključece i ciepljenu lozu, i to pokazujući sve praktično. U Kašini da je bilo 15 i 16 ožujka do 250 slušatelja, a u Slavetiću dne 18. ožujka vrlo mnogo učestnika, te je narod u oba mjesta rado slušao i najvećom pomnjom pratio, što se je tumačilo i pokazivalo.

e) Stoka.

Pokraj svega toga što nam po svih izvještajih, vrlo malom iznimkom, upravo odjekuju tužbe, da je za dugotrajne „zavalite“ zime počelo i boljim gospodarom ponestajati krme, dočim je kod slabijih gospodara zavladala posvemašnja oskudica, te se stoka nalazi u vrlo slabu gojnu stanju, to ipak za ovoga razdobja nije bilo nigdje u zemlji kužnih bolesti na blagu, tako da se može preko svakoga očekivanja uz sve loše stajske prilike i slabe hrane nazvati zdravstveno stanje stoke povoljnim.

Po prijavi g. bjelovarskoga izvjestitelja desio se samo jedan slučaj bedrenice u Cigleni obćine Trojstvo. Gospodar blažčeta bio je slučaj zatajio, te se zanj tekar saznalo, kad se je vlastnik, guleći vola sam okužio i dopremljen u bolnicu platio glavom svoju nesmotrenost.

Od metilja pogiba po koja glava goveda i ovaca još sveudilj po selih Kunovac, Kupirovo i Srb kotara Lapac, a stalo se je opažati tragova metiljavosti i u obćini Gračac istoimena kotara. Ni zaraza „šuge“ kod ovaca nije se mogla dosada izliečiti u obćinah Slakovci i Negoslavci u kotaru Vukovar.

Mnogo je janjadi poskapalo po obćinah Tounj, Dubrave i Generalski stol kotara Ogulin i to s toga, što su ovce dojnice slabo hranjene posve omršavile i zasušile.

Krmad pogibala je u području obćina Levanska varoš i Trnava kotara Djakovo, i to prasad od $^1/_2$ godine, u mnogoga seljaka sve po 5—10 glava, ali ne od pošasti, već po mnienju g. izvjestitelja s toga, što se za ljetošnje žege nije dovoljno gonila na vodu, a u mnogom slučaju i od studeni, jer da ju seljaci slabo hrane, te i po cičoj zimi po cio dan drže na „paši“. U području grada Osjeka i okolice pobacivale su prasice u mnogih gospodarstvih od

„glavnice“ (Puccinia coronata), koja se je ove godine na trstici bila pojavila u velikoj mjeri, a izvjestitelj upravnih obćina Dubranec i Kravarsko kot. veliko-goričkoga, g. Peterca, priobćio je o pogibanju odojčadi sljedeću zanimivu viest: „Medju krmačami zavladala je bolest. Prasice dojnice zaposte i neće baš ništa da okuse. Odojci nedobivaju na taj način od matere hrane i parnu. A same svinje treba često priklati. Narod lieči svinje tiem, da jim daje jesti mesa, najvole jesti ubijene kokoši i odpadaka od teletine. Ako jih čovjek dva tri dana mesom hrani, dobiju opet tek, te se oporave.“

S više strana ima prijava, da su sbog nedostatne ili loše krme bredje krave, ovce, koze i sprasne krmače pobacile, te su gubitci tiem osjetljiviji, što su u pravilu snašli siromašnije žiteljstvo.

Pošastnom nekom bolesti izprazniše se većim dielom kokošinjaci po obćini Sv. Ivan Zelina: kokoši, tuke (pure), a i guske legale bi zdrave na „sjed“, ali u jutro se nije ustajalo, već odnosilo

Kako je bila zima „zavalita“ i duga, a kako je u naroda naviknuta na „propuzne“ zime osnovano cielo stočarstvo većim dielom o „paši“ i „brstu“, to je ove zime stara tužaljka o nedostatku i oskudici krme dosegla svoj vršak. Osobito osjetljiva bijaše oskudica krme po županijah Lika-Krbava, Varaždin, velikom dielu županije Zagreb te u županiji Virovitica. U županiji se ličko-krbavskoj doduše bore svake zime s nedostatkom krme, ali jesenas je rano zapao snieg, te je i ostalo na zimu više blaga no obično, jer su sajmovi bili do kasno zatvoreni sbog slinavke i šapa, a uz sve neobične pogoršice nije se tud od „smetova“ moglo nikud s „carskoga druma“ u sela, te su ljudi bili prisiljeni na sebi donositi kupljenu (5—6 for. po q) krmu. U varaždinskoj i velikom dielu županije zagrebačke, gdje je kuruza glavnom hranom žiteljstva, pooštrila se oskudica krme tiem, što su mnogi žitelji, — po Zagorju već od Božića — morali i sebi kupovati kuruzu za hranu. Napokon u županiji Virovitica, gdje je ove godine krme slabo urodilo, jedva se je i moglo u koga i za skup novac kupovati krmiva, pak je s toga spala na mnogo mjesta stoka na „pol porcije“ pšenične slame, koja se inače neobičaje krmiti, jer se je bolja krma štedila za tegleće blago, muzare i konje. Izkusan gospodar, g. izvjestitelj obćine Špišić Bukovica naglasuje, da za posljednjih 25 godina nepamti, da bi u tom kraju bila zavladala takva oskudica krme, kakva je bila zimus, te se boji, da će mnogo blaga poginuti sa slaboće istom na proljeće, sve ponajviše vlastitom krivnjom gospodara, koji s jeseni da si namaknu potrebitu gotovinu izprodaju gotovo svu raženu slamu, koja se iz tih strana u velike izvaža za razne strane tvornice papira.

Razumjeva se, da takodjer iz ostalih dielova zemlje neglase izvještaji mnogo povoljnije o stanju stoke. Osim gradova te po nekoliko izvještaja iz kotara Dugo selo, Sisak, Brod, Pakrac, svaki manje više spominje nedostatak krme, te da je u većine seljaka posjednika blago slabo i mršavo.

Ipak nije u nijednom kraju zemlje zavladala sveobća, absolutna nestašica raznoga krmiva, već je bila tek dielomičnom, relativnom. Krme je ponestajalo doista znatnu broju gospodara seljaka, i to siromašnijemu, svakako i nenaprednijemu, dočim je u „gazda“ bilo i još ima krme, pak je s toga vanredno poskočila ciena slami i sienu, tako, da je siromašniji nije mogao nasmagati. Relativni taj manjak mogao se glasom izvještaja skoro redovito pokrivati viškom boljih gospodara u istom mjestu ili iz bližnje okolice. Tek ovdje ondje valjalo je potražiti udaljenije zalihe krmiva, ili su vlastnici krme sami potraživali svojemu suvišku kupaca. Ciene siena i slame bile su po naših izvještajih s početka sve do veljače prilične. Istom pod konac toga mjeseca i za onih silnih mećava početkom ožujka nisu prodavači već ni sami znali, što bi tražili za q slame a po gotovo za sieno. Tako primjerice piše g. izvjestitelj obćine Čemernica, kotara Vrginmost, da je bio q siena sve do prvih dana ožujka po 2—3 for., a 14/3 poskupi na 5 do 6 for. po q, dok se nije pojavilo sieno iz Siska, koje se prodavalo tad po 3 for. 50 novč. do 4 for. Za grad Brod i okolicu izvješćuje tamošnji g. izvjestitelj: „Zlo je za krmivo. Sieno je skupo kano riedko kad. Prem ga 10 ožujka dovezoše vanredno mnogo na sajam, naime 800—900 vozova, ipak prolazi vožčić od kakova 3—4 q po 8—12 for., te seljaci prekupljuju jedan od drugoga, a sila božja odvaža se u Bosnu“.

Da se vidi uz koje su ciene bili prisiljeni mnogi gospodari kupovati krmu, priobćujemo ovdje još nekoliko primjera dojavljenih iz raznih strana zemlje, i dodajemo u zaporci datum, za koji te naznake vriede: Kotar Gračac i Dolnji Lapac (28/2) 1 q siena 6 for.; 1 q kakve god slame 3 for. 33; Kotar Ogulin (28/3) 1 q siena od 2 for. 68 nč. do 3 for. 57 nč. Kotar Karlovac (28/2) 1 q siena 4 for s jeseni po 1 for.: Kotar Jaska (26/3) 1 q siena 2 for. 68 nč. do 3 for. 57 nč.; Kotar Pisarovina (28/2) 1 q siena 3 do 4 for.; Kotar Sv. Ivan Zelina (20/3) 1 q siena 2 for. 60 nč. do 3 for. 57 nč. 1 q slame 1 for. 30 nč.; Kotar Krapina (6/3) 1 q siena 3 for. 57 nč.; Kotar Novimarof (7/3) 1 q siena 3 for. 20 nč. do 3 for. 57 nč., 1 q slame zobene 1 for. 78 novč.; Kotar Djakovo (6/3) jedan hvat velike spahinske kamare žitne slame po 18 for. a zobene po 22 for; Kotar Našice (3/3) 1 q siena 3 for.; Grad i kotar Mitrovica (7/3) 1 q mekinja poskočio od 4 for. na 6 for.

Samo jedan jedini od izvještaja i to onaj iz Čemernice kotara Vrginmost spominje, da je u sirotinje poginulo nekoliko junadi, koza i ovaca s nedostatka hrane, ali tiem više njih poimence iz virovitičke županije iztiče bojazan, da će biti na proljeće bez zaraznih bolesti dosta štete na blagu iznemoglu preko zime.

Kano uzroci, s kojih gotovo svake zime manje više gladuje stoka u velike većine seoskih gospodara, čitaju se po naših izvještajih oni isti, što jih nalazimo u nizu izvještaja gospode živinara, po kojih smo počeli pod naslovom „živinogojske prilike“ oglašivati potanke podatke o stanju našega stočarstva u ovih izvještajih, te jih nećemo s toga ovdje ponavljati.

Kraj tolike oskudice krme kakva je vladala ove zime, a neće prestati ni još koji mjesec dana, vriedno je ovdje zabilježiti što je priobćio g. izvjestitelj Purgar u svojem izvještaju za mjesec siečanj o. g. o „ensilagi“. On javlja ovo: „Ensilage imam na jednom dvoru od godine 1893 (naime zelene kuruze u jami, samo zemljom pokrivene) tako zdrave, da ju rogata marva bez iznimke dobro jede; — truloga neima nimalo“. — Kako se na jednostavan

način priredjuje takova „kisela" ensilaga priobćili smo iz prakse g. bivšega izvjestitelja Müllera točan opis u br. I. na strani 17. glav. izvještaja od god. 1894. a da uzmognemo zadovoljiti želji dvojice gg. izvjestitelja, koji su stavili izravno pitanje. „Bili se moglo sieno i otava i kako ensilagom prirediti" obratili smo se na gosp. izvjestitelja pl. Reichla zamolbom, da nam iz svoje prakse opiše, kako on priredjuje „sladku" silažu (Süssheu, Süsse Silage, Braunheu). Gospodin se je izvjestitelj odazvao našoj zamolbi najvećom pripravnošću, na čem mu najljepša hvala. Što nam piše o priredjivanju sladke silage, spadalo bi doduše više u stručni koji gospodarski list, al kako mu je opis vrlo zanimiv, držimo, da nećemo pogriešiti, ako ga i tuj priobćimo.

„Sladka se silaga — piše g. izvjestitelj — priredjuje na ovom imanju pod vedrim nebom bez kakvih znatnih potežkoća, te se dobije i na taj način izvrstno sladko prevrelo krmivo, ako se izpune potrebni za to uvjeti, a postupa se ovako: stog ili kamara za ensilagu osnuje se prama količini razpoloživa za tu svrhu krmiva n. pr. 8 m u širini, 12 m u duljini. Čim je veći stog ili kamara, tiem se razmjerno manje gubi trulenjem na obrubih. Na dno se položi naslaga slame, po prilici na 1 m na visoko ili nešto više, te se počme navažanjem krmiva, koje se okomito naslaže, kako se u obće kamare slame i siena slažu, tako da se u jednom danu dopre do 4—6 m visine. Tako naslagana krma ostavi se na miru, dok joj se toplina nepovisi na 50—60°C, čemu treba 4—6 dana. Čim se krma u sredini ugrijala, do naznačene topline, naveze se drugi naslag 4—6 m debeo, a kad se je i taj ugrijao na 50°, tad se naslaže treći i posljednji naslag krme, i pričeka dok se i taj nije vrienjem ugrijao na 50 do 60°C. Sad valja kamaru na sve strane oštrim velikim nožem kojim se sieno reže (ili oštrom poput noža nasadjenom kosom) tako rekuć otesati ili obrezati za kakih75 cm do 1 m debljine tako, da budu stiene liepo ravne, a to ne samo za to, da bude kamara milovidnija, već još više za to, da neprodire pliesan preduboko u kamaru, te nebude suviše gubitka, koji se i onako nemože posvema prepriečiti, jer će svakako kojih 15—20 cm krme na spoljašnjih stienah opljesniviti. Što se krme obrezalo, baci se na kamaru i poravna. Na vrh tako obrezane kamare razastre se naslag mokre slame i pokrije jednim redom piljenica, da se tlak pojednako uzmogne razdieliti, te se tad otereti bud ciepanicami (hvatovi) bud opekom, kamenjem ili zemljom, i to toliko da tlak na 1□′ dosegne najmanje 50 kg Pet, šest redova opeke (cigle) odgovara po prilici tomu tlaku, a cjepanica i zemlje treba razmjerno više. Ovako priredjen i oterećen stog ili kamara, koja se kani trošiti već u listopadu, netreba nikakve daljnje zaštite. Ima li pako ostati preko zime, tad će biti potrebno, da se vanjske stranice nabiju zemljom, ili da se oko stranica pozabije dugačko kolje tako, da bude izmedju kolja i kamare do 1 m prostora, a taj se prostor nagazi vlažnom slamom. Razumjeva se samo po sebi, da mjesto, gdje ćemo sadjeti stog ili kamaru, nesmije biti podvodno, nego suho i ocjedito. Sve krmivo, od kojega kanimo prirediti sladku silagu, mora već na stablici donekle otvrdnuti, dozrieti, nesmije se dakle u najvećem soku kositi, a to s toga, da vrienje kojemu se podvrgava nemože preći u kiselo vrienje, da se neuzmognu dakle razvijati kiseline, ovdje uz ostale u glavnom mliečna kiselina ($C_3H_6O_3$ oksipropionska kiselina) ili ćak gnjilo vrienje (trulež). Za to se kosi bilje tek kad odcvate n. pr. djetelina, sieno, a kuruza kad je vlatala te ostavi na odkosu da u v e n e, 1—3 dana, već prama vremenu, ali opet nesmije biti s u h o nijedno krmivo, poimence nesmije se grahorica skroz suha za sladku silažu rabiti. Nepodigne li se u kamari toplina na 50°C, tad je bilo krmivo premokro sadjeto ili prečvrsto nagaženo, ili je bio tlak prevelik s nagla privažanja i previsoka naslaganja, te se može očekivati, da će tuj uz nedostatni pristup zraka i nižu temperaturu nastati kiselo vrienje te da će se dobiti mjesto željene sladke „kisela" krma.

„Kako se iz svega ovoga razabire glavno je pri priredjivanju sladke ensilage, da se rukovodi toplina tako, da nenastane niti kiselo niti gnjilo vrienje. Za to potreban je uz neko izkustvo o cielom postupku takodjer poseban toplomjer, tako zvani ensilage termometer, od kojih stoji 2 m. dugački 10 for., a $2^1/_2$ m. dugački 11 for. Takav se termometar već za navažanja i sadjevanja krmiva zabode usred stoga ili kamare, te se prema napredovanju stoga povlači sve to više, dok se nesadjene i zadnji naviljak, kontrolirajući neprestance toplinu i udesujući o njoj ovisni rad. Komu se nebi htjelo nabaviti dosta skupi ensilage toplomjer za prvi početak, može si pomoći, ako si nabavi jednostavni toplomjer, kakovim se mjeri toplina tekućinâ i kakvu $2^1/_2$ m. dugačku plinsku željeznu ciev, kojoj može svaki kovač s jednoga kraja prikovati šilj, više šilja provrtati nekoliko rupica, a s drugoga kraja ručke, da bude sva sprava nalik dugačku svrdlu, te se bude mogla u stog po volji zabadati. U dno se te cievi utisne nešto vate ili kučina, da se nerazbije o vrpci obješeni stakleni toplomjer, kad se od vremena do vremena spušta u tu posred stoga zabodenu ciev, i nakon 8—10 minuta izvadi, da se odčita toplina.

„Sladkom se ensilagom osobito uspješno krme krave muzare, a velika joj je prednost u tom, što se dade krupni šaš i šašno tvrdo sieno sa ritskih livada prirediti u probavniju krmu, koju sve blago radje uživa, nego običnim načinom sušenu. Za volove, tovljeno blago i junad prikladna je i kisela ensilaga, koja se laglje priredjuje od sočnijega krmiva razne vrsti, ali jedna i druga ponajbolje od kuruze ili od smjesi kuruze i prosa na gusto u tu svrhu posijanih.

„Početniku se svakako preporuča, da jednu i drugu priredjuje u manjoj količini, dok si steče potrebito izkustvo, a kad si je to stekao, tad će se tim načinom jamačno na svoju korist i u napredak služiti.

„Pokusi sa otavom nastaviti će se pošto prvi nije na zadovoljstvo uspjeo, te će se rezultat u svoje doba priobćiti. *J. B.*

III.

Živinogojske prilike

(Goveda, ovce, konji i krmad)

koncem godine 1894.

Potreba posebna popisa stoke osjeća se u nas tiem više, što je od posljednjega takvoga popisa prošlo već gotovo 15 godina, te podatci, sabrani g. 1880 danas više nemogu služiti ni upravnim ni drugim svrham. A držeći, da će se novi popis stoke po svoj prilici obaviti ako ne g. 1895 a ono bar g. 1896, morao se je statist. ured pobrinuti, da si za dobe pribere gradju, koja će mu služiti za predradnjâ a imenito za to, da popisne obrazce uzmogne zasnovati tako, da će što bolje odgovarati posebnim prilikam našega stočarstva, da će biti razumljivi i jasni i svoj množini organa, koji će sudjelovati kod popisa. Za tu pako svrhu nebijaše mu dovoljno doznati, koje li pasmine u raznih krajevih zemlje goji seljačtvo, a koje vlastela, zakupnici i veći posjednici, već mu je trebalo, uputiti se i o tom, da li narod u kojem kraju svoje pasmine nazivlje kakovim posebnim imenom i kojim, a imenito koja li se pasmina razumjeva pod često rabljenim izrazom „domaća". Po dosadanjem izkustvu sva je naime prilika, da će za popisa mnogi popisni organi kraj svih naputaka unašati u popisne obrazce mjesto naziva otisnutih u obrazcih poznatija jim pokrajinska imena pasmina ili izraz „domaća", a s toga valja već unapried znati, koje li se pasmine kriju pod takvimi nazivi, da se doskoči svakoj pometnji i naknadnu dopisivanju za sama izradjivanja popisne gradje.

Statistički ured držao je, da će si moći namaknuti najpouzdanijih podataka o raznih pasminah i o njihovom posebnom narodnom nazivlju te o stanju stočarstva u obće sudjelovanjem oblastnih veterinara, koji su stručnjaci i po svojem položaju i zvanju vrstni poznavaoci živinogojskih prilika svojih područja. A prem bi za same svrhe popisne bile doticale i jednostavne naznake o pasminah, stat. je ured ipak držao, da će bolje poslužiti stvari, ako li upotriebi tu sgodu, da mu stručnjaci izvjeste i o stanju živinogojstva u obće, te da si ovako prikupi materijal, po kojem će u „Glavnih izvještajih o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće", nacrtati sliku najvažnijih grana živinogojstva ciele zemlje. Upriličivši ovako neku vrst enquête, nadao se je, da će poslužiti ne samo potrebam javne uprave, već i širim krugovom živinogojaca, te u obće unapriediti poznavanje živinogojskih naših prilika.

Statistički ured zamoli s toga sve kr. županijske oblasti za shodne odredbe, da kotarski i obćinski veterinari svaki za svoje područje odgovore na sljedeća pitanja, a županijski veterinari, da te odgovore izpitaju i po potrebi popune, pak da se sva ta gradja dostavi statist. uredu na porabu. Pitanja su bila ova:

1. **Za popisne svrhe**: Koje pasmine a) goveda, b) konja, c) krmadi, d) ovaca, goji seljačtvo, koje li vlastela, zakupnici i veći posjednici u području izvjestitelja i to prama naravi stvari u kojem kotaru, eventualno u kojoj upravnoj obćini? Kojim posebnim imenom nazivlje narod te pasmine?

2. **Za poznavanje živinogojskih prilika**: Kojim se uspjehom timare pojedine pasmine eventualno bagre i križančad goveda, konja, krmadi i ovaca poimence u seljačtva? Koja se od ovih vrsti najviše goji u području izvjestitelja? u kotaru ili u upravnoj obćini, ako postoje razlike. Kako timari (Zähnt u. pflegt) narod svoju stoku? Ima li u naroda prama produkciji krme stoke i koje vrsti dostatno, malo ili previše? Da li je živinogojstvo napredno, ili ga sprečavaju koje zaprieke, nedostatci, mane, loši običaji, praznovjerja, predsude, poroci? Da li bi se dala i čim unaprieditи najvažnija grana marvogojstva toga područja? Drže li obćine ili privatnici plemenite i to koje pasmine bikova, pastuha, nerasta, ovnova za oplemenjivanje domaćih plešina? Odgovara li odabrana plemenita pasmina namjeni ili ne? Koja bi eventualno bolje odgovarala?

Ovoj su se zamolbi odazvale najvećom pripravnošću sve županijske oblasti, te su statist. uredu gotovo sa svih strana zemlje već stigli odgovori dotičnih veterinara na stavljena pitanja. One kotarske oblasti, kojim područje još za sada neima posebna veterinara, predložile su stavljena pitanja na odgovor budi svojemu kulturnomu vieću budi obćinskim poglavarstvom, te ovako namaknuli tražene podatke. Dosele manjkaju odgovori samo za četiri upravna kotara. Al ima opravdane nade, da će se i ovi moći doskora sabrati i za cielu zemlju popuniti gradja za poznavanje živinogojskih prilika. Za većinu svih tih izvještaja može se reći, da svojim sadržajem odgovaraju namjeni. Mnogi su pače sastavljeni osobitim marom i stručnjačkim znanjem, te su dokazom, da statist. ured, pokrenuši taj izvid, nije udario krivim putem.

Podatci, što jih je sabrao o živinogojskih prilikah, mogli bi se na dva načina obraditi i to ili tako, da se uzmu redom na oko pojedine vrsti stoke te da se za svaku od njih doprinese sav geografski detalj, ili pako, da se u glavnom izcrpe podatci za svako veterinarsko, odnosno ono područje kojega se tiču, te da budu svi podatci istoga područja na okupu. Statistički je ured odabrao potonji način s više razloga, prem će se ovako po gdjekoja pojedinost morati opetovno spomenuti. Uz ovaj će se naime način izvještajem najbolje sačuvati izvorna svježost. Od geografskoga detalja, prevažna u ovom pitanju, neće se izgubiti ništa, te će sve suvisle živinogojske prilike istoga područja ostati u cjelini. Ovako poredanimi podatci moći će se, kad dodje doba izradbi popisne gradje, laglje poslužiti i sam statistički ured, a pružiti će se i kojemu naše gospode izvjestitelja prilika, da pročitavši podatke o svojem kraju, popuni koju prazninu ili izpravi koji nedostatak, nastao tiem, što su mnogi veterinari tek kratko vrieme namješteni, te jim kako sami često iztiču, nisu još dovoljno poznate živinogojske prilike svakoga kraja njihovih dielomice vrlo obsežnih veterinarskih područja. Kad u ostalom budu redom priobćeni izvještaji za sva područja, sastaviti će se za svaku vrst stoke pregled svih prilika za cielu zemlju, da se zadovolje i oni, kojim nije stalo do pojedinosti.

Uredjujući sabrane izvještaje o živinogojskih prilikah, statistički jim ured nije dirao u stvarni sadržaj, što ga i onako nije zvan kontrolirati, te će, koliko to bude iole moguće, doslovce priobćivati navode odnosnih izvještaja. Jedino će zamjeniti naznake „križanje„ „križančad“ nazivom „obnova krvi“ u onih slučajevih, u kojih dotične životinje nestoje u razmaku „pasmine“ (Rasse) nego samo „bagre“ (Schlag) ili tek „plemena“ (Stammzucht). Kod goveda n. pr. nemože biti govora o križanju mölltalaca sa pincgavci, ili kod svinja o križanju mongolice sa budjanovačkom (sriemskom) bagrom, već samo ob obnovi krvi.

Razloživši ovako, za što su se i kako su se pribrali podatci o živinogojskih prilikah i kako će se obraditi, da se poluči što podpunija i vjernija slika, priobćuju se u ovom izvještaju prvi po redu podatci za županiju sriemsku, a statistički će ured nastojati, da već u sljedeća tri ili četiri glavna izvještaja izcrpi i gradju za svih ostalih sedam županija.

I. Županija Sriem.

1. **Kotari Stara Pazova, Ruma Irig i trg Ruma,** izvjestitelj g. kot. veterinar Kiš, a za kotar Irig i kulturno vieće toga kotara; a) Goveda: U cielom ovom veterinarskom području goji ne samo seljačtvo nego i vlastelinstvo grofa Pejacsevicha u rumskom kotaru podolsku pasminu goveda, takozvanu „gjulu“, koju narod nazivlje i pasminom „bielom“, „magjarskom“ i „sriemskom“. Osim toga goje činovnici spomenutoga vlastelinstva rumskoga i „šarenu“ pasminu goveda, potičuću od goveda švajcarske i holandske pasmine iz majura, koji je nekoč postajao na spomenutom vlastelinstvu. Na pustari Gladnoš, obćine Maradik kotara irižkoga, goji se konačno i čistokrvna pasmina simmentalska i križančad od te pasmine i herefordshirske. Sva šarena goveda nazivlje narod „švajcarskom“ pasminom. Pored podolske, „domaće“ pasmine nabavljaju si žitelji trga Rume, baveći se mliekarstvom, nešto „šarene bagre“ muzara od vlastelinskih činovnika, ali ne u tolikoj mjeri, koliko bi trebalo za svrhe mljekarstva. b) Konjogojstvo: O kakvoj posebnoj pasmini konja u seljačtva težko je govoriti. Seljaci starosjedioci pravoslavne vjere, goje konje male bagre, koji su bez dvojbe arapskoga poriekla te jih nazivaju „duroni“ ili konji „sriemske“ pasmine. Najbolji konji ove bagre nalaze se u upravnih obćinah: Dobrinci, Budjanovci, Brestač, Kraljevci, Platićevo i Ogar kot. rumskoga; Golubinci, Vojka, Novi Karlovci kot. staropazovskoga te u Jazku kot. irižkoga. Većih, boljih i za vojne svrhe sposobnih konja, nastalih uplivom zemaljskih pastuha ima u seljačtva upravnih obćina: Putinci i Indjija kot. rumskoga; u Staroj i Novoj Pazovi, Slankamenu i Krčedinu kot. staropazovskoga; ponešto u Irigu, Bešenovu i Maradiku kot. irižkoga; napokon u trgu Rumi goji nekolicina ratara starosjedioca i većina Njemaca konje velike bagre, većinom potomčad zemaljskih pastuha. Vlastelinstvo rumsko goji na svojih pustarah polukrvne englezke i konje manje bagre plemena „Nonius“; a zakupnik g. Pfeiffer na pusti Višnjevci križančad „pincgavske“ pasmine: c) Krmadarstvo. U cielom području veterinarskom odgaja seljačtvo i vlastelinstvo, izuzevši zakupnika g. Pfeiffera svinje pasmine „mongolica,“ koju narod i „sriemskom“ nazivlje. Pomenuti zakupnik pako goji na pusti Višnjevci kotara rumskoga križančad potičuću od „poland-kitajske“ (Poland-China nastala u Americi pasmina × domaće pasmine sa kitajskom × berkshirskom pasminom). d) Ovčarstvo. U seljačtva tri su razne bagre ovaca i to: 1. vitoroga ovca“ (Ungar. Zackelschaf), koju narod zove „rogulja“ ili „civra“; 2. „bačvanska“ ili „cigarska“ bagra bez rogova, kojoj narod veli „baure“, i 3. križančad od ovih, koju zove narod „stogoše“.

Vlastelinstvo rumsko odgaja križančad od merino ovce i rambouillet ovna, kojoj je narod dao ime „birke“.

Pošto je točno poznavanje i razlikovanje pasmina i bagra jedan od glavnih uvjeta ma bilo kojega racijonalnoga živinogojstva, dodati ćemo ovdje nazivlje ovacâ u kotarih Ilok i Mitrovica, koje dokazuje, da se pod narodnim zajedničkim nazivom „baure“ kriju tri razne bagre ovaca, pod imenom „birke“ opet tri različite bagre. U kotaru Iloku goje ovce jedino radi produkcije gjubreta, „i to vrst meleza (bolje križančadi), koja potiče od domaće vrsti „Zapel- oder Landschaf, križane sa Merino“, te se ovdje naziva „Baura“ sigurno od „Bauernschaf“ pošto su samo vlastela držala kadgod čisto-krvne merino ovce. Domaće su ovce ovdje pako poznate pod imenom „birke“. U kotaru mitrovačkom i gradu Mitrovica ima tri vrsti ovaca: „a) vitoroge ovce (Zackelschaf), koje narod zove „revulje“ (rehulje) radi rehave vune, dočim b) plemenitiju vrst, koja ima kraću i gušću kudrastu vunu, označuju imenom „birka“, koja sudeći po magjarskom imenu mora da potiče iz Ugarske. c) Ovce, koje stoje izmedju revulje i birke, te su nastale križanjem obijuh, zovu se ovdje „baure“ (bahure). Da li nije i posebna kakva vrst pod tim imenom amo uvedena — neznam?“

Prema ova tri stručnjačka opisa bile bi sve tri vrsti ovaca dakle i „baure“ u seljačkom posjedu rumskoga veterinarskoga područja pramenke (Ovis strepsicêros — Zackelschafe), budući je i „stogoše“ (Bârsane, Fumurie) naziv jedne podbagre rumunjskih „pramenka“. Ako se pako pod pridjevkom „cigarska“ krije „Tigaîa“ „Czigaia“, to bi „baure“ spadale na pasminu „svietlovunih ovaca“ (Schlicht und Glanzwollschafe) Bukovine, Erdelja itd. — a „birke“ bi tuj bile „merino“. U kotaru Iloku bile bi „baure“ merino × birke, ako opet njemački naziv „Zapelschaf“ nebi imao izpravno glasiti „Zaupelschaf“ ili deutsches kurzwolliges Landschaf, te bi tad ta „domaća birka“ bila po doseljenicih donešena iz Njemačke, i spadala u veliku skupinu mješovito-vunih ovaca (Mischwollschafe), u koju se pribrajaju i pramenke, Zackelschafe. Napokon u kotaru Mitrovica bile bi „baure“ „revulje“ (pramenke, Zackelschaf) × birkom, a „birke“ neka svakako s merino krvi oplemenjena već sad konstantna pasmina.

Da se sve ove neizvjestnosti i nesuglasja razjasne, umoljavaju se dotična gospoda veterinari a i gg. stalni gospodarski izvjestitelji iz tih krajeva, kojim su prilike poznate, da se izvole pobliže obavjestiti o postanku tih raznih bagra i pasmina, svaku potanko opisati i statist. uredu priobćiti svoj obnalazak, da se uzmogne točno odrediti, koja se vrst ovaca ima razumjevati pod dotičnim jednim te istim imenom u svakom kraju.

e) Timarenje stoke, shodnost pasmina, te kako bi se moglo unapriediti živinogojstvo. Žiteljstvo njemačko i magjarsko timari dobro stoku, osobito vrlo dobro konje, dočim domaće seljačtvo malimi iznimkami gotovo nikako netimari svoje stoke. Osim nešto krava muzara i svinja te voznih konja sva je stoka ljeti i zimi, danju i noćju na zajedničkoj paši. Zimi, ako baš zapane mnogo sniega, utjeraju ju u tako zvane torove, gdje mora o slami i pljevi čekati, dok sunce snieg neraztopi, da uzmogne opet gladna i slaba polaziti često još smrzli obćinski pašnjak. Velika je većina toga seljačtva od starine navikla smatrati obćinski pašnjak najvažnijom i rekao bih jedinom hranom za svoju stoku, pak s toga i producira vrlo malo krme, tako da ponajviše oskudjeva i ona stoka, koju tobože drži na jaslih, te radi koje baš i sije krmu. Uzrok tomu pojavu treba tražiti u tradicijonalnom nehajstvu i pomanjkanju prave ljubavi spram životinjam. Ipak se mora iztaknuti, da urodjenici koji se bave najviše od svega žiteljstva ovčarstvom, nastoje iz Bačke uvedene ovce „baure" razplodjivati, te će ta bagra doskora iztisnuti „rogulje" i „stogoše".

Ovaj sud o timaranju stoke potvrdjuje za svoje područje i kulturno vieće kotara Irig u svojem zapisniku od 19. prosinca 1894., gdje veli doslovce: „Marva svake vrsti timari se slabo u narodu, a to s toga što narod tomu premalo brige i mara posvećuje, a pašnjaci se nedrže u najboljem redu i preobterećeni su marvom. Ono žiteljstvo, koje je kod dielomične diobe pašnjaka učestvovalo, timari stoku na jaslama i ta marva napreduje i mnogo je ljepša i bolja od one druge. No takovih imade malo vrlo malo". Kad bi se provela komasacija i dioba pašnjaka, misli kult. vieće, da bi se i marvogojstvo unapriedilo.

U području trgovišta rumskoga, gdje se žiteljstvo znatnije bavi mliekarstvom, timari se sva stoka dobro, jer se producira bar toliko krme, da stoka neoskudjeva. Konjogojstvo ipak napreduje bolje od govedarstva, jer stanovničtvo, prem znade cieniti dobre muzare, neće da žrtvuje dovoljno za nabavu goveda bolje, dojnije pasmine, nego li što su podolci. Poglavarstvo trgovišta drži u vlastitoj kući dovoljan broj bikova podolske pasmine, a neraste i ovnove drži si svaki vlastnik sam i to od one iste bagre koju goji. Pošto se stanovničtvo rumsko živo bavi mliekarstvom, to da bikovi podolske pasmine neodgovaraju toj namjeni, te g. izvjestitelj mnije da bi tuj bikovi mürzthalske pasmine najbolje odgovarali. Da se živinogojstvo u ostalom veterinarskom području unapriedi, preporuča g. izvjestitelj u prvom redu, da se oblastnim putem zabrani, da nesmije sva obćinska stoka u isto doba polaziti pašnjake, naime, da se ovce i svinje negone na pašu odredjenu za konje i goveda, da se obćinski pašnjaci čiste i prirediuju, občas i pod zabranu stave, te tako seljačtvo prisili, da prema broju dotične stoke sije dostatnu množinu krme, da se na zajednički pašnjak tjera samo toliko stoke, koliko se može na njem kako tako prehraniti, ili da se obćinski pašnjaci razoru, čim bi se žiteljstvo najprije prisililo, da se bolje poskrbi za dovoljnu krmu svoje stoke. Kako seljačtvo posjeduje dosta zemlje, mogle bi tad sve grane domaćega živinogojstva bolje napredovati nego uz današnje prilike. Tad bi i privatnici bili prinukani, da drže za oplemenjivanje svoje stoke plemenitije pasmine bikova, pastuha itd. što sad čine samo obćine, držeći od pomenutih domaćih pasmina odabrane bikove i neraste za razplod, koje sadašnjemu stanju gospodarstva i stočarstva još najbolje odgovaraju.

2. **Grad Petrovaradin**, izvješćuje gradsko poglavarstvo: a) Goveda: Ima ponajviše krava mješovite pasmine i to od pasmine „domaće" (valjda podolske) i plemenitijih štajerske (alpinske) i križančadi od ovih, a sve se dobro timare b) Konji su domaće pasmine 14 šaka visoki a kobile se opasuju zemaljskimi i licenciranimi opasači. c) Krmad je dobre pasmine, križančad „sriemske" pasmine sa „englezkom" *(kojom?)*. d) Ovaca neima. Sva se stoka dobrim uspjehom timari, jer se svakovrstne krme, siena, otave, djeteline, muhara, slame i kuruzovine dovoljno producira, pače više nego može potrošiti marva u gradskom području, te se može reći, da je živinogojstvo svake ruke vrlo napredno, neizuzevši ni peradarstva.

A da se neprestano unapredjuje, ima obćina plemenite simmenthalske pasmine bikova, plemenitije englezke pasmine nerastâ u dostatnom broju, i uzdržaje svake godine i po kojega zemaljskoga pastuha za oplemenjivanje domaćih plešina. Sve odabrane za to pasmine odgovaraju namjeni i ovdješnjim prilikam.

3. **Grad Karlovci**, izvješćuje gradsko poglavarstvo na temelju podataka podnesenih po gospodarskom izvjestitelju: a) Goveda: Pučanstvo goji skoro izključivo rogatu marvu „domaće" za pravo „podolske" pasmine, koja je visoka, jaka, rogata „zelene" boje, a poglavarstvo drži za razplod te pasmine 4 varoška bika, jer da to blago u ovom području najbolje uspjeva. Osim ove pasmine ima veoma malen broj rogate marve takozvane „polušvajcarske" ili „meleskinje" (bastard), ali potonja neuspjeva kano ona „podolskoga soja", jer nevoli paše, već hranu na jaslih, na zelenoj je pako krmi ovdje velika oskudica, pošto je ovaj bregoviti predjel prikladan samo za vinograde a ne za usjeve.

b) Konjogojstvo je ovdje vrlo slabo, prvo s toga što neima dobrih livada, a drugo, što se već u trećoj godini konji prežu u težke taljige, te se tako slabo razviju i okržljave. Za konje mnogo se nemari, budući se sav posao obavlja volovi lakše i uspješnije nego konji. Konji su „magjarskoga soja" 13—15 šaka visoki, a razplodjuju se domačimi licenciranimi pastusi.

c) svinje su „domaće" takozvane „mongolice" crne boje, nizkih nogu, i jako klopave, te vrlo dobro napredujū, ali se goje samo za domaću potrebu, pošto nema u bregovitu kraju ritova i izpusta kano drugdje. Gradsko poglavarstvo ima svoje neraste te pasmine za razplod. d) Ovce se negoje u ovom području.

4. **Kotar Zemun**, izvjestitelj g. kotarski veterinar Fugger: a) Goveda: U području kotara zemunskoga goji se pod imenom „domaća" samo „podolska" pasmina. Svako govedče ine pasmine ili križančad nazivlju „švajcarskom".

b) Konji su „domaće" malene pasmine, koju ovdje nazivlju „sriemskom". Ova je nedvojbeno „iztočnotatarskoga" poriekla, čila i vatrena. Bila je znatno nazadovala, ali se sada opasivanjem sa licenciranimi pastusi popravlja. Pojedini konjogojci i posjednici nabavljaju već i boljih i većih kobila plodkinja i pastuha i to većim dielom iz Ugarske.

c) Od **ovaca** goji se takodjer samo „domaća“ pasmina, dugačke i proste vune, dakle „pramenke“ (Zackelschaf).

d) **Krmad** je „domaće“ „sriemske“ bagre, crnih šćetina, pasmine „mongolica“.

e) **Timarenje, mane i zaprieke, predlozi za unapredjenje, razplod:** Sva ova stoka slabo se timari u seljačtva, jer mora da živi gotovo o samoj paši. Goveda dobivaju zimi slamu, tako i ovce, tek konji ponešto siena, a krmad samo u zimi nešto hrane u zrnu, a s jeseni žira, ako u obće urodi. Goveda i konji riedko se kada čiste. Goveda gotovo nikad a konji tek boljih seljaka, ako jih drže u staji, ali takvi su riedki izim u doseljenikâ, koji u obće svoju marvu bolje hrane i paze, sijući mnogo krme.

Produkcija je krme u obće nedostatna prama broju stoke. Livade su zapuštene, korovom i šikarom zarašćene, u proljeće i s jeseni se po njih pase i po mokru vremenu, sve do mjeseca svibnja, dakle u doba kad trava najbujnije raste, pak se s toga kositba obavlja tek mjeseca srpnja i kolovoza, kad je već sitne trave nestalo sa suše i vrućine te samo krupna trava ostala za košnju. Na košnju otave se ni nemisli, a krmnoga bilja se vrlo malo sije, i to siju ponajviše samo doseljenici. Uz to se još prodaje sieno, čim se pokosi, a što se pridrži za kuću, to se uplasti na polju ili na guvnu, gdje se veliki dio pokvari ili u nevrieme potroši. Zimi se marva tjera pod stogove, te si čupa sama sieno iz stogova, a kad proljeće osvane neima krme, te se mora nabavljati za skup novac. Ako je ikako moguće, sprovadja i zimi marva veći dio dana na polju, gdje pati od zime i gladi.

O naprednom živinogojstvu nemože biti ni govora, dok se neuklone sve mane, koje ga spriečavaju. Ponajpače moralo bi se nastojati oko popravka, krčenja i čišćenja livada, a paša po livadah s proljeća morala bi se bezuvjetno zabraniti, isto tako i paša u zimsko doba. A pošto livade same nedotiču, imalo bi se sijanje krmnoga bilja obćenito uvesti, zračne i prostrane staje graditi, te seljačtvo pridržati, da čisti svoju stoku i posvećuje više mara i brige hranitbi i odgoju domaćih životinja.

Sve obćine ovostranoga područja drže bikove čistokrvne podolske pasmine, a imaju i neraste čistokrvne pasmine mongolice, koje dobivaju od gospodarske podružnice. Ove dvie pasmine odgovaraju ovdješnjim prilikam.

Konjogojstvo dalo bi se podići pomnim izborom valjanih pastuha i plodkinja kobila, te pomnijim njegovanjem podmladka i boljom, pitkijom krmom, nego li je sadašnja.

5. **Grad Zemun**, izvjestitelj g. kot. veterinar Fugger: a) Goveda su većinom „domaće“, podolske pasmine, ali ima već mnogo križančadi, koja će naskoro podolsku pasminu sasma iztisnuti, jer se ovdješnje pučanstvo poljodjelsko bavi prodajom mlieka, a zemunska gospodarska podružnica drži 12 bikova „simmentalaca“ i „belanaca“ (möll-talaca) za ovopodručnu gradsku marvu. Ove pasmine i njihova križančad uspjevaju ovdje vrlo dobro, te odgovaraju ovdješnjim odnosom i namjeri ovdješnjih stočara.

b) Od **konja** goji se i tuj ponajviše domaći maleni konj poriekla tatarskoga, no u boljih gospodara, naročito Njemaca ima i većih i boljih, plemenitijih konja. Za unapredjenje konjogojstva služe ovdje zemaljski i licencirani privatni pastusi, pak se u konjarstvu i opaža znatan napredak.

c) **Ovce** su domaće pasmine, dugačke proste vune „pramenke“ (Zackelschafe).

d) **Svinje**, takodjer su domaće, „sriemske“ bagre crnih šćetinja, koju bi trebalo obnoviti čistokrvnom „mongolicom“.

e) **Timarenje.** U gradskom se području već nešto bolje timare goveda i konji, prem i tuj ima znatnih, čvrsto uvriežženih nedostataka, loših običaja, dapače nepodobština, koje bi trebalo prije odstraniti, nego li se uzmogne obćenito govoriti o naprednom živinogojstvu. Veći se dio goveda i konja hrani doduše kod kuće u staji, dočim se ovce i svinje uzdržavaju pretežno pašom, ali sa podmladkom se postupa vrlo neracijonalno, jer se po starom običaju upućuje odviše na pašu. Podmladak tuj na pustari, osobito u ljetno doba, oskudjeva i mnogo trpi od žege i obadi, zaostaje u svom razvitku i zahiri, pak se poslje takav nazadak neda izpraviti ni najboljom njegom. Uz to se tjeraju i obćinski bikovi na pustaru na pašu medju junad, pak se mnoga junica i prerano oplodi. Sva se marva u obće prerano s proljeća tjera na pašu, kad još neima nikakve hrane; a ljeti po 16—17 sati na dan izvrgava se sunčanoj žegi i gladu na goloj pustari. Njemci toga nečine, oni timare svoje blago dobro, podavaju sječku sa zrnjem kroz cielu godinu, a muzare dobivaju izim toga i repe, krmne blitve itd. te je sva stoka čista i što bolje njegovana. Prem ima livada posve malo, a i te su loše, to stoji produkcija krme prama broju stoke u dosta povoljnom omjeru, a moglo bi se i još više stoke držati uz razmjerno veću produkciju krme, jer ima oranica dosta. Stočarstvo dalo bi se znatno unaprieditі, kad bi se odstranili spomenuti nevaljani običaji, a podmladku posvetila veća njega i briga.

6. **Kotar Mitrovica i grad Mitrovica**, izvjestitelj g. kot. veterinar Franjo Schulz: a) **Goveda** su u ovom kraju pasmine „podolske,“ tako zvano stepsko govedo i to bagre „ugarske.“ Narod tu pasminu nenazivlje kakvim posebnim imenom. Jedino kad hoće da ju razlikuje od „bušaka“, manje bagre iz Srbije i Bosne, govori o „sriemskoj“ marvi. Od vlastelinstvâ, kojih ima samo u čalmanskoj obćini i većih posjednika u području obćine martinačke i kuzminske, po gdjekoji goji „mješovitu krv“, nepazeći na kakav stalni smjer gojtibe (bestimmte Zuchtrichtung). U području gradskom ima takodjer krava, koje nisu čiste stepske pasmine, već su potomčad od pasmina i bagra šarene alpinske marve a i nizinske holandezke, nastale valjda na taj način, da se je kupila po koja krava muzara tih pasmina od obližnjih vlastelinstva, jer izvjestitelju, službujućemu u tom kotaru tek godinu dana, nije poznato, da li je kad obćina ili koji posjednik odgajao goveda čiste krvi tih pasmina.

Za razliku od domaćega „podolskoga“ običaje narod sve neugarsko šareno blago nazivati „švajcarskim.“

b) **Konji** seljački jesu t. zv. „sriemske“ bagre, maleni ali uztrajni, koje bih pribrojio skupini stepskih ili mongolskih konja naravskih pasmina, akoprem neki prispodabljaju sriemskoga konja sa Ponyem, dočim bi opet po

*

drugih imalo u njem biti odprije plemenitije orientalske krvi. Po obliku sudeći rekao bih, da je sriemski konj prelaz od t. zv. ugarskoga konja k balkanskomu.

Vlastela, veći posjednici i gradjani drže konje oplemenjene krvi englezkom i arapskom po zemaljskih pastusih, koji se svake godine smještaju na pripustne postaje u Mitrovici, Kuzminu i na dobru Novo selo u obćini čalmanskoj.

c) Krmad je u čitavom području pasmine obće poznate pod imenom „sriemske", koja spada u skupinu svinja sa kudravimi štetinami (Kraushariges Schwein).

Ovdašnja kr. kazniona, kano zakupnica dobra Novo selo, počela je gojiti englezke svinje „Yorkshire", nu radi nepovoljna uspjeha napuštava sad te svinje, držeći domaće, te si je nabavila nekoliko nerasta domaćih, t. zv. „budjanovačke" bagre. Osim toga nabavio si je jedan posjednik u obćini martinačkoj dva mlada nerasta „Kiss-Jenőske" plešine.

d) Ovaca ima tri vrsti: 1. Jedne su vrsti one, koje spadaju bagri vitoroge ovce (Zackelschaf), što no se u knjigah opisuju i pod imenom vlaške ovce (wallachisches Zackelschaf), a narod ovdašnji zove te iste ovce „revulje" (rehulje) radi rehave vune. 2. Plemenitija vrst, koja ima kraću, gušću, kovrčastu vunu, pod imenom „birka", koja sudeći po imenu mora da potiče iz Ugarske. (Dok se za vunu birke plaća po 100 for., to se za vunu revulje postigne ciena od 50—60 for.) 3. Ovce, koje stoje izmedju revulje i birke, te su nastale križanjem obijuh (revulja × birka) a zovu se „baure" (bahure). Vuna je te ovce nešto kraća i bolja nego u revulje. Da li nije i posebna kakova vrst pod tim imenom amo uvedena — neznam. (Sravni ono, što je o tih bagrah spomenuto kod kotara Ruma, Irig, Stara Pazova. Vrlo je vjerojatno, da su imena „baure", „cigarske" (czigaia), „stogoš" prešla na raznovrstnu križančad sa pasminâ, nekoč u te krajeve uvezenih, kojim su ta imena dolikovala, ali kojih više ni neima, barem ne čistokrvnih, jer se inače nebi izticalo, da je to križančad.)

Kr. kazniona na zakupnom dobru Novo selo u obćini Čalma počela je preklani križati domaću ovcu birku sa merinom „Rambouillet", te goji i čistokrvne Rambouillet.

Ako li se uzme na um, da su sve spomenute pasmine, koje seljačtvo i ratarsko žiteljstvo u gradu skoro izključivo goji, primitivnim živinogojskim prilikam prilagodjene, te su uztrajne, protiv nepogodna vremena i bolesti otvrdnute, žilave, a u svojih zahtjevih na hranu i njegu veoma čedne, to je uspjeh gojitbe tih pasmina razmjerno povoljan; uzme li se pako u obzir, da se poimence goveda i svinje tih pasmina sporo razvijaju i tove, lošije unovčuju, a vuna ovaca slabo plaća, tad se mora reći, da je uspjeh nepovoljniji, nego bi mogao biti uz druge pasmine i bolju njegu i hranu.

e) Timarenje, razmjere krme: Sva se stoka dosta slabo timari. Prema produkciji krme biti će previše marve, sudeći po tom, što dosta kukavno izgleda kad mine zima, a često oskudjeva i za vrieme paše, tako da se živinogojstvo nemože označiti naprednim. Sve se gleda više na množinu, na broj glava, nego li na kakvoću. Nedostatci su: slabo timarenje, malo krme, slabe stajske prilike, premalen broj bikova prama broju krava. Poboljšanjem pašnjaka i livada, osiguranjem stoke, licenciranjem privatnih, eventualno držanjem dovoljna broja obćinskih bikova, moglo bi se barem ponešto unapriediti govedarstvo. Za oplemenjivanje domaćih pasmina nedrži nijedna obćina uzgojnih životinja (Zuchtthiere), već drže samo bikovâ podolske pasmine, i to gradska obćina u dovoljnom broju.

Konji se oplemenjuju zemaljskimi opasači englezke i arapske krvi, te obje te pasmine odgovaraju ovdješnjim prilikam, samo bi jih trebalo u dovoljnom broju namještati.

7. **Kotar Ilok**, izvjest. g. kot. veterinar Joca Turjačanin: a) Goveda su većinom pasmine „podolske", koja se u području obćina Čerević i Beočin vrlo dobro uzdržava, dočim je u drugih obćina dosta zapuštena. U obćini Erdevik ima i šarena blaga, nastala križanjem s alpinskom pasminom i križančadi od ove, koja se ovdje nazivlje „meleskom" pasminom, te koja ovdješnjim prilikam pristaje, a na vlastelinskoj pustari grofa Eltza u Šarengradu nalaze se 2 bika simmentalske pasmine.

Pod imenom „domaće" ili „sriemske" pasmine razumjevaju se ovdje goveda malena, čvrsta i uztrajna, koja su u pojedinih krajevih usljed oskudice hrane i usljed hrdjave njege zakržljavila. *(Nije li to bagra podolske pasmine, koju nazivlju drugdje „male buše" i „bosanske buše"?)* A pod imenom „magjarske pasmine" poznata su goveda visoka, koštunava, velikih rogova, koja se diele na dvie vrsti „bačku" i „banatsku", a razlika jim je ta, što su bački volovi nešto finije gradje, te imaju tanje rogove i finiju dlaku od banatskih volova. (I ta su goveda tipa ugarsko-podolske pasmine.)

Svaka mjestna obćina uzdržaje za razplod po jednoga ili više bikova, koji su većinom čistokrvne podolske pasmine ili čisto ili polukrvne „meleske" pasmine, t. j. čistokrvne alpinske, švajcarske ili Bernske (Berner, skupine Schweizer Fleckvieh) pasmine, ili „križanci."

b) Konjogojstvo dosta je slabo razvito u području ovoga kotara, izuzevši obćinu Erdevik, u kojoj se jedinoj opaža liep uspjeh postignut križanjem zemaljskih pastuha sa domaćom bagrom. Ta je domaća bagra malih i pokraj hrdjave hrane i njege uztrajnih, dosta jakih i brzih konja poznata u narodu pod imeni „sriemskih", „graničarskih" ili „bosanskih" konja. Osim toga razlikuje narod ovdje „magjarske" i „njemačke" ili „švabske" konje. Potonji su od poznatoga ugarskoga ili magjarskoga konja teži, viši i krupniji, te uztrajniji i nisu tako brzi, dakle su prikladni za težke poslove, oranje itd, a postali su križanjem sa magjarskim većim konjem (?) *(Nije li to konj „hladne krvi"?)*

Za oplemenjivanje obstoje pripustne postaje u iločkoj i erdevičkoj obćini, gdje se namještaju zemaljski pastusi arapske i englezke polukrvi, a kad kad i koji „lipicanac". Vlastelinstvo iločko kneza Odescalchi posjeduje čistokrvnoga „arapa", a vlastelinstvo grofa Eltza u Šarengradu dva pastuha ardenske pasmine, samo za vlastite plodkinje kobile.

c) Ovčarstvo je od svih grana živinogojstva ponajviše razvito, prem se za oplemenjivanje neradi već odavna baš ništa, pošto su vlastelinstva prestala držati ovce i prem seljaci i veći posjednici goje ovce jedino radi produkcije gjubreta, i to vrst „meleza“ (križančad), koja potiče od domaće vrsti „Zapel oder Landschaf“ križane sa „Merino“, te ovdje naziva „Baura“ sigurno od „Bauernschaf“, pošto su ovdje kadkad vlastela držala čistokrvne Merino.

Domaće su pako ovce ovdje poznate pod imenom „birka“. (Molimo da se sravni ono što je rečeno o tih raznih bagrah ovaca i njihovom narodnom nazivlju kod kotara Ruma i Mitrovica.)

Ovce „svilare“ (Merino) drži jedino vlastelinstvo grofa Choteka u Neštinu i Čereviću.

d) Svinje se takodjer goje u ovom kotaru, i to većim dielom domaća bagra, koja potiče od pasmine mongolica, te se zove „sriemskom“ ili „budjanovačkom“. „Bosanske“ pasmine svinja ili Bosančica (Šiške) takodjer „graničarske“ svinje zvane t. j. bielih, dosta visokih i dugorilih svinja, proste štetine i na hrhtu nakostrešene, dosta se riedko, izim obćine Šarengrad, vidja u području ovoga kotara. Pokušalo se je domaće krmače križati sa Yorkshirskimi nerastovi, no slabim uspjehom pošto naš narod neumije niti nezna, da takove svinje potrebuju veću njegu i čistoću, dočim se naša domaća bagra zadovoljuje i lošijom hranom i njegom. S toga se je i odustalo od daljnjega križanja. Nekoliko većih posjednikâ goji biele, krupne svinje bagre „Kiss-Jenöske“. Domaća bagra „budjanovačka“ posve dobro uspjeva.

e) Timarenje, nedostatci. Domaće pasmine goveda i konja, osim obćine Erdevik, seljačtvo dosta slabo timari. Siromašniji običavaju odgajati svoju marvu jedino na pašnjacih, a zimi ju hrane većinom slamom i kuruzinom, pa se mnogo za nju nebrinu. Samo vlastelinstva i narod erdevičke obćine te imućniji gazde u kotaru timare bolje svoju stoku, jer produciraju uz sieno i dovoljno sijane krme: grahorice, djeteline, muhara, proje, repe, a gdje koji su počeli saditi i topinambur.

Marvogojstvo dalo bi se unapriediti, kad bi se iz zemaljskih sredstava ili barem uz jeftiniju cienu davale obćinam plemenitije životinje za razplod, jer su obćine sbog filoksere postradale i osiromašile, te nemogu da takove obično dosta skupe i preskupe plemenite plodnike nabavljaju iz svojih sredstava.

8. **Kotar Šid,** izvj. g. kot. veterinar Prokopec. a) Goveda: U ovom se kotaru većom stranom goji podolska pasmina. Samo obćine Šid i Tovarnik nastoje oplemenjivati svoju marvu bikovi simmentalske pasmine i to dobrim uspjehom.

Vlastele, zakupnika i većih posjednika, koji bi se bavili stočarstvom neima u ovom području.

b) Konjogojstvo: Razlikuju se dvie pasmine, i to „domaći lagani“ i poluplemeniti veliki konji, potomčad ugarske bagre i zemaljskih pastuha.

Prva je nedvojbeno iztočno - tatarskoga plemena, malena, čila i puna života, te je ponajviše razprostranjena u seljačtva bivše Krajine po upravnih obćinah: Jamena, Strošinci, Lipovac, Morović i Adaševci, dočim u obćinah staroga provincijala Ilača, Tovarnik, Šid, Babska i Kukujevci prevladjuje gojitba poluplemenitih konja, potičućih od zemaljskih i pastuha licenciranih.

c) Svinjogojstvo vrlo je razvito, i to pasmine „sriemske“ (budjanovačke).

d) Ovaca se malo goji, i to u svakoj skoro obćini po dvie pasmine. Jedne su proste dugorune (racke, wallachisches Zackelschaf: pramenke vlaške), a druge su oplemenjene „birke“, koje se goje u većem broju i dobrim uspjehom.

c) Timarenje. Po svuda vlada oskudica krme, te je marva većom stranom godine, a često i u zimno doba na paši. I s ono krme što se dobije, postupaju premnogi nesmotreno; sieno se prodaje čim se pokosi, pak je mnogi vlastnik marve prisiljen kasnije kupovati sieno pod dvostruku i još višu cienu. Njegovanje pomladka zanemaruje se posve, prepuštajući ga naravi i udesu, te se tako prieči razvitak tiela već u prvoj dobi života, stranom s nedostatka hrane, stranom pako uplivom vremena, a živinče zakržljavi i ostane sitno. Sve se životinje u obće ostavljaju predugo na polju, gdje pate s nepogode i zime. Vrlo malom iznimkom sve su staje zle gradje, preslabo zaštićene proti studeni, te po tom vrlo škodljive zdravlju životinja.

Prem ima dovoljno pašnjaka i livada tako prostranih, da bi stočarstvo moglo biti narodnim bogatstvom, to se ipak nije nadati napredku prije, dok se nesagrade bolje staje i tiem omogući stajska hranitba, te dok se odgoju pomladka neposveti više brige i mara.

9. **Kotari Županja i Vinkovci**, izvjestitelj g. kot. veterinar Alfred Tonkres: 1. Seljačtvo goji ovdje u obće: a) podolsku pasminu goveda; b) posavske pasmine konja; c) sriemsku-budjanovačku bagru svinja; i c) troje vrsti ovaca: „birke“, koje nisu čisti merino; „meleškinje“ t. j. merino × sa rackom i racke“ (wallachisches Zackelschaf).

2. Posjednici pako srednji (ovdje vlastelinstva neima) goje a) za teg podolsku pasminu a za mliekarstvo križanu šarenu pasminu (mölltalsku, holandsku etc.) goveda; b) konje raznu križančad do 163 cm visine, nastalu uporabom visokih zemaljskih pastuha; c) dvoje bagre svinja, sriemsko-budjanovačku i Kiss-Jenösku“; d) „birku“ i „racku“ ovcu.

3. Timarenje. Veći posjednici timare ove pasmine dobrim uspjehom, seljačtvo pako dosta primitivno držeći prema krmi previše stoke, i nepazeći, da paše sve to manje biva, a da se nenaknadjuje sijanom krmom. Osim toga goje se osobito goveda, pa i konji previše „u krvi“ (Inzucht), te bi trebalo više bikova i ždriebaca. Druga je mana, što obćine u županjskom kotaru neimaju svojih bikarna, kao što jih imaju u vinkovačkom, te što svoje bikove-podolce izdavaju seljakom na hranu uz pogodbu, da predju nakon 3—4 godine u vlastničtvo dotičnoga seljaka. Takvi se bikovi s početka upravo nikako netimare, nego živu o hrani, koju si pokraj svoje dužnosti na paši sami

nadju, a prije nego će preći u vlastničtvo dotičnoga, hrani se bik preobilno — za mesara, prem bi uz hranu kakvu trebaju pepinieri, mogao još 3—4 godine koristiti u razplodne svrhe.

Zemaljski su pastusi za kotar vinkovački odveć na okupu uzduž granice staroga provincijala razmješteni u postajah Vinkovci, Neudorf, St. Jankovci i Nuštar; u kotaru županjskom su samo dvie pripustne postaje sa po jednim ždriebcem i to u Račinovcih i Babinojgredi, akoprem nebi bilo previše, da se za samu Babinugredu postave 4 pastuha. Kako se prigodom licenciranja pastuha uzpostavlja, vlada veliki manjak dobrih pepiniera u oba kotara.

Gore navedene pasmine odgovarale bi sasma namjeni i gospodar. prilikam, samo da se racijonalnije timare.

10. **Kotar Vukovar,** izvjestitelj g. županijski veterinar Dragutin Lazić: a) G o v e d a. U području ovoga kotara goje se različite pasmine i bagre te njihova križančad. Biela, dugačkimi rogovi goveda pasmine podolske, koju narod zove „domaćom“ ili „sriemskom“, goje se samo u mjestnih obćinah Trpinja, Vera, Bršadin, Bobota, Pačetin, Lovas te u upravnoj obćini Gaboš.

U svih drugih selih ovoga područja goji seljačtvo križančad od podolskih krava i čistokrvnih ili križanih bikova švicarskih.

Vlastelinstvo vukovarsko grofa Drag. Eltza goji čistokrvnu podolku pasminu kao tegleću marvu, a čistokrvnu simmentalsku i holandsku pasminu za mliekarstvo, a službenici toga vlastelinstva križančad spomenutih pasmina. Vlastelinstvo u Bogdanovcih g. Mirka pl. Hideghethy-a odgaja čistokrvne algäuske krave muzare. Zakupnici na pustarah Križevac i Ada gaboške obćine timare križančad simmentalske, holandske i frieslandske (Ostfriesen) pasmine.

Obćina Borovo i sve gorespomenute obćine u kojih se goji podolska pasmina, drže bikove te pasmine, nabavljene većinom od vukovarskoga vlastelinstva, a ostale obćine drže prema broju krava (80—100 na jednoga bika) čistokrvne simmentalske, holandske i algäuske bikove ili pako križance koje švajcarske pasmine.

Vlastelinstvo vukovarsko pako drži čistokrvne bikove podolske pasmine, koje za obnovu krvi svoje „gulje“ nabavlja od vlastelinstva grofa Almassya u Ugarskoj uz ciene od 600—700 for. po glavi. Osim ovih ima to vlastelinstvo i čistokrvnih bikova pasmine simmentalske iz Babolne, i holandske od vlastelinstva nadvojvode Albrechta nabavljene, dakle manje više već prilagodjene drugomu podnebju.

Vlastelinstvo u Bogdanovcih uvaža čistokrvne pepiniere algäuske pasmine iz Kisbéra za svoje krdo.

Bikovi simmentalski i holandski obično su u cieni od 204 for. a algäuski od 150—200 for. u dobi od 1½ godine, te se tom prilikom nabavljanja plemenitih bikova sbilja izdašno i služe ne samo obćine ovoga kotara već i neke obćine susjednih kotara.

b) K o n j a r s t v o: Maleni konji, potomčad stepskoga i arapskoga konja, koje narod nazivlje „sriemskimi“ odgajaju se samo još u obćinah Borovo i Gaboš, i to sbog pomanjkanja zemaljskih i privatnih licenciranih pastuha. U ostalih se obćinah većinom već goje visoki konji.

Po vlastelinstvu vukovarskom odgaja se na pusti Lipovači čistokrvna i polukrvna englezka i lipicanska (arapi), čistokrvna ardenska i Percheron pasmina, na pustari pako Grabovo istoga vlastelinstva goji se križančad od medjumurske (Murinsulaner) bagre sa tipom „Nonius“ (valjda većim), te se za tu svrhu drži jedan pastuh „Nonius“ u najmu. Vlastelinstvo u Bogdanovcih odgaja križančad od boljih visokih (ugarskih) konja sa polukrvnom englezkom pasminom, plemena „Furioso“, te se svake godine uzme u najam pastuh toga tipa.

Nuštarsko vlastelinstvo goji križančad plemenitih ergeljskih plodkinja i čistokrvnih englezkih pastuha.

Zakupnici pustara Henrikovci, Križevac, Ada, Lipovac, Gjeletovci i Laze odgajaju velike konje, križančad vlastelinskih i zemaljskih opasača.

U kotaru postoji 8 pripustnih postaja sa 12 zemaljskih pastuha, a osim toga uzdržaje obćina Bršadin dva pastuha, križančad arapske i polukrvne englezke pasmine za razplod. Prema broju kobila plodkinja razmješteni su i privatni licencirani pastusi po kotaru dovoljnim brojem.

c) K r m a d. Većim se dielom u kotaru goji samo jedna pasmina, za pravo bagra „budjanovačka“ ili „sriemska“ pasmine „mongolica“ kudravih šćetinja. Zakupnik na pustari Mlaki, gaboške obćine, goji križančad budjanovačke bagre sa nerastom turopoljske pasmine. Svud se biraju samo ponajbolji nerasti za razplod.

d) O v č a r s t v o: Od ovaca samo se dvie vrsti timare u seljačtva, i to „b i r k e“ sa kratkom, kovrčastom i gustom vunom, i ovce sa gustom i dugačkom vunom, takozvane „vunarice“. *(Koje su bagre te „vunarice“ skupine „pramenke“, Zackelschafe?)*

Ponajviše se drže ovce u obćinah Trpinja, Bobota, Borovo, Gaboš, Negoslavci, Nuštar i Opatovac, dočim jih ima vrlo malo po drugih obćinah s razloga, što su pašnjaci podieljeni, pak s toga neima paše za ovce.

Za razplod si nabavljaju mnogi vlastnici ovnove „birke“ iz dolnjega Sriema.

Vlastelinstvo vukovarsko goji križančad od Negretti- (Infantado) Rambouillet (ovnovi Rambouillet). Ova križančad uspjeva vrlo dobro.

e) T i m a r e n j e, u s p j e š n o s t p a s m i n a i b a g r a, t e k r i ž a n č a d i: Osim obćina Gaboš i Borovo, timari se sva stoka dobro u cielom kotaru, jer se dosta krme producira i to djeteline, grahorice, nešto muhara i siena, a i stajske su prilike dosta povoljne. Samo se u trpinjskoj i bobotskoj obćini producira siena preko vlastite potrebe, te se suvišak prodaje u Vukovaru, Osjeku i Vinkovcih. Iz ostalih obćina neprodaju seljaci nikakve krme, jer svaki producira li toliko krme, koliko mu treba, da može valjano prehraniti svoju stoku.

Pošto su osim u četiri obćine Trpinja, Gaboš, Mikluševci i Tompojevci pašnjaci podieljeni, navikao je narod držati samo toliko stoke, koliko se može dobro prehraniti. Preko zime je stoka u dobrih stajah, te se preko dana samo iztjera, da se prozrači.

Živinogojstvo sve to bolje napreduje uz dovoljnu hranu i izborom valjanih razplodnih životinja. Osobito dobro timare Njemci, grčko-katolici i Magjari svoje konje.

Sve pasmine, bagre i njihova križančad, izuzevši jedino goveda holandske pasmine, uspjevaju vrlo dobro, na čelu jim goveda podolske pasmine, a od švajcarskih simmentalska, koja je i kod naroda obljubljena. Svinje se i ovce takodjer dobro timare. *J. B.*

(Nastaviti će se.)

IV.

Obavjest p. n. gg. stalnim gospodarskim izvjestiteljem.

Statističkomu je uredu čast, p. n. gg. izvjestitelje upozoriti, da od mjeseca travnja o. g. počimlju opet redovita izvješćivanja svakoga prvoga i trećega četvrtka u mjesecu na crvenih i žutih dopisnicah, od kojih će se crvene sve dotle pripošiljati, dok se nepožanje i posljednja na njih zabilježena žitarica.

A da gg. stalni gospodarski izvjestitelji budu točno upućeni o rokovih, u kojih treba da se šalju izvještaji tečajem ciele godine, oglašujemo jih ponovno primjetbom, da se tiem dokida u broju IX. glavnih izvještaja od god. 1894 na strani 93. pod „IV. Obavjest gg. izvjestiteljem“ naznačen rok za mjesec studeni pak do konca ožujka.

Prama naredbi Nj. Preuzvišenosti bana od 4. svibnja 1894 br. 1.661/Pr. izvješćivati će se dakle:

1. Na **crvenih** dopisnicah o stanju pšenice, raži, ječma, napolice (suražice) i zobi od mjeseca travnja pa sve do početka žetve tih žitarica prvoga i trećega četvrtka svakoga mjeseca.

2. Na **žutih** dopisnicah o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće:

a) u mjesecih travnju. svibnju, lipnju, srpnju, kolovozu, rujnu i listopadu prvoga i trećega četvrtka svakoga mjeseca.

b) u mjesecih studenom, prosincu, siečnju, veljači i ožujku trećega četvrtka svakoga tih mjeseca.

Prema naredbi Nj. Preuzvišenosti bana od 19. travnja 1893 br. 967/Pr. valja da se kr. zemalj. statističkomu uredu pošalje: „prvi izkaz o popriečnoj težini i cieni raznih plodina“ najkasnije do 8. kolovoza, a „drugi izkaz o popriečnoj težini i cieni raznih plodina“ najkasnije do 1. studenoga svake godine

Sve tiskanice opredieljene za porabu gg. izvjestitelja razposlati će se za koji dan, te će jih gg. izvjestitelji dobiti od kr. kotarskih oblasti, odnosno od obć. poglavarstva.

Da uzmognemo oglašivati u glavnih izvještajih čim prije iza svakoga roka podatke crpljene iz izvještaja gg. izvjestitelja o stanju usjeva i inih gospodarskih prilikah, i da glavni izvještaji budu što vjernija slika gospodarskoga stanja ciele zemlje, umoljavaju se gg. izvjestitelji, da nas neostavlja nijedan bez redovitih izvještaja, a kad se koji put nebi mogao baš četvrtkom predati po koji izvještaj na poštu, onda neka se radje preda sriedom nego li petkom ili čak subotom.

V.

Dodatak imeniku

p. n. stalnih gospodarskih izvjestitelja.

(Imena u zaporci znače upravne obćine, koje čine područje dotičnoga g. stalnoga gospodarskoga izvjestitelja).

a) Odrekoše se izvješćivanja.

1. Županija **Modruš-Rieka**, 1. kotar **Slunj**: g. Matijević Jovo, umir. poručnik, civ. tehnik i kult. viećnik (**Vališselo i** Veljun). 2. Kotar **Vojnić**: g. Oparnica Mile, posjednik (Vojnić i Vukmanić).
2. Županija **Zagreb**, kotar **Petrinja**: g. Bastaić Josip, trgovac (Gradusa i Mečenčani).
3. Županija **Varaždin**, kotar **Krapina**: veleč. g. Ivančan Ljudevit, župnik i kult. viećnik, premješten (Sv. Križ Začreće i **Zabok**).
4. Županija **Požega**, kotar **Daruvar**: g. Kallé Ljudevit, poštar i posjednik (Bastaji i Gjulaves).
5. Županija **Sriem**, 1. kotar **Šid**: g. Mamuzić Stevan, učitelj, premješten, (Jamena i Strošinci(; 2. Kotar **Vinkovci**: **gosp.** Kesegić Luka, umir. nadporučnik (Komletinci i Njemci).
6. Grad **Požega**, g. Reiner dr. Mijo, vlastelin.

b) Umro.

1. Županija **Požega**, kotar **Novska**: veleč. g. Gazić pl. Mirko, župnik (Krapje).

c) Novoimenovani.

1. Županija **Modruš-Rieka**, 1. kotar **Slunj**: g. Pavlović Petar, umirov. kr. brz. i pošt. nadčinovnik i obć. **upravitelj u** Vališselu (Vališselo i Veljun); 2. kotar **Vojnić**: veleč. g. Živković Radivoj, parok na Utinji pp. Karlovac (Vališselo i Veljun).
2. Županija **Zagreb**, kotar **Petrinja**: g. Sikirica Emanuel, pučki učitelj u Svinici pp. Bednik (Gradusa).
3. Županija **Varaždin**, kotar **Krapina**: g. Žirovčić Herman, pučki učitelj u Zaboku (Sv. Križ Začreće i Zabok).
4. Županija **Požega**, 1. kotar **Daruvar**: g. Peserl Josip, pučki učitelj u Gjulavesi (Bastaji i Gjulaves); 2. kotar **Novska**: **g.** Štajcar Andrija, pučki učitelj u Krapju (Krapje).
5. Županija **Sriem**, 1. kotar **Šid**: g. Stojanović Petar, pučki učitelj u Jameni (Jamena) i g. Benak Ivan, pučki **učitelj** u Strošincih pp. Jamena (za novo ustrojenu upravnu obćinu Strošinci); 2. kotar **Vinkovci**: g. Kleut Milan, posjednik u Njemcih (**Komle**tinci i Njemci).
6. Grad **Požega**, g. Kelčec pl. Vinko, gradski ekonom.

Kr. statistički ured.

U Zagrebu 25. ožujka 1895.

Predstojnik:

Zoričić v. r.

Tiskarski zavod „Narodnih Novinah“.

GLAVNI IZVJEŠTAJI

o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće.

Po izvještajih gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja

sastavlja jih i izdaje

kr. zem. statistički ured u Zagrebu.

I.

Stanje usjeva po izvještajih od 2. svibnja 1895.

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidih od g. 1894. u jutrih po 1600 □°	Usjevi stoje: 1 vrlo dobro	Usjevi stoje: 2 iznad srednje ruke	Usjevi stoje: 3 srednje ruke	Usjevi stoje: 4 izpod srednje ruke	Usjevi stoje: 5 vrlo loše	Usjevi: su posve uništeni	Usjevi: tek niču	Usjevi: nisu bili još posijani	Od ciele površine usjeva ide postotaka površine gdje stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje su posve uništeni	gdje tek niču	gdje nisu bili još posijani
		na površini od jutara po 1.600 □°															
A. Pšenica ozima.																	
Lika-Krbava	1.927	383	211	968	—	16	349	—	—	20	11	50	—	1	18	—	—
Modruš-Rieka	13.878	428	—	7.167	5.703	266	314	—	—	3	—	52	41	2	2	—	—
Zagreb	28.947	—	1.975	15.973	6.717	2.770	1.512	—	—	—	7	55	23	10	5	—	—
Varaždin	7.526	—	1.471	4.049	1.934	—	72	—	—	—	19	54	26	—	1	—	—
Bjelovar-Križevci	33.804	3.596	1.973	19.774	8.461	—	—	—	—	11	6	58	25	—	—	—	—
Požega	59.686	3.752	14.968	35.218	5.362	—	386	—	—	6	25	59	9	—	1	—	—
Virovitica	100.825	10.827	39.035	36.859	14.104	—	—	—	—	11	39	36	14	—	—	—	—
Sriem	139.517	11.059	55.643	65.749	6.300	—	766	—	—	8	40	47	4	—	1	—	—
Hrvatska i Slavonija	386.110	30.045	115.276	185.757	48.581	3.052	3.399	—	—	8	30	48	12	1	1	—	—
B. Pšenica jara.																	
Lika-Krbava	7.702	467	739	3.610	945	—	—	942	999	6	10	47	12	—	—	12	13
Modruš-Rieka	2.034	299	—	289	176	—	—	27	1.243	15	—	14	9	—	—	1	61
Zagreb	1.481	—	95	230	231	—	—	894	31	—	6	16	16	—	—	60	2
Varaždin	95	—	87	—	—	—	—	—	8	—	92	—	—	—	—	—	8
Bjelovar-Križevci	1.164	—	—	92	1	—	—	248	823	—	—	8	—	—	—	21	71
Požega	1.578	—	93	475	374	—	—	609	27	—	6	30	24	—	—	38	2
Virovitica	1.541	—	—	220	—	—	—	40	1.281	—	—	14	—	—	—	3	83
Sriem	369	—	—	359	—	—	—	—	10	—	—	97	—	—	—	—	3
Hrvatska i Slavonija	15.961	766	1.014	5.275	1.727	—	—	2.760	4.422	5	6	33	11	—	—	17	28
C. Raž ozima.																	
Lika-Krbava	2 976	596	366	1.259	—	393	362	—	—	20	13	42	—	13	12	—	—
Modruš-Rieka	8.486	10	—	3.319	2.239	2.918	—	—	—	—	—	39	27	34	—	—	—
Zagreb	29.334	—	151	2.371	7.229	14 391	5.192	—	—	—	—	8	25	49	18	—	—
Varaždin	19.177	—	—	30	9.579	9.552	16	—	—	—	—	1	50	49	—	—	—
Bjelovar-Križevci	59.344	—	2.519	635	23.666	30.749	1.775	—	—	—	4	1	40	52	3	—	—
Požega	16.869	85	14	2.751	7.072	6.445	502	—	—	1	—	16	42	38	3	—	—
Virovitica	23.845	—	730	3.722	10.464	8.527	402	—	—	—	3	15	44	36	2	—	—
Sriem	6.213	854	374	4.148	837	—	—	—	—	14	6	67	13	—	—	—	—
Hrvatska i Slavonija	166 244	1.545	4.154	18.235	61.086	72.975	8.249	—	—	1	2	11	37	44	5	—	—
D. Raž jara.																	
Lika-Krbava	2 326	—	2	1.336	32	—	—	66	890	—	—	58	1	—	—	3	38
Modruš-Rieka	549	—	—	135	113	—	—	30	271	—	—	25	21	—	—	5	49
Zagreb	933	—	—	176	174	—	—	568	15	—	—	19	18	—	—	61	2
Varaždin	617	—	126	180	116	—	—	104	91	—	20	29	19	—	—	17	15
Bjelovar-Križevci	1.906	—	15	719	253	—	—	451	468	—	1	38	13	—	—	24	24
Požega	2.209	—	663	198	290	—	—	671	387	—	30	9	13	—	—	30	18
Virovitica	941	—	—	64	—	—	—	126	751	—	—	7	—	—	—	13	80
Sriem	50	—	—	50	—	—	—	—	—	—	—	100	—	—	—	—	—
Hrvatska i Slavonija	9.531	—	806	2.858	978	—	—	2.016	2.873	—	9	30	10	—	—	21	30

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidih od g. 1894. u jutrih po 1600□°	Usjevi stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	Usjevi: su posve uništeni	tek niču	nisu bili još posijani	Od ciele površine usjeva ide postotaka površine gdje stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje: su posve uništeni	tek niču	nisu bili još posijani
		na površini od jutara po 1.600□°															
E. Ječam ozimi.																	
Lika-Krbava	1.175	—	—	773	—	—	402	—	—	—	—	66	—	—	34	—	—
Modruš-Rieka	5.970	657	452	1.604	895	1.756	606	—	—	11	8	27	15	29	10	—	—
Zagreb	19.465	—	440	1.716	8.638	7.265	1.406	—	—	—	2	9	44	38	7	—	—
Varaždin	3.902	—	79	1.251	1.811	357	404	—	—	—	2	32	47	9	10	—	—
Bjelovar-Križevci	12.726	246	—	6.209	4.625	1.646	—	—	—	2	—	49	36	13	—	—	—
Požega	7.651	188	—	4.915	1.370	1.178	—	—	—	3	—	64	18	15	—	—	—
Virovitica	12.140	—	1.470	7.274	1.844	1.552	—	—	—	—	12	60	15	13	—	—	—
Sriem	22.559	2.148	2.076	12.639	5.696	—	—	—	—	10	9	56	25	—	—	—	—
Hrvatska i Slavonija	85.588	3.239	4.517	36.381	24.879	13 754	2.818	—	—	4	5	43	29	16	3	—	—
F. Ječam jari.																	
Lika-Krbava	20.116	1.652	3.352	7.069	5.328	—	—	2.588	127	8	17	35	26	—	—	13	1
Modruš-Rieka	1.530	247	—	305	292	—	—	180	506	16	—	20	19	—	—	12	33
Zagreb	1.385	59	149	402	217	—	—	248	310	4	11	29	16	—	—	18	22
Varaždin	1.903	40	614	147	728	—	—	218	156	2	32	8	38	—	—	12	8
Bjelovar-Križevci	3 321	—	592	166	417	—	—	794	1.352	—	18	5	12	—	—	24	41
Požega	1.165	—	46	177	165	—	—	609	168	—	4	15	14	—	—	52	15
Virovitica	892	—	—	495	25	—	—	—	372	—	—	55	3	—	—	—	42
Sriem	4.676	40	20	3.004	1.496	—	—	—	116	1	—	64	32	—	—	—	3
Hrvatska i Slavonija	34.988	2.038	4.773	11.765	8 668	—	—	4.637	3.107	6	13	34	25	—	—	13	9
G. Zob.																	
Lika-Krbava	14.558	1.874	3.088	7.105	2.093	—	—	40	358	13	21	49	14	—	—	—	3
Modruš-Rieka	10.197	1.194	297	5.814	1.169	—	—	238	1.485	12	3	57	11	—	—	2	15
Zagreb	19.377	289	3.551	3.473	2.786	—	—	5.662	3.616	2	18	18	14	—	—	29	19
Varaždin	7.024	—	1.834	500	1.797	—	—	1.976	917	—	26	7	26	—	—	28	13
Bjelovar-Križevci	8.005	739	1.500	2.721	856	—	—	623	1.566	9	19	34	11	—	—	8	19
Požega	16.395	—	1.328	1.893	514	—	—	10.232	2.428	—	8	12	3	—	—	62	15
Virovitica	34.042	2.439	4.560	11.703	2.490	—	—	10.050	2.800	7	14	34	7	—	—	30	8
Sriem	52.119	2.334	8.634	21.832	11.048	—	—	8.219	52	4	17	42	21	—	—	16	—
Hrvatska i Slavonija	161.717	8.869	24.792	55.041	22.753	—	—	37.040	13.222	6	15	34	14	—	—	23	8
H. Napolica ozima (suražica = raž i pšenica).																	
Lika-Krbava	398	107	—	46	—	20	225	—	—	27	—	11	—	5	57	—	—
Modruš-Rieka	255	—	—	—	205	—	50	—	—	—	—	—	80	—	20	—	—
Zagreb	319	—	—	104	175	40	—	—	—	—	—	33	55	12	—	—	—
Varaždin	145	—	—	—	145	—	—	—	—	—	—	—	100	—	—	—	—
Bjelovar-Križevci	230	—	—	—	39	120	71	—	—	—	—	—	17	52	31	—	—
Požega	4.173	157	1.089	2.051	515	292	69	—	—	4	26	49	12	7	2	—	—
Virovitica	17.383	—	5.095	5.044	6.324	920	—	—	—	—	29	29	37	5	—	—	—
Sriem	53.873	4 212	5.995	41.500	2.077	—	89	—	—	8	11	77	4	—	—	—	—
Hrvatska i Slavonija	76.776	4 476	12.179	48.745	9.480	1.392	504	—	—	6	16	63	12	2	1	—	—

Dok se je u „Glavnih izvještajih“ prošle godine 1894. prva skrižaljka o stanju usjeva mogla sastaviti i priobćiti istom po izvještajih od 21. lipnja, pošlo je ove godine — hvala revnosti gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja — za rukom, pribrati za dobe toliko materijala, da se prvi tabelarni pregled sastavi već po stanju od 2. svibnja. Sbog prilika vremena, u veliku dielu zemlje osobito nepovoljnih koli po razvitak ozimih toli i po sjetvu jarih usjeva, trebalo je ipak ponešto promieniti oblik skrižaljke običajne u dosadanjih „Glavnih izvještajih“. Poplave, što su nastale mjeseca travnja o. g., a poslje njih silne kiše na mnogo su naime mjesta posve uništile nekoje od ozimih usjeva a gotovo svigdje priečile ili bar u velike otegoćivale sjetvu jarina, tako da potonje do 2 svibnja velikim dielom bud još nisu bile niti posijane bud su istom uzele nicati, te se o njihovu stanju još nije mogao izreći sud. Na ove okolnosti valjalo je u gornjoj skrižaljci uzeti obzir, pak ju dopuniti rubrikami: za usjeve posve uništene, za usjeve, koji su do izvještajnoga roka od 2. svibnja uzeli tek nicati i rubrikom za površine, što jih gospodari u obće još nisu mogli ni zasijati jarinom

Ukupne površine raznih plodina, što jih izkazuje gornja skrižaljka i koje su prama viestim gg. izvjestitelja razvrstane po stanju svom, morale su se preuzeti iz statistike godine 1894. Statistički izvidi o porabi tla za g. 1895. obaviti će se po postojećih propisih istom za koju nedjelju a dok jim se neizkažu rezultati, neima druge, već se glede površina služiti starijimi podatci. Okolnost je ova osobito važna, te mi valja na nju naročito upozoriti. Ove će se naime godine sbog vanrednih joj prilika i raznih nepogoda poraba oraćega tla jamačno znatno razlikovati od porabe prošle godine. Imenito će jarine već s toga, što su preorane znatne površine ozime raži, ječma, napolice a gdje gdje

i pšenice, ljetos zaprematі prostor mnogo veći od onoga, koji jim je lani bio namienjen. Klasifikacija usjeva, osnivajuća se glede površina o lanjskih podatcih, biti će dakle već s toga u gdje čem pogriešna, pak će se pogrieške te moći ukloniti istom u glavnih izvještajih za mjesece lipanj ili srpanj, kad nam naime stignu podatci o ljetošnjih obradjenih površinah.

Spomenuti mi je još i to, da su izvještaji, stigli za izvještajni rok od 2. svibnja, sastavljeni svi pod neposrednim dojmom svih onih neprilika, koje su mjeseca ožujka i travnja snašle naše gospodarstvo, a da će, čim se je od dvie nedjelje vrieme prilično popravilo, već sljedeći naš izvještaj po svoj prilici podati povoljniju sliku o stanju usjeva.

Prispodobe li se glavni postotni brojevi za cielu zemlju i za sve plodine, što jih obsiže gornja skrižaljka, naći će se, da je od ukupne površine odpalo postotaka na usjeve:

Kod plodine:	koji stoje					posve uništene	koji tek niču	koji još nisu bili posijani
	vrlo dobro	iznad srednje ruke	srednje ruke	izpod srednje ruke	vrlo loše			
pšenice ozime	8	30	48	12	1	1	—	—
pšenice jare	5	6	33	11	—	—	17	28
raži ozime	1	2	11	37	44	5	—	—
raži jare	—	9	30	10	—	—	21	30
ječma ozimoga	4	5	43	29	16	3	—	—
ječma jaroga	6	13	34	25	—	—	13	9
zobi	6	15	34	14	—	—	23	8
napolice ozime	6	16	63	12	2	1	—	—

Od ozimina najbolje je prošla pšenica, jer je jače mogla odoljeti raznim nepogodam, a jer se i razmjerno manje sije upravo u onih krajevih, koji su najviše nastradali. Od ukupne joj površine samo je jedan postotak posve uništen, 38 postotaka stoji vrlo dobro i iznad srednje ruke, a samo 13 postotaka izpod srednje ruke. Postotni brojevi za suražicu ozimu — gdje na prosječne brojeve za cielu zemlju najviše uplivaju iste one dvie županije virovitička i sriemska, koje su odlučne i kod ozime pšenice — primiču se brojevom za pšenicu u toliko, što i kod nje izčezavaju uništene površine, te što tek nešto preko jedne desetine ciele površine stoji izpod srednje ruke. No s druge su strane već kod suražice znatno slabije — samo sa 22% — zastupane površine iznad srednje ruke.

Kod ječma ozimca gotovo je polovina usjeva ocienjena sa izpod srednje ruke, a samo mu 9 postotaka stoji iznad srednje ruke Najnepovoljnije pako razmjerje nalazimo kod ozime raži. Uništeno joj je već po gornjem pregledu do 5 postotaka površine — faktično po svoj prilici još i više — a stoji vrlo slabo i na površinah, što jih nije trebalo preorati. Samo 3 postotka da su iznad srednje ruke, preko 80 postotaka što izpod srednje ruke što vrlo loših. —

Za jarine, u koliko su bile posijane do 2. svibnja, glase ocjene gg. izvjestitelja dosta povoljno. Imenito je kod zobi, koja se ističe svojom važnosti, tek razmjerno malen dio ocienjen sa izpod srednje ruke. No kako se do 2. svibnja mnogo usjeva nije moglo nikako ocieniti, bolje je počekati do sljedećega glavnoga izvještaja, da se izreče sud o stanju tih plodina.

Kakve su prilike glede ozimih žitarica bile do 2. svibnja u pojedinih županijah, pokazuju postotni brojevi gornje skrižaljke A da bude laglje sravnjivanje, dodaje jim se još sljedeći pregled, u kom se luče samo usjevi prama tom, stoje li srednje ruke ili pako iznad ili izpod srednje ruke, odnosno jesu li bili posve uništeni. Napolica ozima (suražica) izpuštena je, jer je samo na iztočnom kraju zemlje od veće važnosti, a razmjerje u tih krajevih odgovara spomenutu već prosjeku za cielu zemlju. Od ciele površine ide postotaka usjeve:

		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem
Pšenica ozima	iznad srednje ruke	31	3	7	19	17	31	50	48
	srednje ruke	50	52	55	54	58	59	36	47
	izpod srednje ruke	—	43	33	26	25	9	14	4
	uništene	18	2	5	1	—	1	—	1
Ječam ozimi	iznad srednje ruke	33	—	—	—	4	1	3	20
	srednje ruke	42	39	8	1	1	16	15	67
	izpod srednje ruke	12	61	74	99	92	80	80	13
	uništene	12	—	18	—	3	3	2	—
Raž ozima	iznad srednje ruke	—	19	2	2	2	3	12	19
	srednje ruke	66	27	9	32	49	64	60	56
	izpod srednje ruke	—	44	82	56	49	33	28	25
	uništene	34	10	7	10	—	—	—	—

Od ciele površine, što ju ozima pšenica zaprema u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, odpadaju, kako je već iztaknuto u lanjskih glavnih izvještajih, gotovo dvie trećine na same dvie županije virovitičku i sriemsku. Upravo u te dvie županije stoje joj usjevi daleko bolje nego li drugdje u zemlji, u virovitičkoj sa 50, u sriemskoj sa 48 postotaka iznad srednje ruke, te su prilike u Sriemu prama županiji virovitičkoj još u toliko povoljnije, što je u virovitičkoj žup.

*

ocienjeno 14, u sriemskoj samo 4% ciele površine sa izpod srednje ruke. U županiji požežkoj zastupani su usjevi „srednje ruke“ već gotovo sa 60 postotaka, u bjelovarskoj oni izpod srednje ruke sa 25 postotaka, a u zagrebačkoj, u kojoj je jedinoj još nešto znatnija absolutna površina pšenice (do 30000 jutara), ima već kraj 33% izpod srednje ruke još 5% posve uništenih površina.

Raž ozima stoji u svih županijah, gdje se sije u znatnijoj mjeri, gotovo sva izpod srednje ruke, kod zagrebačke pače izkazuje se malne za jednu petinu ciele površine, da je nepogodami vremena posve uništena. U Sriemu, gdje se u ostalom samo oko 6000 jutara namienjuje ozimoj raži, razmjerje je i tuj znatno povoljnije nego li u ostalih županijah.

Za ječam izkazuje gornji pregled kod županija virovitičke i sriemske brojeve prilično jednake. Jedna po prilici četvrtina usjeva stoji izpod srednje ruke, oko 60% srednje ruke, a 12—19% iznad srednje ruke. Dalje prama zapadu — osim županija ličko krbavske i modruško-riečke, u kojih se u obće vrlo malo sije ozimoga ječma — ide razmjerje sve to na gore. U županiji bjelovarsko-križevačkoj već je polovica ječma izpod srednje ruke, u varaždinskoj nalazimo izpod srednje ruke 56 postotaka, a uz to 10 postotaka posve uništenih, u zagrebačkoj napokon stajali bi osim jedne samo desetine svi usjevi ječma bud izpod srednje ruke bud su posve uništeni.

Potraje li povoljno vrieme, po svoj će se prilici izgledi u žetvu ozimih žitarica bar ponešto popraviti i u zapadnih županijah. Najvažnija je u ostalom plodina u tih krajevih kuruza, kojoj će se ove godine i u glavnih izvještajih morati posvećivati što veća pažnja. *Zor.*

II.

Glavni izvještaj

o gospodarskih prilikah u obće.

Od 22. ožujka do 2. svibnja 1895.

a) Vrieme.

Klimatske su prilike bile u ovo šest tjedana vanredno nepogodne, preobilne raznolikimi oborinami. Bilo je u to doba velikih kiša silnom grmljavinom, solikom i tučom kano usred ljeta. Nije manjkalo na dalje ni proloma oblaka, mraza, ni sniega, naplava i dugotrajnih velikih poplava kano malo kad u ovo doba godine. Kišarenje, koje je u drugoj polovici ožujka uz umjerenu jugovinu pospješivalo okopnjivanje silnih naslaga sniega, prometnulo se je 25./26. ožujka uz pojačanu jugovinu u prave zaljevice i salanke, koje su potrajale sve do 29., dapače na iztoku zemlje, doduše nešto smalaksale, sve do 30. i 31. ožujka. Dne 29. ožujka prosula se i tuča u nekih predjelih zagrebačke i bjelovarsko-križevačke županije. Osobito jake obćenite kiše 26. i 27. ožujka okopnile su po ravnicah debeli snieg, naplavile svaki razor po njivah, sve livade, pašnjake i šume i u većoj udaljenosti od potokâ i riekâ, a prelile sve obale jaraka, potoka, dapače i rieka. Već 26. ožujka bila je okolica Karlovca, 27. Zagreba poplavljena, a 28. prodrla je Sava ljetne nasipe kod Veleševca, te je tako nastajao od dana do dana cieli niz poplava uz sve vode tekućice i po gorskih kotlinah u Lici, Krbavi i kraških predjelih županije modruško-riečke, koje u mnogih krajevih još ni danas prestale nisu.

U mjesecu travnju nije gotovo bilo dana, da nije bud ob noć bud ob dan bilo oborina. Tek izmedju 15. i 18., te izmedju 20. i 24. bilo je zasebice po koji liepi dan.

Prvih dana bilo je umjerena kišarenja (Regenwetter), 4. nešto tuče, 8. po gorskih predjelih suznježice uz grmljavinu, 13. i 14. zapao je po ličkoj visočini i gorskom kotaru do 10 cm debeo snieg, koji je ostao dva dana ležeći, tako da je uzkrs bio „biel“. Od 24. travnja pako (mjestimice osim 22. i 23. već od 18.) neprestance pak sve do 1. svibnja nastale su silne kiše zaljevice, oluje i salanke, koje su prosule i tučom 26., 27., 28., 30. travnja te 1. svibnja po mnogih mjestih županija Lika-Krbava, Zagreb, Varaždin, Bjelovar-Križevci i Virovitica, a mjestimice dodje i do proloma oblaka. Oštrih mrazova osobito po brdovitijih predjelih bilo je 6., 9., 10., 15., 16. i 17. travnja, koji je u obće toplinom zaostao za travnjem prošle godine za popriečno 4° C, te se u cielom, osim 5—6 toplijih dana, odlikovao hladnim vremenom i množtvom oborina.

Po podatcih bjelovarske meteoroložke postaje bilo je u travnju oborina 104·7 mm, a od 1. siečnja do konca travnja 1895 u svem 353 mm, dočim je lanjske godine u ta 4 mjeseca visina oborina iznosila ukupno jedva 109·7 mm, dakle posve neznatno više nego u samom travnju o. g. Ipak množinom oborina zaostaje znatno iztok zemlje jer je n. pr. u Šljivoševcih kotara Dolnji Miholjac u 13 dana mjeseca travnja palo samo 82·4 mm oborina. U Dolnjem Lapcu do 29. travnja zabilježeno je 140·7 mm, dakle znatno više nego u Bjelovaru. Uz tolike oborine osobito izdašne pod konac mjeseca, nije dakle ni čudo, što su ponovno zaplivala sva polja, te što je po riekah i potocih vodostaja sveudilj tako visoka, da vode jedna drugu spriečavaju u oticanju i uzvratom podržavaju poplavu svih ište niže ležećih polojina, udolica i gorskih kotlina.

b) Elementarne oštete sa naplavâ, poplavâ, bujica i tuče.

1. **Povodnje.** Dok nestignu od obćinskih poglavarstva propisani izkazi o površinah oštećenih poplavami, kojih je ovoga roka u obilju i opetovano bilo, te koje na mnogih mjestih još i danas traju, moramo se zadovoljiti, da tek sa nekoliko rieči opišemo vrst i obseg proljetnih povodnja Prem je svim tim povodnjam bio glavnim izvorom snieg, dočim su jih česte kiše sve od 18. ožujka ovamo samo povećivale, razlikovati nam je ipak više vrsti povodnja, prama načinu, kako su nastajale i vremenu, koje su potrajale i to:

a) Naplave snieżnicom i kišnicom, koje su bile sveobće, jer su gotovo u svakom kraju prekrivale vodom, neobično dugo i to opetovano, sve njive po ravnici, dapače i sve razore i jarke po istih obroncih, gdje nije bilo valjano i izdašno skrbljeno za odticanje vode. „Sva polja plivaju u vodi“ moglo se je čitati po svih izvještajih, dolazili oni iz ravnice ili iz gorskih i brdskih predjela. Po gorskih kotlinah i dolinah županija Lika-Krbava i Modruš-Rieka sakupila se je takva sniežna voda u gotova jezera, koja još do sada nisu mogla kroz ponore odteći, jer su planine pune sniega, što ga česte kiše tope, pomnožavajući pritok vode od dana do dana gotovo za više nego li ponori smažu odvadjati, kako se tuži izvjestitelj obćine Dabar kotara Otočac.

b) Poplave uz jarke i potoke, kojih je opetovano bilo i to osobito iza kiša zaljevica oko 26. i 27. ožujka i travnja svigdje, gdje god se koja takva vodotečina nalazi, od ličkih ponornica, zagorske Bednje i Plitvice te Kupe i Une do Ilova, Bosuta i Vuke, samo tom razlikom, što su te ruke poplave uz brdske potoke bile rek bi časovite spram poplava uzduž nizinskih pritoka Save i Drave te Dunava, gdje su ove rieke svojim visokim vodostajem uzvraćale u velike vodu tih pritoka i prouzročile, da su ti potoci stavili sav svoj okoliš dugotrajno pod vodu, koja još ni do sada nije posvuda spala u svoja prirodna, obična korita a počinila na usjevih, mjestimice osobito pri utocih i na sgradah silne štete.

c) Velike poplave uzduž Save nastale su u tako zvanom poplavnom području, koje je zaštićeno samo od ljetnih povodnja nasipi (Sommerdeiche) dne 27. ožujka poplavom okolice zagrebačke, dočim se dan prije razliše vode oko Karlovca. Kiše zaljevice, štono su zaredale bile ne samo kod nas, nego i po alpinskih predjelih već od 25./26. ožujka, prelile su i onako dubkom puna korita svih naših rieka u njihovom gornjem toku, te su tako odpočele redom poplave uz Savu sve do Kobaša, gdje počimlje neprekidan sustav zimskih nasipa sve do Gunje u duljini od 140 km. 28. ožujka dodje prodorom nasipa kod Veleševca veliki dio posavskih zemljišta kotara velikogoričkoga pod vodu, te su nastradala i sela Ribnica i Poljana, osobito potonje. Treći dan iza poplave zagrebačke zaplivala je i okolica sisačka, a za nekoliko dana kasnije naličila je sva Posavina do Kobaša gotovo moru. Glavne nasipe od Kobaša do Gunje branilo je pučanstvo bezprimjernom požrtvovnosti dan i noć, i to ne samo pučanstvo neposredno ugroženo poplavom, već je dragovoljno pritjecalo u pomoć i pučanstvo brdskih sela, čim je saznalo da na kojoj točki prieti pogibao prodora ili preljeva preko nasipa. Dovoljno je bilo da koji upravni ili tehnički organ, rukovodeći obranu na nasipih, poruči za pomoć u koje brdsko selo i sve za rad sposobno dolazilo bi na rad. Na takvu jednu poruku sabralo se za 3 sata u jednoj sgodi sva sila vreća i nastali prodor bijaše sretno zajažen. Tako je zajedničkim požrtvovnim i složnim radom oblastnih upravnih i tehničkih organa i naroda sretno za rukom pošlo obraniti 140 km. nasipa i odkloniti golemu katastrofu od toga diela Posavine. Poplave što jih je u zaledju tih nasipa ipak bilo, osobito na ušćih pritoka Save, nastale su li uzvratom tih potoka te su tek sjenka onoga potopa, koji je mogao zadesiti te krajeve prodorom i prevršenjem nasipa.

Uzvraćanju vode (Rückstauung) valja ponajviše pripisati i omašnije poplave uz ostale pritoke Save, Drave i Dunava, izuzevši poplavnu kotlinu Vuke, u koju se taj potok prečesto izlije. Neposredno su te tri rieke u tih krajevih poplavile ponajviše šume, pašnjake i livade, razmjerno malo oranica ležećih u blizini tih rieka. Jedino je uz Dunav ležeće predgradje grada Zemuna prodorom nasipa došlo na dulje vremena pod vodu neposredno iz Dunava prodiruću. Neprestano, prečesto vanredno izdašno kišarenje podržavalo je sveudilj visoku vodostaju u glavnih riekah, jedno tiem, što se odticanje vodâ neobično dugo zateglo, a drugo što se nije moglo nikakvu radu pristupiti ni na onih česticah, s kojih je netom voda bila odtekla. Razumjeva se, da je ovoga razdobja bilo razmjerno više odrona mekote po oranicah i vinogradih, te uz ceste u bregovitijih predjelih nego obično, osobito za vremena jakih kiša ili ćak proloma oblaka, budući je tlo bilo preobilnom snieżnicom skroż prokvašeno, te bi nas predaleko zavelo, kad bismo sve te ruke oštete htjeli poimence napomenuti.

2. **Tuče, bujice.** I ove godine zaredaše rano tuče. Tako je a) 29. ožujka bilo tuče kao lješnjak krupne i prilično guste u Brckovljanih (Dugoselo) i obćinah Križ i Čazma (Križ) ali nije imala čemu da naškodi; b) 4. travnja pala je tuča bez štete u Zajezdi (Zlatar); c) 26. travnja nastradala su sela Vrbica, Dominkovica, Malo Trojstvo, Kegljevac, Martinac i Višnjevac obćine Trojstvo kotara Bjelovar više sa bujice nastale prolomom oblaka nego tuče, koja je oštetila voćke i bolje vinograde. Silna i nagla voda odronila je svu mekotu s oranica u tom brežuljastom kraju, splavila sve plotove i mlade voćke u doline, koje su sve nabujale u jezera, raztrgala mostove i puteve, a zaplavila i mnoge kuće ležeće po obroncih, te u svem nanjela velike štete. Istoga dana palo je manje više jake tuče i po obćinah Vojakovac (Križevci), Gora, Pračno i Hrastovica (Petrinja), u potonjoj obćini se opetovala i 27. travnja, za tiem po obćinah Klasnić i Mali Gradac (Glina) te Dvor (Dvor). Štete je bilo na voćkah i vinogradih, više od bujice, koja je po obroncih sanjela mekotu i usjeve; d) 27. travnja palo je nešto i tuče uz strašnu oluju u obćini Gradusa (Petrinja), dočim je veoma gusta, s početka poput graškova zrna sitna, poslje poput lješnjaka krupna tuča otepla sve rano voće, razpleskala sav povrtalj, a njive mjestimice na 20 cm debelo zasula ledom u obćini Kaptol (Požega). U poreznih obćinah Sv. Gjuragj i Podgajci kotara Dolnji Miholjac poharala je tuča toga dana sve zimske i proljetne usjeve i ostale plodine. Kolika će konačno biti šteta na usjevih u obćinah Kaptol i Podgajci nije se moglo odmah ustanoviti, ali osjegurano da nije bilo ništa u potonjoj obćini; e) 30. travnja palo je nešto tuče po obćini Majur

(Kostajnica) a nešto je malo oštetila vinograde i voćnjake, isto tako je prošla; f) dne 1. svibnja s neznatnom oštetom občina Feričanci (Našice), koju je toga dana zahvatila tuča uz silni vjetar (NW) i hladnu kišu.

3. **Mrazovi** što jih je bilo gore spomenutih danâ, nisu nanjeli nigdje znatne štete, jer je bila tada još slabo razvita vegetacija. Jedino su suzdržavali i suzbijali razvoj travâ, usjeva, listanje voćaka i vinograda, što je uz poslje nastalo hladno i kišovito vrieme bilo dapače voću u prilog. Od svih elementarnih nepovoljnih pojava nanjelo je ipak kišarenje samo po sebi najveću štetu cielomu gospodarstvu.

Jer ako i jesu poplave uz pritoke rieka bile od poraznih posljedica po žiteljstvo dotičnih krajeva, to je šteta prouzročena kišarenjem svakako znamenitija, jer su po cieloj zemlji neprestanom kišom u velike nastradali zimski usjevi, osobito „ražovi“ i „ječmovi“, koji su se ugušili u vodi i sagnjili u prevelikoj vlazi, i jer je bila onemogućena sjetva proljetnih i ljetnih plodina razne vrsti, a stoka upućena na suhu krmu, koje je počelo već ponestajati i boljim gospodarom.

c) Gospodarske radnje.

Od 21. ožujka do 2 svibnja bilo je tako nepovoljno vrieme, da se nije mogla podpuno obaviti nijedna od gospodarskih radnja, koje su drugih godina obično davno već prije 2. svibnja svršene. Kad reknemo, da je stiglo dosta izvještaja, koji javljaju da ima u njihovu području dne 2. svibnja još neobrezanih vinograda, ili da će se drugoga tjedna dovršiti sjetva zobi, označili smo tiem svu nevolju ovoproljetnih gospodarskih prilika. A moramo naglasiti i to, da su takvi izvještaji dolazili iz krajeva, koji nisu izvrženi nikakvim poplavam, prem potonjih nije ove godine manjkalo ni kod „brdjanâ“, kako se tuži g. čaglićki izvjestitelj, javljajući, da su se stali ovoga proljeća i brdjani poplavami natjecati sa Posavinom.

U inundiranih predjelih, računajući ovamo i kraške kotline, nije do konca travnja ni ralo zaoralo, a u poplavljenih mjestih tik Save n. pr. u Staroj Gradiški, Jasenovcu, Krapju itd., nije ni po vrtovih ni lopatom zabodeno, te se iz mnogih mjesta primjećuje, da je posve neizvjestno, da li će se i kad moći sijati po polojnih njivah, jer da vode vrlo sporo odtiču. Još su u svakom pogledu proljetnimi poljskimi radnjami bili koncem travnja najnapredniji oni predieli sriemske i virovitičke županije koji nisu podvrženi poplavam, jer jim je s jedne strane tlo propustnije, a drugo nisu jim dodijavale toli izdašne kiše, kao što drugdje po zemlji.

Na ono malo liepih dana. što no jih je bilo u ovo šest tjedana nagomilalo se je toliko rada, da nisu gospodari često znali, česa da se prije late, a i taj se rad morao obavljati prekidno, jer su smetale kiše ili što su „iznevjerili“ radnici, radeći ponajprije sebi, onoga, koji jih je trebao. Ponajprije oralo se je na „osušicah“ pod zob, ječam, grahoricu ili koju drugu jarinu, posadilo se po koji gomolj ranoga koruna, nastojalo oko povrtelja, i gledalo, da se čim prije obrežu vinogradi, u koje se takodjer težko moglo zalaziti, jer je i tuj bilo tlo snieżnicom razkvašeno. Kuruza se je tek u drugoj polovici travnja počela tuj i tamo sijati, gdje su laganija tla, te je posijano svega pak i kuruze ponajviše u Sriemu. Vrlo težko se oralo, bud što je bilo teže tlo mokro i sniegom utlačeno, bud što je bilo tegleće blago slabo hranjeno, a u navalici rada nije se mogao plug ni u Zagorju izpod 5—6 for. najmiti. U Dabru (kot. Otočac) dapače orali su na „jednu brazdu“ ponajviše na sebi, jer je blago preslabo, da posade koji gomolj koruna, dok odsegne voda sa oranica. Da si bud kako pospješe rad i da si pomognu za rani kruh, povlačili (branali) sa seljaci u občini Jalžabet (Varaždin) izdala ražišta, pa onda odozgo zasijali jarim ječmom, te opet podražili i tako izumili posve nov način težatbe. o kojem će veleč. g. izvjestitelj u svoje doba uspjeh javiti. Kad se nije moglo o sjetvi raditi, izvažao se gnoj pod kuruzu, u koliko su to dopuštali seoski i poljski putevi, na koje se veliki broj izvjestitelja tuži, da su se zadnjih godina dosta zanemarili, te neprohodni kakvi već jesu, da su prava pokora po gospodare i zator voznoga blaga. Uz nešto neobrezanih vinograda ostalo jih je vrlo mnogo, kojih se nije dospjelo okopati po prvi put do konca travnja Mnogo je nepovoljnija činjenica ta, što se je vrlo malo moglo posijati jarina, zobi, pšenice, raži i ječma, te se izrazuje bojazan, da se neće više ni posijati, jer da je prekasno, pak ako se i tako neobično kasno posiju, da se nije od njih nadati valjanom prirodu, koji bi mogao nadomjestiti manjak postradalih ozimina. Po većini izvještaja nakaniše gospodari posijati ponajviše kuruzom, manje prosom i heljdom, ili kojom krmnom biljkom površine namienjene nedospjeloj jarini, i svu preoricu raži i ječma, te se već sad počela po pozvanih gospodarskih podružnicah i gospodarskom slavonskom družtvu oko toga nastojali, da se nabavi sjemena u Slavoniji slabo sijana prosa, heljde i sikulske kuruze, koja brzo dospjeva, te će moći dozrieti, sve da se i polovicom lipnja posije.

d) Stanje usjeva ozimih i jarih žitarica, sočivica i okopavina, te trgovinskoga bilja.

Upućujući na I. dio ovoga izvještaja, u kojem se je pokušalo u obliku skrižaljke izkazati stanje ozimih i jarih žitarica, objasniti ćemo ovdje pitanje o prezimbi najglavnijih žitarica po podatcih, priobćenih nam iz raznih krajeva od gospode izvjestitelja, od kojih su mnogi ne samo po zanimanju nego i po svojem zvanju gospodari, dakle kompetetni, da izriču sud u takvih pitanjih.

U prvom se redu namiće pitanje: Jesu li ozimine pozeble, stradale dakle od studeni? Na to pitanje odgovaraju svi naši izvještaji jednoglasno, da nisu.

Na drugo ove godine kano malo kad aktuelno pitanje, da li su se usjevi pod debelimi naslagami sniega „podušili“, odgovara doduše većina naših izvještaja, da jesu, poimence raž, vrlo često i ječam. Neki primjećuju, da su stradale osobito ranije, bujnije raži i ječmovi, a drugi to tvrde o kasnijih, slabijih usjevih, dočim treći neprave razlike izmedju ranih i kasnijih, bujnijih i slabijih usjeva, već primjećuju, da su se jedni i drugi „ugušili“ pod debelim sniegom, te su „sagnjili“. No tomu se nazoru protivi najprije činjenica ta, što bi se bili morali svi ozimi

usjevi i svud s nestašice zraka „ugušiti", jer je snjega zimus svuda bilo i preko metra visoko, ponajpače u Lici. Ipak ima iz Like, iz Zagorja, bjelovarske, požežke i virovitičke županije, te Sriema znatan broj izvještaja, koji izrično ističu, da snieg sam po sebi nije oštetio nijednoga ozimoga usjeva, nego da oštete potiču od vode, odnosno prekomjerne vlage za vrieme kopnice u siečnju i ožujku. Indirektno potvrdjuje ovaj potonji nazor izkustvo stečeno ove zime o uspješnosti probijanja ledene kore na sniegu, da dobiju usjevi tobože oduška, da se nepoduše pod sniegom, o kojem postupku piše g. izvjestitelj pl. Reichel sljedeće: „Ove godine ostavila nas je sva mudrost, jer tko je probijao ledenu koru, ili tko si je prištedio taj trošak, neima u obojice razlike; isto tako se nerazlikuje rani od kasnijega usjeva raži i napolice: bio ili nebio jeseni prebujni usjev popasen od ovaca, danas se nemože razabrati, koji je gori od kojega". A g. izvjestitelj pl. Božić dolazi do istoga rezultata, samo s tom povoljnom razlikom, da su njegovi usjevi svi jednako dobri. On javlja ovako: „Ozimina je sva dobro prezimila, i to ona isto tako na kojoj su pravili „propuhe" na ledenoj kori sniega, kano ona na kojoj toga nisu činili, a repica se osobito dobro pokazala iza sniega". Ima nadalje više izvještaja, koji napominju, da su svi ozimi usjevi, neizuzevši ni pšenice, skroz propali na težkom, nepropustnom tlu, gdje je voda sniežnica u siečnju te poslje u ožujku u pojačanoj množini i više dana ležala. Naprotiv na laganijem, propustnom tlu ili na ocjeditu položaju da nisu bar posve stradale pšenica i ječam, a i iste raži, prem oriedke, da se neće morati preorati, te veleč. gosp. izvjestitelj obćine Hercegovac dodaje, da bi se mnogoj šteti izbjeglo, kad bi gospodari bolje pazili, na koju će njivu koju oziminu posijati, a poimence raž, tu u mnogom kraju glavnu oziminu, da nebi smjeli sijati po neocjedinah.

Koli su odlučnu ulogu imala fizikalna svojstva i položaj tla u prezimbi ovogodišnjoj, objašnjuje i ova primjetba veleč gosp. izvjestitelja obćine Sesvete u Podravini: „Upravo je čudo, što se ovoga proljeća opaža na ovom piesku, a to je, da je raž ondje, gdje je tlo najpjeskovitije puno ljepša nego ondje, gdje ima pieska manje, a najviše da je izginula ondje, gdje je pieska najmanje". Kako je raž ponajviše nastradala, jer je najosjetlivija od vlage izmedju naših ozimina, zaslužuje svu pažnju, što je o njoj priobćio g. izvjestitelj Savo Stojaković ovim redkom: „Ovamo siju najviše „bielu" raž, ali ima i takozvane „modre" raži. Ova modra raž dobro stoji i ako ne vrlo dobro, dočim je prilično stradala i pšenica, osobito na mjestih iole podvodnih i na zemlji manje djubrenoj". Za raž se može po vrlo mnogih izvještajih čitati i ova primjetba, da je u „suražici" posve uginula, dočim je pšenica ostala neoštećena, ili se za raž kaže, da je po jarcih (razorih) sasma nestalo, a po sriedi slogova da se liepo zeleni.

Sabravši sve ove podatke o prezimbi ozimih usjeva, koji nisu bili poplavljeni, u jedno, dolazimo do ovih zaključaka:

1. Ozimi su usjevi nastradali za vrieme kopnice u siečnju i osobito ožujku s preobilja vlage, dapače vode, kojoj su bili izvrženi dugo vremena, i to je najviše nastradala raž, manje ječam, a najmanje pšenica, a prema fizikalnomu svojstvu i položaju tla bile su oštete veće na težkom, nepropustnom tlu i na neocjedinah, nego na propustnom laganijem tlu i na osušicah.

2. Naše domaće raži ozime odviše su osjetljive na potrajno mokrih zemljištih, te bi jih valjalo zamjeniti sa tvrdjimi, uztrajnijimi vrsti, kakovih ima u sjevernijih stranah, gdje su zavalite zime i po tom dugotrajne kopnenice redoviti pojavi.

O jarinah malo se šta može za ovo razdobje izvjestiti, jer jih je većina tek nicala, a nekoje su tek počeli sijati. Što se ranije moglo posijati zobi, za tu kažu izvještaji da je pokraj svega nepovoljnoga vremena poimence u Sriemu liepo nikla i prekrila tlo. Naprotiv kuruze, što su jih ranije sijali, nisu sbog prevelike vlage na mnogih mjestih nikle, te će se morati ponovno sijati. Nu sjetva je kuruze tek u svojem početku, samo u Sriemu nešto naprednija, pak s toga ni neće biti mnogo takva ponovna sijanja.

Od svih jarinâ u obće je razmjerno spram drugih godina vrlo malo bilo posijanih do 2. svibnja, te će se m u znatnijoj množini sijati po raznih preoricah i po onih predjelih, gdje dosele nisu bile običajne.

Grah se u nas običaje na poljsku sijati kano uzgredna plodina zajedno sa kuruzom, pak se s toga ni o toj sočivici neima što za sada priobćiti. Isto vriedi i za okopavine, od kojih su na poljsku tek sadjeni korun i krmna blitva.

Od trgovinskoga bilja istom se nešto posijalo lana i konoplje, te o njih neima jošter viesti. Ono malo lana ozimca što se ovdje ondje za domaću porabu sije, stajalo je prilično dobro sve do polovice ožujka, ali kasnije silne kiše u velike su ga oštetile, te su ga mjestimice morali preorati.

U glav. izvj. br. XII. od god. 1894. imali smo prilike na strani 125 zabilježiti viest iz kotara Šid, da se spremaju tamošnji ekonomi na sijanje konoplje u većoj mjeri, a sad nam priobćuje g. izvjestitelj pl. Reichel iz slatinskoga kotara, da su i ondješnji gospodari nakani, na podravskoj namuljini u većoj mjeri sijati konoplju, budući se osniva u Barču tvornica za priredjivanje konoplje i tim poduzećem namiče siguran i stalan trošilac producentom te predivne biljke, da si uzmognu tom unosnijom kulturom izravnati nizkimi cienami žitarica uzdrmano ravnovesje u svojem gospodarstvu.

Podpunosti radi bilježimo ovdje prijavljene oštete, počinjene na oziminah životinjskimi štetnici. Na miševe ima tužba iz kotara: Županja, Šid, Ilok, Virovitica, Slatina, Djakovo, Novska, Brod, Kutina, Križ, Gjurgjevac, Jastrebarsko i iz grada Ivanić. Samo jedan izvjestitelj i to obćine Sesvete kotara Gjurgjevac naročito spominje, da su mjestimice miševi oštetili po koju raž tako, da će se morati preorati samo sbog toga, što su ju miševi prorešetali. U ostalih mjestih nisu bile oštete znatnije, te se je izricala nada, da će silne kiše valjda smanjiti broj tih glodavaca, i odkloniti svaki veći kvar. Na ozimoj repici, koja je većinom u povoljnu stanju zašla u proljeće, dosta su počinili štete „buhači" (Chrysomela oleracea) mjestimice po kotarih Djakovo, Vinkovci i Vukovar. Mnogo veće štete bojati se je u kotaru Osijek sa gradskim područjem, gdje se je i proljetos pojavio repnički sjajnik (Meligethes aeneus), koji je lanjski prirod repice „pretretačio".

e) Gospodarski sustav i usjevni red, obhodnja (turnus, rotacija).

Priobćujući sljedećih nekoliko opisa o načinih sjetve i obhodnjah moramo ponoviti molbu, da gg. izvjestitelji, koji dosad nisu priposlali sličnih opisa, izvole naknadno i to još tečajem ove godine opisati za svoj kraj način sjetve i obhodnje tako, da neostanemo za ciele kotare bez tih podataka veoma važnih za poznavanje naših gospodarskih prilika.

A na upite s više strana primjećujemo da nije nuždno priobćivati svake godine opis načina sjetve i obhodnje, već je dovoljno, ako se samo jedan put opiše, kako postupa narod kod sjetve, i koju plodinu sije od godine do godine jednu iza druge po istom pregonu ili parceli zemljišta, te pod koju običaje gnojiti. Sam se naime način sjetve mienja vrlo sporo, a ni običajne obhodnje neodriče se seljačtvo na brzu ruku, već se dok god i kad god može povraća na stari usjevni red, ako je moralo s kojega prelaznoga uzroka odustati od njega koje godine.

1. **Županija Zagreb**, 1. kotar Glina, upravne obćine Maja i Stankovac, izvjestitelj. g. Gjuro Rožić: Ozimine su pšenica, raž i ječam, jarine, pšenica, pir, zob, ječam, proja, heljda i kuruza. Koruna se sadi na malo, riedko tko više od $^1/_2$ jutra, i to po ogradah Isto tako siju po ogradah i štajersku djetelinu na prostorih od $^1/_4$ do najviše 1 jutra. Samo napredniji gospodari izlaze djetelinom na polja i to po ječmu ili pšenici. Lucerne nevole sijati, a krmnu blitvu tek su počeli saditi pojedinci po jedan ili dva sloga. Kuruza je ovdje glavna žitarica te joj se posvećuje najviše pomnje, truda i prostora. Ostalih jarina siju malo, heljde samo u stankovačkoj obćini; u majskoj je gotovo ni nepoznaju; prosa ono malo što se sije, dolazi na najlošija zemljišta, ugare, te „prahulje" t. j. takve zemlje, koje preleže 2—3 godine. Pir siju neki gospodari u brdih. Ječmu ozimcu odabiru najbolja zemljišta, te podanj gnoje skoro redovito, pšenici srednja a raži lošija. Od ratila rabe obični plug, mnogi željezni; „brnaču" gvozdenih zubaca i dvie vrsti valja, prem dosta riedko valjaju oranje, mrveći radje veliko grumenje motikami. Veliki, težki valj, t. zv. „četvernjak" upotrebljuju za drobljenje krupnoga grumenja, kad neima dosta težaka; a mali, t. zv. „pritočnjak" ili „pretočnjak" za pritakanje proje i mjestimice kuruze i na prerahloj zemlji. „Prać" se sve više gubi. Zemljište za sjetvu oru dva puta, skoro nikad tri puta i to dva puta jedino za kuruzu, a oba puta u proljeću. Nitko neore one zemlje, na koju kani sijati tek sljedeće godine. Za sve plodine osim prosa oru na 10—15 cm duboko, za korun još dublje. Za proso oru plitko u ranom proljeću, te zemlja odleži do sjetve, smrve krupnu brazdu valjem „četvernjakom", sitniju pobranaju iza kiše, za tiem posiju, opet pobrnaju i valjem „pritočnjakom" povaljaju. Neki nebrnaju po drugi put, već sjeme motikami plitko ukopaju, ili što je vrlo riedko „praćom" natreskaju. U slog slažu 7 do 10 brazda, dakle su slogovi uzki, no mjestimice se opaža u tom neki napredak, jer na ocjedinah slažu šire slogove. Sjeme se sije omaške i većinom pod brazdu; kad se posije na brazdu, tad se ukopa sjeme motikom. Sjeme se izredi na rešetu i pretoči na trieuru, a pšenica prije sjetve kreči ili moči u raztopini modre galice. Sjemena troše na katastr. jutro od pšenice, raži i ječma poprieko 150 l. prosa 35 l. heljde 45 l. kuruze 25 l. Gnojem se nepostupa racijonalno ni u ovom kraju. Zimi izvežen gnoj ostaje na hrpah, s proljeća izvežen odmah i zaoru. Dobro nagnojeno je kat. jutro sa 50, srednje sa 35—40, a slabo sa 20 vozova gnoja po 6 q. Skroz „pregoreli" gnoj dolazi samo u „rovice" pod kuruzu i korun, ako treba prignojiti pod te dvie plodine. Plug stoji na dan bez hrane 4 for. uz hranu 2 for. Seljaci daju 2 obroka, a „platnici" 3 obroka hrane oraču, i ako može biti jutrom i večerom po napitak rakije; smotak duhan obligatan je dodatak. Stalnoga turnusa, kojega bi se svi držali neima, svaki sije na svojem zemljištu onu žitaricu za koju misli, da će najbolje uroditi. Ipak se ponajčešće povraćaju mnogi na ovaj red: a) 1 kuruza ×× 2. ječam × ili pšenica, 3. proso ili zob; ili b) 1. kuruza ××, 2. ječam ×, 3 djetelina; ili c) 1. ječam ××, 2. djetelina, 3. kuruza ×, 4. pšenica. Na lošijem zemljištu siju a) 1. 2. ugar, 3. proso; ili b) 1. proso, 2. ugar, 3. zob.

2. Kotar Petrinja, upravne obćine Hrastovica i Pračno, g. izvjestitelj V. Benak nadopunjuje svoj izvještaj (X. g. 1893. str. 81) sljedećimi najobičajnimi obhodnjami: a) Na dobroj prahulji (laganoj zemlji) 1. kuruza ××, 2. pšenica ili ječam, potonji ×, 3. kuruza, 4. proja, 5. zob ili raž. b) Na lošijoj prahulji 1. ugar, 2—3 godine, 2. proja ili zob, 3. zob ili grašica. Takav se ugar ore tri puta. c) Na „grušici" ili „rastovači" (težka, snažna crnica t. j. vrst crne ilovače) 1. kuruza, 2. pšenica ili ječam uz trokratno oranje bez gnojenja.

2. **Županija Požega**, kotar Požega, upr. obć. Brestovac, izvjestitelj g. Savo Stojaković, (nadopunjak izvještaja br. XII. godine 1894. str. 129). Od jarina siju: zob, jaru pšenicu, ječam, kuruzu, heljdu (malo), proju nešto malo vlastelinstva, muhar samo vlastelinstva, lan, djetelinu štajersku i lucernu, napredniji gospodari i vlastelinstva i kravju repu ili krmnu blitvu. Osim toga siju u velikom broju smjes grahorice i zobi za krmu. Red miene u sijanju nepostoji kod seljaka nikakav u polju. U ogradah uz kuću siju 1. kuruzu ××, 2. pšenicu, 3. zob ili opet kuruzu uz gnojitbu. Za korun ima gotovo svaki svoje „koruniště", za kupus „kupusište" i to tako ostaje po mnogo godina, ili u najboljem slučaju sastave lanište, koruniště i grahorište pa se te plodine zamjenito siju po tih parcelah, gnojeći skoro pod svaku. U polju, na „trojaku" je ipak pravilo, da iza grahorice dolazi pšenica ozima.

Vlastelinstva se drže obično ovoga reda: 1. kuruza *(da li ×× ili samo ×?)* 2. pšenica ozima, 3. raž, 4. zob, 5. grahorica ×× 6. pšenica, onda opet kuruza itd.

Seljak ore gvozdenim plugom i rabi branu, ali onaj u brdih drži se još uvjek svoga „drvenjaka". Valjka gotovo ni nepoznaju, pa za trojačne zemlje nije dosta puta ni nuždan. Siju sve rukom, na katastr. jutro obično do 180 l, na boljoj zemlji manje. Žito tope ili u galici ili u živom vapnu. Jutro oranja stoji 3 for. bez hrane.

3. **Županija Virovitica**, kotar Našice, obćine Feričanci i Šaptinovci, izvjestitelj velečast. g. N. Mikić nadopunjuje svoj opis načina sjetve i rotacije (glav. izvj. br. XII. g. 1894. str. 129) sljedećimi podatci: Na lošijem tlu siju ovako: 1. ugar, 2. pšenica, 3. kuruza ×× 4. pšenica. Djeteline sije se vrlo malo. Ratila su plug željezni, drljača

željeznih zubaca i drveni valj. Obično ore svaki sebi, ili pako dvie kuće zajedno (sujuzi). Ako tko najmi plug plati po 2 for. 50 novč. na dan, uz hranu nitko neiznajmljuje pluga. Za sijanje kuruze rabi se linir (marqueur, sprava sa 6 zubaca) te se sadi po linijah kuruza, a okopava kultivatorom (okapalom). Sjeme se sije rukom po 120 l. na katast. jutro i to pšenice, raži i ječma, a zobi uzmu i po 180 l. Sjeme pšenice i raži kvase u raztopini modre galice protiv snieti. Seljaci neuzimaju nikad rabote u najam uz plaću, nego samo na povrat.

f) Krmno bilje, livade i pašnjaci.

Sijano krmno bilje, djetelina štajerska i lucerna, za tiem ono malo smjese ozime grahorice i zečka, što siju tek veleposjednici po Slavoniji, dobro je prezimilo, te se i vrlo liepo razvijalo, tako da se jedan gospode izvjestitelja iz Zagorja, gospodareći već preko 20 godina nesjeća, da su ikada djeteline bile tako bujne, kao što proljetos Od nužde, u skrajnjoj oskudici krme, već su prvi put kosili djeteline, da namaknu hrane gladnoj stoci, osobito u predjelih gdje su bili pašnjaci pod vodom. I stanje djeteline proljetos posijane opisuje se većinom povoljnim, i vrlo povoljnim, prem je dosta ohladni travanj spriečavao i iste trave u bujnijem razvitku. Lanjska djetelišta da su miševi vrlo znatno oštetili u po dvie občine kotara Križ i Kutina, tako da će se po gdjekoje morati i preorati. Grahorice se je proljetos, prem je sjeme bilo skupo, nastojalo posijati čim više, pak su ju sijali na mnogih mjestih i oni seljaci, koji se dosele nikako nisu dali uputiti o koristi te krmne sočivice. I za štajersku djetelinu javljaju izvjestitelji iz Like i Banovine, da su se upravo jagmili seljaci za sjeme, koje su dielile gospodarske podružnice, a u Lici da se nisu ni tiem zadovoljili, već su djetelino sjeme i kupovali po dućanih U Banovini biti će si djetelina, kako mnije g. izvjestitelj, osvojila u nekih občinah stalno mjesto u poljskom turnusu. Tako da se je dojmila ovogodišnja oskudica krme ondješnjega seljačtva.

I vegetacija po livadah i pašnjacih, u koliko nisu bili još do konca travnja pod vodom, daje nade na obilan odkos, odnosno izdašnu pašu, prem se po livadah moralo pasti do Gjurgjeva i onda, kad su bile vlažne i prevlažne, te se tako znatno utanjio prvi odkos. Gdje su livade suviše polojne, boje se mnogi izvjestitelji za kvalitet priroda, jer da bi moglo biti previše saša i sitine.

g) Vinogradi i voćnjaci.

Vinova je loza prezimila vrlo dobro, pa kako nije lanjske godine u većem dielu vinogorja ni od peronospore patila, to su se „pomladili“ i mnogi dosele na brzu ruku zapušteni vinogradi u onih krajevih, gdje se još nije ugnjezdila filoksera. Ta je povoljna obstojnost opet sklonula mnoge vinogradare seljake, kako nam se sa više strane javlja, te su opet počeli raditi u svojih vinogradih. Najviše se rada obavilo po vinogradih do pred Božić, manje zimus, a kako je već pod c) napomenuto, proljetos ostalo je dapače vinograda i neobrezanih, a još više neokopanih do konca travnja, sve sbog nepovoljna vremena. Ipak se ove godine, sudeći po naših izvještajih, po starih vinogradih u županijah Požega, Virovitica, Bjelovar i Zagreb mnogo više gnojilo, povaljivalo i grebeničalo, nego li ikoje od prošlih 5—6 godina, jer je loza oporavljena ponešto od zaraze peronosporom na rad mamila i onoga, koji se već bio, kako jedan izvjestitelj primjećuje, posve „razkrstio“ sa svojim starim vinogradom. Pokraj ovih povoljnih izvještaja ima jih ipak iz tih županija dosta i takvih, koji se tuže, da svedjer ostaju ponajljepša vinogorja pusta i neobradjena i ove godine, jer da su se seljaci zadnjih godina posve odučili od svakoga rada po svojih vinogradih, bojeći se da će jih peronospora opet lišiti svakoga priroda. Mjestimice se i ove godine sadila, i to obilnije, domaća loza po starih filokserom opustošenih vinogradištih, kako javljaju nekoja gg. izvjestitelji iz kotara Križevci, Mitrovica, Ilok i Vukovar. Dok se na temelju novoga zakona o zaštiti američkih nasada individualnim popisom neprikupe točni podatci o površinah zasadjenih ciepljenom i neciepljenom američkom lozom, moramo se zadovoljiti tiem, da po naših izvještajih tek občenito zabilježimo, kako se je i ovoga roka, koliko je to nepovoljno vrieme dopuštalo, marljivo nastojalo oko regeneracije vinograda po zaraženih predjelih sriemske, varaždinske i zagrebačke županije. Rad je bio občenit tek na vrlo malo mjesta po občinah Kamenica i Ledinci kotara iločkoga i Sv. Jana i Petrovina kotara jastrebarskoga. Tuj da se je svekoliko seljačtvo latilo posla. U prve dvie občine, da je posadjeno do 200.000 ciepova, a tamošnji vinogradari da i ciepljenjem u susjednih občinah uz nadnicu od 1 for. 70 do 2 for. nalaze liepe zasluge. Marljivo se je radilo i po kotarih Ivanec, Klanjec, Krapina, Irig, Ruma i u gradu Petrovaradinu. Pojedinci seljaci odpočeše obnovom svojih vinograda po kotarih Zlatar, Varaždin, Križevci, Stubica, Karlovac, Zagreb, Dugo selo (dva strana vinogradara) i u občini Vališ selo u kotaru Slunj. Što se je i seljačtvo njegove občine odvažilo, bilo i u malom broju, na rad oko obnove vinograda pripisuje presvietl. g. izvjestitelj občine Marija Bistrica prošle godine upriličenu izletu u Vizelj, gdje su mnogi seljaci na svoje oči vidjeli liep uspjeh, polučen za nekoliko godina po tamošnjih seljacih, pak se nada, da će se i ostali, koji su američku lozu „vinikom“ prozvali, povesti za primjerom svojih susjeda te napustiti svoje predsude, čim vide kod kuće dobar uspjeh ciepljenom lozom. Inteligencija, razumjeva se, nastoji po svuda, da si regenerira svoje propale vinograde čim prije i čim bolje, a na teritoriju glavnoga grada Zagreba postoji medju imućnici vinogradari prava utakmica, koji će toga ne samo više i bolje posaditi, nego i ljepše urediti svoj vinograd.

Kako se je moglo predmnjevati, stiglo je prijava ovoga roka iz više vinorodnih krajeva, gdje se tlo i po obroncih rigola, da se je po koja ta čestica odronila zajedno sa nasadom, i tako nastala po pojedince znatna šteta, ali je takvih prijava ipak razmjerno manje, nego li što se je bilo bojati uz silnu vlagu, koja je rovičano tlo do temelja razkvasila bila. —

Voće je po običaju raznoliko cvalo i dielomice ocvalo prama vrsti, kraju i lanjskoj plodnosti, a većinom po hladnom i kišovitom vremenu, ali bez mrazova i poraznoga juga (scirocco), te se za sada o njem nemože izreći izvjestan sud, dok se i kasnije vrsti neodmetnu ili „otriebe“.

Neima gotovo kotara, iz kojega nebi bila i za ovo razdobje stigla po koja tužba, da su zecevi mjestimice u velike zimus oglodali mlade voćke, pa i takve vrsti n. pr. breskve, od kojih obično zaziru, a mnoge školske ciepilnjake da su upravo opustošili. Šteta počinjena na mladih voćkah popisana je i procienjena u upravnoj obćini Varaždinske Toplice na preko 2000 for., makar da se nisu prijavili svi gospodari, kako dodaje veleč. g. izvjestitelj toj svojoj prijavi. No ima i 2—3 prijave (Otočac, Ivanić), koje ističu, da su po školskom ciepilnjaku i miševi oglodali mnoge ciepove ove zime, te nije izključena mogućnost, da su glodavci ovi i drugdje doprinjeli oštetam. Al to nebi težko bilo ustanoviti, jer su mišje ogrizine jedno sitnije a drugo izverugane, dočim su zečje znatno šire a brazgotine svedjer uzporedne.

h) Stoka.

Akoprem je sva stoka zdrava, jer neima osim jednoga slučaja bedrenice u Glini ni spomena o kakvoj pošasti na blagu po naših izvještajih, to osim 2—3 iznimke gotovo svi izvještaji opisuju stanje stoke obzirom na nestašicu krme i dovoljne paše dosta jadnim i kukavnim. Na nepovoljnu vremenu izcrpile su se gotovo svigdje i zadnje zalihe suhe krme, a ostatci su tako poskupili, da i jači gospodari jedva nasmažu toliko troška, da uzdrže vozno blago u kakvoj takvoj snazi. Ne samo iz Like, već i iz Slavonije imade žalibože i suviše izvještaja, koji kažu da je stoka tako slaba, da jedva na noguh stoji, a kad legne, da se nemože podići bez pomoći (Dolnji Miholjac, Požega). Da je po koja glava rogatoga blaga uginula od gladi, javlja po jedan izvještaj iz kotara Vrginmost i Zlatar, a da je od slabinje poginulo jagnjadi i odojčadi javlja i preko 25 izvjestitelja. U inundiranih krajevih pogotovo je nevolja prevršila obične mjere, jer tuj nije bilo baš nikakve paše do konca travnja, dočim se drugdje ipak pomagalo makar i nedostatnom „paškulom“. Tako su primjerice u Sunji žitelji bili prisiljeni voziti vrbovo granje u čamcih svojoj stoci za krmu, dočim se po drugih stranah, gdje ima više šume, brstom i granjem prehranjuje blago dok se neotvori paša. U kotaru Slunj namaknula su se sredstva za nabavu krme predujmom iz obćinskih zaklada, te je bilo tako pomoženo mnogoj sirotinji.

Ciene siena varijiraju u to doba vanredno po raznih krajevih od 2 do 7 for. po q. Tako se je plaćalo za jedan q siena u županiji: Lika-Krbava 4 for. 46 nvč., 5 for. 36 nvč., 6 for 80 novč. i 7 for.; — Zagreb 3 for. do najviše 4 for.; Varaždin 2 for. do 2 for. 50 novč. (Klanjec), 4 for. (Novimarof), 3 for 57 novč. (Pregrada); Bjelovar-Križevci u kotaru Bjelovar 1 for. 50 novč.; Požega 3 for. (Daruvar); Virovitica i Sriem jedva ga je tko imao za prodaju, te se težko mogao dobiti jedan hvat pšenične slame po 1 for. 50 novč

Svi su malne izvještaji u tom složni, da se je ciena voznoga blaga spram zadnjih godina neobično visoko digla, te su volovi u snazi dapače bili i vrlo skupi — par po 360 do 400 for., za koje se prije nisu mogle utržiti ni dvie trećine tih novaca. I podhranjeni volovi plaćali su se dobro, u Varaždinu primjerice kg po 32 do 35 novč. „žive vage“, a to da su ciene, na kakve se gospodari sad jedva već i sjećaju. Ostalo blago, poimence svinje, bilo je i ostalo jeftino, dapače rogato da se niti nemože prodati, budući je premršavo.

i) Nadnice.

Prem se je u ovom razdobju s neprijazna vremena „natrpalo“ poljskoga rada svake ruke, te je mjestimice nadnica poskočila i nastala oskudica na radnih silah, budući je svaki nastajao ponajprije o svojem poslu, to ipak nije bila nadnica tako visoka i stiska za radnici tolika, kako se moglo očekivati, i to s razloga što se po hrdjavu vremenu nisu mogle ni obaviti sve radnje, koje se inače u to doba godine svršuju, a drugo što je po slavonskih predjelih, gdje su upućeni na strane radnike, nadošla množina radnika poimence Ličana, prisiljenih s poplave šuma, da ostave prije reda šumski rad i traže druge zasluge. Tako javlja g. rumski izvjestitelj, da su tražili šumski radnici Ličani rada bilo samo i za hranu, a vlastelinstva su jim po mogućnosti namicala posla, samo da biednici posve nestradaju. Koliko nam je stiglo uporabivih podataka o nadnicah, bilježimo jih ovdje po županijah i kotarih.

1. **Županija Lika-Krbava.** Tuj se je osim senjskoga kotara plaćala običajna nadnica od 25 do 33 novč. uz, a 50—66 novč. bez hrane Plug za dan oranja u najvećoj navali do 3 for. uz hranu blagu i oraču, a 4—5 for. bez svega; poslje je spala ciena na običnu od 1 for. 33 novč. do 1 for. 66 novč. uz cielu obskrbu. U senjskom su kotaru bile nadnice veće za 17 do 27 novčića.

2. **Županija Modruš-Rieka.** Obični poljski rad: a) kotar Ogulin 25—30 novč. sa, 60—80 novč. bez hrane; b) kotar Slunj 30 novč. sa 40—60 novč. bez hrane; c) kot. Vrbovsko, mužkarci 50, ženskinje 20 novč. sa, prvi 1 for., potonje 50 novč. bez obskrbe.

3. **Županija Zagreb.** Obični poljski rad: a) kotar Glina 25 novč. i 3 obroka hrane; b) kot. Gorica velika 40 nvč. i tri, 50 novč. i jedan obrok hrane; c) kotari Kostajnica i Petrinja: 33—40 nvč. sa, 50—60 novč. i 2 napitka rakije bez obskrbe; d) Grad Petrinja i obćina Hrastovica 80—90 novč. i 2 napitka rakije po 1 dl.; e) kotar Karlovac 70 novč. uz, 1 for. bez hrane; f) kot. Pisarovina kopač 40—50 novč. bez svega, plug po katastr. jutru 5 for. i hrana blagu i oraču; g) kot Sisak 60—70 novč. i 3 obroka hrane; h) kotari Vrginmost i Zagreb 30—33 novč. uz, 50 novč. bez hrane.

4. **Županija Varaždin.** a) Kotar Ivanec 30 novč. bez svega, plug na dan 4 for. hrana blagu i oraču; b) kotari Klanjec i Novi Marof 20—25 novč. uz, 30—40 novč. bez hrane, u potonjem kotaru dogodice i 10 novč. više, a plug s konji 4 for., s volovi 3 for. i podpuna obskrba blagu i oraču; c) kot. Krapina 30—35 novč. uz, 40—50 bez hrane; d) kot. Zlatar jedva se za 60 novč. i hranu dobio radnik; e) kot. Pregrada 50 novč. uz hranu. Rigolanje od 1□° na 60 cm dubljine 15 novč. ili uz nadnicu po 35—40 novč. i napitak rakije. Ovdje da

se opažaju i posljedice socijalističke agitacije medju seljačtvom, jer da mnogi neće da idu na nadnicu uz dosadanje nadnice, već traže uz povišicu od 20—25 novč. i podpunu obskrbu.

5. **Županija Bjelovar-Križevci.** a) Kot. Križ 40—50 novč. i tri obroka hrane; b) grad Ivanić i okolica 40—50 novč. uz, 70—80 novč. bez hrane; c) grad Bjelovar 50—70 novč. bez svega.

6. **Županija Požega.** a) Kot. Brod 60 novč. uz hranu. Rezač u vinogradu od 1 for. do 1 for. 20 novč bez svega, 70—80 novč. uz hranu. Povaljivač 2 novč. po čokotu bez, a $1^1/_2$ novč. uz hranu; b) kot. Daruvar 40—50 novč. bez svega obični težak; c) kot. Pakrac nadničar 70—80 novč. bez hrane, ali $^1/_2$ l. rakije. Konjski dvospreg 2 for. 50 novč. do 3 for. na dan bez obskrbe; d) kot. Požega, Kutjevo nadnica mužkarcu 70 novč., ženskinji 60 nvč. bez svega; Kaptol 50—60 nvč tri puta jesti i piti; e) grad Požega. Radnik u vinogradu najjeftiniji 80 novč., bolji 1 for. 20 novč. i $^1/_2$ litre rakije ili litru vina svakomu; f) kot. Novska nadničar 40 novč. bez svega.

7. **Županija Virovitica.** a) Kotar Osjek mužkarci 60—80 novč., ženskinje 40 novč. bez svega; b) kotar Slatina 80—90 nč. bez hrane, skupoća nadnice i osjetljiva oskudica radnika posljedica su izgradnje željezničke pruge.

8 **Županija Sriem.** a) Kotari Ilok i Šid 40—50 novč. uz, 60—80 bez hrane; b) kot. Irig ciepljač 1 for. 70 novč., kopač 70 novč. bez svega, poljska nadnica 30 novč. uz, 40 novč. bez hrane; c) kot. Ruma. Rigolanje 1 m^2 60 cm. duboko po 6 novč, obični radnik 30—40 novč. uz, 50 novč. bez hrane, djeca polovicu; d) kot. Vinkovci 40 novč. uz, 80 novč. bez hrane; e) kot. Vukovar 30—40 novč. uz, 50—60 novč bez hrane, ženskinje 10 novč. manje.

III.

Živinogojske prilike

(Goveda, ovce, konji i krmad)

koncem godine 1894.

Nastavak 1.

II. Županija Virovitica.

I. Kotar i grad Osjek, izvjestitelj g. županijski veterinar Josip Nessl: 1. Pasmine, a) goveda. U ovom kotaru ima najviše goveda biele ugarske ili podolske pasmine, koju narod nazivlje domaćom. Samo u gradu Osjeku i njegovoj neposrednoj blizini goje i šarena goveda (Fleckvieh) različitih pasmina, pošto se bave mliekarstvom. Veleposjednici goje: bagru bonyhadsku (Bonyhader Zucht), neku vrst početkom ovoga stoljeća u tolnajsku županiju importirane simmentalske pasmine, na pusti Adolfshof i kod valpovačkoga vlastelinstva; — čistokrvnu importiranu möltalsku (belansku) pasminu na pusti Branjevina; — križančad simmentalske sa mariahofskom na pusti Kologjvar, i pincgavsku pasminu, istom g. 1893. importiranu, na pusti Orlovinjak. Ostali veleposjednici ovoga kotara odgajaju raznu križančad pasmina belanske, pincgavske, kuhländerske i inntalske bez posebnoga uzgojnoga smjera (Zuchtrichtung). Osim toga odgaja vlastelinstvo valpovačko, bizovačko i g. Drag. Srećko Pfeiffer na pusti Orlovinjak čistokrvnu podolsku pasminu najbolje vrsti.

b) Konja: Što se tiče pasmine konja, to su različite, jer su i opasači, koji rabe za opasivanje kobila različite pasmine. Od sukromnih spomena vriednih ergelja (Gestüte) bile bi u kotaru sljedeće: Ergelja grofa Rudolfa Normanna u Valpovu (pastuh „Idalo“ u najmu, iz kr. ugar. postaje Nagy Ata); grofa Gustava Normanna na pusti Selce (pastuh plemena „Nonius“ u najmu iz iste kr. ugar. postaje); Jakova Sorgera i drugova na pusti Vladislavci (pastuh „Három a tancz“ u najmu iz zemaljske postaje u Kutjevu) i napokon ergelja g. Drag. Srećka Pfeiffera na pusti Orlovinjak (pastuh importirani originalni američki kasač [Trabber] „King Wilkens“). Osim toga bilo je u četiri pripustne postaje namješteno g. 1894 9 zemaljskih opasača (Osjek 4, Dalj 2, Valpovo 2, Ernestinovo 1) i po kotaru 24 sukromna licencirana pastuha za opasivanje.

c) Krmad: Svinje su u seljaka većinom „domaća“ pasmina i to „budjanovačka“ i biela mongolica. Kod vlastele i veleposjednika goji se križančad: i to na pusti Pomoćina yorkshirska (nerasti) × kissjenöskom; na pusti Vladislavci i Podrumina berkshirski × crnom mongolicom; na pusti Orlovinjak, berkshirska (nerasti) × crnom i bielom mongolicom, dočim se na pustah Topolik, Belahof, Jovanovac i na vlastelinstvu bizovačkom goji čistokrvna kissjenöska pasmina. Obzirom na to, što je potonja pasmina po cieloj Slavoniji jako raširena, dodaje g. izvjestitelj kratki historički opis njenoga postanka i razvitka, koji ovdje uvršćujemo sbog njegove zanimivosti. „Kad je sredinom dvadesetih godina Miloš Obrenović, kano tadanji gospodar Srbije za sebe monopolizovao trgovinu svinjami, onemogućiv konkurenciju vlastite zemlje visokom izvoznom carinom, ovladao je on na

*

svih inozemnih sajmovih, na kojih je vazda bilo naći njegovih agenata. Izvoz svinja iz Srbije postigao je za Miloša svoju najveću visinu, pa su njegove svinje „Šumadinke“ bile na svih tržištih mnogo tražena roba. Konkurencija Srbije, kojoj se poslije pridružila i ona Rumunjske, primorala je gojitelje svinja u Ugarskoj, da su počeli uz svoju pasminu „Šiška = Szalonta“ uzgajati plemenitiju koju pasminu za proizvodnju masti, da uzmognu uspješno konkurirati. Oko godine 1833 nabavio je blagopokojni ugarski palatin nadvojvoda Josip 12 krmadi pasmine „Šumadinke“ od kneza Miloša iz Srbije za svoje gospodarstvo u Kiss-Jenöu, gdje se je svinjogojstvo već od mnogo godina tjeralo u velikom obsegu. Sa ovo 12 krmadi osnovana je kasnija Kiss-Jenöska bagra, te se od ovoga izvornoga plemena razširila po svoj Ugarskoj i pograničnoj Slavoniji. Kiss-Jenöska svinja spada u pasminu rudaste i kudrave šćetine (Sus scrofa crispa). Ove se svinje brže razviju nego druge pasmine, staničnina jim je mrežasta, te su pitome ćudi, a usljed svoje proždrljivosti svaku jim pruženu hranu valjano ukoriste, pak su s toga za tovljenje vanredno prikladne. Kod nas su se vrlo dobro aklimatizovale, gusta kudrava šćetina čuva jih od upliva ciče zime i ljetne vrućine, te jim je pogibanje veoma neznatno. Ova pasmina zauzimlje prvo mjesto u Ugarskoj i Slavoniji medju svimi pasminami, koje su dosele postojale i jošte postoje, a kako je obljubljena, još će se sve to više širiti. *(Koristno bi bilo saznati, da li se i u čem odlikuje križančad te pasmine sa yorkshirskimi nerasti!)*

d) Ovčarstvo: Od ovaca goji seljačtvo izključivo grubovunu, domaću pasminu, tako zvane „birke“, samo na pustah Vladisavci i Hrastovac goje dotični veleposjednici plemenite ovce Merino i Rambouillet.

2. Stanje stočarstva: a) Konjarstvo: Kako je narod uvjek pokazivao veliku ljubav za konjogojstvo, to je zadnjih godina u ovoj važnoj grani gospodarstva polučen i u ovom kotaru liep uspjeh, te se konjarstvo može nazvati razmjerno najnaprednijim od svih ostalih grana stočarstva. Neima dvojbe, da se povoljan napredak ima zahvaliti zemaljskim pastuharskim postajam, razdiobi nagrada, djelovanju konjogojskih odbora, licenciranju i subvencioniranju privatnih pastuha i nabavljanju konja uz povoljne ciene za c. i kr. vojsku i domobranstvo.

b) Govedarstvo: Akoprem se u seljačtva opaža, da sve to više sije krmnoga bilja, što je očit znak da mari za bolju krmu svoje marve, a po tom da mu je i stalo do boljega njezina uzgoja, te akoprem svaka obćina o svom trošku nabavlja i uzdržaje bikove čistokrvne podolske pasmine, to ipak nije govedarstvo više tako razgranjeno, kako je bilo prije 20 godina, odkada je počelo padati, pa rek bi da sveudilj pada.

Glavni uzrok, što se unatoč nastojanju uprave i gospodarskih podružnica i pokraj svih žrtva nije mogao postignuti bolji uspjeh u govedarstvu, jest prije svega često pojavljivanje marvinskih bolesti, kojim je odmah posljedicom zatvor granica, ma da se pojave i u kojem najzabitnijem kraju. S toga je slobodni promet sa marvom u i kroz Ugarsku, Austriju i Njemačku zaista samo iznimkom, dočim je u pravilu granica skoro neprekidno zatvorena, bilo to u najstrožih ili blažih oblicih.

Ovi skoro neprestano trajući nepovoljni odnošaji spriečena ili mnogimi potežkoćami spojena prometa djeluju vrlo ubitačno na cielo živinogojstvo, potiskujući ne riedko cienu stoke na domaćih tržištih — pošto se do izvanjskih nije moglo — tako nizko, da su gospodari broj svoje stoke morali u toliko smanjiti, da se sve do sad nije mogao podignuti do prijašnje visine.

Mnogo je krivo nazadku stočarstva i to, što se sijanjem krme nije posvema izjednačio manjak paše sa podieljenih zajedničkih pašnjaka. Napokon neka zaprieka razvitku govedarstva leži i u samoj podolskoj pasmini, inače za teg i tov izvrstnoj, jer trgovina sve to više traži „šarena“ goveda, pak i s toga ciena domaćega toga blaga sveudilj pada. Uzrok je tomu taj, što je „mesnička“ težina (Ausschrottungsgewicht) u podolske marve razmjerno znatno manja nego li kod šarenih alpinskih pasmina, koje i po alpinskih predielih postepeno iztiskuju ostale bagre.

Kod veleposjednika i zakupnika upliva na povoljno hranivo stanje stoke i to, što se godimice sve više, a sada jur u obilnoj mjeri u cielom području za priredjivanje i čuvanje krme upotrebljuje ensilaga. A što nije govedarstvo u tih krugovih naprednije, spriečava ta okolnost, što se previše eksperimentira i što se marva odgaja bez pravoga smjera i odgojnoga cilja, naročito pako što se importira u stanovite predjele materijal bez obzira, da li će tamo naći uslove svoga obstanka i razvitka. S toga uzroka izginuše skupociena importirana plemena s tuberkuloze, bedrenice i drugih kužnih i nekužnih bolesti, ili su zakržljala, ili ako su se aklimatizovala, izgubila su svoju tipičnu formu i svoja prvobitna svojstva, sbog kojih su se importirala. Po svojoj su prirodi ovdje iztaknute zaprieke razvitku govedarstva toli obćenite, da vriede gotovo za cielu zemlju.

c) Svinjogojstvo: U cielom se ovom području, od naravi za svinjogojstvo vrlo povoljnom, uz često obilje žira i znamenitu produkciju kuruze posvud goje svinje u dosta znatnoj mjeri. Ipak se počeo godimice smanjivati i broj svinja. Jedno što su se smanjili diobom zajednički pašnjaci, prije nego li što se je stanovničtvo priviklo na novi način svinjogojstva, a još više inozemnom konkurencijom. Odkad je naime nestalo s naših tržišta američke masti, tišti domaću proizvodnju i trgovinu sve to više rastući uvoz svinja iz Bosne, Srbije i ruske Poljske, koji si osobito na bečkom, odnosno köbanjskom (Steinbruch) tržištu sve to više put prokrčuje.

Da se uzmogne odoljeti vanjskoj konkurenciji, valja na svaki mogući način nastojati, da se razprostrani napomenuta Kiss-Jenöska pasmina, koju strani trgovci izključivo traže, plaćajući godišnjake (Läuferschweine) po paru po 10 for. skuplje, a zriele svinje (hranjenike) sa 2 do 3 novč., po kg. bolje, nego svinje domaće pasmine.

d) Ovčarstvo: koje je bilo prije sve do god. 1870 u ovom kotaru u najljepšem razvitku i veoma razgranjeno, sada je toli silno palo, da je gojenje ovaca, gotovo sasma prestalo. Samo mjesta Dalj, Erdut i Almaš bave se još ovčarstvom, ali broje sada jedva toliko stotina ovaca koliko prije hiljada. Uzroci su propadanju ovčarstva bili ponajpače: nizke ciene vune na svietskih tržištih sa silne i nenadane konkurencije australske; metiljavost, s koje su pred kojih 15 godina čitava stada propala; sve to manji prostor pašnjaka, a napokon i ta okolnost, što su nam manjkali moderno uredjeni zavodi za pranje i čišćenje vune, s česa je i naša vuna finije vrsti posve iztisnuta sa tržišta, te se

sad ono malo što se producira troši u tuzemstvu. Trebalo bi velikoga napora i duže vremena, da se ovčarstvo opet podigne na nekadanji stepen, ako bi se taj cilj dao u obće postignuti uz današnje sasvim promienjene gospodarske prilike.

2. **Kotar Djakovo,** na temelju izvješća kr. kotarske oblasti: 1. Pasmine, a) Goveda: U ovom se kotaru ponajviše timari podolska pasmina goveda, ali i te ima malo čistokrvnne, jer se je izpremješala sa marvom različitih pasmina, koju su doseljenici sobom doveli. Ni oni koji tu pasminu goje, nemogu je razplodjivati čistokrvno, jer manjkaju čistokrvni bikovi. Kotarska oblast nastoji sudjelovanjem gospodarske podružnice djakovačke, da se broj čistokrvnih plodnika poveća, a koliko moguće više razšire pasmine mariahofska i möllthalska. *(Nisu li goveda u brdskih predjelih toga kotara „male buše“ [bosanske buše] bagra podolske pasmine, a ne veliki „Seki“?)* Vlastelinstvo djakovačko goji dobrim uspjehom mariahofsku pasminu, od kud prodire i u susjedne obćine, a narod ju nazivlje švajcarskom pasminom.

b) Konjogojstvo: Po obćinah u brdovitijem predielu kotara na vrlo nizkom je stepenu konjogojstvo, er seljačtvo goji tud male konje „bosanske“ bagre, koje nazivlje i „brdjanskim“ plemenom. Dosad se ta bagra nije nastojala oplemeniti boljimi opasači. S druge se je strane konjogojstvo poimence u obćinah Vrbica, Semeljci i Gorjan uplivom zemaljskih pastuha liepo podiglo, te je promet s konji dosta živahan.

c) Krmadarstvo: Ponajviše se goji „mješovita“ pasmina svinja kratke gubice, koju narod nazivlje „domaćom“, dočim se timari po brdovitih predjelih više „bosanska“ pasmina (Šiške). *(Nije li ta „mješovita“ pasmina × mongolicom, za koji se potonju zna, da ju goji djakovačko vlastelinstvo?)*

d) Ovce su u seljačtva takozvane „dugorune birke“, dočim vlastelinstvo uzgaja „runastu“ pasminu. *(Pošto po Sriemu i drugud zovu „birkom“ ovcu kratke, kovrčaste finije vune, molimo tamošnju gg. izvjestitelje, da nam prigodice opišu tu „dugorunu birku“ i dojave, neima li se pod „runastom“ pasminom razumjevati „Merino“ i koja bagra merino, eventualno kakva druga vrst ili križančad?)*

2. Timarenje: Sveukupno živinogojstvo napreduje razmjerno ponajbolje u obćini djakovačkoj, a konjarstvo u gore spomenute tri obćine, jer je u tih obćinah produkcija krme u prilično povoljnom razmjeru spram broja stoke, dočim u brdovitijih obćinah uz oskudicu krme seljačtvo ni nemari za oplemenjivanje svoje domaće stoke, te je tiem sprietčen svaki napredak.

3. **Kotar Našice,** izvjestitelj g. kot. veterinar Josip Nohy: 1. Pasmine, a) Goveda: Seljaci goje samo pod narodnim imenom „domaća“ „podolsku“ pasminu veće vrsti i to vrlo dobrim uspjehom. Jedino u obćinah Našice i Podgorač ima dosta krava muzara, sve križančadi raznovrstnih pasmina, da jim je gotovo nemoguće označiti porieklo ili pasminu. Vlastelinstvo našičko uzgaja krave muzare „čiste hollandske“ pasmine dobrim, vlastelinstvo orahovičko pako muzare „bernske“ i „simmenthalske“ pasmine vrlo dobrim uspjehom.

b) Konjâ: Konjogojstvo je na dosta nizkom stepenu, pošto većina seljačtva goji malene konje, takozvane „domaće“ pasmine, koja je po Slavoniji običajna. Svi veći konji ili su od drugud kupljeni, ili su odgojeni kod boljih gospodara, odnosno vlastelinstva.

c) Krmad: Seljačka je krmad pasmine „mongolica“, a goji se mjestimice dobrim uspjehom, poimence na vlastelinstvu feričanskom i na pusti Kelešinka obćine Podgorač. „Yorkshireska“ pasmina se goji veoma dobrim uspjehom na vlastelinstvu orahovičkom.

d) Ovce: su u seljačtva „domaće“ takozvane „rujnice“. *(Da li ta ovca spada na skupinu pramenke Zackelschafe, ili je „birka“ ili druga koja bagra?)* Vlastelinstvo našičko timari dobrim uspjehom „merino“ *(koje bagre da li Electoral, Negretti (Infantado), Rambouillet ili Mauchamp?)*

2. Timarenje, napredak. Narod u obće ovdje dobro timari svoju stoku, goveda, svinje i ovce, jer ima u kotaru velikih i liepih livada osobito u obćini Feričanci, a u obćini Orahovica liepe planinske paše. Liepom marvom se odlikuju mjesta Šaptinovci, Bokšić, Orahovica, Bare i Zdenci. Ponajbolje svinje dosta brojno goje u mjestih Klokočevci, Šaptinovci, Bokšić i Gradac, Ovaca ima najviše u planinskih mjestih Kokočak, Krajna i Duzluk, osim toga u Našicah u vlastelinstva.

Po mnienju izvjestitelja nebi bilo od potrebe križati podolsku stoku bikovî koje druge plemenite pasmine, pošto uz običaje i ine gospodarstvene prilike našičkoga kotara podolska pasmina najbolje uspjeva. Da se u nekih predjelih podigne svinjogojstvo, trebalo bi se pobrinuti za bolje neraste, ali nipošto druge, nego pasmine mongolice.

4. **Kotar Dolnji Miholjac,** po izvještaju kr. kot. oblasti: 1. Pasmine, a) Goveda: Osim vlastelinstva u Dolnjem Miholjcu goje gospodari u cielom kotaru samo goveda podolske pasmine. Jedino vlastelinstvo ima uz podolsku i čistokrvne simmentalske pasmine.

b) Konjâ: Seljačtvo zakupnici i veći posjednici timare pod narodnim nazivom „domaći“ konji križančad pasmine inzulanske (medjumurske) sa englezkimi polukrvnimi pastusi.

c) Krmadi: Pod imenom „domaće“ pasmine goji se obćenito križančad nekad domaće pasmine *(mongolice?)* sa nerastovi Kiss-Jenöske pasmine, koju potonju timari čistokrvnu vlastelinstvo.

d) Ovčarstvo: Seljačtvo goji u cielom području ovce samo „domaće“ pasmine dugačke proste vune (= pramenke = Zackelschaf); vlastelinstvo križančad domaće pasmine sa Negretti osnovi, a zakupnici i veći posjednici samo Negretti merino.

2. Timarenje. Goveda ovce i svinje timare se u području kotara vrlo dobrim, a konji dobrim uspjehom, jer se prama broju stoke producira razmjerno dovoljno krme; ljeti dostaje paše.

3. Razplodne životinje (Zuchtthiere): Svaka ovopodručna obćina te zakupnici imaju po jedan ili dva bika podolske pasmine; a svaki seljak po kojega nerasta Kiss-Jenõske pasmine, koje si nabavljaju od vlastelinstva, kano i bikove. Tko ima ovaca taj si drži i ovna domaće pasmine. Samo pastuha malo tko ima, većinom se služe za razplod pastusi zemaljskimi lipicanskimi i englezke polukrvne bagre, koji se smještaju svake godine u tri pripustne postaje.

Sve ove pasmine odgovaraju namjeni, te bi jedva bolje mogle odgovarati druge koje pasmine ovdješnjim prilikam. —

5. **Kotar Slatina,** izvjestio g. kot. veterinar Miroslav Kokoč: 1. Pasmine, a) Govedâ: U području cieloga kotara negoji nitko nego „podolsku" pasminu, koju seljačtvo zove „domaćom".

b) Konjâ: Posebne pasmine konja ni neima, sve je to križano raznimi pastusi. Svu tu raznoliku križančad zove narod „domaća" pasmina. Ipak se konji u području upravnih obćina Gornji Miholjac i Sopje odlikuju svojom veličinom i gradjom od konja ostaloga područja, jer plodkinje kobile nadmašuju veličinom i vanjštinom plodkinje drugih obćina, te je i uspjeh konjogojstva mnogo povoljniji nego u drugih obćinah.

c) Krmad je u cielom kotaru jednolična, križana sa mongolicom, te je sad već veoma slična mongolici, koju zakupnici čistokrvnu goje. Narod neima posebna naziva za tu pasminu.

d) Ovce goji seljačtvo u bregovitijem predjelu, po obćinah Drenovac i Voćin i to „pramenke" (Zackelschafe) te jih zove „domaćom" pasminom. U ostalom području kotara negoje ovaca. Vlastelinstvo kneza Schaumburg-Lippe goji na pustah u Višnjici i Slatini Rambouillet ovce uvedene iz Meklenburga.

2. Timarenje: Seljačtvo drži sveukupne domaće životinje većim dielom na paši i to cielo ljeto i zimi ako to iole dozvoli vrieme. Uz takvo gospodarenje ima razmjerno dostatno krme spram broja stoke, samo u obćini Sopje ima konja i rogate marve znatno više nego li krme, potrebite za dobro timarenje. Timarenju goveda nepodaje narod velike važnosti. Nezahtjeva drugo do produkcije pomladka, niti netraži kakve koristi u mliekarstvu ili inom čem. Isto se tako slabo mari i za ovce gdje jih drže, te ima i od njih male koristi. Nešto veću brigu posvećuju u spomenute dvie obćine konjogojstvu, jer se većom pomnjom odabiru pastusi za razplod, a i sama je ravnica u prilog odgojivanju konja. Razmjerno najpovoljnije uspjeva svinjogojstvo po cielom kotaru.

3. Razplodne životinje: Osim 7 u 4 pripustne postaje smještenih zemaljskih pastuha, nedrži nitko u kotaru plemenitijih pasmina razplodnika za oplemenjivanje domaćih pasmina. Sve se upotrebljavaju za razplod samo životinje domaćih bagra, ali se sve to više oko toga nastoji, da se barem odabiru što bolji bikovi, ovnovi, nerasti i pastusi, te da se bar tiem u ovom dosta siromašnom kraju živinogojstvo što više unapriedi.

6. **Kotar Virovitica,** izvjestitelj g. kr. kot. veterinar Franjo Šmucer: 1. Goveda, a) Pasmine: Seljačtvo u ovom području goji gotovo izključivo marvu „podolske" pasmine, koju takodjer i vlastelinstva odgajaju te koja prama ovdješnjim gospodarskim prilikam najbolje uspjeva. Po mjestih Virovitica, Cabuna, Suho polje, Terezino polje, Pivnica i Žubrinci ima nešto blaga i male brdske pasmine (male buše), koje zovu „Čice", te nešto i križane möllthalske pasmine, uvezene iz županija Požega i Bjelovar-Križevci.

Vlastelinstvo virovitičko uzgaja marvu frizijske, simmentalske i podolske pasmine, vlastelin g. Elemér pl. Jankovich u Suhom polju križančad simentalske pasmine, a grof Aladar Jankovich ponajviše mariahofsku, dočim zakupnik puste Korija Bela pl. Döry timari goveda Bonyhadske pasmine. U novije doba nabavljaju vlastelinstvo suhopoljsko, te zakupnici Ignaz Steiner u Žlebini i Elemer pl. Bátory u Detkovcu junad Bonyhadske (podbagra odgojena u Bonyhadu od simentalaca), koju odgajaju za tovljenje, s toga što se marva te bagre skuplje i radje kupuje po mesarih nego marva podolske pasmine, i što brže napreduje (gotovo za $1^1/_2$ godine prije dospje do porabe ili unovčenja) te je s toga osobito prikladna za trgovinu.

b) Timarenje: Najljepše, vrlo dobro timarene marve podolske pasmine ima po selih Bušetina, Lozan, Gradac, Turanovac, Bazije, Dugo selo i Bačevac, dovoljno i liepe marve posjeduju mjesta Pčelić, Suho polje, Kapan, Naudovac, Orešac, Gaćište, Budakovac, Detkovac, Rušani, Brezovica, Cabuna, Budanica, Rezovac, Pivnica, Krivaja, Nova i Stara Klisa. U mjestu Gradini nešto je lošije marvogojstvo sa povodna pašnjaka i mokrih livada, i usljed toga česte metiljavosti, no po nalogu kotarske oblasti provedena je kanalizacija pašnjaka, te je nestalo i te bolesti, pak će na bolje okrenuti i marvogojstvo. Slabije se timari rogata marva i u mjestu Virovitici, gdje je pašnjak, akoprem dosta velik, pjeskovit, slabu hranu daje, te je k tomu još i odviše udaljen od mjesta, a žiteljstvo neposjedujući dovoljno zemljišta da uzmogne sijati više krme, drži previše rogata blaga, te je ovo s toga nedostatno hranjeno.

c) Životinje za razplod: U svih ovopodručnih mjestih ima obćinskih bikova čistokrvne podolske pasmine. Samo se nalazi u mjestih Virovitica, Lukač i Pivnica po jedan bik čistokrvnjak mariahofske pasmine. Potonji su bikovi nabavljeni od vlastelinstva u Cabuni.

2. Konjogojstvo je u ovom kotaru vrlo napredno, razvito i na visoku stepenu savršenosti. Tuj su od starine na svietskom glasu ergelje vlastelinstva u Suhom polju, Cabuni i Virovitici, tuj su veleposjednici i velezakupnici izkusni konjogojci, pače se i žiteljstvo cielih obćina bavi konjogojstvom i upravo natječe, koji će odgojiti ljepših i boljih konja, služeći se što plemenitijim razplodnim materijalom, kojega ima tuj u obilju. Izuzevši upravne obćine Cabuna i Pivnica, gdje seljačtvo goji malu domaću pasminu „brdskih" konja tek za vlastitu porabu, zatim obćinu Virovitica, gdje se nebave konjogojstvom, već si za porabu vozarsku kupuju konje, te napokon obćinu Špišić Bukovica, gdje se osobito u selu Bušetina samo pojedini gazde bave u većoj mjeri racijonalnim konjogojstvom, bavi se žiteljstvo ostalih mjesta u velike odgojem liepih konja. Podlogom je tuj za razplod sve manje više plemenita križančad stare Jankovićeve pasmine, zemaljskih opasača, englezkih puno- i polukrvnjaka, lipicanaca i vlastelinskih raznih plemenitih pastuha. Liepih, dobrih i vrlo dobrih konja goji seljačtvo u selih: Lukač, Turanovac (intenzivno), Bazije, Dugo

selo, Budrovac, Bačevac, Rušani, Brezovica, Detkovac, Gradina (slabiji kvalitet), Suho polje i Kapan (u oba ova mjesta timare velikim marom i racijonalno liepih, dapače i plemenitih konja), Borova i Pčelić.

Vanredno je povoljan u tom kotaru omjer razpoloživih plemenitih opasača prama broju za razplod sposobnih kobila. Po izkazih g. županijskoga veterinara bilo je tuj najme 2960 plodkinja, 8 zemaljskih i 49 licenciranih, dakle ukupno 57 pastuha, tako da je za svake 52 plodkinje bio jedan opasač na razpolaganje.

A sad da vidimo konjogojstvo u veleposjeda i njegovih zakupnicih.

a) Vlastelinstva:

1. Kneza Schaumburg-Lippe na pusti Branjevina (obć. Virovitica) timari konje u većoj mjeri, te ima vrlo dobar mateiijal. Ergelja je s početka križala najbolje ergeljske plodkinje sa hanoveranskimi pastusi, a poslje već od više godina s englezkimi punokrvnjaci. U najnovije doba dobavilo je kobilâ i pastuhâ Trakhenske pasmine. Konji te ergelje ističu se svojom ljepotom, veličinom, jakim kosturom i elegantnom gradjom, te se kano Caroussieri prodaju uz visoke ciene.

2. Geze pl. Jankovicha na pusti Neteča (obć. Lukač) goji konje lipicanske, stare Jankovićeve i križančad englezke te teretnih konja medjumurske čiste pasmine.

3. Eleméra pl. Jankovicha u Suhom polju uzgaja u velike ponajviše lipicansku, zatim vlastitu pasminu i teretnu medjumursku pasminu. Konji iz ergeljâ ovoga vlastelinstva uživaju svietski glas.

4. Grofa Aladara Jankovicha u Cabuni, timari plemenite konje lipicanske pasmine, koji su na glasu, za tiem medjumurce.

b) Zakupnici:

1. Vlastelinski zakupnik na pusti Korija bavi se odgojem polukrvne englezke pasmine, a ima i po nekoliko glava medjumurske pasmine za poljski rad, te uzdržaje po jednoga punokrvnoga englezkoga i medjumurskoga pastuha.

2. Zakupnik puste Brezik goji konje u većoj mjeri dielomice pasmine potičuće od vlastelinstva virovitičkoga, dielomice po zemaljskih pastusih, te kupuje u Ugarskoj jednogodišnju ždriebad, koju odgaja i prodaje ponajviše domobranskomu eraru.

3. Zakupnik puste Rogovac opasuje svoje plodkinje pastusî vlastelinstva virovitičkoga osim toga drži godimice u najmu po jednoga zemaljskoga opasača. Konje prodaje i on najviše vojnomu eraru.

4. Zakupnik goji u većoj mjeri konje na pustah Brezovo polje, Detkovac i Brezovica, služeći se opasači krvi lipicanske, englezke i medjumurske.

5. Zakupnik u Gaćištu, te zakupnici puste Šaroka takodjer goje dobre konje. Svi se ovi ističu, kano vrstni konjogojci

Pokraj svih ovih većih i mnogih manjih posjednika, koji se bave racijonalnim konjogojstvom valja po izvještaju gospodina županijskoga veterinara sjajan uspjeh u toj struci živinogojstva u kotaru virovitičkom pripisati u prvom redu uplivu ergelâ (ždriebarna) grofa Aladara Jankovicha u Cabuni i Eleméra pl. Jankovicha u Terezovcu (Suhom polju). Ove su ergele najstarije u Austro-Ugarskoj iza ergele opatije Cistercitskog reda u Elöszalásu u stolnobiogradskoj županiji, te su utemeljene u početku 17. stoljeća. Vlastnicu ovih ergela od starine dielili su s narodom veliku ljubav za konjogojstvo, te su importirali, nežaleći velikih materijalnih žrtava, najbolje pastuhe i tiem položili temelj napredku konjogojstva u cieloj županiji.

3. Krmadarstvo: U cielom se ovom području goje svinje mongolice, koje osobito dobro uspjevaju te jih i sami seljaci goje u velike, kano što čine i sva vlastela i zakupnici. Ovi potonji nabavljaju si nerastove te plemenite pasmine iz Ugarske od vlastelinstvâ, koja tu pasminu timare, a žiteljstvo se opet pomoglo za tu pasminu od domaćih veleposjednika i njihovih zakupnika, pak sad samo tu pasminu razplodjuje, jer ju trgovci veoma rado kupuju. (*Nije li prama toj stilizaciji to Kiss-Jenöška bagra, te bi se pod obćenitim nazivom „mongolica“ imalo razumjevati „Kiss-Jenöška“?*) Svinjogojstvo se tjera u velike, te je ponajglavnije vrelo privrede, a svinje se prodavaju ponajviše za Barč (tovilište) i Bečko Novomjesto. Ponajljepših svinjâ ima seljačtvo u Bušetini, Lozanu, Gradcu, Turanovcu, Brezovici, Gaćištu, Bačevcu, Gradini, Detkovcu i Rušanih, u obće u Podravju.

4. Ovčarstvo: Ovdješnje se žiteljstvo nebavi ovčarstvom izuzevši po nekoliko seljaka u mjestih Borova, Pčelić, Budanica, Cabuna, Klisa, Gvozdansko i Krivaja stara. Svi goje ovce proste domaće vitoroge pasmine (Ungarisches Zackelschaf).

Sva spomenuta vlastelinstva i svi njihovi zakupnici goje ovce finovune i to pasmine Rambouillet, ponajviše za produkciju gnoja i da ukoriste pašu. Vlastelinstvo virovitičko ima svoju pepinieru na pusti Antunovac, gdje goji tu pasminu čistokrvno za razplod, te se ovnovi prodavaju ostaloj vlasteli i zakupnikom, a što preteče prodaje se i u inozemstvo za razplod, sve uz velike ciene. Ovce se prodavaju u velike ponajviše u Beč, a od tud se odprema znatan dio i u Francezku.

Što se cielokupnoga marvogojstva tiče, može se kazati, da je u ovom kotaru dosta napredno uplivom i primjerom veleposjedâ, na kojih se racijonalno timare sve domaće životinje. Osobito liepo napreduje konjogojstvo, a vrlo dobro i krmadarstvo.

Dodatak za cielu županiju: Podatke o konjogojstvu popunjujemo sljedećim izkazom, sastavljenim na temelju naznakâ, sadržanih u posebnom izvještaju, što ga je g. županijski veterinar za cielu županiju dodao, dočim će se stručni predlozi za unapredjenje živinogojstva, iztaknuti u tom županijskom izvještaju, izcrpiti u zemaljskom pregledu, budući su obćenite naravi, te vriede za cielu zemlju.

Izkaz

broja kobila sposobnih za razplod, licenciranih privatnih i zemaljskih pastuha godine 1894 u županiji virovitičkoj.

Upravni kotari	Broj za razplod sposobnih kobila	Broj pastuha predvedenih za licenciranje	Od predvedenih privatnih pastuha bilo je				Zemaljskih bilo je		Ukupni broj licenciranih i zemaljskih pastuha	Na jednoga opasača dolazi plodkinja kobila
			licencirano	premladih, koji se imaju buduće godine predvesti	koji mogu ostati neuštrojeni	nesposobnih, te se imaju uštrojiti	pripustnih postaja	pastuha		
Virovitica	2.960	134	49	23	1	61	4	8	57	52
Slatina	2.791	196	13	9	—	174	4	7	20	139
Doljni Miholjac	2.106	255	7	15	—	233	2	3	10	210
Našice	3.171	196	8	16	1	171	3	6	14	222
Djakovo	3.975	494	17	49	1	427	2	5	22	180
Osjek	4.113	398	24	44	1	329	6	12	36	114
Županija u cielom	19.116	1.673	118	156	4	1.395	21	41	159	120

III. Županija Požega

1. **Kotar Brod**, izvjestitelj g. kot. veterinar M. Miklaušić i obćinska poglavarstva u Brebrini, Kaniži, Kobašu, Podvinju, Sibinju i Stupniku. Sve naznake vriede za seljačtvo, pošto u kotaru neima ni veleposjednika ni njihovih zakupnika. a) Goveda: Pod imenom „domaće“ pasmine goji se u ovom području većinom govedo male, sitne „podolske“ pasmine kano i u Bosnoj, te zovu to blago mjestimice i „male buše“. Tek od novijega vremena drže gospodarske podružnice u Orijovcu i Sibinju po 2—3 bika čistokrvne „mölltalske ili belanske“, obćinsko poglavarstvo u Sibinju 2 bika „mariahofske“, a obćina Podvinj 3 bika čistokrvna „mürztalske“ pasmine. Obćina u Bebrini uzdržaje 3 bičića „domaće“ bagre. Prem križančad tih alpinskih pasmina povoljno uspjeva, to je po suglasnom izvješću g. veterinara i podvinjskoga obćinskoga poglavarstva slaba korist od tih „velikih“ bikova, jer da narod nerado odhranjuje veliku pasminu, budući neima čim da ju hrani, pak se s toga i žaca pripuštati svoje krave pod podružničke i obćinske bikove.

b) Konji su poriekla arapskoga ali slabom hranom i njegom dosta zakržljali, a zovu jih „posavski bušaki“, „domaći gušci“ i „posavski mali konj“. Za oplemenjivanje služe posve sgodno i prikladno odabrani zemaljski opasači krvi lipicanske.

c) Ovaca ima vrlo malo, jer jim neprija vlažno i često podvodno tlo livada i pašnjaka, na kojem ometiljave. Ono malo što jih ima po obćinah Sibinj, Podvinj i Kaniža dugo i prostorune su ovce „budje“ ili „budže“ (Zackelschafe) i ovce kratke, kovrčaste vune „birke“ zvane.

d) Krmad je pasmine „domaće“ nalik bosanskim svinjam, te jih nazivlju „baguni“, „klapaši“, „zečaki“, „kustraši bieli“, „rudjani“; u obćini Sibinj ima i bagre „budjanovačke“ (sriemska mala mongolica). Ti „baguni“ imaju kratko tielo, visoke noge, te se nedaju nikada tako dobro utoviti kao turopoljske pasmine svinje.

e) Timarenje domaće stoke osnovano je u ovom kotaru na paši, na koju se krmad dapače i zimi odpućuje ako je ikako moguće. Manje više spriečava se timarenje s proljeća i jeseni na mnogih mjestih povodnjami a zimi lošimi stajami i često nedostatkom krme. U pravilu drže gospodari prama produkciji krme previše stoke, te je zimi upućena rogata marva na kuruzinac i slamu. Nešto povoljnije razmjerje medju stokom i razpoloživom krmom naglasuje obćina Sibinj. Na uštrb je govedarstvu i loš običaj, što se premladi bičići tjeraju na zajedničku pašu, te u pravilu i prije navršene $1/2$ godine dolaze do skoka. Još je ponajbolje krmadi, kad je „žirna“ godina, jer se tad lako sirkom i kuruzom „dotove“. Većom produkcijom sijane krme moglo bi se znatno unaprieditii govedarstvo i konjarstvo, kad bi uz to bilo više njege, nego li se sad posvećuje marvi.

Opazka. Već od kotara Brod počamši pak dalje prama zapadu sve do medje Štajerske i jugozapadu naznačuje se sve to češće u izvještajih „domaća“ pasmina svinja nazivi „baguni“, (klapaši, rudani, rudjani, kustraši) „bosanska pasmina“ („Šiške“) itd., te se iz pojedinih ovdje ondje iztaknutih svojstva tih „baguna“ ili „šiška“ jasno vidi, da su one svinje koje se u jednom kotaru zovu n. pr. „baguni“ u drugom kotaru posve druge pasmine, jer jim se napominju sasma oprječna svojstva. Tako je primjerice u brodskom kotaru „bagun“ klapaš, nalik šiški. U Kutini i Gjurgjevcu je „bagun“ „bakonjske“ pasmine, dakle kratkih stršećih uškâ. Svinja, kojim su „uši na gore“ ima i u kotaru daruvarskom itd. Riečju, pod jednim te istim imenom kriju se svinje raznih pasmina i njihove raznolike križančadi, dakle i različitih svojstva, pak prama tomu i različite gospodarske vriednosti. Kako u nijednom izvještaju neima za nijednu tih „domaćih“ pasmina itd. podpuna opisa, to se i nemože opredieliti kojoj da se pasmini pribroje ili koje su krvi križančad. Pošto je pako od zamašne praktične vriednosti, da se zna, kojoj pasmini ili kojoj bagri pripadaju svinje kojega kraja, ili pako koliko je krvi od koje pasmine u križančadi raznih

pasmina, a križančad će biti po svoj prilici u najviše slučajeva i gore spomenuti „baguni", „šiške" itd., neće biti s gorega, da se točnimi opisi tih „domaćih" bagra po mogućnosti uglavi njihovo pravo porieklo i razbistri sbrka nazivlja. Da se uzmogne razabrati, kako je mogla nastati posvemašnja pometnja i mješavina nazivlja, te da se uzmognemo orientirati, neobhodno je nužno, da znamo barem toliko, koliko se tiče današnjih naših „domaćih" svinja, kako se u nauci luče svinje po skupinah, pasminah i bagrah. Razlikuje se šest skupina krmadi, a u svakoj tih skupina manje više raznih pasmina i bagra. Nas zanimaju samo tri skupine, u koje spadaju sve one „domaće" pasmine, o kojih se govori u naših izvještajih, i kojim su se „imena" izpremješala, isto tako kano i krmad, koja se je prvobitno timi imeni nazivala.

Na prvu skupinu svinja rudastih, kovrčastih šćetina (Sus scrofa crispa, Krausborstige Schweine) spadaju naše pasmine 1. mongolica i 2. turopoljska, sa svojimi bagrami, odrodi i plemeni.

Drugoj skupini „kratkouških" svinja (Kurzohrige-Rassen) pripada „bakonjska" pasmina, koju zovu na više mjesta „baguni", te nećemo ni malo pogriešiti, ako ju nazovemo za razliku od drugih „pravi baguni", jer njemački naziv „Bakonjer" glasi u Njemaca palocija „Bakauner", „Bagauner" te je od tud moglo postati naše „bagun".

U treću skupinu ubrajaju se svinje velikih obično tako klapastih ušesa, da pokriju oči (Grossohrige Schweinerassen) a to su i naše „šiške", „bosančice", „veliki klapaši", te su to u „obće najveće" svinje, a drže jih potomćadi „divje svinje" i prvobitnom evropejskom domaćom ili kućnom svinjom, dočim se za svinje prve skupine misli, da su iztočnoga poriekla, potomčad indijske divje svinje, čim se i ime „mongolica" dobro podudara.

Glavno su obilježje svinja velikih ušiju, dakle i „šiške" u prvom redu baš te velike, klapaste, oči pokrivajuće uške, velika uzka glava, na podbradku „rese" (bradavice), visoke noge, kratko tielo (trup), uzke bočine, plosnato porebarje, izbočita kičmenica, gladke, ili na hrbtu malo zavojite šćetine, koje su hrbt obrasle poput grive; šćetinje je obično žutkasto bielo ili crno šaro, riedko kad posve crno. Vrlo se sporo svinje razvijaju, tek treće godine dorastu za tovljenje i tad se težko tove, ali meso jim je slastno, finoga vlakanca, krto (neprerašćeno mašću); vrlo su plodne, obično oprase 10—12 dapače i 18—20 odojaka, ističu se divjom ćudi.

Skupina kratkouških svinja, dakle i bakonjske ili pravi baguni, imaju kratke nešto napred pognute ili upravne, u vis stršeće uši, kratko, oblo tielo, izbočitu kičmenicu, umjereno ovisoke noge, dosta veliku široku lubanju, vrlo dugačku ravnu gubicu ili rilo, krupni kostur, gladke, ridje na hrbtu dugačke šćetine, svedjer nakostrešene (peraju); nešto su odrastnije nego šiške, i ne tako divje ćudi, osrednje su veličine, a meso jim je krto, ali se u plodnosti nemogu takmiti sa velikimi klapaši. Obje ove pasmine mogu se smatrati kano domaće naše svinje, te su se sve do danas manje više čistokrvne, medjusobno ili s ostale dvie pasmine izprekrižane uzdržale u mnogih krajevih, dočim su „šiške" iz Sriema i velikoga diela virovitičke i varaždinske županije te ciele Ugarske posvema izčeznule, tako da se u Ugarskoj goje čistokrvno edino još u Kissbéru pod imenom szalontajske pasmine. (Sravni što je o tom spomenuto kod kotara Osjek.)

Od mongolice razlikuju se u glavnom tri bagre: velika biela, srbska; mala biela ili sriemska i mala siva ili crna budjanovačka. U velike mongolice su umjereno velike uške nešto napried pognute, glava je odugačka šiljasta, tielo podugasto, hrbt dosta oštar, repuvojit, noge su prilično dugačke, šćetinje je gusto i kovrčasto, prilično se sporo razvija, $1^1/_2$—2 godine treba da dozrije za tov uz obilno krme, dosta je slabo plodovita, meso je znatno prerašćeno mašćom. Od ove je bagre odgojeno pleme Kiss-Jenösko (šumadinke), koje neima mana prvobitne velike mongolice, te se odlikuje svojim brzim razvitkom i tovnošću tako, da se smatra tovnom svinjom (Fettschwein) prvoga reda, koja posve iztiskuje svu ostalu krmad, te kano izvrstna pašarica uspješno konkurira englezkim pasminam. U malih su mongolica uši kraće upravne, u vis stršeće, glava je kraća, rilo tanko, tielo sbito, valjkasto, noge su kratke, peraje (Borstenkamm) slabo razvite, vanredno se dobro tove, a svi dielovi tiela su prerašćeni mašću, nu nisu ni one tako plodne, koliko bi bilo poželjno. Neke odrode tih malih mongolica zovu kod nas „baguni", sa kratkih ušesa i sitne fine šćetine, ako ne što je vrlo vjerojatno s toga, što su postale primjesom krvi pravih baguna.

U turopoljske pasmine, spadajuće takodjer u skupinu sus scrofa crispa, prem su šćetine slabo narudane, dosta dugačke, privite tielu, uši su klapave viseće preko očiju (velika mongolica × šiška), pleća i hrbtenjača široka, tielo je spruženo i zaobljeno, noge su osrednje duge, ćudi je pitome, prilično se povoljno tovi, meso je krto, plodovitost neodgovara zahtjevom racijonalnoga svinjogojstva. Lederova bagra te pasmine nježnijega je ustroja, finijih šćetina, boje sive crno-piknjaste, te u svakom pogledu vrstnija od svoje matice, te ju s toga i iztiskuje.

Upoznavši se ovako pasminami, koje su kod nas bile ili su još i danas domaće, i sjetivši se da su svinje najplodnije domaće životinje, o kojih na ovom mjestu izvješćujemo, uz to i najkraćega vieka, pak se s toga i najbrže razprostranjuju i križanjem promienjuju, lako ćemo si protumačiti, kako je moglo do toga doći, da je n. pr. ime prvobitnoga baguna prešlo na raznu križančad pravoga baguna sa šiškom i malom mongolicom, te u nazivlju nastala pometnja. Ako uzporedimo glavna obilježja velike mongolice, pravoga baguna i šiške, sa oblikom i svojstvi turopoljske pasmine i njenih bagra te sa bagrami male mongolice, znatno nam se razjasnjuje, kako li su mogle postati te „osrednje" pasmine i bagre, kakvimi se je svojstvi nadati križanjem, i koje li krvi valja u stanovitu svrhu i u kolikoj mjeri primješati.

Da se bar donekle uzmogne ustanoviti koje su krvi, bagre i pasmine te raznovrstne svinje, koje se spominju pod skupnim imenom „baguni" po naših izvještajih, umoljavamo gg. veterinare pa i gg. naše izvjestitelje, da nam prama gornjim primjerom opišu izcrpivo, neizpustiv nijedne karakteristične znamenke, svinje svojega kraja, i tiem pomognu razbistriti pitanje o tih naših „domaćih" bagrah, koje se kriju poimence pod nazivom „baguni".

2. **Kotari Nova Gradiška i Novska,** izvjestitelj g. kot. veterinar N. Vuksanović: Ni u ova dva kotara neima vlastele, zakupnika i većih posjednika, koji bi se bavili bilo kojom granom živinogojstva, osim jedinoga župnika u Staroj Gradiški veleč. g. Bešlića, koji goji goveda pasmine mölltalske (belanske), mariahofske, hollandske i montavunske stranom čistokrvno, stranom njihovu križančad. a) Govedarstvo. Najpretežnija pasmina goveda je „domaća" t. zv. „buše" (mala bagra podolaca), koja se malo po malo počela gubiti, te se je čista uzdržala u brdskih krajevih, no za kojih desetak godina izčeznuti će i tuda sasvim. U novije se bo doba oplemenjuju buše „belanskom" pasminom, te se već sada vidi liep napredak. To križanje sa belanskom pasminom napreduje najbolje u samom mjestu Nova Gradiška i obližnjih mjestih. Osobito liep se napredak opaža u obćini Cernik, nekih selih obćina Rešetari i Staro Petrovo selo, te u selih Kovačevac, Mašić i Poljane mašićke obćine. U kotaru Gradiška ima preko 40 bikova belanske pasmine, koji su nabavljeni dielom po obćinah, a dielom su svojina gospodarskih podružnica, a i kotar Novska ima nekoliko obćinskih i podružničkih bikova iste pasmine. Belanska pasmina ponajbolja je za ovopodručne prilike, vrlo dobro uspjeva čistokrvna i križančad, te ju i narod voli. Osim tih bikova ima u kotaru novogradiškom i 25 glava licenciranih bikova, što jih privatnici uzdržaju. Licenciranje bikova obavlja se prije izgona marve na pašu s proljeća, kojom se sgodom sva stoka pregledava, te se pokazuje vrlo blagotvornom odredbom, koju podupire i odobrava može se reći cielo pučanstvo, uvidjajuće njenu korist, te podupire svojski u tom nastojanju na to pozvane organe. Seljačtvo je ovoga kraja u obće vrlo pristupno stručnjačkim savjetom, koji mu se svakom sgodom davaju u živinogojskih pitanjih, te je počelo uvidjati prednosti plemenitijih pasmina i bolje njege goveda i krmadi.

b) Konjogojstvo još uvjek slabo napreduje. Konji „domaće" pasmine, koju narod naziva „bušami" (posavski konj) slabi su i kržljavi, a oplemenjuju se arapskom (lipicanskoga odgoja) pasminom. Oplemenjenih konja nalazi se nešto u obćinah Staro Petrovo selo, Stara Gradiška i Mašić, ali i tuj, kao da od koje 2—3 godine nešto

nazaduje konjogojstvo, osobito u obćini Rešetari. U selu Novskoj i obćini Lipovljani ima nešto snažnijih konja sa osobinami lipicanske krvi. Ovdješnje seljačtvo drži izključivo lake konje, pak s toga i najvoli opasivati domaće kobile sa pastusi čisto i polukrvne pasmine arapske, koja je za to doista i najprikladnija. U cielom seljačtvo ipak, izuzevši lipovljansku obćinu, dosta slabo mari za konjogojstvo.

c) Ovčarstvom se narod ovoga kraja vrlo malo bavi. Samo nekoja brdska sela obćinâ Cernik, Mašić i Rešetari goje ovaca „domaće" pasmine *(da li birke ili pramenke?)* i to na malo.

d) Krmad. Pošto su prilike u ovom kraju najsgodnije za svinjogojstvo i pošto narod od njega crpi najveću korist, to se i njim osobito rado bavi, te si revno nabavlja bolje pasmine. Domaća pasmina svinja t. zv. „rudani" ili „baguni" *(nisu li to „šiške" ili križančad pravih baguna i šiške?)* izčezava sve to više, te se već posve zatrla u obćinah Okučani i Stara Gradiška. Sve svinje tih obćina već su križane sa turopoljskom pasminom, a počimlju jih u novije vrieme križati i sa mongolicom. Po oba kotara preotimlju sve to više mah križanci sa boljimi pasminami kao što su turopoljska, mongolica, budjanovačka. Križanje je pače započelo i sa suffolčkom pasminom u Novoj Gradiški i okolici. Ove se pasmine goje i čistokrvno da bude razplodnika za križanje. Danas se još nemože pouzdano reći, koja će od ovih pasmina konačno prevladati u ovom kraju, kano stvorenu za krmadarstvo i govedarstvo. U pravilu se goji krmad samo za kućnu porabu i mjestni ili okolišni konsum, a u većoj mjeri za vanjsku trgovinu, kad je šuma rodna žirom i bukvicom a kuruza dobro ponjela.

e) Timarenje. Samo nekoja brdska sela obćina Cernik, Mašić, Rajić i Novska neimaju dovoljno krme. U ostalih dielovih ovoga kraja producira se dovoljno, dapače i na pretek krme, a i paše ima liepe i dostatne. To obilje krme mami posljednjih godina strane trgovce u ove krajeve da kupuju sieno za izvoz. Putujući ti trgovci od sela do sela, i nagovarajući narod na prodaju, izvoze svake godine vrlo mnogo siena, što je svakako štetno po stočarstvo, jer se premnogi gospodari prevare, te prodaju siena više nego li je probitačno, pak se uz išto odulju zimu dogadja, da moraju, budi stoku slabije hraniti, tako da vrlo mršava i oslabljena zadje u proljeće, bud pako po koju glavu za nuždu jeftino prodati. Nesmotreno prodavanje siena s jeseni osobito se je ove zime osvetilo mnogim gospodarom. Izkustvo što su si ga sada stekli, možda će mnoge potaknuti, da razboritije gospodare sienom, da razložno štede, livade bolje čiste i rede, sieno i slamu u obliku sječke miešaju i krme, i ponajpače da se neoslanjaju na ranu pašu s proljeća, nego nastoje da bude suhe krme vazda na zalihi. U obće se još previše oslanja žiteljstvo na zajedničku pašu, a nemože da se odući od noćne u svakom pogledu samo štetne paše. Odstrane li se napomenuti nedostatci i mane u ovdješnjem seljačtvu, i u ovom će kraju sve to bolje uspjevati marvo- i svinjogojstvo, koje se je u najnovije vrieme svakako počelo liepo razvijati i napredovati. Sve napomenute pasmine, koje služe u novije doba za oplemenjivanje domaće stoke podpuno odgovaraju ovdješnjim prilikam i namjeni, u koju se rabe.

3. **Kotar Požega,** izvjestitelj gosp. županijski veterinar Josip Hanzl: 1. Govedarstvo: a) Seljaci u čitavom kotaru goje još uviek „domaću" pasminu goveda, koju nazivlju „buše", potičuće od podolske pasmine. Sva importirana goveda zove narod u obće „švajcarskom" pasminom. Ova domaća goveda „buše", bagra podolske pasmine, dosta su slaba i kržljava, te se u novije doba oplemenjuju bikovi „belanske" pasmine, koja je u tu svrhu najprikladnija, pak je i narod sam ovu marvu vrlo obljubio. Križančad te pasmine napreduje vrlo dobro, te ju mnogi vole i sbog mlieka i sbog vozne snage. Pošto se je ta pasmina pokazala za ovaj kraj najboljom, to gospodarske podružnice u Požegi i Kutjevu nabavljaju svake godine sve više bikova, punokrvnih i križanaca mölltalske pasmine, pak se je za tim primjerom povelo i više seoskih obćina, dapače i istih seljaka, koji su spoznali velike prednosti blaga te vrsti, te si nabavljaju mölltalce čistokrvne i njihovu križančad, samo da se čim prije domognu te pasmine. Ima dakle izgleda da će stočarstvo liepo uznapredovati za koju godinu u ovom kotaru, bude li se uz to sijalo više krme i manje oslanjalo na pašu.

b) Vlastelistva, zakupnici i kr. ratarnica u Požegi uzgajaju goveda mölltalske (belanske) i pincgavske, a u najnovije doba na pokus i simmentalske pasmine.

2. Konjarstvo: Po obćinah Vilić selo i Pleternica ima ponajviše malih konja, potičućih od pasmine tatarske, poznatih pod narodnim nazivom „bušaki". *(Je li su to konji tipa „posavske" pasmine?)* Sve veće konje nazivlju „podravskimi" ili „švabskimi" konji. U obćinah Kutjevo, Begtež, Kaptol, Jakšić i Stražeman ima već liepih većih konja, koji su potomčad zemaljskih pastuha i to najviše lipicanske pasmine (puno i polukrvni arapi). Ali taj vrlo liepi napredak konjogojstva opaža se u tih obćinah najviše kod naseljenika Njemaca, Čeha i Magjara.

Vlastelinstva goje pasminu lipicansku. Za oplemenjivanje bilo je god. 1894 razmješteno po kotaru 12 zemaljskih pastuha, skoro svi lipicanskoga plemena, što je svakako premalo prama broju kobila plodkinja. Privatnih licenciranih pastuha nije bilo g. 1894, budući se je prije godine dana bila pojavila kužna bolest „zaraza konja za razplod".

3. Krmadarstvo: Seljačtvo timari svinje takozvane mongolice (klapaše) i mjestimice „sriemsku" pasminu (mala mongolica) a zakupnici i vlastelinstva takodjer mongolice i crnu sriemsku (budjanovačku) pasminu, tek za pokus nabaviše kr. ratarnica i neki zakupnici Yorkshirsku englezku pasminu. (Prispodobivši opazku kod kotara Brod, neka se izvoli priobćiti opis te takozvane mongolice, da se vidi je li to punokrvna velika mongolica, ili kako bi se po narodnom nazivu „klapaši" moglo naslućivati do nekoga stepena dotjerana križančad mongolice × šiške, jer „klapaši" se nemože razložno nazvati čistokrvna velika mongolica, prem su i u nje razmjerno prije male, nego velike uške sprieđ pognute. Taj opis je tiem nuždniji, što se na drugom mjestu izvještaja nalazi i ovaj navod: „Kod krmaka je naziv bakonjska pasmina ili mongolica („klapaši"); crne zovu sriemska pasmina".)

Od sve stoke goji se u seljačtva i vlastele u cielom kotaru ponajviše krmadi, koja dobro uspjeva, pak su te pasmine po stranih kupcih vrlo tražene, te si s toga sve obćine iz obćinske veterinarske zaklade i mnogi gospodari

nabavljaju nerastove i to pasmine mongolica. *(Nisu li to nerasti velike biele mongolice, koja je na glasu pod imenom „šumadinke“ ili Kiss-Jenöske bagre?)*

4. O v č a r s t v o: Od ovaca goji seljačtvo pod imenom „d o m a ć e“, „g r u b o r u n k e“, „m a g j a r i c e“ pasminu dugačke vune „ugarske“ pramenke (Ung. Zackelschafe), redje kratkovune ovce, koju zovu „birke“; dočim vlastelinstva uzgajaju ovce „Merino“ i „Rambouillet“, koje narod zove „ovce svilarice“. Na kr. ratarnici ima na pokus nekoliko glava Trebiške pasmine ovaca. Prem gruborunke dobro uspjevaju, ipak nenapreduje ovčarstvo, jer narod slabo mari za ovce.

5. T i m a r e n j e: Samo kod doseljenika, koji svoju stoku u staji hrani, ima dovoljno krme, te je stoka dobro timarena. Kod ostaloga seljačtva u pravilu je stoka suviše upućena na pašu. Tek zimi se hrani u staji ali ponajviše slamom, a u nekih mjestih tjera se i zimi na pašu, ako je iole moguće, sve sbog pomanjkanja dovoljne i dobre krme. Jedino drže seljaci što bolje mogu vozno blago u stajah, te se to bolje i hrani. Timarenje je stoke jošter dosta primitivno, više blaga nego krme ima u premnogih seljačkih gospodarstvih, a izdašno sijanje krme sporo si krči put u narodu, te bi o produkciji što više i što bolje krme valjalo ponajprije nastojati, jer je izdašnost dobre krme glavnim uvjetom valjana stočarstva. Da se poimence govedarstvo, za koje se u novije doba seljačtvo počelo više zanimati, što brže unapriedi, trebalo bi pokraj dostatne krme nabaviti veći broj bikova mölltalske pasmine, a s druge strane postrojiti slabe domaće bičiće, te zabraniti da se nedozreli junci tjeraju zajedno sa kravami i junicami na zajedničku pašu. Odabrane pasmine i to za goveda belanjske, za konjad lipicanske a za krmad mongolice, odgovaraju posve svojoj svrsi i ovdješnjim gospodarstvenim prilikam.

4. **Kotar Pakrac,** izvješćuje kr. kot. oblast na temelju izvještaja kr. kotar. veterinara: 1. P a s m i n e, a) G o v e d a: Sveukupno žiteljstvo ovoga kotara goji uz „d o m a ć u“ pasminu goveda, koju nazivlje „buše“ (bagra podolskoga goveda) i „podolsku“ (velika bagra) te mölltalsku i križančad tih pasmina, potonje u sve to većoj mjeri. Na pustari u Badljevini goji vlastelinstvo goveda čistokrvne podolske pasmine.

b) K o n j a. U seljačtvu ima uz „domaću“ takozvanu „brdsku“ pasminu, i konja „posavske“ te male „magjarske“ (ugarske) pasmine, za tiem potomaka zemaljskih opasača lipicanske i polukrvne englezke pasmine. Vlastelinstvo u Badljevini timari konje lipicanske i pincgavske (noričke) bagre. *(Da li je taj „brdski“ konj iste bagre, koje i onaj što se pod tim imenom i pod nazivi „duroni“, „sriemski“, „graničarski“, „bosanski“ napominje u ostale dvie slavonske županije, te u čem se razlikuje od „p o s a v s k o g a“ konja?)*

c) K r m a d je vrlo izprekrižana, i goji se u velikoj mjeri. Ima tuj „domaće“ dobre vrsti svinja bez posebnoga naziva *(?)*; čistokrvne mongolice i njene bagre budjanovačke, a u nekojih žitelja i kitajske (Poland-China) pasmine, te križanaca svih tih pasmina. Vlastelinstvo goji jedinu čistokrvnu mongolicu.

d) O v a c a ima u seljačtva samo dugačke proste vune pasmine, bez rogova, koju zovu „u g a r s k o m“ ili „rackom“. Englezku southdownsku pasminu goji vlastelinstvo u Badljevini.

2. T i m a r e n j e i u s p j e v a n j e p a s m i n a. Prirodni su uvjeti stočarstvu vrlo povoljni. Većina obćina posjeduje prostranih pašnjaka i dobrih livada, a ima i hrastovih šuma, u kojih nalazi krmad ne samo dovoljno paše, nego, kad žir urodi hrane i za zimu. Osim siena prehranjuje se marva zimi i drugom raznovrstnom hranom, kao: slamom, blitvom krmnom, bundevami, sječkom, zobju i kuruzom u staji. Te se raznovrstne krme svake godine to više sije, pak se s toga može reći, da govedarstvo i konjarstvo dobro, krmadarstvo paće izvrstno uspjeva. Mölltalska pasmina i njena križančad u svakom je pogledu dobro timarena i napredna, pak s toga obćine i pojedinci drže bikove te pasmine, te će i u buduće sve više razplodjivati ta goveda. Za konjogojstvo je žiteljstvo zauzeto, te mnogi kupuju ždriebad iz Ugarske, odgoje, i znatnom koristi prodaju. Za oplemenjivanje rado se služe zemaljskimi pastusi, većinom lipicanske krvi, koja najbolje odgovara domaćemu materijalu. Krmad domaću oplemenjuju nerasti mongoličke pasmine, koja je prikladna ovdješnjim prilikam. Opaža se težnja za boljimi pasminami i oko boljega timarenja domaćih životinja. Samo bi trebalo da se više širi stajsko krmljenje i da se zavedu zajednički pastiri za vrieme paše, pak bi bilo stočarstvo naprednije nego li je sada. Ovčarstvo je samo u onih obćinah razvitije, u kojih ima još pašnjaka za ovce.

5. **Kotar Daruvar,** izvjestitelj g. kot. veterinar Dietz: 1. P a s m i n e: a) G o v e d a: ima domaće pasmine *(valjda „buše“?)* magjarske biele s velikimi rogovi (podolska), mölltalske i švajcarske *(koje?)* ima takodjer u seljačtva. Vlastelinstva goje ponajviše mölltalce. Bikove uzdržavaju i obćine, i to plemenitije vrsti. *(Kojih pasmina, da li samo mölltalske ili još koje druge alpinske?)*

b) K o n j a. Domaća pasmina su takozvani „bušaci“ *(posavske pasmine?)*. Križančadi sa polukrvnimi englezkimi pastusi ima već vrlo krasne u znatnom broju, tako da se mogu licencirati i seljački pastusi, koji služe uz zemaljske pastuhe za daljnje oplemenjivanje domaće pasmine.

c) K r m a d. Domaće se pasmine „s a u š e s i n a g o r e“ vidi sve to manje, jer se razplodjuju svinje bolje vrsti i to mongolica sa klapavimi ušesi. *(Molimo tamošnju gg. izvjestitelje za potanji opis tih svinja, da se dozna koje su u istinu pasmine.)* Vlastela goje mongolice.

d) O v a c a. Ovce su u seljaka obične domaće pasmine sa dugom grubom vunom (Zackelschafe), a u svakoga vlastelinstva i zakupničtva goje „svilene birke“ najbolje vrsti *(merino?)*.

2. T i m a r e n j e. U vlastelinstva i boljih posjednikâ, koji produciraju dovoljno krme, timari se dakako sva stoka dobro. Kod gospodarstva pako seljačkih nestoji produkcija krme u obće sa brojem stoke u povoljnom razmjerju. Zimi nastaje često dosta osjetljiva oskudica, te se stoka nehrani izdašno, kako bi trebalo. Još se najbolje timare konji, pak se s toga u toj struci i opaža razmjerno najbolji napredak. *J. B.*

(Nastaviti će se.)

IV.

Dodatak imeniku

p. n. stalnih gospodarskih izvjestitelja.

(Imena u zaporci znače upravne obćine, koje čine područje dotičnoga g. stalnoga gospodarskoga izvjestitelja).

a) Odrekoše se izvješćivanja.

1. Županija **Modruš-Rieka**. Kotar **Čabar**: g. Križ Franjo, trgovac u Čabru (Čabar i Prezid)
2. Županija **Zagreb**, kotar **Kostajnica**: veleč. g. Stakić Mihalj, paroh i kult. viećnik u Crkvenom boku (Crkveni bok i Staza).
3. Županija **Varaždin**, kotar **Pregrada**: g. Novak Šandor, vlastelin u Oratju (Krapinske Toplice).
4. Županija **Bjelovar-Križevci**, kotar **Gjurgjevac**: g. Rukavina pl. Rudolf, šumar imovne obćine gjurgjevačke u Gjurgjevcu, premješten (Gjurgjevac i Ferdinandovac); g. Gjurgjović Štefan, veleposjednik u Pitomači (Pitomača); g. Spitzer Filip, trgovac u Molvah (Molve).
5. Županija **Požega**, kotar **Brod**: g. Bunjik Koloman, nadšumar imovne obćine brodske i kult. viećnik u Trnjanih, premješten (Podvinje i Trnjani).
6. Županija **Virovitica**, kotar **Našice**: g. Čučković Stjepan, posjednik u Koški (Koška); g. Heim Žiga, poduzetnik u Našicah (Našice).
7. Županija **Sriem**, 1. kotar **Vinkovci**: g. Wesselinovits Svetozar, kult. vieć. u Vinkovcih (Vinkovci, Mirkovci i Neudorf); 2. Kotar **Vukovar**: g. Hideghethy pl. Mirko, veleposjednik u Bogdanovcih (Bogdanovci).

b) Umro.

1. Županija **Virovitica**, kotar **Našice**: g. Mihalovich pl. Kamilo, vlastelin u Orahovici (Orahovica).

c) Novoimenovani.

1. Županija **Modruš-Rieka**, kotar **Čabar**: g. Čukli Josip, učitelj u Tršću pp. Gerovo (Čabar i Plešce).
2. Županija **Zagreb**, 1. kotar **Kostajnica**: g. Šibić Mojo, posjednik u Čapljanih pp. Staza (Crkveni bok i Staza); g. Stanković Velimir, šumar II. banske imovne obćine u Mečenčanih pp. Bednik (Mečenčani, pošto je izlučena ta obćina iz kotara **Petrinja** i utielovljena kotaru Kostajnica).
3. Županija **Varaždin**, kotar **Pregrada**: g. Puks Adolf, obć. upravitelj i posjednik u Krapinskih Toplicah (Krapinske Toplice).
4. Županija **Bjelovar-Križevci**, kotar **Gjurgjevac**: veleč. gosp. Forko pl. Juraj, upravitelj župe u Kozarevcu pp. Kloštar (Kloštar); g. Bukal Baltazar, načelnik u Ferdinandovcu (Ferdinandovac); veleč. g. Filipašić Rikard, župnik u Sesvetah pp. Kloštar (Sesvete i Pitomača); g. Harazim dr. Lujo, kotarski liečnik u Gjurgjevcu (Gjurgjevac, Molve i Virje).
5. Županija **Požega**, kotar **Brod**: g. Šibanić Stanko, učitelj u Trnjanih pp. Garčin (Podvinje i Trnjani).
6. Županija **Virovitica**, kotar **Našice**: veleč. g. Ulaković Gjuro, župnik u Harkanovcih pp. Koška (Koška); g. Štefanović Josip, ravn. učitelj u Našicah (Našice); g. Vrbanić Luka. ravn. učitelj u Orahovici (Orahovica).
7. Županija **Sriem**, 1. kotar **Vinkovci**: gosp. Janković Nikola, ekonom i veleposjednik u Vinkovcih (Vinkovci, Mirkovci i Neudorf); 2. kotar **Vukovar**: g. Matijević Dragutin, pučki učitelj u Bogdanovcih pp. Vukovar (Bogdanovci).

Kr. zem. statistički ured.

U Zagrebu 10. svibnja 1895.

Predstojnik:

Zoričić v. r.

Tiskarski zavod „Narodnih Novinah“.

GLAVNI IZVJEŠTAJI

o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće.

Po izvještajih gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja

sastavlja jih i izdaje

kr. zem. statistički ured u Zagrebu.

I.

Stanje usjeva po izvještajih od 16. svibnja 1895.

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidih od g. 1894. u jutrih po 1.600□°	Usjevi stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	Usjevi: su posve uništeni	tek niču	nisu bili još posijani	Od ciele površine usjeva ide postotaka površine gdje stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje: su posve uništeni	tek niču	nisu bili još posijani
		na površini od jutara po 1.600□°															
A. Pšenica ozima.																	
Lika-Krbava	1.927	383	122	1.020	137	16	249	—	—	20	6	53	7	1	13	—	—
Modruš-Rieka	13.878	428	—	5.864	7.163	266	157	—	—	3	—	42	52	2	1	—	—
Zagreb	28.947	—	2.276	16.696	6.767	1.612	1.596	—	—	—	8	58	23	6	5	—	—
Varaždin	7.526	257	977	4.055	1.614	251	372	—	—	3	13	54	22	3	5	—	—
Bjelovar-Križevci	33.804	3.596	3.980	23.905	2.323	—	—	—	—	10	12	71	7	—	—	—	—
Požega	59.686	6.397	12.617	38.785	1.501	—	386	—	—	11	21	65	2	—	1	—	—
Virovitica	100.825	10.062	39.122	39.379	12.262	—	—	—	—	10	39	39	12	—	—	—	—
Sriem	139.517	14.196	65.514	55.630	3.411	—	766	—	—	10	47	40	2	—	1	—	—
Hrvatska i Slavonija	386.110	35.319	124.608	185.334	35.178	2.145	3.526	—	—	9	32	48	9	1	1	—	—
B. Pšenica jara.																	
Lika-Krbava	7.702	467	456	4.629	1.602	—	—	438	110	6	6	60	21	—	—	6	[illegible]
Modruš-Rieka	2.034	299	—	289	176	—	—	64	1.206	15	—	14	9	—	—	3	52
Zagreb	1.481	227	—	188	368	—	—	667	31	15	—	13	25	—	—	45	
Varaždin	95	—	87	8	—	—	—	—	—	—	92	8	—	—	—	—	—
Bjelovar-Križevci	1.164	—	—	123	—	—	—	533	508	—	—	10	—	—	—	46	4[illegible]
Požega	1.578	—	93	912	323	—	—	172	78	—	6	58	20	—	—	11	[illegible]
Virovitica	1.541	—	—	220	10	—	—	30	1.281	—	—	14	1	—	—	2	83
Sriem	369	—	—	359	—	—	—	—	10	—	—	97	—	—	—	—	
Hrvatska i Slavonija	15.961	993	636	6.728	2.479	—	—	1.904	3.224	6	4	42	16	—	—	12	20
C. Raž ozima.																	
Lika-Krbava	2.976	656	—	1.359	306	393	262	—	—	22	—	46	10	13	9	—	—
Modruš-Rieka	8.486	10	—	3.046	2.512	2.918	—	—	—	—	—	36	30	34	—	—	—
Zagreb	29.334	—	869	1.755	9.593	11.084	6.033	—	—	—	3	6	33	38	20	—	—
Varaždin	19.177	—	50	30	8.929	9.552	616	—	—	—	—	—	47	50	3	—	—
Bjelovar-Križevci	59.344	—	—	907	23.055	33.607	1.775	—	—	—	—	1	39	57	3	—	—
Požega	16.869	—	99	2.998	7.494	5.776	502	—	—	—	1	18	44	34	3	—	—
Virovitica	23.845	1.485	730	3.322	11.286	6.620	402	—	—	6	3	14	47	28	2	—	—
Sriem	6.213	854	479	4.133	747	—	—	—	—	14	8	66	12	—	—	—	—
Hrvatska i Slavonija	166.244	3.005	2.227	17.550	63.922	69.950	9.590	—	—	2	1	11	38	42	6	—	—
D. Raž jara.																	
Lika-Krbava	2.326	—	—	1.350	28	—	—	58	890	—	—	58	1	—	—	3	38
Modruš-Rieka	549	—	—	135	113	—	—	31	270	—	—	24	21	—	—	6	49
Zagreb	933	119	—	98	252	—	—	449	15	13	—	10	27	—	—	48	2
Varaždin	617	7	146	227	96	—	—	97	44	1	24	37	15	—	—	16	7
Bjelovar-Križevci	1.906	—	15	719	253	—	—	467	452	—	1	38	13	—	—	24	24
Požega	2.209	—	663	198	290	—	—	661	397	—	30	9	13	—	—	30	18
Virovitica	941	—	—	64	—	—	—	126	751	—	—	7	—	—	—	13	80
Sriem	50	—	—	50	—	—	—	—	—	—	—	100	—	—	—	—	—
Hrvatska i Slavonija	9.531	126	824	2.841	1.032	—	—	1.889	2.819	1	9	30	11	—	—	20	29

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidih od g. 1894 u jutrih po 1.600□°	Usjevi stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	Usjevi: su posve uništeni	tek niču	nisu bili još posijani	Od ciele površine usjeva ide postotaka površine gdje stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje: su posve uništeni	tek niču	nisu bili još posijani
		na površini od jutara po 1.600□°															
E. Ječam ozimi.																	
Lika-Krbava	1.175	—	—	773	—	—	402	—	—	—	—	66	—	—	34	—	—
Modruš-Rieka	5.970	657	452	1.427	1.474	1.756	204	—	—	11	8	24	25	29	3	—	—
Zagreb	19.465	—	200	2.698	8.462	6.012	2.093	—	—	—	1	14	43	31	11	—	—
Varaždin	3.902	50	81	1.224	2.035	108	404	—	—	1	2	31	52	3	11	—	—
Bjelovar-Križevci	12.726	246	2	7.179	4.273	1.026	—	—	—	2	—	56	34	8	—	—	—
Požega	7.651	188	—	4.993	2.082	388	—	—	—	3	—	65	27	5	—	—	—
Virovitica	12.140	—	1.485	7.344	1.899	1.412	—	—	—	—	12	60	16	12	—	—	—
Sriem	22.559	2.776	4.087	10.890	4.806	—	—	—	—	12	18	48	22	—	—	—	—
Hrvatska i Slavonija	85.588	3.917	6.307	36.528	25.031	10.702	3.103	—	—	5	7	43	29	12	4	—	—
F. Ječam jari.																	
Lika-Krbava	20.116	1.495	3.509	7.877	4.597	—	—	1.888	750	8	17	39	23	—	—	9	4
Modruš-Rieka	1.530	247	—	305	296	—	—	238	444	16	—	20	19	—	—	16	29
Zagreb	1.385	59	149	402	217	—	—	248	310	4	11	29	16	—	—	18	22
Varaždin	1.903	40	968	309	238	—	—	192	156	2	51	16	13	—	—	10	8
Bjelovar-Križevci	3.321	77	592	240	108	—	—	1.149	1.155	2	18	7	3	—	—	35	35
Požega	1.165	—	224	177	165	—	—	359	240	—	19	15	14	—	—	31	21
Virovitica	892	—	—	475	45	—	—	—	372	—	—	53	5	—	—	—	42
Sriem	4.676	40	202	2.717	1.601	—	—	—	116	1	4	58	34	—	—	—	3
Hrvatska i Slavonija	34.988	1.958	5.644	12.502	7.267	—	—	4.074	3.543	5	16	36	21	—	—	12	10
G. Zob.																	
Lika-Krbava	14.558	1.874	437	9.550	2.077	—	—	—	620	13	3	66	14	—	—	—	4
Modruš-Rieka	10.197	1.194	297	4.539	2.444	—	—	387	1.336	12	3	44	24	—	—	4	13
Zagreb	19.377	972	1.450	8.162	2.556	—	—	2.621	3.616	5	7	42	13	—	—	14	19
Varaždin	7.024	162	2.652	722	1.697	—	—	1.748	43	2	38	10	24	—	—	25	1
Bjelovar-Križevci	8.005	1.289	964	3.175	572	—	—	668	1.337	16	12	40	7	—	—	8	17
Požega	16.395	2.045	1.203	5.311	1.330	—	—	3.943	2.563	13	7	32	8	—	—	24	16
Virovitica	34 042	3.511	5.486	15.326	4.631	—	—	4.438	650	10	16	45	14	—	—	13	2
Sriem	52.119	2.903	9.469	24.662	10.561	—	—	4.472	52	6	18	47	20	—	—	9	—
Hrvatska i Slavonija	161.717	13.950	21.958	71.447	25.868	—	—	18.277	10.217	9	14	44	16	—	—	11	6
H. Napolica ozima (suražica = raž i pšenica).																	
Lika-Krbava	398	107	—	89	—	—	202	—	—	27	—	22	—	—	51	—	—
Modruš-Rieka	255	—	—	—	205	—	50	—	—	—	—	—	80	—	20	—	—
Zagreb	319	—	—	104	175	40	—	—	—	—	—	33	55	12	—	—	—
Varaždin	145	—	—	—	145	—	—	—	—	—	—	—	100	—	—	—	—
Bjelovar-Križevci	230	—	—	—	39	120	71	—	—	—	—	—	17	52	31	—	—
Požega	4.173	—	1.127	2.687	36	254	69	—	—	—	27	64	1	6	2	—	—
Virovitica	17.383	638	5.095	6.423	4.616	611	—	—	—	4	29	37	27	3	—	—	—
Sriem	53.873	3.412	6 416	42.896	1.060	—	89	—	—	6	12	80	2	—	—	—	—
Hrvatska i Slavonija	76.776	4 157	12.638	52.199	6.276	1.025	481	—	—	5	17	68	8	1	1	—	—

Kako se je iza 2. svibnja o. g., iza dana naime, za koji je stanje usjeva tabelarno prikazano u II. glavnom izvještaju, vrieme bilo popravilo svigdje po zemlji, bijaše razloga nadati se, da će se ozimine, nastradale ponajviše s prevelike vlage, bar koliko toliko popraviti, da će gospodari dospjeti posijati jare žitarice na zemljištih, koja su za nje bila bud već prvobitno opredieljena bud su jim se morala namieniti mjesto preoranih ozimina, da će zasijane već jarine bujnije potjerati, jednom rieči, da će već sljedeći glavni izvještaj o stanju svih tih usjeva podati znatno povoljniju sliku.

Žalibože izpunila se je ta nada za razdobja od četrnaest dana, proteklih izmedju posljednja dva izvještajna roka od 2. i 16. svibnja, tek u dosta slaboj mjeri. Ako se naime prispodobe postotni brojevi gornje skrižaljke s postotnimi brojevi, priobćenimi u II. glavnom izvještaju, vidjeti će se, da je od ciele odnosne površine po naših izvještajih odpalo postotaka na usjeve:

Kod žitaricâ:		kojim je bilo stanje vrlo dobro	iznad srednje ruke	srednje ruke	izpod srednje ruke	vrlo loše	posve uništene	koji tek niču	koji još nisu bili posijani
pšenice ozime:	2. svibnja	8	30	48	12	1	1	—	—
	16. svibnja	9	32	48	9	1	1	—	—
raži ozime:	2. svibnja	1	2	11	37	44	5	—	—
	16. svibnja	2	1	11	38	42	6	—	—
ječma ozimoga:	2. svibnja	4	5	43	29	16	3	—	—
	16. svibnja	5	7	43	29	12	4	—	—
ozime suražice:	2. svibnja	6	16	63	12	2	1	—	—
	16. svibnja	5	17	68	8	1	1	—	—
pšenice jare:	2. svibnja	5	6	33	11	—	—	17	28
	16. svibnja	6	4	42	16	—	—	12	20
raži jare:	2. svibnja	—	9	30	10	—	—	21	30
	16. svibnja	1	9	30	11	—	—	20	29
ječma jaroga:	2. svibnja	6	13	34	25	—	—	13	9
	16. svibnja	5	16	36	21	—	—	12	10
zobi:	2. svibnja	6	15	34	14	—	—	23	8
	16. svibnja	9	14	44	16	—	—	11	6

Osim raži ozime, — kojoj je stanje sada isto tako slabo, kao što je bilo prije četrnaest dana, pače se kod nje izkazuje još nešto više površina posve uništenih — ima kod ozimina neka poboljšica. Samo je žalibože tako neznatna, da joj se nemože pripisivati znatnija važnost. Pšenici ozimoj iznose usjevi „vrlo dobri“ i „iznad srednje ruke“ sada 41 postotak, dočim jih je 2. svibnja bilo zapalo 38 postotaka, a za isto toliko, za tri postotka, smanjiše joj se usjevi izpod srednje ruke. Jednak se rezultat opaža kod ozimca ječma. Usjevi srednje ruke pridržaše kao što i kod pšenice jednak postotni dio, dočim su usjevom „iznad srednje ruke“ i „vrlo dobrim“ ukupno prirasla takodjer tri postotka. Kod ozime suražice ima napokon prama stanju od 2. svibnja razlika ta, što su usjevi „izpod srednje ruke“ izgubili pet postotaka, a oni se „srednje ruke“ za toliko podigli. Sve su to dakle diferencije vrlo malene, te bi se jedino po tom, što se opažaju ne samo kod jedne već kod sve tri vrsti ozimina, moglo naslućivati, da jim je stanje sbilja bar ponešto napredovalo.

Kod jarina, imenito kod zobi, ovoga su puta, kako je i posve naravno, u posljednja dva stupca („usjevi koji tek niču ili nisu još ni posijani“) izkazani znatno niži absolutni i relativni brojevi. Gospodari požuriše se za povoljna vremena sjetvom, te se s toga ovaj put moglo naći oznaka o stanju jarina i u izvještajih iz krajeva, gdje je sjetva ta bila najviše zakasnila. Al što je klasificirano novih usjeva, svi su gotovo označeni bud sa „srednje ruke“ bud sa „izpod srednje ruke“. Usjevi se „iznad srednje ruke“ i „vrlo dobri“ i kod tih vrsti žitarica podigoše tek za jedan ili dva postotka.

Ciela je u ostalom razredba jarina po stanju njihovu dvojbene vriednosti, dok se glede obradjenih površina osniva o podatcih od prošle godine. Istom kad se dozna, koliko su veće površine, što su jih gospodari ove godine morali namieniti jarinam, moći će se o njihovu stanju izreći pouzdaniji sud. S toga jih i volim pustiti s vida, prispodabljajući u sljedećem takodjer i za pojedine županije stanje usjeva od 2. i 16. svibnja.

Za pšenicu ozimu ocienjeno je bilo stanje usjeva u izvještajih za županiju:

		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem
		u postotcih ciele površine							
2. svibnja 1895	iznad srednje ruke	31	3	7	19	17	31	50	48
	srednje ruke	50	52	55	54	58	59	36	47
	izpod srednje ruke	1	43	33	26	25	9	14	4
	posve uništeno	18	2	5	1	—	1	—	1
16. svibnja 1895	iznad srednje ruke	26	3	8	16	22	32	49	57
	srednje ruke	53	42	58	54	71	65	39	40
	izpod srednje ruke	8	54	29	25	7	2	12	2
	posve uništeno	13	1	5	5	—	1	—	1

U županiji ličko-krbavskoj bilo je po izvještajih gg. stalnih gospodarstvenih izvjestitelja od 2. svibnja oko 18 postotaka svih ozimih pšenica posve uništeno. Kasniji su izvještaji glasili glede tih površina nešto povoljnije tako, te se je postotni dio uništenih površina smanjio na 13 postotaka. Nove površine, koje su došle u račun, većim su dielom ocienjene sa „izpod srednje ruke“. Po gornjih se je brojevih nadalje koli u toj županiji, toli i u županiji modruško-riečkoj stanje pšenice pogoršalo u toliko, što se je u ličko-krbavskoj smanjio postotni dio usjeva iznad

srednje ruke od 31 na 26 postotaka, a u modruško-riečkoj, što je znatan dio pšenice, ocienjene još 2. svibnja sa „srednje ruke“, spao u razred „izpod srednje ruke“. Osim te dvie županije nalazimo pogoršicu nekuj još i u županiji varaždinskoj, gdje je 16. svibnja izkazano više površina uništenih, a nešto manje površina, stojećih „iznad srednje ruke“.

Daleko su u ostalom važnije od tih razlika one, što jih vidimo kod iztočnih županija. Viesti, koje su odanle stigle, svjedoče o dosta znatnoj poboljšici koli za Sriem toli za županije požežku i bjelovarsko-križevačku. U županiji sriemskoj izkazuje se sada već 57 postotaka sa „iznad srednje ruke“, dočim jih je 2. svibnja bilo samo 48. U požežkoj ima u prva dva razreda prirast, a u trećem „izpod srednje ruke“ umanjaj od 7 postotaka, u bjelovarsko-križevačkoj pako podigli su se usjevi „iznad srednje ruke“ od 17 na 22, usjevi „srednje ruke“ od 58 na 71 postotak.

U dvie županije konačno, u zagrebačkoj i virovitičkoj, ocjene su prilično jednake za oba izvještajna roka.

Postotne brojeve za ozimu raž prispodablja sljedeći pregled:

		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem
				u postotcih	ciele površine				
2. svibnja 1895	iznad srednje ruke	33	—	—	—	4	1	3	20
	srednje ruke	42	39	8	1	1	16	15	67
	izpod srednje ruke	13	61	74	99	92	80	80	13
	posve uništeno	12	—	18	—	3	3	2	—
16. svibnja 1895	iznad srednje ruke	22	—	3	—	—	1	9	22
	srednje ruke	46	36	6	—	1	18	14	66
	izpod srednje ruke	23	64	71	97	96	78	75	12
	posve uništeno	9	—	20	3	3	3	2	—

U prvih pet županijah kao da izvještaji od 2. svibnja još nisu bili prikazali ciele štete, što ju je nepovoljno vrieme bilo nanjelo ozimoj raži. Noviji ju izvještaji iz tih krajeva kažu svigdje bez iznimke slabijom, nego li što se je to držalo početkom svibnja. U županiji bjelovarsko-križevačkoj, na koju samu odpada oko jedne trećine ciele površine, zasijane u Hrvatskoj i Slavoniji ozimom raži, nestalo je po izvještajih od 16. svibnja usjeva, stojećih iznad srednje ruke, te se sada već 96 postotaka ocienjuje sa izpod srednje ruke. U županiji varaždinskoj i zagrebačkoj ovoga se izvještajnoga roka računa znatno više površina medju posve uništene, te se ni od usjeva, koji nisu posve propali, nemože očekivati no posve slaba žetva. A isto tako pogoršalo se je stanje raži i u prve dvie županije, ličko-krbavskoj i modruško-riečkoj.

Od tri slavonske županije razmjerje je medju pojedinimi razredi u požežkoj i sriemskoj ostalo prilično jednako, u virovitičkoj pako krenulo na bolje u toliko, što se 16. svibnja izkazuje za 6 posotaka više površina, stojećih iznad srednje ruke.

Kod ječma ozimoga razlike su izmedju oba izvještajna roka sljedeće:

		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem
2. svibnja 1895	iznad srednje ruke	—	19	2	2	2	3	12	19
	srednje ruke	66	27	9	32	49	64	60	56
	ipod srednje ruke	—	44	82	56	49	33	28	25
	posve uništeno	34	10	7	10	—	—	—	—
16. svibnja 1895	iznad srednje ruke	—	19	1	3	2	3	12	30
	srednje ruke	66	24	14	31	56	65	60	48
	izpod srednje ruke	—	54	74	55	42	32	28	22
	posve uništeno	34	3	11	11	—	—	—	—

Imedju svih županija tuj se naviše ističe sriemska, gdje su ječmovi iznad „srednje ruke“ zastupani 16. svibnja već sa 30 postotaka, dočim se je po izvještajih od 2. svibnja za nje bilo sračunalo samo 19 postotaka. Kraj te županije kao da se je ječam ponešto popravio još u županijah bielovarsko-križevačkoj i zagrebačkoj. U modruško-riečkoj nešto je po novijih izvještajih slabiji. U ostalih pako županijah razmjerje je u oba izvještajna roka bud posve jednako (Virovitica i Lika Krbava), bud se je posljednjih 14 dana tek posve neznatno promienilo.

Kod suražice ozime konačno nalazimo u tri slavonske županije, gdje se ona sije u većoj mjeri, da joj se je stanje do 16. svibnja znatno poboljšalo u županiji virovitičkoj, da je nadalje u sriemskoj i požežkoj ponešto doduše spao postotni dio usjeva „iznad srednje ruke“, al još jače onaj usjeva „izpod srednje ruke“, tako da sad usjeve „srednje ruke“ zapadaju znatno viši postotci. Posvjedočuju to sljedeći brojevi. Od ciele površine ozime suražice odpalo je postotaka na usjeve:

U županiji:	2. svibnja 1895. iznad srednje ruke	srednje ruke	izpod srednje ruke	16. svibnja 1895. iznad srednje ruke	srednje ruke	izpod srednje ruke
Požega	30	49	19	27	64	7
Virovitica	29	29	42	33	37	30
Sriem	19	77	4	18	80	2

Koliko su usjevi žitarica oštećeni nevremenom (snieg i mećavica), koje je veliki dio zemlje snašlo neposredno iza izvještajnoga roka od 16. svibnja, i kojemu se područje pokušalo potanje označiti u drugom dielu ovoga glavnoga izvještaja, statistički će ured nastojati, da što prije moguće predoči u IV. svom glavnom izvještaju.

Ljetos su u obće prilike vremena takve i tolika dojma na vegetaciju, da će se izvještaji u obće morati udešavati tako, da se izdavaju u što kraćih razdobjih. Al da se uzmogne zadovoljiti toj potrebi, prvim je uvjetom, da se gg. stalni gospodarski izvjestitelji što točnije drže izvještajnih rokova. Jer samo ako nam najveći dio izvještaja stigne dan ili najkasnije dva dana iza izvještajnoga roka, mogao bi odnosni glavni izvještaj izaći već osmi ili deveti dan. Zamoliti nam je s toga što uljudnije gg. stalne gospodarske izvjestitelje, **da nam, ako jim je ikako moguće, nebi propustili priposlati svoje izvještaje, imenito one na crvenih dopisnicah, u rokovih,** opredeljenih odnosnom visokom naredbom. A to su u mjesecih lipnju, srpnju i kolovozu sljedeći dani: **6. i 20. lipnja, 4. i 18. srpnja,** te **1. i 15. kolovoza.** *Zor.*

II.

Glavni izvještaj

o gospodarskih prilikah u obće.

Od 3. do 18. svibnja 1895.

a) Vrieme.

Vrieme nije niti za ovih 14 dana prijalo razvitku i napredovanju vegetacije onako, kako bi bilo odgovaralo dobi godine i željam gospodara. Bila je naime s početka zavladala suša uz sveudilj jake vjetrove, ponajviše hladne iztočnjake, koji su kišami utlačenu mekotu doskora obavili tvrdom korom. Suša je potrajala na ličkoj visočini i u iztočnih stranah Sriema sve do 16., a po ostalih predjelih do 11., 12. svibnja, ako se neobazriemo na ono nešto slabih kiša hodalica, kojih se je našlo oko 3.—4. i 5. po gdje kojoj obćini zagrebačke županije. Od 11. svibnja počelo se vrieme mienjati, te je došlo po koji put, poimence 8., 9., 11., 12., 13, 14. i 15. do kratkotrajnih naglih kiša, kadšto pomješanih i ledom, sad u ovom, sad u onom kraju, najčešće pako po kotarih Novska, Pakrac i Požega, moguće i Gradiška odakle za ovaj rok nije stigao baš nijedan izvještaj. Ti su kotari od 11. pak do 16. imali po neki način svoje posebno vrieme, jer je tuj 12., 13., 14. i 15. bilo skoro svako poslje podne mjestnih oluja i salanka uz grmljavinu i tuču, u gdjekojoj obćini i po dva tri puta, ali svaki put uz neznatne štete. Ove su salanke po gdjekad, poimence 12. i 13. znale prelaziti i dalje preko susjednih kotara županija Požega, Zagreb, Virovitica, dapače i Sriema pravcem Dunava. Tako je bilo 12., 13. i 14. tuče mjestimice po pomenutih kotarih, ponajviše u kotaru požežkom, od kojih je ona od 13. šibala i po nekih obćinah kotarâ Djakovo, Miholjac, Ilok, Irig i Petrinja uzkim i prekidnim pojasom, dočim su mnoge druge obćine tih istih kotara ostajale bez kiše. Takih kiša hodalica bilo je imenito 12. i 13. svibnja uz salanke s tučom i po županijah Varaždin, Zagreb, Bjelovar-Križevci i po Primorju, ali su i tuj ostali cieli predieli bez izdašnije kiše. Medjutim razhladiše te kiše i salanke zračište znatno izpod normalne za ovo doba temperature, dok se nije od 15. jakim južnjakom stala toplina opet naglo dizati, pak mjestimice već 15. ili 15./16. udarila obćenitija kiša. Iza kratke mješavine jakih vjetrova nadvlada 16. oštri N i NE, te stane kišu pretvarati u susnieživu i soliku, na zapadu već od $8^1/_2$ sati jutrom, dok napokon tečajem 16. ili noćju 16./17., kako gdje, nenastane uz silnu buru prava mećava, kakovih je bilo mjeseca veljače i početkom ožujka. U Lici, gorskom kotaru, Pounju i Pokupju trajala je ta mećava preko 24 sata, sve do podne 17. svibnja, sipajući „poput jaja“ jedre pahulje, te je tuj zapao snieg 30—50 cm, dočim mu drugud ciene visinu na 10 do 20 cm. Po ravnici okopnila je kiša doduše snieg već zorom 17. ili tečajem do poldana 17., ali je u Lici i gorskom kotaru tek 18. počeo kopniti, pošto mu se bila noću 17./18. uz —3° C smrzlicom okorila površina. Po ostalih pako predjelih ovom mećavom zatečenih nije 16. i 17. bila spala temperatura izpod + 3° C, te je tako bilo koji tih dana tek ovdje ondje, gdje se bilo jače izvedrilo, ponešto mraza. Po naših viestih, koje su većinom bile datirane od 16. ili 15., nebismo mogli označiti teritorij zadešen sniegom, da nam nisu mnoga gospoda izvjestitelji posebnimi izvještaji, na kojih jim se liepo zahvaljujemo, dojavila 17. i 18. tu elementarnu nesgodu, i da neimamo prilična broja gg. izvjestitelja, koji običavaju svaki svoj izvještaj 4—5 dana iza roka pripošiljati. Prama našim izvještajem sniegom su iznenadjeni dne 16. odnosno 16./17. i 17. svibnja: Županije Lika-Krbava i Modruš-Rieka,

osim Primorja, gdje je u to doba bilo kiše i bure (NE); sva županija Zagreb i Varaždin, osim ravnice uz Dravu, a od županije Bjelovar-Križevci samo kotari Križ i Kutina. Za kotare Križevci (samo se Kalnik bielio) i Bjelovar znamo iz izvještaja datiranih poslje 18., da nije bilo sniega, a da li je mećava zahvatila kutinskomu pogranični kotar Garešnicu nije izvjestno, jer nam se ovoga roka nije oglasio nijedan ondješnji gosp. izvjestitelj. Držeći, da bi se takav pojav dojavio bio, zaključujemo, da i taj kotar spada medju poštedjene kano i ostali kotari te županije, i županije varaždinske ležeći uz Dravu, iz kojih smo dobili izvještaje, sižuće do 16. o podne. Za cielu je Slavoniju izvjestno po izvještajih od 17. do 20. datiranih, da nije bilo sniega (osim po planini Krndija, valjda i Papuk); dapače na iztoku po ravnicah uz Savu i Dunav, niže od Mitrovice i Vukovara, nije dne 16. još ni kiše palo, već je samo tek osjetljivo bilo zahladilo, a željno izčekivane kiše udarile su istom 17. i 18., dočim je po brdskih kotarih virovitičke i sriemske županije bilo barem kiša lunjavica 13., 15. i 16. svibnja.

b) Elementarne oštete sa sniega, mraza, tuče, vihorâ i poplavâ.

Prem je ova snježna oluja manje više svukoliku vegetaciju već tiem oštetila, što je razhladila zračište, to je ipak ponajveću štetu počinila svud po gore naznačenom prostoru bez razlike kraja na voću, vinogradih i šumah, a do posvemašnje oštete svih plodina došlo je tek na ličko-krbavskoj vispoljani, pak valjda i u gorskom kotaru, gdje se je na noć od 17. na 18. svibnja razvedrilo. te snieg smrzao. Silni je snieg uz žestoki vihor naime samom svojom težinom polamao sve mladice po voćkah, vinogradih i šumah, na mnogih mjestih razcjepao granje i ogranke, povalio čitava stabla, a gdje se uz to još i bura jače razmahala, izgledali su po riečih veleč. g. izvjestitelja Ivanića voćari i šume, kano da se u njih ljuti rat bio. U mnogih vinogradih nije ostala nijedna mladica na čokoću, po ciepiljnjacih nijedan ciep čitav, sve je što snježna kitina što bura polamala. Tako se tuže osobito izvještaji iz brdskih predjela, ali i mnogi iz Banovine. Da je snieg povaljao usjeve djeteline i trave, napominje svaki izvještaj, ali se većina tješi nadom, da će se te plodine opet podignuti bez znatnije oštete, gdje jih nisu dohvatile poplave nastale snježnicom i kišom. Na svu sreću nije se 17. i 18. svibnja obćenito razvedrilo, već samo mjestimice, te tako nije osim Like, došlo do jačih i obćenitih mrazova, i tiem do gotove propasti svih jarih plodina a velike oštete oziminâ. Da su vinogradi, voće i povrće posve nastradali 18. s oštra mraza, prispjele su dosele prijave, iz kotara Samobor, Jaska i Glina. Iz drugih se strana tek uzgredice javlja, da je bilo toga dana mraza po nizinah bez većega kvara. Na usjevih biti će valjda samo u obćini Plešivica (kot. Jaska) štete, jer se tamo smrznuo snieg, koji je ležao po poljih od 16. pak sve do 18. kad je istom počeo kopniti. Najljuće je bez dvojbe kršnu Liku inače viklu na svibanjske mrazove, zadesila ova mećava, kakve nepamte ni ondje, jer je snježna kitina i bura opustošila i ono malo voćaka, što jih onuda ima, a smrzlica dne 18., sve jare plodine tek slabo razvite posve uništila, da je sve ostalo „crno" i „pusto", kako to sdvojno ističu tamošnji izvještaji.

Kako je vodostaja po svih koritih vodâ tekućicâ sveudilj neobično visoka, a silni snieg se naglo topio, praćen izdašnom kišom, prelili su se ponovno potoci i rieke, te poplavili sva niža polojna zemljišta, dielomice i oranice kuruzom posijane. Tako javlja veleč. g. izvj. Štefan, da se je razlila Bednja od siečnja po četvrti put, i to sada jače nego li prije, te poplavila na široko i daleko sva zemljišta dielomice posijana kuruzom, a gosp. izvj. Ivančić, da su ponovno poplavljene livade i niže oranice uz Sutlu, Krapinu i Savu, te u jednom i drugom kraju da su vrlo znatne štete. Iz inundiranih predjela uzduž Save, Dunava i doljnjega toka Drave, poimence na ušćih većih pritoka javljaju naši izvještaji, da vode vrlo sporo padaju, da ima dosta znatnih kulturnih površina, koje su još uvjek pod vodom, pak će se jedva i kojim crnim žitom posijati moći, a tek male površine da su do danas već posijane i to većinom kuruzom. I mnoge bare i ritovi, koji služe kano pašnjaci a dogodice se i kose, još su pod vodom, te se u oskudici krme nezna što sa stokom, za koju su mnoga sela uz Savu iznajmila u Bosni pašnjake i šume, gdje jim se prehranjuje već od prve poplave sve do sada uz znatni trošak na veliku štetu gospodarstva. I u kraškom gorju nevolja je sa slaba padanja voda. Mlinovi na Švici već su preko dva mjeseca do krova pod vodom; kotlina Dabar sveudilj je poplavljena. A kako javlja veleč. g. izvjestitelj pl. Strižić selo Črnac obćine Jezerane sve je od početka ovoga mjeseca pod vodom, samo 2—3 kuće ostale su izvan vode. Stanovnici se mnogi odseliše u gornju Hrvatsku sa obitelji, a oni stanovnici koji su ostali u svom kraju, napraviše si dašćare, u kojih stanuju, ili si nadjoše pristaništa u obližnjih selih. Visina vode da dosiže 10 m na polju, koje se je obradjivalo, te neima nade, da bi se ljetos tuj išta moglo posijati.

Prem je bilo ovoga razdobja mjestimice opetovano solike i tuče, to ova nije nigdje hametom poharala plodina, već su štete bile umjerene, samo po voćnjacih i vinogradih nešto osjetljivije. Još najznatnijimi se ističu tuče, koje su dne 12. svibnja zahvatila sela Skucane i Kapelu kotara bjelovarskoga a dne 14. Brckovljane kotara dugoselskoga. Tuj da su znatno oštećene sve plodine. Podpunosti radi zabilježiti ćemo ovdje i ostale predjele, iz kojih su prijavljene solike i tuče i dodati u zaporci datum, kad su se sbile, i plodine, na kojih se je opazilo tragova oštete, a gdje nedodajemo nikakove plodine, ondje je prošlo bez spomena vriedna kvara. Solike ili tuče prijavljeno je iz sljedećih mjesta: Vrgin most (3.); Gradusa (kot. Petrinja, 13.); Čazma (kot. Križ, 15.); Jalžabet (kot. Varaždin, 13.); kot. Požega: Kutjevo (12. i 13); Kaptol (12.); Ruševo (15.); Brestovac (11., 12. i 13., samo 13. nešto štete po vinogradih, manje na voću); Pleternica (10., 14.); grada Požega (14., voće); grada Brod (više puta, 13. dosta krupna, štete na voću i po vrtovih); Pakrac (12. i 14., voće); kotar Novska-Lipovljani (12., voće i povrće); Novska (često padala tuča, štete mjestimice ima i po usjevih); Levanska varoš (12.); Šljivoševci (kot. Miholjac, 13.); grad Osjek (13.); Kamenica (kot. Irig, 13.); Ilok (8); Kruševica (kot. Županja, 12. po selu Jaruge, obćine Sikirevci, a 13. tuča uništila sve povrće na stanovih u polju „Kladavac" obćine Babina greda).

U sljedećem će se tek izvještaju moći točnije i potanje ocieniti učinci sniežne oluje i svesti na pravu mjeru oštete po usjevih, voćnjacih i vinogradih. U prvi mah, pod neposrednim dojmom elementarne kakve nesgode ova se obično pričinja većom nego li što u istinu jest, pak se već s toga uzroka nemože sad još izreći konačan i osnovan sud o veličini kvara i o posljedicah po gospodarsko stanje predjela, zatečenih tim elementarnim pojavom.

c) Gospodarske radnje.

Glavno nastojanje gospodara bilo je ovih 14 dana, da obave po vinogradih zaostale radnje i nastave u prvom redu sjetvu kuruze i sadbu kasnih koruna. Tek u Sriemu i dielomice u virovitičkoj županiji bila je sjetva kuruze i koruna u glavnom obavljena do 16. o. mj. Drugdje se nije dospjelo obaviti taj vrlo važni rad, već se istom izvažao gnoj i oralo pod kuruze. A kako su vjetrovi naglo izsušili tlo kišami upleskano, vrlo se je težko oralo većinom slabim teglećim blagom. Na mnogih su pače mjestih morali obustaviti po težem tlu svaku preoricu i čekati na kišu. Gdje su pako oranice namienjene jarinam, ponajviše kuruzi, bile pod vodom, — takvih površina ima ove godine vrlo mnogo uz naše glavne rieke i njihove pritoke, — ondje se dosele vrlo malo moglo zasijati. A kako vode sporo padaju, upravo je nedogledno, hoće li se, kad i čim te plodovite polojine moći ovoga ljeta uzeti pod plug. I tako se može i ovaj put reći, da u većem dielu zemlje nisu bili obavljeni svi oni gospodarski radovi, koji su drugih godina za kojih 14—20 dana prije posve dovršeni.

d) Stanje usjeva ozimih i jarih žitarica, sočivica i okopavina, te trgovinskoga bilja.

Vrlo je malo izvještaja, koji bi bili zadovoljni stanjem bilo koje od ovih plodina. Ogromna većina jih opisuje slabo naprednimi za ovo doba godine; a gdje koji računaju sad već manjak kod ozimina spram lanjske godine vrlo znatnim postotkom, dočim se o posijanih jarinah, izuzevši grahoricu, svi skoro izvještaji izjavljuju, da su kasno posijane, zaostale u razvitku, te da visi sve o tom, kako će jih unapried poslužiti vrieme. Svoj su naime vegetaciji ovoga roka u velike smetali hladni vjetrovi, koji su naglo osušili sniegom i kišami upleskanu mekotu, na kojoj se upravo zapekla kora. Uz to je bila zavladala i suša, a vlaga podzemna slabo je mogla u tvrdu, sbitu tlu djelovati, te su sve plodine napredovale vrlo slabo, dok nisu nastupile izmedju 11. i 16., u iztočnom dielu zemlje 17. izdašnije kiše, koje su bez dvojbe popravile stanje svih plodina. Razmjerno bolje podnašale su ozimine hladno vjetrovito vrieme i sušu nego li nježnije jarine, a od potonjih opet grahorica. Zobi su mjestimice žutile, isto tako i kuruze ranije posijane (druge polovice travnja), dočim za mnoge početkom svibnja, tik pred sušom sijane kuruze kažu izvještaji, da nisu mogle nicati na težem tlu sbog kore, a gdje je što na lagljem tlu uz koju kišu hodalicu niklo, da je vrlo nejednako nicalo, te će se morati nadosadjivati i nadosijavati. O sočivicah poimence grahu, koji se sije uzgredno sa kuruzom, slabo se što i napominje po izvještajih ovoga roka. Kasni se korun takodjer istom sadio, a što ga je već posadjena, zanj se veli, da tek niče, a riedko je gdje dospio do prve motike. Ranije vrsti koruna, sadjena ponajviše po vrtovih, već su okopane, te su s njimi prilično zadovoljni, prem je i rani korun spram lanjske godine daleko zaostao u rastu, isto tako kano i ostale okopavine bilo po vrtovih ili na poljsku gojene. Lan i konoplja istom su posijani, a kud je zahvatio snieg uz išto mraza bit će jamačno potonja pozebla, o čem će sljedeći izvještaji donjeti izvjestnijih podataka. O repici ozimoj, koja je u pravilu vrlo dobro prezimila i liepo ocvala, javljaju izvještaji iz kotara Djakovo (Vrbica), Osjek (Dalj, Čepin, Harastin, Ernestinovo), Ruma (Platićevo, Hrtkovci) i Vukovar (Nuštar), da su ju buhači mjestimice i repični sjajnik, a napokon i hladni vjetrovi za vrieme cvietanja znatnije oštetili, nego li što se je moglo predmnievati prije nego li se počela mahuniti. Manjak budućega priroda ciene do 30%, a u obćini Nuštar mnogi su se gospodari riešili tako rekuć u zadnji čas, da preoru svoju repicu, jer da su ju buhači tako oštetili, da se nebi bilo izplatilo čekati na neznatan prirod. Repište zasijaše većinom kuruzom.

Da bi ini koji zareznici oštećivali usjeve, nije ove godine stigla već samo jedna pritužba, i to veleč. g. izvj. Jalšovca, koji je u svojem posljednjem izvještaju dojavio, da su u obćini Jalžabet u velike oštetili ječam crvi (Dratwürmer, Elaterida). Akoprem se kod nas nesadi bieli luk (češnjak) na poljsku, nego obćenito po vrtovih, spomenuti ćemo ipak, da ima po jedan izvještaj iz kotara Kostajnica i Požega, koji se tuže, da je sav bieli luk crvljiv tako, kako se nije dosele nigdje moglo primjetiti.

e) Krmno bilje, livade i pašnjaci.

Od svih naših plodina stoje po naših izvještajih ponajbolje krmiva, prem ni ovim nisu prijali suša, hladni vjetrovi, a pod konac ovoga roka snieg i gdjekoja poplava livada i pašnjaka. Malo koji izvještaj neiztiče bujnosti djetelina i travâ po livadah i dobra napredovanja grahorice, koje se je po Slavoniji mnogo više sijalo, nego prijašnjih godina, jer su ovogodišnjom oskudicom krme počeli i seljaci uvidjati neprocienjivu vriednost ove sočivice za krajeve, u kojih neima dovoljno prirodnih travnika. Štajersku djetelinu i lucernu, makar da nije bila dorasla podpuno kosi, već su od nužde počeli početkom svibnja kositi, da u prvom redu podhrane vozno blago i muzare. I pašnjaci, u koliko nisu još pod vodom, počeli su iza kiša hodalica podavati izdašniju hranu stoci. Budu li se mogle livade i ostala sijana krma po išto povoljnom vremenu pokositi i pokošeno sretno spremiti, nadaju se izvjestitelji obiljnu prirodu krme.

f) Voćnjaci i vinogradi.

Kako su po predjelih, zatečenih sniežnom olujom ponajjače i potrajnije oštećeni voćnjaci i vinogradi tiem, što su silna kitina sniežna i vihor poodkidali mnogo mladica i sprelamali voćke, spomenuli smo već pod b. Ovdje nam je, pošto će istom sljedeći koji izvještaj moći priobćiti potanjih podataka o voću, gornje viesti nadopuniti samo podatci

o stanju vinograda. Osim nekoliko njih govore svi naši izvještaji većinom u superlativih o stanju loze, ciepljene i neciepljene, te o tom kako su ciepovi i domaća neciepljena loza liepo pokazali „zametaka“ (Gescheine), kakvih nije bilo već mnogo godina, pak se tiem većma žale oni, kojim je mećava osujetila toli liepe nade. Ima doduše i izvještaja, koji kažu te „zametke“ tek „dobrimi ili „nejednakimi“, kano primjerice g. izvjestitelj grada Osjeka, koji napominje, da je mnogo čokoće rodno, a na 5—6, da neima opet ni jednoga zametka, dapače na jednom te istom lucnju da su neka oka iztjerala plodne, druga opet jalove mladice ili „lastare“, pojav, koji da si nemože ničim pravo protumačiti. Ali se većina poimence slavonskih izvjestitelja hvali u velike obiljem zametaka, osobito na „pevači“ t. j. rezniku od 3—4 oka, te jedan iz iločkoga kotara primjećuje, da seljaci videći taj prirod odlučno tvrde, da i neima ušenca, nego da su propali vinogradi sa kakvoga drugoga uzroka, ponajpače sa „starosti“, te sve u „šestnaest“ povaljuju i sade domaću lozu, dakako bez rigolanja u filoksirano tlo, ali protiv „peronospore“ da će od sele „pošto po to“ braniti svoju lozu. Marljivo se sadilo, povaljivalo i grebeničalo domaću lozu i u občini Spišić Bukovica, gdje neima još filoksere, ali bez rigolanja, u koje da se nedaju uputiti seljaci na nikakav način.

Uzme li se sve k jednu, to bi bili neobično dobri izgledi berbe. Ali je ova ipak još vrlo daleko. Pak kako već sad ima prijava, da se je pojavila peronospora iz kotara Ilok, Osjek, Sušak i Križ, sva je prilika, da će se ta berba, ako i nebude drugih nesgoda, morati osigurati izdašnom uporabom vinogradske štrcaljke i bordožke raztopine.

Po izvještaju g. izvjestitelja Marijana napao je ono malo vinograda, što no jih ima u Zrmanji, ovoga proljeća u neobičnoj množini Erineum, prouzročen trsnom grinjom (Phytoptus Vitis), tako da neima gotovo lista, koji nebi bio sav pun bradavica a na naličju „runjav“.

g) Stoka.

Još i ovoga roka javljaju skoro svi izvještaji od jednoga do drugoga kraja zemlje o stoci, da neima dovoljno hrane, da gladuje, da je slaba i mršava, a za vrieme mećave od 16. do 18. bila je po gotovu upravo u kritičnom stanju, osobito po gornje dvie županije, gdje su i „zadnju slamnjaču“ (Strohsack) izpraznili i pokrmili, da stoka nepogine od gladi, jer da se nije mogla tri do četiri dana izgoniti na pašu. Drugdje su krmili silno mladje i list voćaka. Ipak se nije moglo zapriečiti, a da neskapa po koja ta glava sitne stoke i vrlo mnogo odojčadi od gladi.

Pokraj svih tih neprilika nisu nigdje prevladale kakve zarazne bolesti medju blagom. U Lovincu se pojavila doduše slinavka, u Glini bedrenica, ali su sve to bili samo pojedini slučaji, i ostali osamljeni. Svu pažnju zaslužuje u oči pošasti u Kőbanji (Steinbruch) i drugdje po Ugarskoj prijava velečast. gosp. izvjestitelja občine Ruševo kotara požežkoga, da je počela prasad (jesenjaci Frischlinge) u velikom broju pogibati s neke bolesti na bieloj djigerici (plućah). Pilad pogiba na difteriji u občini Kutjevo istoga kotara, ovce na metilju u občini Bunić kotara Korenica, a napokon palo je tuj i tamo po koje govedče od „nadma“, ili s lijavice usljed prenagla prelaza na zelenu krmu.

J. B.

Kr. zem. statistički ured.

U Zagrebu 20. svibnja 1895.

Predstojnik:

Zoričić v. r.

Tiskarski zavod „Narodnih Novinah“.

GLAVNI IZVJEŠTAJI

o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće.

Po izvještajih gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja

sastavlja jih i izdaje

kr. zem. statistički ured u Zagrebu.

I.

Stanje usjeva po izvještajih od 6. lipnja 1895.

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidih od g. 1894. u jutrih po 1.600□°	Usjevi stoje na površini od jutara po 1.600□°: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	Usjevi su posve uništeni	Od ciele površine usjeva ide postotaka površine gdje stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje su posve uništeni
A. Pšenica ozima.													
Lika-Krbava	1.927	383	282	595	203	215	249	20	15	31	10	11	13
Modruš-Rieka	13.878	68	47	8.450	5.051	98	164	1	—	61	36	1	1
Zagreb	28.947	250	2.563	17.665	4.247	2.626	1.596	1	9	61	15	9	5
Varaždin	7.526	312	1.404	4.068	1.370	—	372	4	19	54	18	—	5
Bjelovar-Križevci	33.804	4.736	2.386	25.461	1.221	—	—	14	7	75	4	—	—
Požega	59.686	10.140	10.429	34.365	4.366	—	386	17	17	58	7	—	1
Virovitica	100.825	16.322	33.015	39.621	11.867	—	—	16	33	39	12	—	—
Sriem	139.517	17.099	48.614	67.864	5.174	—	766	12	35	49	4	—	—
Hrvatska i Slavonija	386.110	49.310	98.740	198.089	33.499	2.939	3.533	13	25	51	9	1	1
B. Pšenica jara.													
Lika-Krbava	7.702	467	53	6.057	817	308	—	6	1	79	10	4	—
Modruš-Rieka	2.034	191	123	540	554	626	—	9	6	27	27	31	—
Zagreb	1.481	227	—	1.143	111	—	—	15	—	77	8	—	—
Varaždin	95	—	57	30	4	4	—	—	60	32	4	4	—
Bjelovar-Križevci	1.164	—	30	163	364	607	—	—	3	14	31	52	—
Požega	1.578	13	624	921	20	—	—	1	40	58	1	—	—
Virovitica	1.541	—	538	1.003	—	—	—	—	35	65	—	—	—
Sriem	369	—	—	359	—	10	—	—	—	97	—	3	—
Hrvatska i Slavonija	15.964	898	1.425	10.216	1.870	1.555	—	5	9	64	12	10	—
C. Raž ozima.													
Lika-Krbava	2.976	596	110	810	198	893	369	20	4	27	7	30	12
Modruš-Rieka	8.486	10	—	3.812	3.107	1.557	—	—	—	45	37	18	—
Zagreb	29.334	—	224	4.315	10.061	8.701	6.033	—	1	15	34	30	20
Varaždin	19.177	—	956	1.305	9.153	7.137	626	—	5	7	48	37	3
Bjelovar-Križevci	59.344	—	2.258	1.543	27.538	26.230	1.775	—	4	3	46	44	3
Požega	16.869	—	640	5.931	6.142	3.654	502	—	4	35	36	22	3
Virovitica	23.845	1.485	1.453	8.953	5.332	6.220	402	6	6	38	22	26	2
Sriem	6.213	939	439	4.222	613	—	—	15	7	68	10	—	—
Hrvatska i Slavonija	166.244	3.030	6.080	30.891	62.144	54.392	9.707	2	4	19	37	32	6
D. Raž jara.													
Lika-Krbava	2.326	—	—	2.003	206	117	—	—	—	86	9	5	—
Modruš-Rieka	549	—	95	124	79	251	—	—	17	23	14	46	—
Zagreb	933	—	—	496	432	5	—	—	—	53	46	1	—
Varaždin	617	7	126	185	242	57	—	1	21	30	39	9	—
Bjelovar-Križevci	1.906	—	15	719	353	819	—	—	1	38	18	43	—
Požega	2.209	630	849	530	200	—	—	29	38	24	9	—	—
Virovitica	941	—	41	900	—	—	—	—	4	96	—	—	—
Sriem	50	—	—	50	—	—	—	—	—	100	—	—	—
Hrvatska i Slavonija	9.531	637	1.126	5.007	1.512	1.249	—	6	12	53	16	13	—

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidih od g. 1894 u jutrih po 1.600□°	Usjevi stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	Usjevi su posve uništeni	Od ciele površine usjeva ide postotaka površine gdje stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje su posve uništeni
		na površini od jutara po 1.600□°											
E. Ječam ozimi.													
Lika-Krbava	1.175	—	—	698	54	21	402	—	—	59	5	2	**34**
Modruš-Rieka	5.970	657	452	2.137	936	1.391	397	11	7	36	16	23	**7**
Zagreb	19.465	—	694	3.082	7.378	6.066	2.245	—	4	16	38	31	**11**
Varaždin	3.902	—	195	1.840	1.355	108	404	—	5	47	35	3	**10**
Bjelovar-Križevci	12.726	1.281	235	4.846	3.012	3.352	—	10	2	38	24	26	—
Požega	7.651	—	162	5.527	1.540	422	—	—	2	72	20	6	—
Virovitica	12.140	1.482	2.367	4.920	2.439	932	—	12	19	41	20	8	—
Sriem	22.559	2.320	3.303	14.418	2.418	100	—	10	15	64	11	—	—
Hrvatska i Slavonija	85.588	5.740	7.408	37.468	19.132	12.392	3.448	7	9	44	22	14	**4**
F. Ječam jari.													
Lika-Krbava	20.116	926	3.672	8.066	5.691	1.761	—	5	18	40	28	9	—
Modruš-Rieka	1.530	247	58	326	388	511	—	16	4	21	25	34	—
Zagreb	1.385	—	136	911	243	95	—	—	10	66	17	7	—
Varaždin	1.903	364	421	436	562	120	—	19	22	23	30	6	—
Bjelovar-Križevci	3.321	77	592	187	1.055	1.410	—	2	18	6	32	42	—
Požega	1.165	22	486	657	—	—	—	2	42	56	—	—	—
Virovitica	892	—	—	767	125	—	—	—	—	86	14	—	—
Sriem	4.676	40	311	845	3.097	383	—	1	7	18	66	8	—
Hrvatska i Slavonija	34.988	1.676	5.676	12.195	11.161	4.280	—	5	16	35	32	12	—
G. Zob.													
Lika-Krbava	14.558	—	1.460	11.903	619	576	—	—	10	82	4	4	—
Modruš-Rieka	10.197	1.194	436	7.066	636	865	—	12	4	69	6	9	—
Zagreb	19.377	1.201	894	9.337	5.715	2.230	—	6	5	48	30	11	—
Varaždin	7.024	697	2.216	1.421	1.314	1.376	—	10	31	20	19	20	—
Bjelovar-Križevci	8.005	1.289	686	4.073	1.321	636	—	16	9	51	16	8	—
Požega	16.395	3.474	3.441	7.175	1.677	628	—	21	21	44	10	4	—
Virovitica	34 042	2.068	12.248	13.332	6.394	—	—	6	36	39	19	—	—
Sriem	52.119	3.311	8.622	18.956	21.230	—	—	6	17	36	41	—	—
Hrvatska i Slavonija	161.717	13.234	30.003	73.263	38.906	6.311	—	9	19	45	24	3	—
H. Napolica ozima (suražica = raž i pšenica).													
Lika-Krbava	398	107	—	64	20	—	207	27	—	16	5	—	**52**
Modruš-Rieka	255	—	—	205	—	—	50	—	—	80	—	—	**20**
Zagreb	319	—	—	166	130	23	—	—	—	52	41	7	—
Varaždin	145	—	—	—	145	—	—	—	—	—	100	—	—
Bjelovar-Križevci	230	—	—	—	39	95	96	—	—	—	17	41	**42**
Požega	4.173	—	1.213	2.726	157	8	69	—	29	65	4	—	**2**
Virovitica	17.383	638	5.488	9.000	2.056	201	—	4	31	52	12	1	—
Sriem	53.873	4.142	5.812	41.293	2.537	—	89	8	11	76	5	—	—
Hrvatska i Slavonija	76.776	4 887	12.513	53.454	5.084	327	511	6	16	70	6	1	**1**

Prem posljednji glavni izvještaj a s njim i zamolba, da se što točnije obdržavaju izvještajni rokovi, nije mogla doći do ruku sve gg. stalnih gospod. izvjestitelja već prije roka od 6. lipnja, statistički se ured ipak smije pohvaliti, da mu je ovoga puta stigao mnogo veći broj izvještaja iz svih krajeva zemlje nego li u posljednja dva ovogodišnja izvještajna roka. S toga će i gornja skrižaljka faktičnim prilikam odgovarati bolje od sličnih skrižaljaka u II. i III. glavnom izvještaju, u koliko tomu dakako nesmeta okolnost, što su za klasifikacije usjeva još i sada morali rabiti lanjski podatci ob obradjenih površinah. A kako su do 6. lipnja gotovo svigdje bile već posijane bar one jarine, koje se izkazuju u gornjoj skrižaljci, to u nju nije više trebalo uvrstiti dvie rubrike — usjevi koji tek niču ili koji nisu još ni posijani, — koje su još u skrižaljci III. glavnoga izvještaja bile izpunjene dosta znatnimi površinami.

Prama dobi godine izvještajni je rok od 6. lipnja već dosta blizu roku od 21. lipnja, po kom se je prošle godine po prvi put izkazalo stanje usjeva. Držao sam s toga, da neće biti bez interesa, ako se stanje usjeva, kako je izkazano u gornjoj skrižaljci, već sada prispodobi ne samo sa stanjem od 16. svibnja 1895. (glavni izvještaj III.) već i sa stanjem od 21. lipnja 1894. i prama tomu pokuša prosuditi, koliko li su ljetošnji izgledi žetvi slabiji od lanjskih u isto po prilici doba godine. Prispodobe ove izvodi za cielu zemlju i za sve plodine, kojih se tiču redovita izvješća gg. izvjestitelja, sljedeći pregled. Usjevi stajali su i stoje u postotcih ciele površine:

Kod plodine:	21. lipnja 1894.					16. svibnja 1895.					6. lipnja 1895.				
	vrlo dobro	iznad sred-nje ruke	sred-nje ruke	izpod sred-nje ruke	vrlo loše	vrlo dobro	iznad sred-nje ruke	sred-nje ruke	izpod sred-nje ruke	vrlo loše (i uni-šteno)	vrlo dobro	iznad sred-nje ruke	sred-nje ruke	izpod sred-nje ruke	vrlo loše (i uni-šteno)
Pšenica ozimina	28	40	31	1	—	9	32	48	9	2	13	25	51	9	2
Raž „	36	40	23	1	—	2	1	11	38	48	2	4	19	37	38
Ječam „	25	41	31	3	—	5	7	43	29	16	7	9	44	22	18
Suražica „	11	46	41	2	—	5	17	68	8	2	6	16	70	6	2
Pšenica jarina	23	17	53	6	2	6	5	42	16	—	5	9	64	12	10
Raž „	23	28	47	2	—	1	9	30	11	—	6	12	53	16	13
Ječam „	16	32	44	8	—	5	16	36	21	—	5	16	35	32	12
Zob	16	41	37	5	1	9	14	44	16	—	9	19	45	24	3

Prama znatnim razlikam, koje se opažaju medju brojevi u prvih i u potonjih pet stupaca ovoga pregleda, očito je, da su izgledi žetvi kod svih ovih žitarica ljetos daleko slabiji, nego li u isto doba prošle godine. Kod ozimina mjeseca su lipnja g. 1894. sami usjevi vrlo dobri iznosili do 30 pače i više postotaka odnosnih površina. Ukupno pako stajalo je vrlo dobro i iznad srednje ruke oko 60—80%. Ljetos nedižu se usjevi „vrlo dobri“ ni kod pšenice, koju izvještaji kažu najboljom medju svimi oziminami, već samo do 13 postotaka, a gotovo posve izčezavaju kod ostale tri ozimine. Kraj njih vrlo su slabo zastupani kod raži i ječma usjevi „iznad srednje ruke“, te neiznose ni kod suražice već samo 16 a kod ozime pšenice samo 25 postotaka. A dok je prošle godine na usjeve izpod srednje ruke i vrlo loše odpao tek po koji postotak, čine ovi ljetos kod raži ozime 75, kod ječma ozimoga 40, kod pšenice ozime 11, kod suražice 8 postotaka. Kod raži i ječma ozimoga kao da se po svem tom nemože očekivati no žetva vrlo slaba, zaostajuća iznad srednje žetve, kod ozime pšeniee i suražice tek žetva možda nešto bolja od srednje ruke, al i to pod uvjet, da vrieme sve do žetve bude dosta povoljnim.

Isto tako kao što ozimine bile bi prama prošloj godini zaostale i jarine, te se ponapose za zob, najvažniju medju njimi, mora iztaknuti, kako ljetos od njezine površine odpada do 30 postototaka na usjeve izpod srednje ruke i vrlo loše, koji su g. 1894. ukupno bili zastupani samo sa 6 postotaka. No kako je upravo, kad su jarine stale nicati, vrieme bilo dosta nesgodno, još se je slobodno nadati, da će se u razmjerju, što ga izkazuje gornji pregled, mnogo toga i popraviti.

Prama izvještajem od 16. svibnja ove godine nije se do 6. lipnja gotovo u ničem promienilo stanje ozime pšenice i suražice. Kod ozime pako raži i ozimoga ječma opaža se neka poboljšica u tom, što se je kod prve nekoliko postotaka površina, označenih 16. svibnja „izpod srednje ruke“ i „vrlo lošimi“ pomaklo u razred „srednje ruke“, te što su kod ječma narasli usjevi iznad srednje ruke od 43 na 44 postotka ciele površine. Za jarine nisu brojevi obijuh tih izvještajnih rokova pravo sravnjivi s toga, što su 6. lipnja mnoge površine klasificirane po njihovu stanju, koje se 16. svibnja još nisu bile mogle uzeti u račun. —

Prispodabljajući takodjer za pojedine županije stanje ozimina, kako se ono izkazuje po izvještajih od 16. svibnja i 6. lipnja ove godine, došao sam do sljedećih rezultatata, vriednih da se napose spomenu. Pšenici ozimoj stanje se je ponešto pogoršalo u županiji sriemskoj i požežkoj. U prvoj spali su usjevi vrlo dobri i iznad srednje ruke od 57 na 47, a za toliko se podigli oni srednje ruke, u požežkoj pako jedan je dio usjeva (oko 5%) prešao iz razreda „srednje ruke“ u razred „izpod srednje ruke“. U virovitičkoj županiji nije se stanje pšenice promienilo u ničem, dočim se u bjelovarsko-križevačkoj opaža bar neki malen napredak. Raž ozima pridržala je stanje svoje u županiji sriemskoj, vrlo se znatno popravila u županiji virovitičkoj i požežkoj (usjevi izpod srednje ruke i vrlo loši iznose u prvoj sada 50% prama 77 od 16. svibnja, u potonjoj sada 61% prama 81 od 16. svibnja), a ponešto se oporavila i u ostalih županijah, gdje je veće važnosti. Dok 16. svibnja tuj gotovo nije ni bilo izkazano usjeva srednje ruke i iznad srednje ruke, iznose ovi sada bar po koji taj postotak: u bjelovarsko-križevačkoj n. p. 7 (1), u varaždinskoj 12 (—), u zabačkoj 16 (9) postotaka. U modruško-riečkoj podigoše se usjevi srednje ruke od 36 na 45%. Ječmu ozimcu pogoršalo se je stanje osim županije ličko-krbavske, gdje mu je površina posve neznatna, jedino još u županiji bjelovarsko-križevačkoj. Tuj se je postotni dio usjeva srednje ruke smanjio za 18%. Jedan je dio odatle prešao doduše medju usjeve „iznad srednje ruke“, al su i oni „izpod srednje ruke“ narasli za 8 postotaka. Iz svih ostalih županija glase izvještaji povoljnije, bud što je stanovit dio površina označenih prije sa „srednje ruke“ klasificiran sada sa „iznad srednje ruke“, kao što n. pr. u županiji virovitičkoj, gdje su potonji narasli od 12 na 31%, bud što se je smanjio postotni dio usjeva „izpod srednje ruke“ a podigao onaj usjevâ „srednje ruke“. Usjevi „izpod srednje ruke“ spadoše poimence: u županiji sriemskoj od 22 na 11, u požežkoj od 32 na na 26, u varaždinskoj od 55 na 38, u zagrebačkoj od 74 na 69, u modruško-riečkoj od 54 na 39 postotaka. Dok su konačno kod ozime suražice postotni brojevi za oba izvještajna roka prilično jednaki u županijah požežkoj i sriemskoj, ima u županiji virovitičkoj poboljšica dosta znatna. Usjevi „iznad srednje ruke“ podigli su se tuj od 33 na 35 a oni „srednje ruke“ od 37 na 52 postotka.

Ako li se još po brojevih skrižaljke, otisnute na čelu ovomu izvještaju, promotri, kako se je do 6. lipnja u pojedinih krajevih zemlje razvila zob, naći će se, da joj je stanje bar u tom roku najslabije u županijah zagrebačkoj, varaždinskoj i sriemskoj. U prvoj i posljednjoj usjevi su izpod srednje ruke i vrlo loši zastupani sa 41, u varaždinskoj sa 39 postotaka ciele površine. Medju sobom pako razlikuju se ove tri županije u tom, što usjevi iznad srednje ruke, i vrlo dobri u varaždinskoj dosižu 41 postotak, dočim jim postotni dio u sriemskoj iznosi 23, u zagrebačkoj samo 11 postotaka, tako te bi u potonjoj izgledi žetvi bili najslabiji u cieloj zemlji. Jednako je po prilici a dosta povoljno raz-

mjerjo u županijah požežkoj i virovitičkoj. Kraj 14—19% usjeva izpod srednje ruke, ističu se obje ove županije sa 42 postotka usjeva vrlo dobrih i iznad srednje ruke. U bjelovarsko-križevačkoj polovica je usjeva označena sa „srednje ruke«, dočim se druga polovica prilično jednako razdieljuje na usjeve izpod i iznad srednje ruke. Županije se napokon ličko - krbavska i modruško - riečka, u kojih zob medju žitaricami zauzimlje jedno od najvažnijih mjesta, razlikuju od ostalih krajeva zemlje tiem, što jim je daleko veći dio zobi označen oznakom „srednje ruke". U ličko-krbavskoj iznosi postotni dio tih zobi srednje ruke 82, u modruško-riečkoj 69 postotaka. *Zor.*

II.

Glavni izvještaj

o gospodarskih prilikah u obće.

Od 19. svibnja do 8. lipnja 1895.

a) Vrieme.

Poslje izdašne kiše od 16. svibnja, koja se je u zapadnom i jugozapadnom dielu zemlje istoga i sljedećega dana bila prometnula u sniežnu oluju, bilo je i na skrajnjem iztoku 17., 18. i 19. svibnja obilnih kiša. Nije pače mjestimice po županiji Zagreb i predjelih brdskih slavonskih manjkala koja kiša hodalica uz salanke, od kojih je ona od 22. svibnja prosula po dolnjem Posavju i žestokom tučom. Od 25. pak do 28. svibnja izredale su se skoro po cieloj zemlji oluje, te je malo koji kraj (na zapadu) ostao koji tih dana bez oborina. Mnogi jih dobiše i ponovno, kano da se oblaci lome. Dne 25. harale su mjestimice i tuče i bure. Toga dana naime a iza njega opet 28. svibnja bilo je vanredno silnih kiša po županijah Zagreb, Bjelovar-Križevci, te po cieloj Slavoniji, nešto umjerenijih po županijah Lika-Krbava i Modruš-Rieka, dočim izvještaji iz županije varaždinske bilježe, da je zadnja slaba kiša bila 25. a od tad pak sve do 6. lipnja da vlada vjetrov' pooštrena suša. S tih jakih kiša, bilo je pod konac mjeseca osobito s jutra i ob noć osjetljivo zahladilo po svih stranah zemlje, a naročito po bregovitijih i planinskih. Cieloga toga vremena vladali su vjetrovi W. i SW., koji su naglo sušili tlo i okorili mekotu, posve paralizovali obilje vlage i podali vremenu značajku suše, čim bi prošla 2—3 dana bez kiše, osobito ondje, gdje prevladjuju teža ilovasta tla. S druge strane treba ipak zabilježiti, da se je upravo mjesec svibanj odlikovao izdašnošću oborina, kojih je primjerice palo u Bjelovaru 126·5 mm, u Vojakovcu dapače i 223 mm, kako priobćuju gg. izvjestitelji prof. Forko i Sušnić.

Na 2., 2./3. ili 3. lipnja bilo je po Slavoniji i kiša hodalica, a 6., 6./7. ili tek 7. lipnja došlo je do silna nevremena, proloma oblaka i strašna leda, u koliko se iz dosada stiglih izvještaja može ustanoviti, već počamši od bjelovarsko-križevačke županije pak uzduž Drave i Save po Slavoniji do Podunavja, te je to nevrieme ponajviše haralo oko i izpod Novske dne 7. lipnja.

Od 2. i 3. lipnja naglo se je ugrijavalo zračište, te je 4. i 5. nastala ljetna žega i omara, a živa u hladu dosegla 31 do 32° C. S toga opet mnogi izvještaji iz središta, zapada i jugozapada zemlje vape za kišom, koja se je ovoga roka nekako većma pomakla prama iztoku, prem su i ondje ostali gdje koji krajevi sve po 8 dana bez kiše ili su dobili tek vrlo malo oborina, kako to već biva uz kiše hodalice, pak i uz one, koje dolaze uz oluje, kano kratkotrajni, slabo izdašni pljusak.

Uz jake oborine iza 18. te poslje 25. i 28. svibnja bijaše uzduž potoka i rieka ponovno poplava, a gdje je bilo proloma oblaka ili jakih zaljevica, oštetile su opet bujice mnogo njiva i livada.

Po naknadno prispjelih izvještajih zasegla je dne 17. svibnja sniežna oluja još u obćine: Raven kot. Križevci; Orijovac kot. Brod; brdski dio obćine Novska, te obćine Rajić i Buč. I tuj je padalo toga dana nešto sniega, ali je brzo okopnio bez znatnije i potrajne štete. Magle su na mnogih mjestih, gdje se je bilo razvedrilo dne 18. svibnja, u velike obranile plodine od posljedica oštra mraza i smrzavice. U lipnju bilježi magle dne 3. i 5. više izvještaja iz županijah Bjelovar-Križevci, Zagreb i Požega.

b) Elementarne oštete sa sniega, mraza tuče, vihorâ i poplavâ.

a) **Snieg, mraz.** U glavnom nemienja se ni naknadno stiglimi izvještaji ocjena šteta nanesenih sniežnom olujom, sadržana u br. III. glavn. izvještaja na strani 50. Zimski usjevi, djeteline i trave, koliko jih nije voda potopila i zamuljila, opet su se do brza oporavili. Isto samo u nešto manjoj mjeri vriedi i za jare žitarice. Kuruza i grah, ranije posijani, stradali su potrajnije svigdje, gdje je bilo 18. svibnja mraza bez magle; nježnije povrće po vrtovih ofurio je mraz, te se je moralo ponovno sijati na mnogih mjestih. Gdje je snieg već noću 16./17. okopnio, te nije bilo mraza sljedećega dana na poljskih plodinah, neopaža se oštete samim sniegom, gdje je pako ležao snieg do 2—3 dana, te se smrzao 18./19. svibnja a nije bilo iz jutra magle te je sunce pripeklo na ozeble plodine, kako se to sbilo na vispoljani ličko-krbavskoj, po gorskom kotaru, mjestimice po Banovini i samoborskom i jaskanskom kotaru, oštećene su,

— u Lici posve uništene — sve jarine i povrće. Svigdje bez razlike potrajno oštetila je kitina i vihor voćke i vinograde, potonje ipak znatno manje nego li voće i nego li što se je u prvi čas bojati moralo. Vinogradi i voćnjaci nastradaše najjače u Banovini osobito po Pokupju i Pounju, znatno manje po ostalih krajevih zagrebačke i varaždinske županije; vrlo oštećene su te kulture i po kotarih Slunj i Vojnić, dočim je nevrieme voćke po Lici, a voćke i vinograde po gorskom dielu modruško-riečke županije upravo opustošilo, da će trebati godina, dok se izgube tragovi mećave i smrzavice u polovici svibnja.

b) **Tuče, vihori, bujice**: Kako iz naknadno prispjelih izvještaja doznajemo, bilo je tuče dne 13. svibnja po obćini Vališ selo, kot. Slunj, koja je voćare i vinograde i dielomice strni skoro sasvim uništila, a dne 14. svibnja po obćini Orahovica kotara našičkoga, koja je počinila štete po vinogradih, ležećih na sjeverozapadu od Orahovice, 15. pako svibnja palo je leda po obćini Valpovo kotara osječkoga, ali bez znatnije štete. Mnogo znatnijim obsegom padala je tuča dne 22. svibnja i to bez osobite štete po obćinah: Kutjevo, kotar Požega, Mikanovci (po treći put) i Njemci kotara Vinkovci; Šašinci, Platićevo i Klenak kotara Ruma i Šimanovci kotara Zemun. Znatno je oštetila tuča istoga dana samo usjeve i onako dosta obriedke raži u obćini Pleternica, kotara Požega. Krupna poput ovećih lješnjaka, a nakon kratke stanke poput osrednjih oraha jedra tuča potrajala je u obćini Jamena kot. Šid u svem do 26 časova, te sasma potukla ječam, pšenicu oštetila za 10% i jedan dio zobna hatara hametom uništila, tako da ljudi u jače oštećenom hataru sva žita kose. Za čudo da je u ostalom, kako je nejednako harala. Ima njiva jedna uz drugu, pa je jedna jako, a druga posve neznatno potučena. Na pustari Višnjevci sav usjev, a na pusti Öröm 300 jutara pobila je tuča; dočim je u ostalom dielu obćine veliki Radinci mjestimice do jedne trećine ozledila usjeve. Najžešće je istoga dana postradao grad Mitrovica, jer je led krupan kao golubje jaje posve potukao sav žitni hatar Meterize zvani. Sve usjeve bez razlike, vrtove, voćare, lozu i pol hatara livada utukla je tuča za pol sata upravo do korena, te su se sva žita morala pokositi, a mnoga su tako u zemlju upleskana, da jih nemogu ni kositi. Po gradu su svi prozori prama sjevero-zapadu, odakle je tuča nadošla polupani. Šteta se nije mogla u prvi čas procieniti, svakako da je nevolja velika i tiem osjetljivija, što voda s poplavljenih vrtova i njiva pada vrlo slabo. G. izvjestitelj dodaje, da će u budućih svojih izvještajih moći tek o ono malo kukuruze javljati što će se još posijati, jer o drugom čem da neće imati ovoga ljeta izvješćivati.

Dne 25. svibnja palo je uz prolom oblaka tuče po obćinah Kutjevo i Begtež, kotara požežkoga, koja je potukla dio grabaračkoga polja i ponešto vinograde izmedju Kutjeva i Begteža na južnoj strani brda.

Da je bilo mjeseca svibnja gdješto tuče, javili su gg. izvjestitelji obćina Podgorač, kotara našičkoga i Dolnji Miholjac istoimenoga kotara, nenaznačivši dana kad su se sbile, pošto nije bilo znatnije štete; dočim gosp. izvjestitelj obćina Brebrina, Kaniža i Sibinj kotara Brod javlja, da je kroz tri dana uz kišu harala tuča, te smanjila dobar izgled na berbu vinograda na „srednje ruke".

Dne 6 lipnja odpočeli su prolomi oblaka, praćeni mjestimice tučom, potrajali napredujući od zapada prama iztoku sve do jutra 8. i počinili užasnih štetah na sgradah i plodinah. Velečastni gosp. izvjestitelj Medeotti opisuje taj elementarni pojav, koji je mal ne cielo selo Trojstvo uništio ovako: „Za četvrt sata bilo je dne 6. oko $^1/_2$7 sati pod večer cielo selo poplavljeno prolomom oblaka. Mnoge su kuće porušene, nekoje odnesene, i što je bilo pokućtva, živadi domaće, blaga, svinja itd sve skupa sa stajami odnjela je bujica. Od plotova, ograda, mostova neima ni traga. Ciela su stabla s korenjem odplavljena. Narod je tražio utočišta po tavanih, a samo još nekoliko minuta takve zaljevine, o Trojstvu bi se moglo pisati, da je obstojalo. Što je ostalo u kućah rubenine, posteljine, pokućtva itd. tako je zamuljeno, da će biti jedva za kakvu porabu. Jadni stradaoci sve su do Bjelovara putovali, da traže svoju burad, ormare, stolove i ostalo domaće pokućtvo. Jedna je žena zaglavila u poplavi. Bilo je i tuče, no samo mjestimice. Nekoja sela su tučom sasvim poharana, a bjelovarski vinogradi „Radunice" iznad Maglenča posve su uništeni. Da su svi usjevi što tučom, što bujicom uništeni, a livade i trave zamuljene svud kud je to nevrieme stiglo, razumjeva se samo sobom, te će štete doseći i u stotine tisuća. S posvemašnje oskudice krme razprodaje narod na brzu ruku u bezciene svoje blago. Bieda je doista velika, te bi trebalo brze i izdašne pomoći nastradalim". Vrlo žalimo, što neimamo izvještaja za ovaj rok od ostale gospode izvjestitelja iz bjelovarskoga kotara, te od gosp. izvjestitelja obćinâ Gjurgjevac, Molve i Virje, kud je po javnih glasilih istoga dana bilo sličnih strahota poimence u potonjoj obćini, gdje da je selo sv. Ana još ljuće nastradalo od istoga Trojstva. U obćini Sokolovac kotara Koprivnica ploha je kiša s tučom dne 6. svibnja poplavila i uništila sve livade, a tuča i bujica u velike oštetila sve usjeve; silna kiša se opetovala 7. i 9 mal ne u istoj mjeri. Obćina Hrašćina, kot. Zlatar dobila je 6. davno očekivanu kišu uz tuču, ali kiša pomješana tučom nije nanjela zmamenitije štete. Tuča, koja je pod večer 6. lipnja pala u obćini Buč kot. Pakrac, dosta je oštetila sve plodine, led, što je poslje 11 sati ob noć pao, uništio je u nekih selih sve usjeve; šteta će se tek procieniti. Istoga je dana tuča hametom potukla vinograde obćine Špišić-Bukovica, kot. Virovitica, te će trebati dok se oporave više godina, dočim se g. izvjestitelj nada, da će se mlada kuruza pljuskom i ledom upleskana ipak oporaviti. Na noć od 6./7. lipnja zahvatila je tuča obć. Orahovicu kot. našičkoga, ali su samo usjevi sela Zdenci tako potučeni, da će se morati većim dielom preorati i zamieniti heljdom. Dne 7./8. bilo je opetovano u Orahovici sitne tuče bez štete, dok su na planini drugoga dana bili svi jarci puni leda. Nad trgovištem Pakracom prosula se 7. lipnja u 4 sata poslje podne kroz 10 minuta suha tuča, koja je praćena silnom zaljevicom potrajala do $4^1/_2$ sata, dočim je kiša ljevala do 8 sati na večer. Led je prekrio zemlju, a padao je trakomice, tako da je samo $^1/_3$ vinograda pakračkih totalno uništio, da nije ostao ni listić na trsju, ostale $^2/_3$ vinograda pako oštećene su od 10% do 50% priroda. I na svih ostalih plodinah ima velika kvara, a usjevi i livade patile su i sa bujica. Nije toga dana bolje prošla ni čagljićka obćina, jer su s proloma oblaka potoci Pakra, Bjela i Subocka tako poplavili livade i mnoge kuruzom posijane oranice, da će voda više dana trebati, dok odsegne. Led neobične veličine i oblika uništio je mjestimice klasala žita do temelja, te se vi-

djeva, gdje seljaci preoravaju ječam i ostalo žito, a guske kupe za oračem klas. Malo se je gdje što otelo bujici ili ledu. Uz prolom oblaka, poharala je silna tuča u većem dielu obćine Novska sve plodine dne 7. lipnja izmedju 6 i 7 sati na večer. Silnom bujicom zaplivale su sve doline, ravnice, livade, polja, odneseni su mostovi, mlinice, odplavljena sdanja sa svim, što se u njih desilo, poginulo dosta blaga, živadi a nastradalo i više čeljadi. Ovakove poplave i povodnje da nepamte ni najstariji ljudi. Obseg štete nemože se za sada ni s daleka ocieniti, ali jedva da će biti manji od onoga tornada pred dvie godine. Po izvještaju g. izvjestitelja Dienesa istoga je dana uništila tuča, od koje su pojedina zrna vagala 133 gr., sasvim sve usjeve i plodine sela Giletinci, Šumetlica, Šagovina, dielomice Opatovac obć. Cernik, zatim osobito sela Trnava, Medare, Dragalić i Mašić obćine Mašić, te selo Kovačevac vanjske obćine Nova Gradiška. Led je mjestimice prekrio tlo na 30 cm visine. Ujedno se je nad šumom Psunj provalio oblak, te su svi potoci tako nabujali, da su poplavili i zamuljili sve livade i sva polja svoga okoliša. Takove povodnje i toli krupne tuče da se nitko živ nesjeća u cieloj okolici.

Dne 7. lipnja oko 11 sati noći prolomio se oblak nad selom Krušedol kot. Irig, a pao je i krupni led. Bujica zašla je u kuće i ponjela mnoge kućne stvari, podavila 13 glava krmadi, oštetila zajedno sa tučom i usjeve, te će sav kvar premašiti 30.000 for. To je nevrieme zahvatilo zorom 8. lipnja i obćinu Petrijevci kotara Osjek silnom kišom i krupnom tučom, koja je doduše uništila povrće u samom mjestu Petrijevcih, ali srećom samo oštetilo u 20—30% jedan manji dio usjeva ležećih u ritovih blizu Drave. Najjače je trpila raž, najmanje zob.

Ovdje dodajemo još i ove dvie posebnimi dopisnicami prijavljene elementarne nesgode, od kojih se sbila jedna 10. a druga 11. lipnja, prem zasižu nešto preko ovoga izvještajnoga roka. Oko podne 10. lipnja prolila se toli silna kiša nad seli Brestik, Kozaperovica, Trnovac, Mali gradac, Veliki gradac, Šušnjar, Grabovac, Dodoši i Kraljevčani kot. Glina, da su bujice u tom brežuljastom predjelu odronile svu mekotu, splavile ju šljunkom u doline i zamuljile što livade, što niže ležeće oranice. Na premnogih se mjestih upravo nepozna, da li je tuj prije bila livada ili da je što bilo posijano. Potoci Bručina i Petrinja nabujaše u tili čas, te potrgaše mostove i zamuljiše sve livade i oranice svojega poriečja, dapače neznatni potočić Crljenac nabujao je tako silno, da je množinu kamenja snesao u selo Kraljevčani, i potrgao skoro sve plotove oko kuća. Svi su obradjeni brežuljci ostali posve goli, a dolovi su pokriti muljem i kamenjem, da se čovjek samo snebiva i čudi, kako je to moglo biti. — Tuča, koje je bilo 6. o. mj. u selu Vlahović, nije počinila štete. — Velečastni g izvjestitelj pl. Simić, javlja posebnim izvještajem, da je njegovu obćinu sv. Martin kot. samoborskoga dne 11. lipnja pobila tuča poput najkrupnijega lješnjaka, te će jedva biti koristi od svih plodina, koje su 16./17. sniegom, a 18 svibnja ljutim mrazom već i onako bile znatno oštećene. Opetovane ove elementarne nesgode, da su podobne dovesti upravo do prosjačkoga štapa i očajanja gospodare cieloga toga kraja.

Zahvaljujući p. n. gg. izvjestiteljem, koji nam nesamo točno na rokove izvješćuju, već nežale truda, da nas naročitimi izvještaji obavješćuju o vanrednih elementarnih pojavih važnih po gospodarstvo, nemožemo a da neizrazimo želje i molbe, da bi se u njihov primjer ugledala i ona gospoda izvjestitelji, od kojih nedobivamo ni redovitih, a kamo li naročitih posebnih izvještajâ.

c) **Poplave.** Iza kiša izmedju 16. i 19., te opet iza jakih oborina oko 25. i 28. svibnja na mnogih su mjestih uz Kupu, Unu, Savu, Dravu i Dunav, osobito uz ušća ovećih pritoka tih rieka nastale ponovne poplave, koje su zahvatile ponajviše livade, pašnjake i niže oranice. Po inundiranih predjelih poimence uz Sunju, Lonju, Strug, Bosut, Karašicu, Vučicu i Vuku, došle su pod vodu i one većinom kuruzom posijane površine, s kojih je već bila odtekla voda, te se žiteljstvo požurilo, da jih obradi kuruzom. Kako jake oborine podržavaju visoku vodostaju glavnih rieka, to nemože padati voda pritoka, a što i odsegne, nabuja jakimi kišami iznovice, te tako u doljnoj Posavini ima i oranica koje će se jedva moći ovoga ljeta bilo čim zasijati. Tek posljednjih dana ovoga roka bile su počele nešto vidnije odticati vode, ali se sve do 6. o. mj. vrlo malo moglo na tih oranicah raditi.

c) Gospodarske radnje.

Što zapeklica od neprestanih vjetrova, što često kišarenje u prvoj a suša u drugoj polovici ovoga roka, spriečavali su znatno napredovanje gospodarskih radnja. Uz „prašitbu“ ranijih kuruza izvažao se je gnoj i oralo se još sveudilj pod „kuruze“; ogrnjalo rane, a okapalo kasnije korune, krmnu blitvu; vinogradi su drugi put okopani, povezani i dielomice poštrcani po prvi put. Sijala se sitna proja, mjestimice još i muhar. Djeteline su posvuda u velike kosili i većinom sretno spremili, a počela je osim županija Lika-Krbava i Modruš-Rieka i kositba livada. Kositba repice bila je u punom jeku, te se je većim dielom i svršila do konca ovoga roka poimence po Slavoniji, gdje se je najviše i sije; napokon su bile po vrtovih pune ruke razna posla, što ga skoro izključivo obavljaju ženskinje.

d) Stanje zimskih i jarih žitarica te sočivica.

Raž, većinom „mjestičava“ (t. j. samo mjestimice dosta gusta), cvala je i ocvala ovoga roka uz južnjake vjetrove, pak se s toga znatan broj izvjestitelja boji, da se je slabo moglo oploditi klasje, u pravilu vanredno liepo i dugačko i podavajuće nadu, da će se dobrim sipanjem donekle bar nadomjestiti manjak s obriedka stanja. Ječam ozimi bio je takodjer počeo cvasti, dočim su za pšenicu samo izvještaji iz županije sriemske ravnice javljali, da se i ona sprema u cviet. Iz ostalih se krajeva za nju kaže, da je tek u klasanju. Jarine, prem po cieloj zemlji do kasno sijane, razvijale su se osobito u Slavoniji povoljnije, nego li što se je moglo očekivati kraj kasne sjetve, hladnoga vremena koncem svibnja i suše, srećom kratkotrajne, a da nije bilo „nesretnih suhih vjetrova“, što jih neki izvještaji zovu „suhim grädom“, bilo bi stanje jarine još naprednije.

Da „crvi“ (u Lici = grčica hrušteva Melolontha vulgaris) oštećuju ozimine i jarine, ima tužba iz kotara Gospić, Korenica, Otočac, a samo jedna iz kotara Osjek, gdje pod „crvom“ razumjevaju Elaterida (Drahtwürmer). Po izvještaju g. izvjestitelja Akurtia moralo se je do 15 jutara ječma preorati u obćini Kamenica, kot. Irig, jer da su ga u velike oštetili „buhači“, koji da su napali i „zobove“. „Buhačem“ nazivlje i veleč. g. izvjestit. čerevićki štetnika zobi u njegovoj obćini. Tek je pitanje da ti „buhači“ nisu „Lemma menalopa“, koju napominje gosp. izvjest. Kreppe pod imenom „balac“ da se pojavila na zobi u obćini dolnji Miholjac, a g. izvjestitelj Sip pod nazivom „ušenac“ da šteti grahorice u obćini Petrijevci kot. Osjek, jer bi se tada trebalo bojati i zamašnijih ošteta, kakvih je bilo u tih krajevih sa Lemme menalope prošlih godina. Ima doduše s raznih krajeva po koja prijava, da se opaža „žitne snieti“ (Flugbrand Ustilago carbo) i „hrdje“ (Getreiderost, Puccínia graminis) po žitaricah, ali do sada samo u zametcih, te s toga ni nećemo tih prijava poimence navadjati.

Kuruza, za mnoge predjele najglavnija žitarica, još se je i ovoga razdobja na mnogih mjestih izvan Slavonije sijala i dosijavala, gdje je bila nejednako nikla. Malo gdje se je za tako kasnu sjetvu uzimao „brzac kuruz“ bilo cinquantin bilo u novije doba toli hvaljena sikulska kuruza, već su seljaci u pravilu sijali staru domaću kuruzu, koja kasno dospjeva. Mnogi se izvještaji žale na taj seljački konzervatizam, izrazujući bojazan, da će tako kasne kuruze jedva biti od koje koristi. Sijanje kuruze i njeno obradjivanje obavlja se gotovo po cieloj Slavoniji imenice po ravničkih predjelih skoro izključivo ratili: uz linir, (marquer) kuruznim sijalom, ekstirpatorom (okopalom) i kultivatorom (ogrtalom), te ta racijonalnija kultura prelazi ako i polagano već i dalje na zapad i onamo, gdje neima veleposjednika, obično primjerom doseljenika.

Ranije sijane kuruze, prem jih je susprezala zapeka i hladnoća iza kiša i prve kopi, razmjerno su povoljna stanja. Poimence su izvještaji iz Sriema posve zadovoljni stanjem kuruze, a ni drugi se netuže, osim na težko kopanje, bud što je bilo tlo „mecgavo“, bud vjetrom izsušeno, pretvrdo a ipak se moralo „prašiti“. Nešto kasnije sijane težko su i nejednako nicale, a mjestimice i požutile ili sa suviška vlage ili obratno sa suše.

Svakako ima u većem dielu zemlje i ove godine „kuruza“ u preraznolikom stadiju razvitka, dapače koncem ovoga roka tek posijanih, te će nam istom koji sljedećih izvještaja pružiti izvjestnijih podataka o „svih kuruzah“. Isto vriedi i o grahu, koji se na poljsku sije ponajviše zajedno s kuruzom, pak se je dosele slabo koji izvještaj i sjetio važne te sočivice. Ono malo viesti, što su nam o njoj stigle, kažu ju dobrom, a isto se javlja i o „bobu“, što no se sije po korunu, osebice samo na manjih gredicah po ogradah. Leće, koju na iztoku nešto malo siju i „sočivicom“ nazivlju, nije se ove godine sjetio još nijedan izvjestitelj. Razumjeva se da su rani „grahovi“ po vrtovih propali s mraza, gdje je iole jači osvanuo dne 18. svibnja.

e) Okopavine.

Dosele se od svih okopavina po izvještajih spominju samo korun i ponešto krmna blitva, a jedva dva tri govore o presadu kupusa ili zelja. Ob ostalih, poimence o curcubitaceah još neima ni govora, a to je znak, koliko su ove plodine ljetos u svojem razvitku zaostale.

Rani koruni već su ogrnuti, kasniji po prvi put okopani, ili su bili barem dorasli prvoj motici. I korun se je već mjestimice po Slavoniji počeo poput kuruze saditi uz linir i obradjivati ratili, kako je to primjetio veleč. g. izvjestitelj g. Ulaković za obćinu Koška, a mi ovdje bilježimo kano jedan korak napredka. Za korun i blitvu ima neobično mnogo prijava, da su ovoga proljeća vrlo nejednako nicali, a na više mjesta sagnjio je posadjen korun u zemlji, te se je morao dosadjivati, gdjegdje gotovo na novo saditi. Čim je pako vrieme nešto toplije nastalo, oporavio se je i korun iza motike, te mu je bilo stanje 6. lipnja dosta dobro, a na zagrebačkom tržištu prodaju rani korun i iste seljakinje gomolj po novčić. Krmna blitva dosta je zaostala u razvitku što sa kasne sjetve, što sa hladna, vjetrovita proljeća.

f) Trgovinsko bilje.

Kositba ozime repice bila je posljednjih dana po Slavoniji u najboljem jeku, a drugdje biti će za malo dana dozriela za žetvu, pak će u sljedećem izvještajnom roku, ako vrieme dopusti, biti za cielo obavljena. Pošto se nije još nigdje repica ovršila, nemože se još ni govoriti o njenom prirodu. Ali se iz dosadanjih izvještaja dade izvjestno zaključiti, da su prvobitne nade na vrlo dobar prirod te uljevite plodine znatno umanjile dosta brojne tužbe, stigle iz kotara Djakovo, Osjek, Ruma, Ilok, Vinkovci, Vukovar i Zemun, gdje se na većih površinah sije repica, da su ju što buhač, što ponajpače „crvi“ (repični sjajnik, Meligethes aeneus) dobrano oštetili. Može se dakle računati popriečno na prirod „srednje“ do „dobre srednje ruke“.

Lan je cvao, po nekojih izvještajih i vrlo povoljno ocvao, da se može očekivati skroz dobar prirod sjemena. Sa razvojem stabljike lana pa i konoplje u pravilu vrlo su zadovoljni izvještaji, koji u obće spominju to predivno bilje. Samo dva tri izvjestitelja javljaju, da lanovi i konoplje nezadovoljavaju gospodaricâ, ostali ocienjuju jim stanje sa „dobrim“ i „vrlo dobrim“. Nadamo se, da će ona gg. izvjestitelji, koji su dojavili, da će se u njihovu kraju u velike sijati konoplja (kudjela), redovito spominjati napredovanje konoplje u svojih izvještajih i konačno priobćiti, kako se je izplatila ta kultura.

O cikoriji imamo samo dvie viesti, obje nepovoljne. U obćini Brdovec, kotara Zagreb, da stoji slabo, ili da nije ni nikla, dočim je u obćini Rasinja, kot. Ludbrieg, nastradao prvi usjev s poplave, te se morala po drugi put sijati i to dosta kasno. Duhana nenapominje upravo nijedan izvještaj, a ostaloga se takozvanoga trgovinskoga bilja, maka, hmelja, jedva što i goji na poljsku, pak se s toga o tom bilju ni neizvješćuje.

g) Krmno bilje, livade i pašnjaci.

Djeteline su gospodari u velike kosili ovoga razdobja od jednoga do drugoga kraja zemlje. S odkosom su vrlo zadovoljni skoro svigdje, a što se je izmedju 29. svibnja do 6. lipnja pokosilo, liepo se je posušilo i spremilo. Ipak se mora dodati, da je štajerske djeteline i lucerne već mnogo toga pokošeno i pokrmljeno zeleno, sve s nestašice drugoga krmiva, te se tiem znatno smanjila zaliha djetelinskoga siena. I znatan dio livada već se je bio počeo kositi, dobrim i vrlo dobrim uspjehom po livadah ocjeditijih i neizvrženih dohvatu potočnih poplava i bujica. Livade potočare, poimence one, na kojih je dulje vremena ležala voda, nisu se još mogle kositi, a kad dodju pod kosu, prilika je po naših izvjestajih tek odkosu slabu i po množini i po vrstnoći. Isto vriedi i za livade, po kojih se je sa stara običaja, a ove godine još više s nužde do preko Gjurgjeva paslo blago i po mokru vremenu. Mnoge su livade ponovno zamuljene i ovoga roka. Poimence oko 6. svibnja i sljedećih dana odplavile su bujice u raznih krajevih i mnogi odkos, pače i uplašteno sieno sa livada, kojih nedohvaćaju poplave. U doljnjoj Posavini mnoge su livade bile i do 6. lipnja manje više pod vodom, te će tuj ostati ciele obćine bez naviljka siena, a da li će se po tih livadah uhvatiti koji odkos otave, o tom dvoji većina izvještaja, što jih dobivamo iz tih strana, t j. počevši od kotara Novska, pak sve uzduž Save do Dunava, a nije mnogo bolje ni uz Dunav. Pašnjaci, izuzevši one uz Savu i Dunav, na kojih je do nedavno ležala ili još leži voda, počeli su teda negda zeleniti i podavati stoci izdašnije paše, gdje nisu baš preobterećeni prebrojnim stadom.

h) Vinogradi.

Oštete, počinjene svibanjskom sniežnom olujom mehaničkim načinom, sniežnom kitinom i vihorom, mjestimice mrazom, dakle pozebom, vrlo su različite u raznih predielih zadešenih olujami, od neznatna kvara do gotovo podpune devastacije svih mladica, tako da je čokoće ostalo naprosto bez svakoga zelenila. Posvud su pako bile mehaničke ozliede veće od oštetâ sa mraza, kojemu su pali žrtvom samo niži vinogradi, dapače u jednom te istom vinogradu ofureno je niže čokoće jače, nego li više odgojeno, kako mnoga gospoda izvjestitelji primjećuju. I ciepovi su ljuće stradali s mraza nego li domaća neciepljena loza. O tom se pojavu izjavljuje g. izvjestitelj Ivančić u Lužnici, kot. Zagreb, ovako: „Od 17. na 18. svibnja pao je mraz, koji je nanio veliku štetu osobito vinogradom, svi su bo manje više ofureni, a neki osobito novi nasadi posve su pozebli. Ovaj put se uvjerismo, da će biti muke sa vinogradi na američkoj podlozi u onih naših krajevih, koji su izvrženi češćim mrazovom. Naš trs uciepljen na američkoj podlozi prije potjera i bujnije raste a tiem više i nastrada, dočim naš stari čokot slabije tjera te neće ni toliko nastradati od mraza“. Ovu primjetbu priobćujemo, nadajući se, da će nam i ostala gg. izvjestitelji prijaviti svoja opažanja o tom pitanju.

Da su vinogradi u velike stradali usljed svibanjske mećave i mraza, tuže se izvještaji iz kotara: Perušić Slunj, Dvor, Glina (totalno i mraz), Karlovac, Petrinja (i od pozebe), Pisarovina (i mrazom), Stubica dolnja (mraz), Vrgin most (totalno snieg i mraz), Zagreb (obćina Brdovec, mraz). Po ostalih predjelih zatečenih mećavom bilo je doduše takodjer mehaničkih i ošteta sa pozebe, mjestimice i dosta osjetljivih, ali se ipak neopisuje cielo stanje vinograda, toli slabim, kano iz netom naznačenih kotara. Imamo dapače takodjer iz tih strana po više izvještaja, koji se povrh svega pretrpljena kvara još uvjek hvale stanjem vinograda, poimence ciepljenih. U koliko nisu elementarnimi nesgodami, sniegom, mrazom ili tučom nastradali vinogradi, kažu jih izvještaji, uz vrlo malo iznimaka, rodnimi i vrlo rodnimi. A kraj vrlo dobra stanja onih starih vinograda, koji su se zadnjih godina iole branili od peronospore, ističu s raznih strana osobitom hvalom vinograde obnovljene na američkoj podlozi. Loza i zametci razvijaju se pokraj dosta neprijatna proljeća prebujno i krasno. Tako javlja veleč. g. izvjestitelj Kollay iz Slavetića za obćine Plešivica i Sv. Jana (Ana): „U vinogradih malo štete (od mećave i mraza), a ovi liepo pokazuju; ima ciepljenih trsova sa 18, 25, 40—80 grozdova. Narod se tomu veseli i dobiva sve bolju volju k radu.“ — A iz drugoga kraja, Petrovaradina, piše g. izvjestitelj Uzelac; „Vinogradi su ove godine ponjeli tako obilato, da su dosta česti trsovi, na kojih je moći nabrojiti po 15 do 20 odmetaka (Gescheine)“. Vrlo mnogi izvještaji ističu, da su „crnine“ znatno rodnije nego bjeline, od kojih potonjih neke vrsti vrlo malo odmetaka pokazuju. Prem ovi primjeri, kojih bismo mogli nabrojiti i više, nisu dakako ni s daleka mjerodavnim pravilom, to nam ipak posvjedočuju, da su vinogradi obrodili ove godine, kako jih nisu navikli gledati vinogradari zadnjih 5—6 godina. Mnogo dakako visi o tom, neće li liepih nada osujetiti razne nepogode, neće li trsja oštetiti običajne hladne lipanjske kiše, te bude li se loza postojano branila od peronospore. Prijave, da se je peronospora već pojavila, vrlo su učestale, te se već i obavilo prvo štrcanje po naprednijih gospodarih, ali se neprovadja obćenito, kako se žale žalibože mnogi izvještaji, primjećujući, da se nikako nedadu seljaci nagovoriti na taj potrebiti obranbeni rad. Uz peronosporu opaža se ove godine na više mjesta neobično mnogo Erineuma od trsne grinje; iz Primorja ima jedna prijava o znatnoj množini vinske pipe (Rhynchites betulae); jedna iz kotara Klanjec, da se je pojavila trsna pliesan (Oidium Tuckerii); a veleč. g. izvjestitelj Kučenjak u Ivancu spominje, da su zecevi navalili i na mlado roždje, te da nemilice strižu ciepove po vinogradih.

Mjeseca svibnja slabo se je moglo na zeleno ciepiti, jedno s nepovoljna vremena, a drugo što je bila domaća loza slabo odrastna, te se je morao sav taj rad odgoditi za mjesec lipanj. Zimus ili proljetos iz ruke suho ciepljenom lozom, kao i onom, što se je na licu mjesta po vinogradih na suho ciepila (Standortsveredlung), prilično su zadovoljni oni izvještaji, koji u obće govore ob uspjehu ciepljenja. Na više se mjesta osjeća znatna oskudica plemenitih navrtaka za zeleno ciepljenje il se nemogu u blizini dobiti one vrsti u dovoljnoj količini, što bi jih vinogradar želio ciepiti.

Medjutim se zaraza filokserom postepeno širi i po kotarih Slunj, Sv. Ivan Zelina, Šid i Ilok a bez dvojbe i po ostalih, tek lanjske godine zaraženih kotarih i Primorju, prem nas o tom napredovanju za čudo neobavješćuju dotična

gg. izvjestitelji. U kotaru Iloku padaju žrtvom i novi vinogradi netom posadjeni domaćom lozom, te se g. izvjestitelj nada, da će se sad ipak opametiti i posljednji „nevjerovani Toma“ te prionuti uz američku lozu.

i) Voćnjaci.

Pošto je prošlo prvo kritično doba cvatnje i odmetanja, može se sad o prirodu voća izreći pouzdaniji sud. Žalibože nije ovaj nimalo povoljan. Prvobitne nade u „srednje ruke“ mjestimice „dobru“ „voćnu godinu“ nisu se izpunile. Voća će biti, osim trešanja „malo“, „vrlo malo“, na mnogo mjesta „nimalo“, tako nam poručuju gg. izvjestitelji sa svih strana.

Od ranoga voća nisu kajsije (marilice), lani prerodne, gotovo ni cvale. Breskve, gdje nije lani bilo više ploda nego lista, cvale su i ocvale prilično, te se od nekih vrsti održalo malo ploda, nu zimus je dosta stabala uginulo, osobito po vinogradih zanemarenih posljednjih godina, po kojih se tih voćaka najviše i goji. Trešnje su obilno cvale, te će ove godine biti bez dvojbe naše najrodnije voćke, prem ni one svigdje nedosižu lanjske plodnosti. Od raznovrstnih ranih šljiva, koje su samo mjestimice nešto obilnije cvale, vrlo je malo održalo ploda. Najglavnije nam voće, šljive bistrice, liepo su cvale po predjelih, gdje nisu bile prerodne lanjske godine, te se je bilo nadati popriečno prirodu srednje ruke, ali od toga je vrlo malo ostalo na stablih. Srčike jabuke, koje u nas uz šljivu, jedine dolaze u dalji promet, vrlo su slabo ili nimalo cvale, te se njihova posvemašnja nerodica iztiče po svih izvještajih. Ostalih jabuka i krušaka ostalo je vrlo malo zaplodaka, te će i od njih biti slaba berba. Orasi da su obilno cvali, te će jih, gdje nije bilo sniega i mraza, biti barem izpod srednje ruke, ako dozrije sve što se je odmetnulo.

Toj obćoj nedaći voća da nisu krivi mrazovi, dapače ni ista mećava, koja je zatekla po Lici i gorskom kotaru šljive u cvietu, jer je po zakloništih ostalo nešto ploda, nego „nesretni vjetrovi“, koji su uz dosta nizku temperaturu vladali u drugoj polovici svibnja, te njежne zametke ploda kasnoga voća „ofurili“ i otepli. Tako si bar tumači većina izvještaja uzrok, s kojega se tako naglo sve voće otriebilo do puste praznine.

Na „hrušta“ potužila su se samo cigla dva izvještaja, jedan iz ličko-krbavske županije (Brinje), a drugi iz Sriema (Čerevića, g. kult. viećnik Pera Nikolić). Ni gusjenice nisu baš nigdje s proljeća dodijavale po voćarih, valjda s toga, što su po opažanju g. izvjestitelja F. J. Zorka svi zapredci gusjenica bili temeljito razčihani i iztriebljeni gladnimi ptičicami. Ali zato prijaviše gg. izvjestitelji Kreppe i Sacher, da silno štete žirom i bukvicom rodne šume gusjenice i to prelci: Gastropacha neustria i Liparis chrysorrhea. Po izvještaju g. izvjest. Čičigoja pojavila se krvna uš (crvena, grimizna) Schiconeura lanigera na Sušaku, po onom veleč. g. Matkovića u Gradini, i to u znatnoj mjeri, da je se nije moći obraniti; g. Matijevića u Bogdanovcih (škrletna uš na jabukah, tamane ju vapnom); dočim g. izvjest. Sip u Petrijevcih napominje uz zelene i crvenih ušenaca, te nije izvjestno, da li se pod tim crvenim ušencem nekrije Schiconeura lanigera, koju po novinah takodjer crvenom ili grimiznom uši nazivlju, nepovodeći se za njemačkim „Blutlaus“. Ovomu se može još dodati, da se je pojavila ta škrletna uš i u gradu Zagrebu po nekojih vrtovih a brane se lysolom.

j) Stoka.

Prem se je stoka počela na nešto izdašnijoj paši oporavljati, osim u predjelah inundiranih u Posavini i Podunavju, gdje nemože na pašnjake, i prem nevlada nikakva kužna bolest, ipak ima ovoga puta više izvještaja, koji javljaju, da je bilo kvara na stoci.

Već je pomenuto u III. glavnom izvještaju, da su za vrieme mećave bili na mnogih mjestih, poimence u ličko krbavskoj županiji, prisiljeni gospodari krmiti svoje blago polamanim mladjem i otresenim lišćem voćaka, a poslje mećave tjerati stoku na mrazom ofurenu pašu, pak sad se odanle dojavljuju zle posljedice takva krmljenja. Tako hranjeno blago poboljevalo je, a dosta glava i poginulo u občinah Medak, Podlapac, Vrhovine, Gračac i Perušić, a osobito u potonjoj obćini bilo je velike štete. Veleč. g. izvjestitelj Kovačić iztiče naime, da su riedki gospodari, kojim nije barem po jedno govedče parnulo, a ima dosta takovih, kojim je poginulo i po pet glava.

Stoka nalazeća se u Bosni na prehrani takodjer da poboljeva, te počima i pogibati, kako javlja g. izvjest. obćine Sibinj, dočim dva izvještaja iz kotara Zemun izrično kažu, da je dosta blaga skapalo upravo od gladi i to u obćinah Kupinovo i Surčin. Da je blago još uvjek s oskudice paše slabo i mršavo, dojavlja se i ovoga razdobja iz nekih obćina kotara: Zemun, Vukovar, Šid, Mitrovica, Osjek, Brod, a biti će, sudeći po izvještajih, tako i po cieloj gotovo ličko-krbavskoj i po velikom dielu modruško-riečke županije. U obćini Križ istoimena kotara poginulo je nekoliko goveda i na bedrenici, ali su slučajevi bili i ostali sporadični uz poprimljene i provedene mjere opreznosti. Krmad (jesenaci) poboljeva i dosta često pogiba po obćinah Glina II., Šljivoševci, Koška (od grlice) i Grgurevci. Za vrieme mećave poginulo je što s nestašice krme, što od studeni ipak ponajviše ovaca i janjadi po Lici-Krbavi i gorskom kotaru. U samih Ledenicah na Velikoj Kapeli, kotara Novi poginulo je za toga nevremena preko 100 glava ovaca, 2 konja i 2 osla a u obćini Drežnik kotara Slunj da je takodjer mnogo ovaca i janjadi propalo. Gubitci ovi da su tiem osjetljiviji, što je i onako siromašnu žiteljstvu osakaćen sav poljski prirod, a ina mršava stoka neima nikakve prodje.

Perad je pogibala u obćini Stupnik kotara Samobor i u obćini Kraljevec kotara Klanjec na „jetrenici“.

Sa cienami svoje stoke zadovoljno je, pače se hvali samo Zagorje, koje podržava skoro neprekidnu živahnu trgovinu svojega većinom alpinskoga blaga sa susjednimi pokrajinami pa i dalje prama zapadu uz dobre ciene; ljudi prodavaju pače i sve što je ljepšega podmladka junadi i ždriebadi, poimence pincgavske krvi, na uštrb domaćega govedarstva i konjarstva. I križančad krmadi sa englezkimi pasminami vrlo se živahno preko granice trži i izvaža iz

Zagorja. To dakako nije od takih posljedica po svinjogojstvo, kano što je izvoz ponajljepše junadi i ždriebadi po ove dvie grane žiivinogojstva, jer valjana gojna materijala krmadi ostaje još uvjek dosta u zemlji za prihranak.

k) Nadnice.

Koliko nam je stiglo uporabivih naznaka o nadnicah, koje su se plaćale za razne poljske i vinogradarske radnje, bilježimo jih ovdje nadajući se, da će nam gg. izvjestitelji priobćiti, čim nastane hora kositbi krmnoga bilja, livada i žitarica, i podataka o nadnicah za te posebne radnje. Upozorujemo gg. izvjestitelje, osobito one u Slavoniji da su nam još uvjek dosta nepodpune naznake o nadnicah, koje se plaćaju bilo u gotovu novcu, bilo kojim udielkom ⸗ naravi, kod kositbe livada, kod žetve i vršitbe. Osobito kad se potonja obavlja kojim strojem, raznolike su nadnice radnika oko stroja spram onih prostih težaka i težakinja, što no obavljaju sporedne poslove, pak s toga molimo, da se specificiraju nadnice po vrstih rada, a da se nezaboravi dodati i najamnina za stroj uz naznaku vrsti stroja, da li je naime ručno mlatilo, ili mlatilo na vitao (Göppel) ili parnim motorom kretano mlatilo. I vinogradarske nadnice još su nam u našoj sbirci dosta slabo zastupane za razne krajeve domovine, a o raznih nadnicah oko berbe gotovo niti neimano podataka.

I. **Županija Lika Krbava**: 1. kotar Brinje: težak 50 nvč.: težakinja 20—25 uz, težak 80 nvč. bez hrane. 2. kotar Perušić: obična nadnica 25—33 nvč. uz, 50—66 nvč. bez hrane.

II. **Županija Modruš Rieka**: 1. kotari Čabar i Delnice: mužkarcu 50 novč. ženskinji 25 novč. i hranu vrlo dobru; bez hrane mužkarac dobije 1 fr ženska 50 nč. 2. kotari Ogulin i Slunj: obična nadnica uz obskrbu 25—33 nvč., bez obskrbe mužkarcem 50—70 nvč., ženskinji 40 nvč., djeci 20 nvč.

III. **Županija Zagreb**: 1. kotar Glina, obć. Glina I.: nadničar 50 nvč. uz, 70—80 nvč. bez hrane. 2. kot. Velika Gorica: nadnica uz trokratnu hranu 50—60 novč ; plug po jutru 4 5 for. i hranu; kosac 1 for. 20 novč. bez, a 90 novč. do 1 for uz hranu. 3. kot. Jaska: nadnica 25—33 novč. uz, 50 novč. bez hrane. 4 kot. Karlovac: nadnica 50 nvč. uz, 80 nvč. bez hrane. 5. kotar Kostajnica: nadnica 33 nvč. uz, 50—60 nvč. bez hrane, ali svedj po 2 čaše rakije za napitak; u 3 obroka kriepke hrane, o podne i mesa. 6. kot. Petrinja, obć. Hrastovica: 80 nvč. nadnice bez hrane, ali 2 napitka rakije; kosac na dan 1 for. i 2 napitka rakije; plug 5 for., brana 2 for., valj ako uztreba 1 for. 20 novč. sve po katastr. jutru; dvoprežna kola sa 2 težaka 4 for. na dan. U ostalih obćinah toga kotara dobije se težak uz nadnicu od 25—33 nvč. uz dobru hranu. 7. kot. Samobor (Stupnik): nadnica 33—40 nvč. i obskrba. 8. kot. Stubica: nadnica 33—35 nč. uz hranu; 40—50 nč. bez svega; orač 4—6 for. i hranu; 7—9 for. bez svega po jutru. 9. kot. Sisak: nadnica 50 nč. uz hranu, a kosac 1 for. i obskrbu.

IV. **Županija Varaždin.** 1. Kotar Klanjec obćina Kraljevec: nadnica 35 novč., uz tri obroka hrane, dan oranja 6—7 fr. bez svega, u obćini Klanjec pako stoji nadničar 40 uz trokratnu hranu a bez hrane 50—60 novč. 2. Kotar Krapina, obć. Krapina 50 novč. nadnica bez svega. 3. Kot. Ludbrieg, obična nadnica 30—40 novč. bez svega, u obćini Gjelekovec pako 50 novč. uz trokratnu hranu. Dan oranja plaćao se je u toj obćini po 5 for. 5o novč. do 6 fr. bez hrane, a u obćini Martijanec po katast. jutru 2 fr. uz hranu blagu i oraču, uz to potonjemu $^1/_2$ l. vina o podne. Kosac dobiva obično 1 fr. nadnice bez svega. 4. Kot. Pregrada, mužkarac 35—40 novč., ženskinja 30—35 bez svega: kosac 60—80 novč. bez hrane; ali se dogadja, da se mora i običnomu nadničaru na dan platiti i po 50 novč. nadnice. 5. Kot. Zlatar (Zajezda), oraču se po rali ljetos rado plaćalo i po 5 for. uz podpunu obskrbu ljudem i blagu, jer je zavladala oskudica na teglećem blaga, te su si isti cigani zaslužili oranjem liepih svotica.

V. **Županija Bjelovar-Križevci.** 1. U kotaru Križu plaćalo se težaku 45 novč., a u kotaru Križevci po 59 novč. nadnice uz trokratnu hranu, te se je u potonjem kotaru vrlo težko moglo dobiti nadničara. Tuj se uz podpunu obskrbu jedva našao kosac po 80 novč. i $1^1/_2$ l. vina. 2. Grad Bjelovar: nadnica 50 novč. i trokratnu hranu; 70 novč. bez svega. 3. Grad Ivanić i okolica: kopač 50 novč. uz 80 bez hrane; kosac 1 fr., cielu obskrbu i 1 litru vina; sušioci 40—50 novč. i običnu hranu u 3 obroka.

VI. **Županija Požega.** 1. Kotar Brod: nadnica 40—60 novč. i hranu, 80 novč. do 1 fr. 10 bez hrane, ali tad se obično daje 2 dl. rakije: plug na dan po 2 fr. 50 novč., hrana blagu i oraču i potonjemu 2 dl. rakije. 2. Kot. Gradiška (Nova Gradiška): mužkarac dobiva 70 novč., ženskinja 60 novč. nadnice, svakomu preko dana po $^1/_2$ l. rakije bez hrane. 3. Kot. Pakrac (obć. Pakrac): jedno katast. jutro livade pokositi, posušiti i uplastiti na livadi 4 fr. i 4 l. vina. Volovski dvopreg na 1—3 km. daljine, natovariti, odvesti i iztovariti 1 fr. 4. Kotar Požega: nadnica 50 novč. i hranu, ili 60—70 novč. bez hrane, ženskinjam po 10 novč. manje. Ali u obćini Kaptol stoji radnik, te se težko i dobije 80—100 novč., doduše bez hrane ali uz tri napitka rakije. U obćini Pleternica dobiju kosci po katast. jutru 3 fr. 50 novč., 2 litre i 1 lit. rakije. 5. Grad Požega: obični težak 1 fr. bez napitka, 80 novč. uz napitak, hrane nedobivaju.

VII. **Županija Virovitica.** 1. Kotar Dolnji Miholjac (Šljivoševci): težak 50 novč., težakinja 40 novč. bez hrane. Oranje po katast. jutru 4 for., a za drljanje i sijanje 1 fr. 2. Kotar Našice: U obćini Koška 40 novč., u Feričancih 80 novč., u ostalih obćinah 60—70 novč. bez hrane, dobivao je ovoga roka obični nadničar. 3. Kotar Osjek: U obćinah Čepin, Harastin, Ernestinovo i Dalj nadnica iznosi 40—50 novč. bez obskrbe, u potonjoj plaćalo se za kositbu 1 kat. jutra repice 2 fr. 50 novč. bez svega. Po ostalih obćinah bila je nadnica mužkarcem 70—80 nvč., bez svega. 4. Kotar Slatina, obćina Nova Bukovica: nadnica 70—80 novč. bez hrane; obćina Miholjac gornji i Sopje kod sijanja kuruze se plaćalo 50 novč. nadnice mužkarcem, ženskinjam 40 novč. bez svega; dočim se u ob-

ćinah Slatina i Sladojevci uz tri napitka rakije plaćalo nadničarom 50 do 60 novč. 5. Kotar Virovitica, obćine Čalma i Pivnica: kopač 50 novč. bez svega, dvoprežna kola na dan 1 fr. 50 novč. do 2 fr.; plug 4 fr. po kat. jutru.

VII. **Županija Sriem.** 1. Kotar Ilok, obćina Ilok: nadnica 50 novč. uz 70 novč. bez hrane; obćina Erdevik: nadnica varijira od 60—120 novč. bez svega; (*nije li potonja od 120 novč. nadnica kakova kvalificirana radnika, n. p. kosca, rezača u vinogradu itd.?*) 2. Kotar Irig, obćine Kamenica i Ledinci: nadnica od 60—100 novč. bez svega. 3. Kotar i trg Ruma: nadnice od 50—60 novč. mužkarcem, 40 novč. ženskinjam bez svega; kosci 60 novč. i 3 dl. rakije. 4. Kotar Vinkovci, obćine Mikanovci i Ivankovo: nadnica 40 novč. uz 80 novč. bez hrane; kosac 80 novč. uz 120 novč. bez hrane. 5. Kotar Vukovar, obćina Bogdanovci: kopači 50—60 novč. uz obskrbu. Grad Petrovaradin: nadničari 70—80 novč. bez svega.

l) Različite viesti.

Kadšto nalazimo po izvještajih gospode st. gosp. izvjestitelja i takvih viesti, koje nebi spadale pod nijedan naslov naših glavnih izvještaja, jer se netiču neposredno gospodarskih prilika o kojih se pod timi naslovi izvješćuje. Ipak zaslužuju mnoge takve viesti da se zabilježe, jer razsvietljuju i u koje čem objasnjuju gospodarsko stanje naroda. Jedan jim je dio obćenitije naravi, te pokazuje, kako nastoji seljak gospodar, da naknadi manjak jedne grane gospodarstva drugom kakvom privredom, kako se dakle pomaže, da si osjegura obstanak ili ublaži obće postojeće neprilike. Druge pako objasnjuju suvislost raznih grana gospodarstva i u maloga posjednika, dočim treće priobćuju navike, običaje i razne predsude, koje spadaju medju glavne uzroke, s kojih boluje gospodarstvo u seljaka, te s kojih se toli sporo i težko odlučuje seljak na bilo kakvu naprednìju poboljšicu, njemu uvjek zazornu i sumnjivu novotariju. Držeći takve viesti dosta zanimivimi i poučnimi, priobćujemo u ovom izvještaju nekoliko njih, te jih kanimo i u buduće donositi, da tako i s te strane promičemo poznavanje svihkolikih gospodarskih prilika, u kojih seljak ratar živi, i neprilika kojimi se bori.

1. **Filoksera učinila seljaka trgovcem.** Kotar Pregrada, obćina Hum na Sutli, po izvještajih od 30. prosinca i 30. siečnja g. izvjestitelja pl. Kunovića u Poljanovcu. Seljak je u ovom području svojim ratarstvom na vrlo nizkom stepenu, a odkada mu je filoksera uništila vinograde, nekdašnje mu glavno vrielo privriede, uvjerio se je, da mu oranica sama nemože davati dosta prihoda, a obnovljeni vinograd da nije zanj na skorom domaku, pak s toga obradjuje mnogi jedno i drugo tek od običaja, da nebude rugla u selu. Uz posvemašnju nestašicu vinskoga priroda valjalo je jesenas računati i sa nerodicom kuruze, glavne hrane ovdješnjega seljačtva, te se već od Božića, kod mnogih i prije, morao manjak kuruze kupovati. Računajući uz drugu hranu na dušu i godinu 210 litara kuruze, taj je manjak po glavi poprieko iznosio najmanje 108 litara, ili po ovdješnjoj cieni 6 for. 48 novč. u novcu. Pokraj sve te oskudice ipak je podpuno pokrita tekuća dužnost izravnih poreza, odplaćen znatan dio zaostataka i namiren u dostatnoj visini propis ostalih vrsti poreza i nameta, a materijalno je stanje seljaka povoljnije, nego li je bilo prije jednoga decenija, te se u cielom može uzeti, da seljak napreduje. Dok je imao seljak vina kod kuće, morao ga je prodati trgovcu „polovnjak“ (283 l.) po 8—10 for., pa koja mu korist od toga? Vino je bilo jeftino, utržak malen, nedostatan da pokrije potrebe, a seljak, da si razbije brige kako će namaknuti manjak, zalazio bi u krčme, koje su bile pune svieta, te bi tuj u družtvu drugova protjerao kroz vazda suho grlo i ono malo novaca, što jih je utržio. Danas su krčme prazne a u seljakâ nadje se i grošâ. Odkuda taj preokret? Seljak bacio se je na trgovinu i marvogojstvo, prem mu je potonje jako primitivno, postao je štedljiv, pače škrt. Osnutkom štedionice nadala mu se prilika, da dodje do zajma, ako i nisu uvjeti tako povoljni, kakvi su n. pr. kod Raiffeisenovih predujmiona. Prama visini dobivena zajma kupuje krmad i junad, ili odraslo blažče, te opet preprodaje, često isti dan na jednom sajmu po dva tri puta, riečju trguje što više može, te si namakne tako dobit, odplati dug i steče vlastitu makar čednu glavnicu, koju promeće od sajma do sajma. Koji nema vjeresije, ode u grad i kud drugud na nadnicu, uštedi koji groš, kupuje tuke, pilad i jaja, pa trguj najprije s peradi, dok se glavnica nepoveća, te uzmogne trgovati i većim blagom. Tako rade ne samo odrasli, nego i isti dječarci, a što je glavno naviknu cieniti vriednost novca i štediti, pak se možemo nadati da će po vremenu i većim marom i uspjehom moći nastojati i oko obnove vinograda oni, koji su jih nekoč posjedovali. Evo tako je došlo do toga, da malo kojega vriednijega danas boli glava, odkuda mu novac za daće i kuruzu, koje može danas kupiti mjerov (61 l.) po 3 for., dočim je prije jednoga decenija morao plaćati vagan po 5 for. u gotovom a po 7—10 for. na vjeresiju.

2. **Gnoj izvežen mjeseca veljače nekoristi, — predsuda.** Akoprem je vrieme mjeseca veljače bilo povoljno za izvažanje gnoja po saniku, te se je taj posao glasom naših izvještaja vrlo revno obavljao po svih stranah zemlje, ipak se to nije činilo u nekih obćinah kotara Glina, kako priobćuje dotični g. izvjestitelj, jer da tuj seljaci gataju, da gnoj izvežen ovoga mjeseca na njive ili vinograde nedaje nikakove koristi, nego ostaje nepretvoren ciele godine u zemlji.

3. **Pir i pirovanje, skupo dugovanje.** Po potankom računu velečast. gosp. izvjestitelja obćine Čazma stoji u njegovu kraju i osrednje imućnu seljačku kuću odprema pira i to jedino hrana i piće daleko preko 60 for., a sa 50 for. jedva da može i siromašniji odpremiti svatbenu gostbu, i to sve se zove „čednim“ pirom u ovo oskudno vrieme. Prvi dan časti zaručnica, a drugi dan mladenac tako dugo, dok se neizkapi i zadnja kap razpoloživa pića; najmanje $^1/_2$ hl. vina, i $^1/_4$—$^1/_2$ hl. rakije — tad se dade znak na rastanak. Oboje stoji dakle pirovanje, jelo i pilo, neobzirući se na druge troškove 100—150 for., a da čast nije nego sjenka nekadašnjega svatovanja. Tuj se već sad piruje samo dva dana, no ima još uviek i četverodnevna svatovanja uz doista čudnovate običaje, kako dokazuje sljedeća viest, koja nam je stigla od jednoga g. izvjestitelja iz Banovine, kotara glinskoga, a glasi doslovce: „Koncem mjeseca studenoga zabavljalo se i svatovi, kojih je ove jeseni bilo dosta, — jer je rakija urodila. Žalibože pokraj

svega siromaštva i ovolike nerodice kruha, još narod nije došao do uvjerenja, kako su vrlo štetni običaji četiridnevnoga svatovanja, pa k tomu, kad dovedu mladu kući mladoženjinoj, drže za neku diku, što polupaju i sasvim potaru prozore (i staklo i drvo), sruše vrata, peć itd. Jedan mi mladoženja sutradan reče: što ću kod kuće, kad su mi sve prozore, vrata itd. porušili i potrli; sad mi netreba ni mlade ni ništa".

4. **Nerodica kuruze, zaprieka regeneracije vinograda.** Ima s više strana prijava, da se je prošle jeseni manje tla pripremalo po seljačkih vinogradih za nove nasade nego li se namjeravalo i snovalo, samo s toga, što je osjetljivo izdala kuruza. Vinogradari seljaci namjeravahu prikupiti po jedno krmče više nego li obično, utoviti ga i prodati, da si namaknu gotovine za nabavu američke loze. Nu prošle se jeseni to nije moglo izvesti, jer je toli malo bilo kuruze, da mnogim nije doteklo ni za svakdanju hranu, a kamo li za tovljenje krmadi u ime „špekulacije" ili nabave američke loze. Pak s toga se nije rigolalo po vinogradih, a mnogi i mnogi, kupujući kuruzu sebi za hranu, ostao je i bez „smoka" i „začina" za kuću. Nerodica kuruze, već je dakle sama po sebi zategla u mnogom kraju za cielu dugu godinu obnovljivanje vinograda.

5. **Cikorija i pšenica.** Odkada je u Zagrebu osnovana tvornica za proizvadjanje surogata kave, imali smo prilike pod naslovom „Trgovinsko bilje" češće spomenuti, da se pokusa radi u raznih predjelih počela gojiti i „Cikorija" ili vodopija (Cichoria Íntibus) te smo mogli kadkad tek navesti, kako ta novo uvedena biljka napreduje. A kako su se „plaćali" po jutru ti pokusi, o tom evo priobćujemo što nam je prijavio g. izvjestitelj Vinko Peschke mladji u Cerju, obćine Vidovec, varaždinskoga kotara, svojim izvještajem od 28. studenoga 1894. On piše ovo: „Cikorija, prem nije dobro stajala, dala je „čistoga" prihoda po jutru 70 for.; dočim je pšenica, koja je dobro urodila sipala po jutru 10·5 q, što čini „brutto" prihod od po prilici 65 for., a gdje su izdatci?"

6. **Topinambur ili Čičoka** (Heliànthus tuberosus). Kako u gospodara živinogojca nikada neima na pretek razne krme, nego se češće sbiva, da mu s nerodice samo jedne od krmnih bilina prieti oskudica krme, priobćujemo, što o toj biljci javlja izkusan gospodar g. izvjestitelj Eduard pl. Reichel, okružni upravitelj dobra u Višnjici: „Silna oskudica krme, koja je ove godine zadesila gospodare, nuka me da jih upozorim na topinambur, koji je bez ikakve štete prezimovao u zemlji na polju, gdje sam ga lanjskoga proljeća posadio u razmaku od 24 palaca. Ovoga sam ga mjeseca (travnja) vadio i konjem i volovom pokrmio, a osobito ga vole svinje, koje si same izruju gomolje, svakako hranivije nego li su bilo koje repe ili blitve. Ja sam ga dobio po katastr. jutru 25 vozova po 10 q, dakle 250 q dašto na dobroj zemlji. Osobito dobro uspjeva na „podravskom" tlu, dakako ocjeditu; pjeskovita zemlja nije za topinambur, pošto već prve godine iztroši svu snagu tla, te onda ostaje druge godine sitan. Svakako da čičoka sa svoje lake težatbe, izdašna priroda i dosta snažne hranivosti zaslužuje, da joj se obrati što više pažnje u krugovih gospodara.

J. B.

III.

Živinogojske prilike

(Goveda, ovce, konji i krmad)

koncem godine 1894.

Nastavak 2.

IV. Županija Bjelovar-Križevci.

1. **Kotar Garešnica,** izvjestitelj g. kot. veterinar Bogoslav Ljevačić: 1. Pasmine i njihova primjerenost, a) Goveda: Domaća je bagra govedâ malena, poznata pod imenom „bušaci", koja se oplemenjuje mölltalskom pasminom osobito u obćini Hercegovac, gdje su ta goveda i njihova križančad medju naseljenici vrlo razširena i obljubljena, dočim u obćini Berek vole oplemenjivati podolskom krvi. Bikova ima svaka obćina u dovoljnom broju ponajviše križančadi mölltalske pasmine, osobito hercegovska obćina. Po mnijenju g. izvjestitelja da bi bila za križanje prikladnija pincgavska pasmina manje bagre, nego li što je mölltalska, jer se opaža da se mölltalci teže aklimatizuju a osobito kravam da neprija podnebje

b) Konja: Od konjskih pasmina razlikuju se u ovom kotaru dvie vrsti, i to „domaća" lagana, odgovarajuća magjarskoj domaćoj prostoj pasmini (ungar. Langschlag) mongolskoga poriekla. Konji su ove pasmine maleni, popriečno 120—135 cm visoki, al se odlikuju svojom žilavošću i živahnim temperamentom. Uz pomnjivi izbor valjanih pastuha zemaljskih kao i privatnih oplemenjuje se ova mala pasmina sve to više miešanjem što arapske, što englezke krvi. Križanci su vrlo liepe vanjštine, uztrajni, narastu u vis do 150 cm i više, naravno uz valjano gojenje i dobru hranu za mlada. Liepi eksemplari oplemenjene pasmine nalaze se u obćini Hercegovac, većinom kod naseljenika. Druga pasmina no vrlo riedka, jest takozvana „štajerska". Nešto je teža, al to nisu pravi „Štajerci" već kri-

žanci domaće oplemenjene pasmine sa Lipicanci, dakle takodjer konji tople krvi. Konjogojstvo povoljno napreduje uz licenciranje privatnih pastuha i porabu zemaljskih pastuha, od kojih se po pet svake godine razmješćuje po kotaru.

c) Krmadi: Gojenje krmadi vrlo je razgranjeno, a goje se dvie pasmine „domaća prosta" *(da li šiška ili bagun?)* i plemenitija turopoljska, poznata pod imenom „Klapani", koje potonje ima najviše u obćini Vukovje. Za oplemenjivanje svinja preporuča izvjestitelj englezke pasmine Yorkshire ili tvrdju Berkshire, i to da se pare sa plemenitijom pasminom „Klapani".

d) Ovce se slabo goje u kotaru. Ima jih po obćinah Vukovje, Garešnica i Berek, te su većinom proste gladko runaste pasmine „pramenke" (Zackelschafe). Po brdskih selih obćinâ Berek i Vukovje goje takodjer i oplemenjene ovce, takozvane „birke" dobrim uspjehom.

2. Timarenje: Stoka je dosta slabo timarena, jer oskudica krme vlada prečesto po cielom kotaru osobito kod starosjedilaca. Livade i pašnjaci s veće su česti baroviti i daju kiselu krmu, s kojom se uz to postupa dosta nerazborito. Ljudi da odviše prodavaju siena, koje se poslje mora opet kupovati dvostruko skuplje. Sva je sreća, da se producira dosta slame, koju po primjeru doseljenika sječkaju, te se tako blago ipak bolje prehranjuje nego li prije, prem još uvjek dosta slabo hranjeno prezimljuje i mršavo zalazi u proljeće. Pokraj slabe zimske krme nepazi se na izbor valjanih razplodnih životinja (Zuchtthiere), a podmladku se neposvećuje ni hranom ni njegom potrebita briga, te se s toga i slabo razvija, pak tako slabo razvit pripušta još i prerano na razplod. Vrlo su riedki gospodari u kojih bi bilo sgodnih staja, i koji bi pazili, da jim je stoka čista i redjena. Da se podigne stočarstvo, trebalo bi više sijane krme, boljih staja, poboljšanih livadah i pašnjaka, bolje njege i više pazke podmladku.

2. **Kotar Grubišno polje**, po izvještaju kr. kotarske oblasti, 1. Pasmine, a) Goveda: U obćinah Grubišnopolje i Ivanovo selo goveda su „domaća" podolske pasmine, koju zovu u potonjoj obćini „seki" i male bagre te pasmine, koja su poznata pod domaćim nazivom „buše". U obćini Grdjevac zovu domaće govedo „brdskom" pasminom. Ova se goveda goje čistokrvno, ali od novijega doba ima po svih obćinah sve to više križančadi domaćih pasmina ponajpače sa mölltalskom a u obćini Grubišnopolje i sa „simmentalskom" pasminom. Ova obćina naime uzdržaje uz bikove mölltalske i dva bika križanca simmentalske pasmine. Obćina Ivanovo selo ima 5 bikova mölltalpincgavske pasmine, prelazeći obnovom krvi na potonju pasminu, od koje su mölltalci posebna bagra, a obćina Grdjevac držala je 5 bikova mölltalaca, od kojih je medjutim samo jedan ostao g. 1894 sposoban za razplod, dočim su se drugi sbog težine morali prodati. No podmladka ima dovoljno od tih razplodnika. *(Molimo ondješnju gg. izvjestitelje, da izvole prigodom razjasniti, da li se ima pod nazivom „brdska" pasmina razumjevali sbilja šareno planinsko blago maloga soja, ili je to samo mjestni naziv za malu bagru podolsku, koja se drugdje zove „male", ili „bosanske" buše?)*

b) Konja: Za konje se izkazuje, da su u obćini Grubišnopolje potomčad domaćih kobila i zemaljskih pastuha, u obćini Ivanovo selo „bušaki" laki različite pasmine, a u obćini Grdjevac „brdske" pasmine maloga uzrasta, te bi i tuj trebalo potanjih naznaka, da se uzmogne odrediti, da li su ti „bušaki" istovjetni sa posavskim konjem, koji se takodjer nazivlje „bušakom", a oni „brdski" laglje gradje, one bagre koju zovu po Slavoniji istim imenom ili „krajiškim", „bosanskim" konjem. · Privatnih licenciranih pastuha neima, već se upotrebljuju za oplemenjivanje zemaljski pastusi, po 3 svake godine.

c) Krmadi: Svinje domaće jesu u obćini Grubišno polje „rudaste" i „klapave", u obćini Grdjevac jih zovu „rudani" te su većinom bielih šćetina, a u obćini Ivanovo selo goje vrlo tovne svinje, što jih nazivlju „baguni", koji da su „klapasti" pomješane pasmine. Ni tuj se bez potanjega opisa nemože ino o pasmini tih svinja razabrati, nego da su razna križančad u prve dvie obćine na podlozi šiške sa mongolicom (poput turopoljske), a u potonjoj valjda sudeći po iztaknutoj lakoj tovnosti i imenu „bagun", proizvod svih trijuh naših domaćih pasmina: bagun × šiška × mala mongolica.

d) Ovacah: Po obćinah Ivanovo selo i Grdjevac drže samo ovce „vlahinje" (Zackelschafe) a u obćini Grubišno polje ima i „birkâ".

2. Timarenje: Sbog velikoga useljivanja Čeha, Moravaca, u novije doba i Magjara u ovaj kotar ponestaje sve to više pašnjaka i izpustâ, te je narod prisiljen, da stoku hrani manje više na jaslih, poimence u obćini Ivanovo selo, a donekle i u ostale dvie obćine, pak s toga mora prilagodjivati broj stoke razpoloživoj krmi. Stoka se po tom i prilično dobro timari. Sve napomenute pasmine da odgovaraju svrsi i gospodarskim prilikam.

3. **Kotari Križ i Kutina,** izvjestitelj g. kotarski veterinar Vilim Rosina. 1. Pasmine, a) Goveda: U oba kotara goji seljačtvo najviše domaća goveda, malu bagru podolskoga roda, koju nazivlju „buše". Ta se bagra nastojanjem oblasti i gospodarske podružnice oplemenjuje križanjem sa mölltalskom pasminom. Moslavačko vlastelinstvo goji osim buša i veliku podolsku pasminu. Obćine i podružnice drže bikove mölltalce, ali bi se broj plemenitih razplodnika morao povećati, da bude napredak obćenitiji. Do sad je uspjeh križanja dosta povoljan.

2. Konjâ: Konji su pasmine „posavske", koja se oplemenjuje zemaljskimi pastusi, kojih bi trebalo više, prama broju za razplod sposobnih kobila.

3. Krmadi: Od krmadi se goji bakonjska pasmina, koju narod nazivlje „baguni", a u nekojih predjelih *(u kojih obćinah?)* i turopoljskih pasmina. Osobito dobro uspjeva krmad u obćini Čazma, pošto ima prilike za žirovinu te je tuj i promet svinjami veoma znatan. *(Koje su bagre te svinje?)*

d) Ovaca: Ovce se na malo goje i to samo u kutinskom kotaru bagre ugarske vitoroge pramenke (Ungar Zackelschaf).

2. Timarenje. Narod najbolje timari svoje volove i to dobrom krmom, te su volovi križančad mölltalaca

i buša vrlo liepi i kriepki, dočim slabo timare krave, pošto nemogu mlieko unovčiti. Stoke ima u seljačtva još uvjek i pokraj svih uputa prema krmi previše, prem se i u tom pogledu opaža neki napredak. Sve pasmine odgovaraju gospodarskim i prirodnim prilikam ovih kotara.

4. **Kotar Bjelovar,** izvjestitelj g. županijski veterinar Julijo König: 1. Pasmine, a) goveda: su največim dielom križanci mölltalske pasmine. Samo u obćinah, gdje neimaju takovih bikova *(koje su to obćine?)*, odgaja se ugarska (česka) ili mala siva podolska pasmina, dakle govedo podolske skupine. Najviše križane mölltalske pasmine ima po obćinah Ivanska i Štefanje.

b) Konja: Konjarstvom bavi se nešto više žiteljstvo obćina Severin, Rača, Velika Pisanica, Kapela i Trojstvo, dočim u ostalih obćinah manje posvećuju mara toj grani živinogojstva, baveći se više govedarstvom. Domaća se pasmina *(kojega je tipa?)* oplemenjuje zemaljskimi opasači, i bolje bagre ugarskimi privatnimi pastusi.

c) Krmadi: Krmadastvo jost u nekih obćinah *(kojih?)* toga kotara glavna privrieda gospodarska, a goje „bagune" i križančad turopoljske pasmine. U obćini Gudovac ima i nerasta „Yorkshire", koji se za razplod dosta rabe, te će za koju godinu biti i englezkoga podmladka dovoljno.

d) Ovaca: Ovčarstvom se bave u ovom kotaru vrlo malo. Pojedinci u obćinah Trojstvo, Severin i Pisanica odgajaju tako zvane „finokratkovunke" *(da li merino?)*, dočim u obćini Farkaševac nekoliko vlastnika goji „kratko prostovunke", tako zvane „birke".

2. Timarenje: Stoka je u obće upućena na pašu, samo oni koji se bave prodajom, hrane ponešto u staji i to najbolje volove, kojim se osim krupne krme (Rauhfutter) u obćinah Ivanska i Štefanje podaje i kuruze. U pravilu ima više stoke nego krme, a napredak navlastito konjogojstva u velike spriečavaju loše staje, koje su prenizke, tamne, nepotaracane, te vrlo štetne po zdravlje i razvitak osobito podmladka, nedostatatak, koji se žalibože neće moći ukloniti ni za mnogo godina, jer da je pučanstvo osiromašilo.

5. **Kotar Gjurgjevac,** izvjestitelj g. kot. veterinar Rudolf Brusač. 1. Pasmine: a) Goveda su u seljačtva većinom podolske pasmine, koju narod zove domaćom ili „seki". Tek u gdjekojega gospodara ima križanoga blaga i to mölltalske krvi.

b) Konja: Konji se domaće bagre oplemenjuju zemaljskimi pastusi. *(Nije li ta domaća bagra tipična, koju bismo mogli nazvati podravskom, ili je tip ugarske proste pasmine (Landschlag ungar.) ili je nalik na bagru susjednoga medjumurskoga konja? Molimo za razjasnjenje ili bar za naznaku, koje su pasmine zemaljski pastusi, da se po tom može zaključiti na domaću bagru.)*

c) Krmad je pasmine „bakonjske" (pravi baguni).

d) Ovaca ima malo, i to je obična domaća pasmina (Landschaf). *(Da li je taj „Landschaf" birka ili pramenka?)*

2. Timarenje. Od sve stoke ponajbolje timare konje, koji se većim dielom hrane u staji, dočim su goveda više upućena na pašu, u ovih stranah dosta slabu. Krme se doduše prilično producira sijanjem djeteline i grahorice, ali ipak premnogi drže više stoke nego li mogu prehraniti. Svakako je konjogojstvo najnaprednije od svih grana živinogojstva. Nekoje obćine *(koje?)* uzdržaju bikove mölltalske pasmine, a ima i pastuha plemenite krvi u privatnikâ, dočim nitko nedrži plemenitijih nerasta ili ovnova za razplod. *(Molimo za obavjest, da li se mölltalci rabe za križanje i sa velikom ugarsko-podolskom pasminom i kojim uspjehom, ili se križaju sa „bušami?)*

5. **Kotar Koprivnica**, izvjest. g. kot. veterinar Sl. Lutarić: 1. Pasmine. a) Goveda: Domaća je pasmina goveda po cielom kotaru podolska, bielo-sive dlake, „seki" zvana, od novijega doba izprekrižana ponajviše mölltalskom, po obćinah Peteranec, Novi grad i Gola takodjer i simmentalskom, jer sve obćine uzdržaju uz „seke" bikove mölltalske, a potonje tri i simmentalske pasmine. Kričančad uspjeva povoljno, samo u obćini Peteranec su goveda u obće manje vriedna, jer da se žiteljstvo u obće mnogo nebrine za svoju marvu. Da neima većega napredka, uzrokom je, što žiteljstvo baš najljepšu telad prodaje, te se tako sporo i nedostatno razplodjuje bolja pasmina.

b) Konja: U obćini Sokolovac domaći su konji maleni, u obćini Novigrad nešto veći, poriekIom svojim iztočne krvi, arapske i turske, kakovih je bilo obično u bivšoj vojnoj krajini, te potonja obćina ima priličan broj takovih konja. Obćine Peteranec i Gola posjeduju dosta znatan broj konja pomješane pasmine, koji se nemogu pribrojiti niti medjumurskoj bagri, niti pincgavskoj pasmini, jer su neizjednačena ustrojstva, tako da se nije mogao prigodom licenciranja pastuha baš nijedan domaći ždriebac naći, koji bi se mogao licencirati. Za prvu bi obćinu bilo potrebno, da se ustroji pripustna postaja sa zemaljskimi pastusi, čisto ili polukrvnimi arapi, dočim bi za ostale tri obćine ponajbolje odgovarali domaćemu materijalu englezki čisto i polukrvni opasači, jer da za ove krajeve nisu prikladni razplodnici noričke krvi.

c) Krmadi: Svinje su u obćini Sokolovac križančad „šiške" i baguna rudastih šćetina, a po ostalih obćinah goje bagune rudastih šćetina, koji su dakle takodjer mješanci pravih baguna i mongolice. Sva ova krmad dobro uspjeva, ali su potonji baguni mnogo bolji, te se vrlo rado kupuju i dobro plaćaju u trgovini.

d) Ovce se negoje u kotaru, jer manjka potrebitih pašnjaka.

6. **Kotar Križevci i grad Križevci,** izvjestitelj g. Milan Deutsch, kr. kot. veterinar: 1. Pasmine, a) Goveda: Seljačtvo u području ove kotarske oblasti goji ponajviše križančad mölltalske, u nekih predjelih svih obćina u novije doba i simmentalske pasmine, a za podlogu oplemenjivanja služilo je prvobitno domaće govedo male, sive podolske bagre, te šareno, crno, ridje prugasto blago proste gorske bagre. No oplemenjivanje je već sada tako napredovalo, da se malo gdje vidi po koje blažče tih nekad domaćih pasmina, već sve sama križančad, koja služi podlogom za

dalnje oplemenjivanje. U gradu Križevcih i po obližnjih selih nalazi se još po gdje koji križanac hollandske pasmine sa mölltalskom i simmentalskom.

Čistokrvnih gojba ima na kr. ratarnici u Križevcih i to ponajviše mölltalske pasmine, manje simmentalaca, zatim križančadi tih pasmina i čistokrvne pincgavske pasmine, kojom se obnavlja krv mölltalaca kano prelaz na simmentalsku pasminu Vlastelinstvo Kiepachovo u Križevcu i Dubovcu upravne obćine Raven goji marijahofsku pasminu na podlozi stare crvene zagorske bagre. Vlastelinstvo šabačko upravne obćine Vrbovec goji uz križančad simmentalske pasmine istu pasminu i čistokrvno. Ima u kotaru više većih i manjih posjednika, koji goje čistokrvno mölltalce, dočim opet nekoji vole gojiti križančad mölltalske i simmentalske pasmine. Križančad ta uspjeva vrlo dobro, te ima dobru, simmentalska pače izvrstnu cienu i prodju, pak je s toga i opravdan prelaz na simmentalsku pasminu. Samo bi se imao po predjelih, gdje je stoka dovoljno oplemenjena sa mölltalci, taj prelaz porabom srodne pincgavske pasmine prije posredovati. Obćine Sv. Ivan Žabno, Vrbovec i Sv. Petar Orehovec nabavljaju si iz vlastitih sredstva čistokrvne bikove mölltalce i simmentalce, a gdje toga nemogu činiti obćine, nabavljaju gospodarske podružnice razplodnike istih pasmina, koji posve odgovaraju svojoj svrsi. Križančad simmentalske s mölltalskom potomčadi nazivlje narod „švajcari“.

b) Konjâ: Konjogojstvom bavi se seljačtvo dosta itenzivno. Čistih gojba ipak neima u kotaru, jer se vlastela i veći posjednici slabo zanimaju tom granom živinogojstva. U gradskom području ima nekoliko gojitelja, koji odhranjuju križančad englezke pasmine. Inače je pasminski karakter domaćih konja arapski, samo u glogovničkom kraju upravne obćine Vojakovac i po obćini sv. Petar ima konjski materijal obilježje lake pincgavske pasmine, koju narod nazivlje medjumurskom pasminom. Za oplemenjivanje domaćih konja služe za sada samo zemaljski pastusi, koji su puno ili polukrvnjaci arapske (lipicanske) ili englezke pasmine, al je tih opasača premalo. *(Ima li za hladnokrvne plodkinje barem privatnih opasača iste krvi?)*

c) Krmadi se goji u kotaru različitih pasmina i njihove križančadi. Seljačtvo u obćinah Raven i Vrbovec timari ponajviše križančad turopoljske pasmine sa berkshirskom i ponešto „bagunsku rudastu“ bagru (bagun × mongolica), dočim u ostalih obćinah ima ponajviše te bagunske bagre i ponešto križančadi sa berkshirskimi nerasti. Čistih gojba ima na kr. ratarnici u Križevcih, i to suffolčke i yorkshirske pasmine, te križančadi ovih englezkih pasmina i suffolčke sa turopoljskom. Vlastelinstvo Kiepachovo u Gregurovcu obćine Raven uzgaja čistu bagunsku bagru rudastu, a vlastelinstvo u Šabcu obć. Vrbovac, čistu berkshirsku i čistu yorkshirsku pasminu, te križančad ovih pasmina. Vlastelinstvo pako u Gušćerovcu, obć. sv. Petar-Orehovec goji čistokrvne berkshirce i križančad te pasmine na podlozi Poland-China. *(Molimo za obavjest, da li ti rudasti baguni imaju velike klapaste ili manje stršeće, ponešto napried povinute uške, da se uzmogne odrediti, da li su to križanci od pravih baguna i mongolice, ili pako šiške × mongolice, jer bi u prvom slučaju bile to većma „tučne“ [Fett] u drugom „mesne“ [Fleischschweine] svinje, poput turopoljske krmadi.)* Krmadarstvom žiteljstvo se živo bavi po svih obćinah a najintenzivnije u obćinah Vrbovec i sv. Ivan Žabno, gdje ima velikih hrastovih šuma. Ali se neuzdržaje previše svinja, pak s toga i uspjeva svinjogojstvo vanredno dobro, a odabrane plemenitije pasmine odgovaraju namjeni. Rezultati postignuti sa berkshirskom pasminom već su sada veoma povoljni, oni sa yorkshirskom nisu još tako izvjestni, ali se može bar toliko reći o tom pokusu, da je križančad yorkshirska vanredno stajsko svinjče, ako i nebude predobro pašno. To se isto može reći i za križančad suffolčku, koje ima najviše u samom gradu i bližoj okolici. Sa obje potonje pasmine još se nastavlja pokušavanje, te će se već u bližoj budućnosti moći odlučiti, da li se imaju pridržati ili napustiti. Obćine nenabavljaju nerastâ tih plemenitih pasmina, već jih u tom zamienjuje gospodarska podružnica križevačka, koja svojim članovom stavlja na porabu berkshirce i yorkshirce neraste, a mnogi se pomažu za prehranke od dotičnih vlastelinstva svoga kraja.

d) Ovaca: Seljačtvo sve više i više napušta ovčarstvo, pošto neima prostranih pašnjaka, te mu neima u ovom kotaru ni obstanka, pak s toga se ni nemari za tu vrst stoke.

2. Timarenje. Akoprem se posljednje vrieme u većem dielu ovoga kotara uvelo barem dielomično stajsko hranjenje, to još uvjek previše marve živi o samoj paši. Ovo osobito vriedi za krave i junad, a to ponajglavnije s toga, što neima prilike da se mljekarski proizvodi unovče, što bi se ipak dalo postići ustrojenjem mliekarskih udruga. Uz intenzivnije sijanje krmiva i poboljšano livadarstvo moglo bi se i više marve timariti, ali za sada ima još dosta gospodarstva, u kojih nije povoljno razmjerje izmedju krme i broja stoke. Pokraj svih postojećih nedostaka najpotrebnije bi bile bolje stajske prostorije, koje onake, kakve su, sprečavaju bolji napredak stočarstva u obće, a ponajviše konjarstva. Osim ovčarstva ipak u ovom kotaru razmjerno napreduju od dana do dana dosta liepo sve tri grane živinogojstva, navlastito krmadarstvo i govedarstvo, kad se uzmu na um svekolike gospodarstvene prilike ovdašnjega pučanstva.

V. Županija Varaždin.*)

1. **Kotar Novi Marof**, izvjestitelj g. kot. veterinar Dragutin Kelemen: 1. Pasmine. a) Goveda: Od svih grana stočarstva najnaprednije je govedarstvo, to glavno vrielo prihoda ovdješnjega pučanstva. Seljak posvećuje vrlo veliku brigu svojemu blagu osobito volovom, koji imadu dobru prodju i cienu. Čiste pasmine gotovo neima više u seljačtva, već je domaća pasmina izprekrižana ponajviše belanskom (mölltalskom) pasminom, koja je narodu vrlo u volji već i radi same boje, a još više s toga, što daje dobru voznu marvu i dobre krave muzare, koje strani trgovci na sajmovih rado kupuju i dobro plaćaju. Da se govedarstvo tako liepo razvilo, doprinjela je gospodarska podružnica, namještajući čistokrvne bikove mölltalce i bdijući strogo nad tiem, da se samo licencirani bikovi smiju rabiti za skok.

*) Kako je gosp. županijski veterinar Rothenstein sva izvješća pomno izpitao i popunio, to se je uzelo izcrpljujući gradju svigdje obzira i na izpravke g. žup. veterinara.

Vlastelinstvo Bisag gojilo je do sada čistokrvnu Mariahofsku pasminu, a ove godine si nabavilo simmentalske bikove. Vlastelinstvo Novi Marof ima belanske, simmentalske, pincgavske i bernske pasmine medju svojimi goveđi, te raznu križančad ovih pasmina. U ostale vlastele ima ponajviše križana blaga mölltalske i simmentalske pasmine, a u novije se vrieme i u tih krugovih svraća sve to veća pažnja potonjoj pasmini.

b) Konja: Konjogojstvo je na dosta nizkom stepenu. Plemenitijih pasmina konja negoje, a domaća se pasmina hladne krvi slabo može razvijati. U seljaka neima za to dovoljno krme, a siromaštvo nedopušta, da se podmladak nerazvit neupreže pod teret, treba naime radne sile, te seljak nemože badava više godina hraniti ždriebad. Dosele su se rabili za razplod licencirani opasači domaće i zemaljski ponajviše arapske krvi, ali od nekoliko godina stoje na pripustnoj postaji u Breznici zemaljski opasači pincgavski i tipa „Aubry", od kojih se već počelo licencirati valjane ždriebce za razplod, te ima izgleda, da će se ta u gospodarstvenom pogledu veoma valjana domaća pasmina hladne krvi opet podići.

c) Svinja: U obćinah Novi Marof i Varaždinske Toplice prilično je napredovalo oplemenjivanje domaće krmadi s englezkom pasminom *(kojom?)*, dočim se u obćinah Gornja Rieka i Breznica tomu posvećuje manje brige, jer se tu nalaze još uvjek svinje duge gubice i dugačkih nogu *(da li su šiške?)*. Prve dvie obćine živahno trguju svojimi svinjami, koje strani trgovci dolaze kupovati na nedjeljne sajmove u Trgovišću i Varaždinu.

d) Ovčarstvom se nebave u ovom kotaru.

2. **Kotar Ludbrieg,** izvjestitelj g. kot. veterinar Ivan Ruthner: 1. Pasmine. a) Goveda: Prvobitno timarila se je u području ovoga kotara mala podolska pasmina pod imenom „buše", no već od mnogo godina uvedena je mölltalska i pincgavska pasmina, koje su sad tako prevladale, da je gotovo sve blago izprekrižano, dapače ima eksemplara, koji su jako blizu čistokrvnim pasminam. Da je tako brzo napredovalo oplemenjivanje domaćih buša, polučilo se tiem, što su se za razplod pripuštali samo licencirani bikovi, i što su obćine nabavljale od gospoštija i boljih privatnih govedogojaca prama broju krava sve po 2 do 5 čistokrvnih bikova pincgavske pasmine i njezine mölltalske bagre.

Vlastelinstvo Bukovac posjeduje već od preko 15 godina čistokrvnu pincgavsku pasminu. Vlastelinstvo Martijanec timarilo je do nedavna veliku podolsku pasminu, tako zvane „Seke", a sad jih križa simmenthalskom, koju potonju u manjem broju goji i čistokrvnu. Vlastelinstvo Rasinja gojilo je od prije algäusku, kasnije prešlo je na simmentalsku pasminu, pak sad drži ponajviše križančad tih pasmina. Zakupnik toga vlastelinstva preuzeo je križančad spomenutih pasmina, ali pošto je nedavno importirao 29 glava čistokrvnih simentalaca, kani preći posve na simmentalsku pasminu. Manja vlastela i ini posjednici imaju samo pincgavsko i mölltalsko blago, koje vrlo dobro uspjeva svigdje po kotaru.

b) Konjâ: U Podravini goji se već od davna najboljim uspjehom konj hladnokrvni pincgavski (noričke) pasmine, te se tako udomio, da ga zovu „domaćom" pasminom. Vlastelinstva i nekoji privatnici goje toplokrvne konje stranom arapske, stranom polukrvne englezke i normanske pasmine. Za opasivanje služe ponajviše pastusi pincgavske pasmine, a jako su razšireni i „Aubry", potičući od zemaljskih pastuha. No ima prediela, kano što su Kunovec, Pustakovec, Ivanec i Kuzminec, gdje bi od prieke potrebe bilo, da se tamošnjemu materijalu primjereniji pastuh Normanac, tipa Nonius od 168 cm. namjesti za opasivanje, da se dobije težih konjah za topničtvo. Od koje je gospodarske vriednosti gojitba hladnokrvna konja po seljačtvo, vidi se već odatle, što se za jedva jednogodišnje ždriebe polučuju ciene od popriečno 100 for.

c) Krmadi: U obćinah Gjelekovci, Rasinja i Bukovec razširena je pasmina „mongolica" (sus scrofa crispa) koju zovu „bagun". Po obćinah Martijanec i Ludbrieg imaju englezku pasminu „yorkshire". *(Da li križančad yorkshirsku ili čistokrvnu? U svakom bi pogledu bilo namjeni ovih životinjskih opisa u velike posluženo, kad bi se doznalo, kako napreduje u seljačtva bilo čistokrvna, bilo križančad te englezke pasmine, naročito glede plodnosti i uztrajnosti.)* Zakupničtvo rasinjsko goji čistokrvnu mongolicu. *(Da li je to bagra Kiss-Jenöska [šumadinka] ili prosta bud velika bud mala mongolica?)* Za unapriedjivanje svinjogojstva u nekom stalnom gojnom smjeru bilo bi vrlo potrebno, da se odredi i licenciranje nerastova, jer se u spomenute dvie obćine već odviše mješa razna krv bez svakoga cilja.

d) Ovaca: Ovčarstvom se nebavi nitko u ovom kotaru, pošto neima pašnjaka, do jedinoga zakupnika kneževskih dobara Ludbrieg, Hrženica i Hrastovsko, koje je zakupničtvo ugovorom vezano, da uzdržaje „merino" stada u preuzetom broju.

2. Timarenje. Pošto je produkcija krme prama broju stoke u povoljnom razmjerju, dapače u obćinah Gjelekovac i Rasinja pretiče siena i za prodaju, timari se stoka dobro, te je živinogojstvo, poglavito govedarstvo, napredno, ponajpače u onih obćinah, gdje se manje bave konjogojstvom, a to je veći dio kotara. Samo u jednom dielu obćine Rasinja i Gjelekovec bave se radje konjogojstvom, pak donekle zanemaruju rogato blago. Kako je već spomenuto, drže obćine dovoljan broj bikova mölltalaca i pincgavaca. Ovdje se dodaje samo to, da su mnoge, u kojih je dotjerano križanje, počele nabavljati simmentalske puno i polukrvne bikove, za početak prelaza na potonju pasminu.

3. **Kotari Ivanec i Varaždin,** izvjestio g. županijski veterinar G. Rothenstein: 1. Pasmine, a) Goveda: U kotaru ivanečkom goji seljačtvo ponajviše svoju domaću crvenu takozvanu „zagorsku" pasminu. koje je u varaždinskom kotaru skoro posve nestalo. Crvena zagorska pasmina nastala je od stare domaće zagorske pasmine, križanjem sa švicarskom takodjer crvenom pasminom, koju je nekoč dobavio biskup Alagović. Osim te pasmine ima po bregovitijem predjelu ivanečkoga kotara u seljačtva i malena siva pasmina, koja je potekla križanjem sa ugarskimi seki (podolci), pa se i ona nazivlje domaća „siva zagorska" pasmina. U novije vrieme uvedena

je kod seljačtva putem gospodarskih podružnica i vlastelinstvâ „belanska“ (mölltalska) pasmina, većim dielom križana u ivanečkom kotaru, ali je ima već sad ponešto i čistokrvne, dočim se je to mölltalsko blago gotovo čistokrvno udomilo u kotaru varaždinskom tako, da je posve iztisnulo zagorske pasmine. Jedino u obćini Jalžabet potonjega kotara nalazi se u nešto znatnijem broju i čiste mürzthalske i mariahofske, a već i simmenthalske pasmine, ponajviše nastojanjem gospodarske podružnice varaždinske, koja je potonje pasmine telica i bikova podielila medju narod, ali si ju seljaci i sami nabavljaju od vlastele, služeći se za razplod vlastelinskimi bikovi. Vlastela u ivanečkom kotaru pa ni u varaždinskom osim vlastelinstva u Štefancn. negoje takodjer čistokrvno ni jedne pasmine, već drže ponajviše križano blago sa hollandskimi, mürzthalskimi, möllthalskimi i mariahofskimi bikovi. Samo vlastelinstvo u Štefancu goji od prije čistokrvnu mariahofsku pasminu. Tek u novije doba počela su neka vlastelinstva nabavom čistokrvnih telica i bikova uvadjati simmenthalsko govedo, koje će doskora sve ostale pasmine nadkriliti, jer se je stalo uvidjati, da ta raznovrstna križinčad neodgovara zahtjevom racijonalnoga marvogojstva, pak se napušta.

b) Konja: Po briegovitih obćinah kotara Ivanec, i to Bednja, Ivanec i dielomice Maruševec nalaze se u seljačtva nizki, dobroga temelja konji, iztočnoga poriekla, koji se danas križaju sa zemaljskimi pastusi niže vrsti lipicanske pasmine (arapski polukrvnjaci). Ovi su konji veoma uztrajni i dobri za bjeg, ali prama svojoj težini manje za teretnu vožnju. U ravnijih predjelih ivanečkoga, te u kotaru varaždinskom odgaja seljačtvo samo težku noričku (pincgavsku) pasminu, potomčad domaćih licenciranih i zemaljskih opasača pincgavske pasmine a u novije vrieme i od „Aubrya“.

Vlastelinstvo u Klenovniku odgaja plemenitu lipicansku pasminu; ono u Štefancu gojilo je konje polukrvne englezke pasmine prije u većoj, sada u manjoj mjeri, dočim vlastelinstvo grofa Marka Bombellesa u Opeki goji konje čistokrvne pincgavske pasmine, ponešto i lipicanske, Ostala vlastelinstva neuzdržavaju ergelja, već si kupuju za raznu porabu konje, a služe se u velike i vojno-erarskimi konji, što jih dobivaju pod poznatimi uvjeti.

c) Krmadi: Svinjogojstvo je jako razvijeno u oba kotara, nu nigdje se negoji čista pasmina osim u Lepoglavi na posjedu zemaljske kaznione čistokrvni „Yorkshire“, a u Štefancu, obćine Jalžabet (vlastelinstva), čistokrvni „ugarski bagluni“, koji takodjer nisu no križančad pravoga baguna i mongolice. Seljačtvo ima razne vrsti svinja, ponajviše „štajersko-poljske“ pasmine, i „šišaka“ visokoga uzrasta, za tim u novije vrieme križanih sa suffolčkom i yorkshirskom pasminom, sa ugarskimi baguni i turopoljskimi „pikači“. Posebnoga nazivlja nepoznaje narod za ovu raznovrstnu križančad. *(Pošto je nekad domaća krmad u Štajerkoj spadala na skupinu veleušatih svinja, na koju spada takodjer i poljska krmad [Polnischer Landschlag] i naša šiška, to molimo, da nam se razjasni, kakva se tuj razumjeva bagra, svakako križančad, pod nazivom „štajersko-poljske“ svinje.)*

d) Ovaca neima u oba kotara, osim kod presv. g. grofa Marka Bombellesa u Zelendvoru, gdje se goje Merino-Negretti.

2. Timarenje, uspjevanje i primjerenost pasmina. Akoprem se sve navedene vrsti životinja timare izvrstnim uspjehom i dobro uspjevaju, to se ipak mora iztaknuti, da bi uz belansku pasminu najprikladnija bila za kotar Ivanec zagorska crvena domaća pasmina goveda Žiteljstvo toga kotara dosta je siromašno, neposjeduje livada, posjed je malen i razcjepkan. Po brieżnatih predjelih toga kotara vlada dakle oskudica krme, te se stoka mora zimi krmiti ponajviše slamom i kuruzincem. s proljeća brstom. Uz take prilike odoljeva ponajbolje zagorsko domaće blago, jer je uztrajno, zadovoljno lošom krmom i pašom, te može podnieti i čvrstu zimu u loših stajah bez štetnih posljedica, dočim bjelanska pasmina, makar da se udomila i u tom kotaru, ipak traži bolje hrane i brižnije njege od domaće. S toga bi valjalo za taj kotar uz čistokrvne bikove möllthalce, nabavljati zemaljskom subvencijom i valjane bikove crvene zagorske pasmine, da se ta prokušana domaća pasmina čistokrvna uzdrži i poboljša. Za kotar Varaždin, gdje je pučanstvo imućnije te ima dovoljno krme, imala bi se u prvom redu subvencijonirati odnosno nabavljati za razplod uz vrlo dobro napredujuću bjelansku, novije doba uvedena simmentalska pasmina, jer se dobro prilagodjuje svim ovdješnjim prilikam. a osim toga blago je te pasmine u vrlo dobroj cieni sa svoje veličine i tečna nemastna (krta) mesa.

I konjske pasmine odgovaraju prilikam, u kojih se goje, posve dobro, naime u kotaru Ivanec laka toplokrvna, koja se sgodno oplemenuje lipicanskimi pastusi, u varaždinskom poglavito težka pincgavska, sposobna za svaki težki rad, te po gojitelja vrlo unosna, jer se već jednogodišnje ždriebe unovčuje sa 100 do 160 for. Tiem je osjetljivije u tom kotaru pomanjkanje dovoljna broja licenciranih i zemaljskih opasača hladne krvi, od kojih su mnogi već prestari za razplod. Da ima tako malo privatnih za licenciranje sposobnih ždriebaca, ima više razloga. Glavni je taj, što se najljepši podmladak na jagmu razprodaje, a drugi, što se u nas mogu licencirati tek ždriebci od tri godine, prem je izkustvom dokazano, da su hladnokrvni ždriebci već od 2 godine sposobni za umjeren skok, a napokon i to odlučuje, što seljak gospodar, koji se i onako drži zla običaja, što upreže već prije navršene druge godine svoju ždriebad u težki voz, nemože bez ikakve subvencije tri godine hraniti pastuha bezposlena, neznajući, da li će biti licenciran ili ne Da se konjogojstvom okoristi pučanstvo ovoga područja onako, kako bi se uz postojeće gospodarske prilike koristiti moglo, od prieke bi bilo nužde, da se broj zemaljskih pastuha hladne krvi poveća, za hladne krvi plodkinje manjega uzrasta postave teži englezki polukrvni opasači, da se dobiju Carossieri, napokon da se dozvoli licenciranje i dvogodišnjih pincgavaca, te da se držanje ovih i primjereno subvencijonira. S ovimi se nazori posve slaže i veleč. gosp. izvjestitelj Jalšovec u svojem posebnom izvješťaju od 28. studenoga 1894, tužeći se na pomanjkanje dovoljnoga broja opasača pincgavske pasmine i na štetu, kojoj su izvrženi konjogojci, kad jim ostaju kobile neopasane po više godina zasebice (u obćini Jalžabet da su na 250 kobila bila samo 3 licencirana pastuha, od kojih je bio jedân već 24. travnja 1894 prodan).

Prem sve pasmine i bagre svinja dobro napreduju, te se napokon i dobro plaćaju, to se ipak neda tajiti,

da se velike svinje šiške i štajersko poljske sporo razvijaju i težko tove, a baguni i turopoljski pikači opet su kratka trupa, pak bi se s toga po mnienju g. izvjestitelja imale subvencijom nabavljati englezke pasmine Suffolk i Yorkshire za razplod, jer da su veoma velike, lasno se tove i daju izdašno masti, a tamošnji predjeli da jim prijaju sasma dobro. Mnogo bi se unapriedile ove tri grane marvogojstva, kad bi se i obćine prinukale, da uzdržavaju čistokrvne bikove, pastuhe i nerastove odabranih pasmina, kako je to po drugih predjelih običajno.

Oblastni organi nastoje, da poukom iztriebe iz puka stare loše navike, koje su štetne napredku živinogojstva kano što su bezkoristno, dapače vrlo štetno „barbirenje" (puštanje krvi), rezanje zuberine, uvadjanje vrpce ili tako zvanoga taloga kod rogate marve i konja, za tiem kojekakva praznovjerna vračanja i pregovaranja proti urokom ili da bude obilnije dojenje itd.

4. **Kotar Zlatar,** izvjestitelj g. kot. veterinar Ašenberger: 1. Pasmine, a) Goveda: Stara zagorska pasmina, koja je u prijašnje doba nadvladjivala sve ostale bagre u zlatarskom kotaru, te bila jednostavne ridje boje, srednje veličine i prokušanih svojstva, malo se gdje nalazi čistokrvna, jer su se od godine 1880 ovamo nabavljali zemaljskom subvencijom bikovi čistokrvne mölltalske pasmine za razplod, pak je sad bud čistokrvna, bud kano visoko dotjerana križančad prevladala po cielom kotaru belanska pasmina, jer seljačtvo dolnjega Zagorja voli šareno blago. Križančadi ostalih alpinskih pasmina u manjem broju ima u okolišu vlastelinstvâ, koja te pasmine stranom već od davna goje, pak se je i seljačtvo služilo timi bikovi: i to pasmine, a) simmentalske u okolici dolnjega i gornjega Turništa; b) mürzthalske u okolici Lovrečan i Brestovac u obćini Zlatar, te u Poznanovcu obćine Mače; c) švicarske (Schwyzer ili Rigirasse) u Orehovici obćine Mače: d) pincgavske u okolici Konjšćine obćine Hrašćina, te u okolici Lobora iste obćine.

Vlastelinstva grofa Keglevića u Loboru i nadbiskupsko u Konjšćini imaju čistokrvne pincgavske; vlastelinstvo dolnje Turnišće punokrvne simmentalske već od 5 godina; vlastelinstvo baruna Mirka Vraniczanya švicarsku pasminu. Ostala vlastelinstva mienjaju češće pasmine svojih krda, ali se ipak može reći, da je i kod njih najrazširenija bjelanska pasmina i njezina križančad.

b) Konja: Izrazite kakve pasmine konja neima u kotaru, jer se kljusad neprestance preprodaje i kupuje od kojekuda, a zadnjih desetak godina mienjale su se tuj često i pasmine pastuha lipicanskih poluarapa, englezkih polukrvnjaka, pincgavaca itd.. pak se s toga i nije mogao konjski materijal bud u kojem smjeru ustaliti i izjednačiti. Tako je u seljačtva, a vlastelinstva se nebave konjogojstvom, već se služe konji vojnoga erara, koji se davaju na prehranu. Jedina vlastelinstva Turnišće dolnje i Zajezda bave se konjogojstvom uz porabu englezkih polukrvnih opasača.

c) Pasmine krmadi: Svinjogojstvo je najznamenitiji ogranak stočarstva u ovom kotaru, te je krmad već odavna oplemenjena englezkom pasminom Suffolk. Kako su vlastelinstva držala nerastâ te pasmine, križančad je po cielom kotaru razširena i kod seljačtva. U novije vrieme porazdielila je gospodarska podružnica zlatarska iz vlastitih sredstva 5, a subvencijom zemaljskom 2 nerasta čiste Suffolk pasmine medju privatnike za dalnje križanje. Svinje, kano ponajglavnije vrielo privriede, timare se brižno, te bi samo bilo poželjeti, da se više nerasta te pasmine, koja odgovara svim zahtjevom, porazdieli medju seljake i vlastelinstva, da ova potonja zametnu i čistokrvne gojbe sbog čistokrvna podmladka.

d) Ovaca neima u kotaru, osim u Selnici na vlastelinstvu baruna Rukavine nekoliko glava.

2. Timarenje: Prem seljačtvo dosta brižno njeguje svoju stoku, u prvom redu junad, volove i svinje, te ove dvie grane marvogojstva povoljno napreduju, odkad je pučanstvo upućeno sbog zaraze filokserine svojim glavnim prihodom na gojenje volova i krmadi, to se mora ipak priznati, da mnogi seljak drži rogatoga blaga više, nego li ga može na svojem malom posjedu valjano preko zime prehraniti. Pomažu si doduše kupovanjem trave sa vlastelinskih sienokoša ili košnjom iz diela, ali ipak spada blago zimi često na samu slamu i kuruzinac, a to nije nikako koristno po valjan razvitak podmladka. Uz to su i staje većinom loše, napajališta kalna i nečista, a ljeti manjka i izdašne paše, telice se prerano puštaju razplodu, a ždriebad se prerano, već prije $1\frac{1}{2}$ godine, upreže pod teret, što sve spriečuje bolji napredak. Obćine nedrže bikovâ niti pastuhâ o svojem trošku, čim bi se dakako još bolje unapriedilo marvogojstvo.

5. **Kotar Krapina,** izvjestitelj g. kot. veterinar Josip Müllender: 1. Pasmine, a) Goveda: Domaća je ridja zagorska pasmina goveda već sasma izčeznula, jer je skroz izmješana više manje sa susjednimi štajerskimi pasminami: mürztalskom, murtalskom (Murbodener) i mariahofskom, zatim sa koruškimi: lavantalskom, mölltalskom dapače i sa švajcarskom simmentalskom, pak svu tu raznoliku križančad nazivlje narod „domaćim" blagom, čim se je u njegovoj staji odhranilo.

Čistih gojba (Reinzuchten) imaju neka vlastelinstva, i to vlastelinstvo u Popovcu pincgavsku; ono u Sv. Križu švicarsku; vlastelinstvo u Mirkovcu mölltalsku pasminu, te se i obližnje seljačtvo u obilju koristi timi pasminami. Potomčad svih ovih pasmina na valjanoj od prije podlozi zagorske pasmine uspjeva vrlo dobro, prem će se tom mješavinom slabo kad doći do jedinstvene pasmine, te se trži u živahnom prometu uz vrlo povoljne ciene, ponajviše u inozemstvo. Obćine neuzdržavaju bikova, već jih razdieljuje gospodarska podružnica krapinska.

b) Konja: Konji su ovom kotaru potomčad erarskih opasača arapske i magjarske krvi, koji su se već od 1848. godine i prije upotrebljivali za razplod, a sad se opaža i tragova lipicanske pasmine, koja u novije doba služi za opasivanje. Da se oplemenjivanje pospješi, bila bi potrebna jedna pripustna postaja sa pastusi lipicanske pasmine i manje vrsti „Aubry". Samo vlastelinstvo baruna Janka Vranyczana uzdržaje pastuha lipicanca, kojim se može služiti i seljačtvo za svoje plodkinje kobile.

c) Krmadi: Sad već ima u kotaru ciela smjesa inozemnih pasmina. Prvobitne je „šiške“ nestalo, te se opaža križančadi ponajviše englezkih pasmina Suffolk i Yorkshire, koja se je gojitba prilično razprostranila po svem kotaru. U novije doba porazdielila je krapinska gospodarska podružnica više nerastova turopoljske pasmine.

Čistih gojba ima na dobru u Popovcu i to Suffolk i Yorkshire, u sv. Križu Yorkshire, dočim je neki posjednik importirao iz Amerike Poland-China pasminu, od koje ima jur treće potomstvo. Obližnje se seljačtvo pomaže takodjer znamenito za oplemenjivanje svoje križančadi nerastovi tih pasmina.

d) Ovaca neima u ovom kotaru.

2. Timarenje. Od ovih grana živinogojstva najnanaprednije je govedarstvo, te je u ljetno doba živahan promet s liepim blagom u susjedne zemlje austrijske i ine pokrajine, prem bi i govedarstvo moglo još bolje napredovati, da seljačtvo na svojih malenih posjedih nedrži blaga razmjerno previše prama nedostatnoj produkciji krme. Preko zime blago se tad krmi ili premalo ili slabijom krmom, te zalazi premršavo i oslabljeno u proljeće. Manjak krme nemože izpraviti ni sva dobra volja ni ljubav, što ju malimi iznimkami ovdješnje pučanstvo posvećuje njezi svojega blaga. I krmadarstvo je vrlo razgranjeno, osobito u obćini sv. Križ. Najnepovoljnije pako djeluje po napredak marvogojstva u narodu od starine udomljen loš običaj, što nastoji puštanjem krvi, takozvanim barbirenjem, osobito s proljeća, svaku bolest goveda i konja nesamo liečiti nego i zapriečiti, a to isto očekuje i od takozvana uvlačenja taloga u podvratku (to su fine niti čemerike — sprež, crni kukuriek, Helleborus niger — koje ušiju u kožu), kojom operacijom dolazi često i život blaga u pogibao. Ovakova nadriliečenja nestaje doduše malo po malo u kotaru, ali se nije ni dosele moglo posve izkorieniti.

6. **Kotar Pregrada**, izvjestitelj g. kot. veterinar Lopan: 1. Pasmine, a) Goveda: Pod imenom domaće pasmine u kotaru pregradskom imaju se razumjevati poglavito „sive“ ili „plave buše“, poriekla podolskoga, koje nekoji neizpravno zovu nazivom Bos primigenius. Medju tim blagom nadje se i ridje dlake usljed križanja sa pravom zagorskom ridjom pasminom, ali neima liepa exterieura te pasmine. Ipak ima tih domaćih goveda sad već vrlo malo i u seljačtva, budući je i seljačtvo izprekrižalo svoje blago sa mölltalskom, simmentalskom, švicarskom (Schwyz) i mürzthalskom pasminom, koje su držala i još drže vlastelinstva a od kojih su se i seljaci domogli podmladka. U zadnje vrieme nabavilo je vlastelinstvo montavunske pasmine, pak će i ova prelaziti križanjem medju obližnje seljačtvo. Od sve te križančadi uspjeva ponajbolje mölltalska i simmentalska, dočim se prigovara mürzthalskoj, da je ljena za rad. Ipak se mora spomenuti, da su simmentalski bikovi prekrupni u kostih za seljačke buše, s česa ima kod telenja više puta potežkoća, pak se nije čemu ni nadati od takve neposredne križančadi. Imala bi se dakle pod simmentalce pripuštati samo križančad drugoga koljena od domaće i mölltalske pasmine.

b) Konjâ: Domaći zagorski konj ima popriečno do 150 cm. visine, te je dosta plemenite vanjštine, a poriekla je mongolsko-tatarskoga, na koje je dulje vremena po zemaljskih opasačih uplivala i arapska krv, što se izrazuje osobito u finoj, suhoj glavi. Velika je zaprieka razvitku ove grane živinogojstva posvemašnje pomanjkanje valjanih i prikladnih pastuha, pošto u kotaru neima nijedne zemaljske pripustne postaje, a jedan jedini licencirani pastuh nemože doteći za veliki broj plodkinja. Konjogojci su prisiljeni da daju opasivati svoje kobile po lipicancih ili po valoncih u štajerskoj Pristavi, ali kad na njih kano strane tek red dodje. Križančad sa lipicanci daje dobre konje za laku i brzu vožnju, dočim je križančad sa valonci nešto teža. Jedna barem zemaljska pripustna postaja bila bi od prieke potrebe.

U ergelji baruna Ottenfelsa u velikoj Horvatskoj goji se lipicanska pasmina.

c) Krmadi: Prvobitno bila je tuj domaća pasmina bez dvojbe „dugouška“ svinja, ali sad je tako izprekrižana sa baguni, Yorkshirci i Poland-Chinon, da se nemože razabrati nikakva pasmina. A nije drugačije ni kod vlastele, osim na vlastelinstvu u Bidružici, gdje se goje čistokrvno Yorkshirci. Posjednik g. Bezanec goji križančad turopoljskih, bagunskih, Poland-China i Yorkshire-svinja. Krmad svih tih pasmina dobro napreduje, ponajbolje križančad englezkih pasmina, te je timarenje krmadi u ovom kotaru još najbolji i najsigurniji dohodak seljačtva.

2. Timarenje, primjerenost pasmina. Živa je istina, da ovaj narod svoju stoku vrlo pazi, ali je i to istina, da malo može producirati bilo kakve krme na razcjepkanom svojem posjedu, te drži odviš marve, pak s toga se osobito rogato blago dosta slabo prehranjuje preko zime. Uz to su i staje neprikladne osobito za konje, koji se i premladi uprežu pod teret, a i tuj ima loš od starine običaj, da se uvlačenje „keha“ (taloga, sprži, Fontanelle) drži universalnim liekom protiv svih mogućih bolesti. Obzirom na dosta redoviti nedostatak krme imale bi se samo zagorska crvena i mölltalska pasmina goveda razplodjivati medju seljačtvom, a od pasmina krmadi samo nerasti Yorkshirci, da se dodje čim prije do kakva izvjestna rezultata. Kad bi uz gospodarsku podružnicu preuzele i obćine brigu za nabavu i uzdržavanje bikova, nerasta i pastuha, kojih potonjih posve manjka, tad bi se unapriedile u kraćem roku ove grane živinogojstva, nego li je dosadanjim načinom moguće bilo, gdje samo gospodarska podružnica dieli bikove mölltalske i simmentalske pasmine, a sav odgojni smjer ostaje prepušten slučaju.

7. **Kotar Klanjec**, izvjestitelj g. kot. veterinar Ivan Ribić: 1. Pasmine. a) Goveda: Seljačtvo timari pretežno goveda jednobojne crvene zagorske pasmine, koja su dosta slabo razvita i već sad mnogo izkrižana šarenimi alpinskimi pasminami, takodjer i podolskom sivom pasminom. Kod vlastele i boljih gospodara opaža se većinom mürztalsko govedo, osim toga i šareno alpinsko blago pasmina mölltalske, pincgavske i simmentalske.

b) Krmadi: Domaće svinje, šarene, crno-biele, koje zovu i „štajerskom bagrom“ već su mnogo oplememenjene sa suffolčkom krvi.

*

2. Timarenje: Seljačtvo drži obično više blaga, nego li ga valjano može prehraniti, čim se spriečava u velike svaki napredak u marvogojstvu, jer i križančad plemenitije koje pasmine, ovdje obično mürztalske, slabo hranjena pridržaje tek loša svojstva one pasmine, s kojom je križana.

Pošto je g. izvjestitelj tek nedavno nastupio svoju službu u kotaru, nije mogao potanje i svestrano izvješće sastaviti o nepoznatih mu još prilikah. S toga se ovdje samo dodaje, da bi po primjetbi g. županijskoga veterinara za taj kotar bile najprikladnije pasmine goveda uz zagorsku belanska, a za oplemenjivanje konja lipicanski i polukrvni englezki pastusi. *J. B.*

(Nastaviti će se.)

IV.

Dodatak imeniku

p. n. stalnih gospodarskih izvjestitelja.

(Imena u zaporci znače upravne obćine, koje čine područje dotičnoga g. stalnoga gospodarskoga izvjestitelja).

a) Odrekoše se izvješćivanja.

1. Županija **Lika-Krbava**, kotar **Udbina**: g. Dasović Joco, umir. nadlugar i kult. viećnik u Podlapači (Podlapača).
2. Županija **Požega**, kotar **Gradiška nova**: g. Lončarić Mato, posjednik i upravitelj obćine u Rešetarih (Rešetari).
3. Županija **Sriem**, kotar **Vinkovci**: g. Wesselinovits Svetozar, kult. vieć. u Vinkovcih (Vinkovci, Mirkovci i Neudorf).

b) Novoimenovani.

1. Županija **Lika-Krbava**, kotar **Udbina**: veleč. g. Milojević Janko, paroh u Mekinjaru pp. Podlapača (Podlapača).
2. Županija **Požega**, kotar **Gradiška nova**: g. Kramarić Dragutin, pučki učitelj u Rešetarih pp. Nova Gradiška (Rešetari).
3. Županija **Sriem**, kotar **Vinkovci**: g. Janković Nikola, ekonom i veleposjednik u Vinkovcih (Vinkovci, Mirkovci i Neudorf).

Kr. zem. statistički ured.

U Zagrebu 15. lipnja 1895.

Ravnatelj:
Zoričić.

Tiskarski zavod „Narodnih Novinah“.

GLAVNI IZVJEŠTAJI

o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće.

Po izvještajih gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja

sastavlja jih i izdaje

kr. zem. statistički ured u Zagrebu.

I.

Stanje usjeva po izvještajih od 20. lipnja 1895.

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidih od g. 1894. u jutrih po 1.600□°	Usjevi stoje (na površini od jutara po 1.600□°): 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	Usjevi su posve uništeni	Od ciele površine usjeva ide postotaka površine gdje stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje su posve uništeni
A. Pšenica ozima.													
Lika-Krbava	1.927	383	282	587	211	215	249	20	15	30	11	11	13
Modruš-Rieka	13.878	68	1.238	9.220	3.090	98	164	1	9	66	22	1	1
Zagreb	28.947	250	3.296	18.915	3.320	1.570	1.596	1	12	65	12	5	5
Varaždin	7.526	257	1.760	4.385	752	—	372	3	23	59	10	—	5
Bjelovar-Križevci	33.804	7.386	5.216	19.981	1.221	—	—	22	15	59	4	—	—
Požega	59.686	10.707	12.701	34.391	1.501	—	386	18	21	57	3	—	1
Virovitica	100.825	13.802	45.839	29.415	11.769	—	—	14	45	29	12	—	—
Sriem	139.517	16.479	63.476	54.852	3.944	—	766	12	45	39	3	—	
Hrvatska i Slavonija	386.110	49.332	133.808	171.746	25.808	1.883	3.533	13	34	44	7	1	1 1
B. Pšenica jara.													
Lika-Krbava	7.702	467	53	5.105	2.077	—	—	6	1	66	27	—	—
Modruš-Rieka	2.034	191	320	460	691	372	—	9	16	23	34	18	—
Zagreb	1.481	227	28	1.144	82	—	—	15	2	8	5	—	—
Varaždin	95	—	54	20	17	4	—	—	57	21	18	4	—
Bjelovar-Križevci	1.164	—	30	396	363	375	—	—	3	34	31	32	—
Požega	1.578	13	544	911	110	—	—	1	34	58	7	—	—
Virovitica	1.541	—	528	1.013	—	—	—	—	34	66	—	—	—
Sriem	369	—	—	359	—	10	—	—	—	97	—	3	—
Hrvatska i Slavonija	15.961	898	1.557	9.408	3.340	761	—	5	10	59	21	5	—
C. Raž ozima.													
Lika-Krbava	2.976	596	496	490	659	366	369	20	17	17	22	12	12
Modruš-Rieka	8.486	10	—	4.666	1.558	2.252	—	—	—	55	18	27	—
Zagreb	29.334	—	—	5.629	9.236	8.436	6.033	—	—	19	31	29	21
Varaždin	19.177	—	956	1.305	10.902	5.388	626	—	5	7	57	28	3
Bjelovar-Križevci	59.344	—	2.258	1.643	30.154	23.514	1.775	—	4	3	51	39	3
Požega	16.869	—	725	6.813	8.031	798	502	—	4	40	48	5	3
Virovitica	23.845	1.485	1.443	7.124	7.371	6.020	402	6	6	30	30	26	2
Sriem	6.213	939	810	3.891	573	—	—	15	13	63	9	—	—
Hrvatska i Slavonija	166.244	3.030	6.688	31.561	68.481	46.774	9.707	2	4	19	41	28	6
D. Raž jara.													
Lika-Krbava	2.326	—	—	1.130	1.099	97	—	—	—	49	47	4	—
Modruš-Rieka	549	—	293	123	80	53	—	—	53	22	15	10	—
Zagreb	933	—	—	496	432	5	—	—	—	53	46	1	—
Varaždin	617	7	191	198	205	16	—	1	31	32	33	3	—
Bjelovar-Križevci	1.906	—	15	524	857	510	—	—	1	27	45	27	—
Požega	2.209	630	849	497	233	—	—	29	38	22	11	—	—
Virovitica	941	—	41	900	—	—	—	—	4	96	—	—	—
Sriem	50	—	—	50	—	—	—	—	—	100	—	—	—
Hrvatska i Slavonija	9.531	637	1.389	3.918	2.906	681	—	7	15	41	30	7	—

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidih od g. 1894 u jutrih po 1.600□°	Usjevi stoje — 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	Usjevi su posve uništeni	Od ciele površine usjeva ide postotaka površine gdje stoje — 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje su posve uništeni
		na površini od jutara po 1.600□°											
E. Ječam ozimi.													
Lika-Krbava	1.175	—	—	40	712	21	402	—	—	3	61	2	4
Modruš-Rieka	5.970	657	452	2.777	983	704	397	11	8	46	16	12	7
Zagreb	19.465	—	1.159	2.953	7.033	6.075	2.245	—	6	15	36	31	12
Varaždin	3.902	44	54	1.910	1.490	—	404	1	2	49	38	—	10
Bjelovar-Križevci	12.726	1.172	304	5.483	4.061	1.706	—	9	2	43	32	14	—
Požega	7.651	—	1.983	3.618	1.948	102	—	—	26	47	26	1	—
Virovitica	12.140	2.258	1.577	6.185	1.758	362	—	19	13	51	14	3	—
Sriem	22.559	2.266	5.295	11.736	3.262	—	—	10	23	52	15	—	—
Hrvatska i Slavonija	85.588	6.397	10.824	34.702	21.247	8.970	3.448	7	13	41	25	10	4
F. Ječam jari.													
Lika-Krbava	20.116	926	3.611	4.740	9.517	1.322	—	5	18	24	47	6	—
Modruš-Rieka	1.530	463	196	142	472	257	—	30	13	9	31	17	—
Zagreb	1.385	—	159	997	134	95	—	—	11	72	10	7	—
Varaždin	1.903	364	572	321	590	56	—	19	30	17	31	3	—
Bjelovar-Križevci	3.321	87	592	881	992	769	—	3	18	26	30	23	—
Požega	1.165	22	368	756	19	—	—	2	31	65	2	—	—
Virovitica	892	—	—	767	125	—	—	—	—	86	14	—	—
Sriem	4.676	—	1.881	1.102	1.367	326	—	—	40	24	29	7	—
Hrvatska i Slavonija	34.988	1.862	7.379	9.706	13.216	2.825	—	5	21	28	38	8	—
G. Zob.													
Lika-Krbava	14.558	—	1.460	11.873	669	556	—	—	10	81	5	4	—
Modruš-Rieka	10.197	1.497	2.057	4.833	1.248	562	—	15	20	47	12	6	—
Zagreb	19.377	942	1.797	9.021	4.783	2.834	—	5	9	46	25	15	—
Varaždin	7.024	697	2.475	1.010	1.840	1.002	—	10	35	15	26	14	—
Bjelovar-Križevci	8.005	1.539	955	4.561	605	345	—	19	12	57	8	4	—
Požega	16.395	2.251	3.518	8.636	1.990	—	—	14	21	53	12	—	—
Virovitica	34.042	588	14.335	11.842	7.277	—	—	2	42	35	21	—	—
Sriem	52.119	3.557	20.212	19.584	8.766	—	—	7	39	37	17	—	—
Hrvatska i Slavonija	161.717	11.071	46.809	71.360	27.178	5.299	—	7	29	44	17	3	—
H. Napolica ozima (suražica = raž i pšenica).													
Lika-Krbava	398	107	33	31	20	—	207	27	8	8	5	—	52
Modruš-Rieka	255	—	—	—	205	—	50	—	—	—	80	—	20
Zagreb	319	—	—	166	130	23	—	—	—	52	41	7	—
Varaždin	145	—	—	—	145	—	—	—	—	—	100	—	—
Bjelovar-Križevci	230	—	—	—	39	95	96	—	—	—	17	41	42
Požega	4.173	414	1.055	2.621	6	8	69	10	25	63	—	—	2
Virovitica	17.383	638	5.819	8.535	2.190	201	—	4	33	49	13	1	—
Sriem	53.873	3.772	17.985	30.749	1.278	—	89	7	33	57	3	—	—
Hrvatska i Slavonija	76.776	4.931	24.892	42.102	4.013	327	511	6	32	55	5	1	1

Kako su mjeseca lipnja prilike vremena u većem dielu zemlje bile dosta povoljne po vegetaciju, to se i u gornjoj skrižaljci za veći dio žitarica stanje usjeva izkazuje boljim, nego li što je bilo predočeno u posljednjem IV. glavnom izvještaju.

Ozimine napredovale su sve bez iznimke. Kod **pšenice ozime** ne samo da se je smanjio i onako neznatan dio usjeva izpod srednje ruke, već je i prilično velik postotak (7) usjeva srednje ruke ovoga puta označen oznakom „iznad srednje ruke". I kod **ječma ozimoga** usjevi su potonjega razreda sada nešto jače zastupani nego li prije četrnaest dana, a „vrlo loši" spali od 14 na 10%. Kod **napolice ozime** nalazimo sada 32 postotka označena sa „iznad srednje ruke", dočim joj je po izvještaju od 6. lipnja spadalo samo 16 postotaka u taj razred. Napredak neki ima napokon i kod **ozime raži**, gdje je doduše i sada 69 postotaka ciele površine stanja „izpod srednje ruke" i „vrlo lošega" al dok su odatle još 6. lipnja usjevi „vrlo loši" iznosili 32 postotka, izkazuju se sada u gornjoj skrižaljci samo sa 28%.

O ocjeni **jare pšenice, jare raži** i **jaroga ječma** odlučili su izvještaji iz županija ličko-krbavske i modruško-riečke, gdje se te jarine najviše siju, a kako se upravo te dvie županije nisu za izvještajnoga roka mogle pohvaliti povoljnim vremenom, to gornja skrižaljka za te žitarice izkazuje razmjerje u cielom nešto slabije, nego li što se je priobćilo u posljednjem glavnom izvještaju. Imenito su sada kod svih njih usjevi „srednje ruke" zastupani manjimi

postotnimi brojevi, a što tuj imade manjka, nije priraslo višemu kojemu razredu već ponajviše ocienjeno s „izpod srednje ruke“. Usjevi potonjega toga razreda podigoše se kod jare pšenice od 12 na 21, kod jare raži od 16 na 30, kod jaroga ječma od 32 na 38 postotaka. **Zob** pako, koja se goji po svoj zemlji a najvećimi površinami upravo na iztoku joj, pokazuje priličan napredak. Njoj su usjevi „izpod srednje ruke“ i „vrlo loši“ spali od 27 na 20%, a oni se „iznad srednje ruke“ podigli od 19 na 29 postotaka.

Koliko li su u konačnu rezultatu, iztaknutu za ozimine i zob, učestvovale pojedine naše županije, koliko su jim za posljednjega izvještajnoga roka usjevi ovih žitarica napredovali ili nazadovali, neka pokaže sljedeći sravnjujući pregled. U njem su usjevi „vrlo dobri“ i „iznad srednje ruke“ označeni sa **1**, usjevi „srednje ruke“ sa **2**, a oni „izpod srednje ruke“ i „vrlo loši“ sa **3**. Od ciele je površine zapalo postotaka u županiji:

Žitarice:			Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem	Hrvatska i Slavonija
Pšenica ozima	6. lipnja	1	35	1	10	23	21	34	49	47	**38**
		2	31	61	61	54	75	58	39	49	**51**
		3	21	37	24	18	4	7	12	4	**10**
	20. lipnja	1	35	10	13	26	37	39	59	57	**47**
		2	30	66	65	59	59	57	29	39	**44**
		3	22	23	17	10	4	3	12	3	**8**
Raž ozima	6. lipnja	1	24	—	1	5	4	4	12	22	**6**
		2	27	45	15	7	3	35	38	68	**19**
		3	30	55	64	85	90	58	48	10	**69**
	20. lipnja	1	37	—	—	5	4	4	12	28	**6**
		2	17	55	19	7	3	40	30	63	**19**
		3	34	45	60	85	90	53	56	9	**69**
Ječam ozimi	6. lipnja	1	—	18	4	5	12	2	31	25	**16**
		2	59	36	16	47	38	72	41	64	**44**
		3	7	39	69	38	50	26	28	11	**36**
	20. lipnja	1	—	19	6	3	11	26	32	33	**20**
		2	3	46	15	49	43	47	51	52	**41**
		3	63	28	67	38	46	27	17	15	**35**
Napolica ozima (Suražica)	6. lipnja	1	—	—	—	—	—	29	35	19	**22**
		2	—	—	—	—	—	65	52	76	**70**
		3	—	—	—	—	—	4	13	5	**7**
	20. lipnja	1	—	—	—	—	—	35	37	40	**38**
		2	—	—	—	—	—	63	49	57	**55**
		3	—	—	—	—	—	—	14	3	**6**
Zob	6. lipnja	1	10	16	11	41	25	42	42	23	**28**
		2	82	69	48	20	51	44	39	36	**45**
		3	8	15	41	39	24	14	19	41	**27**
	20. lipnja	1	10	35	14	45	31	35	44	46	**36**
		2	81	47	46	15	57	53	35	37	**44**
		3	9	18	40	40	12	12	21	17	**20**

Promotre li se tuj redom pojedine županije, vidjeti će se, kako kod svih plodina u prve četiri županije neima znatnijih razlika medju stanjem od 6. i 20. lipnja a kako se je ono s druge strane u velike poboljšalo u tri slavonske županije, imenito u Sriemu, gdje su već 6. lipnja usjevi stajali bolje nego li u svih drugih krajevih zemlje, kako se konačno županijam slavonskim donekle bar pridružuje i županija bjelovarsko-križevačka, gdje se je uz pšenicu prilično znatno popravila i zob.

Od pojedinih plodina stoji **pšenica ozima** danas u svih županijah osim jedine ličko-krbavske, gdje i onako neima veće važnosti, bolje nego li prije četrnaest dana. Usjevi „vrlo dobri“ i „iznad srednje ruke“ zajedno narasli su u županiji modruško-riečkoj od 1 na 10, u zagrebačkoj od 10 na 13, u varaždinskoj od 23 na 26, u bjelovarsko-križevačkoj od 21 na 37, u požežkoj od 34 na 39, u virovitičkoj od 49 na 59 a u sriemskoj od 47 na 57 postotaka ciele površine, te bi se po tom u glavnom području te žitarice, u potonje dvie županije, mogla očekivati žetva daleko bolja od žetve srednje ruke.

Da će **raž ozima** ljetos uspjeti mnogo slabije nego li prošle godine, o tom nemogaše biti sumnje već po prijašnjih izvještajih. A izgledi joj se za posljednjega izvještajnoga roka nisu poboljšali u nijednoj od županija, gdje se žitarica ova običaje sijati na većih površinah. U županijah zagrebačkoj, varaždinskoj i bjelovarsko-križevačkoj usjevi

*

su „izpod srednje ruke“ sada gotovo tako jako zastupani kao što i prije četrnaest dana. U virovitičkoj su pače narasli od 48 na 56 postotaka ciele površine. A što su se i toj žitarici prilično popravile prilike u županiji sriemskoj nije doduše bez važnosti, ali će kraj malene površine, obradjene ondje samom ozimom raži, malo uplivati na produkciju ciele zemlje.

Kod **ječma ozimoga** treba ponajprije iztaknuti bitnu razliku medju stanjem od 6. do 20. lipnja, koja se u ovom pregledu razabire kod županije požežke. Tuj prije 14 dana gotovo nije ni bilo usjeva iznad srednje ruke, dočim jih po izvještajih od 20. lipnja ima već 26 postotaka ciele površine. I u županiji sriemskoj, gdje je absolutna površina namienjena ozimcu ječmu većom nego li u ikojoj drugoj županiji, podigoše se usjevi „iznad srednje ruke“ od 25 na 33 postotaka. No s druge strane ima tuj neki prirast (od 4%) takodjer kod usjeva „izpod srednje ruke“. U županiji pako virovitičkoj popravilo se je stanje ječmu u toliko, što se je postotni dio usjeva „izpod srednje ruke“ smanjio od 28 na 17%, a za toliko po prilici narasli usjevi „srednje ruke“. Dalje na zapadu biti će izgledi žetvi svakako mnogo slabiji, te se ni za posljednjega izvještajnoga roka nisu bitno popravili.

Kod **zobi** prispodoba je podataka iz obijuh izvještajnih rokova najpovoljnijom po županiju sriemsku. Prije četrnaest dana bila je ondje malne polovina (41%) svih zobi ocienjena „izpod srednje ruke“ i „vrlo lošimi“. Po najnovijih pako izvještajih promienilo jim se je stanje toliko na bolje, da jim se kod polovice po prilici može očekivati žetva bolja a samo kod 17% žetva slabija od žetve „srednje ruke“. Kraj ove županije znatnijom se poboljšicom mogu pohvaliti samo županije modruško-riečka i bjelovarsko-križevačka, a spomenuti valja, da se je toj plodini i u jednoj od slavonskih županija, u požežkoj, stanje ponešto pogoršalo, da se naime sada izkazuje samo 35% — prama 42% od 6. lipnja — površina sa „iznad srednje ruke“.

Suražici napokon ostalo je stanje gotovo nepromienjeno u županijah požežkoj i virovitičkoj, u velike se pako popravilo u glavnom joj području u županiji sriemskoj. Usjevi iznad srednje ruke iznose u potonjoj sada već 40% ciele površine, dočim jih se je 6. lipnja izkazalo samo 19 postotaka. *Zor.*

II.
Glavni izvještaj
o gospodarskih prilikah u obće.

Od 9. do 21. lipnja 1895.

a) Vrieme.

Kako je već u IV. glavnom izvještaju spomenuto, započele su od zapada zemlje 6. lipnja silne oluje, praćene mjestimice tučami i prolomi oblaka, koje su prama iztoku napredovale sljedećih dana 7., 8. i 9., te se izvrgle napokon u kišarenje i mjestne salanke, dne 10., 11. i 12. po kojom tučom, dok nije 13. jaki N i NE razbistrio zračište i učinio kraj tomu nevremenu. Osobito jakimi oborinami prolazile su te oluje od zapada prama iztoku, dočim je na jugo-zapadu po županijah Lika-Krbava i Modruš-Rieka za to doba bilo mnogo manje kišovitih dana, mjestimice po Lici tek sa umjerenimi dapače neznatnimi oborinami, tako da su izdašnije rose podržavale vegetaciju. Ovaj su put dodijavale od 6. pak sve do 13. lipnja česte kiše ponajviše iztoku, poimence bregovitijim predjelom slavonskih županija, a tuča bilo je po tih krajevih, izuzevši skrajnji iztok, češće nego po ostalom dielu domovine. Tako ima n. pr. iz virovitičke županije za svaki dan od 7. do 13. izuzevši 10. lipnja viesti, da je bilo ovdje ondje tuče, dočim se žestina oluja i množina oborina iztiče po izvještajih iz većega diela županije bjelovarsko-križevačke i požežke za 6., 7. i 9. lipnja. Od 13. do 15/16. lipnja osobito su zahladile večeri i jutra, te je dne 15. zorom bilo uprav na domaku obćenita mraza. Na svu je sreću oluja 15/16. lipnja zapriečila i tu kušnju, te se tek iz obćina Dolnji Lapac i Plaški dojavilo, da je 17. a iz Djakova (uz šumu „Magjareva bara“), da je 15. osvanulo mraza, koji je ostavio nešto tragova na nježnijem povrću i grahu. Već od 16. poče naglo rasti temperatura, te je sve do 20/21. vladala žega, a kako su 4—5 dana zasebice jaki, suhi vjetrovi „izpijali“ vlagu, te se zaljevicami upljeskana mekota okorila, svi se izvještaji složno tuže na sušu, osobito iz onih predjela, koji već od 10—12 dana nisu dobili izdašne kiše. A takovih je predjela bilo ne samo u Lici uzduž male i velike Kapele i Primorju, gdje je 14. i 15. lipnja vanredno jaka bura, NE, bjesnila, nego i po onih krajevih, kojimi je upravo dodijavala kiša izmedju 6. do 12. n. pr. u brodskom kotaru, kako iztiče gosp. izvjestitelj Vidaković za obćinu velika Kopanica riečmi: „Dočim u okolici ima i previše kiše, mi smo ovdje već 14 dana bez kakva spomena vriedne oborine“; a g. izvjestitelj Kašaj veli za Kraljevicu: „Od 9. do 20. smo bez kiše“. Mjestimice po županijah Zagreb, Varaždin i Bjelovar-Križevci bilo je i magla 7., 10., 12., 17., kako gdje, dočim je s olujom od 15/16. bilo gotovo po cieloj zemlji od jakih izdašnjih kiša, pak sve do blage i neznatne kišice, a mnoga mjesta nisu ni toga dana dobila željno očekivane vlage, kako to već biva, kad kiše dolaze i prolaze burom i olujom. Istom naknadni i naročiti izvještaji javljaju nam, da je do obće izčekivane kiše došlo na koncu ovoga roka, naime noćju od 20/21. i 21. lipnja, ali i s njom i do tuče i neizbježivih njenih ošteta.

b) Elementarne oštete.

Naknadno prijavljene su sljedeće oštete počinjene prolomi oblaka, bujicami i tučom dne 6., 7. i 8. lipnja, i to: 1. dne 6. pala je sa zaljevicom solika u obćini Jalžabet kotara Varaždin, te znatno otresla raž u cvietu. Istoga dana uz jaki vjetar i silnu kišu počinila je tuča na usjevih porezne obćine Otok do 25 postotaka štete, te je zahvatila i majur Ferdinand-dvor. Veće štete počinila je 7. lipnja silna kiša u cieloj obćini Gjelekovec kot. Ludbrieg, na koju spadaju i spomenuta mjesta. S ovih kiša zaplivale su sve njive i livade, te su najgore prošle livade i kukuruzom po drugi put posijane oranice nižega položaja. Tuj da je ležala voda sve do 19. lipnja, te da se neće ni heljda moći posijati mjesto uništene kuruze. Dne 7. lipnja uz prolom oblaka i tuču počinjena je silna šteta po obćini Novi grad kotara Koprivnica, te su se svi usjevi mjestimice morali preorati i heljdom zasijati, a nekoji se seljaci odlučili i kuruzu ponovno saditi. Posve zamuljene livade čiste košnjom samo da uhvate stelje, jer da odkos neće biti za drugu porabu. Ovomu kraju da s toga prieti neslućena oskudica, gotovo posvemašnje pomanjkanje kruha i krme. Novigradski su vinogradi mjestimice hametom potučeni ledom, o berbi ni govora. Za nesretno selo sv. Ana obćine Virje, kot. Gjurgjevac izvješćuje veleč. g. izvj. Marko Horvat, prem nespada u njegovo područje, da je dne 6. lipnja s proloma oblaka razoreno 18 kuća i mnogo nuzgrednih sgrada i odneseno vodom. Mlinova da je naprosto nestalo, a bieda da je neopisiva. Gosp. izvjest. Zorko veli, da je nahrupila 6. lipnja pod večer (5 h. 20') silna kiša sa tučom u gradu Bjelovaru, te da je sav okoliš zaplivao. Tko je u okolici grada pokosio 4. i 5. livade, taj nije 6. na večer vidio ni betva siena, a tko nije pokosio, tomu je sve zamuljeno, jer da su sve vode izstupile iz svojih korita, pošto se nad Trojstvom prolomio oblak. Žalibože ova primjetba vriedi za sva mjesta, koja su zaljevicami tih dana zadešena, a takih je mjesta vrlo mnogo od štajerske medje pa sve do Sriema. Toga dana zamuljila je „plajda" totalno sve livade po obćini Farkaševac bjelovarskoga kotara, kako javlja gosp. izvjestitelj Gjuričić.

1. Dne 6. bez, a 7. uz tuču odnjela je zaljevica u obćini Sv. Ivan Žabno kot. Križevci sve pokošeno sieno, a nepokošene livade zamuljila. Što se je bilo neosušena odkosa zaustavilo na livadah, moralo se je izvesti na gnojište. Vinograde je većim dielom tuča tako potukla, da neima nade na berbu. U obćini Čazma kotara Križ 7. lipnja sve su livade pomuljene, pokošeno sjeno odplavljeno, a tuča je takodjer dosta počinila štete na plodinah. U predjelu uz Sutlu i Savu preko Marije Gorice i Pušće kot. Zagreb nanjela je tuča dne 6. lipnja štete osobito novim vinogradom, a 12. lipnja ponovno u okolišu sela Pušća, te sela Kraj, gdje su opet nastradali ponajviše vinogradi. Istih dana bilo je tuče po upravnih obćinah Novi grad i Ribnik, te je 6. pobila znatno brložku okolicu, a 12. hametom mjestne obćine Ladešić draga i Maletić. U području grada Petrinje pomuljene su livade i usjevi uz potoke po nizinah dne 7. 8., a 12. lipnja ponešto oštećene su tučom plodine rudina Gajić i Slatine. Obćinu Klasnić kot. Glina zahvatila je 6. lipnja vanredno krupna tuča — 60—70 grama težine — nu srećom na kratko, te nije bilo znatnije štete, osim po vinogradih, dočim je sitna solika dne 12. lipnja prošla bez kvara. Led je počinio 6. lipnja ponešto štete na voću i vinogradih obćine Gjulaves kot. Daruvar. Prolomom oblaka prelili su potoci 7. lipnja svoja korita, te počinili grozne štete u obć. Rajić kot. Novska na usjevih i travnicih, a s tuče bilo je takodjer kvara po poreznih obćinah Jazavica i Voćarica (obćine Novska). Prolomom oblaka 7. i silnimi kišami 8 i 9. lipnja nastale su bujice i poplave, te su osobito 9. počinile znatne štete po kuruzom posijanih oranicah i livadah upravne obćine Rešetari kot. Gradiška. Dne 6. 7. lipnja prošla je bura s tučom bez veće štete obćinami Kaptol i Brestovac kot. Požega, dočim je bilo znatne štete ta oba dana u obć. Nova Bukovica kot. Slatina, gdje je bura izlamala lozu po vinogradih i povaljala žita i trave, te neće biti naviljka siena, koji nebi bio pomuljen. Tuča sama po sebi da nije mnogo učinila kvara.

Ob noć od 7. na 8. lipnja strašna je oluja sa tučom uništila do korena usjeve, voće i vinograde poreznih obć. Crkvari, Šumeće, stare i nove Jošave, a dielomice oštećene su sve plodine poreznih obćina Dolci, Bankovci i Feričanci. Iste su noći od oluje i povodnje nastradale u velike porezne obćine Bokšić i Šaptinovci, sve mjesta upravnih obćina Feričanci i Šaptinovci kot. Našice. Sva polja, livade i pašnjaci potonjih mjesta dospjeli su pod vodu, da je sva okolica bila slična moru. Usljed te povodnje, prem je doskoro odtekla, pocrvenile su pšenice i ostale žitarice, te su se preko polovice osušile ili jih je voda što odnjela što tako zamuljila, da se nevide iz naplavka. Nisu bolje prošle ni kuruze uz ostale poljske plodine A istom livade i pašnjaci sam su mulj, u kojem trave gnjiju i s toga smrde tako, da ljudi nemogu stoku izgoniti na pašu nego ju hrane slamom u stajah kano usred zime, pa će stoka tiem većma stradati, što neima stare krme, a do nove se nemože na poštedjenih poplavom česticah od vječnoga kišarenja. Od 7. do uključivo 11. lipnja bila je svaki dan oluja, a prva tri dana i tuča u obćinah Valpovo i Bizovac, te su sve plodine dosta znatno oštećene ledom. U obćinah Čortanovci, Beška i Krčedin kot. Stara Pazova u noći od 7. na 8. lipnja udarila je jaka kiša poput proloma oblaka, te je silna bujica zasula niže ležeće usjeve i vrtove, povalila trave po livadah, a pokošeno sieno odplavila, mostove i ograde porušila, te nanjela pojedincem silnih šteta. Obća šteta s tuče da se popriečno može računati na 10 %.

2. Dne 9. lipnja uz prolom oblaka palo je i tuče, krupne ali obriedke, po obćini Kutjevo, kot. Požega. Kud je prošla da je ostavila vidljivih znakova oštete po vrtovih i vinogradih.

3. Dne 10. lipnja uništeni su tučom većim dielom vinogradi u trnavskom vinogorju kot. Djakovo.

4. Dne 11. lipnja palo je dosta krupne tuče u obćini Rakovica kot. Slunj, bez znatne štete. Nad okolicom sv. Ivanskom, istoimena kotara, naročito u mjestih Kalinje i Orešje dolnje prolomio se oblak, te je voda odnjela svu mekotu sa kuruzom a zamuljila livade, tako da ni ono što se i pokosi čisteći livade nije za krmu.

5. Dne 11. lipnja oštetio je led polja sela Medinci, Kapinci i Vraneševci, a 12. lipnja dielomice usjeve majura Senkovci i Ciganka upravne obćine Miholjac gornji kot. Slatina

6. Dne 12. lipnja počinila je tuča u selih Gladovac, Hotnja i Hruševec štete na usjevih, dočim su u vinogradih obćine Zabok kot. Krapina istoga dana nastradali američki nasadi, jer je tuča izpresjecala mladice i tim stegnula zeleno ciepljenje.

7. Dne 21. lipnja palo je uz davno izgledanu kišu leda u Perušiću, koji nije počinio veće štete. Kako veleč. g. izvjestitelj Rikardo Filipašić naročitim izvještajem javlja, padala je kao orah krupna tuča srećom samo 5 minuta, ali je ipak nanjela znatne štete jugozapadnomu dielu obćine Sesvete, poimence raži, jaru žitu i korunu. Silni vjetar da je počupao i izprelamao mnogo stabala a nekoliko štagalja do temelja porušio, te je pod takovom ruševinom zaglavilo i jedno konjče. Raž se je morala preorati, te zasijati prosom, repom ili heljdom, pak je zakukala mnoga sirota. Gradonosni su oblaci jurili širinom od koja 2 km., zahvatili jugozapadni dio sesvetske obćine i cielo selo Sesvete, te prešli preko Drave.

Kako smo prisiljeni da bilježimo ovdje silne oštete prouzročene ponajviše prolomi oblaka i sličnimi nepogodami, izcrpiti ćemo još kako opisuje g. izvjestitelj Cvianović naročitim izvještajem oluju, koja je dne 23. lipnja zadesila njegovo boravište Šumećane i veliki dio obćine Križ istoimena kotara. „Usred rada spravljanja siena i ogrtanja kuruze iznenadi nas 23 lipnja oko $^1/_2$ 5 sati pljusak-kiša, kakve ovdje zapamtili nismo, popraćena sjeverom. Kiša nije bila krupna već poput „vrpce“, ali tako gusta i silovita, da su se pojedini traci posve izgubili, u jedno salili poput daske, sve je pod svodom neba plivalo u vodi. Istom u šumi „Marča“ prelomili su se oblaci. Jedan osbiljan starac, koji je u isto doba bio s marvom u šumi, pripovjeda, da ga je neizreciva sila vode iznenadno obasula. Voda da je tekla jarkom i briegom, po šumskom putu i po stablih jednakom snagom i množinom, a on da nije mogao razabrati ni odkuda dolazi, ni kuda odlazi. Razumjeva se, da su štete velike na svem, neizuzevši ni vinogradâ, gdje je vjetar svu silu loze polamao, no najljuće su prošle većinom pokošene livade, s kojih je odkos odplavljen, a što nije bilo pokošeno, to je muljem zaliveno. Ljudi si diele sad ono malo siena, što se po živicah i plotovih zaustavilo, u razmjerju površina svojih pokošenih livada.

c) Gospodarske radnje.

Česte kiše u jednom, a suša u drugom kraju zemlje dosta su spriečavale nuždne radnje, pak su se s toga i nagomilali poljski poslovi, te je na mnogih mjestih, kamo nezalaze strani radnici, bilo težko za dobe dobiti poslenika. Glavne su pako bile radnje okapanja i ogrtanja razne ruke, kuruze, koruna i vinograda, za tiem je bila i kositba djetelina, mjestimice po drugi put, i livada u podpunom jeku. Samo po Sriemu i nekih predjelih virovitičke županije počela je i žetva odnosno kositba ječmova, dočim je repica (olaj) ovoga roka gotovo sva bila pokošena, ovršena i većim dielom u manjih posjednika i prodana. Na sav se mah presadjivao kupus i ino povrće, sijala biela ili postrna repa, proso mjestimice i heljda, a u velikom dielu zemlje poimence u Slavoniji dougarilo se pod ozimine, dočim se drugdje na težem tlu nije taj posao mogao dovršiti, bilo s toga što je tlo otvrdnulo s neprestranih vjetrova ili bilo premokro, a često se nije ni dospjelo s drugih priečih i neodgodivih posala.

Sa svih strana ima dosta prijava, da je mnogo tla ostalo ove godine neposijana kojom jarinom, bud što je bilo dugo pod vodom, bud što je manjkalo potrebna sjemena poimence sitne prose i heljde, koje da se nije moglo ni u trgovini dobiti, kako se tuži više izvjestitelja iz slavonskih predjela. Po inundiranih obćinah uz Savu, Dravu i Dunav ostale su gotovo sve niže polojne ravnice neposijane, prem su glavne rieke ovoga roka slegle u svoja korita. Tako je i na glasu rodno polje Jelas ostalo bez usjeva, a ni žitelji sela Črnac (Jezerane) nisu mogli dosele ništa posijati, jer i danas u duljini od preko 2 km pokriva voda oranice.

d) Stanje usjeva.

Suvišak vlage, hladni vjetrovi, gotovo studene noći, iza toga opet suša i žega, sve jedno za drugim nisu osobito pogodovale nijednoj plodini, ali su na domaku zrienja ozimine ipak bolje podnosile neprijazni vremena, nego li jarine. Ima doduše nekoliko prijava, da su nagle kiše i vjetrovi tuj i tamo povaljali baš najbujnije pšenice, te da se ovdje ondje opaža ponešto hrdje, ali to su tek dosta osamljene oštete, s kojimi se mora svake godine računati.

Kako se medjutim promjene u stanju večega diela žitaricâ razabiru iz skrižaljke na čelu ovomu izvještaju, izvjestiti nam je ovdje samo o stanju kuruze, pošto su crna žita proso i heljda tek posijana, a o sjerku neimamo viesti iz onih strana, gdje se te žitarice više sije.

Jedne su se kuruze ovoga razdoblja ogrtale bilo motikom, bilo plugom ogrtačem, druge u prvu ruku okapale, a bilo jih je na vrlo mnogo mjesta, koje nisu dorasle ni prvoj motici. ali i takvih koje su tek nicale. Pače u nekih poplavljenih posavskih obćinah istom se je sijala kuruza „na sreću“. dočim su „brzac“ sijali po običaju na „olajištih“ dakle kano drugi usjev, po Sriemu. Najranije sijane kuruze kažu svi izvještaji i suviše oriedkimi i, pošto su jih na mnogih mjestih dosadjivali, vrlo nejednake stojbine. Kasnije sijane ocienjuje većina boljimi od skroz ranih, dočim se za netom sijane javlja, da su dobro i pravilno nikle. Sve bez razlike da su zaostale spram normalnih godina u razvitku, te i njim nije prijalo hladno vjetrovito vrieme suvišak vlage i poslje suša. No pošto su dobile nuždnu kišu, a svakako toplije vrieme, izriče se po izvještajih nada, da će se iza prve, odnosno druge motike, brzo oporaviti. Koliko se ovaj par u obće može o stanju kuruza govoriti, biti će jim za sada razmjerno najnaprednije stanje u Sriemu, a nigdje jim nije u ovom stadiju vegetacije stanje takovo, da se nebi mogle normalno razvijati, posluži li jim vrieme.

Grah i bob većim su dielom u dobru stanju, te je požutjeli grah opet ozelenio, čim je nastalo toplije vrieme. Samo se gosp. izvjestitelj Akurti tuži, da je „grahove“ u obćini Kamenica napala „medljika“ (Erysiphe communis Fr.) te se s toga loza suši.

e) Okopavine.

Stanje koruna može se popriečno označiti za ovo doba godine sa „srednje ruke", jer je vrlo često nejednako klijao i nicao, a ni klimatske mu prilike nisu prijale. Krmna blitva je zaostala u razvitku, te se je počela tekar proredjivati i okapati, od kako je prestalo kišarenje. Kako je prije spomenuto, biela se repa istom sije a kupus se presadjivao, te ga je netom presadjena na mnogih mjestih zatekla suša, poimence po Lici-Krbavi, pak se izricala po izvještajih često bojazan, da bi mogao cieli priesad nastradati i propasti, nebude li do skora izdašnje kiše. „Bostana" (lubenica) sjetio se samo jedan izvjestitelj i to veleč. g. Subotić u Batajnici, (mjesto g. Vulka), te po njegovu izvještaju uspjevaju ove godine, da se bolje nemože ni poželiti, dočim tih curcubita za čudo dosele nespominju gosp. izvjestitelji n. p. iz kotara Vukovar, prem se tamo u velike goje lubenice na dobru glasu u trgovini. Koliko se može suditi po 3—4 izvještaja, dobro napreduju buče (misirače), sadjene ponajviše po kuruzi i korunu uzgredno. Po izvještajih gg. izvjestitelja Dubravca i Sikirice pojavila se je na korunu u njihovu području peronospora infestans, te ga brane štrcanjem raztopine calcium-kuprisulfata, a po izvještaju g. izvjestitelja Sachera počinjaju u obćini Valpovo miševi i hruštove grčice osjetljivih štetâ po krumpiru.

f) Trgovinsko bilje.

Ovoga razdobja glase izvještaji o olaju ili repici da je već pokošena, skoro sva „poradjena" i ovršena, a većinom već i „unovčena" i to uz ciene od 8 for. 80 novč., do 9 for. 20 novč., po q. S prirodom se većina izvještaja zadovoljava, prem nije „olaj" održao, što je obećavao, jer se sa hladna vremena nije „okomunio" kako se je željelo, a proredio ga je mjestimice u biljci i buhač a u zrnu sjajnik repičin. Najbolji prirod od 6—7 q. po jutru dojavio se je iz Vrbice kot. Djakovo, ako se tuj nije imao pred očima „lanac" ili slavonsko jutro od 2000 □°, a najslabiji za obćine Andrijaševci i Cerna kot. Vinkovci sa $1\frac{1}{2}$ q po jutru, dočim većina izvještaja javlja prirod po jutru od 3 do 4 q. Kakvoća zrna je poprieko „dobra" nigdje izvrstna. Lanovi i konoplje većinom su „iznad srednje ruke", u koliko nisu dakako zaljevice kiše povaljale i te plodine. Cikorije se po izvještaju g. izvjestitelja Kosa posijalo i u području grada Petrinje na pokus $\frac{1}{2}$ jutra, te se je dosele dobro razvila. Ove godine je to istom treći izvještaj, koji je spomenuo u obće tu biljku, pak se po tom može nagadjati, da se je ovoga proljeća manje od lani pokušalo udomiti to trgovinsko bilje u našem poljarstvu.

g) Krma.

Kako smo spomenuli pod c. elementarnimi oštetami vrlo je mnogo krme, pokošene početkom ovoga roka, što pokvareno, što uništeno, i to bez dvojbe mnogo više nego li je poimence navedeno, jer nam na žalost iz gornje dvie županije, pak i iz mnogih kotara drugih predjela stiže vrlo malo izvještaja, akoprem su od lanjske godine izvještajni rokovi za polovicu smanjeni.

Djeteline su u pravilu dobro plaćale, isto tako i livade viših položaja, dočim se sa polojnih livadu riedko gdje uhvatilo dosta slabih odkosa, koji nebi bili manje više zamuljeni. Što se je u drugoj polovici izvještajnoga roka pokosilo, većim je dielom i sretno spremljeno. Košnja nekih samo „košanica" odpočela je i u Lici, dočim će se „bare" i „lûke" istom poslje pokositi. Kad se kosi „izmedju Petrova" da se dobije najviše siena, bile trave makar kako i prije Petrova odrastne, vrlo je razširena predsuda seljačtva, kako se žale mnogi izvještaji iz raznih krajeva ciele zemlje. Upravo žalostno glase izvještaji iz inundiranih obćina Posavine i Podravine o krmi, jer ondje da se nije dosele ukosilo ni naviljka siena, a neće se do pod mrtvu jesen ni nakositi moći, pošto su dugo ležale vode po livadah, a na udolicah bez odtoka i sad još leže, pak su „izjele" i žilje svega, što nije šaš ili sitina. Oskudica krme da je za te krajeve neizbježivom. Grahorice i muhar povoljno se razvijaju, isto tako druge krmne smjese, što jih ipak sije tek malo seljaka.

h) Vinogradi i voće.

Vinova je loza ovoga roka cvala, a mjestimice poimence u Primorju i Sriemu te drugdje prama vrsti loze, položaju, fizikalnim svojstvom i nagibu vinogradskoga tla budi posve, budi dielomice ocvala. Ali bilo je i takvih prijava, koje su izrično naglašivale, da su tek neke ranije vrsti počele cvasti a da nije nijedna već ocvala. Gdje su vjetrovi i hladne kiše zadesile lozu u cvietu napominje se bojazan, da će biti znatnoga osipanja. Inače su viesti o stanju i rodnosti svih zdravih i iole redjenih vinogradâ gotovo sve veoma povoljne. Osobito se hvali rodovitost crnih vrsti, a izmedju njih osobito kadarke ili „skadarke", koja je, može se reći, po većini slavonskih vinograda glavnim nasadom. Iz tih strana ima dapače jedan izvjestitelj, koji već sada izrazuje bojazan, da će nastati za vremena berbe oskudica na „buradi", ako sve dozrije, što se zametnulo. Uz viesti da se još neopaža ni traga peronospori (obćine Križ, Dalj, Mikanovci itd.) ima jih mnogo više i takvih, koje naglasuju, da se je peronospora naglo stala razplodjivati (obćine Rešetari, grad Požega, Vrbica, Našice itd.). Proti njoj da se vinogradi brane ipak izdašnije štrcanjem nego li prijašnjih godina, kad nisu bili tako rodni. Ipak se i ovoga puta nekoji izvještaji žale na seljačtvo, koje se nikako nedaje na taj posao, sve da je trsje puno zametaka.

Novih zaraza filokserom nalazi se svaki čas i u dosele poštedjenih vinogorjih onih kotara, koji su već od prije zaraženi tim zatornikom vinove loze, te si ovaj osvaja jedan vinorodni predjel za drugim, uništujući prama snazi loze i vrsti tla domaće trsje u kraćem ili duljem razdobju.

Posve novo ognjište filoksere pronašlo se je po viesti gosp. izvjestitelja Antoša u vlastelinskom vinogradu „Banovac" zvanom tik vinograda slatinskih. Povjerenstveno doduše da nije još konstatovana, no pošto je vlastelinska uprava dala izkrčiti napadnutu česticu, te nesmije nitko ni blizu, dok nestigne povjerenstvo, sva je prilika, da je zaraza

zahvatila i kotar Slatinu. Gospod. izvjestitelj Milanković spominje, da se po daljskih vinogradih neopažavaju nigdje tragovi filoksere, akoprem je pred 3 godine već nadjena u vinogradu vlastelinstva Dalj, kamo da su ju bez dvojbe donjeli na opancih radnici iz sriemskih Karlovaca, koja bi činjenica imala vinogradare upozoriti, da nenajmljuju radnika iz filoksiranih krajeva.

Veleč. g. izvjestitelj Kollay dojavljuje, da se je i ove godine pojavila „chlorosa“ ili žutica na dvogodišnjih ciepovih u vinogradih občina Plešivica i sv. Jana u znak, da je tlo ipak suviše krečevito za podlogu riparije sauvage. Naprotiv g. izvjestitelj Popović konstatuje za laporno tlo vinograda obćine Kašina, da se Vitis Solonis održala i ove godine u tom laporu posve čila i zdrava, izrazujući nadu, da bi se ta vrst mogla smatrati valjanom podlogom za krečevita tla.

Na zeleno se marljivo ciepilo, a gdje nije baš neposredno iza ciepljenja udarila kiša, da su povezice od kaučuka popucale, javljaju se povoljni uspjesi u tom osobito u seljaka i manjih vinogradara rek bi obćenito prihvaćenom načinu oplemenjivanja. Ob obsegu izvedenih radnja stigle su nam samo dvie izvjestne naznake, jer gg. izvjestitelji težko dolaze do pouzdanih podataka površina obnovljenih ciepljenjem, pak nam s toga nepreostaje već pričekati na podatke, koji će se namaknuti posebnimi izvidi na osnovi zakona o zaštiti američkih nasada, ciepljenih i matičnjaka.

Od voća dospjele su još razmjerno najrodnije trešnje do potroška, a ostalo se voće sveudilj „triebi“ ili „pada“, te će ga, ako se tako dalje bude triebilo, vrlo malo ostati do berbe. Orasi, koji su mjestimice „dobro“, po Slavoniji do „vrlo dobro“ obrodili, da su znatno „pušljivi“, „crvljivi“, a šljive bistrice, kojih se tuj i tamo ponešto održalo, da su se u velike „izrogačile“ (od gljivice Exoascus Pruni, Fuckel), te će jih samo mjestimice biti za kućnu porabu, većinom tek od „želje“ a samo je iz Primorja (Kraljevice) ovoga puta stigla prijava, da ima obilno kajsija, bresaka i smokava.

i) Stoka.

Rogato blago, što je po ličko-krbavskih kotarih poboljevalo i pogibalo na posljedicah krmljenja voćnim listom i paše po mrazom ofurenih pašnjacih, prestalo je doduše poboljevati, ali je ostalo dosta slabo, te će trebati dulje vremena, dok se opet neosnaži. Kako naknadno dojavljuju gg. izvjestitelji, bilo je s neoprezna hranjenja dosta kvara na blagu i po obćini Udbina, a u obćini Dolnji Lapac lapačkoga kotara poginulo je u selu Doljanih 150, u Dobrom selu, Srbu i Zaklopcu svigdje preko 50 glava rogate marve. Za mnogoga gospodara da je to tiem veća nesreća, što je već nabava krme tražila razmjerno znatnih žrtava, pa je ovako i to sve propalo. Makar da su znatni gubitci s te kako ljudi kažu „sniegom pale bolesti“, ipak nije prietila s nje onakva obća pogibelj govedom, kakva se mora nazrievati u viesti g. izvjestitelja Rašua, da je naime u selu Hajderovac obćine Srb poginulo mnogo blaga od „plućne zaraze“ a u gornjem Srbu, da boluju goveda „na papcih“. Izuzme li se ova jedina viest, to nije s nijedne druge strane dojavljeno, da bi goveda, konji i ovce bolovali na kakvoj zaraznoj bolesti.

Da krmad poboljeva i pogiba ima prijava iz obćina: Brdovec kotar Zagreb i to na bedrenici; Novo Čiče i Vivodina kot. Velika Gorica, — odojci dobivaju proljev a pogiba 8%; — Varaždinske Toplice kotar Novi Marof, nekoliko glava svinja oboljelo i poginulo; — Djakovo i Drenje, svinje su počele pogibati na „vrbancu“, a kako primjećuje g. izvjestitelj V. Čačinović dalo je djakovačko vlastelinstvo svoje krdo od 850 svinja uciepiti protiv vrbanca; Šamac, Babina greda, Gudinci i Sikirevci, kotara Županja: mjeseca lipnja uginulo je mnogo svinja, tjeranih na pašu onamo, gdje je voda dugo ležala, te ljudi misle, da su se tom pašom otrovale. Jesenjaci, t. j. svinje, što su se oprasile mjeseca studenoga i prosinca, poginule su već mjeseca ožujka, te kod tih svinja štetuju gospodari silno, jer preko zime potroše na nje kuruzu, a kad otopli onda uginu sve redom.

j) Nadnice.

S nestalna vremena u prvoj polovici ovoga razdobja nabralo se je više neodgodivih poljskih radnja, poimence okapanja i ogrtanja na polju, po vrtovih i vinogradih, zatim kositbe i spremanja krme, a po Slavoniji nastala je vršitba olaja i žetva ječma. S toga su i nadnice nešto poskupile, obično za 10—20 novčića, samo mjestimice za gotovo 50% više nego li su bile prošloga roka. A jedva se je i uz tako povišene nadnice moglo naći radnika, jer je svaki nastojao, da obavi ponajprije svoj posao. Navlastito težko se mogao dobiti mužkarac nadničar po gornje dvie županije, odkuda odlazi za zaslugom u druge krajeve sva gotovo za rad sposobna momčad. Neprilika ima u tom pogledu i u zapadnih kotarih varaždinske županije, odkud takodjer odlazi po privredi mnogo čeljadi i preko Sutle ali i prama iztoku poimence u glavni grad i njegovu okolicu, pak se s toga i Zagorje tuži na skupe nadnice, prem ni sad nepresižu 40 do 50 novč. uz hranu, budući je običaj da se kasno dolazi na rad. Kako će nadnice istom o žetvi dostići svoj vrhunac, to ćemo za ovaj put izcrpiti priobćene posebne nadnice, što no se plaćahu o kositbi i spremanju siena, za one predjele, iz kojih još nije bilo podataka te vrsti.

1. **Županija Zagreb,** 1. kotar Karlovac, obćina Švarča: kosac 90 nč. uz, 1 for. 20 nč. bez hrane; nadničar 75 nč. uz, 1 for. bez hrane. U cielom kotaru oskudica na radnicih. 2. Kot. Kostajnica: kosac 1 for. i 2 dl. rakije. 3. Kotar Sisak, obćina Lekenik; kosac 1 for. 10 novč. bez hrane; 4. Kotar Stubica, obćina Marija Bistrica: kosac 60—80 novč. i napitak, bez hrane; ina nadnica 33—40 novč. i hranu; 5. Kotar Zagreb, obćina Brdovec: kosac 1 for. do 1 for. 30 novč. i hranu, ina nadnica 50—60 novč. uz hranu.

2. **Županija Varaždin,** 1. kotar Klanjec, obćina Kraljevec: obična nadnica za 10 novč. poskočila i traže četvrti obrok hrane. Ciepilac trsja dobiva uz hranu 1 for. nadnice. 2. Kot. Krapina, obćina Gjurmanec: kosac 70 nč. bez hrane. 3. Kotar Novi Marof, obćina Varažd. Toplice: vlastelinstvo daje kositi svoje livade ćak iz sedmoga, t. j.

za kositbu i sušenje dobije sedmi kupić, dočim se u obćinah Breznica i Gornja Rieka plaćao kosac po 80 novč. do 1 for. bez svega. 4. Kotar Pregrada, obćina Hum na Sutli: kosac 60—80 nč. bez hrane, ali uz napitak vina ili rakije; 60 novč. uz hranu. Obični težak 35—45 novč. bez, a 30—35 pače i 45 novč. uz hranu, te je za gdjekoji rad bilo upravo jagme i otimanja za težaci.

3. **Županija Bjelovar-Križevci,** 1. kotar Garešnica, obćina Berek: kosac po jutru prama obilju odkosa od 1 for. do 2 for. uz hranu; ina nadnica 50 novč. uz hranu. 2. Kotar Križ, obćina Čazma: kosac for. 1.20 bez hrane.

4. **Županija Požega,** 1. kotar Brod, obćine Sibinj, Brebrina i Kaniža: plug po jutru 4 for. bez, 3 for. uz cielu obskrbu; kopač 50—60 novč. uz, 1 for. 10 novč. bez hrane; kosac po jutru 5 for. uz, 6—7 for. bez hrane *(valjda i za sušitbu?);* u obćini Orijovac dobio kosac nadnice 1 for. uz hranu; u obćini Velika Kopanica plaća se plug okopač sa 2 radnika i 2 konja 3 for. 50 novč. na dan uz trokratnu hranu ljudem i blagu, a radnici dobivaju i napitak rakije. 2. Kotar Požega, obćina Ruševo, od jutra livade plaća se koscem 2 for. do 2 for. 30 novč. uz umjerenu hranu i nešto pića; u obćini Kutjevo stoji košnja po jutru livade 3 for. do 3 for. 50 novč. bez svega; kosac na dan 1 for. 50 novč. do 1 for. 70 novč. bez svega ili 1 for. uz hranu i napitak. U kotaru bila je dosta velika stiska za radnici.

5. **Županija Virovitica,** 1. kotar Djakovo, obćine Levanska varoš i Trnava: kopač 70 novč. bez, a 40 do 50 novč. uz hranu. 2. Kotar Našice, obćina Podgorač: obična nadnica mužkarca 1 for. 20 novč., ženskinje 40 novč. uz, a bez hrane mužkarca 1 for. 50 novč., ženskinje 60 novč. Ovo su ne samo u kotaru, nego u cieloj zemlji najviše nadnice, pak jih za to ovdje i bilježimo. Dok su naime po ostalih obćinah našičkoga kotara nadnice 60 do 80 novč. bez svega, a u kotarih Čabar, Karlovac, Brod 1 for. do 1 for. 10 novč., te u kotaru Požega varijiraju od obćine do obćine izmedju 80 do 1 for. 20 novč. bez svega, iznosi u Podgoraču nadnica uz hranu 1 for. 20 novč. I razlika izmedju nadnice mužkaraca i ženskinje svigdje je manja nego u Podgoraču, jer tuj doseže od 250 do 300%, u osječkom kotaru mjestimice samo 100%, dočim obične nenadmašuje kod običnoga rada 10 do 25%. *(Molimo veleč. g. izvjestitelja, da bi izvolio prigodice razjasniti taj neobični pojav u njegovoj obćini).*

6. **Županija Sriem,** 1. kotar Ilok, obćina Ilok: kosac 1 for. bez, 50 novč. uz obskrbu, obična nadnica 70 novč. bez svega; obćina Erdevik: kosac dobije od „lanca" (2000□°) livade 3 for. bez svega inoga. 2. Kotar Irig, obćine Kamenica i Ledinci: kosac 1 for. 20 novč. nadnice bez hrane. 3. kotar Mitrovica, obćina Šašinci: kosac se plaća po katastr. jutru livade od 1 for. 60 novč. do 1 for. 80 novč. bez hrane. 4. Kotar Pazova stara: obična nadnica mužkarcu 60 novč. uz, 80 novč. bez hrane, ženskinje dobiju 10 novč. manje, radnika ima dosta. 5. Kotar Ruma, obćina Grgurevci, koscu se plaća po „lancu", 2000□° livade 2 for. 50 novč. uz hranu, kopač dobije 80 nč. nadnice bez inoga deputata.

J. B.

Kr. zem. statistički ured.

U Zagrebu 28. lipnja 1895.

Ravnatelj:

Zoričić.

Tiskarski zavod „Narodnih Novinah".

GLAVNI IZVJEŠTAJI

o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće.

Po izvještajih gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja

sastavlja jih i izdaje

kr. zem. statistički ured u Zagrebu.

I.

Stanje usjeva po izvještajih od 4. srpnja 1895

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidih od g. 1894. u jutrih po 1.600□°	Usjevi stoje — na površini od jutara po 1.600□°					Usjevi su posve uništeni	Od ciele površine usjeva ide postotaka površine — gdje stoje					gdje su posve uništeni
		1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše		1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	
A. Pšenica ozima.													
Lika-Krbava	1.927	383	419	450	211	215	249	20	22	23	11	11	13
Modruš-Rieka	13.878	68	1.238	9.094	2.460	854	164	1	9	65	18	6	1
Zagreb	28.947	613	5.742	16.291	3.135	1.570	1.596	2	20	57	11	5	5
Varaždin	7.526	—	1.952	4.642	560	—	372	—	26	62	7	—	5
Bjelovar-Križevci	33.804	7.386	7.666	17.531	1.221	—	—	22	22	52	4	—	—
Požega	59.686	15.069	10.977	31.753	1.501	—	386	25	18	53	3	—	1
Virovitica	100.825	13.802	43.319	30.431	13.273	—	—	14	43	30	13	—	—
Sriem	139.517	15.899	64.298	54.705	3.849	—	766	11	46	39	3	—	1
Hrvatska i Slavonija	386.110	53.220	135.611	164.897	26.210	2.639	3.533	14	36	42	6	1	1
B. Pšenica jara.													
Lika-Krbava	7.702	467	801	3.888	2.214	332	—	6	10	51	29	4	—
Modruš-Rieka	2.034	191	320	707	571	245	—	9	16	35	28	12	—
Zagreb	1.481	227	31	1.144	79	—	—	15	2	78	5	—	—
Varaždin	95	—	54	20	17	4	—	—	57	21	18	4	—
Bjelovar-Križevci	1.164	—	30	396	363	375	—	—	3	34	31	32	—
Požega	1.578	13	717	738	110	—	—	1	45	47	7	—	—
Virovitica	1.541	—	539	982	20	—	—	—	35	64	1	—	—
Sriem	369	—	—	359	--	10	—	—	—	97	—	3	—
Hrvatska i Slavonija	15.961	898	2.492	8.234	3.374	966	—	6	15	52	21	6	—
C. Raž ozima.													
Lika-Krbava	2.976	596	446	804	628	133	369	20	15	27	21	5	12
Modruš-Rieka	8.486	10	51	3.738	1.467	3.220	—	—	1	44	17	38	—
Zagreb	29.334	—	—	4.287	9.743	9.271	6.033	—	—	14	33	32	21
Varaždin	19.177	—	—	2.654	10.509	5.388	626	—	—	14	55	28	3
Bjelovar-Križevci	59.344	—	2.358	272	33.422	21.517	1.775	—	4	1	56	36	3
Požega	16.869	—	113	5.919	8.657	1.678	502	—	1	35	51	10	3
Virovitica	23.845	1.485	1.443	6.796	8.689	5.030	402	6	6	29	36	21	2
Sriem	6.213	939	832	3.922	520	—	—	15	14	63	8	—	—
Hrvatska i Slavonija	166.244	3.030	5.243	28.392	73.635	46.237	9.707	2	3	17	44	28	6
D. Raž jara.													
Lika-Krbava	2.326	—	41	1.720	468	97	—	—	2	74	20	4	—
Modruš-Rieka	549	—	293	124	79	53	—	—	53	23	14	10	—
Zagreb	933	—	—	496	432	5	—	—	—	53	46	1	—
Varaždin	617	7	191	198	205	16	—	1	31	32	33	3	—
Bjelovar-Križevci	1.906	—	15	524	857	510	—	—	1	27	45	27	—
Požega	2.209	630	946	400	233	—	—	28	43	18	11	—	—
Virovitica	941	—	41	836	64	—	—	—	4	89	7	—	—
Sriem	50	—	—	50	—	—	—	—	—	100	—	—	—
Hrvatska i Slavonija	9.531	637	1.527	4.348	2.338	681	—	6	17	46	24	7	—

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidili od g. 1894 u jutrih po 1.600□°	Usjevi stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	Usjevi su posve uništeni	Od ciele površine usjeva ide postotaka površine gdje stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje su posve uništeni
		na površini od jutara po 1.600□°											
E. Ječam ozimi.													
Lika-Krbava	1.175	—	—	94	658	21	402	—	—	8	57	1	34
Modruš-Rieka	5.970	657	—	3.223	903	790	397	11	—	54	15	13	7
Zagreb	19.465	—	1.443	4.161	5.691	5.925	2.245	—	8	21	29	30	12
Varaždin	3.902	44	79	2.202	1.173	—	404	1	2	57	30	—	10
Bjelovar-Križevci	12.726	937	277	7.366	3.780	366	—	7	2	58	30	3	—
Požega	7.651	203	1.860	3.538	1.948	102	—	3	24	46	26	1	—
Virovitica	12.140	2 258	1.722	6.048	1.535	577	—	19	14	49	13	5	—
Sriem	22.559	2.293	7.308	9.656	3.302	—	—	10	32	43	15	—	—
Hrvatska i Slavonija	85.588	6.392	12.689	36.280	18.990	7.781	3.448	7	15	43	22	9	4
F. Ječam jari.													
Lika-Krbava	20.116	926	3.660	6.074	9.456	—	—	5	18	30	47	—	—
Modruš-Rieka	1.530	463	196	473	271	127	—	30	13	31	18	8	—
Zagreb	1.385	—	142	1.014	134	95	—	—	10	73	10	7	—
Varaždin	1.903	364	506	396	581	56	—	19	27	21	30	3	—
Bjelovar-Križevci	3.321	77	592	1.079	804	769	—	2	18	33	24	23	—
Požega	1.165	22	513	611	19	—	—	2	44	52	2	—	—
Virovitica	892	—	—	767	125	—	—	—	—	86	14	—	—
Sriem	4.676	—	1.866	1.102	1.382	326	—	—	40	23	30	7	—
Hrvatska i Slavonija	34.988	1.852	7.475	11.516	12.772	1.373	—	5	21	33	37	4	—
G. Zob.													
Lika-Krbava	14.558	—	1.485	11.210	1.307	556	—	—	10	77	9	4	—
Modruš-Rieka	10.197	1.303	2.481	4.341	465	1.607	—	13	24	42	5	16	—
Zagreb	19.377	942	2.311	8.058	5.087	2.979	—	5	12	42	26	15	—
Varaždin	7.024	755	1.867	1.984	1.416	1.002	—	11	26	28	21	14	—
Bjelovar-Križevci	8.005	989	1.120	4.865	811	220	—	12	14	61	11	2	—
Požega	16.395	2.580	2.469	7.304	4.042	—	—	16	15	44	25	—	—
Virovitica	34.042	588	13.982	11.325	7.316	801	—	2	41	33	22	2	—
Sriem	52.119	7.392	18.074	21.713	4.940	—	—	14	34	42	10	—	—
Hrvatska i Slavonija	161.717	14.549	43.789	70.800	25.414	7.165	—	9	27	44	16	4	—
H. Napolica ozima (suražica = raž i pšenica).													
Lika-Krbava	398	107	33	31	20	—	207	27	8	8	5	—	52
Modruš-Rieka	255	—	—	—	205	—	50	—	—	—	80	—	20
Zagreb	319	—	—	143	176	—	—	—	—	45	55	—	—
Varaždin	145	—	—	—	145	—	—	—	—	—	100	—	—
Bjelovar-Križevci	230	—	—	—	39	95	96	—	—	—	17	41	42
Požega	4.173	414	1.055	2.621	6	8	69	10	25	63	—	—	2
Virovitica	17.383	638	5.154	8.414	2.976	201	–	4	30	48	17	1	—
Sriem	53.873	4.286	18.050	29.722	1.726	—	89	8	33	56	3	—	—
Hrvatska i Slavonija	76.776	5.445	24.292	40.931	5.293	304	511	7	32	52	7	1	1

Stanje svih žitarica, koje se izkazuju u ovoj skrižaljci, vrlo se malo razlikuje od stanja, u kojem su bile dne 20. lipnja o. g., prem nije manjkalo ovoga razdobja vrlo znamenitih ošteta svake ruke, kako se to potanje razlaže u drugom dielu ovih izvještaja. Razlog je tomu taj, što se u ovoj skrižaljci označuje stanje žitarica, kakvo jim se pokazuje na strni ili stablici, neuzimajući obzir na onaj dio, koji je nastradao kojom elementarnom nesgodom. Te će oštete naći svoj izražaj u konačnih rezultatih žetve, koji će se sastaviti na temelju posebnih izvida, obavljenih od porezne do porezne obćine. Više obzira uzimlju izvještaji prosudjujući stanje žitarica, dok su još na stablici, na „sušu“, na oštete, dapače i na iste pojave raznih bilinskih nametnika, n. pr. snieti, rdje, glavnice i kojekakvih zareznika, pak samo donekle na „poležine“ (Lagerung). Ovaki pojavi daju jim, kako se to može iz žutih dopisnica razabrati, s mjesta povoda, da reklasiraju stanje koje žitarice, a ponajčešće biva takvo reklasiranje, čim započme žetva koje žitarice, te se ma i jednim vršajem uzpostavi, „da nesiplje“ kako je na strni „obećavala“. Pravi je uzrok takvu „precienjivanju“ na stablici, dosljedno iznenadjenju kod vršitbe i vrstnih gospodara taj, što se obćenito nepazi na vrieme, koje vlada, kad su žitarice u cvietu, već se za cvietanje i oplodjivanje uzimlje onaj momenat, kad su klasići iz vana obasuti štitići prašničkih cvietaka. u znak, da je žito već koji dan prije ocvalo i oplodba usljedila, te je potonja bila ovisna o vremenu vladajućem prije 3—4 dana, a ne onom, kad su već poodpadali prašnici i izbili na površinu klasića te okitili klasje.

Pripomenuvši ovoliko na razjasnjenje, da vidimo, koliko se razlikuje stanje žitarica od njihova stanja, kako je bilo izkazano 20. lipnja.

U cieloj se zemlji popravila: **pšenica ozima** za 3%; **ječam ozimi** za 4%; **raž jara** za 6%; **ječam jari** za 5%. Za toliko su se naime postotaka povećali postotni dielovi usjeva „srednje“ i „iznad srednje“ ruke, a za isto toliko postotaka umanjile površine usjeva „izpod srednje ruke“ i „vrlo loših“. **Raž ozima** nazadovala je ponešto, jer su se za 2% umanjile površine boljih, a povećale one usjeva „izpod srednje ruke“ i „vrlo loših“. Stanje je **zobi** za cielu zemlju izkazano isto, kakvo je bilo i prijašnjega roka. al valja primjetiti, da ju je rdja poimence po požežkoj i i virovitičkoj županiji jako napala, a uz to da ima u Podravini virovitičke i u Posavini požežke županije na tilu tlu dosta „poležine“ baš najbujnijih „zobova“. U **pšenice jare** može se konstatovati za cielu zemlju takodjer neka poboljšica, budući se izkazuje za usjeve iznad srednje ruke prirast od 6%, ali i prirast onih izpod srednje ruke za 1%, dočim se je umanjila površina usjeva srednje ruke za tih 7%, dakle u svem nadmašuje prirastak poboljšice. Kod **napolice ozime** ili **suražice** ima ovaj put istina usjeva iznad srednje ruke za cigli 1% više, ali su se pomnožali, očito na račun primjese raži i usjevi „izpod srednje ruke“ za 2%, dočim su spali usjevi „srednje ruke“ za 3%, pak je vrlo dvojbeno, da li se izjednačuju poboljšica i pogoršica.

Da se može razabrati, u koliko učestvuju pojedine županije u tih rezultatih za cielu zemlju, dodajemo barem za glavne žitarice ozime i za zob sljedeći pregled po županijah. U tom ćemo pregledu bilježiti sve usjeve „vrlo dobre“ i „iznad srednje ruke“ sa 1, „srednje ruke“ sa 2, one „izpod srednje ruke“ i „vrlo loše“ sa 3, kako smo to činili u V. glavnom izvještaju. A da neponavljamo postotnih brojeva iz predjašnjega izvještaja, bilježiti ćemo odmah razlike postojeće izmedju postotnih brojeva izkazanih u skrižaljkah od 20 lipnja i 4. srpnja, i to povišicu sa (+) a umanjaj sa (—).

Od ciele površine zapalo je po stanju od 4. srpnja više (+) ili manje (—) postotaka u županiji:

Žitarice:		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem	Hrvatska i Slavonija
Pšenica ozima	1	+ 7	—	+ 9	—	+ 7	+ 4	— 2	—	+ 3
	2	— 7	— 1	— 8	+ 3	— 7	— 4	+ 1	—	— 2
	3	—	+ 1	— 1	— 3	—	—	+ 1	—	— 1
Raž ozima	1	— 2	+ 1	—	— 5	—	— 3	—	+ 1	— 1
	2	+ 10	— 10	— 5	+ 7	— 2	— 5	+ 1	—	— 1
	3	— 8	+ 10	+ 5	— 2	+ 2	+ 8	— 1	— 1	+ 2
Ječam ozimi	1	— 1	— 8	+ 2	—	— 2	+ 1	+ 1	+ 9	+ 2
	2	+ 5	+ 8	+ 6	+ 8	+ 15	— 1	— 2	— 9	+ 2
	3	— 5	—	— 8	— 8	— 13	—	+ 1	—	— 4
Napolica ozima (Suražica)	1	—	—	—	—	—	—	— 3	+ 1	+ 1
	2	—	—	—	—	—	—	— 1	— 1	— 3
	3	—	—	—	—	—	—	+ 4	—	+ 2
Zob	1	—	+ 2	+ 3	— 8	— 5	— 4	— 1	+ 2	—
	2	— 4	— 5	— 4	+ 13	+ 4	— 9	— 2	+ 5	—
	3	+ 4	+ 3	+ 1	— 5	+ 1	+ 13	+ 3	— 7	—

Neobzirući se na razlike od 2—3%, bilo na bolje ili na gore, jer nastaju već tiem, ako se samo jedna oveća površina uvrsti u drugi koji red, taknuti ćemo se samo ovećih razlika, koje nam pokazuje ovaj pregled za svaku plodinu i županiju. Ponajprije udara u oči činjenica, da su i ovoga roka u Sriemu sve plodine, osim jedine pšenice napredovale više nego li u ikojoj drugoj županiji. Tuj iznosi poboljšica ozima ječma 9% a zobi u svem 7%, dočim je pšenica ozima, koja se već počela kositi, ostala naravski u stanju prijašnjem. Znatnije su nadalje razlike u županiji Varaždin, u kojoj su se doduše smanjili kod svih plodina postotci usjeva „izpod srednje ruke“, kod ječma ozima ća za 8%, ali se zato kod njene glavnije žitarice naime ozime raži smanjio postotak usjeva „iznad srednje ruke“ za 5% a onaj „srednje ruke“ povisio za 7%, koju će reklasifikaciju jedva izjednačiti ostale žitarice, koje sve skupa jedva zapremaju toliko površine, koliko sama raž.

U poboljšici **pšenice ozime** dopriniele su županije Lika-Krbava i Bjelovar-Križevci po 7% svojih tom žitaricom posijanih površina, županija Zagreb dapače 9%, a Požega 4%.

Da je **ozima raž**, koja je ove godine skoro posve izdala, za 2% lošije izkazana za cielu zemlju, ima se pripisati njenoj lošijoj ocjeni u prvom redu po županiji Bjelovar-Križevci, gdje se je ponajviše sije (preko 59.000 jutara), zatim po županijah Zagreb i Požega, gdje su se ovoga roka za 5 odnosno 8% povećale površine usjeva „izpod srednje ruke“, a raži ima i u te dvie županije ukupno preko 46.000 jutara.

Ječam ozimi samo je u županiji modruško-riečkoj, očito pod dojmom suše na gore, „srednje“ mjesto „iznad“ srednje ruke za 8% ocienjen, inače se izkazuje u svakoj županiji osim virovitičke poboljšica, ponajveća u županijah Sriem i Zagreb, dosta znatna u bjelovarsko-križevačkoj.

Stanje **napolice ozime** izkazuje se u županiji požežkoj istim, kakovo je bilo i 20. lipnja, dočim se je površina usjeva „izpod srednje ruke“ povećala za 4% u županiji virovitičkoj, a za isto toliko smanjila ona boljih usjeva, umanjaj, koji će jedva izpraviti ona mala poboljšica u Sriemu.

Za stanje **zobi** je karakteristično, da se samo u Sriemu izkazuje absolutno boljim, dočim se je u varaždinskoj županiji morao platiti umanjaj usjeva „izpod srednje ruke“ odmah sa 8% onih „iznad srednje ruke“. Po svih ostalih županijah narastao je postotak „loših usjeva“ ponajviše u požežkoj, gdje su silne zaljevice bile povaljale svake ruke žita. —

Kako smo ovoga roka zašli u žetvu svih ozimina i po zapadnih stranah domovine izim jugo-zapadne dvie županije, te će žetva tih žitarica biti sljedećih 14 dana s veće strane i obavljena bar po znatnijem dielu Slavonije, to će biti zanimivo, da sravnimo ovdje još stanje ozimina pšenice, raži i ječma, te zobi, kakvo je bilo dne 5. srpnja 1894. i dne 4. srpnja 1895. I u toj sporedbi stegnuti ćemo naznake u troje: „iznad srednje ruke“, „srednje ruke“ i „izpod srednje ruke“, da bude razporedba preglednija, a puštamo s vida površine, koje su g. 1895. izkazane kao posve uništene, a kojih g. 1894. nije ni bilo.

U postotcih ciele posijane površine bilo je stanje:

Županije i godine:		pšenice ozime			raži ozime			ječma ozimca			zobi		
		iznad srednje ruke	srednje ruke	izpod srednje ruke	iznad srednje ruke	srednje ruke	izpod srednje ruke	iznad srednje ruke	srednje ruke	izpod srednje ruke	iznad srednje ruke	srednje ruke	izpod srednje ruke
Lika-Krbava	1895	44	23	22	35	27	26	—	8	58	10	77	13
	1894	66	32	2	96	6	—	100	—	—	66	23	11
Modruš-Rieka	1895	10	65	24	1	44	55	11	54	28	37	42	21
	1894	48	51	1	60	21	19	63	36	1	28	67	5
Zagreb	1895	22	57	16	—	14	65	8	21	59	17	42	41
	1894	59	38	3	71	28	1	67	32	1	74	24	2
Varaždin	1895	26	62	7	—	14	83	3	57	30	37	28	35
	1894	75	21	4	87	11	2	82	18	—	87	13	—
Bjelovar-Križevci	1895	44	52	4	4	1	92	9	58	33	26	61	13
	1894	88	12	—	86	14	—	78	22	—	96	4	—
Požega	1895	43	53	3	1	35	61	27	46	27	31	44	25
	1894	94	4	2	82	18	—	83	17	—	89	11	—
Virovitica	1895	57	30	13	12	29	57	33	49	18	43	33	24
	1894	65	32	3	37	56	7	60	23	17	54	36	10
Sriem	1895	57	39	3	29	63	8	42	43	15	48	42	10
	1894	55	44	1	76	24	—	51	45	4	50	45	5
Hrvatska i Slavonija	1895	50	42	7	5	17	72	22	43	31	36	44	20
	1894	67	31	2	75	23	2	65	31	4	62	33	5

Uzmemo li podatke ovoga pregleda za koju mu drago plodinu tuj izkazanu promatrati, uzevši za mjerilo postotni dio usjeva iznad srednje ruke, dakle onih, koji odlučuju, da li će biti uspjeh žetve dobar, ili tek srednje ili izpod srednje ruke, to je posljedak takva promatranja bilo za cielu zemlju, bilo za pojedine plodine, ciglom jednom iznimkom nepovoljan. Svagdje je tih postotaka i kod plodina i kod pojedinih županija manje ove godine, nego li je bilo lanjske godine. Tek se tuj o tom radi, gdje i kod kojih je žitarica ta razlika manja. Kod jedine pšenice u Sriemu ima ove godine za 2% usjeva „iznad srednje ruke“ više nego li ih je lani bilo, kad se i onako nije hvalio Sriem cielom svojom ljetinom. Već u virovitičkoj županiji ima takih usjeva pšenice 8% manje nego prošle godine, a taj manjak biva sve to većim, te iznosi po prilici $^2/_3$ u ličko-krbavskoj, upravo $^1/_2$ u bjelovarsko-križevačkoj, a nešto manje od $^1/_2$ u požežkoj županiji od naznaka lanjskih, te pada u modruško-riečkoj županiji skoro na $^1/_5$, u varaždinskoj mal ne na $^1/_3$, dočim su u zagrebačkoj županiji za 37% manje površine usjeva pšenica iznad srednje ruke nego li su bile prošle godine.

Raž je ove godine svud bez iznimke posve iznevjerila, te s toga i nije uputno sravnjivati njeno ovogodišnje stanje sa prošlogodišnjim; već će biti koristnije i ovdje opetovano upozoriti na potrebu, da bi se obična biela raž — toli osjetljiva sa vlage, imala zamieniti kojom uztrajnijom, da se izbjegne ovakovoj nerodici te žitarice.

Ovogodišnje stanje ozimca ječma još se najmanje razlikuje od lanjskoga opet u Sriemu (9%) nešto izpod $^1/_2$ u virovitičkoj, a prieti gotovom nerodicom u ličko-krbavskoj županiji, dočim ni ostale županije neće, osim požežke, biti mnogo sretnije s tom plodinom.

Kako je zob ove godine kasno sijana te je koncem ovoga roka bilo „zobova“ po zapadnih i jugozapadnih županijah dosta zelenih, to bi bilo preuranjeno, kad bi iz njena lošijega stanja, nego li je bilo prošle godine, već sad htjeli izvoditi kakve zaključke o njenom konačnom prirodu.

J. B.

II.

Glavni izvještaj

o gospodarskih prilikah u obće.

Od 22. lipnja do 7. srpnja 1895.

a) Vrieme.

Silnom olujom, koja je započela na zapadu zemlje dne 20/21. lipnja, te uznapredovala 22/23. lipnja do kraj Sriema, dobio je svaki kraj željno izgledane kiše, koje su se opetovale i sljedećih dana sve do 25/26. lipnja, osobitom žestinom 23/24, ali ne po cieloj zemlji.

Izdašne kiše, upravo zaljevice, dodijavale su ovaj put i proljevale korita voda tekućica više u središtu zemlje i po brdovitijih predjelih Slavonije, više uzduž Une i Save nego diljem Drave. Na zapadu i jugozapadu zemlje, po Zagorju i s onkraj Kapele te po Primorju nisu bile oborine toli izdašne, te je po tih stranah kišarenje prestalo već 23. lipnja. Po svuda bilo je iza tih salanka od 23. pak sve do 27. nastalo dosta hladno ob noć, a ob dan vjetrovito vrieme, s kojega se je zemlja brzo sušila, a kad je od 29 lipnja naglo porasla temperatura uz sunčanu žegu i pripeku, te tako potrajalo sve do 4. srpnja, potužio se je gotovo svaki kraj na sušu, a po Krasu, u Lici počelo je mjestimice već ponestajati i pitke vode. Vrućina dosegla je 2. srpnja svoj ovogodišnji maximum od 31—33°C, u Osjeku dapače i 37°C u hladu, a 46·2°C na suncu. (Dolnji Lapac imao je takodjer 46°C na suncu).

Kako pako doznasmo iz znatna broja izvještaja, došlo je od 3/4 srpnja opet sa zapada, uz cieli niz oluja, dne 4., 5., 6. i 7. srpnja ne samo do izdašnih kiša nego na premnogih mjestih do takovih zaljevica i preloma oblaka te poplava, kakovih „ljudi nepamte“ ne samo u ovo doba godine, nego u obće. Te su prispjele prijave i razlogom, što smo prisiljeni i ovaj put razmaknuti sve do 8. srpnja opredieljeni rok, da se uzmognemo već u ovom izvještaju osvrnuti i na te nepogode. Da je zračište i iza ovih zaljevica u žetno doba neobično zahladilo, netreba napose iztaknuti, jer toplih ljetnih kišâ nismo gotovo ni imali ove godine, u kojoj od kopnice sniega pak evo do pred žetvu odlučuju vode sudbinu privrede gospodarske.

Koli su se silne vode izljevale izmedju 22. i 24. lipnja, pak opet od 4. do 6/7. srpnja, neka ma i nedostatno objasne sljedeći podatci. Od 21—25. lipnja palo je u Bjelovaru u svem 122·1 mm vode, od toga za cigli jedan sat dne 23. lipnja 94·9 mm a cieloga mjeseca lipnja 204·9 mm, množina, koja se dosele nije zabilježila na toj postaji za mjesec lipanj. Naprotiv u Zrmanji bilo je cieloga lipnja 64·75 mm oborina. Dne 6/7. srpnja palo je kiše na pusti Višnjica 50 mm a na majuru Branjevina (kot. Slatina) 92 mm. Dok su veliki dio zemlje, donekle označen lukom Brinje — Slunj — Vrgin most — Kostajnica — Novska, Pakrac — Požega, Daruvar — Slatina zaljevale i potapale silne kiše, bilo je u Martijancih (kot. Ludbrieg) 4. i 5. srpnja samo kišovito, 6. tek oblačno bez kiše, a 7. srpnja liepo sunčano vrieme! Iz Dopsina kot. Osjek pako javlja veleč. g. izvjestitelj pod 4. srpnja: Već je tri tjedna, odkad neimamo prave kiše, dočim u Bribiru da je nije bilo već $1\frac{1}{2}$ mjeseca.

Prem ovim našim pregledom o vremenu nije zadaćom i svrhom da iz njih izvodimo bilo kakve meteorološke zaključke, već jim je glavnom namjenom, da u krupnih crtah objasnjuju vegetaciju gospodarskih plodina, toli ovisnu o vremenu, ipak bi nam vrlo dobro došle naznake o količini oborina — barem iz svake županije jedna dvie — za dane vanredno silovitih kiša te za cieli mjesec, pak s toga neka su opetovano umoljena ona gospoda izvjestitelji, koji ombrometrom razpolažu, da nam izvole, ali redovito za svaki mjesec priobćivati visinu bilo u kojem obliku pale vode, a ostala gospoda, da si izvole bilježiti dane s oborinami, te jih naprosto za svaki rok priobćiti n. pr. ovako: „Kiše je bilo dne: 23, 24 itd.“, da se možemo u svojih pregledih ponešto potanje obazrieti na zemljopisni raspored o toku vremena, i u prvom redu na vlagu, koja je jedan izmedju najglavnijih činbenika vegetacije.

b) Elementarne oštete.

1. Kako naknadno doznajemo, dne 7/8. lipnja došla su s proloma oblaka pod vodu sva niže ležeća zemljišta obćine Šljivoševci kot. Dolnji Miholjac, te je poimence livadam nanesena velika šteta, a znatno je oštećena i repica na odkosu. Dne 6. i 7. lipnja pomuljila je bujica u obćini Vojakovac kot. Križevci sve livade i kuruze posijane po nizinah a razniela sva konopljišta tako, da su se morala na novo zasijati.

2. Sa „silovitih kiša“ izmedju 21. i 24. lipnja, osobito iza „prolomne kiše“ od 23. prelila su se sva korita tekućih voda te je bilo silnih šteta na svih plodinah u polojnom području dotičnih jaraka, potočića, potoka i rieka, ponajviše na kuruzah i livadah, s kojih je voda odnjela odkos i plastove (bagliće) siena, a što nije bilo još pokošeno, to je sve zamuljeno, manje više neprikladno za krmu, te ostale žitarice povaljala zaljevica, u sljedećih obćinah: Drežnik (Slunj); Dubranec i Kravarsko (Vel. Gorica); Vrgin most; gradovih Bjelovar (prolom oblaka) i Ivanić; Kapela i Trojstvo (kot. Bjelovar); Berek (Garešnica); Dolnji Miholjac; Jamina (Šid); Račinovci, Gunja, Rajevo selo, Vrbanja, Drenovci i Soljani (Županja). U šidskom i županjskom kotaru na neocjedinah ležala je voda 3—4 dana, te je mnogo kuruze i travâ posve uništeno. Dne 3. srpnja potučeni su ledom većim dielom vinogradi musićkoga vinogorja (kot. Djakovo, obć. Levanska varoš).

3. Od 4. pak do 7. srpnja sa silne kiše i proloma oblaka bilo je ošteta, i to:

a) 4—7. srp. Potoci Ilova i Garešnica odplavili su sve pokošeno sieno, a nepokošene livade posve zamuljili u obćini Garešnica.

b) Istoga dana s proloma oblaka oko manastira orahovičkoga odnjeli su nabujali potoci sve sieno s livada, i mjestimice na 1 m debelo zasuli muljem u selih Crkvari, Gazije, Šumedje, Feričanci, Bokšić i Šaptinovci, obćine Feričanci, a nisu bolje prošli ni usjevi, jer su dielomice posve odplavljeni, dielomice izrovani i zamuljeni, i to koli u nizini toli i na brežuljcih. Najgore su prošli Bokšići, jer sa njihovih polja nije još sva voda otišla ni s poplave od 7. lipnja, a sad jih zalila još veća. U tom selu imaju vrlo liepu stoku, a sada da neimaju ni šake siena, te je prava žalost gledati tu mršavu i gladnu stoku u staji. I pokošena ječma je s polja odplavljeno ili zamuljeno, jer se nije bio uvezao na gumna. I vinogradi su jako izrovani, a na mnogo mjesta nije samo po koja tabla odnesena skupa sa lozom i zemljom nego i cieli veliki komadi od 1 jutra i više. Polja sela Klokočevca, obćine Našice istoimena kotara, na koji spada i nastradala obćina Feričanci, došla su dne 6/7. srpnja s drugoga proloma oblaka pod vodu, te silno oštećena.

c) Noću 3/4. srpnja potukla je tuča u jalžabetskom vrhu (kot. Varaždin) trsje, te su mladi ciepovi posve okljaštreni, i izgubljena opet godina dana.

d) Dne 6/7. sve je polje Jezerana (kot. Brinje) na 3 km duljine došlo sve do izpod više ležećih kuća pod vodu, te je sve, što je na polju, izgubljeno; trebati će koji tjedan dana, dok odsegne voda.

e) Taj je dan poplavljena ne samo okolica mjesta Dabar, kot. Otočac, nego i mjesto Glibodol, koje nije proljetos stradalo s poplave. Sve, što se je težkom mukom u tih gorskih kotlinah bilo posijalo, sve je uništeno, a kad će „ponori“ svu tu vodu progutati, neda se ni naslućivati. Ljudi su bez svega ostali — za sebe i za svoje blago.

f) Slušnica i Korana i druge vode poplavile su sve niže ležeće oranice kuruzom posijane, lûke i bare, u obćini Slunj, te je sad sve sgoljni mulj i blato. Šteta ogromna, jer su baš najplodniji krajevi uništeni.

g) Potok Glina u Topuskom, kot. Vrginmost odnesao je sve pokošeno sieno, a zamuljio livade i mnoge kuruze; kvara ima mnogo.

h) silnimi kišami 4., 5. i 6 srpnja nabujala je u velike gorska riečica Pakra plaveći drveće, gradjevni lies, dielove sdanja, što se sve zaustavilo kod zidana mosta posred trga Pakraca te suzbilo vodu u potoku do 8 m visine. U gornjem se dielu trgovišta s toga voda prolila, te na metre visokom bujicom poplavila dobar dio mjesta: vrtove, kuće, rušeći plotove i mnoge nuzgredne sgrade. Ali kad je oko 1 sat poslie pô noći sila vode odplavila zidani most, nastane istom silna struja, koja je uz oba briega Pakre ležeće nuzgredne sgrade dielom odplavila, dielom silno oštetila zajedno sa kućami, iz kojih je poniela robu, pokućtvo, svinje i staje, što je sve propalo u valovju. Sve livade i polja u dolini Pakre isto su tako pod vodom kano i pakrački kućni vrtovi, te je svud tuda još 9. ležala voda 20—30 cm visoko. U susjednih gorskih selih Šeovica, Kraguj, upr. obć. Lipik, Brusnik, Lipovac i Šumetlica upr. obć. Dragović, gdje su pale grozne množine vode, sva je ljetina do temelja uništena, a doline su na $^1/_2$ m visine zasute šljunkom i muljem. Ovomu naročitomu izvještaju g. izvjestitelja Steina dodajemo, da i g. izvjestitelj Fehérváry javlja za svoju obćinu Badljevinu, pakračkoga kotara, da je velika poplava potopila sve ravnice „ovih dana“ — i odnjela pokošeno sieno, zamuljila livade i žita, a po bregovitijem predjelu kiša povaljala svu strn, od koje se slabo što podiglo do 10. srpnja, pa dosta je podušila voda i marve, pače porušila i kuće, a to da je opet bilo noći od 13. na 14. valjda lipnja. Po viesti g. izvjestitelja Sekulića odneseno je sve sieno u obćini Kukunjevac s livada uz Pakru, a što nije bilo pokošeno, posve je zamuljeno, jer je voda 1·5 m visoko na 700 m širine od briega do briega zaplivala po livadah. Koliko je štete, može se prosuditi, kad je samomu njemu odplivalo sve sieno sa 50 jutara livada, do preko 150 vozova, te nije ostalo u tom potezu baš ni ono sieno, što su mnogi u stogove sadjeli.

i) Potoci Pakra, Željan, Subocka i Krivajac naglo su noću 6/7. izstupili te sva polja i livade potopili u području ciele upravne obćine Lipovljani kotara Novska. Voda je povaljala i zamuljila sve žitarice i livade, a što je bilo pokošeno, to je netragom odnjela. Mlin kod Lipovljana sa svim, što je u njem bilo, srušila i odplavila je bujica, a ukućani jedva su iznieli žive glave. Nekoliko je i svinja zaglavilo, cesta izmedju Lipovljana i Krivaja ostala je bez mosta, sva razrovana. Šteta je naprosto neprocienjiva, jer je zadesila sva sela ove obćine bez iznimke, ali najgore da je za krmu blaga.

j) Od 6. na 7. srpnja palo je toliko kiše, da su u obćini Brestovac kot. Požega izašli svi potoci iz svoga korita, te su sve livade uzduž tih potoka poplavljene i zamuljene, a odkosi i plastići (bagljići) odplavljeni. Na potoku Orljavi svi su mostovi porušeni od Kamenske pak sve do Požege. Sva sela u području Orljave, kano Orljavac, Kujnik, Sloboština itd. ostala su bez naviljka siena, jer ni ono, što se je spasilo, nije za krmu, a podavilo se i marve u vodi. Kako je prekinut sav saobraćaj izmedju mjesta s desne i lieve strane, nije se mogla za ovaj naročiti izvještaj saznati sva šteta i nevolja, pak će se naknadno dojaviti.

k) Gradu Požegi došla je dne 7. srpnja riekom Orljavom tolika silna voda, kakve nitko nepamti, te je naniela najmanje 20.000 for. štete. Livade, kuruze i ine žitarice, te vrtovi pokraj Orljave, sve je to bilo pod vodom na mjestih do $1^1/_2$ m. te je sav prirod uništen, jer je isti korun povadila voda iz zemlje i odnjela. Brane ovdješnjih mlinova, suše, kolibe i razne sgrade po poljih na domaku Orljave, sve je to razrušeno, većinom i odplavljeno.

l) Dne 7. srpnja prolomio se oblak nad selom Kamenska kotara požežkoga oko 8 sati jutrom, a ob 1 sat poslje poldana nahrupila je silna voda riekom Orljavom u selo Pleternicu takvom brzinom, da se je za pol sata razlila po selu od južne strane i po usjevih i sienokošah sela Pleternica, Bzenica i Sulkovci. Žitelji sela Pleternice izne-

nadjeni nenadanom bujicom, bili su srećom kod kuće, jer je bila nedjelja, i tako se je ipak sve dalo spasiti iz zatopljenih kuća uz pomoć i shodnu udesbu domaćega vatrogasnoga družtva. Od sgradâ samo je jedna znatno oštećena, dočim je voda odnjela plotove, drva i perad. Usjevâ se iz vode na mjestih nije ništa vidilo. Sieno sa sienokoša, na odkosu i manjih kupovih, sve je odneseno, a nepokošene trave tako su zamuljene, da se neće moći kositi. Voda je trajala do drugoga dana. Kakve će žitarice izgledati, nemože se za sada reći, te će se saobćiti u sljedećem redovitom izvještaju.

m) U noći od 7. srpnja ob 1 sat prolomio se u planini povrh sela Dobra kuća upravne obćine Bastaji veliki oblak, te je potok Toplica poplavio cielu dolinu i trg Daruvar. Malo koji mlin nije nastradao, svaki je manje više oštećen, jedan skoro do temelja porušen, isto je tako porušena i jedna staja na posjedu izvjestiteljevu i sve iz nje odneseno. U cieloj su dolini uništene sve plodine, žita i sieno, a i sam trg Daruvar jako je oštećen poplavom. Svi su mostovi manje više razoreni, putevi razrovani, tračnice željezničke podkopane i pomaknute, te će biti prekinut promet cestom i željeznicom na više dana. Kupatilo vlastelinstva daruvarskoga sve je zamuljila bujica, štete kud se okom svrne, ima svuda, kud su vode strujile. Ovo je treća poplava, ali takva, kakve nije upamtio sviet. Srećom nije nitko platio životom.

n) Dne 7. srpnja oko 10 sati prije podne došla je potokom „Vočinske“ ili „Karašice“ tolika silna voda, da je u području upravne obćine Bukovica nova kot Slatina i blizini toga potoka počinila ogromne štete. Sieno je odneseno, žita i kuruze su poplavljene i povaljane, a mnoge i odplavljene, nasip željeznički razmetan, mostovi porušeni, mnogo blaga podušeno i odneseno, a promet na željeznici i cesti obustavljen, jer je voda na mjestih $2^1/_2$ m visoko prelievala cestu i željeznicu. Bezbroj plotova, dasaka, kola itd. poniela je voda.

o) Sa silnih kiša, 6. i 7. srpnja, došla su mnoga žita i kuruze, za tiem vrlo mnogo siena i pokošene grahorice pod vodu u obćinah Miholjac gornji i Sopje, te je šteta ogromna.

p) Dne 9. srpnja potukla je tuča hametom žita i vinograde u upravnoj obćini Sladojevci i velikom dielu obćine Slatina. Najgore su stradale porezne obćine Meljani dolnji, Sladojevci i zapadni dio slatinski, te je bieda u narodu velika.

r) Osim ovih ošteta ima iz svih tih krajeva i drugih, žalibože i odviše brojnih tužba, da su nagle i preobilne kiše i bez pravih poplava izmedju 21. i 25. lipnja, te izmedju 3/4. i 7. srpnja svu silu krme pokvarile i zamuljile tako, da su na mnogih mjestih bili gospodari prisiljeni „vršiti“ sieno, da ga otresu koliko toliko mulja, zatim da su žita povaljana, a vinogradi zatečeni u cvietu u velike otreseni kišami, da su se „osuli“ i „osipali“, te petlje ostale neoplodjene, bez jagodja.

c) Gospodarske radnje.

Ovoga se je roka marljivo nastavljalo „prašenje“ i ogrtanje kuruza, koruna i blitve, te druga, mjestimice po Sriemu već i treća kop vinograda, koji su se uz to i plievili te povezivali. Košnja livada i krmna bilja bila je u punom jeku, a po Slavoniji počela se je mjestimice već obarati i grahorica za sieno. Dok je u Slavoniji bio malom iznimkom gotovo sav ječam ozimac pokošen, a od 2—3. srpnja dolazile i pšenica, raž i napolica pod kosu, počela je istom žetva ječmova u ostalom zapadnom dielu zemlje, dočim je na jugo-zapadu ječam tek „izklasao“. Samo u Zrmanji se „žeo“, a u Primorju „skubao“ (pukao) ječam, poput lana u drugih stranah. Vrieme je od 23. odnosno 25. lipnja pak sve do 4. srpnja vanredno prijalo žetvi i kositbi, ali se je tiem teže tlo „ugarilo“ ili oralo pod proso i heljdu, budući je bilo upleskano kišami ili povodnjami a za tiem okorjelo žegom. Vrlo se je malo dospjelo ovršiti požetih žita, jer se je na jagmu moralo okapati, te sušiti krmu. Napokon bilo je još posla i oko razna presadjivanja, oko lana, a ni ponovno štrcanje vinograda nije se smjelo odgadjati, jer se na vrlo mnogih mjestih pojavila medljika ili peronospora.

d) Stanje usjeva.

Uz mnoge prijave, koje sve nemožemo poimence navesti, da su jake zaljevice i vjetrovi početkom i koncem ovoga roka povaljali baš najbujnije usjeve tik pred samom žetvom i tako umanjile znatno kvalitet i kvantitet priroda, ima još obćenitija tužba, da su ozimine s naglo nastale žege i suše naglo zriele, te da će biti s toga zrno slabije razvito i manje vriedno, da će „učmanuti“. Tu će „učmalost“ zrnja na dosta mjestih pospješiti, osobito kod „poležinâ“ (Lagerfrucht), „sniet“, „rdja“ i „glavnica“, kojim je kryptogamom pogodovalo vrieme, pak je koji njih napao pšenice, ražove i ječmove, ali u dosta slučajeva i zobove. Izvještaji dolazeći iz Slavonije od stručnjaka izvjestitelja dodaju doduše svojim naznakam o zarazi n. pr. snieti, da neće u zadnjem stadiju dozrievajućoj pšenici, ako nije poležina, mnogo nahuditi, jer neće imati vremena, da priedje na vlat, ali i oni računaju sa nekom „učmalosti“ zrna onih ozimina, koje su bile jače napadnute bilo od snieti ili rdje, koje se najviše spominju, dočim se Puccinia coronata tek ovdje ondje pojavila na zobovih. U kotaru i gradu Osjeku oštetio je pšenice i kornjaš Anisoplia austriaca (žitarica kovna) a po obćini Dolnji Miholjac da ima dosta kvara po pšenici i ostalom žitu sa hessenske mušice (Cecidomyia destructor) za pravo od njene ličinke, te sa ugarnjaka (Juni- oder Brachkäfer, Rhizotrógus solstitiális). Više ima tužba na oštete po žitaricah sa grčice hruštove (Melolontha vulgaris), ali ipak ne toliko, koliko lanjske godine. Sada na domaku žetve ozimina i odkad se pomakla žetva ječmova prama zapadnim dielovom zemlje, čita se po izvještajih iz tih strana uz viest, da se ječmovi žanju, vrlo često i primjetba, da na oko liepi ječmovi nedrže onoga, što su obećavali na strni, jer da su dosta „travni“ i „suhovlati“. A za redovito obriedke raži, jedre strni i dugačkoga klasja opet se dodaje, da se sad u zadnjem stadiju uzpostavlja, da u tom liepom klasju ima malo i slabo razvita zrnja, te će i ražovi manje i lošijega zrnja sipati, nego li se moglo očekivati po njihovoj spoljašnosti, jer da su u cvietu s

magla i vjetrova većma oštećeni, nego se moglo prosuditi po krupnoj slami i odrastnom klasu. Kako je ozima raž „biela“ mnogo slabije prezimila nego li „modra“, zabilježismo u glav. izvješt. II. str. 31, te ovdje dodajemo viest vel. g. izvjestitelja Kremplera, koji javlja, da je „crvena“ raž jača od biele. Biela da je poginula, a crvena nije, već se dobro održala.

Za „zobove“ se redovito javlja, da su doduše zaostali u slami, ali da se dobro razvijaju u klasje ili metlice, te ako nepreotme mah „rdja“, koje se je na mnogo mjesta pojavilo, da bi mogla biti žetva uploške zrnom dobra uz manje, kratke slame. Samo iz obćinah Špišić-Bukovica (kot Virovitica) i Švarča (kot. Karlovac) ima prijava, da su ušenci u većoj mjeri napali zobove. Naprotiv dosad je već rdja u velike zobi oštetila po obćinah: Jakšić (kotar Požega), Levanska varoš, Trnava i Semeljci (kot. Djakovo), dočim se za zobi obćine Viljevo (kot. Dolnji Miholjac) u izvještaju kaže, da su gotovo poharane rdjom.

Prosa i heljde još se je ovoga razdobja sijalo na mjestih, gdje se nije — bilo sbog suše, bilo pak s drugih priečih posala ili povodnje — moglo ranije posijati tih crnih žita, pak se o njihovu stanju u malo kojem izvještaju što i veli, valjda s toga, što je i ranije posijana prosa i heljde spriečavala suša u razvitku, te se o njih nije ni moglo ništa izvjestna javljati, dok jim nenakisne. Vriedno je i ovdje nadodati i dvie tri nepovoljne viesti o prosu i kuruzi — posijanih na tlu, koje je dugo bilo poplavljeno, jer izpravljaju obćenito mnienje, da su poplave u svakom slučaju plodonosne. U obćini Šašinci, kot. Mitrovica posijano na takovom tlu proso tamane „crvi“ i „sive uši“, u Jameni kot. Šid, pojavio se na zemljištih, koja su bila poplavljena, neki „crv“, koji uništuje ne samo kuruze, već i proso. A g. izvjestitelj Rosenberg u Bačincih javlja za obćinu Kukujevci kot. Šid u istoj stvari ovo: „Gdje je bilo poplave, posijani su kuruzi, no čim su nikli, odmah su se i posušili. Sad se preorava i sije sitna proja, no i tomu je usjevu slab izgled. U obće, gdje je ležala voda, neplodna je zemlja, ni trava tamo neraste. Da sbito i izluženo tlo postane opet plodnije, moralo bi preko zime u krupnoj brazdi preorano preležati, te bi mu trebalo pomoći iza ponovne preorice s proljeća gnojem“.

Jarim žitaricam, pšenici, raži i ječmu, za dobe je još nadošla kiša, te će se moći još oporaviti i po istoj Lici i Krbavi, gdje jih se razmjerno najviše sije, pošto su prilično zelene, a suša nije ipak predugo potrajala ni u tih krajevih, da bi bila izključena mogućnost oporavka.

Stanje se kuruza znatno boljim prikazuje po izvještajih ovoga roka, nego li se očekivati moglo, obzirom na to, što su kasno sijane, i što se bilo sbog kišarenja, ili sbog naglo nastale žege i suše nisu mogle svagdje okopati u „horu“. Na mnogih su mjestih bile počele sa suvišne vlage žutiti početkom ovoga roka, na drugih opet druge polovice toga razdobja „hiriti“ i žutiti sa žege i suše. Čim su prestale kiše u većem dielu zemlje, a u manjem poimence jugozapadnom dielu obilno palo kiše, popravile su se kuruze iza „motike“ tako, da je samo 15 izvještaja stiglo iz ciele zemlje, koji naznačuju stanje kuruza „izpod sredrje ruke“ ili „lošim“, dočim ga većina kazuje „dobrim“ i „vrlo dobrim“, prem su mnoge rano sijane mjestimice obriedke. Da su kuruze loše, ima po jedna viest iz kotara: Perušić, Sušak, Vrbovsko (crv), Dugo selo, Vrgin most, Zagreb (grčica hrušta), Ludbrieg (po nizinah), Bjelovar, Križevci, Pakrac, Djakovo, Dolnji Miholjac i Virovitica, a po dvie viesti iz kotara Lapac.

Zanimati će gospodare viest velč. g. izvjestitelja Jalšovca, da se je našao u njegovoj obćini Jalžabet seljak gospodar, koji je svoje obriedke kuruze dobrim uspjehom popunjivao „presadjivanjem“. Taj je poduzetni seljak naime načinio na praznu mjestu jamu, zasjekao motikom pod batvo kuruze, gdje mu je bila pregusta, te zemljom odnio u onu jamicu, prigazio, pa tako presadjena kuruza da liepo raste uz dovoljno vlage. Posao, koji ide prilično od ruke, te da je svakako napredniji od dosijavanja. Bude li roda pod jesen, da će se izvjestiti.

Kako na nekoliko samo mjesta oštećuju razni crvi manje više, ali uvjek na razmjerno neznatnih prostorih kuruze, već je spomenuto u ovih redcih. Tiem će više iznenaditi sljedeća viest g. izvjestitelja Žirovčića: „Župniku zabočkomu došli su zakupnici prijaviti, da su na njegovoj jednoj oranici nekakovi crvi uništili svu kuruzu. Podjemo gledati, pa imamo što viditi. Parcela od preko dva jutra posve prazna, samo na jednom kraju njive ostalo u skupu nekoliko batava kuruze pa buče i bažulj netaknuti. Razkopasmo malo po zemlji pa nadjemo ove gusjenice, koje su uništile svu kuruzu, te kojih se i drugdje opaža, ali ne u tolikoj mjeri. Prilažem nekoliko eksemplara na uvid, da se konstatuje, kakav je to insekt“.

Primismo samo dva eksemplara. To su gusjenice od Agrotis Tritici, ali bi mogle biti i od Agrotis segetum, jer su si vrlo slične gusjenice tih dvih pak i mnogih drugih (ima jih takovih 80 vrsti) vrstih Noctuidae-sovica, te se tek i to vrlo neznatno razlikuju isti leptiri od Agrotis segetum (Wintersaateule, ozimčeva sovica) i Ag. Tritici (Weizeneule pš. sovica). Noćne ove podzemne gusjenice živu ob dan pod zemljom, žderući do sgode sve, što se dohvatiti može, a ob noć istom izmilje nad zemlju, da ogrizu stabljiku biljke, koju su napale. Rado samo nagrizuju, pak s toga počine za kratko vrijeme silnu štetu, a kad ponestaje svježe hrane, sele drugamo. Od jeseni pak preko ljeta ima jih u svih mogućih stadijih razvitka, a i leptirića se vidi ozimčevih od početka svibnja do pod mrtvu jesen, a od pšenične sovice u srpnju i kolovozu, ali po svoj prilici i prije i kasnije, jer se i njenih gusjenica vidi često u jesen. Gusjenice i leptiri ove potonje sovice vrlo su promienljivi u boji, prilagodjujući se dobi, biljci i tlu. Način života i ta promienljivost vrlo otegoćuje izučavanje tih podzemnih gusjenica. Tek se zna, da nezaziru od ničega, te jih je naći u korunu, repi, pod žitaricam i t. d. Preporuča se duboko oranje, sabiranje gusjenica, natjerati na razor perad, svinje, pojave li se kasno pod ljeto, dobro je nesijati oziminu, nego još kasnije preorati, ostaviti na krupnoj brazdi, te s proljeća opet 1—2 puta prevrnuti tlo. Priobćismo, što nadjosmo o tom štetniku u stručnih spisih, prem smo tiem prešli granice, udarene nam zadaćom „Glavnih izvještaja“.

e) Uspjeh žetve.

Kako je žetva ozimih žitarica počela ječmovi, koji su do 4. srpnja bili skoro svi pokošeni po Sriemu naprednijem sjetvom i žetvom za preko 14 dana od zapadnih, a za preko mjesec dana od jugozapadnih strana zemlje, te će biti žetva svih ozimina već dojdućih 14 dana u podpunom toku, to ćemo odsele pod gornjim naslovom sabirati priobćene nam izvjestne podatke ob uspjehu žetve, da si namaknemo gradju potrebitu za sračunavanje predbježnih rezultata žetve, koje traže centralne vojničke i gradjanske oblasti odmah čim se žetva svrši, dakle prije nego li se uzmognu ustanoviti konačni uspjesi na temelju podataka obćinskih poglavarstva. Da uzmognemo s jedne strane zadovoljiti tomu zahtjevu a da nam se nebudu s druge strane predbježni rezultati žetve suviše razlikovali od konačnih, koji će se tek pod jesen moći sračunati, umoljavamo p. n. gg. izvjestitelje najuljudnije da nam izvole priobćivati na žutih dopisnicah popriečni prirod pojedinih žitarica, a poslije i inih plodina, čim se koja žitarica omlati ili plodina pobere. Stat. je uredu svaka mjera površine i usebine (Rauminhalt) dobro došla, samo neka je izvjestna, da se može eventualno proračanati na katastralno jutro i hl. Gospoda se izvjestitelji mogu dakle služiti za površine ugarskim jutrom od 1 200□°, katastralnim od 1.600□° ili slavonskim „lancem“ od 2000□°, a za usebine: mjerovom ili vaganom (61 l); hl ili q (metričkim centom), te će nam doteći, ako se samo naznače mjere, kojima se služe. Onu gg. izvjestitelje, koji su navikli računati prirod po kojem tom jutru u krstovih, molimo neka nezaborave dodati, koliko mjerova, vagana, litara, ili kg. siplje takav jedan „krst“ ili „krstov“. Inače ostaje svaki takav nepodpun podatak neuporabivim, dok se nemože svesti na nikakvu izvjestnu mjeru. Priobćujući prirod svake plodine, neka izvole gg. izvjestitelji podjedno dodati, koliko se računa u njihovu kraju priroda po jedinici površine (katastralnom, ugarskom, slavonskom jutru, već kako jim je udesnije), kad je prirod vrlo dobar, koliko kad je „srednje ruke“, a koliko kad je „loš“. U tom postoje od jednoga predjela do drugoga velike razlike, jer neima dvojbe, da bi „vrlo dobri“ prirod lički nazvali u Sriemu prije “lošim“ nego li „dobrim“ i obratno, što je u Sriemu „lošim“ prirodom nazvalo bi se u Lici sigurno „skroz dobrim“, ako ne „vrlo dobrim“.

Pošto se dosad vrlo malo ovršilo ječma i po istom Sriemu, gdje su ga već od 15. lipnja počeli obarati, jer su bili gospodari zabavljeni drugimi poslovi, to nam je stiglo tek ovo nekoliko uporabivih naznaka o prirodu ječma ozimca, koje ovdje bilježimo.

Ječam ozimi sipao je: 1. Kotar Kutina, obćina Popovača po katastr. jutru, prem se na strmici ocienjivao dobrim samo 3 vagana = 183 l. i to slaba zrna.

2. Kot. Djakovo, obć.. Semeljci 4 do 9 q po kat. jutru.

3. Kot. Osjek, a) obćine Tenje i Sarvaš, 12 q izvrstne kakvoće po kat. jutru (po prilici 18·5 hl.) b) obć. Čepin, Harastin i Ernestinovo, po „lancu“ 20—25 krstova, po 2—3 „mjerova“ dobra zrna; t. j. 40—75 mjerova ili 32—50 mjerova po kat. jutru, što daje po kat. jut. 19·5—30·5 hl. (Nije li 30·5 hl. za ovu godinu previsoko i za najbolji prirod ?).

4. Kot. Ruma, trg Ruma i okolišne obćine 8—10 q po kat. jutru (12·2—16·4 hl.). Prirod se pšenice i suražice cieni na 7—8 q po katast. jutru „zrno učmalo“. Još nekolike samo u „krstovih“ priobćene naznake nemožemo upotriebiti, jer se zaboravilo dodati, koliko siplje jedan krst.

5. Kotar Vukovar, obćine Gaboš i Jarmina, po jutru (da li katastralnom?) 10 do 20 krstâ po 70 kg. dakle od 7 do 14 q.

Repica ozima dala je po kat. jutru u obćini Stara Pazova istoimena kotara 5—6 q, a prodata je po 8 fr. 50 nč.

f) Sočivice, okopavine, i trgovinsko bilje.

Sočivicam i okopavinam osobito su prijale kiše početkom ovoga roka, te su njihovim stanjem izvještaji u pravilu zadovoljni osim onih iz jugozapadnih strana, gdje nije bilo već od 23. lipnja znatnijih kiša. Tu je žega i suša na krševitu i dosta plitku tlu dakako nepovoljnije djelovala osobito na sočivice i tek presadjene „kupuse“ i ino povrće, nego u ostalih krajevih, gdje je kišarenje bilo potrajalo čak do 25, 26. lipnja, pak su s toga po Krasu slabo nepredovale. Ali poimence za grahove izrazuje se i s drugih strana, ponajčešće iz županije zagrebačke, bojazan, da će biti priroda znatno manje, nego li se smjelo od bujne loze grahova nadati, jer da su mlaki vjetrovi S i SW zatekli grahove baš u najboljem cvietu, te jim ofurili cviet, koji je s toga poodpadao ili slabije „okomunio“. Nu, pošto grahovi tačkaši gotovo za sve svoje vegetacije cvatu i komune odmeću, može se taj manjak uz povoljno vrieme dielomice bar izravnati.

Ovaj put nalazimo i dvie viesti iz kotara vinkovačkoga o leći ili „sočivici“, koja se po obćinah Ivankovo, Mikanovci, Retkovci, Vodjinci, Cerna i Andrijaševci sije u nešto većoj mjeri, ali manje za hranu ljudem, nego više kano izvrstno krmivo za konje, u koju se svrhu dobro ozrnjena i poluzrela pokosi i osuši, te da dobro napreduje. Lubenicâ se osobitom hvalom o liepom napredku sjetio samo veleč. g. izvjestitelj Subotić u Batajnici kot. zemunskoga, dočim jih drugi nespominju, poimence iz vukovarskoga kotara, gdje se u velike „bostani“ goje i na strana tržišta izvažaju. Lanovi su većinom vrlo dobrim i dobrim uspjehom počupani, prem se nisu morali nigdje kositi kano lanjske godine. Konoplje slabije, gotovo ni neima, a cikorija se iza kiša i motike vrlo dobro razvija u Petrinji. Drugi izvjestitelji za čudo malo kad i spomenu cikoriju, kano da se ni nenastavljaju ove godine lani ili onomlani započeti pokusi.

g) Krma.

I za razdobja ovoga izvještaja uništena je sva sila priroda livada, bilo da su pokošeno sieno odniele ili trave zamuljile prolomne kiše i s njih nastale bujice i poplave, te bi mogla za mnoge krajeve nastati oskudica krme, kakve sbilja nepamte ni najstariji ljudi. Ovo vriedi osobito za mnoga mnoga mjesta uz Savu,, dolnji tok Drave i Dunav,

gdje se nije do danas ukosilo ni naviljka siena, jer da ima još uvjek livada i pašnjaka pod vodom, a gdje je voda i odsegla, nemiču se trave s mjesta. Pokraj svih gubitaka naročito siena, neprieti obćenita pogibao nestašice krme u cieloj zemlji, jer su u dva odkosa štajerske djeteline, u tri odkosa lucerne, pak i ocjeditije livade, sretno spremljene, dosta obilno obrodile, a sa košnjom grahorica, koja se već takodjer počela kositi, u velike se hvale dosad stigli izvještaji. Ali tim će se obiljem tek uz skup novac moći poslužiti oni krajevi, koji su nastradali bilo s proljetnih ili ljetnih poplava, a pošto većina seljačkih gospodara nerazpolaže potrebitom gotovinom za nabavu ciele zalihe krme, to su vrlo zabrinuti izvjestitelji tih krajeva, što li će biti od stoke, koja je na mnogih mjestih već danas mršava i slaba. Da li će biti iole otave s livada potočara, koje su ležale dugo vremena pod vodom, ili su opetovano zamuljivane i izplavljene, skoro se mora posumnjati, ako sve onako izgledaju, kako g. čaglićki izvjestitelj opisuje svojih preko 50 jutara livada, što no jih je Pakra opetovano potopila 6. i 7. srpnja. On piše: „Livade pokošene, sieno u plašću i baglićih, očistila je voda tako, da neizgledaju kao obično, no kao da su trave posadjene svaka za se bez travnoga busena, a tlo livadsko tako je gnjilo, da se ni nakon 10 najljepših dana po njem neće smjeti ni hodati, a kamo li s marvom i koli zalaziti."

„Muhari" stoje dobro, ali se te krme ni po Sriemu ne sije mnogo. Samo iz obćine Mangjelos (kot. Mitrovica) ima pritužba, da „crvi" i „uši" štete muhar, a za grahorice se spominje znatna oštela sa ušenca samo u izvještaju g. izvjestitelja Seitza u Novoj Kapeli kot. Gradiška.

h) Vinogradi i voće.

Gdje su god vinogradi ocvali na povoljnu vremenu, glase izvještaji i ovoga roka vrlo povoljno. Gdje su pako zatečeni u cvietu zaljevicami i poslje vrućimi vjetrovi, iz tih krajeva osobito zagrebačke i požežke županije tuži se mnogo izvjestitelja na „osip" kano naravnu posliedicu poimence južnjaka vjetrova, od kojih nenalaze nježni cvietci ni dielomične zaštite. Većina se doduše tješi, da je još uvjek ostalo obilje ljepo razvitih grozdića na čokoću, ali ih ima dobrano, koji ciene manjak od 25—30%, u brodskom kotaru, dapače i na 50%, jer da ima vrlo mnogo čokoća, na kojem su ostale samo gole peteljke, dočim opet neki izvještaji napominju da se grozdje „triebi", a neke vrsti da još cvatu. U petrinjskom vinogorju da se je ponajpače osula Kadarka, u brodskih vinogradih opet da strada od peronospore ponajviše „Dinka". Izvjestnost u pogledu osipa i „triebljenja" donieti će istom izvještaji druge polovice srpnja.

O pojavljivanju peronospore učestale su prijave, prem jih ima još uvjek i takvih, koje ističu, da tomu zatorniku lista i ploda neima ni traga. Uz napomene, da se je tek pojavila peronospora, ima i takvih, koje ističu, da se rapidno razprostranjuje. G. izvjestitelj pl. Ilić izriče pače bojazan, da će mnogi vinogradari ljuto okajati, što nisu za dobe — nevideći peronospore — štrcali po drugi put, jer da bi moglo to štrcanje doći prekasno. Kad već otme mah zaraza, te predje i na jagodje, onda je štrcanje slaba pomoć, a prirod sigurno izgubljen, ako se i spase loza. U ono malo vinograda, što jih ima u obćini Kriviput kotara senjskoga, ima uz trsnu pliesan i „crna raka" (Sphaceloma ampelinum), prem u maloj mjeri.

Filoksera si osvaja jedno vinogorje za drugim, prelazeći iz jednoga kotara u drugi. Tako je zarazila staro trsje dosada poštedjenih vinogorja „Kozjan" i „Malčevac" u kotaru Sv. Ivan Zelina, i nekih vinskih kosa u kotaru Pregrada, Kutina i Šid. Po izvještaju g. izvjestitelja Čačinovića imaju se svi vinogradi djakovačkoga kotara smatrati manje više zaraženimi. Nova zarazna ognjišta konstatovana su u brdu Mikulanica, obćina Popovača, kot. Kutina, u vinogradih vlastelinstva u Rezovcu kot. Virovitica, i to u znatnoj mjeri, i vlastelinstva slatinskoga u kotaru Slatina, pak pošto su potonji vinogradi u skoro neprekinutoj kosi, biti će tuj za cielo više već zaraženih vinograda na sve strane, na kojih se danas još nepoznaju haranjem peronospore prikriveni znakovi filoksere. Kako gospod. izvjestitelj Uher javlja, predavao je dne 26. lipnja u Mihovljanu kot. Zlatar županijski narodno-gospodarski izvjestitelj o gojenju i ciepljenju američke loze mnogobrojnom obćinstvu, sabranu iz okolice, pregledao vinograde, te jih pronašao u dobrom stanju. U dokaz, koliko se je u obćini Kašina kot. Sv. Ivan Zelina ciepilo u zeleno, javlja g. izvjestitelj Popović, da se u toj obćini prodalo preko 50 kg kaučukovih povezica.

O voću neglase povoljno viesti ovoga razdobja. Obćenita je tužba, da ono malo jabuka, što se zametnulo, u velike pada, jer su „crvljive" ili „pišljive". Kruške se bolje drže, manje se triebe, a ponajbolje „orasi", koji su dosta dobro ponieli, samo što se toga voća tek mjestimice u većoj mjeri nalazi.

Šljiva crnica, slabo rodna, triebi se takodjer znatno, te će je biti istom ovdje ondje za „domaći pekmez", na mnogih mjestih ni za „liek". S više gledišta zanimiva je viest g. izvjestitelja Rašua, da su u Srbu šljive i trešnje dobro urodile, uzprkos svibanjske mećave, ali trešnje da još do 4. srpnja niesu tuj dozriele za potrošak, dočim je drugdje po zemlji to ove godine razmjerno najrodnije voće već i potrošeno. Od „šumskoga voća" hvali se bez iznimke rodnost „bukvice", i obilno cvietanje pitoma kostanja, dočim je žir u cvietu nastradao, te od njega neima nade, da bi znatno poslužio vrlo razvitu svinjogojstvu onih predjela, koji obiluju hrastovom šumom. Po viesti veleč. g. izvjestitelja Maletića imà u Sv. Ivanu Zelini „škrletne" ili crvene uši (Schizoneura lanigera) na jabukah, a da se ništa nečini.

i) Stoka.

Na rogatom blagu ima sveudilj kvara u obćini Srb, kot. Lapac; u Galovcu obćine Gudovac kotara Bjelovar poginuo je jedan vol na „šustavcu" (Rauschbrand), u gradu samom dvie krave na „bedrenici", a na bjelovarskom sajmu našao se jedan konj sa sakagijom, te je utamanjen, dočim je podružnički bik u Vel. Kopanici poginuo na bedrenici, U obćini Jalžabet, kot. Varaždin buknula je od 3. srpnja neka nagla kužna bolest na konjih, od koje je za 3 dana 5 konjah parnulo, a mnogo jih još boluje. Konjče samo objesi glavu, neće da jede, po času baci se na tla,

udara glavom po podu ili zemlji, da se sve izkrvavi, i za 24 sata je mrtvo. I to bi bili jedini dojavljeni slučajevi bolesti goveda i konja, te je prema tomu zdravstveno stanje tih domaćih životinja povoljno. Prijava pako, da stoka gladuje, ima s više mjesta, kano primjerice iz obćine Jamena kotara Šid, gdje je, kako g. izvjestitelj kaže, stoka „zasliepila od gladi, navlastito goveda, pa je već počela pogibati", jer da neima paše, pa se sad već troši zimska krma. I u Boviću kot. Vrginmost, propalo je naprasito nekoliko glava goveda, ali da nije po liečničkom pronalazu nikakva epidemička bolest uzrokom.

Nepovoljniji glasovi stižu o krmadi, koja da propada ponajviše sa „vrbanca" i „grlice" u obćinah: Gjelekovac, selu Torčec kot. Ludbrieg; Varaždinske Toplice, kotar Novi Marof, bolesti dosad još malo; — Sesvete i Pitomača, kot. Gjurgjevac: krmad propada tuj i tamo, ali to da nije kužna bolest, što hara po Ugarskoj; Vrbovec, kotar Križevci, sporadično; Lipovljani, kot. Novska, „kašlju" i ginu; — Djakovo i Drenje, kot. Djakovo; Orahovica, kotar Našice; Mangjelos, kot. Mitrovica.

Po prijavi gosp. izvjestitelja Wedemayera zatvoren je kotar Virovitica za promet svinja iz susjednih kotara bjelovarsko-križevačke županije, jer da je tuj žestoko buknula svinjska kuga (Gola, Ždala, Gotalovo), a na žalost javljaju dnevnici službeni i neslužbeni, da su sve susjedne zemaljske oblasti zatvorile uvozu svinja iz ciele Hrvatske i Slavonije svoje granice te je danas već sav izvoz krmadi obustavljen ili ograničen.

Perad, osobito pilići i patke, pogiba u velike u gradu Požegi.

j) Nadnice.

Za ovoga roka plaćale su se sljedeće nadnice:

1. **Županija Lika Krbava,** 1. kotar Lapac dolnji, obć. Lapac: kosac 66 novč. uz, 1 for. bez hrane; težak 33 novč. uz, 66 novč. bez hrane. 2. kot. Perušić, obćina Perušić: težak 25—33 novč. uz, 50—66 novč. bez hrane; kosac 50—66 novč. uz hranu, bez hrane se nedobiju. 3. kot. Korenica, obćina Bunić: kosac 50 novč. uz, 1 for. bez hrane, kupioci samo uz hranu i 33 novč. Koscem mora biti u jutro rakije, o podne mesa. 4. kotar Senj, obćine sv. Juraj, Jablanac i Kriviput: koscem se plaća uz hranu 66 novč. nadnice.

2. **Županija Modruš-Rieka,** 1. kotar Čabar, obćine Gerovo i Plešce: težak 50 novč., težakinja 25 novč uz pet obroka dobre hrane. Plug na dan 3 for· uz hranu oraču i blagu. 2. za kotare Delnice i Novi vriede nadnice težakinja 25 novč. uz, a 50 novč. bez hrane. 3. kotar Vrbovsko a) obćina Severin: težak 50 novč., težakinja 30 nvč. i hranu. b) obć. Vrbovsko: težakinja 25 nvč. uz, 50 nvč. bez hrane, kosac 1 for., zajutrak uz čašu rakije, poslje podne nešto založiti i $^1/_2$ l vina.

3. **Županija Zagreb**, 1. kot. Dugo selo: nadničar 50 novč. uz, 80 novč. bez hrane; 2. kot. Glina: težaci 40—50 uz hranu, po koji napitak rakije mužkarcem i duhana; kosci 1 for. i napitak uz svaki obrok. 3. kot. Gorica velika, obć. Dubranec i Kravarsko: kopači 60—70 novč i tri obroka hrane, kosci 1 for. uz hranu i jutrom rakije. 4. kot. Jaska, a) obćine Jaska i Cvetković: težaci 45—50 novč. uz 4 obroka hrane; a bez nje 80 novč. Kosci po kat. jutru do 2 for. sa hranom, bez hrane 3 for., sušači kano obični težaci; b) obćine Petrovina i sv. Jana: težaci 30—40 novč. uz, 50—60 novč. bez hrane; kosci 60 novč. uz hranu. 5. kot. Petrinja: a) obćina Gora: težaci 45 do 60 novč. uz hranu i težko se dobiju; b) obć. Jabukovac: težaci 33—45 novč. i hranu, kosci 50—60 novč. hranu i rakije za napitak uz obroke. c) obć. Hrastovica: nadnica prosječno 1 for. sa 2 napitka rakije bez hrane. 6. kotar Karlovac: a) obć. Švarča, nadničar 80 novč. uz, 1 for. 20 novč. bez hrane; b) obćine Novi grad i Ribnik: nadničar 40 novč. a kosac 1 for. uz običnu hranu. 7. kot. Kostajnica, obćine Staza, Crkveni bok i Majur: nadnica 33—40 novč. uz, 60—70 novč. bez hrane: kosac 50 novč. uz, 1 for. bez hrane, uz to u obćini Majur jutrom i večerom čašu rakije u svakom slučaju. 8. kot Sisak, a) obćina Lekenik: nadničar 60—80 nvč. uz hranu. kosci 1 for. 20 nvč. do 1 for. 30 nvč. bez hrane; b) obć. Palanjek, nadničar 50—60 novč. uz hranu; c) obć. Martinska ves: Kopači 50 nvč., kosci 1 for. i hranu; d) obćine Topolovac, Gušće i Kratečko: kopač 50 novč. i hranu; kosac 1 for. i samo napitak rakije. Veći posjednici plaćaju obično Ličanom za košnju i spravljanje po jutru 3 for. 50 nvč. do 4 for. 9. kot. sv. Ivan Zelina, obćina Kašina: nadnica 50 do 60 novč. bez hrane. 10. kotar Vrgin most, obć. Topusko: nadnica 40 novč. uz, 70 nvč. bez hrane. 11. kotar Zagreb, obćina Sesvete: žetelac 1 for.; kosac 1 for. 50 novč., kopač vinograda 80 novč., sve bez hrane. 12. grad Petrinja: nadničar 80 novč., kosac 1 for. bez hrane ali 2 napitka rakije.

4. **Županija Varaždin.** 1. Kotar Klanjec obični težak 35—50 novč. i tri do četiri obroka hrane, bez koje se nedobije težaka, a dolaze ob 9 sati na rad. 2. Kot. Krapina obćina Gjurmanec, nadničara težko dobiti za 45 nvč. uz, a 60 novč. bez hrane. 3. Kot. Ludbrieg, a) obć. Gjelekovec, težak 50 novč. uz 3 obroka hrane, a 60—70 novč. bez hrane; b) obć. Martijanec, nadnica 40—50 novč. bez hrane. 4. Kotar Novi Marof: nadnica 35—40 nvč. uz 4 obroka, 60—80 novč. bez hrane u obćini Varažd. Toplice. 5. kot. Pregrada, težko se dobije težak po 40—50 nvč., a kosac po 60 novč. uz, a 80 novč. bez hrane, ali napitak, a dolaze ob 9 sati na rad. 6. Kot. Varaždin obć. Jalžabet: težaka se jedva može dobiti po 80 novč. nadnice uz hranu.

5. **Županija Bjelovar-Križevci.** 1. Kotar Garešnica, obćina Berek: nadničar 50—60 novč., kosac 2 do 3 for. po jutru; plug 2—3 for. na dan, svi uz hranu 2. Kot. Križ: nadnica 50 novč, kosac 2 for. po jutru, sve uz hranu. U gradu Ivaniću i okolici: težak 50—60 novč. uz, 90 do 1 for. bez hrane; kosac 1 for., spravljači siena 40—50 nvč. uz hranu, potonji bez hrane 60—70 novč. 3. Kot. Križevci: obćina Vrbovec, težaci 60—70 novč. uz dobru hranu. Po obćinah Vojakovac i Raven iznosi obična nadnica težaka 50 novč. uz obilnu hranu, a kosca najmanje 80 novč. i na-

pitak vina. 4. Kot. Kutina, obć. Popovača težak 60 novč. uz hranu. 5. Grad Bjelovar: težak 70 do 90 novč. bez hrane. Svud stiska za težaci.

6. **Županija Požega.** 1. Kotar Brod, obćine Trnjani i Podvinje: kopači 50 novč. uz hranu, bez hrane nerade. Kosci rade ponajviše djuture po jutru za 1 for. 50 novč. do 2 for. uz hranu i napitak rakije. 2. Kotar Daruvar, obć. Dežanovac, Antunovac i Uljanik: kopač 60 novč. bez svega, kosac uz hranu 1 for., bez hrane težko se dobije kosac; uz tu nadnicu ide jednomu i drugomu $^1/_2$ l rakije. 3. Kotar Novska, obć. Novska: Kopač 40 nvč. i hranu. 4. Kotar Požega a) obć. Brestovac: težak 60—70 nvč bez hrane, uz hranu 20 nvč. manje; kosac 50 nvč uz hranu, 1 for. bez hrane, koscem mora biti i pića vina ili rakije, a hrana obilna i birana u 3 do 4 obroka vina, tjestenine, mesa. Podvoz dvoprežni u gospodarske svrhe stoji 1 for. 50 nvč. sa, a 2 for. bez hrane. b) obćina Pleternica: vlastelinstvo plaća nadničarom 60—70 novč. drugi po 70 novč. dva puta piti bez hrane, kola stoje na dan 3 for. bez svega c) obćina Kutjevo, za jedno oranjė i sijanje kuruze u redove pod brazdu, okapanje i dvojačenje plaća se po jutru u svem 9 for. bez svega. d) obć. Kaptol: nadnica 80 novč. uz hranu i do 4 napitka, 1 do 1 for. 20 novč. bez hrane ali napitak, jer vlada oskudica radnih sila. 4. Grad Požega nadnica bez hrane 80 novč. uz napitak, a 1 for. bez napitka.

7. **Županija Virovitica.** 1. Kot. Djakovo, a) obć. Levanska varoš i Trnava: Kosac 1 for. 20 novč. ili po jutru za košnju i sušenje 3 do 4 for. bez hrane. b) obćina Semeljci, težak 80 novč. težakinja 50 novč. bez obskrbe. 2. Kotar Našice, obć. Našice: težaci 80—100 novč. bez hrane. 3. Kot. Osjek, a) obćine Sarvaš i Tenje: nadničar 80—100 novč. nadničarka 60—80 novč. bez svega; b) obćine Harastin, Čepin i Ernestinovo: nadnica 60 do 80 novč. bez svega.

8. **Županija Sriem.** 1. Kot. Ilok: a) obć. Erdevik; nadnica 60—80 novč. bez hrane, kosac 1 for. i hranu b) obć. Beočin, okapanje kuruze mužkom 1 for., ženskinji 90 nov. bez hrane. 2. kotar Irig, obćine Kamenica i Ledinci: ciepljač 1 for. do 1 for. 30 nvč., kopač 60 nvč. do 1 for., kopačica 50—60 nvč., djeca 30—40 novč. svi bez hrane. 3. Kotar Pazova: Nadnica poskupila, mužkarci 1 for, ženskinje 90 nvč. i hranu, a bez hrane svakomu 20 nvč. više 4. Kotar Vinkovci: a) obćine Ivankovo, Mikanovci i Vodjinci: obična nadnica 40 nvč. uz, a 80 nvč. bez hrane, kosac 80 novč. uz, a 1 for. 20 novč. bez hrane. b) obćine Njemci i Komletinci: Radnici iz Bačke bez broja došli, te se plaća za kopanje i drugi rad 50 novč. nadnice. Žetva razne hrane (žita) obavlja se od „krsta". Svaki dvanaesti krst Bačanom, a livade kose „djuture", bolji gazde daju svinje, a slabiji plaćaju gotovim novcem, kako se pogode; c) obćine Andrijaševci i Cerna: težak 80 novč. težakinja 60 nvč. bez svega, kosac 1 for. 20 nvč. i nešto rakije za napitak. 5. Kotar Vukovar, a) obćina Čakovci: Kosac 1 for. uz dobru hranu i rakije za napitak. Žito kose iz 12-toga, a uz to mora „risar" pokositi i koje jutro grahorice; b) obćina Gaboš i Jarmina: Kosac 1 for,. ženske 50—60 novč. Sve bez hrane; c) obćina Sotin: Kopač 60 novč. kopačica 50 novč. bez hrane. 6. Kotar Županja: a) obćine Račinovci, Gunja, Rajevo selo, Vrbanja, Drenovci i Soljani: težak 60 nvč. uz, 1 for. bez hrane, težakinja 50 novč. uz, a 80 novč. bez hrane. Za kositbu trave plaća se po jutru 2 for. i hranu; nadničarom za žetvu plaća se 13 do 15 litara pšenice na dan i hranu, b) obćine Šamac, Babina greda, Gundinci i Sikirevci: Bačvani kose žito ponajviše za svinje, mjestimice na „ris" t. j. deseti krst. Kosac livade dobije 1 for. i hranu; žetelac 60 nvč. sušioc siena 50 nvč. obojica uz hranu; 7. Grad Petrovaradin: Nadnice su od 80—90 nvč. poskočile na 1 for. 20 nvč. bez svega.

J. B.

III.

Živinogojske prilike

(Goveda, ovce, konji i krmad)

koncem godine 1894.

Nastavak 3.

VI. Županija Zagreb.

1. **Kotar Stubica dolnja,** izvjestitetj g. županijski veterinar Tomislav Markuš: 1. Pasmine, a) Goveda: Već od više decenijâ nabavljala su zagorska vlastelinstva za križanje sa domaćimi pasminami čistokrvne bikove raznih švicarskih pasmina, pasmine mürztalske, i plavih koruških (Kärnthner Blondvieh) te tirolskih pasmina, pak je i seljačtvo pripuštalo svoje krave pod vlastelinske bikove. Tako je došlo do toga, da sada i seljačtvo goji liepo blago, sve križančad tih pasmina. Pošto pako najvole blago „rumene" (ridje) i crveno šarene dlake, to se je ponajviše razprostranila medju seljačtvom križančad mölltalske i simmentalske pasmine, koju sad narod već zove „domaćom" pasminom. Ali ima tek nešto manje i križančadi sa švicarskom i mürzthalskom pasminom. Mölltalska pasmina širila se je i zemaljskom subvencijom, te je i s toga najbrojnija njena križančad.

b) Konja posebne kakve pasmine ni neima, jer se nitko u velike nebavi konjogojstvom. Seljačtvo si u pravilu kupuje po sajmovih konje razne krvi, pak ako se i dobije podmladka, taj se redovito za mlada i proda.

c) Krmad. Svinje su tuj bile biele klapaste turopoljske pasmine, ali se već od više godina križaju sa englezkom pasminom „Yorkshire", pošto je zemaljska vlada dielila mužke i ženske krmadi te pasmine medju seljake.

Sad se je ta „križančad" već tako udomila, da ju zovu „domaćom" pasminom. I negoje inih svinja, budući se ona križančad veoma rado kupuje i na hiljade svakoga sajma odprema u inozemstvo.

d) Ovaca negoje u kotaru.

2. Timarenje: Seljačtvo ljubi doduše liepo blago i dobro ga redi, te ni nedrži mnogo blaga, ali ga ljeti timari jedino pašom, a zimi brani samo slamom i kuruzincem, pošto se u ovom brdovitom predjelu neproducira dovoljno siena. Pa tako redovito zalazi blago dosta slabo i mršavo u proljeće, osobito odkada je filoksera uništila vinograde i lišila seljaka glavnoga dohodka, s kojim je prije namicao sredstva za nabavu siena i pokriće inih potrebština.

(Da li vlastelinstva goje čistokrvno blago tih pasmina i kojih poimence i kakvim uspjehom, bilo bi vrlo poučno doznati).

2. **Kotar Zagreb,** izvjestitelj g. županijski veterinar Tomislav Markuš: 1. Pasmine, a) Goveda: U ovom je kotaru već od više godina prevladala „križančad" mölltalske pasmine sa nekadašnjim domaćim blagom raznih bagra, što subvencijom zemaljske vlade, što pak tiem, što su vlastela i veći posjednici takodjer gojili mölltalce. U novije doba oplemenjuje se ta mölltalska križančad sa čistokrvnimi bikovi simmentalci, koji se sad nabavljaju mjesto mölltalaca. Križančad nazivlje narod „domaćim" blagom.

b) Konja: Konjogojstvom se nebavi žiteljstvo ovoga područja, već si kupuje za svoju potrebu konje, a podmladak se odmah razprodaje.

c) Krmad je obično pasmine turopoljske biele ili „pikaste", a biela da je vriednija za trgovinu. Vlastelinstva gdjekoja goje po koju glavu i čistokrvne englezke pasmine „Suffolk" svinja. Svinje se u obće negoje u velike u ovom kotaru.

d) Ovaca neima.

2. Timarenje: Živinogojske prilike nisu povoljne u kotaru. U briegovitih predjelih imaju seljaci vrlo malo livada, te moraju kupovati sieno, jer na malenih posjedih nemogu u većoj mjeri sijati krmno bilje. U ravnici su opet livade čestim povodnjam izvržene, te se i tuj često pojavljuje nedostatak suhe i dobre krme. Ljeti je stoka upućena li na pašu, a zimi na često lošu krmu. Unapriedilo bi se u brdskih predjelih stočarstvo obnovom vinograda, da se namaknu sredstva za nabavu krme, a u ravnici zaštitom livada od povodnje.

3. **Kotar sv. Ivan Zelina i Dugo selo,** izvjestitelj g. kot. veterinar Viktor Vuković: I. Za kotar Dugo selo: 1. Pasmine, a) Goveda: Seljačtvo goji „domaće" blago, tako zvane „buše" (mala bagra podolskoga poriekla), koje je dosta kržljavo te se s toga križa dobrim uspjehom sa čistokrvnimi bikovi mölltalske i simmentalske pasmine, koji su vlastničtvo ili dotične obćine ili gospodarske podružnice. Svaki iole imućniji seljak ima već ovako križana blaga, koje se sve to više razprostranjuje, te ga je narod naviknuo zvati „domaćim", jer je poteklo od domaćih bušâ.

Većina vlastelinstva goji podolsku pasminu za rad, a za mlieko što gore spomenute pasmine, što nizozemsku (hollandsku) pasminu, koja se medjutim težko aklimatizuje.

b) Konja: Seljačtvo goji izključivo svoje „domaće" konje proste ugarske bagre (ungar. Landschlag), *(a posavske pasmine?)* što jih križa zemaljskimi pastusi, većinom englezkimi polukrvnjaci. Vlastela goje sama takove polukrvne konje, dapače nekoja posjeduju ne samo konjâ „visokih u krvi", nego i englezkih punokrvnih.

c) Krmadi: Seljačtvo i vlastelinstva imaju ponajviše „domaće" vrsti svinja (gewöhnliches Landschwein), samo tuj i tamo ima i englezkih plemenitih pasmina, služećih za križanje sa domaćimi svinjami *(Molimo obavjest, nije li taj „Landschwein" turopoljska bagra, u koga ima i kojih englezkih pasmina i kojim se uspjehom ta križančad goji? Glavnom je naime svrhom svim viestim, što jih ovdje priobćujemo, upravo ta, da se dozna gdje i u koga ima u zemlji samoj plemenitih razplodnika i kako napreduje njihova križančad).*

d) Ovaca neima u kotaru.

2. Timarenje: Uspjeh oplemenjivanja domaćih pasmina goveda, konja i krmadi može se ocieniti dobrim, jer je narod već upoznao vriednost križanja, pak se s toga i goji posvuda i ponajviše sve sama križančad spomenutih pasmina. Sva se stoka timari dosta dobro, jer se nedrži previše blaga, dapače može se reći, da ima premalo stoke spram produkciji krme, dok narod prodaje suvišnu krmu i izvan ovoga kotara, pak si nabavlja blaga. Narod rado upotrebljava čistokrvne bikove i zemaljske pastuhe za oplemenjivanje svojih plodkinja, a licenciranjem bikova znatno će se unapriediti i govedarstvo. U ovom kotaru ima svaka obćina što svojih, što podružničkih bikova čiste mölltalske pasmine, dočim su bikovi u posjedu privatnika većinom križanci iste pasmine.

II. Kotar Sv. Ivan Zelina: U ovom je kotaru rogato blago nešto bolje timareno i razvijeno nego u dugoselskom, jer u kotaru sv. ivanskom ima više bikova čistokrvnih mölltalske i simmentalske pasmine, te je i oplemenjivanje naprednije. Ali konjogojstvo nije toliko razvito koliko u dugoselskom kotaru, jedno što neima zemaljskih pripustnih postaja, a drugo što i sam narod konje drži tek od nužde, te mu nije mnogo stalo do konjogojstva. U vlastele ima ponajviše konja polukrvne englezke pasmine. Ine se živinogojske prilike u oba kotara nerazlikuju u bitnosti.

4. **Kotar Velika Gorica,** izvjestitelj g. kot. veterinar Gavro Ledinski: 1. Pasmine, a) Goveda: Seljačtvo goji najvećim dielom malu podolsku pasminu goveda, koju zove „domaćom". U posljednje doba uvele su gospodarske podružnice za oplemenjivanje domaćega goveda bikove mölltalske pasmine, pak se sad sve to više vidi križančadi podolske i mölltalske pasmine, koju je narod naviknuo zvati takodjer „domaćom" pasminom. Veći dio vlastele odgaja čistokrvnu simmentalsku pasminu, i to dobrim uspjehom, a osobito se u tom ističe vlastelinstvo u Kosnici Augusta Ohlmüllera. Mnogo su djelovala vlastelinstva na oplemenjenje goveda tiem, što su dozvolila pripuštati i seljakom

krave i junice pod svoje bikove, dielom mölltalske, a dielom simmentalske pasmine, tako, da se naročito u neposrednoj okolici vlastelinstva nalazi liepe križančadi mölltalske i simmentalske, a u Posavini naročito u obćini Orle i hollandske pasmine.

Od sve te križančadi uspjeva u seljačtva ponajbolje mölltalska, pa se je ta i najviše razprostranila u narodu s razloga, što nije tako osjetljiva protiv vanjskih upliva, što se zadovoljava i manje izdašnom krmom, nepropada toliko s koje oskudice, a ugodne je i forme. Obćine uzdržavaju bikove mölltalske pasmine, a povodom licenciranja bikova kupuju razmjerno prama broju krava i dobro odgojene križance bikove budi mölltalske budi simmentalske pasmine za razplod. Osim toga razmjestila je i gospodarska podružnica veliko gorička 3 čistokrvna bika mölltalske pasmine. Oplemenjivanje bi se znatno unapriedilo, kad bi se uz bikove nabavljale takodjer krave i junice te pasmine.

b) Konja: Konji su posavske pasmine. Tek od novijega doba uporabom zemaljskih pastuha lipicanske i polukrvne englezke pasmine opaža se znatnija promjena na bolje konjskoga materijala, pak već se je sad moglo licencirati četiri privatna pastuha — križanci lipicanske krvi, koji daju dobra pomladka. Od tri u kotaru smještena zemaljska pastuha jedan je punokrvnjak, a dva su polukrvnjaci englezki, ali ovdješnjim prilikam bolje bi odgovarali opasači lipicanske pasmine, koje i narod voli. Žiteljstvo se vrlo rado bavi konjogojstvom, osobito po mjestih Pleso, Vukovina i Novo Čiče i Posavci u obće, nežaleći nikakve žrtve, ali oplemenjivanje ipak sporo napreduje, te će se tek za nekoliko godinâ moći govoriti o dobrom i liepom materijalu konjskom.

c) Krmadi: Svinje su popriečno „turopoljske“, „domaće“ pasmine, samo gdje gdje se opaža po koji križanac englezke pasmine uvedene po kojem vlastelinstvu. No rek bi da turopoljska pasmina najbolje odgovara ovdješnjim prilikam, pak ju s toga i dobrim uspjehom i izdašno goji sve ovopodručno žiteljstvo, koje se najradje i najviše bavi upravo svinjogojstvom. Pošto ima dosta hrastovih šuma, to se svinje žirom lako uzdržavaju preko zime, ako je iole urodio žir, a preko ljeta živu od izdašne paše po lugovih. Jedan dio žiteljstva naročito onaj u Mraclinu bavi se tovljenjem svinja, koje se u velike exportiraju. Nerasta ima u dovoljnu broju i to li turopoljske pasmine. I vlastelinstva tove svinje te pasmine, nu na malom.

d) Ovaca goje samo u obćini Odra, i to u neznatnoj mjeri, jer se žiteljstvo voli baviti unosnijim svinjogojstvom.

2. Timarenje. Narod timari svoja goveda lošije nego bi mogao, pošto bolju krmu čuva i upotriebljuje za konje, kojim uz krmad obraća veću pazku nego govedom. I staje su većinom u lošem sanitarnom stanju, pak uz to u mnogih predjelih drži seljak više marve nego li ima krme, ili neoprezno proda krme previše tako, da sam ostane bez nje čim se odulji zima, te mu s toga blago oskudijeva i zakržlja. Da oskudici krme doskoči, moralo bi žiteljstvo više sijati djeteline i bolje kultivirati svoje livade, a manje se pouzdavati u pašu. Ali i staje bi se morale toplije urediti i blagu više stelje nastirati, ako se želi marvogojstvo podići. Dosta je dosele spriečavao oplemenjivanje goveda strah seljačtva pred težkim telenjem, ako pripusti svoje male krave pod većega bika koje plemenitije pasmine, pak je s toga radje tražio svoje male domaće bikove, no tomu se je stalo na put licenciranjem bikova. Ni praznovjerja nemanjka još uviek u seljačtva, ali ga ipak neima više u tolikoj mjeri, da bi znatno djelovalo na marvogojstvo.

5 **Kotar Samobor**, izvješćuje kr. kotarska oblast: 1. Pasmine, a) Goveda: U seljačtvu upravnih obćina Sv. Nedjelja, Sv. Martin razumjeva se pod imenom „domaća“ pasmina (zagorsko-tirolska) križančad mölltalske sa domaćom zagorskom pasminom, u obćini Podvrh križančad podolske pasmine sa mölltalskom, u samom trgu Samoboru jest to većinom križančad štajerske *(mariahofske ili mürzthalske?)* sa švicarskom žuto-bijelom (simmentalskom) pasminom, dočim je blago obćine Stupnik nekrižana, čista „domaća“ pasmina *(dali zagorske ili podolske buše?)*. Vlastela i zakupnici goje čistokrvnu mölltalsku u obćinah Sv. Nedjelja, Podvrh i Stupnik, dočim vlastela obćine Sv. Martin i Samobor uz mölltalske drže i blago simmentalske pasmine ili koje druge švicarske bagre. Veći posjednici goje obično goveda, što jih drže i seljaci dotičnih obćina, osim u obćinah Podvrh i Stupnik, gdje drže i čistokrvnih mölltalaca.

b) Konja. Seljačtvo i veći posjednici nabavljaju si konje većinom medjumurske po obćinah Sv. Nedjelja i Sv. Martin dapače i „posavske“ pasmine, koju potonju zovu i „turopoljskom“, dočim Samoborci obično kupuju konje na sajmovih u Križevcu i Koprivnici, te svu tu raznoliku kljusad zovu „domaćimi“ konji. Seljačtvo neima osobitoga povjerenja u oplemenjenu potomčad iza zemaljskih pastuha englezke pasmine, koji služe za opasivanje, pak s toga kupuje potrebite konje radje nego da si jih samo odgaja. Vlastela pako i zakupnici svih obćina osim sv. nedjeljske, gdje drže medjumurce, goje polukrvne konje, potomčad zemaljskih pastuha, koji su englezki polukrvnjaci.

c) Krmad je turopoljske pasmine, koju zovu i „kranjskom“ (crno-šara), samo vlastelinstva u obćinah Podvrh i Stupnik, te zakupnici u obćini Podvrh goje englezku čistokrvnu pasminu Suffolk, dočim zakupnici u obćini Stupnik drže turopoljske i suffolk svinje, te njihovu križančad.

d) Ovaca ima samo u gorskom kraju obćine Podvrh, u malom broju i to „jednostavne“ pasmine; *(da li birke ili pramenke?)*.

2. Timarenje. Najboljim uspjehom goje se svinje, i to odkad se oplemenjuju englezkom krvi, koju si i seljačtvo nabavlja, hvaleći ju sbog njene plodnosti. Rogato se blago slabo timari, pak su i rezultati oplemenjivanja u cielom vrlo slabi, i to s nestašice dovoljne krme. Dok blago skoro cielu zimu gladuje, mora se ljeti i jeseni zadovoljivati mršavom pašom obćinskih pašnjaka, a uz to se bikovi za skok neracijonalno hrane, jer za tri godine što jih upotrebljuju tako odebljaju, da nisu više za skok.

6. **Kotar Jaska i Pisarovina**, izvjestitelj g. kotarski veterinar Gjuro Badovinac; I. kotar Jaska, 1. Pasmine, a) Goveda: O čistoj kakvoj pasmini u kotaru Jaska neima skoro niti govora; seljačtvo ima najviše križančadi mürz-

talske i mölltalske pasmine. *(a na kojoj podlozi?).* Goveda ova nazivlje narod „štajerskom pasminom" Vlastelinstvo grofa Erdödy-a goji već od godine 1869 križanu pasminu švicarsku sa hollandeskom.

b) Konji su većinom pomješani arapskom krvi, a dielomice i englezkom. *(Zar u kotaru neima konja, koji nebi bili potomčad zemaljskih opasača?).*

c. Svinja ima najviše turopoljske — i to opet križane pasmine. (*S kojom pasminom, da li šiškom ili pravim bagunom?*).

d) Ovce se malo goje, a što jih ima u obćinah Kalje i Sošice, to su pramenke (Zackelschafe).

2. Timarenje i uspjevanje pasmina. Stoka se u obće dobro timari, jer ima prama broju stoke dostatno krme, a što uspjesi nisu bolji, razlog je taj, što se, odkad su vinogradi propali s filoksere, često namiče potrebita gotovina prodajom krme. Sve pasmine i njihova križančad uspjevaju dobro, a od goveda ponajbolje pasmina mölltalska. Od ove pasmine imale su koncem g. 1894 gospodarske podružnice u Jaski i Kostanjevcu 6 čistokrvnih bikova, koji g. 1895 prelaze u vlastničtvo držalaca. U Jaski drži privatnik jedan čistokrvna bika mürztalske pasmine. Unapriedilo bi se živinogojstvo znatno — kad bi nestalo praznovjerja i predsuda u naroda. *(Bilo bi svakako koristno, kad bi se te predsude i praznovjerja potanje opisala).*

II. Kotar Pisarovina. U ovom su kotaru živinogojske prilike gotovo jednake onim u kotaru jastrebarskom. Tek bi se moglo dodati, da vlastelinstvo Bischitz u Pisarovini ponajviše goji goveda simmentalske pasmine a da se bavi i gojitbom bivola.

7. **Kotar Sisak,** izvjestitelj g. kot. veterinar D. Crvnikar. 1. Pasmine, a) Goveda: Seljačtvo goji u svih obćinah tako zvanu domaću pasminu pod imenom „bušaci", a koja je posve biele dlake, zovu ju „bielani". Osim ove domaće pasmine goji se u obćinah Letovanić, Lekenik, Martinska ves, Gušće, Palanjek i Topolovac takodjer križančad mölltalsko-švicarske pasmine. Vlastelinstva i drugi veći posjednici drže čistokrvnih goveda mölltalske, pincgavske, simmentalske i švicarske pasmine.

b) Konji su u cielom području domaće „posavske" pasmine, križane sa zemaljskimi pastusi iz pastuharne u Galdovu. Ta je pasmina konja ustrajna, za ovaj predjel veoma prikladna, uspjeva dobro, a uz bolje timarenje bila bi još naprednija.

c) Svinje, su poglavito turopoljske pasmine, u obćinah Gušće i Kratečko goje uz ovu još i domaću, zvanu „baguni".

d) Ovaca neima u ovom kotaru, sbog močvarna tla.

2. Timarenje. Timarenje stoke dosta je primitivno i zanemareno, a čim urodi išto manje siena, ili je kišovito proljeće, sva se stoka nalazi malom iznimkom u slabu stanju. Štetno djeluje na stočarstvo povodno tlo, čemu bi se tek izdašnom kanalizacijom doskočiti moglo, a spriečavaju ga i običajno nadriliečenje i raznovrstna praznovjerja, *(koja?).*

Obćine, vlastelinstva i nekoji privatnici uzdržavaju bikova gore spomenutih pasmina, ali je broj krava ipak ne: razmjerno velik prama broju bikova, a tako je i sa pastusi, kojih je takodjer vrlo malo, dočim nerastova nemanjka.

8. **Kotar i grad Petrinja, kotar i grad Kostajnica, kotar Dvor,** izvjestitelj g. kotarski živinar Josip Reisner-

1. Pasmine, a) Goveda: U cielom ovom području goji seljačtvo domaću pasminu „buše" zvanu, koja spada medju srednje ili pokrajinske pasmime, *(Nisu li i te „buše" bagra podolske pasmine, te bi spadale na skupinu stepskoga blaga; medju koju svi ostali izvjestitelji ubrajaju male „sive" itd. ili bosanske buše).* I po gradovih imaju gdjekoji stanovnici krava iste te pasmine. Kod pojedinih naprednijih stočara na ladanju i gradovih ima s križanja sa plemenitimi čistokrvnimi alpinskimi pasminami stoke raznoga tipa, ali se ova nenazivlje posebnim kakvim imenom. Domaća je pasmina više manje kržljava i zaostala u razvoju, a po tom i u snazi i dojnosti. Osobitu i hvalevriednu iznimku u marvogojstvu čini grad Petrinja, koji već od davna uzdržaje vlastitu svoju bikanu, u kojoj ima 12 čistokrvnih bikova mariahofske, simmentalske, mürztalske i u novije doba mölltalske pasmine. Sada u gradu niti neima inih goveda, već sve sama dobro gojena potomčad ovih pasmina, i to ponajviše mariahofske i mürzthalske pasmine, jer po izvještaju g. izvjestitelja Kosa Petrinjci najvole blago „golubaste" ili crvene dlake a nesvidja jim se poimence za uzgoj volova šarena dlaka, kakve su mölltalci a i simmentalci od novije doba. Susjedne obćine Hrastovica, Gora i Komarevo mogu se uz vrlo umjerenu skokovinu služiti po volji bikovi gradske obćine, pak to i bolji gospodari čine, tako da i u tih obćinah ima liepe križančadi svih tih pasmina. Izim ovih bikova ima čistokrvnih mölltalaca za raplod i oplemenjivanje i to u Kostajnici i Majuru po 3; u Dubici 3 bika i 2 krave; u Mečenčanih, Gradusi i Jabukovcu po 1 bik, a u Gorah 2 bika, pak se s toga i na ladanju nalazi sve to više križančadi mölltalske.

b) Konja: U obćinah Dubica, Staza, Crkveni bok, Sunja, Gradusa, Komarevo i Gora odgaja se „posavski" konj. Isto vriedi ponajviše i za gradove, u kojih ima medjutim i nešto više potomčadi od zemaljskih pastuha, krvi arapske (lipicanci) i polukrvne englezke pasmine poimence u gradu Petrinji. U obćinah Jabukovac, Mečenčani, Divuša, Dvor, Rujevac i Žirovac goji se mali domaći ili takozvani „krajiški" konj, iztočnoga poriekla. Izmedju svih ladanjskih obćina odlikuje se obćina Sunja u konjogojstvu.

Domaće se pasmine oplemenjuju većinom zemaljskimi pastusi skoro izključivo arapske pasmine, u 3 pripustne postaje i to u Petrinji sa 3 Kostajnici sa 2 i Dvoru sa 1 pastuhom. Osim toga bilo je licenciranih opasača u: Sunji 3 pastuha; Crkvenom boku i Javornju obćine Dvor po jedan pastuh, sve polukrvni potomci zemaljskih pastuha arapske pasmine.

c) Krmadi: U obćinah Dubica, Staza, dielomice i po obćinah Sunja, Gradusa i Komarevo goje se svinje „baguni". *(Molimo za obavjest, da li su to „pravi baguni" ili što je vjerojatnije križančad pravoga baguna sa*

mongolicom, jer se takvo križanje i u istoj Ugarskoj već od davno provelo.) Po poreznih obćinah Komarovo, Hrastovica i Gora te dielomice po obćini Sunja goje „turopoljsku“ pasminu, dočim su svinje po obćinah Divuša, Dvor, Rujevac i Žirovac „Šiške“, koje potiču iz Bosne. Razumjeva se da imade i križančadi svih trijuh pasmina, budući se u mnogih mjestih nalazi svinja svake te pasmine. Po gradovih se ponajviše za kućnu porabu i mjestni potrošak goje turopoljske svinje i baguni, ali na malo po 1—2 hranjenika, te gostioničarske kuće po koju glavu više. U gradu Petrinji i okolici da ima u novije doba i „njemačkih bielih“ svinja *(Nije li to „Meissner-Rasse“, križanac englezkih velikih i srednjih pasmina sa njemačkom veleuškom svinjom?)* Nedavno je nabavio jedan posjednik u Kostajnici nerasta i dvie krmače englezke Yorkshire za čistu gojbu i križanje sa turopoljci. Rezultati toga križanja mogli bi biti veoma povoljni po mnienju g. izvjestitelja. Najintenzivnije goje se svinje u obćinah Dubica, Sunja i Komarevo, te se tuj „baguni“ i turopoljske svinje po stranih trgovcih vrlo traže i dobro plaćaju, dočim se „šiške“ manje ciene, i težko se tove.

d) Ovce u sva su tri kotara prostovune pramenke (Zackelschafe), ali ovčarstvo je slabo razgranjeno.

2. Timarenje: Uz vrlo dobro timarenje najnaprednije je u ovom području govedarstvo i razmjerno konjogojstvo u gradu Petrinji, jer ova gradska obćina vanredno mnogo već od davna čini za unapredjenje govedarstva, a od nekoliko godina i konjarstva, uzdržavajući po izbor plemenitih pasmina bikova u valjano uredjenoj bikarni, uz koju je sazidala i posebnu staju za smještenje zemaljskih pastuha. To su sve uredbe, kojimi se u velike koristi i ciela okolica, a u prvom redu vlastito žiteljstvo, u koga se nalazi liepih krava i volova, a od nekoliko godina opaža se znatan napredak i u konjogojstvu. U gradu Kostajnici ima opet znatan broj imućnijih privatnika, koji se bave racijonalno marvo- i konjogojstvom. Izuzme li se po nekoliko takvih naprednih živinogojaca, stanujućih na ladanju, i donekle timarenje konja u obćini Sunja to se nemože govoriti o kakvom naprednom živinogojstvu kod seljačtva, jer je sva stoka zimi upravo kukavno hranjena i smještena u skroz neshodnih, obično zimi prehladnih stajah. Još se najviše pazi na volove, manje na konje, a krave i junad odsudjene su cielu zimu na golu slamu. Ima doduše dosta prostranih i dobrih livada po sva tri kotara, ali su vrlo zapuštene, a što se s njih i dobije siena, vrlo se neracijonalno pokrmi, polažući blagu na jednoć mnogo u jasle, koje više krme zapuše, razvuče i ugazi nego je pojede. Konji su upućeni na samo sieno, pak postaju „trbušasti“ i slabi za uztrajni rad, a uz to i neugledni, što jim u velike kvari cienu. Osim toga zavladao je i u Sunji običaj, podmladak od zemaljskih pastuha prodavati već od 1—2 godine, te tako ostaje za razplod tek neoplemenjen i najlošiji materijal. Kako su osnovane gospodarske podružnice u Dubici, Kostajnici, Divuši, Hrastovici i Dvoru, nada se g. izvjestitelj od njihova rada i okretu na bolje u svih granah živinogojstva.

9. **Kotari Glina i Vrgin most**; izvjestitelj g. kot. živinar Berchtold Hirsch: Želeći govoriti o kojoj god grani živinogojstva, moramo ovo cielo područje razdieliti u dva glavna gojna predjela i to:

I. u onaj, koji leži uz medju bosansku, tako zvani „kordunaški“ predjel, na koji spadaju gotovo sva mjesta upravne obćine Maja, (izuzevši 3—4 sela obližnja Glini), veći dio obćine Mali gradac, sva obćina Klasnić i Žirovac (potonja sada kotara Dvor) kotara Glina, zatim obćine Topusko i Čemernica kotara Vrgin most.

II. u predjel, koji leži u neposrednoj blizini Gline te sjeverno prama bivšem provincijalu, na koji spadaju obćine Mali Gradac (manji dio); 3—4 sela obćine Maja, sva obćina Kraljevčani, Glina I. i Glina II. te Bučica i Stankovac kotara glinskoga, napokon obćine Vrgin most i Bović kotara Vrgin most.

1. Pasmine: U prvom gojnom (kordunaškom) predjelu su a) goveda bosanskoga poriekla, t. zv. „buše“, podbagra podolskoga goveda, te se nazivlju „domaćim“ govedom.

b) Konji su zakržljali potomci turskoga konjića, na kojega doduše sjećaju svojim tipom, ali to je i sve, što jim je ostalo u baštini.

c) Krmad je bosanskoga poriekla „šiška“.

d) Ovce su gruborunke, mesnate (Fleischschafe) pramenke (Zackelschafe).

U drugom gojnom području su: a) goveda pretežno križanci boljih bosanskih „buša“ sa mölltalskom i švicarskom pasminom, a nazivlju se „domaćom“ pasminom.

b) Konji su najprimitivniji produkt donekle oplemenjenoga „turopoljskoga“ ili „posavskoga“ konja.

c) Krmad križančad turopoljske pasmine *(dakle šiška × turopoljska pasmina?)*

d) Ovce se negoje u tom predjelu.

2. Timarenje: U prvom se gojnom području stoka gotovo nikako netimari, već je, dok godj vrieme dopušta, upućena na slabu pašu, a tek kad pritisne snieg i studen, stjera se u kakav kutić, t. zv. staju, te se tuj baci blažčetu krme toliko da ostane živo. Tuj se još lieči sva bolest izdašnim puštanjem krvi, pak s toga mnogo toga i propane. Broj stoke nerazmjerno je velik prama produkciji siena i slame, svatko gleda, da ima što više blaga ma bilo i kržljavo.

Uspješnije je živinogojstvo u drugom gojnom području. Tuj ima više i smisla i volje, pak se s toga i vidi dosta liepa i dobro gojena blaga, poimence križančadi mölltalske pasmine, koja liepo napreduje i posve odgovara ovdješnjim prilikam. Za oplemenjivanje domaće bagre uzdržavaju obćine glinskoga kotara 15, a podružnica gospodarska 6 čistokrvnih mölltalskih bikova. Pastuha nedrže obćine, no ima nekoliko privatnih licenciranih, koji služe uz zemaljske opasače smještene u pripustnoj postaji u Glini za unapredjivanje konjogojstva. Krmad i ovce se neoplemenjuju razplodnici plemenitijih pasmina, niti produkcija znatno nadmašuje domaću kućnu i mjestnu potrebu, jer su prometne prilike vrlo oskudne. Krmadarstvo dalo bi se znatno podići i razgraniti u ovih krajevih, kad bi se polučile povoljnije prometne i trgovačke sveze

vanjem pašnjaka, a nemože se producirati toliko krme, da se njom nadoknadi i ljetna paša po šumah i pašnjacih. Domaće pasmine su najprikladnije za ovaj kraj, ubrojivši ovamo i malenu križančad „belanske" pasmine. Slobodnijom pašom i nabavom većega broja čistokrvnih bikova „belanske" pasmine unapriedilo bi se marvogojstvo ovih kotara.

4. **Kotari Sušak i Novi**, izvjestitelj g. kot. veterinar Gavro Ledinski. Nitko se u ovih kotarih nebavi konjogojstvom i krmadarstvom, već se to sve za potrebu kupuje od drugud, a kod kuće odgaja za mlieko samo po koja krava i ovca, i to obično po jedna krava i 2—3 ovce. Volova negoje.

Goveda su malena, dosta kržljava soja, a zovu jih „mala rasa pastarda" (t. j. mala križana pasmina ili rasa) ili „primorska i istrijanska rasa". Križanje sa mölltalskom pasminom vrlo slabo napreduje s razloga, što se žitelji boje težka telenja, i što je oskudica krme, koje križanci više trebaju nego domaće blago.

Ovce križane sa maltežkom rasom malena su uzrasta ali tečna mesa i prilične vune, pa su s toga ovdje obljubljene tako, da nije bilo uspjeha od pokušaja oplemeniti jih sa trebiškom rasom.

Timarenje. Žiteljstvo osobito njeguje svoje krave muzare, jer su mu hranilice, a oskudicu krme nadomješta donekle njena izvrstna hranivost. Za oplemenjivanje odabrana mölltalska pasmina odgovara doduše ovdješnjim zemljištnim i klimatskim prilikam, ali križanje sporo napreduje, jedno što ima premalo bikova, a drugo što narod još zazire od veće pasmine. I tomu doskočiti će se s vremenom licenciranjem bikova, jer će se izborom razvitijih domaćih bikova, podignuti veličina domaće bagre, i tako nestati bojazni pred većom pasminom.

VIII. Županija Lika-Krbava.

Pošto su u cieloj ličko-krbavskoj županiji živinogojske prilike, timarenje, pasmine goveda i konja prilično jednake, to ćemo ovdje podjedno za cielu županiju obraditi živinogojske prilike po podatcih gosp. županijskoga veterinara Lavoslava Lutilsky za kotare Gospić, Perušić i Gračac, gosp. kot. veterinara Nikole Rukavina za kotare Senj, Brinje i Otočac, te g. kot. veterinara Josipa Peřka za kotare Korenica, Udbina i Lapac, i svagdje spomenuti postojeće razlike kod pasmina ovaca i krmadi.

1. Pasmina: a) Goveda: Goveda što se po cieloj županiji goje pod imenom „domaća", nesačinjavaju kakvu izjednačenu posebnu pasminu, nego su većim dielom produkt križanja bez svakoga smjera i cilja, nastao iz mrko šarene malene gorske pasmine, te iz male sive kratkorogate podolske pasmine (male buše bosanske), a čistokrvna blaga jedne ili druge od ovih pasmina malo gdje ima, osim po koji par volova importiranih iz Bosne. Blago je to tiela kratka, skupljena (sbita), jedra, glave malene sa kratkimi, razmjerno odebljimi rogovi, uzpravno ili prama čelu skučenimi, malih očiju, dlake mrke, ridje, sive ili pako šarene u svih različitostih, već prema tomu koliko je više krvi gorske pasmine ili malih sivih buša u križančadi. Krave su prama veličini dosta dobre muzare, meso je tih goveda tečno, a blažče se dade dosta lako utoviti sa razmjerno malo i lošije krme. Ta se domaća goveda oplemenjuju većinom bikovi mölltalske, u kotarih Gospić, Perušić, Gračac, Korenica, Udbina i Lapac i mürztalske pasmine, koji se nabavljaju zemaljskom subvencijom, a gospodarske jih podružnice predaju boljim gospodarom na uzdržavanje. Ove bi pasmine posve odgovarale svojoj namjeni, samo kad bi se više produciralo krme, koje veća križančad ipak više treba, ako se neće da spane na razmjere domaćega blaga. Za područje kotara Korenica, Udbina i Lapac primjećuje g. izvjestitelj, da bikovom tih pasmina kano da neprija tamošnje podnebje, ili što možda nisu tako držani i timareni, kako bi jim trebalo, pak da s toga često i pogibaju, a njihova potomčad slabo da se razlikuje od domaće marve, jer da Kras nisu Alpe.

b) Konja. Domaći konji, poriekłom turske bagre, maleni su, veoma zakržljali, slaba tiela, pak s toga i potomčad, što je ovdje ondje ima, od zemaljskih pastuha arapske polukrvne (Lippicanske) pasmine, dosta je slabo razvita uz oskudnu krmu i nedostatnu njegu. Pošto je ustrojeno u županiji 7 pripustnih postaja, nadati se je, da će barem bolji gospodari plemenitijemu podmladku posvećivati više brige, te tako i konjogojstvo napredovati, osobito ako se okane zla običaja, da se hvataju premladi konji, već od $1^1/_2$ godine pod teretna kola ili težki tovar. Što ima većih, boljih konja, poimence paripa, to je sve pokupovano po stranih sajmovih u vozarske svrhe. Bolje se pasmine bedevije riedko kad kupuju, pak će s toga dugo vremena proći, dok se po domaćih plodkinjah postigne veličina plemenitijega podmladka za kakvu izdašniju porabu.

c) Krmadi. Krmad je u kotarih Perušić, Gospić i Gračac pasmine mongolica, koja se vremenom nešto promienila. (*možebiti križanjem?*) Po kotarih Senj, Brinje i Otočac ima „domaće" krmadi slaba, kratka više „skučena" trupa (*izbočite kičme, Karpfenrücken*), malih očiju uzpravno stojećih uših (*dakle pravih baguna*); zatim svinja koje potiču iz Bosne, (*dakle šiške*), koje zove narod pasminom „turskom" ali i „taljanskom". U kotarih Korenica, Udbina i Lapac domaće su svinje „šiške". U cieloj županiji osim kotara senjskoga, porazdielile su gospodarske podružnice nerastė „turopoljske" pasmine, te sad ima već i križančadi ove sa domaćimi pasminami, dočim je kazniona u Gospiću za svoje gospodarstvo nabavila nerasta englezke pasmine „Yorkshire", te seljaci gospićke okolice, i više sati udaljene, vode svoje krmače pod toga nerasta, prem moraju po 50 novč. skokovine platiti.

d) Ovaca. Osim ono malo „školjskih" (kojoj skupini spadaju te školjske ovce? nisu li to ovis platyura, Fettschwanzschaf, Breitschwänziges Schaf, iz skupine ovaca mješovite vune, u koju se ubrajaju i ovis Strepsicêros?) sve su ostale ovce u županiji „pramenke" (Zackelschafe — Ovis Strepsicêros) bagre ugarske (vitoroge) ili običnije vlaške (zavinutih postrance rogova) bagre, grubom, dugačkom u pramenih visećom vunom. Prem su ove ovce dosta malene i oskudno hranjene zakržljale, to su ipak za ove krajeve od velike gospodarstvene vriednosti, u siromašnoga žiteljstva glavna stoka — koja daje hranu i sve odielo, u koliko nije prteno.

Za oplemenjivanje i poboljšanje ovih domaćih ovaca porazdielile su gospodarske podružnice privatnim gojiteljem ovnova **trebiške** pasmine (skupine ovis catōtis), koje su puno veće od domaće, ali imaju finiju, kratku vunu (Schlichtwollschafe ili Glanzwollschafe), te bi trebalo nastaviti križanje kroz najmanje 5—6 generacija, dok bi se vuna križančadi donekle barem izjednačila, te postala prikladnom za tvorničku porabu. Ali se ni tad nebi mogla iz ruke preslicom presti i upotriebiti za kućnu tekstilnu industriju, neobhodno potrebitu žiteljstvu u ovih strana. A kroz 5—6 generacija nije toli nejednaka vuna u runu i svojstvih od takve križančadi upravo za nikakvu kućnu porabu, osim za „štramce“ (matrace) pak je to i razlog, što narod nemari za tu pasminu baš radi vune. Obzirom na tu potrebu ovoga žiteljstva morala bi se upotriebiti za križanje koja **dugo i grubovuna** pasmina iste skupine mješovito vunih ovaca.

2. **Timarenje.** Tlo je u području ciele županije bridovito i krašovito, u kojem se nalazi vis poljane, mnogovrstno izprekidane krševitimi glavicami, kano ličko polje, krbavsko polje i doline, kano gačka dolina, lapačka dolina, zrmanjska dolina itd. Bolje su zemlje žitom zasijane, dočim zemljišta, izvržena proljetnim i jesenskim povodnjam, sačinjavaju livade, bare i lûke (sjenokoše), kojih se još najljepših i najboljih nalazi uzduž podnožja Velebita. Briegoviti predjeli i osrednji dio vispoljana gotovo su bez ikakvih livadah, te tuj izmedju kamenja, vrištine i bujadi rastu pitome trave u pojedinih čupercih, pak stoga služe ti prostori za pašnjake, jer bi se jedva mogli srpom i to tegotno žeti, a nekmoli kosom kositi. Po takvih si pašnjacih mora stoka od ranoga proljeća do mrtve jeseni tražiti oskudnu hranu, a kad zavlada ljetna suša, tad je šikarje i brst mršavom hranom. Tek pod jesen, kad se livade pokose, i po strništih iza žetve nalazi stoka neko vrieme obilnije paše. Livade se samo jednom kose, jer se do kasno pasu s proljeća, a pod jesen sbog oskudne paše opet se jedva dočeka, da se pokošene stoci prepuste, pak se s toga malo krme za zimu spremi, te jih je malo, kojim dotječe do proljeća. Razcjepkan omalen posjed jedva producira žita i za prehranu ljudi, te su riedki gospodari, koji imaju zemljišta na pretek, da mogu posijati koji slog krme. Uzme li se i taj običaj, da se gleda više na broj glava, a nimalo na njihovu vrstnoću, te skoro svaki drži više stoke nego li bi smio, tad je jasno, da se stoka vrlo slabo timariti može u veoma primitivnih stajah preko zime, pak jedva iznese na proljeće živu glavu.

Ovce se i neprehranjuju u pravilu čim drugim preko zime nego takozvanimi „lišnjaci“, t. j. osušenim lišćem i grančicami raznovrstnoga listnatoga drveća, koje se u stogove složi i štedljivo krmi, pak jih mnogo prama proljeću i skapa, a janjad se upravo decimira. Uz takvu prehranu, bez svake njege, u stajah redovito bez jasala slabo može napredovati stočarstvo, sve kad bi se odstranile zle navike: rano uprezanje i tovarenje konja, zajednička paša nerazvitih bičića i nedoraslih junica, koje se pustopašice oplodjuju itd. Ima i sad doduše, u svih kotarih iznimice gospodara, koji bolje timare svoju stoku, razpolažući dostatnom krmom i boljimi stajami, ali je brojnim novoustrojenim gospodarskim podružnicam široko polje rada, da ponukom i poukom unapredjuju stočarstvo, na koje je ovdješnje žiteljstvo u velike upućeno. *J. B.*

(Svršit će se.)

IV.

P. n. gg. stalnim gospodarskim izvjestiteljem na uvaženje.

Ovim brojem glavnih izvještaja obradjena je sva gradja o pasminah goveda, ovaca, konja i krmadi i inih živinogojskih prilikah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, priobćena po gg. oblastnih veterinarih, te preostaje samo, da se sastave pregledi svih najvažnijih podataka za cielu zemlju.

Prije ipak nego li što se pristupi uredjivanju pregleda po vrstih stoke, nuždna su za mnoge kraje razjasnjenja o tom, što valja razumievati pod obćenitim nazivom „domaća“ (Landschlag) pasmina ili bagra, jer tiem, po stočarih seljacih svih zemalja, običajnim imenom nije naznačena ni skupina, na koju spada stanovita vrst životinja. A baš to se je i htjelo doznati. Kako u nas malom iznimkom niti neima u nijednom kraju zemlje tako izjednačene stoke bilo koje vrsti, da bi bila poznata pod kojim **našim** pokrajinskim imenom, budi prije nego li što je počelo oplemenjivanje ili križanje sa stranim pasminami, budi sada odkada je to križanje odpočelo i u mnogih krajevih u velike napredovalo, to je neobhodno potrebito ustanoviti, na koju barem skupinu spada „domaće“ blago, ili je prije spadalo nego što se je izpremješalo drugom krvi. U Hrvatskoj i Slavoniji, ako i neima no samo nekoliko vrsti pravih domaćih pasmina, bagra, to ipak spada blago, gojeno od starine u seljačtvu u neku skupinu svojega roda ili svoje vrsti. Prije križanja ili sad još neizprekrižana „domaća“ goveda uza svu svoju raznolikost jesu svojim porieklom pasmine: 1. podolsko-ugarske, „seki“; 2. „male buše“ — „bosanske buše“, koje se smatraju bagrom podolskoga ili stepskoga goveda; 3. tako zvane „velike buše“ osobito po Zagorju ali i drugud poznate, sa obilježjem alpinskoga blaga, i u toj skupini na glasu „**zagorska ridja**“ pasmina; 4. malo gorsko, „mrko-šareno“ govedo, napokon 5. **križančad** koje od ovih skupina, u onih predjelih, gdje se goji uzporedno blago po dvie tih skupina, dakako sa manje više izrazitijim obilježjem one skupine, od koje ima više krvi u križančadi. Od konja ima samo u Posavini toli izjednačen tip, da je poznat po svojim predjelnim imenom kano posebna pasmina „posavski konj“, dočim je konj hladne krvi gojen ponajviše po Zagorju „Pincgavac“ ili noričke pasmine. Ostala konjad u seljačtvu, toli je neizjednačena, da nenosi nikakvoga našega pokrajinskoga imena pasmine, već se spominje pod nazivi „ugarski“, „medjumurski“ (insulanac) „krajiški“ ili „brdski“ konj itd.

10. **Kotar i grad Karlovac**, izvjestitelj g. kot. veterinar Fr. Mingazzi: Pasmine i timarenje, a) Goveda: U cielom kotaru ima u obćini Švarča najviše t. zv. domaće pasmine, ili kako ju takodjer zovu „bušaci", „buše". To je pasmina, koja je od pamtivieka bila u ovih krajevih, te koja se nalazila do nedavno skoro izključivo u bivšoj Krajini, Lici i Bosni. Krava te pasmine ima razmjerno još mnogo po cielom kotaru, jer je loš običaj u naroda, da goje što više krava, te se briga za nje prepušta ženam, dočim se muževi bave volovi, koji su skoro posvuda bolje pasmine, te koji se uvjek dobro timare tako, da ima mjesta (u obćini Riečici) gdje seljaci proso rabe za kruh, a sav kukuruz, dapače često i pšenicu, upotrebljuju za pitanje volova. Posvuda je običaj kupiti ili telad od boljih krava, ili junad plemenitije pasmine platiti po 30—50 for., ali samo za mužko, da si volove odgoje, dočim za žensku telad (junice) neće većinom ništa da žrtvuju. Zato se i opaža pod jesen i zimi na karlovačkom sajmu upravo ogromnih i krasnih volova, dočim je bolja krava ili telica prilična riedkost. (Po viesti veleč. g. izvjestitelja Peterca i u njegovoj obćini Dubranec kotara Vel. Gorica vlada isti običaj, kupovanja mužke teladi boljih pasmina, te je i on sam imao opetovano prilike prodati seljaku za odgoj volova 8 tjedana staru mužku telad po 40 for.).

Osim ove t. zv. domaće pasmine, koja srećom sve više i više izčezava, tako da je već skoro neima u obćinah Ribnik i Riečica, a malo u obćinah Draganić, Banija i Jaškovo, ima posvuda križančadi sa belanskom (mölltalskom) pasminom. U obćini Draganić ima križančadi sa hollandskom pasminom, razprostranjene po vlastelinstvu jaskanskom, a nešto i sa mürztalskom, a napokon u zadnje vrieme ima križančadi i sa simmentalskom pasminom.

Belanska se pasmina dobro razvija u brdovitih predjelih, poimence u obćini Ribnik. U toj obćini dobiva narod vrlo dobre brdske meke krme, te povadjajući se za susjednimi Slovenci drži samo po 1—2 krave i 2—4 vola, no te su krave sploh vrlo krasni eksemplari, vrlo dobro timareni. U toj se obćini u obće posve racijonalno timari sve blago. Svaki drži samo toliko blaga, koliko može dobro prehraniti, pa s toga i prodaje svoje blago izključivo u Kranjsku, gdje je vrlo traženo i dobro plaćeno. Manjak, koji nastaje s prodaje, podmiruju većinom iz Zagorja, te se uz dobru hranu i njegu tuj vidi vrlo krasnih eksemplara zagorske crvene bušaste pasmine, koje žalibože nestaje, prem bi bila možda jedina od naših domaćih i većine stranih vriedna, da se kano narodna pasmina uzčuva. (Opazka. Ova uzgredna primjetba g. izvjestitelja zaslužuje tiem više pažnje, što je suglasna sa stručnjačkim mnienjem g. žup. veterinara Rothensteina u Varaždinu).

Vlastelinstva ovdješnja počela su prije više godinah uvadjati belansku pasminu, ali se u zadnje vrieme ta pasmina napušta, te se uvadjaju kod vlastelinstva u Kaštelu, Orlovskom, Riečici i Jaškovu većinom simmentalci. Za razlog toj promjeni pasmine navadjaju, da krave mölltalske pasmine slabo doje, da su većinom neplodne, te da pasmina u malo generacija rado degenerira (da se izrodi), a njeni produkti da su izvrženi raznim bolestim više nego druge pasmine.

U ovom kotaru ima zemaljskom subvencijom nabavljenih bikova čistokrvne belanske pasmine u obćinah Švarča, Banija i Netretić, a u svih obćinah ima po jedan i više iz obćinskih sredstava nabavljenih bikova, koji su većinom križanci belanske pasmine. Jedan obćinski bik u obćini Jaškovo je križanac simmentalske, a jedan u Draganiću hollandezke pasmine. Žalibože mora se primjetiti, da se svi ovi bikovi neizrabljuju, kako bi trebalo, jer je predsuda u narodu, da svoje krave nevode pod boljega i većega bika, tobože da je pretežak, pak je s toga i opetovano konstatovano, da mnogi bik nije imao više od 30 krava prve godine, a druge i treće godine skoro ni jedne. Kraj naredbe o licenciranju bikova, nestati će i te predsude u malo godina.

b) Konja: Konjogojstvom bave se seljaci samo u obćinah Draganić i Riečica. Podlogom su dobre kobile plodkinje, „domaće" pasmine, porieklom turske krvi, oplemenjene arapskom. Kobile su većinom sivke ili bjelke, koje su boje žalibože ovdje obljubljene, inače srednje veličine, dobrih forma, širokih križa i prsiju, dobro razvita mišičja, liepo gradjene glave, suhih kostiju i dobro razvijenih kostiju extremiteta, nastale očito uplivom arapske krvi. Seljačtvo neupotrebljuje u tih obćinah svojih kobila za rad, već jih, dok god vrieme dopušta, drži zajedno sa ždriebci na paši. Opaža se da laglji zemaljski pastusi, pretežito arapskom krvi, kano Lippicanci vrlo dobro uplivaju na razvoj konjogojstva, te se seljačtvo njimi rado služi za opasivanje svojih plodkinja. Još bi bio znatniji napredak, da nepostoji loš običaj, da se razprodaje sva ždriebad već u 2. godini uz popriečne ciene od 120—180 for. po glavi, te tako ostaju samo opet sivke i bjelke za razplod, što je velika zaprieka, da se nemože izjednačiti oplemenjeni materijal po boji dlake, čim bi se znatno digle ciene konja. Vlastelinstva ni privatnici nebave se u cielom ovom kotaru konjogojstvom.

c) Svinja. U većoj mjeri goje se svinje jedino u obćinah Draganić i Riečica, i to su svinje turopoljske ili kako narod veli „pikaste" pasmine.

d) Ovaca ima jedino u obćini Švarča svega kojih 200 glava u dva stada, i to su ovce „domaće" pasmine, bieloga dugačkoga runa bez kakve ciene, dakle pramenke (Zackelschafe) te se drže sbog mesa, poimence janjića, koji se s proljeća rado kupuju pod skupe novce.

VII. Županija Modruš-Rieka.

1. **Kotar Vojnić**, izvjestitelj gosp. kot. živinar Franjo Mingazzi: 1. Pasmine, a) Goveda: Četiri petine svega rogatoga blaga jesu t. z. „domaće" pasmine, slične bosanskom govedu, te se nazivlje i „buše" ili „male buše", a bagra su podolske skupine. Osim ove neima druge čiste pasmine u kotaru, ali ima nešto križančadi mölltalske, u obćinah Vukmanić i Barilović, takodjer gdjekoji križanac mürztalske pasmine, napokon ima ali samo importiranih volova ugarske (podolske) dugoroge pasmine. Križančad mölltalsku zovu „crljenom" ili „šarom", a mürztalsku „sivom" pasminom. Za oplemenjivanje „buša" uvadjaju se zemaljskom subvencijom „čistokrvni bikovi" mölltalci, te se njihova potomstva može vidjeti već po cielom kotaru, akoprem još sada u malu broju.

b) Konja. Samo 2—3 sela obćine Vukmanić bave se konjogojstvom, gdje se kobile nešto jače, ali bez izrazite pasmine, redovito pripuštaju pod zemaljske pastuhe. Tuj seljaci nežale putovati u Riečicu, Karlovac ili ćak u Draganić prama tomu, kako jim se već bolje svidja forma ili boja kojega pastuha. Samo je za požaliti, što se svaki potomak zemaljskoga opasača već u drugoj godini proda izvan kotara, te tako ni u tih mjestih nenapreduje konjarstvo, kako bi moglo. Seljačtvo drugih obćina drži obično po dva konja li za domaću porabu, a kupuje jih većinom u Lici i Bosnoj, sve takozvani bosanski konjići do 140 cm visine, ali suhih kostiju i glave, krupnih očiju, tankih nogu, često upravo liepih forma, vatreni, bezprimjerno žilavi i uztrajni, svakom krmom zadovoljni. Značajno je da se seljaci, koji već imaju takve kobile, služe samo pastusi bosanskimi, makar i 15 godina starimi, ili puste kobile radje neplodne, nego da jih vode pod velikoga zemaljskoga pastuha.

c) Svinja goji se još uvjek prilično mnogo u kotaru, prem ne toliko, koliko se prije gojilo, kad se nisu bile još razvrgle zadruge. Domaće su svinje bjele, kudrave dlake, dugačke šiljate njuške, malena vrlo neproporcijonirana tiela, skoro slične bosanskoj „šiški“ *(dakle križančad neka, da li baguna, šiške ili možda i mongolice, ako je šćetina i po tielu, a ne samo na plećih kudrava, a uši nepokrivaju oči?)* — Tu domaću bagru potiskuje sve većma u narodu obljubljena „pikasta“ pasmina, t. j. turopoljska. Ali u selih Ribari, Selnica, Skakavac i Gliboki vrh vukmanićke upravne obćine nalazi se liepa vrst svinja, biele dlake, velika, duga, kratke njuške, koja se rano i obilno prasi i hranu dobro izrabljuje, koja je postala križanjem domaće pasmine s englezkim nerastom, što ga je prije više godina držalo vlastelinstvo Riečica. Podmladak se ove vrsti na jagmu kupuje po kupcih i izvaža u gornju Ugarsku i dolnju Austriju.

d) Ovaca se dosta goji u brdskih obćinah Krstinja, Perjasica i Krnjak, i to domaća pasmina, duge, grube vune (pramenke bez rogova). Gdje gdje nadje se po koja vitoroga ovca (ungar. Zackelschaf) kakvih ima u Bosnoj i Ugarskoj. Oplemenjivati tu domaću ovcu nije se još pokušavalo, a bilo bi, dok je vuna toli slabe ciene, vriedno to učiniti kojom prokušanom francezkom ili englezkom „mesnom“ pasminom (Fleisch-Schaf).

2. Timarenje. Stoka se dosta slabo timari, jer se drži više stoke, nego li se može dobro prehraniti. A to se mora tiem većma požaliti, što je stočarstvo glavno vrelo privrede, odkad su vinogradi zapušteni i što ima posvuda liepih dolina natapanih potočići i proplanaka, na kojih raste izvrstna krma. Volovi se još najbolje rede i hrane, dočim se kravam zimi redovito daje tek pusta slama, pak s toga o mliekarstvu i sirarstvu ni govora neima, te nedotječe ni za kuću. Uz to se sav ljepši podmladak bilo goveda bilo konja razprodaje, te neima, bar ne trajnih uspjeha, bilo sa belanskom pasminom, bilo od zemaljskih opasača. Za dalnji razplod u kotaru ostaje, što neće nitko da kupi.

2. **Kotari Vrbovsko, Ogulin i Slunj**, izvjestitelj g. kot. veterinar F. Fink: 1. Pasmine, a) Goveda su ovih predjelih tako zvane „buše“ ponešto križane bosanskom bagrom, koje zovu „domaćom“ pasminom. *(Po tom navodu mora da u tih predjelih ima prvobitna bagra govedá, koja se razlikuju od bosanskih malih buša, poriekla podolskoga, t. j. kakva mala gorska raznobojna, šarena bagra, kako se to navadja za Liku. Molimo, da nam se razjasni, da li pravo naslućujemo ili ne?)* U novije se doba križa ta domaća pasmina sa mölltalskom, i to dobrim uspjehom, ali se narod na nju težko priučava, s razloga, što je poveća i traži više i bolje krme, nego domaće govedo. S toga uzroka siromašniji seljak riedko kad odgoji bilo čistokrvni bilo križani podmladak mölltalske pasmine, već ga proda mesaru, pak se zato i opaža te križančadi tek u boljih gospodara.

b) Konja. Konjogojstvom nebavi se ovdješnje žiteljstvo, već se većinom konji kupuju i tek po koja glava odhrani za domaću porabu. Konji su to maleni, križani sa srodnimi bosanskimi konji, te se već sa $1^1/_2$ godine uprežu i rabe za najteži posao, pak s toga ostaju manji, nego bi po svojoj pasmini bili, da se bolje timare i premladi nerabe. Za te domaće konje neima u narodu posebna naziva.

c) Krmad se ovdje takodjer negoji, već se dogoni obično iz karlovačke okolice i kupuje na sajmovih i progonih za domaću odhranu i porabu mesara.

d) Ovčarstvom se takodjer tek malo tko bavi, a ovce su ličke male pasmine (Zackelschafe), što jih novije doba kušaju oplemenjivati trbiškom pasminom, ali s nikakvim uspjehom. Ovčari neprijanjaju uz podmladak i križančad trebiške pasmine, i to sbog kratke vune, za domaću tekstilnu industriju posve neuporabive, već i nadalje ostaju kod dosta degenerirane „ličke“ pasmine.

2. Timarenje. Sva je stoka slabo timarena, jer niti dotiče paše niti suhe krme za prevelik broj stoke, koja se običaje držati. Najvažnija je grana živinogojska svakako govedarstvo, koja će tek onda bolje napredovati, kad se strogo provede licenciranje bikova, kad budu gospodarske podružnice i obćine mogle uzdržavati više bikova, i napokon kad se bude više sijalo krme nego li je sad običaj. (Opazka. U kotaru slunjskom, poimence obćini Slunj postoje za vanjska polja vrlo prikladne travničke obhodnje (Koppelwirtschaften) a sije se i djeteline, te neće sudeći po toj činjenici, svigdje manjkati dovoljno krme za stoku, u sva tri kotara).

3. **Kotari Delnice i Čabar**, izvjestitelj g. kot. veterinar Josip Pank: 1. Pasmine, a) Goveda. U ovih se predjelih goji malo govedo pod imenom „domaće“ pasmine *(da li spada na skupinu „malih buša“ podolskoga poriekla, ili na malu gorsku bagru?)* (färbiger Gebirgsschlag), koja se putem gospodarskih podružnica križa sa mölltalskom pasminom, od koje ima već i križančadi, koja je ali znatno manja, nego li je čistokrvno blago, pak s toga dobra za ovaj briegoviti kraj.

b) Konja i krmadi negoji se ovdje, nego se kupuju za porabu sa raznih strana.

c) Ovaca se goji u ovih stranah, i to male „domaće“ pasmine pramenke (Zackelschafe). Podružnice pokušaše i drugimi vrsti, ali se ovdje pokazala domaća najkoristnijom.

2. Timarenje. Prem u ovdješnjega žiteljstva ima smisla za marvogojstvo, to se ipak mora kazati, da govedarstvo i ovčarstvo nazaduje, i to s razloga toga, što su vlastelinstva ograničila pašu, a donekle i obćine zagaji-

O pasminah krmadi ima opazka u ovogodišnjemu glavnomu izvještaju br. II, na str. 40 i 41, a pripomenak o pasminah ovaca u Sriemu na strani 17 glav. izvj. br. I. pokazao se sasvim izpravnim po obavjesti, koju smo o tom dobili, te su ovce „baure" sbilja u jednom slučaju Tigaïa (Cigaja) a u drugom njemačke „Zaupelschafe", dakle posve različite pasmine.

Pripomenuvši ovo na razjasnjenje i upućujući glede pasmine svinja na naznačenu opazku umoljavamo p. n. gg. izvjestitelje uljudno, da bi izvolio svaki bar za svoj kraj pročitati živinogojske podatke, te ako naidje na koje pitanje, kojim se traži razjasnjenje o tom, na koju skupinu ili pasminu spadaju tuj pod obćenitim nazivom „domaća" pasmina spomenute životinje (ponajviše goveda i svinje), da bi izvolio već u prvom svojem izvještaju odgovoriti na odnosno pitanje, tako da bismo mogli sastavljajući pregled živinogojskih prilika ciele zemlje upotriebiti dojavljene naznake.

Pošto će se sljedećega roka svršiti žetva ozimina i jarina u većem dielu zemlje, to će, čim se zadnja žitarica zabilježena na crvenih dopisnicah požanje, prestati potreba izvjesćivanja na tih crvenih dopisnicah, na kojih mnoga gospoda izvjestitelji bilježe i stanje kuruza. Da se za samu jednu žitaricu nešalju sve do polovice listopada crvene dopisnice, umoljavamo gg. izvjestitelje, da izvole na žutih dopisnicah bilježiti stanje kuruze, i za to rabiti one iste naznake, koje su otisnute na crvenih dopisnicah, te su služile za ocjenu stanja žitaricah, a to su izrazi: 1. vrlo dobro; 2. iznad srednje ruke; 3. srednje ruke; 4. izpod srednje ruke; 5. vrlo loše. Kako bi se mogle te naznake brže i točnije izcrpljivati neka se izvoli rieč „kuruza" iz početka redka napisati i podcrtati tako da odmah udari u oči. Svakom se inom naznakom stanja kuruza, n. pr. kuruze su liepe, ili kuruze stoje prilično dobro, znatno otegoćuje unašanje u skrižaljke.

J. B.

V.

Dodatak imeniku

p. n. stalnih gospodarskih izvjestitelja.

(Imena u zaporci znače upravne obćine, koje čine područje dotičnoga g. stalnoga gospodarskoga izvjestitelja).

a) Odrekoše se izvješćivanja.

1. Županija **Modruš-Rieka,** 1. kotar **Novi**: g. Kršul Josip, posjednik i načelnik (Bribir, Novi i Selce).

2. Županija **Zagreb,** 1. kotar **Glina**: veleč. g. Dolački Aleksa, župnik i kult. viećnik preselio se (Bučica); 2. kotar **Sisak**: g. Lovrić Milutin, posjednik i obćinski upravitelj (Letovanić i Sela); 3. kotar **Karlovac**: g. Kaan pl. Ernest, vlastelin i kult. viećnik (Draganić i Riečice).

3. Županija **Varaždin,** kotar **Klanjec**: g. Sixta Večeslav, zakupnik i posjednik (Tuhelj).

4. Županija **Virovitica,** kotar **Dolnji Miholjac**: g. Haidenek Milan, obć. načelnik (Podgajci).

5. Županija **Sriem,** kotar **Vukovar**: veleč. g. Mišić Gjorgje, kapelan, premješten (Bobota).

b) Umrli su.

1. Županija **Modruš-Rieka,** kotar **Delnice**: g. Maruzzi Franjo, učitelj i tajnik gospodarske podružnice u Brodu na Kupi (Brod, Brod-Moravice i Skrad).

2. Županija **Zagreb,** kotar **Sisak**: g. Endlicher Dragutin, posjednik i kult. viećnik (Gušće, Kratečko i Topolovac).

c) Novoimenovani.

1. Županija **Modruš-Rieka,** 1. kotar **Novi**: g. Hofer Ulrik, ravnaj. učitelj u Bribiru (Bribir, Novi i Selce.). 2. kotar **Delnice**: g. Golubić Vilko, učitelj u Brod-Moravicah (Brod-Moravice i Skrad); g. Čurčić Andrija, ravnaj. učitelj u Brodu na Kupi (Brod n|Kupi).

2. Županija **Zagreb,** kotar **Glina**: veleč. g. Milašinović Martin, upravitelj župe u Bučici pp. Pokupsko via Zdenčina (Bučica). 2. kotar **Sisak**: g. Majnarić Mijo, posjednik i obćinski bilježnik u Topolovcu (Gušće, Kratečko i Topolovac); g. Rukavina Martin, ravnaj. učitelj u Selih (Letovanić i Sela). 3. kot. **Karlovac**: g. Žunić Gjuro, posjednik i pučki učitelj u Šišljaviću pp. Riečice kraj Karlovca (Draganić i Riečice).

3. Županija **Varaždin,** kotar **Klanjec**: g. Bukelić Marko, posjednik u Tuhlju (Tuhelj).

4. Županija **Virovitica,** kotar **Dolnji Miholjac**: g. Žerav Josip, učitelj u Podgajcih pp. Dolnji Miholjac (Podgajci).

5. Županija **Sriem,** kotar **Vukovar**: g. Popović Kosta, načelnik i posjednik u Boboti (Bobota).

d) Novo zaokruženje područja.

1. Županija **Zagreb**, kotar **Glina**: Općina Stankovac izlučena je iz područja g. izvjestitelja Rožića i dodieljena veleč. g. izvjestitelju Batušiću.

e) Izpravak.

U glav. izvještaju br. II. od g. 1895. na str. 44. pod c) „Novoimenovani" 1. Županija Modruš-Rieka, kotar Čabar ima glasiti, da je g. Čuklin Josip, imenovan izvjestiteljem za upravne općine Čabar i Prezid, a ne Plešće, kako je tamo otisnuto.

Kr. zem. statistički ured.

U Zagrebu 15. srpnja 1895.

Ravnatelj:
Zoričić.

Tiskarski zavod „Narodnih Novinah".

GLAVNI IZVJEŠTAJI

o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće.

Po izvještajih gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja

sastavlja jih i izdaje

kr. zem. statistički ured u Zagrebu.

I.

Stanje zobi i kuruze po izvještajih od 18. srpnja 1895.

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidih od g. 1894. u jutrih po 1.600□°	Usjevi stoje na površini od jutara po 1.600□°: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	Usjevi su posve uništeni	Od ciele površine usjeva ide postotaka površine gdje stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje su posve uništeni
A. Zob.													
Lika-Krbava	14.558	1.460	490	8.751	3.411	446	—	10	3	60	24	3	—
Modruš-Rieka	10.197	303	3.651	3.624	820	1.799	—	3	36	36	8	17	—
Zagreb	19.377	942	4.594	7.369	5.048	1.424	—	5	24	38	26	7	—
Varaždin	7.024	96	2.532	2.469	1.125	802	—	1	36	36	16	11	—
Bjelovar-Križevci	8.005	989	1.392	5.038	366	220	—	12	17	63	5	3	—
Požega	16.395	2.169	4.178	5.377	4.110	561	—	13	25	33	25	4	—
Virovitica	34.042	2.150	12.220	12.831	6.179	662	—	7	36	37	18	2	—
Sriem	52.119	8.042	20.982	18.267	4.828	—	—	16	40	35	9	—	—
Hrvatska i Slavonija	161.717	16.151	50.039	63.726	25.887	5.914	—	10	31	39	16	4	—
B. Kuruza.													
Lika-Krbava	16.455	2.167	3.932	8.687	1.209	160	300	13	24	53	7	1	2
Modruš-Rieka	30.600	5.044	470	22.488	1.477	927	194	16	2	73	5	3	1
Zagreb	145.661	19.696	44.859	67.083	8.617	5.406	—	14	30	46	6	4	—
Varaždin	80.626	33.053	18.204	24.503	3.037	871	958	41	23	30	4	1	1
Bjelovar-Križevci	80.578	19.445	23.378	29.773	6.270	1.023	689	24	29	37	8	1	1
Požega	67.801	14.897	7.798	31.925	8.077	5.104	—	22	11	47	12	8	—
Virovitica	53.999	7.264	14.495	30.337	1.903	—	—	13	27	56	4	—	—
Sriem	156.640	35.816	54.478	63.289	2.457	600	—	23	35	40	2	—	—
Hrvatska i Slavonija	632.360	137.382	167.614	278.085	33.017	14.091	2 141	22	27	44	5	2	0

Da uzmognemo sravniti stanje zobi kako nam ga izkazuje gornja skrižaljka za 18. srpnja, sa njezinim stanjem prije 14. dana t. j. 4. srpnja o. g. i sa stanjem, kakovo joj je bilo dne 19. srpnja g. 1894., stegnuti ćemo si postotne brojeve usjeva vrlo dobrih i iznad srednje ruke u jedan broj, te to stanje zabilježiti sa brojkom 1, a usjeve izpod srednje ruke i vrlo loše opet u jedno i označiti brojkom 3, tako da nam brojka 2 ostaje za naznaku usjeva srednje ruke.

Prama tomu bilo je usjeva zobi u postotcih ciele površine zasijane tom žitaricom u:

Županiji	dne 4. srpnja 1895. 1	2	3	dne 18. srpnja 1895. 1	2	3	dne 19. srpnja 1894. 1	2	3
Lika-Krbava	10	77	13	13	60	27	58	40	2
Modruš-Rieka	37	42	21	39	36	25	44	56	—
Zagreb	17	42	41	29	38	33	81	17	2
Varaždin	37	28	35	37	36	27	82	17	1
Bjelovar-Križevci	26	61	13	29	63	8	98	2	—
Požega	31	44	25	38	33	29	94	6	—
Virovitica	43	33	24	43	37	20	60	30	10
Sriem	48	42	10	56	35	9	44	51	5
Hrvatska i Slavonija	36	44	20	41	39	20	63	33	4

Prispodabljajući postotne brojeve ovoga pregleda za 4. i 18. srpnja o. g. opažamo, da se je za posljednjih 14 dana stanje zobi u cieloj zemlji tek ponešto poboljšalo. Jedva za 5% ima ovaj put više boljih — iznad srednje ruke — usjeva nego pred 14 dana; dočim je u cielosti ostala površina lošijih — izpod srednje ruke — nepromienjena. U toj neznatnoj poboljšici imaju najveći udielak i to absolutni županije Sriem, Zagreb i Bjelovar-Križevci, jer su se u prvoj za 8%, u drugoj za 12% povećale površine boljih usjeva, a u potonjoj ima sada 3 odnosno 2% više usjeva boljih i srednje ruke, dočim su za toliko spale površine usjeva srednje ruke odnosno lošijih od srednje. Posve neznatno popravili su se zobovi u županijah Virovitica i Varaždin. Bolji usjevi ostali su bez ikakva prirasta, te se tek površina usjeva srednje ruke povisila u varaždinskoj za 8%, u virovitičkoj županiji za 4%. Ostale tri županije morale su svaku svoju povišicu boljih usjeva manje više platiti i umnožajem usjeva lošijih.

Kraj neznatne ove u cielom poboljšice nije se dakako bitno popravilo ni razmjerje prema stanju zobi u isto doba lanjske godine, a s toga odpada i potreba, da ovdje ponovimo, što je već u br. VI. glav. izvještaja rečeno o izgledih na ovogodišnji prirod zobi. Skoro sve i svuda kasno i vrlo kasno posijane nisu zobi uz često kišarenje, hladno vrieme, naglu pripeku sunca, mjestimice i sušu za doba klasanja mogle toliko napredovati, da bi se bio mogao polučiti prirod bar donekle ravan prirodu prošle godine.

Kako su sve jarine kasno dospjele u zemlju, te se neprestance preoravali usjevi što oštećeni za prezimbe, što uništeni poplavami i sijale razne jarine, nisu nam u odredjeno doba mogli stići ni svi izkazi obćinskih poglavarstvah o porabi tla. Neimamo s toga još podataka o ljetošnjih površinah obradjenih kuruzom pak smo se, da izkažemo stanje kuruze i opet morali poslužiti podatci o površinah iz prošle godine. Faktično biti će, sudeći po dosele već izradjenoj gradji, površine zasadjene kuruzom ljetos u obće nešto manje nego li što su bile prošle godine.

Posmotrimo li podatke o stanju kuruze, kako nam se predočuje u gornjem pregledu, morati ćemo odmah konstatovati, da su ti brojevi ako i ne sjajni, a ono svakako vrlo povoljni, osobito ako se uzme na um, kad su kuruze sijane, kako su se težko obradjivale, te kako jim nije trajno prijalo ni vrieme, sad suviše vlažno i hladno, sad opet bezkišica i naglo nastala žega. A kad sravnimo stanje kuruza od 18. srpnja sa onim od 2. kolovoza 1894, vidjeti ćemo na prvi pogled, koliko je ove godine daleko bolje, nego li što je bilo u isto doba prošle godine.

Da nam bude laglji pregled, stegnuti ćemo i zabilježiti postotke na isti način, kako je učinjeno gore kod zobi. Prama tomu bilo je stanje kuruze u postotcih ciele površine u:

Županiji	dne 18. srpnja 1895.			dne 2. kolovoza 1894.		
	1	2	3	1	2	3
Lika-Krbava	37	53	8	—	—	100
Modruš-Rieka	18	73	8	—	1	99
Zagreb	44	46	10	6	2	92
Varaždin	64	30	5	—	—	100
Bjelovar-Križevci	53	37	9	3	—	97
Požega	33	47	20	—	4	96
Virovitica	40	56	4	—	9	91
Sriem	58	40	2	—	1	99
Hrvatska i Slavonija	49	44	7	2	2	96

Po ovom pregledu tri su županije: Bjelovar-Križevci, Sriem i Varaždin, u kojih je preko polovice kuruza iznad srednje ruke, dakle boljih, dočim Lika-Krbava, Virovitica i Zagreb imaju izmedju 37 do 44% kuruza iznad srednje ruke i vrlo dobrih. Najmanje takovih izkazuje se u cieloj zemlji za županiju modruško-riečku, najme samo 18% (suša) zatim za požežku 33% i najveći postotak 20% loših, što se ima bez sumnje pripisati čestim prolomom oblaka. Kako su kuruze dobile koncem ovoga roka obilno kiše, ima nade, da će se njihovo stanje sve to boljim izkazivati i u sljedećih izvještajih. Brojevi o stanju kuruza lani i ove godine govore tako jasno, da je suvišan svaki tumač.

Konačno valja pripomenuti, da će se površine posve uništenih usjeva, dakle i kuruza moći tek uglaviti na temelju posebnih izvida, a da će ove biti jamačno nešto veće, nego li što nam jih izkazuje skrižaljka na čelu ovom izvještaju.

J. B.

II.

Glavni izvještaj
o gospodarskih prilikah u obće.

Od 7. do 18. srpnja 1895.

a) Vrieme.

Vrlo promienljivo i kišovito vrieme, koje je bilo nastalo 3./4., potrajalo je sve do 14. srpnja, kojim se danom istom ustalilo. Već smo napomenuli u VI. glavnom izvještaju, kako su osobito 6. i 7. srpanj obilovali izdašnimi oborinami i prolomi oblaka, a sad nadopunjujući te podatke valja iztaći, da nije ni 9. uz tuču i 13. i 13./14. srpnja manjkalo naglih i izdašnih kiša - zaljevica, dielomice po županiji Zagreb, te županiji Bjelovar-Križevci i skoro cieloj Slavoniji osim Podunavja. U razdobju od 4. pak sve do 13. 14. srpnja, bilo je u obće više kišovitih dana i obilnijih oborina već od županije bjelovarsko-križevačke pak sredinom zemlje prama iztoku sve do na kraj Fruške gore, nego na zapadu i jugozapadu, gdje je kišarenje mjestimice već prestalo 10. srpnja, te bezkišica potrajala i preko 18. srpnja. Ipak nije ostalo ni jedno mjesto u zemlji, a da nebi bilo izmedju 4. i 13./14. srpnja imalo 2—3 dana s oborinami, dočim ima opet cielih predjela u bregovitom zapadnom dielu Slavonije, gdje je u tom razmaku vremena bilo svaki dan obilno kiše. Sve su kiše bile hladne, počimale doduše vjetrovi S i SW, koji su ipak skoro redovito prelazili u jaki NW, N i NE, čim se tumači znatno i naglo padanje temperature poimence 13. srpnja na 12° C, i cieli niz proloma oblaka uz razmjerno vrlo malo slučaja tuče. Lika i Krbava dobile su dne 14. i 15. srpnja mjestimice izdašnih kiša, ali su vjetrovi doskora „izpili“ vlagu. Dne 18. srpnja, dakle opet na izmaku našega izvještajnoga roka nastalo je burno kišovito vrieme praćeno dosta obsežnimi tučami. Kolike su silne vode pale od 3./4. pak do 13./14. srpnja neka objasne ovi brojevi: U doljnjem Lapcu 97·2 mm; u Šljivoševcih 105 mm; u Bjelovaru 93·4 mm. Lanjske godine bilo je u Bjelovaru od 1. siečnja do konca lipnja, dakle u prvoj polovici godine 306 mm oborina, a ljetos 684·6 mm. Pribroje li se još do 14. srpnja zabilježenih 93·4 mm, to imademo do sada svega 778·0 mm, dočim lanjske ciele godine nije bilo više nego 693·6 mm, dakle do sada već više 84·4 nego prošle ciele godine. Uz takvo lievanje i bez proloma oblaka nije dakle čudo, što su bile nastale poslie 7., 9. i 14. srpnja poplave po nizinah i uz jarke. A da je kraj tolikih oborinâ i uz naglu promjenu temperature, kraj „jesenskih“ noći, i „tropskih“ danâ bilo i „ivanjskih“ magla, sasma je naravno, pak osim Primorja i Sriema ima iz svih ostalih krajeva prijava, da je po koje jutro osvanulo maglom, mjestimice i po dva tri puta i to već od 10. srpnja ovamo, a 14. i 17. malo gdje da je i nije bilo. Dne 3./4., 9. i 18. srpnja pako bilo je i manje više jake tuče u raznih predjelih.

b) Elementarne oštete.

1. Dne 3./4. srpnja nanjela je tuča u poreznih obćinah Musić i Trnava kotara djakovačkoga dosta štete svim plodinam, te se po vinogradih počelo i grožđje sušiti, koje je znatnije ozledio led; dočim je 4. srpnja samo kuruze nešto oštetio led u polju „Namet“ u obćini Sikirevci kotara Županja.

2. Sa jakih zaljevica kiša, odnosno proloma oblaka izmedju 5. i 7. srpnja, nastale povodnje nanjele su znatnijih šteta još u sljedećih mjestih, kako javljaju naknadno gg. izvjestitelji, i to u:

a) obćini Plaški, kot. Ogulin: Sva su vrela 6./7. kinula, pa i ona, koja su već možda pred 100 godina izvirati prestala, te su poplavila sve nizine, pokošeno sieno odnjela, livade zamuljila i mnogo štete nanjela usjevom po nižih oranicah. Iste su noći s jakih kiša pećine „Barićeva“ i „Kukuruzovićeva“ tako naglo izašle i počinile silne štete u barah (livadah) i na obližnjih usjevih, kako sviet od davna nepamti, u obćini Petrovo selo ličko, kot. Korenica. Pa i rieka se Korana prolila i poplavila osobito lievi kraj, neoštediv ni mlinova i mostova. Odpis poreza je zatražen.

b) U obćinah Gora, Gradusa i Jabukovac kot. Petrinja, izgubljeno je sve prije 7. srpnja pokošeno i na livadah ostavljeno sieno, a što nije bilo pokošenih livada, te se opet tako zamuljiše, te ne će biti od njih koristi. Vjetar i bujica povaljali su svu silu žita, ponajviše u jabukovačkoj obćini. Mnogi žitelji da su si mnogo i sami krivi, što su izgubili sieno, jer da ga po starom običaju ostavljaju uplašteno po livadah, mjesto da ga odmah uvezu. Sve pokošeno sieno, u mnogih slučajevih krivnjom netom spomenuta običaja, odplavile su bujice 7. srpnja po obćinah: Trnjani, Podvinj, Vel. Kopanica, kot. Brod; Rešetari, kot. Gradiška; Dežanovac, kot. Daruvar — tuj je naseobini Sokolovac odplavljena kuruza i korun, a žita su sva pobielila te se posve osušila — Gjulaves i Bastaji veliki istoga kotara, velika šteta i na žitaricah i inih plodinah, najmanje 10—12.000 for., jer su mnoge livade i oranice kamenjem zasute, stabla izrovana i odplavljena, u premnogih žitelja ni slamke siena, ni izgleda, da će biti otave na zasutih livadah. Vrlo je mnogo siena odneseno bujicami u obćini Kaptol i Velika kot. Požega, te po obćinah Orahovica i Našice istoimena kotara. Poimence stradala su i na inih plodinah mjesta: Klokočevac, Zoljan i pusta Teodorovac našičke obćine, a u obćini Orahovica ponjela je bujica i sve usjeve po ogradah uz potok, kuruzu, povrće, dapače i istu zemlju zajedno sa plotovi i plodovi, a livade i vrtovi na mjestih puni su šljunka i mulja. Siena samoga odneseno i uništeno je kojih 1000 vozova, te i šteta prema tomu ide na hiljade.

Po obćinah Valpovo vanjska i Valpovo trg i Bizovac ležao je sve do 17. srpnja veliki dio oranica i livada pod vodom, a silne bure i pljuskavice povaljale su skoro zriele žitarice, koje se više nemogu podići nego trunu. Sve su svoje

pokošeno sieno izgubila sela Lacić, Beničanci i Kućanci upravne obćine Šljivoševci kot. dolnjo-miholjačkoga nabujalim 7. srpnja potokom Vučica, a sve livade su zatrpane muljem. Noćju od 7. na 8. srpnja prolili su se s proloma oblaka nad planinom Papuk šumski potoci Voćinska, Vojlovica, Šumeće i Drenovača, pa su poplavili u obćini Drenovac kot. Slatina većim dielom oranice i sve livade, da je šteta gotovo neprocienjiva, te prijava učinjena, da se odpiše ovogodišnji porez. U obćini Voćin istoga kotara s proloma oblaka (6./7. srpnja) mjestimice nisu mogli ljudi da izvuku ni slamu svojih žitarica izpod mulja i šljunka, koji su prekrili i livade, s kojih je odplavila bujica sve sieno.

Dne 9. srpnja pala je nad selom Vratečko i okolici obćine Gora, kot. Petrinja tako krupna i gusta tuča, da se mogla lopatom grnuti, te su oštećene u velike sve plodine

4. Dne 11. srpnja (?) uništila je „velika" tuča plodine jedne četvrtine obćine Drežnik, kot. Slunj, a bujica je ponjela i odronila na mnogih mjestih i zemlju zajedno sa usjevi.

5. Dne 18. srpnja bilo je oštеta sa tuče i zaljevicom nastale poplave u obćini:

a) Jalžabet, kot. Varaždin ob $^1/_2$4 sata poslje podne, uz potok Plitvicu ležeća polja znatno su potučena, livade zamuljene, sieno pokvareno, ali većinom spašeno.

b) Trojstvo, kot. Bjelovar. „Točno o 5 sati poslje podne nadvije se crn tmasto-sivkast oblak nad nesretnim Trojstvom, te kano da je bio kroz jedan sat prikovan, stade napokon sipati tuču pravcem prama Bjelovaru, srećom samo trakom od jedno 2 km., te uništi i zarazi sve što je od užasne nepogode 6. srpnja ostalo: raž, kuruzu, grah, bundeve, sve je to izpresječeno, da bude jedva od kakve koristi. A da bude zaraza posvemašnja, razdere se i oblak, te na čas poplavi sav ovaj kraj, tako, da necemo izpod naplavka moći ni do otave, koja je bila ljepo ponjela. Koruna ni za liek, siena ni slamke, a nastradaše i ponajbolji vinogradi — a da bude bjesnio taj orkan širim pojasom, ostadosmo doslovce bez svega".

c) Gjulaves, kot. Daruvar, nešto krupne tuče prošlo uz naglu i obilnu kišu bez znatnije štete, ali u Rajiću i okolišnih selih kot. Novska lievala je kiša, a uz nju prosula se ob 7 sati večerom i tuča. Nabujali potoci preliše korita, te poplaviše usjeve s desna i lieva, da jih je žalost gledati, dočim je tuča skorom sasvim uništila prirod rodnih vinograda. Trave na livadah i pokošeno sieno uništila je poplava.

d) NadRuševom, kot. Požega probio se 18. srpnja oblak, te je silne štete nanjela bujica kuruzam i livadam, odplavivši zemlju i plodine, a s livada pokošeno sieno, srećom sbilo se tih po pojedinca ogromnih šteta na razmjerno malenom prostoru. S proloma oblaka i tuče bilo je prilično mnogo štete po vrtovih i vinogradih mjesta Kutjevo i Venje, a skoro još više sa silna vihora. Poplava je 18. srpnja nastala s proloma oblaka nad Mušićkim brdom i „Dilu" u obćinah Drenje i Djakovo, te prouzročila vrlo mnogo štete na usjevih i livadah. Istoga su dana zamuljene livade s proloma oblaka u gori Brezovici u obćinah Gjurmanec kot. Krapina i Krapinske Toplice kot, Pregrada, te je u potonjoj obćini selu Čret taj dan pobila tuča kuruze. Priobćujući veleč. g. izvj. Peterca, kako su nagle kiše dne 12. i 13. srpnja sanjele sa netom uzoranih oranica zemlju na livade uz jarke, primjećuje, da takvih ošteta nebi ni bilo, kad bi se ti podivljali krivudasti jarci opet uredili.

Kako se iz naknadna izvješćaja veleč. g. izvj. Horvata razabire, vrlo je znatno oštetila tuča još dne 3./4. srpnja vinograde obćine Novigrad kotara koprivničkoga.

6. Ovo su tek oštete nastale tučom i očitom poplavom, a gdje i koliko je siena, pokošena žita i grahorice od 4. pak do 14. srpnja na odkosih samom kišom manje više pokvareno, pocrnilo, ili iztrunulo, nemožemo ovdje poimence navadjati jer je takvih prijava stiglo vrlo mnogo osobito iz onih krajeva, gdje su prve polovice ovoga roka dodijavale česte i obilne kiše. Da su i samim kišarenjem nanesene znatne štete osobito pokošenoj krmi, neka izmedju ostalih mnogih prijava, da su bud grahorice iztrunule na odkosu, bud žita sadjeta u granice i krstove proklijala na polju, budi dovoljno navesti, da je jedno vlastelinstvo u obćini Trpinja, kot. Vukovar bilo prisiljeno spaliti na polju preko 300 vozova grahorice, jer nije bilo od vremena moguće spasiti ju bar za stelju. A za mnoge manje gospodare se javlja, da su svoje sagnjile grahorice izvezli na gnojišta.

c) Gospodarske radnje.

Žetva raz ih žitarica, po Sriemu već i zobi, bila je ovoga roka u najvećem jeku po cieloj zemlji osim Like i Krbave, gdje se do 13 srpnja nije još srpom zaželo, jer se ječam nalazio istom u zadnjem stadiju dozrievanja, dočim su jarine bile još dosta zelene Košnja krme sijane i prirodne nastavljala se svuda i svagdje na sav mah, uz okapanje i ogrtanja kuruze i inih okopavina. Vršitba se i u istom Sriemu tek u manjih gospodara obavljala, dočim su kod većih posjednika istom počele „vatrenjače" raditi, jer je smetalo radu vrieme do 13./14., a poslje bilo je prečega posla oko kositbe i žetve drugih dospjelih plodina, te ovdje ondje i šijanja prosa, heljde, repe kruglice, štrcanja vinograda, vezanja i plievljenja loze itd.

Kraj nestalna vremena, koje je vladalo u većem dielu zemlje, nagomilale su se radnje tako, da jih je jedva bilo moguće svladati, a u predjelih, kamo nezalaze strani radnici, bilo je s nedostatka radnih sila i dosta štete.

d) Stanje žitarica i sočivica.

U Lici i Krbavi, gdje je bilo s jedne strane samo umjerenih oborina, a s druge strane nije se osim ječmova nijedna druga žitarica nalazila u zadnjem stadiju dozrievanja, pogodovalo je vrieme ovoga razdobja prilično svim plodinam. Po ostalih dielovih zemlje, gdje je ne samo kišarilo, nego upravo lievalo od 4. do 14. srpnja, prudilo je izobilje oborina jedino kuruzi. okopavinam i ranije pokošenim ocjeditim livadam i djetelinam, dočim je gotovo zrielim žitaricam nanjelo znatnih šteta, ako ničim drugim, a ono tiem, što je zrno izgubilo boju, pobliedilo. No i za kuruze,

okopavine i povrće mora se iztaći, da su napredovale samo one tih plodinâ, koje nestoje po nizinah i neocjedinah. Po nižih položajih od suviška vlage, na mnogih mjestih dapaće i vodom, nisu mogle ni te plodine „s mjesta". Kuruze nije bilo moguće okapati, te su požutile, a korun je počeo gnjiti. Ove godine uz neobičnu množinu oborina, igra vanrednu ulogu, od rana proljeća pak evo sve do danas kod svih bez razlike plodina, položaj, na kojem su posijane, te malo koji izvještaj propušta, a da nenaglasi te činjenice.

Kako je većina ozimih žitarica do 18. srpnja bila već požeta u većem dielu zemlje, te će se doskora saznati i za uspjeh žetve, čim vršitba uznapreduje, to se možemo ovdje ograničiti, na crna žita, kuruzu i zob, od koje je jarine još ponajviše ostalo na stabljici koncem roka za koji vriedi ovaj izvještaj.

O stanju kuruze, malimi iznimkami, stigli su vrlo povoljni glasovi, te smo na temelju lanjskih površina pokušali o toj važnoj žitarici sastaviti tabelarni pregled, po naznakah crpljenih iz žutih dopisnica, pak ćemo s toga ovdje samo spomenuti posebne prijavljene nam oštete te žitarice. Ponajviše sa kojekakvih životinjskih štetnika, pate kuruze doduše mjestimice svake godine, ali ove godine smo imali prilike bilježiti i ovećih šteta sa „crvi" (Elateridae — Dratwürmer) na tlih, koja su bila poplavljena, te sa gusjenice roda Agrotis segetum i Tritici. Ovaj put još dojavljaju veleč. gg. izvjestitelji Kučenjak i Rieger, da se je pojavila u većoj mjeri „plavkasta uš" na korenju kuruze, s koje se stabljika osuši, te se bojati, da će počiniti znatne štete. Prije 6 godina da je bilo toga ušenca (phylloxera maydis) tek sporadično u Ivancu, pak se od tada za njega nije ništa čulo, dok eto ove godine prieti kuruzam. I veleč. gosp. izvjest. Broz spominje, da se u obćini Tounj opaža na korenju kuruze toga ušenca, a po svoj prilici biti će i „s i v a u š", istovjetna sa „plavkastom" koju napominje g. izvjest. Horvath, da u obćini Martinci uz „crv" harači kuruze posijane iza poplave. Imali bismo dakle po dosadanjih viestih toga štetnika, koji je pred nekoliko godina u blizini glavnoga grada poharao čitavo polje kuruze, u kotarih Ivanec, Novi Marof, Ogulin i Mitrovica. Da „c r v i" štete u većoj mjeri na poplavini posijane kuruze, tuži se i g. izvjestitelj Löwy u Adaševcih kot. Šid, a vjerojatno je, da će i po ostalih dugo vremena poplavljenih oranicah stizati kuruze slična sudbina, makar da se nije dosele o tom vodio račun po izvještajih. Ostale oštete sa gribova, kano „sniet" (Ustilago maydis) itd. spominju dva — tri izvještaja, uz dodatak, da se opažaju sporadično, pak jih s toga i nemarimo poimence nabrajati.

Ali vriedno je iztaknuti, da se hvale mnogi izvještaji liepim „odmetanjem" ranijih kuruza, sve po 3—4 klipa na jednom batvu.

O zobi, koje se je doduše već dosta poželo do 18. srpnja po Sriemu, ali koje je osobito dokasno sijane bilo još više istom u „mlieku" u Lici i tek klasale obćenito glase viesti, da je ostala kratke slame, ali da je prilično razvitih metlica te bi mogla dobro plaćati zrnom. u koliko ju nije napala „hrdja" ili „uš", te nije ostala prerieđka i po tom „travna". Zelene zobove napala je u većoj mjeri „u š" (Aphis Avenae F.) po obćinah: Plaški (Ogulin); Vališ selo i Veljun (Slunj); Švarča (Karlovac): Špišić-Bukovica na podravskom tlu (Virovitica).

Proso i heljda, kojih se sve do 18. srpnja sijalo, stoje u pravilu dobro i vrlo dobro. Tek za proso ima jedna prijava iz obcine Slunj, da ga je napala uš.

„Grahovi" ponajviše sijani u kuruze, dieleći položaj i tlo s tom žitaricom okopavinom, svigdje zadovoljavaju, gdje su i kuruze liepe, dakle na ocjednih oranicah, te bi mogli rodni biti, ako nisu u doba glavna cvietanja ofureni kojim južnjakom vjetrom ili napadnuti kojim gribom. No dosele je razmjerno malo stiglo prijava o takvih oštetah. „Crvi" su znatno oštetili grahove po obćinah Tounj (Ogulin); Vrbovsko; Klasnić (Glina) a „crna uš" (Aphis Fabae F.) u Gračacu. U kotaru Ivancu ostati će mnogi i ove godine kano i lani bez zrna graha, jer da su se zecevi nanj nametili. Po obćini Trnjani (Brod) posušio se već grah po kuruzi većim dielom s prevelike vlage, dočim je u obćinah Staza i Crkveni bok (Kostajnica) u velike zaražen peronosporom infestans, te neće biti od njega nikakve ili posve neznatne koristi.

e) Uspjeh žetve.

Nadajući se, da će nam stizati više izvjestnih podataka o uspjehu žetve, čim vršitba bolje uznapreduje, bilježimo ovdje ovo malo uporabivih naznaka, koje su nam priobćene ovoga roka:

1. kot. Mitrovica, obćine Laćarak, Martinci, Grk i Bosut po katast. jutru; pšenice ozime 7 do 7·5 q; ječma ozimca 6 do 7 q; ječma jaroga (Chevalier) 5—6 q.

2. kot. Šid, obćina Kukujevci po „lancu" (2000□°) pšenice i raži 10+12 q; ječma ozimca 15 q; dakle po katastr. jutru za jednu petinu manje, t. j. 8—9·6 odnosno 12 q.

3. kot. Vukovar, prirod olaja (repice ozime) po „l a n c u": obćina Berak 1—3 q s buhača nastradao; Negoslavci 2—5 q; Petrovci 5—9 q; ili po kat. jutru redom 0·80 do 2·4 q; 1·60 do 4 q i 4 do 7·2 q.

4. kot. Vinkovci, obćine Ivankovo, st. Mikanovci i Vodjinci, po dojakošnjih pokusih ima nade na prirod pšenice po kat. jutru od 8 q

f) Trgovinsko bilje i okopavine.

Lanovi su gotovo po svuda počupani, namočeni, dakako po običaju većinom po vodah tekućicah, te se na mnogih mjestih već po ženskinjah i dalje priredjuju, da bude prtenine za kućnu porabu. Samo iznimno nisu bili prirodom lana zadovoljni kao n. pr. po obćinah Hrastovica (Petrinja); Moravče, s ljetnim lanom (Sv. Ivan Zelina); Berek sa poležînâ (Garešnica); Gjelekovec (Ludbrieg). Konoplje i ono malo za pokus sijane cikorije u posve su povoljnu stanju razvitka bile dne 18. srpnja.

Isto vriedi i za okopavine, u koliko nestoje na neocjednih njivah, odnosno vrtovih, jer su u takvih položajih stradali poimence koruni u doba potrajna kišarenja, dočim je s druge strane opet kupus na laganu i propustnu tlu

Like-Krbave i Primorja u koliko ga tuj u obće u znatnijoj mjeri goje, nešto u razvitku zaostao za odulje „bezkišice“, koja je tud mjestimice već od 5.—6. srpnja bila nastala. Ima bo dosta tužba iz raznih strana, da je korun posadjen po nizinah počeo gnjiti od suviška mokrine, a nemanjka ni prijava, da ga je zarazila peronospora infestans i to pojače u obćinah: Petrovina (Jaska); Staza i Crkveni bok (Kostajnica); gradu Ivanić (škrope modrom galicom i vapnom); Nova Kapela i crljenac luk (Nova Gradiška); Ruševo (i luk) i Pleternica („crn“ napao korun) (obe kot. Požega) i gradu Petrovaradinu.

Vriedno je naglasiti, da smo ove godine primili tek jednu viest, da su gusjenice oštetile kupuse (iz kotara Dolnji Lapac) a samo tri viesti o oštetah s buhača. Tikava (misirača) po nižih položajih uz kuruze posadjenih dosta je s mokrine i hladnoće propalo, ali što je ostalo, te one na ocjedinah većinom vrlo dobro napreduju, te se gospodari nadaju obilnijemu prirodu nego je bio prošlih godina. Sa stanjem krmne blitve, koje se razmjerno vrlo malo po seljačkih gospodarih sije, takodjer je zadovoljna većina izvještaja. Repe okruglice tek su posijane većinom po laništih i ječmeništih, ali se i te plodine samo ovdje ondje sije nešto obilnije nego li je treba za hranu ljudem. Dinjam, gojenim ponajviše na vrtlarsku, nije prijala hladnoća iza kišâ, dočim su manje osjetljive lubenice u Sriemu mnogo naprednije.

g) Krma.

Koliko je krme sijane i nesijane, pokošene i nepokošene posve uništeno poplavami i bujicami od 4. pak do 14. srpnja, a mjestimice i 18. srpnja, izcrpljeno je iz stiglih izvještaja pod naslovom „elementarne oštete“. Koliko je pako i gdje pokošene krme kišarenjem manje više pokvareno, pocrnilo i sagnjilo, bud na njivah bud na livadah, nemožemo ovdje poimence navadjati, jer je takih prijava stiglo sa svih stranah na žalost i suviše. Sudeći po izvještajih bili su gospodari sa košnjom i spremanjem svoje krme još najsretniji po županijah Lika-Krbava, Modruš-Rieka, Varaždin i Sriem; dočim je po ostalih županijah vrlo malo došlo grahorice i siena neoštećena pod krov, jer je tud bila kositba u to doba u najvećem jeku, te je malo koji gospodar „utekao“ svojom krmom sretno pod sušu. U Podravini i Posavini bilo je još 18. srpnja dosta livada sveudilj od proljetne poplave pod vodom, jer s jakih čestih kiša nisu mogle nikad vode posve odsegnuti, te se tud nije, a valjda i neće moći ove godine kositi. Tako n. pr. po prijavi g. izvjestitelja Majnarića leži u samoj Preložčici, kot. Sisak do 1500 jutara livada pod vodom, a takvih livada ima i u obćinah Dugo selo i Oborovo, i tako diljem uz Savu. A kao da nije bolje ni u Podravini. Po viesti g. izvjestitelja Bukala stoji u Ferdinandovcu sad već 1 q siena 3 for. Uz ovake prilike danas jest već posve izvjestno, da će na mnogo mjesta zavladati veća oskudica krme, nego li je bila zimus, jer je svaka mogućnost izključena, da bi si ti krajevi taj manjak bilo čim mogli nadoknaditi na vlastitom posjedu.

Otave na ranije, koncem lipnja, pokošenih, ocjeditijih livadah vrlo su se liepo razvile, a proljetos u ozimu strn posijane djeteline na mjestih su tako odrastne, da se nisu smjela žita kano obično žeti ili kositi, nego se samo klasje poželo, a ostalo ostavilo za strnokos. Gdje se sretno pospremila grahorica bez kiše, hvale izvještaji vanredno obilan prirod te krmne sočivice. I štajerske djeteline davale su ove godine liep prirod, te ima više primjera, da se u drugoj košnji nasušilo 10—12 q djetelina siena po katastr. jutru, a što se ostavilo djetelina po nekih slavonskih obćinah za sjeme, daje nadu na obilan prirod jedra i čista sjemena, te liepu privredu ponajviše naseljenikom, koji se skoro izključivo bave u većoj mjeri unosnom produkcijom djetelina sjemena, dočim da urodjenici jedva ostavljaju po koji komadić djetelišta za sjeme, da tek podmire kućnu potrebu.

Pašnjaci u koliko nisu prenizka položaja, ili dapače još pod vodom, dobro su napredovali, i podavali stoci izdašne, mjestimice obilne paše. Ipak se ponajčešće ona gg. izvjestitelji, koji su stručnjaci-gospodari, žale, da se neporazdiele ti mjestimice vrlo prostrani pašnjaci, te neuzmu pod plug, jer da bi tako posijani krmom i inimi plodinami davali veću i sigurniju korist, nego li sad.

h) Voćnjaci i vinogradi.

Izvještaji, što su nam stigli ovih 14 dana, u velike snizuju liepe nade na obilnu berbu. Ne samo da su se umnožale viesti iz svih krajeva, da su se osobito biele vrsti grožđja s nepovoljna vremena u cvatnji u velike osule, već neima gotovo vinorodnoga predjela, iz kojega nebi stigli glasovi o pojavu, rapidnom širenju, dapače nečuvenom haranju peronospore.

Zaraza peronosporom upravo je presenetila vinogradare, kano nikad, poručuju nam izvjestitelji osobito iz požežke i virovitičke županije, i to svi redom, pa i oni, koji su se pred 14 dana još hvalili, da neima peronospori ni traga. Tako n. pr. piše veleč. g. izvj. Kalamari iz Ruševa, da su od 5. i 6. srpnja upravo planuli vinogradi peronosporom, a veleč. mu drug Mikić iz Feričanaca, da peronospora hara i po štrcanih, a po gotovo po neštrcanih vinogradih. Po izvještaju g. izvjestitelja Fehérvárya štrcali su u Badljevini svoje vinograde i po četvrti put, ali slabim uspjehom, bilo što su kiše oprale poprskanu lozu, bilo što je zaraza preotela mah, jer je prešla već na rozgvu i grožđje, koje se suši zajedno sa listom. Kako gg. izvjestitelji Milanković iz Dalja, Čačinović iz Djakova i Lazarić za Levansku varoš i Trnavu suglasno javljaju, sva je gotovo dinka (Vörös Dinka, Rother Steinschiller, a ne kako prvi gospode mnije hrvatska kraljevina) već propala, jer se je list osušio u 3—4 dana, pa je naravski propalo i zaraženo grožđje. Uz tu nevolju iztiče g. izvj. Lazarić i skroz nerazuman običaj seljaka-vinogradara svojega vinorodnoga kraja, što svoju lozu tobože sbog pomanjkanja kolčića, već u srpnju veoma kratko podkrešu na 2—4 lista iznad grožđja, pak kad peronospora pohara ono malo lišća, dolazi i loza sama u pogibao, da se osuši, jer da se neima što braniti štrcanjem, i trsje ostaje golo i suvo, kano sred zime. Na taj se naopaki običaj, prerana i prekratka pokraćivanja loze medjutim žali i veleč. g. izvjestitelj Krempler za kutjevačke seljake vinogradare. Gdje se nisu vinogradari dali zavarati pritaji-

vanjem peronospore te se u pravo doba poslužili štrcanjem i ponovili ga iza jakih kiša, bit će spasili ne samo lozu nego i na mnogih mjestih vrlo obilni prirod, osobito, ako nežale i po treći i četvrti put, prema potrebi, upotriebiti prskanje raztopinom modre galice, kako se je to glasom naših izvještaja mjestimice i činilo, odnosno namjerava činiti i po samih seljacih. Na žalost moramo priznati, da nam je vrlo malo takvih izvještaja stiglo, poimence glede seljačtva, i to samo sa onih strana, gdje ima nešto više regeneriranih vinograda, te su občine nabavile i potrebiti broj štrcaljaka, kojimi se jedino može svrsi shodno obavljati štrcanje, kano n. pr. u Kamenici i Ledincih, gdje je štrcanje uvedeno u redovite vinogradarske radnje bilo ili nebilo traga peronospori.

Uz peronosporu, koja „užasno“ hara, prodire ove godine „vidljivo“ i „naglo“ po šidskom kotaru filoksera i u ona vinogorja, u kojih se dosele nisu mogli zamietiti njeni tragovi, a kako smo već jednom objavili a ovoga roka nove prijave potvrdjuju, krči ljetos s reda filoksera nove nasade domaćega trsja po iločkom kotaru, gdje su seljaci zadnjih godina upravo na jagmu sadili domaću lozu. Po kotarih Djakovo, Slatina i Virovitica u raznih su vinogorjih i ovoga roka pronadjena nova nalazišta filoksere, pak je možebiti na mnogih mjestih već i njezino rilce pripomoglo, da se list napadnut peronosporom osobito naglo osušio i spao. Gosp. izvjest. Uzelac javlja, da je u petrovaradinskih vinogradih zamjetio na „Riparij i portalis“ na listu crne pjege, bez prevlake na naličju, za koje misli, da potiču od griba „Phoma uvicola“, koji prouzročuje bolest „Black Rot“. Pošto se pojavljuju pjege najprije na listu, a ne na jagodju, mogle bi prije poticati od griba Phoma ampelinum ili Naemaspora ampelicida Engelm., što ga ima na američkoj lozi, a neki izpitači mniju, da nije ništa drugo nego ini (Phoma) oblik (bez conidija, koje prave onu prevlaku) od Sphaceloma ampelinum de Bary.

Kako javlja veleč. g. izvjestitelj Kučenjak, postoji u kotaru Ivancu neka organizacija rada oko regeneracije vinograda. Sve tri občine da imaju svoje ložnjake i matičnjake, a ivanečka občina i namještena vinogradara, koji seljakom da bezplatno ciepi. Kako su prošlogodišnji na zeleno ciepljeni trsovi puni velikih grozdova, prijanjaju sve to više i seljaci uz taj način kulture, videći da i gospoda, ponajpače župnici samo tako rade vrlo liepimi uspjesi. Po cielom Zagorju u obće se svake godine to više rabi zeleno ciepljenje po seljacih, koji polučuju vrlo povoljan rezultat, do 90% primljenih ciepova, ako baš nepanu neposredno iza ciepljenja jake kiše, s kojih rado popucaju kaučukove povezice, prije nego li se srastu mladice.

Dok se Zagorje hvali, da su ranije na zeleno ciepljene kalamke do 18. srpnja potjerale mladice 50—90 cm. dugačke, te jih neki vinogradari počeli već povaljivati, piše veleč. gosp. izvjestitelj Ivanić iz Plešivice ovo o ciepljenju s plutom: „Što je u proljeće u pluto ciepljeno, istom sada počima tjerati; nu 40% je poginulo, zato ove godine gotovo svi vinogradari počeše ciepiti na zeleno; — i u istinu ljepše tjera, a vinogradaru uz manji trošak liepu nadu podaje“. A veleč. mu drug, g. Kollay u Slavetiću veli o tom: „Na ljetos suho ciepljene i sadjene tuže se neki, da su jim usahnule jur iztjerale mladice. Valjda nije ciepljenje valjano obavljeno. Moji ljetos sadjeni i uciepljeni na suho, veoma su liepi, primilo jih se 80%.“ Pošto nam je javljeno, da su već polovicom srpnja počeli na zeleno ciepljenu lozu povaljivati, recte grebeničati, dužnost nam je ovdje upozoriti, da se nade stavljene u zeleno ciepljenje neizjalove, što je o tako ranom povaljivanju lanjske godine prijavio g. izvj. Uzelac, a mi priobćili u glav. izvj. br. XI. od god. 1894. na str. 113. Tamo pa i drugdje izkusili su naime vinogradari, da ozelenu lozu nije uputno povaljivati, jer navrtak domaće loze doduše dozrije, ali američka podloga ukopana u zemlji nemože podpuno dozrieti, pak takovi ciepovi uginu druge godine, kad se presade, a ako ostaju na istom mjestu, zakržljave, te se za 2—3 godine osuše.

O voću se ove godine nema što povoljna ni javljati, jer ga je malo gdje nešto obilnije urodilo po zakloništih. Ljetne jabuke i kruške se po malo troše, zimske i jesenske jabuke u velike padaju, kako skoro svaki izvještaj i ovoga roka primjećuje. Po šljivicih se pojavila na mnogo mjesta i ove godine peronospora, te se list i stabla suše „Škrletne“ ili krvave uši ima po jabukovih stablih i u obćini Breznica kot. Novi Marof, te bi taj ušenac osbiljno mogao poharati jabuke, ako se nebude strogo izvodila naredba kr. zemaljske vlade izdana proti tomu štetniku.

i) Stoka.

Po izvještajih ovoga razdobja može se zdravstveno stanje goveda, konja i ovaca držati posve povoljnim. U nijednom kraju nije vladala epidemička kakva bolest medju tom stokom, tek je sporadično bilo kvara na govedih i konjih ponajviše s bedrenice, koja je svake godine u ovo doba znala tražiti većih žrtava. S bedrenice poginulo je nekoliko glava goveda i konja u obćinah Djakovo i Drenje kotara djakovačkoga. U Sikirevcih kotara Županja poginulo je takodjer nekoliko goveda s nepoznate bolesti, dočim je u okolici Otočca propalo nekoliko krava na telenju od okužbe spolovila. U selu Kruševica obćine Šamac županjskoga kotara skapalo je 25 metiljavih ovaca.

Kano skoro svake godine, tako i ove harači „vrbanac“ i „grlica“ ili gronica medju svinjami „jesenjaci“ (Läufer) u kotarih: Delnice (Delnice); Glina (Klasnić); Novi Marof (Breznica i Gornja Rieka); Garešnica (Berek); Gjurgjevac (Sesvete); Križ (Čazma); Križevci (Vrbovec i Raven); Brod (Trnjani i Podvinj): Djakovo (Drenje). Naprotiv posve prestala ili barem jenjala je ta bolest dosada u kotarih, odnosno obćinah: Ludbrieg (Gjelekovec); Našice (Orahovica) i Mitrovica (Mangjelos). U selu Prigorec kot. Ivanec da medju krmadi vlada neka bolest, koja se ima tek konstatovati po županijskom živinaru. Po selih Sovski dol i Paka, obćine Ruševo kotara požežkoga poginulo je dosta krmadi od „vlasaca“, sitnih dugačkih crvi u grlu, plućih i želudcu, kojimi su se zarazile svinje na vlažnoj truloj paši.

Na plućnoj pošasti ili svinjskoj kuzi poginulo. odnosno utamanjeno je u obćini Gola preko 1.200, a u Novigradu, obje kot. Koprivnica više stotina krmadi. Da se ograniči širenje te pogubne i dosada neizlječive pošasti, provadjaju se sve moguće mjere po oblastih, sela su zatvorena, postavljene straže, veterinari i posebni nadzorni odbori, koji bdiju nad izvedbom propisanih mjera. U gradu Petrovaradinu konstatovana su dosele 2—3 slučaja plućne pošasti, a u okolici grada Križevci jedan slučaj; dočim obstoji sumnja, da bi mogla bolest, što se pojavila na krmadi u Gjula-

vesi kot. daruvarskoga, biti takodjer kuga, te su učinjene sve moguće odredbe opreznosti, dok se nekonstatuje po županijskom stručnjaku, kakva je bolest. Više izvjestitelja se žali što seljačtvo, pa i inteligentniji gospodari taje dok god mogu — poboljevanje i pogibanje svojega blaga, te predlažu, neka bi se ljudi o pogibelji, koja jim pa i drugim prieti, što češće poučavali.

j) Nadnice.

1. **Županija Lika Krbava,** 1. kotar dolnji Lapac, obć Srb: obični poljski radnik 33 novč. uz hranu; kosac 50 novč. uz hranu, duhan i napitak rakije ili vina, o podne i na večer dobije mesa. 2. kot. Otočac, občine Otočac, Sinac i Škare: obična nadnica 25—33 novč., kosac 40—50 novč. uz dobru hranu, potonjem i napitak. 3. kot. Udbina, obć. Udbina: kosac 66 novč. do 1 for. uz, a 1 for. 50 novč. bez hrane, kupioci siena 33 novč. uz, 66 novč. bez hrane.

2. **Županija Modruš-Rieka,** 1. kotar Ogulin, a) občine Josip dol, Modruš i Oštarije: kopačice i žetelice 25—30 novč. sa hranom, a 50 novč. bez hrane; kosac 80—90 novč. bez, 50—60 novč. sa hranom; b) obć. Plaški: kosac 35—50 novč. sa, 1 for. bez hrane; kupioci siena i kopači 30—35 novč uz; 66—70 novč bez hrane. Hrana u tri obroka sastoji iz biela smoka, polente, kiseline, variva, a samo kod imućnijih o podne dobiju težaci mesa, dočim je napitak rakije iz jutra obćeniti podatak. 2. kot. Vojnić, občine Vojnić i Vukmanić: obični težak 40 novč. i dobru hranu, kosac 60—70 novč. i hranu, a sluge u gospodarstvu neima izpod 50 for. godišnje i ciele obskrbe.

3. **Županija Zagreb,** 1. kotar Pisarovina, občina Kupinec: kopačica 35 novč. i 4 obroka hrane; kosac 50 novč., 4 obroka hrane i napitak rakije i vina uz obroke, ili 80 novč. do 1 for. bez hrane, ali jih bilo težko dobiti. 2. grad Kostajnica, obična nadnica 50 novč. bez hrane, ali 3 napitka rakije; 70 novč. bez svega.

4. **Županija Bjelovar-Križevci,** 1. kot. Gjurgjevac, občine Sesvete i Pitomača: kopač 30 novč. uz, 50 novč. bez hrane, ali se u obće težko dobiju težaci, jer odlaze u Slavoniju, gdje dobiju 20—30 novč. više. 2. kotar Križevci, občina Vrbovec: kosac 1 for. uz tri obroka hrane i 1 l vina; ili od kat. jutra 2—3 for. i 3—4 l vina po jutru; neki veći posjednici daju livade kositi i sieno posušiti te sadjeti u plastiće iz trećine. 3. kot. Kutina, občine Kutina i Ludina: nadnica 45—50 novč. uz, 60—70 novč. bez obskrbe. 4. grad Križevci: nadnica 50 novč. uz, 70—80 novč. bez hrane.

5. **Županija Požega,** 1. kot Brod, občine Trnjani i Podvinje: žita se žanju obično iz desetoga i hranu, a kad se žanje uz nadnicu, što riedko biva, imaju žeteoci 60 novč. i hranu, ostali težaci 50 novč. i hranu. 2. kot. Nova Gradiška, občina Nova Kapela: žeteoci 60 novč. i hranu, bez koje se i nedobiju; jedno kat. jutro žita pokositi stoji 3 for., hranu i piće; kosac livade 90 novč. i hranu; jedno jutro livade pokositi i spremiti 4 for., hranu i piće obično rakije. 3. kot. Pakrac, obć. Pakrac: obična nadnica poskočila na 90 novč. do 1 for. 20 novč. usljed silnih javnih radnja na putevih i mostovih razorenih poplavom. 4. kot. Požega, a) obć. Jakšić: 1 jutro žita pokositi i povezati u snopje 4 for. bez svega; b) občine Kutjevo i Begtež: kosac 1 for. 50 novč. do 1 for. 70 novč. bez svega, a obične nadnice plaćalo se istoj djeci po 50—60 novč. bez hrane, takva je bila oskudica radnih ruku; c) občina Kaptol: pošto se nije moglo dobiti pod nikoju cienu domaćih težaka, naručilo vlastelinstvo radnike iz Bačke i plaćalo 1 for. nadnice bez hrane.

6 **Županija Virovitica,** 1. kotar Djakovo: posvuda poskočila obična nadnica ženskinjam po 10 novč. a mužkarcem za 20 novč., te su se težko mogli dobiti težaci. 2. kotar Našice, občina Podgorač: jedno jutro livade pokositi i pokupiti sieno 4 for., a za jedno jutro žita pokositi i povezati 6 for. U kotaru poskočile su obične nadnice poprieko za 20 novč., te se plaćalo bez hrane 1 for. do 1 for. 20 novč., ili 70—80 novč. i do 1 l rakije po osobi. 3. kotar Osjek, a) občina Dalj: Žito se kosi na „ris" iz dvanaestoga i po paru risara (obično kosac i vezačica, muž i žena ili koje bi moglo biti svoje) 50 l napolice na „lebac"; kosac livade i prskač u vinogradu po 1 for.; kod vršitbe mužkarac na stroju 80 novč. ženska 60 novč., — svi ovi bez svega. b) občine Sarvaš i Tenje: risari rade za jedanajsti krst, dielomično dvanajsti. Radnika ima dosta; pače ženskih za 10 do 20 novč. jeftinije nego prije 14 dana. c) občine Bizovac, Valpovo trg i Valpovo vanjska: težko se dobije radnika: težak 80 novč., težakinja 60—80 novč.; kosac 1 for. 20 novč. do 1 for. 50 novč. — svi bez hrane. d) občine Petrijevci i Retfala: nadničar po 1 for., nadničarka 50—60 novč. Kositba žita po slavonskom jutru (2000□°) po 4 for. 50 novč. do 5 for. — sve bez ičega drugoga. 4. kotar Slatina, občine Slatina i Sladojevci: kosac 1 for., hranu i piće; ostala nadnica 70 novč. U jutro i na večer rakije, o podne 1 l vina svakomu radniku.

7. **Županija Sriem,** 1. kotar Šid, občina Adaševci: nadnica dosta jeftina; risarom se daje trinaesti krst i hrana bez napitka; ostala nadnica 50 novč. uz, 70 novč. bez hrane; kosac livade po jutru 2 for. hrana i $^1/_2$ l rakije od svakoga jutra. 2. kotar Vinkovci, občine Ivankovo, Stari Mikanovci i Vodjinci: polja se daju risarom žeti za 10. krst i hranu; kositi za 11. uz, a za 12. krst bez hrane. Većina daje žita žeti, a ne kositi. 3. kotar Zemun, občine Kupinovo i Boljevci: kopač kuruze 50 novč. u žetvi nadnica od 80 novč. do 1 for. i hranu, jer u ovih krajevih bez hrane neće da rade. 4. Grad Petrovaradin: kosac 1 for 50 novč. do 2 for. bez hrane. *J. B.*

III.

P. n. gg. stalnim gospodarskim izvjestiteljem na uvaženje.

Za rok od 18. srpnja primili smo čekajući do 26. srpnja mjesto 330 samo 115 izvještaja, ali i od tih je stigao znatan broj bud za 12., bud za 25. srpnja, dakle za II. i IV. četvrtak, tako da smo imali za odredjeni rok, naime III. četvrtak jedva kakovih 45—50 izvještaja one gospode izvjestitelja, koji preko ciele godine redovito na naznačene dane običaju dostavljati svoje izvještaje. Kraj tako malo izvještaja ostali smo za više velikih kotara bez svake viesti. Razumjeva se samo po sebi, da na temelju tako malo i još k tomu dobom za punih 14 dana različnih naznaka nismo mogli ustanoviti nikakve slike o gospodarskom stanju, pak smo s toga morali posebnom dopisnicom zamoliti svu onu gg. izvjestitelje, od kojih ostasmo bez svake viesti, da naknadno jave, u kakvu su stanju bile plodine i gospodarske prilike dne 18. srpnja u njihovu kraju. Na tu zamolbu stiglo je ipak toliko što žutih, što crvenih dopisnica, da se je mogao urediti ovaj izvještaj. Pošto ima dosta znatan broj gg. izvjestitelja, koji doduše izvješćuju, ali redovito na drugi i četvrti četvrtak u mjesecu, mjesto prvi i treći, dočim opet od druge i to dosta brojne gospode izvjestitelja dobivamo često posve valjanih izvještaja, ali neredovito, sad ovoga sad onoga četvrtka, to nam je čast p. n. gg. izvjestitelje najuljudnije zamoliti, da se izvole u interesu točna i brza izdavanja glav. izvještaja koliko je samo moguće bliže držati odredjenih rokova, prvoga i trećega četvrtka u mjesecu. Istina statist. uredu dobro su došli i takvi izvještaji, te jih sa zahvalnošću izcrpljuje, ali kad se o tom radi, da se sastavi slika o stanju usjeva i inih gospodarskih prilika za koji izvjestni dan, a to je zadatak glavnih izvještaja, onda je neobhodno potrebito, da se i gradja za takvu sliku odnosi na onaj dan, za koji valja preglednu sliku sastaviti. Stižu li nam pako izvještaji nepravilno — svakoga četvrtka, mjesto prvoga i trećega — dakle za 7 dana prije i poslje, tad se uredjivanje 1. i 2. diela gl. izvještaja u velike otegoćuje i zavlači.

Pregledi o stanju usjeva, kako jih donosi 1. dio gl. izvještaja, nemogu se zaključiti za dobe, a o gospodarskih prilikah za drugi dio gl. izvještaja dobije se neki pregled tek neprestanim sravnjivanjem takvih izvandobnih izvještaja s onimi, koji su prispjeli na i za odredjeni rok, a tiem se gubi mnogo vremena i suviše namiće prilika, da se uz svu pazku nepodkradu razne netočnosti. Molimo s toga opetovano, da se redoviti izvještaji šalju na i za odredjene rokove. Ako bi pako gg. izvjestiteljem bili udesniji drugi koji rokovi n. pr. 1. i 15. svakoga mjeseca, na koje se nebi tako lako zaboravljalo kano na četvrtke, neka se izvole o tom u kojem svojem izvještaju izjaviti, a stat. će ured drage volje izhoditi dozvolu, da se za buduću godinu oni rokovi oprediele, za koje se izjavi većina gospode naših dopisnika.

Onu pako gospodu izvjestitelje, od kojih nismo ove godine primili baš nijedan izvještaj, ili tek 1 do 2 najuljudnije umoljavamo u interesu dobre stvari, kojoj su oni obrekli svoje sudjelovanje, da bi izvoljeli svaki put, makar s nekoliko rieči javljati, kakovo je stanje plodina u njihovu kraju, da neostanemo ciele godine baš bez svake viesti za obsežne i znamenite prediele. A ona gospoda, kojim nije moguće ni toliko vremena žrtvovati preuzetoj dužnosti, neka se izvole putem kot. oblasti (gradskoga poglavarstva) odreći stalnoga izvjestiteljstva, da se uzmogne drugi izvjestitelj imenovati.

U obće umoljavamo svu gg. koja se bud iz kojega uzroka odriču počastna zvanja stalnoga gospodarskoga izvjestitelja, da to izvole činiti putem prvomolbene političke oblasti, koja ima pravo i dužnost predloga, da ta oblast uzmogne prama postojećem propisu službenim putem uz dotičnu ostavku podnieti i svoj predlog o popunjenju izpražnjena mjesta na odluku Njeg. Preuzv. banu. Dosada su naime gospoda izvjestitelji većinom običavali dostavljati svoje odreknuće samo stat. uredu, koji je morao opet sve takve prijave istom priobćivati nadležnoj političkoj oblasti prve molbe, a tiem se samo zavlače novoimenovanja, i ostaje predugo bez svake viesti za dotične krajeve. *J. B.*

IV.

Dodatak imeniku

p. n. stalnih gospodarskih izvjestitelja.

(Imena u zaporci znače upravne obćine, koje čine područje dotičnoga g. stalnoga gospodarskoga izvjestitelja).

a) Odrekoše se izvješćivanja.

1. **Županija Lika-Krbava**, kotar **Senj**: gosp. Miškulin Ivan, posjednik i kulturni viećnik (Sv. Juraj); g. Šegota Šime, posjednik i kult. viećnik (Jablanac).
2. **Županija Sriem**, kotar **Vukovar**: g. Tkalec Mirko, ravn. učitelj, premješten, (Vukovar).

b) Novoimevani.

1. **Županija Lika-Krbava**, kotar **Senj**: gosp. Dujmović Nikola, pučki učitelj u sv. Jurju (Sv. Juraj); g. Štokić Ivan, posjednik i kr. poštar u Jablancu (Jablanac).
2. **Županija Sriem**, kotar **Vukovar**: g. Schmiermund Kornel, vlastelinski providnik u Vukovaru (Vukovar).

Kr. zem. statistički ured.

U Zagrebu 5. kolovoza 1895.

Ravnatelj:
Zoričić.

Tiskarski zavod „Narodnih Novinah".

GLAVNI IZVJEŠTAJI

o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće.

Po izvještajih gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja

sastavlja jih i izdaje

kr. zem. statistički ured u Zagrebu.

I.

Stanje zobi i kuruze po izvještajih od 1. kolovoza 1895.

Županije (s gradovi)	Sva površina zobi po izvidih od g. 1894 a kuruze od g. 1895 u jutrih po 1.600□°	Usjevi stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	Usjevi su posve uništeni	Od ciele površine usjeva ide postotaka površine gdje stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje su posve uništeni
		na površini od jutara po 1.600□°											
A. Zob.													
Lika-Krbava	14.558	1.960	490	8.251	3.411	446	—	13	3	57	24	3	—
Modruš-Rieka	10.197	303	3.222	4.418	455	1.799	—	3	32	43	5	17	—
Zagreb	19.377	586	4.194	7.701	5.823	1.073	—	3	22	40	30	5	—
Varaždin	7.024	96	2.212	3.048	866	802	—	1	32	44	12	11	—
Bjelovar-Križevci	8.005	739	707	5.483	366	710	—	9	9	68	5	9	—
Požega	16.395	2.257	4.090	5.377	4.110	561	—	14	24	33	25	4	—
Virovitica	34.042	1.480	10.473	15.248	6.179	662	—	4	31	45	18	2	—
Sriem	52.119	9.086	21.605	16.753	4.675	—	—	17	42	32	9	—	—
Hrvatska i Slavonija	161.717	16.507	46.993	66.279	25.885	6.053	—	10	29	41	16	4	—
B. Kuruza.													
Lika-Krbava	16.303	6.290	4.551	4.276	864	22	300	39	28	26	5	—	2
Modruš-Rieka	30.773	8.582	5.330	15.752	777	138	194	28	17	51	3	—	1
Zagreb	143.369	18.264	53.707	59.522	7.665	4.211	—	13	37	42	5	3	—
Varaždin	81.249	36.689	21.227	19.599	2.591	185	958	45	26	25	3	—	1
Bjelovar-Križevci	84.719	28.694	20.285	27.102	6.794	1.155	689	34	24	32	8	1	1
Požega	61.334	18.154	9.645	25.927	4.616	2.992	—	29	16	42	8	5	—
Virovitica	53.462	9.161	16.340	26.240	1.721	—	—	17	29	49	5	—	—
Sriem	159.885	38.632	46.385	69.618	3.460	1.790	—	24	29	44	2	1	—
Hrvatska i Slavonija	631.094	164.466	177.470	248.036	28.488	10.493	2.141	26	28	39	5	2	0

Stanje zobi, koja nije bila do 1. kolovoza posve požeta, ni po cieloj Slavoniji, nerazlikuje se u bitnosti ni ovoga zadnjega razdobja od stanja, kakvo joj je izkazano za dne 18. srpnja u VII. glavnom izvještaju. Razabrat će se to iz sljedećega pregleda, u kojem su stegnute naznake „vrlo dobro“, „iznad srednje“, „srednje“, „izpod srednje ruke“ i „vrlo loše“ na poznati već način, te zabilježene brojkami 1, 2 i 3.

U postotcih ciele površine bilo je zobi u:

Županiji	dne 18. srpnja 1895. 1	2	3	dne 1. kolovoza 1895. 1	2	3
Lika-Krbava	13	60	27	16	57	27
Modruš-Rieka	39	36	25	35	43	22
Zagreb	29	38	33	25	40	35
Varaždin	37	36	27	33	44	23
Bjelovar-Križevci	29	63	8	18	68	14
Požega	38	33	29	38	33	29
Virovitica	43	37	20	35	45	20
Sriem	56	35	9	59	32	9
Hrvatska i Slavonija	41	39	20	39	41	20

Po ovom bi se pregledu bilo pogoršalo stanje zobi u cieloj zemlji za 2% — za koje se umanjila površina boljih, a za toliko povećala ona tek srednje ruke zobova, dočim su ostale površine lošijih i ovoga puta nepromienjene. Razlika je to posve neznatna te kako netreba da ju potanje izpitamo, iztaknuti ćemo samo, da se podatci o stanju od 1. kolovoza i 18. srpnja najjače razlikuju kod županije bjelovar-križevačke, gdje se je postotak vrlo dobrih i iznad srednje ruke smanjio za punih 11%, od kojih je zapalo 5% usjeve srednje ruke, a 6% lošijih od srednje ruke. A kad bismo nakon vršitbe rezultate žetve na slični način izporedili sa stanjem od 1. kolovoza, jamačno bi imali za svaku županiju zabilježiti znatne pogoršice, jer svaki izvještaj, koji spominje vršitbu zobi, dodaje, da je velika razlika izmedju izgleda na strnici i sipanja kod mlatitbe. Na oko velike i krasne metlice ili klasje je prazno, a zrnje lagano, kano malo koje godine, pak uz to, kako smo već prije spominjali, kratka je i „zobina“ ili slama. U kratko rečeno, kasno sijana zob je izdala ove godine u velike, te nije održala ni onoga, što je u klasanju obećavala. Izpunila se je dakle slutnja mnoge gospode izvjestitelja, koju su izrazili već za sjetve zobi, da se naime od nje izvan dobe sijane neima ničemu nadati, jer da neće moći zaostala u razvitku odoljeti neprijaznim joj promjenam i prilikam vremena, kakve redovito nastaju u svibnju i početkom lipnja u našem pojasu.

Za sračunavanje stanja kuruze mogli smo ovaj put upotriebiti podatke o površinah, na kojem je ta vrlo važna žitarica ove godine posijana, jer su nam medjutiem bili stigli od svih obćinskih poglavarstva izkazi o uporabi tla za godinu 1895. Po tih podatcih posijana je ove godine u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji kuruzom površina od 631.094 katastral. jutra, u svem manje 1.266 jutara nego li godine 1894. U cielom je dakle razlika medju obje godine posve neznatna. Al ako se promotre i podatci za pojedine županije, naći će se dielomice i diferencije razmjerno vrlo znatne. Pokazuje to sliedeći pregled sravnjujući za obje godine podatke o površinah, obradjenih kuruzom u:

Županiji	Godine 1894	Godine 1895	Prama godini 1894 više (+) ili manje (—) u jutrih	u %
Lika-Krbava	16.455	16.303	— 152	— 1
Modruš-Rieka	30.600	30.773	+ 173	+ 1
Zagreb	145.661	143.369	— 2.292	— 2
Varaždin	80 626	81.249	+ 623	+ 1
Bjelovar-Križevci	80.578	84.719	+ 4.141	+ 5
Požega	67.801	61.334	— 6.467	— 10
Virovitica	53.999	53.462	— 537	— 1
Sriem	156.640	159.885	+ 3.245	+ 2
Hrvatskoj i Slavoniji	632.360	631.094	— 1.266	— (0·02)

Neosvrćući se na manje razlike izkazane u ovom pregledu ističemo vrlo znatan umanjaj površina posijanih kuruzom u županijah Požega (— 10%) i Zagreb (— 2%) koji umanjaj nisu mogle izjednačiti znamenito veće ovogodišnje površine u županijah Bjelovar-Križevci (+ 5%) i Sriem (+ 2%). Pa je tako ove godine po prvi put, od kada se obradjuje ratarska statistika, morala uzmaknuti kuruzom posijana površina pred elementarnom silom vode. Poplave — dugotrajne kano nikad prije — prekrile su osobito u Posavini, zatim nešto manje u Podravini i Podunavju, te u Pounju itd., toliko u prvom redu kuruzam namienjene površine, da se pokraj sve obilate preorice oziminâ, i to poglavito raži, nisu mogle povisiti, dapače ni uzdržati na lanjskoj visini površine posijane u cieloj zemlji kuruzom, kojoj je dosele površina svake godine rasla bar za koji postotak. Da je tomu zbilja tako, evo samo nekoliko dokaznih primjera. Tako je ove godine manje posijano katastr. jutara kuruzom u kotarih: Dvor 410 (— 4%); Kostajnica 1.017 (— 10%); Petrinja 448 (— 3%); Sisak 2.625 (— 19%); grad Sisak 271 (— 46%); Vrginmost 323 (— 5%); Jaska 519 (— 9%); Brod 869 (— 6%); Gradiška nova 2.253 (— 14%); Novska 3.379 (— 25%); Pakrac 1.321 (— 15%); Dolnji Miholjac 636; Osjek 150; Irig 156; Mitrovica 490; Šid 461; itd. Da izkažemo potanko, u kojih se sve kotarih ljetos više kuruze posijalo, odveć bi nas predaleko zavelo, pak ćemo samo spomenuti, da je u samom kotaru Križ izkazana površina kuruze većom od lani za 2.234 jutra, u kotaru Kutina za 937, u kotaru Irig za 1.172, te u kotaru Vukovaru za 884 jutra itd. Već nam ti brojevi daju naslućivati, koliko je bilo „preorice“ i tiem karakterišu ovogodišnje klimatske neprilike.

O tom, da li se je i u koliko popravilo stanje kuruzâ u ovo zadnjih 14 dana spram stanja, kako jim je izkazano u VII. glavn. izvještaju, neka nas pouči ova uzporedba postotnih brojeva površinâ posadjenih kuruzom, u kojoj su naznake po običaju stegnute u tri skupine.

Stanje kuruzâ bilo je u postotcih ciele površine u:

Županiji	dne 18. srpnja 1895. 1	2	3	dne 1. kolovoza 1895. 1	2	3
Lika-Krbava	37	53	8	67	26	5
Modruš-Rieka	18	73	8	45	51	3
Zagreb	44	46	10	50	42	8
Varaždin	64	30	5	71	25	3
Bjelovar-Križevci	53	37	9	58	32	9
Požega	33	47	20	45	42	13
Virovitica	40	56	4	46	49	5
Sriem	58	40	2	53	44	3
Hrvatska i Slavonija	49	44	7	54	39	7

Osim jedinoga Sriema u svih se krajevih opaža napredak kuruzâ, od kako su dobile 18. srpnja ili sliedeći koji dan kiše. Najviše su napredovale u ličko-krbavskoj županiji, gdje su se za cielih 30% povećale površine vrlo dobrih i usjevâ iznad srednje ruke, za tiem u županiji modruško-riečkoj, gdje taj prirastak boljih kuruza iznosi 27%. U ostalih županijah povisila se površina boljih usjeva od 5 do 7%, koja se poboljšica samo kod županije virovitičke ponešto smanjuje prirastom lošijih kuruza za 1%. Samo u Sriemu nazadovale su kuruze i to posijane kasno na poplavljenu tlu nedobivši više dana baš u odmetanju kiše za 5%, ali pošto je ponarasla površina „srednje ruke" za 4%, to neće biti povišica lošijih kuruza za 1% tako osjetljiva, da se nebi mogla izravnati na povoljnom vremenu. Ipak je taj umanjaj boljih kuruza u sriemskoj županiji, budući se tiče površine od skoro 160.000 jutara — najveće u cieloj zemlji — bio uzrokom, da poboljšica za svu zemlju neiznosi više nego 5% ciele kuruzom posijane površine.

Pošto su dobile kuruze od 1. kolovoza ovamo dovoljno — dapače kako doznajemo iz izvještaja, što nam stižu drugoga mjesto prvoga četvrtka, po požežkoj županiji obilje vlage, to je opravdana nada, da će se stanje kuruza u sliedećem izvještaju moći izkazati još povoljnijim. *J. B.*

II.

Glavni izvještaj

o gospodarskih prilikah u obće.

Od 18. srpnja do 1. kolovoza 1895.

Za posljednjih 14 dana vladala je u obće dosta jaka suša. Jer ako i jest bilo nešto oborina 22./23., 23./24 i opet pod konac srpnja (29./30.), većinom nisu bile no kratkotrajne a tek mjestimice poimence na zapadu nešto obilatije, nedosižući izdašnošću oborina, koje su pale, — ovdje ondje uz tuču, — dne 18. srpnja. Ali pošto je bilo u pravilu izdašne rose, a ni žega nije potrajala po više dana uzastopce, to kao da od suše nije bilo znatnijih šteta. Izvještaji naši naglašivali bi doduše prieku potrebu skore kiše za kuruze, al ni isti izvještaji iz kršne Like i Krbave te drugih nekih mjesta, koja su već od 10. odnosno 17. srpnja bila ostala bez kapi kiše, nisu zaboravljali dodati, da dosele nije bezkišica nahudila ni istim kuruzam. Jedino za zobove napominju izvještaji iz kraških predjela, da naglo dozrievajući ostaje zrno nerazvito, lagano. U cielosti bili su gospodari za ovih 14 dana — ove godine po prvi put — zadovoljni vremenom, jer je pogodovalo radnjam oko žetve i vršitbe, pak i kositbe krme sijane i prirodne. Žetva ozimina bila je u večem dielu zemlje toga roka obavljena. Tek po koja kasnija zob ostala je ovdje ondje na strnici od Sriema dalje na zapad, dočim je po Lici istom počela žetva ječmom ozimcem, uz koji je požeto i nešto raži. Tuj je dakle za dva mjeseca kasnije počela žetva žitarica nego u Sriemu, gdje su prve ječmove počeli obarati već 15. lipnja. Dok je dakle u Lici tekar počela žetva, bila je vršitba, uvažanje raznih žitarica — uz povoljno vrieme u najvećem jeku po ostalom dielu zemlje. Samo mjestimice bilo je posla još i okapanjem kuruza i vinograda te pukanjem i močenjem konoplje. Po prednijem iztoku počelo je već i „d v o j a č e n j e" ugara za jesensku sjetvu, a tuj i tamo kosile su se već po boljih livadah i prve otave, te 3. djeteline, 4. pače mjestimice i čak „p e t e" lucerne.

Ob uspjehu žetve stiglo nam je i opet vrlo malo pozitivnih uporabivih naznaka. Većina zadovoljila bi se obćenitimi izrazi — kano srednje ruke, slaba itd., ili bi se priobćio samo broj krstova, križeva ili granica, a propustilo naznačit, koliko daje takva količina zrna, ili se opet s druge strane navelo, da se po krstu, dobije toliko i toliko, nerekavši, koliko je bilo krstova po jutru. Ono malo izvjestnih naznaka o žetvi, što nam je stiglo, priobćiti će se u budućem izvještaju, u kojem će se prikupit i one viesti ob ostalih gospodarskih prilikah, što jih treba napose spomenuti. Ovaj put reći ćemo obćenito o žetvi, da nam je dosele samo iz Sriema i dielomice virovitičke županije stiglo povoljnih i vrlo povoljnih viesti o uspjehu ovogodišnje žetve, od kojih smo neke pozitivne podatke već u predjašnja dva izvještaja priobćili. Što dalje na zapad, to su izvještaji nepovoljniji, — da pravo reknemo još nam ni nedodje nijedan izvještaj iz zagrebačke, bjelovarsko-križevačke i varaždinske županije — koji bi nazvao „dobrim" rezultat vršitbe koje ozimine. U dvie jugozapadne županije bila je žetva ozimina tuj u manjoj mjeri sijanih istom u toku, dočim su ove godine po brdskih predjelih požežke županije silne kiše i prolomi oblaka tako rekavši u zadnji čas u velike smanjile i pokvarile uspjeh žetve.

Svi izvještaji ističu raznolikost priroda po količini i kakvoći bilo koje žitarice u jednoj te istoj obćini. Ponajlošije sipa raž ozima, baš u spomenute tri županije, gdje je uz kuruzu glavna žitarica, te dosele ima samo jedan izvještaj iz varaždinske županije, da je bilo raži, koja je platila po katastr. jutru 8 hl, dočim je većina gospodara uhvatila jedva posijano sjeme, ali u kojem ima više sjemena raznoga korova nego li raži, pak ni u toj obćini da popriečni prirod po jutru nedosiže 2 hl. čista zrna. Nešto bolji je ozimi ječam, a razmjerno ponajbolje plaća pšenica, u koliko nisu ni te dvie žitarice prerano povaljane vjetrovi i zaljevicami. Zobi se je bilo do 1. kolovoza dosta malo

ovršilo po tom kraju, pak je i zob poimence po bjelovarsko-križevačkoj županiji neugodno iznenadila svojom „skvrčenosti“, one gospodare, koji su ju već izmlatili bili. Svu nadu polažu izvještaji iz te tri županije u kuruze, koje, dobivši upravo još za dobe kiše — upravo liepo napreduju, te davaju nade na obilan prirod, — ako uzmognu sve i dokasno sijane dozrieti. I crna su žita — proja i heljda — zatiem okopavine mal ne posvuda napredne, kano malo kad. Dapače veleč. gosp. izvjestitelj Sgombić javlja, da je netom proputovao Istru, kvarnerske otoke, naše Primorje, Lombardiju, te da nije vidio ljepše ljetine — nego li u Dolnjem Pazarištu, koje je ove godine „Mali Banat“, obzirom na stanje proje, heljde, koruna, pasulja i kuruze. Kad nam već iz kršnoga kraja dolazi ovakova poruka, slobodno se je nadati, da će te plodine dobro ponieti i drugdje po domovini.

Vinogradom sušnije je vrieme u velike poslužilo već tiem, što je spriečavalo širenje peronospore, koja je, napredujući rapidno, mjestimice bila otela do 60% i više od berbe, osobito po nimalo ili nedostatno strcanih vinogradih. Zdravstveno stanje stoke — goveda, konja i ovaca — ostalo je i ovoga razdobja prilično nepromienjeno, dakle povoljno. O krmadi stigle su opet nove prijave, da boluje i pogiba, ali nije bilo još izvjestno s koje bolesti, pak nećemo ovaj put ni imenovati mjesta, s kojih su nam dojavljeni ti slučaji pogibanja, dok nestignu potanje obavjesti. Izvjestan slučaj svinjske kuge — nije ovoga roka nijedan prijavljen, što je svakako dobar znak i dokaz da se u okuženih krajevih strogo provadjaju odredjene mjere protiv te pogubne bolesti. Pošto ima više prijava, da su prestale svinje bolovati i pogibati na „vrbancu“ i „grlici“, nego li novih prijava, da ima kvara od tih bolesti na krmadi može se barem toliko zaključiti, da ni te bolesti nepreotimlju maha. *J. B.*

Kr. zem. statistički ured.

U Zagrebu 8. kolovoza 1895.

Ravnatelj:
Zoričić.

Tiskarski zavod „Narodnih Novinah“.

GLAVNI IZVJEŠTAJI

o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće.

Po izvještajih gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja

sastavlja jih i izdaje

kr. zem. statistički ured u Zagrebu.

I.

Stanje kuruze po izvještajih od 15. kolovoza 1895.

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidih od g. 1895 u jutrih po 1.600□°	Usjevi stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	Usjevi su posve uništeni	Od ciele površine usjeva ide postotaka površine gdje stoje: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje su posve uništeni
		na površini od jutara po 1.600□°											
A. Kuruza.													
Lika-Krbava	16.303	6.314	5.050	3.747	864		300	39	31	23	5	—	2
Modruš-Rieka	30.773	9.975	8.914	10.883	757	50	194	32	29	35	3	—	1
Zagreb	143.369	20 555	58.768	57.939	4.689	1.418	—	14	41	41	3	1	—
Varaždin	81.249	41.226	19.413	17.026	2.441	185	958	51	24	21	3	—	1
Bjelovar-Križevci	84.719	30.035	20.939	25.107	6.794	1.155	689	35	25	30	8	1	1
Požega	61.334	19.687	10.996	23.043	4.616	2.992	—	32	18	37	8	5	—
Virovitica	53.462	11.580	13.371	26.790	1.721	—	—	22	25	50	3	—	—
Sriem	159.885	41.443	46.385	66.807	3.460	1.790	—	26	29	42	2	1	—
Hrvatska i Slavonija	631.094	180.843	183.836	231.342	25.342	7.590	2.141	29	29	37	4	1	0

Da se uzmogne laglje razabrati, koliko su kuruze od 1. pak do 15. kolovoza napredovale ili nazadovale, stegnuti su u sljedećem pregledu postotni brojevi površinâ posadjenih kuruzom, kako jih prikazuje gornja skrižaljka, u samo tri skupine, a dodani su jim takodjer postotni brojevi o njihovu stanju dne 1. kolovoza. Stanje kuruza bilo je u postotcih ciele površine u:

Županiji	dne 1. kolovoza 1895. 1	2	3	dne 15. kolovoza 1895. 1	2	3
Lika-Krbava	67	26	5	70	23	5
Modruš-Rieka	45	51	3	61	35	3
Zagreb	50	42	8	55	41	4
Varaždin	71	25	3	75	21	3
Bjelovar-Križevci	58	32	9	60	30	9
Požega	45	42	13	50	37	13
Virovitica	46	49	5	47	50	3
Sriem	53	44	3	55	42	3
Hrvatska i Slavonija	54	39	7	58	37	5

Kako se iz ove sporedbe vidi, bilo je dne 15. kolovoza u cieloj zemlji kuruzâ, kojim je bilo stanje „vrlo dobro“ i „iznad srednje ruke“ za 4% više nego li prije četrnaest dana, pače su se za 2% smanjile i kuruze izpod srednje ruke i vrlo loše. Obzirom na dobu, kad su sijane i na nagle promjene vremena, mogli bismo po tom biti zadovoljni stanjem kuruza, tiem više, što su u toj, ma i malenoj poboljšici, učestvovale sve županije bez iznimke. Najveća poboljšica, i to za 16%, pokazuje se kod županije modruško-riečke, a najmanja kod županije virovitičke, gdje su se pomnožale površine boljih kuruza samo za 1%, ali su se i umanjile površine loših za 2%. Od 4 do 5% ukazuje nam se stanje kuruza boljim po županijah: Zagreb, gdje je znatno spala i površina loših, naime za 4%, Požega i Varaždin. Poboljšica ta iznosi po županijah Sriem i Bjelovar-Križevci samo po 2%, ali nam predstavlja u Sriemu

blizu 32.000 a u bjelovarsko-križevačkoj županiji blizu 17.000 jutara posadjenih kuruzom, dok onih 3% boljih kuruza u Lici-Krbavi nepredstavlja više od kakvih 4.000 jutara.

Konstatujući ovako do 15. kolovoza dosta povoljno napredovanje kuruza u cieloj zemlji, nesmijemo s uma smetnuti, da se kuruze sve za ovo doba godine nalaze u takvu stanju vegetacije, da će jim konačni uspjeh berbe u velike visiti nesamo o pogodnoj kasnoj jeseni, nego i o razmjerah topline i vlage druge polovice ovoga mjeseca i prve polovice rujna. *J. B.*

II.

Glavni izvještaj

o gospodarskih prilikah u obće.

Od 1. do 15. kolovoza 1895.

a) Vrieme.

Vrieme, koje se je počelo kolebati već 30. srpnja, bilo je od 1. do 15. kolovoza vrlo promienljivo, burno i kišovito po cieloj zemlji osim Primorja, gdje je i pokraj dva tri dana s oborinami i burom „šionom“ vladala osjetljiva suša. Manje više izdašnih kiša bilo je po ostalom dielu zemlje već od 1. kolovoza pak sve redom, 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 14. i 15., a na iztoku i 10. kolovoza uz dosta jake vjetrove, NW i N, i oluje koje su mjestimice 3., 4., 5., 6. i 7. prosule i tučom, te je malo koje mjesto ostalo u zemlji, da nije dobilo u tom roku po barem 2—3 puta kiše. U području slavonskoga srednjo-gorja Crnoga vrha, Ravne gore i poimence Papuka ima pače dosta predjela, za koje je zabilježeno i po 7—8 dana sa oborinami u tom razdoblju. Poslje kiša, nadošlih sjevernimi vjetrovi, zahladilo je znatno, poimence iza kiše i tuče od 4. i 5. kolovoza, te nam se dojavljuje temperatura s jutra od 10—12°C., a iz gorskoga kotara (Čabar-Delnice) dapače i od 5—6°C. Od 8. pak do 13. kolovoza opet je naglo i znatno porasla toplina ob dan i do 30—32°C. u ravnicah, da opet naglo padne iza kiša od 14. i 15. kolovoza na 14—15°C. Uz obilje vlage i hladne noći nije manjkalo ni magla, od kojih da su one od 3., 6. i 15. kolovoza bile osobito guste i dugotrajne i sjećale na „gluhu“ jesen. Koliko je ova godina bila obilna oborinami, dokazuju ovi brojevi: Cieli mjesec srpanj bilo je u Bjelovaru ove godine u svem 100·3 mm, a lani samo 26·5 mm kiše; a od 1. do 15. kolovoza ove godine 77·6 mm, lani tek 34·5 mm. U Šljivoševcih kot. Dol. Miholjac pače palo je prve polovice ovogodišnjega kolovoza još više kiše nego u istom Bjelovaru, najme 81·5 mm, a u Gračacu od 2. pak samo do 6. kolovoza 53·9 mm. Ako i vriede ovi brojevi dakako samo za mjesta, u kojih su pobilježeni, ipak nam pokazuju, kako je ovo ljeto bilo obilno kišami, kano malo kad.

b) Elementarne oštete.

a) Kako se naknadno javlja, propali su u obćinah Petrijevci i Retfala svi oni usjevi, koji su iza poplave od 7. srpnja ležali po 2—3 dana pod vodom, te je te vode bilo još i 1. kolovoza po neocjednih dolovih. U samoj obćini Petrijevci propalo je preko 100 jutara usjeva od te vode. Jedina se je pšenica mogla spasiti, jer je bila zriela, pa su ju u vodi želi i na suho vukli. S proloma oblaka dne 18 srpnja poplavili su potoci livade, odnieli i oštetili sieno po obćinah Sv. Križ i Zabok, kotara Krapina, te po obćinah Trnjani i Podvinj kotara Brod. U potonjih obćinah izderala je bujica na mnogih mjestih u velike vinograde i oranice, a tuča, koja je istoga dana zahvatila selo Klokočevik, oštetila je ponešto vinograde. Isti su dan znatno nastradali tučom vinogradi obćine Martijanec, kot. Ludbrieg.

b) Dne 3. kolovoza izprebijala je tuča kuruze, a proso i heljdu upravo utukla u zemlju po selih Mikinaši, Kendjelovci, Brezina, Prašćevci i Hrsovo obćine sv. Ivan Žabno, kot. Križevci. Istoga je dana suha tuča u velike popoharala jedan dio vinograda obćine Trsat kot. Sušak.

c) Dne 3. i opetovano 4. kolovoza prosula se je riedka ali krupna tuča sa jakom kišom po obćinah Hrastovica i Pračno kot. Petrinja, bez osbiljnije oštcte; ali je dne 3. te opet 5. kolovoza tuča gotovo u jednu trećinu priroda oštetila vinograde obćine Hreljin, kot. Sušak.

d) Dne 4. kolovoza bilo je štete s tuče: 1. u poreznoj obćini Ondić, upravne obćine i kotara Udbina, te je sva žetva uništena. 2. U Fužinah, kot. Delnice počinila je tuča dosta kvara na svih plodinah. 3. Po selih Slana i Pecki znatne štete, pomanje u Graberju i Gorah kot. Petrinja bilo je na svih plodinah. 4. Pustara „Paljevina“ malo je tučom oštećena dok su pustare „Gayer“ i „Kurjakovac“ hametom potučene. Isto tako potučen je i južni kuruzni hatar upravne obćine Laćarak — sve u kotaru Mitrovica. 5. Tuča i oluja počinile su vrlo zamašnih šteta u obćini Otok, kotara Vinkovci: kuruze su izprelamane, grah i grahorice utjerane u zemlju; što je bilo pokošeno odniela je bujica; vihor je razkrio mnoge sgrade, i svu silu voćaka što razkidao, što pako posve izčupao iz zemlje. 6. U obćini Šimanovci, kot. Zemun grdne je štete naniela jaka olujina, jer je razbacala sve „kamare“ i plastove po gumnih, te sve „krstine“ i „rukoveti“ zobi u polju, a sve kuruze povaljala i polomila. Još više štete počini drugi dan 5. kolovoza, opetovana olujina i nagla kiša po onako već razmetanom snopju raznih žitarica.

e) Na noć od 4. na 5. kolovoza digao se u Kraljevici strahoviti vihor „Šion“ kišom i tučom, srećom potrajao je samo kratko vrieme, te nije počinio velike štete. Po obćinah Gerovo i Plešce, kotara Čabar padala je 4. i 5. kolovoza tuča, te je bilo mjestimice dosta štete.

f) Dne 5. kolovoza pao je suh led, bez kiše, uz jaki vjetar u Kupinovu, kot. Zemun, te povaljao sve kuruze i množinu voćaka, pak je bojazan opravdana, da se jako visoko izbujale kuruze neće moći opet uzpraviti.

g) Dne 6. kolovoza okljaštrila je okrupna tuča jedan dio kuruza porezne obćine Srbsko Kompolje, kot. Otočac, i otresla već zrelu pšenicu i zob; drugdje po obćini nije počinila oveće štete.

h) Nad poreznom obćinom Sjeničak, kot. Vrgin most najušio se dne 7. kolovoza uz silnu zaljevicu sjeverozapadnjak u pravi „tornado“, koji je za kratki čas povaljao nebroj voćaka i šumskih stabala, a mnoge sgrade razkrio, slabije pače i prevalio. Sva sila sjenika, punih suhe krme, ostalo je za čas bez krova, a krma je prokisla do dna. Što je to nevrieme zateklo žita i siena na polju, toga je naprosto nestalo, a što je već bilo natovareno na kolih, da se kući vozi, — moralo se je ostaviti, jer da je valjalo spasiti vlastitu glavu. Kako je i 8. kolovoza cieli dan lievalo, moglo se tekar 9. spasavati već na vozu oštećeno žito i sieno. Sve da bi se jošter nekako pregorjelo, da ima iole nade, da će biti nešto od kuruzâ, povaljanih i muljem zasutih, koje su bile ove godine jedino uzdanje žiteljstva. Gospodin izvjestitelj zaključuje svoj izvještaj primjetbom, da nepamti za svoga 27. godišnjega boravka u tom kraju žalostnije godine nego li je ova, jer da se je ove godine izdala za kruh i krmu i posljednja krajcara, a sad uze vrieme i zadnju nadu — kuruze. — U isto doba bilo je tuče po cieloj obćini Bović istoga kotara, ali je samo selu Kirin hametom uništila sve usjeve, a vinograde da je tek mjestimice oštetila.

i) Kako je kišarenje ovoga roka zateklo požeta žita i pokošene krme, to ima s raznih strana pritužba, da su žita, osobito zobi, u krstovih i granicah po polju, a na mnogih mjestih i po gumnih prokisle, ovdje ondje i proklijale, a krma, da je čestimi kišami u velike oštećena.

c) Gospodarske radnje.

U koliko je vrieme dopuštalo bila je glavnom radnjom vršitba. U Lici i Krbavi nastavlja se još žetva i kositba, a „ugarenje“, „prašitba“ i „dvojačenje“ pod ozimine u ostalom dielu zemlje. Samo u gorskih kotarih Čabar i Delnice tek su bile pšenice u zadnjem stadiju dozrievanja, a ostala žita bila su još dosta zelena, tako da tuj nije bila ni počela žetva. Ima i po nekoliko viesti iz iste Slavonije, da se je i ovoga roka po koja kasno posijana kuruza ogrtala, a gdje su bile livade dugo poplavljene, tuj je tekar počela kositba livada, te će se prema odmicanju vode i napredovanju vegetacije nastavljati sve do pod jesen. Vršitba se sve to više i izvan Slavonije obavlja porabom strojeva, ako ne većih na paru ili na vitao (Göpel), a ono barem ručnim mlatilom, koje si već i imućniji seljaci nabavljaju, uvidjevši prednosti stroja pram vršitbe na konjih ili „cepci“, koji se potonji rabe samo još za proizvodnju „šopa“ ili „ritka“ pretežno po zapadnijih krajevih domovine u manjih posjednika. Parna mlatila i mlatila na vitao obično su vlastničtvo većih posjednika, koji daju svoje strojeve u najam, ali postoje i „seljačke udruge“ za nabavu strojeva. Pojav taj, svakako vrlo povoljan i vriedan nasljedovanja, dojavio nam je g. izvjestitelj Žerav u Podgajcih kot. Dolnji Miholjac, a mi ga ovdje bilježimo, nadajući se, da će nam i druga gospoda izvjestitelji prijaviti, ako u njihovu području ima takvih seljačkih udruga bilo za koju gospodarsku svrhu. G. izvjestitelj piše o tom ovako: „Narod vrši na konjih i strojevih. Strojeva ima po nekoliko u svakom selu, i ti su svojina samih seljaka. Po više kuća se udružilo i stroj si nabavilo, a radnje se obavljaju redom. Kojemu su ovršili žito prošle godine prvomu, taj sada dolazi na red posljednji i tako redom“.

d) Stanje ljetnih plodina.

Pošto je koncem ovoga roka, 15. kolovozom, bila po cieloj zemlji osim gorskih kotara, svršena žetva žitarica ozimih i jarih, te su ostala na polju samo crna žita — proja, heljda i sjerak, te kuruza, sočivice i razne okopavine a od takozvana trgovinskoga bilja nešto malo cikorije, to ćemo se na ovom mjestu obazrieti na stanje tih plodina. O kuruzi — svakako najvažnijoj od svih tih plodina — donosimo u I. dielu ovih izvještaja tabelarni pregled, koji nam pokazuje opet neku malu poboljšicu u stanju te žitarice, ove godine za prostrane krajeve jedine uzdanice. Toplina i vlaga ugadjale su napredovanju te plodine u velike, te samo po Primorju i nekih mjestih koja su ostala bez obilnijih oborina pokraj svih čestih oluja — biti će potrajnija suša naškodila kasnijim kuruzam u klasanju i odmetanju u toliko, što se opaža dosta jalovih batva. Inače je opravdana dosele nada u dobru berbu kuruza, ako ne bude kakve „uzetinje“, jer oštete s raznih crvi i ušenca na žilju ograničene su na razmjerno male prostore, a isto tako oštete s jakih vjetrova i inih elementarnih nepogoda. Ovaj put ima samo prijava veleč. g. izvjestitelja Cerovskoga, da u obćini Banija kotara Karlovac filoksera maydis šteti znatno kuruze, dok se tuže na štete s drugih crvi i grčice hrušteve tek po dva izvještaja iz kotara Kostajnica i Šid po jedan iz kotara Vrbovsko. U Kamenici, kot. Irig, jazavci i „divlje svinje“ da su mjestimice znatne štete počinile po kuruzah.

Sjerak što ga siju obično uz kuruzu kano uzgredni usjev, uspjeva takodjer dobro, a kako javlja veleč. g. izvjestitelj Knežić upravo krasno razvija se ove godine u Novih Čičah fiorentinski sjerak, što ga je na kojih 180 jutara kano glavni usjev posijalo tamošnje zakupničtvo za porabu tvornice kefa i metala u Novih Čićah.

Crna žita, proja i heljda, gdje su god za dobe posijana i dobro nikla, oporavila su se iza kiša, te jim se stanje opisuje većinom dobrim i vrlo dobrim; slabijim tek po mjestih, gdje jih je bezkišica zapriečila u prvom razvitku, a najlošije stoje u Primorju, kud je i ovih 14 dana bilo malo izdašnih kiša. Tek iz dvie obćine Plaški (Ogulin) i Krnjak (Vojnić) ima prijava, da su ušenci jače napali prosa, te će biti od njih male koristi.

Od svih okopavina ponajmanje se je okoristio korun čestimi kišami, jer ga je napala na mnogih mjestih peronospora infestans, a na neocjeditih položajih počelo je gomolje i trunuti ili gnjiti. Ovoga je roka skoro iz svakoga kraja stigla po koja ta prijava, da je korun napadnut peronosporom ili da gomolje gnije u zemlji. Navesti poimence

sve te prijave, zapremalo bi nam previše prostora, pak se moramo zadovoljiti i tiem, da iztaknemo, kako je takih pritužba stiglo razmjerno ponajviše iz virovitičke županije na trulež, a na peronosporu iz zagrebačke županije. Razni „crvi“ i „vrlci“ štete u većoj mjeri korun po obćinah: Brod-Moravice (Delnice); Gomirje (Ogulin); Drežnica (Novi — na tisuće utamanjeno vrlca); Brckovljani (Dugo selo — vrlac) i Kamenica (Irig). — Kako se može iz dosadanjih izvještaja zaključiti i o ovogodišnjem prirodu koruna u velike će odlučiti položaj oranica, na kojih je posadjena ta okopavina, a u Primorju, gdje je potrajala dulje vremena bezkišica uz sunčanu žegu, biti će već sad odlučila suša — te se može reći, da će po tih stranah biti vrlo malo koruna. Prem su kiše ugadjale svim listnjačam, dakle i kupusu, to ipak ima mnogo izvještaja s raznih krajeva, koji nisu posve zadovoljni sa dosadanjim razvitkom kupusa. Mnogi se tuže, da se slabo „veže“ i „glavića“, te pripisuju taj nedostatak čestim i naglim promjenam topline i vlage, od kojih da ima sad suvišaka, sad opet manjka, a uz to napala je zeljišta na mnogih mjestih druga generacija „kupusnjaka“ (Pieris brassicae), pa valjda i druga svojta roda Pieris — napi, rapae tako, da je težko braniti kupus od tih proždrljivih gusjenica, kojim ovoga proljeća nije bilo gotovo ni traga.

Ni odmetanjem misirača ili tikvanja nisu naši izvještaji zadovoljni. Nat, loza ili tikvanjac, da je doduše odrastan, liepo zelen, ali ploda da se tekar sad počelo nešto obilnije odmetati, te će odlučiti jesen, da li će se moći podpuno razviti i dozrieti misirače, koje se tako kasno zameću. Svakako da se neće izpuniti nade na obilan prirod, kako se je moglo očekivati po stanju nati ili tikvanjca.

Krmna blitva napreduje u pravilu vrlo dobro. Isto vriedi i za ranije posijanu postrnu ili bielu repu, dok su kasnije sijane biele repe dosta slabe, a one što su jih sijali poslje 10. kolovoza da su tek počele nicati i to dosta obriedko, te će njihov razvitak visiti o vremenu sljedećega roka.

Od trgovinskoga bilja stajale su na polju ovoga roka samo još sjemjenjače konoplje i ono nešto malo cikorije, što no se na nekoliko mjesta po kotarih Zagreb, Bjelovar, Krapina, Varaždin, Zlatar i gradu Petrinji na pokus sijalo. Koliko doznasmo napreduje po kotaru Krapina i Zlatar cikorija vrlo dobro, u gradu Petrinji dobro, samo je u Petrinji prerano „pošla u sjeme“, što će biti na uštrb razvitku korena, sbog kojega se baš i goji.

e) Uspjeh žetve.

Za ovih 14 dana stiglo nam je sljedećih nekoliko izvjestnih podataka o popriečnom prirodu žitarica po katast. jutru, te jih ovdje bilježimo željom, da bi nam i iz drugih stranah na orijentaciju stiglo uporabivih podataka o ljetošnjoj žetvi. Ponovno molimo, da bi se izvolila gg. izvjestitelji izjaviti, koliko se kod pojedinih plodina hl. ili metr. centi (q) računa po kat. jutru u njihovu kraju kano prirod „vrlo dobar“ — „srednji“ ili „loš“ (vidi izvj. br. VI. str. 91), jer bi nam takve vjerodostojne naznake u velike dobro došle kod izradjivanja ratarske statistike.

Na katastr. jutru bilo je priroda:

1. Kotar Vojnić, obćina Krnjak: pšenice 4 hl, raži 3 hl, ječma 3 hl, napolice (suražice) 4 hl, zobi 6 hl.

2. Kotar Glina, obć. Maja: sva žita popriečno 3 hl, u brdskih predjelih po 4 hl. Po obćinah Glina II. i Stankovac jedva se dobilo sjeme.

3. Kotar Gorica velika, obć. Odra: ozima pšenica 6·69 q, ozimi ječam 5·14 q; zob 3·00 q, od lanjske godine manje pšenice 3·21; ječma 2·36, zobi 5·34 q. Raž je jedva povratila sjeme, pomješano sa 200% korova. Slame osobito od ječma i zobi imade za 100% do 200% manje od prošle godine.

4. Kotar Karlovac, obć. Novi grad i Ribnik: pšenica 7·3 hl. Ječam i raž jedva vratiše sjeme. Zob 9 hl.

5. Grad Kostajnica: Kod žitarica bit će 4—5 q najboljim prirodom — popriečni se može uzeti jedva 1·5 do 2 q.

6. Kotar Pisarovina, obć. Kupinec: zob 10 vagana (6 hl); jari ječam 12—15 vagana (7—9 hl) što je slab prirod; a ozimine plaćale su vrlo nepovoljno.

7. Kotar Stubica, obć. Marija Bistrica: pšenica i raž 3—4 q, ječam *(da li jari?)* 5—7 q, a to je loš prirod; zob 12—14 q, što bi bio prirod „iznad srednje“ ruke.

8. Kotar Pregrada, a) obć. Hum na Sutli: pšenica 7·2 hl, ječam ozimi 8·4 hl; ječam jari 6·2 hl; raž od 1—2·5 hl, kako gdje, a kadšto još manje, b) obć. Krapinske Toplice: pšenica 5 hl; raž 3 hl; ječam 4 hl; zob 13 hl.

9. Kotar Varaždin, obć. Jalžabet: pšenica 7 hl popriečno; jer je najbolja sipala 9—11 hl. slabija 4 hl, a „polezina“ samo po 1 hl.

10. Kotar Zlatar, obć. Zajezda: pšenica 4 hl; tko je dobio 2 hl. raži bio je sretan, pak je s toga težko govoriti o kakvu popriečnu prirodu; ječam je bio malo bolji od raži.

11. Kotar Garešnica, obć. Garešnica: pšenice je urodilo ove godine 10—13 križa po 15 velikih snopovi, (lani 25—30 križa) a križ daje na povoljnjoj godini $^3/_4$ do 1 stari vagan (61 l) a ove godine nije dao ni $^1/_2$ vagana Prema tomu bio bi prirod po jutru u hl = 10·25 = 2·5 hl do 13·25 = 3·25 hl. Raž je sipala još slabije nego li pšenica; a ječam samo $^1/_3$ lanjskoga priroda!

12. Kotar Koprivnica, obć. Novi grad: raž 9—11 vagana dakle 5·5—6·7 hl.

13. Kotar Brod, a) obć. Velika Kopanica: strni je bilo malo, po 20 krstova na katast. jutru, no plaćala je dobro, po krstu mjerov, dakle 20 mjerova ili 12 hl, b) obćine Sibinj, Kaniža i Brebrina: pšenica ozima 15—20 vagana (9—12 hl); raž ozima 12—15 vagana (7·3—9 hl); ječam ozimi 25—30 vagana (15—18 hl); zob 20—30 vagana (12—18 hl); napolica (suražica) 18—25 vagana (11—15 hl); ranoga koruna 40—50 vagana (24—30 hl) graha 10—12 vagana (6—7 hl).

14. Kotar Požega, obć. Brestovac: raž ozima 6—7 mjerova ili 3·6—4·2 hl, ali kvalitet je izpod svake kri-

tike, te bi jedva 4 mjerova ili 2·4 hl bilo čista — slaba zrna; zob je još gora — jedva je sjeme vratila i to jadne kakvoće; pšenica se sije tek za prodaju na malo — a jede raž.

15. Kotar Djakovo, obć. Gašinci: pšenica, raž, ječam i napolica — urodilo izpod srednje ruke, te se može uzeti popriečnim prirodom po jutru *(da li slavonskom?)* jedva 6 q.

16. Kotar Dolnji Miholjac, obćina istoimena: pšenica ozima 18 krstova po 20 snopova, po krstu 40 kg = 7·2 q; raž ozima 14 krstova po 20 snopova, po 45 kg = 6·3 q; ječam 18 krstova, po 20 snopova, po 55 kg = 9·92; zob 15 krstova po 20 snopova po krstu 35 kg = 5·25 q. To je pod silu prirod srednje ruke, a kod zobi loš, a kad se uzme da važe po hl samo 36 kg, onda je i vrlo loš. Kvalitet ostalih žitarica zaostaje za lanjskim, *(Molimo, kakvo se jutro uzelo?)*

17. Kotar Našice, obćina istoimena: pšenica 8 hl; raž 8 hl; ječam 9 hl; zob 11 hl. Sve su vrsti žita veoma lagane. *(Kakvo jutro?)*

18. Kotar Osjek, obćine Petrijevci i Retfala: ječam 12 q, a pšenica 8—9 q po jutru od 2000□°, dakle za jednu petinu manje po katastr. jutru, što je „jako malo“ (9·6 q ječma, a 6·4—7·2 q pšenice).

19. Grad Osjek: pšenica 8·6 q; raž 8 q; ječam 11·4 p; zob 10 q; napolica 10 q, sve po katast. jutru i osim zobi ozimine.

20. Kotar Slatina, obćine Sopje i Gornji Miholjac: pšenica 14 do 29 krstova; raž 14—24 krsta; napolica 16—23 krsta, sve po 20 snopova i po katastr. jutru, ali u raži i napolici ima mnogo trave, što dokazuje slabi rezultat vršitbe, koji se ovako izpostavlja kod pšenice 800, 850 do 1070 kg; — raži i napolice 527, 580 do 860 kg; ali ima seljaka, koji neće više izmlatiti od 300 do 450 kg čiste raži. Kvalitet je raži liep, kod pšenice, koja je bila polegla, zrno je bliedo „stisnuto“ (učmanulo — gedrückt). Od jednoga krsta pšenice sa bolje zemlje, koji je vagnuo 145 kg dobilo se 43 kg zrnja; 18 kg pljeve; 84 kg slame, posljedak nepovoljan. Zobi se naželo 18—21 krst, kratke slame a mnoge su „sazrele od nužde“ (notreif) te je klasje prazno, rezultat vršitbe nije još poznat, ali će biti dosta slab. Drugi odkos djeteline dao je 8—12 q suhe krme.

21. Kotar Ilok, obćina Beočin: žetva je vrlo dobra bila, i plaćala je po jutru 12—13 krstova po 20 snopova a jedan krst je sipao žita (pšenice) 3 hl; raži 3 hl; ječma 5 hl; napolice 3·5 hl; zobi 6 hl. — Ako uzmemo da se razumjeva slavonsko jutro i samo 12 krstova po jutru slavonskom, te svedemo sve na katastr. jutro tad dobivamo sljedeće brojeve: pšenica 28·8 h; raž 28·8 hl; ječam 48 hl. napolica 33·6 hl, a zob 57·6 hl, te bi to bio najsjajniji prirod, što se ikada zabilježio u našoj statistici o ratarskoj produkciji, a mogao bi se smatrati vanredno povoljnim, kad bi se dalje uzelo, da se ima mjesto hektolitra po krstu čitati vagan ili 61 l, jer i tad još dobili bi za ovu godinu neobične prirode redom: 16·57 hl; 16·57 hl; 29·28 hl; 20·49 hl; 35·14 hl.

22. Kotar Vukovar, a) obć. Čakovci; žita (pšenice) se naželo na slavonskom jutru na boljih oranicah poprieko 32 krsta, na slabijih 18—20 krstova, a plaćao je po mjerov; što bi bilo po katast. jutru od 8·79 hl do 15·62 hl, dakle po prilici kojih 10 hl jedno na drugo, b) obćina Negoslavci: ječam je plaćao po krstu 80—85 kg dakle dobro; pšenica tek 30, 35 najbolja 45 kg po krstu. *(A koliko je bilo krstova po Vašem jutru?)* c) obćina Bogdanovci: pšenica 7 q po kat. jutru, u težini od 73 do 75 kg. po hl, d) obćina Sotin: pšenica i napolica po slavonsk. jutru 12 q; ječam isto toliko; zob 10 q; dakle petinu manje po katastr. jutru: 9·6 q, a zobi 8 q, kvalitet je vrlo različan.

23. Kotar Županja, obćine Šamac i Sikirevci: Na katastr. jutru urodilo je popriečno 25 do 30 krstova po 17 snopova, a pojedine žitarice plaćale su ovako:

20 krstova	ječma	10—15	mjerova
20 „	pšenice	10—13	„
20 „	raži	20—22	„
20 „	napolice	14—18	„
20 „	zobi	20—25	„

Uzmemo li popriečno samo 25 krstova po kat. jutru, a mjerov po 61 l, tad se dobilo: ječma 7·6—11·4 hl. pšenice 7·6—9·9 hl; raži 15 do 16·8 hl; napolice 10·7—13·7 hl. zobi 15·5 do 19 hl.

Opazka. Priobćismo u nekojih ovih primjerih u originalu mjere površina, usebina, krstove, križe i snopove, da se vidi, kakvimi se sve jedinicami mjera služe gospodari u raznih stranah zemlje, da si sračunaju ili prociene prirod svojih poljskih plodina, ponajpače uspjeh žetve raznih žitarica, te zahvaljujemo gospodi izvjestiteljem na dobroj volji, kojom nam idu na ruku, da si priberemo što više izvjestnih podataka o popriečnom prirodu.

f) Krma.

Već smo pod naslovom gospodarske radnje spomenuli, da se je prve polovice kolovoza marljivo kosilo „mekote“, „košanice“, „sienokoše“ „lûke“ i „bare“ po ličko-krbavskoj županiji, „laze“ po gorskih kotarih modruško-riečke županije, te „livade koje su bile poplavljene po Posavini i Podravini, i to sve „prve“ trave, dok su po ostalom dielu zemlje dolazile već i „otave“ pod kosu, a ovdje valja dodati, da je većina te krme sretno spremljena, što je riedkost ove godine, kad su česte ljetne kiše i poplave skoro redovito oštećivale i uništivale pokošenu i nepokošenu krmu kano malo koje druge godine. Što su se ove godine „prve trave“ kosile tekar mjeseca kolovoza i po jugozapadnom dielu domovine, koji u svih gospodarskih svojih prilikah zaostaje za ostalimi dielovi domovine za 6 do 10 tjedana, uzrokom su bile vanredne količine sniega, koji je po gorskih i šumskih predjelih jedva koncem travnja posve okopnio. Ali imamo više prijava i od ostalih predjela zemlje, gdje nisu elementarne sile spriečavale prve košnje livada, da mnogi seljaci gospodari ni do 15. kolovoza od puka običaja nisu bili pokosili svojih livadah, a kad jih pokose ostavljaju svoje sieno u plastovih sve do Božića na livadah. Mjesto više takih izvještajah, dati ćemo veleč. gosp. izvjestitelju Peterci u Dubrancu, kotara Velika Gorica rieč: „Žalibože, da ima i danas (21. kolovoza) ljudi, koji nisu svojih sienokoša

pokosili. Je li čudo, da blago ovakova starikova siena neće da jede? U obće jeste rak-rana u našem gospodarstvu što se sienokoše na vrieme nekose i što se sieno jur suho u plastih na sienokošah ostavlja do Božića, gdje ga trećina propadne." Koliko je siena s ovoga potonjega običaja odplavljeno s livada poimence po Slavoniji i bjelovarsko-križevačkoj županiji, gdje je bilo čestih proloma oblaka, zabilježili smo već u predjašnjih izvještajih, te je dovoljno, da se sad samo sjetimo te činjenice.

I s drugim se odkosom djetelina hvali većina izvještaja, ali nisu nam ovoga roka viesti o stanju djetelina ostavljenih za sjeme, tako povoljne, kako su prije bile. Sjemenjače djeteline kano da neće po svuda održati što su obećavale, jer se mnogi izvještaji tuže, da su glavice s prečestih hladnih kiša ostale dosta prazne, a po kotarih Novska i Garešnica, da je i neki „crv" — napao sjemene glavice, te će biti zrna malo i nerazvita, sitna. Cieloga gotovo ljeta nije bilo po izvještajih ni govora o zarazi viline kosice, dok nam ovoga puta poručuju iz kotara Gospić, Otočac, Ogulin, Dugo selo i Grubišno polje, da su ovogodišnja, inače vrlo krasna, djeteljišta zaražena u znatnoj mjeri cuscutom, te je slabe nade, da će se do godine moći kositi. Skoro još gore od štajerske za sjeme ostavljene djeteline prošle su grahorice sjemenjače, jer je većinu pokošenih zateklo nevrieme, pak se i onako dosta slabo „okomunjenih" grahorica sjemenjača na odkosu pokvarilo u zrnu i slami, a mnogo i posve propalo, budući je malo tko osobito sa ranijimi sretno utekao pod sušu i uhvatio valjana sjemena.

Gubitke na krmi, prouzročene kišami i poplavami, nastojali su gospodari po svih krajevih po mogućnosti nadoknaditi „strnokosom", koji je iza „otravljenih" žitarica bio neobično obilan, te će pružati stoci svakako bolju i zdraviju hranu nego na premnogih mjestih „vršeno" ili „mlaćeno" sieno. Muhar siju naši gospodari tek mjestimice po Slavoniji na razmjerno malenih površinah i to ponajviše doseljenici, te mu košnja ove godine nije bila obilata, po svoj prilici s toga, što je vrlo kasno posijan pa mu nije prudilo ni vrieme, sad suviše vlažno, sad opet jaka sunčana žega, te se nije mogao razviti. Kraj svih neprijaznih vremena, dugotrajnih poplava proljetnih i čestih kiša i bujica u vrieme košnje, s kojih je mnogo krme bud propalo, bud pako nije moglo ni prirodìti, biti će doduše stiske za krmu u mnogih obćinah duž Save i Drave, ali sa dosele već spremljenom zalihom odklonjena je obća pogibao oskudice krme, a znatno će se ublažiti i po istih poplavam nastradalih predjelih slamom crnih žita i kuruzincem, koji se surogati žalibože i u normalnih godinah u seljačkih gospodarstvih previše rabe.

g) Vinogradi i voćnjaci.

Prem smo ove godine navikli bilježiti u gotovo svih granah gospodarstva jednu nedaću za drugom, ipak nije nijedna od njih izuzevši „kugu svinjsku" nadošla tako rapidno, da izjalovi i najljepše nade, kano što je „uzetinja", koja je zadesila naše vinogradare, veseleće se nakon kakvih 7—8 godina opet jednom liepoj i obilnoj berbi i zdravoj kapljici. Svemu tomu zlu u prvom je redu kriva peronospora viticola za koju smo u VII. gl. izvještaju objavili, da je već do 18. srpnja u velike poharala vinograde ponajjače u slavonske tri županije. Nakon male stanke — za suše od 18. pak do konca srpnja planuli su skoro svi vinogradi po cieloj zemlji peronosporom, čim se je od 2. kolovoza počelo izmienjivati obilje vlage sa sunčanom žegom, te je bilo dovoljno samo 5—6 dana, da ostanu ciela vinogorja bez zdrava lista. Evo kako izgledaju neškropljeni vinogradi grada Osjeka po opisu g. izvjestitelja pl. Ilića: „Vinogradi neškropljeni, kojih na žalost skoro polovica imade, u najžalostnijem su stanju. Do ove godine nije se kod nas znalo, što može peronospora uraditi Loza strši u vis bez lišća, kao oriedka šikara u zimi, — na kojoj visi obilje grožđja, sitna i tvrda zrna. Berba je u takovih vinogradih uništena ne samo za ovu nego i za buduću godinu, jer loza bez lišća nemože sazrieti, te će u zimi sva pozebsti". Taj je izvještaj datiran 28. srpnja, pa pošto znamo, da osječki vinogradi nisu prosti filoksere mogli bismo što šta odbiti i na oslabljenost trsja — kad nebismo imali svu silu sličnih opisa i sa krajeva gdje neima filoksere i iz mjesta, gdje se regenerirani vinogradi redovito škrope, pa ipak je peronospora, ako ne baš poharala a ono vrlo osjetljivo oštetila list i prirod. Tako piše g. izvjestitelj Akurti o naprednih u svakom pogledu vinogradih Kamenice i Ledinaca: „Lišće u vinogradih odpada, jagode su sitne i opržene, izvržene svakoj nepogodi. Prem su ljudi svi bez iznimke štrcali, to misle, da nisu u pravo vrieme štrcali, ili da je massa, bila preslaba ili da su česte kiše osujetile učinak. Opaža se već i na ljetošnjih ciepovih peronospore. Nadat se je slaboj berbi itd." — Gosp. izvj. Cvianović javlja za obćinu Križ, gdje neima filoksere, u istom pitanju: „Vinogradi trpe na peronospori, kano nikad, a pojavila se u prvoj dekadi srpnja, šireći se tako rapidno, da su doskora iz gledali vinogradi kano opaljeni. Ja sam svoj 10. kolovoza škropio po treći put, ali izgleda kano i u drugih, koji su samo 2 puta škropili. Jagode crna grožđja tvrde su kano lješnjaci, i ostat će tako tvrde na lozi bez lista, a bielo grožđje, čim omekša, već i trune, osobito ranina, a jagode se rado osipaju, dok se dirne u grozd". — Nije dakle ni čudo, što imamo više glasova, koji gotovo sumnjaju, da li je kuprisulfat sbilja sjeguran liek protiv peronospore, te izriču bojazan, da se je to sredstvo „izrodilo", „iznemoglo". Mnogi drugi opet traže uzroke tako nečuveno naglu sušenju lista još i u drugih učincih, kano: čestoj izmjeni hladnih kiša i sunčane žege, magli, neopreznoj trećoj kopi za vrieme suše i žege, slaboj raztopini modre galice kod drugoga i trećega, a prejakoj kod prvoga prskanja, napokon u prekasnom štrcanju, čestim kišam, koje su list izpirale, opali sunca („smud" Sonnenbrand) a mjestimice i anthracosi, te po filoksiranih vinogradih i učinkom toga nametnika. Neima dvojbe da se je u mnogih slučajevih jedan ili više od ovih uzroka udružio sa peronosporom, da ofure, spale i otriebe list sa čokoća, te umanje ili posve unište prirod, u neštrcanih vinogradih stave pače i istu lozu u pogibao. Ali svakako neštrcanje u obće, a prekasno i nedovoljno štrcanje na pose, glavnim je uzrokom, što su se izgledi na obilnu berbu zdrava i izdašna grožđja smanjili, kako mnogi izvještaji sami računaju, za 50%—75% po štrcanih a po neštrcanih vinogradih upravo do ništice. Kraj ogromne većine izvještaja, žalećih se na slab uspjeh štrcanja, imamo naime, ako i manje izvještaja koji kažu, da se list i grožđje liepo uzdržalo u valjano i za dobe štrcanih vinogradih, te da grožđje krasno napreduje, te je izvjestno, da kuprisulfat

nije izgubio ništa od svoje snage, ako se od njega racijonalno upotrebljena netraži da ukloni peronosporu, kad se je već ugnjezdila u staničju i izbila svojimi conidijami punimi trusa na naličju lista, jer u tom stadiju raztočila je već peronospora staničje prije nego li je ono imalo vremena, da upije (resorbira) liek — mjed, bakar, koji istom onda može zapriečiti razvoj peronospore, kad otopljen kola u soku staničja To je razlog, s kojega valja štrcati prije zaraze, i nastojati, da bude neprestano na listu zaliha mjedi. — Dok se god i najmanja mrlja mjedi nadje na listu, lozi itd., od kud ju može posredstvom vlage resorbirati staničje, dotle je to staničje „imuno" od peronospore. Ova je činjenica uglavljena posve eksaktno provedenimi pokusi, te smo ju iztakli, da nebi ove godine razvoju peronospore vanredno prijatne prilike i prividni neuspjesi odvratili od pravodobne porabe raztopine kuprisulfata budi sama za sebe, budi u smjesi sa vapnom. Kako je obrana proti peronospori vanredno važna stvar, neće biti, kad se već moralo spomenuti poraba slabe i prejake raztopine, suvišno navesti, što o tom javlja veleč. gosp. izvjestitelj Brantner na temelju vlastita izkustva stečena ove godine. On je naime svoj vinograd do 1. kolovoza dva puta poškropio, te mu se list, po priznanju i drugih vinogradara liepo drži, pače da je lišćem najljepši u cielom brdu, dakle o uspjehu škropljenja nemože biti dvojbe, dok se za čudo list u velike suši u vinogradih dvojice inteligentnih vinogradara, koji su takodjer dva puta škropili. Prosudivši sve prilike, nemože se veleč. g. dopisnik domisliti drugomu uzroku toga pojava, nego da su štrcali ili sa preslabom ili pako sa prejakom raztopinom, koja je opalila list, odnosno slabo ga štitila od peronospore. Svoj je vinograd obranio veleč. gosp. izvjestitelj posve dobrim uspjehom, uzevši za prvo škropljenje prije cvatnje, dok su još list i mladice posve nježni — na 100 l vode samo 1 kg modre galice i $1^1/_2$ kg. negašena vapna, a za drugo škropljenje na 100 l vode 2 kg modre galice i 2 kg. negašena vapna, koje su razmjere bile i ove godine dovoljne, da neozliedivši lista ipak zaprieče razširivanje peronospore. I veleč. g. izvjestitelj Peterca u Dubrancu javlja još 31. srpnja, da „štrcani" vinogradi veoma dobro stoje, a isto se može kazati i za krasno redjene vinograde glavnoga grada, pak će valjda tako biti i po ostalih vinogradih, po županijah zagrebačkoj i varaždinskoj, gdje se i po neštrcanih vinogradih istom poslje kiša od 7—8 kolovoza u većoj žestini pojavila peronospora, kako se to s više strana javljalo. Uz toli rapidan razvoj toga griba zanimivo je, da do 15. kolovoza nije bilo još ni traga zarazi peronosporom po vinogradih obćine Krnjak kot. Vojnić i obć. Veljun i Vališ selo kot. Slunj. Sve ostale oštete sa „crnoga raka", „gara", „pliesni" itd., pače i filoksere, koje se je ovoga roka opet našlo na tri mjesta u kotaru Vukovar, posve izčezavaju spram haranja peronospore, pak s toga odpada i potreba, da izcrpimo poimence prijave te ruke. Ali priobćiti nam je viest veleč. g. izvjestitelja Paje Kremplera, koja će nemalo iznenaditi vinogradare u obće, a napose svu gg. naše dopisnike, koji su po lanjskih izvještajih opetovano čitali, kako se tučom hametom potučeni vinograd krasno pomladio, budući se poslje oštete na novo obrezao. Sad nam javlja o tom svojem i ostalih poslje tuče obrezanih i redjenih vinogradih veleč. gosp. izvjestitelj evo ovo: „Vinogradi lani hametom potučeni, a poslje tuče neobrezani zapušteni, puni puncani su groždja, rezani i kultivirani malo ga imaju, prem je loza ove godine uzbujala. Mi koji smo rezali zlo smo pogodili (— recte — obrezali opazka ured.)". Bilježeći ovu po praksu vrlo važnu viest, nesmijemo propustiti, a da nepripomenemo, da se ta prividna zagonetka dade odgonenuti i od tud valjana pravila izvesti za „rez" tučom ozledjenih vinograda jedino na temelju glavnoga pravila o rezi vinove loze, koje glasi: „Vinova loza rodi u pravilu na dvogodišnjem drvu, a kod rezi u glavu zastupa „glava" dvogodišnje drvo". Od pravila je kod domaće loze najpoznatija na oko iznimka „sitna bjelinica" (lipovina sitna), koja rado tjera iz starijega panja rozgvice, kadšto plodne, ali i tuj se običnim plievljenjem (odkidanjem) tih izbojaka načine s vremenom pod korom kvržice, glavičice, koje preuzimlju funkcije dvogodišnjega drveta, kano kod rezi u golu glavu. Da se točno odredi, je li se kod rezanja tučom ozliedjenih vinograda ogriešilo o gornje pravilo, valja si odgovoriti na ova pitanja, odnosno izviditi, obzirom na činjenicu, da su „sliepa" i „prva" oka (pupolji) samo kod nekih vrstih loze (n. pr. prva oka u Kadarke itd.) plodna: 1. Jesu li se lani reznici samo prikraćivali i na koliko oka, ili su se posve odrezali do takozvanih sliepih oka? 2. Ili su se samo pokraćivale ozliedjene mladice, ili posve odrezavale, nedirajući u reznik na kojem su bile izbile? Za kontrolu valja izviditi u obrezanu vinogradu, na kakvu se rezniku nalaze ovogodišnje plodne mladice, da li na rezniku potjeralu iz sliepa oka ili na lanjskom rezniku, isto tako valja izvidjeti i na lani neobrezanom vinogradu, na kakvom se rezniku nalaze ovogodišnje plodne mladice, i stvar će biti razjasnjena, a što je glavno, dobiti će se i uputa, kako se ima obrezati tučom nastradala loza, odnosno, kako se nesmije rezati, ako se neće lišiti priroda druge godine.

Napokon vriedno je zabilježiti, da se je u Zlataru proljetos osnovala vinogradarska zadruga, koja je već prve godine svoga postanka producirala oko 20.000 oplemenjenih trsova, koji su ciepljeni u drvo, pa zatim spremljeni prije sadbe u vlažnoj mahovini na toplu mjestu (obično u gnoju zakopani). Uspjeh je bio vanredno povoljan, jer su ciepovi krasno potjerali, pak će se do proljeća buduće godine razpačati medju udrugare.

Kako iz naknadno prispjela izvještaja doznajemo bili su u Bakru prisiljeni vinogradari, da poberu rano svoje groždje, crni muškat i raninu, jer su bile pčele — neimajuće sbog suše druge paše — tako navalile na dozrievajuće groždje, da nebi ostalo do redovite berbe ni jedne jagode. Gosp. izvjestitelj pače izrazuje bojazan, da bi se mogla i ostala berba prije dobe obaviti, ako bi pčele i nadalje onako oštećivale vinograde, kako su to činile ovih dana.

O voću prijavilo nam se iz Zagorja, iz Like i Krbave, nekih mjesta bjelovarske-križevačke županije i brdovitih predjela slavonskih zanimivih iznimaka o prirodu šljive bistrice, za koju inače ove godine vriedi pravilo: „šljive malo" — ili „šljive ni za liek". Našlo se po tih stranah naime „rodnih stabala" — mjestimice i „rodnih šljivara", na pr. u Šumećanih obćine Križ, ima od 90 šljivara, samo jedan „rodan kano kopriva" — te su morali stabla podbačati, da se neprelome, dok su ostali posve prazni. Ali su to sve tek riedke iznimke, koje u cielosti nemienjaju ništa na posvemašnoj nerodici crnice šljive, našega najkoristnijega voća, kojemu se nisu ni ove godine prestala sušiti stabla po mnogih mjestih prem ne u tolikoj mjeri kano prošle dvie godine. Orasi i kruške dobro su održale plod, gdje je toga voća

nešto obilnije urodilo, ali gotovo nijedan izvještaj, spominjući jabuke, neprepušta, dometnuti, da je plod crvljiv, i dâ opada, te će za zimsku zalihu vrlo malo ostati toga voća. Gospod. izvjestitelj Majnarić u Topolovcu javlja, da je u vlastitom voćaru konstatovao, da ima Schizoneura lanigera, te da je postupao po propisu, ali bez uspjeha, jer da se zaraza sve to više širi. *(Nije li bila raztopina lysola preslaba?)*

h) Stoka.

Zdravstveno stanje kopitara i preživača bilo je i ovoga roka vrlo povoljno. Tek nam se je prijavio ovdje ondje po koji osamljen slučaj bedrenice kod goveda i konja, i to samo na dva tri mjesta. Goveda koja se tjeraju na pašu, poboljevaju u gradu Petrinji na nekakvoj očnoj bolesti, koja se pomno pazi i izpituje, ali se nije moglo dosele zapriečiti, da po koje blažče neočoravi ili da mu neoslabi vid. U obćini Jalžabet kot. Varaždin, počela je kljusad opet bolovati, čim su nastali vrući dani, na istoj bolesti, od koje je nekoliko glava pred mjesec dana naglo uginulo.

Naprotiv, zdravstveno se je stanje krmadi u velike pogoršalo, kraj svih mjera, koje se sa svom mogućom strogošću provadjaju, — svinjska se kuga naime sve to dalje širi, a da ni nespomenemo „grlice" i „vrbanca", kojih se bolesti takodjer nalazi po više mjestih.

Da svinjska kuga vlada imamo prijava iz kotara: Koprivnica (Novi grad); Križevci (Raven); Klanjec (Kraljevec svinje ginu u velike — Klanjec); Ludbreg (Rasinja, Gjelekovec); Varaždin (Jalžabet, Biškupec preko 150 glava dosele uginulo); Osjek (u okolici Petrijevaca); Ruma (Klenak); Vinkovci (Mikanovci); Vukovar (Vukovar trg — preko 400 glava poginulo, stari Jankovci, Gaboš — u okolici Opatovca); Županja (Babinagreda i Šamac); grad Mitrovica bolest užasno hara.

Svinjska se je pošast pojavila u ivanečkoj i lepoglavskoj župi kot. Ivanec, ali po energičkih mjerah da je lokalizirana. Krmad strada na „vrbancu" u obćini Mihovljan kot. Zlatar i obćini Hum na Sutli kot. Pregrada, a na „bedrenici" u obćini Dubranec kot. Vel. Gorica, gdje je i nekoliko glava goveda poginulo od iste bolesti; u obćinah Gerovo (Čabar); Trnjani i Podvinje (Brod); Nova Bukovica (Slatina); Ruševo (Požega); Gjurgjevci (Ruma); Dežanovac (Daruvar, bolest se pojavila u dva sela, te je brzo i ograničena). U Grabarju obć, Kutjevo, kot. Požega vlada „gronica" (grlica) kod svinja, a u Kutjevu su počele „šepati" svinje, te se još nezna od česa.

Naprotiv prestala je bolest krmadi po obćinah Breznica (Novi Marof) i Nove Čiče (Vel. Gorica).

i) Nadnice.

Za vrieme kositbe, žetve i vršitbe plaćale su se sljedeće nadnice:

1i **Županija Lika-Krbava**, 1. kotar Korenica, obćina Petrovo selo ličko: kosac livade 33 novč. nadnice i trikratnu „gostbu"; žetelice 25 novč. i 3 obroka obilne hrane. 2. kot. Perušić: obični težak 25—30 novč.; žetelice 33 novč., kosac 50 novč., uz 3 obroka hrane; bez hrane dobivaju dvostruku nadnicu svi ti nadničari

2. **Županija Modruš-Rieka**, 1. kot. Delnice, obćine Mrkopalj, Fužine i Lič: kosac 60 nvč. i hranu, 2. kotar Slunj, obćine Vališ selo i Veljun, nadnice mužkarca 60 novč., ženskinja 40 nvč.; djece 20 novč. i hranu.

3. **Županija Zagreb**, 1. kotar Dugo selo: a) obć. Brckovljani: težak 60—80 novč. i hranu; kosac 1 for. do 1 for. 20 novč. hranu i napitak, i to se težko dobiju težaci — jer stranih neima, a domaći neće da idu na nadnicu dok sebi potananu nesvrše. Plug na dan 5 for., hranu i napitak. Na mlatnju dolaze Zagorci, — prvašnjih godina mlatili su iz 12. 14. čak 16. ove bi godine mlatili i iz 20., da imadu kod koga. b) obć. Bregi: težaci po 60 do 70 novč. i hranu. c) Dugo selo: kosac 1 for., sušioci 50 novč. i hranu. 2. kotar Gorica velika: težak 33—50 novč., 1 for. do 1 for. 20 nvč. i 3 obroka hrane. 3. kotar Sisak, obć. Lekenik: obični težak 50 nvč., kosac 70—80 novč. i hranu, a bez hrane 1 for. 20 novč.

4. **Županija Varaždin**, 1. kotar Klanjec: obična nadnica 25 nvč.; mlatci i kosci 33 novč. i 3 obroka hrane; bez hrane dobije nadničar 50 novč. 2. kot. Krapina: nadnica od 25—30—40 nvč. bez svega. 3. kotari Ludbrieg i Novi Marof: nadnice od 25—30 novč. uz, 40—50 novč. bez hrane. 4. kotar Pregrada: nadnica 25—30 novč. bez hrane; kosac 40—50 novč. bez hrane; ali je bilo težko dobiti mužkarca radnika, jer su odsutni, većinom u Zagrebu po zaslužbi. 5. kotar Zlatar: kosac 60 nvč. bez hrane, ini težak 35 novč. bez svega.

5. **Županija Bjelovar-Križevci**, 1. kot. Gjurgjevac, obć. Ferdinandovac: kosac 1 for. 10 nvč., ini težak 50—80 novč. sve bez hrane; uz hranu težak 30 novč. (oskudica težaka) 2. kot. Grubišno polje: nadnica 50—60 novč. uz, 70—90 novč. bez hrane (oskudica). 3. grad Bjelovar i okolica: nadnica 70 novč. i hranu (oskudica).

6. **Županija Požega**, 1. kotar Brod, obćine Trnjani i Podvinj: težak kod vršitbe 40—50 nvč. uz, 70—80 novč. bez hrane. Vrši se najviše na konjih, a kad se vrši za novce, plaća se po „krstaku" 10—12 novč. za konje i kočijaša bez hrane. 2. kot. Daruvar, obćine Antunovac, Dežanovac i Uljanik: kosac sa hranom 1 for., ini nadničar 50 novč. uz, 70 novč. bez hrane, a to su najskuplje nadnice, koje su u ovom kraju običajne. 3. kotar Pakrac, obćina Pakrac. Vrše mašinom na konjski vitao (Pferde-Göpel uz udielak (Anteil) i to iz desetoga — pa i dvadesetoga vagana, prema tomu da li vlastnik mlatila daje i svoje konje uz hranu sebi i blagu. Zadnjih su se godina znatno umnožala mlatila i njihova poraba po doseljenicih iz Ugarske. Mnoge naselbine posjeduju 10—15 mlatila, a njihovi vlastnici zalaze u brdske obćine, pa mlate „iz diela", što je svakako tiem veći napredak, što su si i imućniji urodjenici već počeli nabavljati takva mlatila, kojimi se obavlja vršitba brže, bolje i jeftinije nego kad se vrši na konjih ili mlati ciepci.

7. **Županija Virovitica,** 1. kotar Djakovo, a) obćine Levanska varoš i Trnava: 1 jutro (2000□°) pšenice moglo se pokositi na poprieko 4 for. do 4 for. 50 novč., i 1 l rakije po jutru; b) obćina Semeljci: nadnica kod vršitbe mužkarcu 1 for., ženskinji 70 novč. sve bez hrane. 2. kotar Našice, a) obćina Podgorač: Jedno jutro žita pokositi i povezati 5 for. 50 novč. do 6 for. ili u naravi 2 mjerova (122 l) žita i 1 kg. slanine, što izlazi takodjer na 5 for. 60 nč. do 5 for. 70 nvč., kad se računa mjerov žita po 2 for. 50 nč. = 5 for., 1 kg slanine 60—70 nč., a kad se radi uz nadnicu i računa 2 kosca i 1 vezač po 1 for. 50 = 4 for. 50, ostaje na „rukovedačice“ 1 for. 50 do 1 for. 80 nvč., opet neima znatne razlike; b) obć. Našice: mužkarac 1 for., ženske 60 novč. bez hrane; c) obć. Orahovica: vrše na strojevih za 10 mjerov, i odštetu radnika, što iznosi na dan 10—12 for. 3. kot. Osjek, obćina Harastin, Valpovo, Bizovac: nadnica mužkarcu 80 do 100 nvč., ženskinjam 50—70 novč. bez svega. 4. kotar Virovitica, obćine Cabuna i Pivnica: kosac dobije uz 1 l vina na dan 80 novč. do 1 for.; ženska nadnica 50—60 nvč. bez obskrbe; konjski dvospreg na dan 2 for. bez hrane.

8. **Županija Sriem,** 1. kotar Ilok, obćina Beočin: nadnice oko mašine bile su bez hrane, ženskinja 80 nvč. mužkarac 1 for., za mašinu se plaćalo od čovjeka i konja po 1$^1/_2$ hl žita i hranu, koja se sastoji s jutra od $^1/_2$ l rakije, hleba i slanine (do sita), o podne jagnjeći paprikaš s krumpirom, u večer rezanaca sa sirom ili na suho i $^1/_2$ l rakije; dakle na dan po osobi 1 l rakije. 2. kot. Irig obćine Kamenica i Ledince: nadnica bez svega, mužkarcu 60 do 80 nvč., ženskinjam 40—50 nvč., nejači 30—40 nvč. 3. kot. Mitrovica, obćine Laćarak, Martinci, Kuzmin, Grk i Bosut: kod žetve i vršitbe se plaćalo bez hrane: mužkomu 1 for., ženskinjam 60—80 novč. Žetvu obavljaju ponajviše „risari“ za 12. krst i deput, t. j. hranu i piće, a za žetvu i vršitbu dobivaju 11. q žitarice, koju su spremali i deputat. Malo se vrši konji, većinom strojevi, a tad dobiju vlastnici strojeva od ovršene hrane (žitarice) 5% samo za stroj. 4. kotar Stara Pazova: za vrieme žetve mužkarcu 1 for., ženam 60 novč. sa hranom, bez hrane po 20 nč. više. 5. kotar Ruma a) obćina Grgurevci: nadnica u vršitbi 1 for. mužki; 70 nvč. ženske bez hrane. Kositba po lancu (2000□°) livada 3 for., grahorice 4 for. uz hranu i rakije po lancu 1 l; b) obćine Jarak, Hrtkovci, Platićevo i Grabovci: nadnice 70—80 nvč. sa hranom, bez hrane 1 for. odraslim, a polovicu mladjim; c) obćine Ruma, Veliki Radinci, Kraljevci, Dobrinci, Putinci i Indjija: mužkarcu 80 nvč. uz 2—3 dl. rakije bez krane; ženskinjam po 60—70 novč. bez hrane, ali malo rakije, „da si usta pokvasi“ i nepije previše vode. Mjesečari (Monats-Lohnarbeiter) većinom Ličani dobivaju na mjesec 18 for., 3 kg. slanine, 60 kg brašna za hleb, na dan po 3 dl rakije i svake nedjelje $^1/_2$ kg ovčetine, i drva. A kad oboli koji i zaprosi, dade mu se i „crne kafe“ bezplatno, da ozdravi. 6. kot. Šid, obćina Jamena: nadničar 1 for., ženska 80 nč. i hranu. 7. kotar Vukovar, obćine Jarmina i Gaboš: mužki 1 for,, ženske 50 novč. bez hrane. 8. kotar Županja, obćina Šamac. Ljudem iz Bosne plaćalo se za košnju jutra (da li katastralnoga?) po 2 for. do 2 for. 50 novč. uz hranu i rakiju. *J. B.*

Kr. zem. statistički ured.

U Zagrebu 28. kolovoza 1895.

Ravnatelj:
Zoričić.

Tiskarski zavod „Narodnih Novinah“.

GLAVNI IZVJEŠTAJI

o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće.

Po izvještajih gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja

sastavlja jih i izdaje

kr. zem. statistički ured u Zagrebu.

I.

Glavni rezultati statistike o porabi oranica i vrtova za god. 1895.

Plodine	Hrvatska i Slavonija	Županije: Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem
	jutara po 1600□ hvati								
I. Žitarice.									
Pšenica	408.843	8.672	15.111	29.786	7.003	38.395	62.589	104.664	142.623
Raž	166.788	5.122	8.821	29.603	18.231	60.425	17.536	23.117	3.933
Ječam	126.374	20.420	7.399	19.255	5.953	17.246	9.311	13.251	33.539
Suražica	80.137	839	375	732	153	257	5.085	18.000	54.696
Zob	154.097	13.577	10.768	16.562	7.682	8.694	14.666	31.941	50.207
Proja	66.147	4.102	22.904	26.762	428	6.970	1.619	519	2.843
Heljda	11.617	973	472	868	684	7.962	152	506	—
Kuruza	631.094	16.303	30.773	143.369	81.249	84.719	61.334	53.462	159.885
Ostale žitarice	31.276	17.526	3.823	7.138	174	1.262	1.034	273	46
Žitarice ukupno	**1,676.373**	**87.534**	**100.446**	**274.075**	**121.557**	**225.930**	**173.326**	**245.733**	**447.772**
II. Sočivice.									
Grah	16.080	1.509	2.184	3.176	476	2.140	1.867	1.684	3.044
Ostale sočivice	8.815	199	1.135	2.733	1.314	1.156	785	575	918
Sočivice ukupno	**24.895**	**1.708**	**3.319**	**5 909**	**1.790**	**3.296**	**2.652**	**2.259**	**3.962**
III. Okopavine.									
Korun	104.305	13.694	15.676	19.360	10.097	20.813	7.658	7.916	9.091
Krmna blitva	6.036	83	188	553	587	1.250	435	1.689	1.251
Biela repa	6.931	124	897	1.605	954	1.907	296	768	380
Kupus	26.050	2.978	4.612	5.352	2.149	4.290	2.365	1.464	2.840
Ostale okopavine	14.806	411	1.066	2.866	829	3.624	1.189	1.924	1.897
Okopavine ukupno	**158.128**	**17.290**	**22.439**	**29.736**	**14.616**	**31.884**	**11.943**	**13.761**	**16.459**
IV. Trgovinsko bilje.									
Repica	18.278	12	4	318	514	122	479	7.962	8.867
Lan	12.494	372	854	3.605	536	4.139	1.403	932	643
Konoplja	15.695	1.601	1.960	3.095	2.281	2.507	423	1.415	2.413
Ostalo trgovinsko bilje	1.131	30	—	139	184	313	114	118	233
Trg. bilje ukupno	**47.598**	**2.015**	**2.818**	**7.157**	**3.515**	**7.081**	**2.419**	**10.427**	**12.166**
V. Krmovno bilje.									
Djetelina	60.070	2.389	9.324	12.394	6.417	10.764	5.630	7.432	5.720
Lucerna	16.966	117	849	3.326	1.158	3.000	1.131	3.590	3.795
Grahorica	57.516	4	8	771	2.765	4.214	6.278	15.358	28.118
Grahorka	1.213	—	15	38	18	249	67	247	579
Muhar	3.386	—	—	52	10	2	25	450	2.847
Ostalo krmovno bilje	1.772	—	209	30	20	310	—	305	898
Krmovno bilje ukupno	**140.923**	**2.510**	**10.405**	**16.611**	**10.388**	**18.539**	**13.131**	**27.382**	**41.957**
VI. Vrtovi	**39.518**	**596**	**1.462**	**8.164**	**3.302**	**5.444**	**5.415**	**5.933**	**9.202**
VII. Voćnjaci	**49.826**	**858**	**2.097**	**9.691**	**2.984**	**5.488**	**11.076**	**6.174**	**11.458**
VIII. Ugar	**286.447**	**40.882**	**27.166**	**45.418**	**2.093**	**42.185**	**43.824**	**35.353**	**49.526**
IX. Oranice i vrtovi neobradjeni sbog elementarnih nepogoda	**56.670**	**7.177**	**3.936**	**16.835**	**881**	**5.559**	**12.321**	**1.095**	**8.866**
Sva površina oranica i vrtova	**2,480.378**	**160.570**	**174.088**	**413.596**	**161.126**	**345.406**	**276.107**	**348.117**	**601.368**

U gornjem pregledu priobćujemo netom sračunane glavne rezultate izvida o porabi oranica i vrtova u pojedinih županijah i u cieloj zemlji za g. 1895, što su jih obavila obćinska poglavarstva uz sudjelovanje izkusnijih gospodara. Taj nam pregled pokazuje, koje su površine i kojimi plodinami bile obradjene u svakoj županiji i cieloj zemlji na „poljsku“ (feldmässiger Anbau) i na „vrtljarsku“ (gartenmässige Bestellung); koliko je od ukupne površine oranicâ i vrtova bilo voćnjaka, koliko ugara i napokon koliko je oranica ostalo posve neobradjeno s raznih elementarnih nepogoda.

Po sličnom pregledu, što ga je donio lanjski glavni izvještaj br. VIII. iznašala je g. 1894. ukupna površina oranica i vrtova 2,463.927 jutara, koja se naknadnim izpravkom konačno uglavila sa 2,463.378 jutara, a po pregledu, koji je otisnut na čelu ovoga izvještaja, zapremaju oranice i vrtovi god. 1895. 2,480.378 katastralnih jutara. I ove su godine dakle znatno porasle te površine, naime za punih 16.900 jutara, što odgovara prirastu od nešto preko $^2/_3$ % (točno 0·69%), ali ipak nedosiže prirasta od godine 1893. na 1894., koji je iznosio 22.789 jutara.

Da se može bar za cielu zemlju razabrati, od kojih se vrsti gojitbe (kultura) povećavaju od godine na godinu površine naših oranica i vrtova, ili drugimi riečmi, koje kulture gube godimice od svoga obsjega, te ga ustupaju plugu, dodajemo ovaj pregled površina raznih kultura po rezultatih izvida za godine 1890., 1894. i 1895. U Hrvatskoj i Slavoniji bilo je u katastralnih jutrih:

	god. 1890.	god. 1894.	god. 1895.	Prirast (+) ili umanjaj (—) god. 1895. prama god. 1894. u jutrih	god. 1894. u %	god. 1890. u jutrih	god. 1890. u %
Oranica i vrtova	2,389.803	2,463.478	2,480.378	+ 16.900	+ 0·69	+ 90.575	+ 3·79
Livada	790.795	780.735	776.208	— 4.527	— 0·58	— 14.587	— 1·85
Vinograda	93.625	79.189	74.340	— 4.849	— 6·12	— 19.285	—20·60
Pašnjaka	1,048.053	1,017.267	1,013.181	— 4.086	— 0·40	— 34.872	— 3·33
Šuma	2,659.953	2,643.255	2,638.911	— 4.344	— 0·16	— 21.042	— 0·79
Trstika i ribnjaka	5.604	6.095	5.660	— 435	— 7·14	+ 56	+ 1·00
Ukupno produktivna tla	6,987.833	6,990.019	6,988.678	— 1.341	— 0·02	+ 845	+ 0·01
Neproduktivna tla	403.391	400.788	402.091	+ 1.303	+ 0·33	— 1.300	— 0·32
Hrvatska i Slavonija	**7,391.224**	**7,390.807**	**7,390.769**	**— 38**	**— 0·00**	**— 455**	**— 0·00**

Ako se neosvrnemo na neznatne promjene površine trstika i ribnjaka, koje potiču odatle, što nekoje obćine u Sriemu svoje ritove jedne godine ubroje pod taj naslov, a druge godine opet u livade već prama tomu, da li su od vode mogli kositi te ritove, to nam pokazuje gornji pregled, da se postepeno umanjuju površine svih ostalih kultura i pretvaraju konačno u oranice. Velimo „konačno“ da se povećavaju površine oranica s razloga toga, što ima i medjutimnih pretvorba i oranica u livade, vinograde i pašnjake; pašnjaka u livade i gajeve (šikare) itd. u obće jedne kulture u drugu, što jih doduše naša ratarska statistika takodjer bilježi i izradjuje po podatcih obćinskih poglavarstva, ali se moramo zadovoljiti tek konačnim rezultatom svih tih medjutimnih pretvorba, kako nam ga pokazuje gornji pregled, jer bi nam potanje razlaganje medjutimnih uporaba tla raznih kultura prekoračilo granice ove razpravice.

Od godine 1890. do godine 1895. ponarasla je površina oranica i vrtova za nešto preko 90.000 jutara ili 3·79%, te se je u tom petgodištu preoralo ponajviše pašnjaka, blizu 35.000 jutara, za tiem šuma nešto preko 21.000 jutara, ali razmjerno najviše vinograda, preko 19.000 jutara, što je preko 20% njihove površine, koju su zapremali još godine 1890., dok su se pašnjaci umanjili istom za $3^1/_8$ %, a šume za nešto više od $^3/_7$ %. A od livada došle su u tih pet godina pod plug takodjer znatne površine preko 14.000 jutara ili skoro 2% od godine 1890.

Najviše su izgubile od svoje površine: livade redom u županijah Sriem, Virovitica, Varaždin, Požega; vinogradi u županijah Varaždin, Zagreb, Bjelovar-Križevci; šume u županijah Požega, Bjelovar-Križevci, Sriem i Modruš-Rieka; pašnjaci po županijah Sriem, Požega, Virovitica, Varaždin, Zagreb, Modruš-Rieka. Razdioba pašnjaka napreduje dakle gotovo po cieloj zemlji osim županija Bjelovar-Križevci i Lika-Krbava. Napokon se je razmjerno ponajviše neproduktivna tla uzelo u bud koju kulturu po županijah Sriem, Zagreb, Bjelovar-Križevci, Požega, Modruš-Rieka i Virovitica.

Za koliko su se pako umnožile ili smanjile površine oranica i vrtova od god. 1894. na god. 1895. po pojedinih županijah i u cieloj zemlji pokazuje ovaj pregled. U katastr. jutrih bila je:

Županije	Površina oranica i vrtova godine 1894.	1895.	Prirast (+) ili umanjaj (—) u jutrih	u %
Lika-Krbava	160.746	160.570	— 176	— 0·11
Modruš-Rieka	174.133	174.088	— 45	— 0·02
Zagreb	411.895	413.596	+ 1.701	+ 0·41
Varaždin	160.511	161.126	+ 615	+ 0·38
Bjelovar-Križevci	343.467	345.406	+ 1.939	+ 0·56
Požega	274.503	276.107	+ 1.604	+ 0·58
Virovitica	348.313	348.117	— 196	— 0·06
Sriem	589.910	601.368	+ 11.458	+ 1·94
Hrvatska i Slavonija	2.463.478	2,480.378	+ 16.900	+ 0·69

Kako se vidi, povećale su se površine oranica i vrtova najznatnije u županiji sriemskoj, gdje ta povišica iznosi skoro 2% od lanjske površine, dok u županijah Bjelovar-Križevci i Požega samo neznatno presiže $^1/_2$%, a u županijah Zagreb i Varaždin nadmašuje prirast nešto preko $^1/_3$%. U ostale tri županije Lika-Krbava, Modruš-Rieka i Virovitica vrlo se neznatna površina oranica i vrtova izkazuje manjom, nego li je bila godine 1894., te je bez svake važnosti.

Da li se godine 1895. prama god. 1894. podigla ili smanjila površina glavnih vrsti poraba oranica i vrtova, pokazuje sljedeći pregled, u koji su uvršteni i podatci za prošlu godinu. Potonji se usljed toga, što su naknadno odredjeni neki izvidi i brojevi izpravljeni, ponešto razlikuju od podataka, priobćenih u VIII. glavnom izvještaju od g. 1894.

Vrsti porabe	Površina u jutrih 1894.	Površina u jutrih 1895.	Prama g. 1894. više (+) ili manje (—) u jutrih	Prama g. 1894. više (+) ili manje (—) u %
Pšenica	403.062	408.843	+ 5.781	+ 1·4
Raž	176.467	166.788	— 9.679	— 5·5
Ječam	121.173	126.374	+ 5.201	+ 4·3
Suražica	85.635	80.137	— 5.498	— 6·4
Zob	161.901	154.097	— 7.804	— 4·8
Kuruza	632.766	631.094	— 1.672	— 0·3
Ostale žitarice	109.480	109.040	— 440	— 0·4
Sve žitarice	1,690.484	1,676.373	— 14.111	— 0·8
Sočivice	24.322	24.895	+ 573	+ 2·4
Korun	101.878	104.305	+ 2.427	+ 2·4
Kupus	25.996	26.050	+ 54	+ 0·2
Ostale okopavine	25.459	27.773	+ 2.314	+ 9·1
Sve okopavine	153.333	158.128	+ 4.795	+ 3·1
Repica	16.745	18.278	+ 1.533	+ 9·2
Lan	12.041	12.494	+ 453	+ 3·8
Konoplja	14.461	15.695	+ 1.234	+ 8·5
Ostalo trgovinsko bilje	873	1.131	+ 258	+ 29·6
Sve trgovinsko bilje	44.120	47.598	+ 3.478	+ 7·9
Djetelina	55.772	60.070	+ 4.298	+ 7·7
Lucerna	13.137	16.966	+ 3.829	+ 29·2
Grahorica	51.163	57.516	+ 6.353	+ 12·4
Ostalo krmno bilje	8.189	6.371	— 1.818	— 22·2
Sve krmno bilje	128.261	140.923	+ 12.662	+ 9·9
Ugar	303.635	286.447	— 17.188	— 5·7
Vrtovi i voćnjaci	93.432	89.344	— 4.088	— 4·4
Površine neobradjene s element. nepogoda	25.891	56.670	+ 30.779	+118·9
Sve oranice i vrtovi	**2,463.478**	**2,480.378**	**+ 16.900**	**+ 0·69**

Osim jedinih žitarica, kojih se za 14.111 jutara manje izkazuje, sve su druge plodine zapremale ljetos znatno veće površine nego li lanjske godine, a prvi je to put, što naša ratarska statistika ima da zabilježi za cielu zemlju umanjaj tla namienjena žitaricam, koje su inače svake godine zapremale površine sve to veće. Pojedine županije učestvuju u tom umanjaju ovim redom: Požega sa 7.878, Zagreb sa 6.522, Virovitica sa 4.706, Lika-Krbava sa 4.135 i Varaždin sa 1.402 jutra. Naprotiv izkazuje se veća žitaricami posijana površina u županijah Bjelovar-Križevci sa ćak 5.483, Sriem sa 4.821 i Modruš-Rieka sa 228 jutara, što daje jedno na drugo za cielu zemlju ipak gore spomenuti manjak od preko 14.000 jutara.

Od pojedinih žitarica izkazuju se manje površine kod suražice za 5.497 jutara ili blizu $6^1/_2$%, raži 9.679 ili $5^1/_2$%, zobi 7.804 ili skoro 5%, napokon kuruze nešto preko 1.600 jutara ili 0·3% od lanjske godine. S druge je strane ove godine opet zapremala pšenica za 5.781 jutara ili gotovo $1^1/_2$% veće površine, ječam 8.349 ili blizu 7%, ostale žitarice 8.481 jutro ili mal ne 8%.

Prem nam je iz naših glavnih izvještaja poznato, da se gospodari sve to više odvraćaju od sijanja bilo čište raži, bilo pako suražice, te vole, gdje je to iole moguće, sijati čistu pšenicu, i to sbog slabe prezimbe raži, to ipak nebi bilo izpravno, kad bi se uzelo, da se je na liepoj lanjskoj jeseni manje posijalo raži za preko 9.000, suražice pako za skoro 6.000 jutara. Biti će za cielo vjerojatnije, da se u većem dielu tih brojeva pokazuje proljetna preorica kano nuždna posljedica vanredno loše prezimbe imenito „biele“ naše domaće raži. Zobi pako i kuruze nije se proljetos, što sa kasne kopnice sniega, što sa česta izdašna kišarenja i poplava sbilja moglo posijati, koliko bi se bilo htjelo, i koliko se u obće običaje sijati tih žitarica.

Kako je bilo toga preoravanja po svih stranah zemlje, te kako smo za kuruze u glavnom već u predjašnjih izvještajih zabilježili i kotare, u kojih se je manje ili više posijalo te plodine, biti će dovoljno, da ovdje napomenemo, da u tom manjku posijanih površina ražju, suražicom i zobi učestvuju sve županije razmjerno prama površini, na kojoj su se te žitarice dosele običavale sijati.

Povišica površina, izkazana za ječam ozimi i jari sa 5.201 jutara ili $4^1/_3$% lanjske površine odpada li na ječam jari, kojega se je proljetos u cieloj zemlji posijalo više nego lani na 9.500 jutara, te bi se samo u toj razlici

površina krila preorica ozimca ječma od 4.299 jutara, prem se je i te ozimine jamačno više preoralo i tlo upotriebilo za drugu koju plodinu, jer su i ozimi ječmovi po zlu prošli za vremena kopnice sniega. Više se je jaroga ječma posijalo nego lanjske godine u svemu za 7.920 jutara i to u požežkoj (3.060 jutara) i sriemskoj županiji (4.860 jutara), dočim se ostatak od 1.580 jutara razdieljuje po kojom stotinom jutara na županije Lika-Krbava, Zagreb, Varaždin i Bjelovar-Križevci.

Ostalih žitarica ima ove godine na 440 jutara manje posijanih nego lani. Umanjaj je taj doduše sam po sebi dosta neznatan, ali i on nam pokazaje, kako je bilo vrieme neprijatno i sijanju raznih ljetnih smjesa karišika, sjerka, heljde itd., na koji odpada taj umanjaj od 440 jutara uz one površine, koje ljetos zaprema sitna proja više od lani. Jedino se je naime kano glavni usjev sitne proje posijalo u samoj županiji zagrebačkoj više nego lani na 1.287 u ličko-krbavskoj na 430, u modruško-riečkoj na 243 itd., a u cieloj zemlji na 1.689 jutara.

Glavni usjevi sočivica povećali su se za 573 jutra, gotovo $2^1/_2\%$, prem su pojedine od njih i to leća, zečak i bob, manje više ustupile zemljišta glavnim usjevom graha, kojega ima ove godine više na 683 jutra, jamačno s toga, što se nije moglo tako dugo čekati na sjetvu graha uz kuruze.

Znatno obilatije pomnožale su se ljetos površine namienjene raznim okopavinam naime za 3%. Zanimivo je, a može se smatrati i obilježjem ovogodišnjih prilika vremena, što si je korun ove godine osvojio znatne površine i izvan svojega pravoga gojnoga područja, najme po Slavoniji. Isti Sriem je posadio više koruna na 1.875 jut., županija virovitička na 972, požežka na 300, bjelovarsko-križevačka na 881, a modruško-riečka na samo 176 jutara. U ostale tri županije nije jamačno dopustilo vrieme, da se ma i lanjska samo površina posadi korunom. Osim jedine korabe (zeljanke repe), kojoj se je umanjila površina od 1.482 na 1.330 jutara prilično razmjerno veće su ljetos površine svih ostalih okopavina bez razlike.

Medju trgovinskim biljem iztiču se svojom povišicom tla repica (olaj) i konoplja. Olaj si je osvojio u svojem dosadanjem glavnom području u županijah Virovitica i Sriem po 586 i 748 jutara, a u požežkoj 185 jutara više, što iznosi 1519 jutara, dakle nešto manje nego li mu je prirastak za cielu zemlju. Pače olaj putuje i prema jugo-zapadu zemlje, jer ga ove godine nalazimo makar samo na 4 jutra i u modruško-riečkoj županiji, te ga se ne sije još jedino po Lici-Krbavi. Znatno veće površine posijane su konopljom u županiji Sriem, 850 jutara i Varaždin, 351 jutro, dočim je po ostalih županijah razlika spram lanjskih površina posve neznatna.

Kano vrlo povoljan znak gospodarskoga napredka iztiče se svake godine to veća površina oranica namienjena raznomu krmnomu bilju, poimence djetelinam i grahorici. Ta povišica dosiže ove godine gotovo za 10% veći prostor nego li je bio lanjske godine. U tom prirastu učestvuju, osim jedine Like-Krbave, gdje se je ove godine posijalo krme nekoliko jutara manje, sve druge županije, a ponajznatnije sriemska, požežka i virovitička županija. Tako je n. pr. grahorice u te tri županije posijano vise za 6.107 jutara, a lucerne 3.050 jutara, što malo zaostaje za cielom povišicom, koja se izkazuje za svu zemlju.

Kraj svih preorica ozimih usjeva raži, suražice i ječmova, ipak nam skrižaljka na čelu ovoga izvještaja izkazuje i za ovu godinu znatan umanjaj ugara od 17.188 jutara ili okruglo 6% površine, koju je zapremao još lanjske godine. Koliko su napuštanju ugara baš ljetos doprinjele poplave i kišarenje, s kojih je ostalo neobično mnogo neobradjenih oranica, u cieloj zemlji za 30.779 jutara više nego lanjske godine, nije moguće točno opredieliti, ali je vjerojatno, da je i ta obstojnost u mnogih krajevih prisilila gospodare, da uzmu više ugara pod plug, nego bi bili učinili, kad bi bili mogli za dobe obraditi ine svoje oranice. Koliko se je ugara preoralo, i koliko je ostalo zemljišta neobradjena sbog elementarnih zaprieka u pojedinih županijah, pokazati će nam ovaj pregled, u kojem dodajemo podjedno i brojeve o površinah ugara i neobradjenih oranicah godine 1894.

Ugara i oranica neobradjenih s elementarnih nepogoda bilo je u katastralnih jutrih i postotcih:

u županiji	1. Ugar: godine 1894.	1895.	g. 1895. više (+) ili manje (—) u jutrih	u %	2. Neobradjene površine; godine 1894.	1895.	g. 1895. više (+) ili manje (—) u jutrih	u %
ličko-krbavskoj . . .	39.777	40.882	+ 1.105	+ 3	3.904	7.177	+ 3.273	+ 84
modruško-riečkoj . .	27.218	27.166	— 52	— 0	3.227	3.936	+ 709	+ 22
zagrebačkoj	45.195	45.418	+ 223	+ 1	8.264	16.835	+ 8.571	+ 104
varaždinskoj	1.694	2.093	+ 399	+ 24	361	881	+ 520	+ 144
bjelovar.-križevačkoj .	47.281	42.185	— 5.096	— 11	6.974	5.559	— 1.415	— 20
požežkoj	48.874	43.824	— 5.050	— 10	1.604	12.321	+ 10.717	+ 668
virovitičkoj	35.476	35.353	— 123	— 0	344	1.095	+ 751	+ 218
sriemskoj	58.120	49.526	— 8.594	— 15	1.213	8.866	+ 7.653	+ 631
Hrvatskoj i Slavoniji .	**303.635**	**286.447**	**— 17.188**	**— 6**	**25.891**	**56.670**	**+ 30.779**	**+ 119**

Po ovomu pregledu najznatnije su se i ove godine smanjile površine ugara po županijah Sriem za 15% Bjelovar-Križevci za 11% i Požega za 10%, dočim je taj umanjaj tako neznatan u županijah Virovitici i Modruš-Rieka, da se može pustiti posve s vida. Ona mala povišica ugara, što se izkazuje za županije Varaždin i Zagreb, gdje inače svake godine to više izčezava ugar, imati će po svoj prilici uzrok u elementarnih nepogodah, s kojih je tih nekoliko stotina jutara ostalo neobradjeno, pak su jih izvidni organi uvrstili u ugar, mjesto u stupac oranica neobradjenih s elementarnih nepogoda. Prem se je i lanjske godine prama g. 1893 izkazala za županiju ličko-krbavsku povišica

ugara od 346 jutara, a ove godine spram g. 1894. povišica od 1.105 jutara, to se može uzeti i tuj, da su te površine ostale na ugaru više s momentane nestašice sjemena i tegleće snage, a dogodice i loša vremena, nego li s kakvoga drugoga razloga.

Osim jedine bjelovarsko-križevačke županije, za sve se ostale županije izkazuju znatno veće površine tla, neobradjena s elementarnih nepogoda, nego li što su bile prošle godine. Takvih je površina osobito po Slavoniji ove godine 3 do $6^2/_3$ puta više nego jih je lani bilo, dočim su se skoro podvostručile i više nego podvostručile po županijah Varaždin i Zagreb, odnosno Lika-Krbava. Gotovo 31.000 jutara bilo je u cieloj zemlji manje obradjenih oranica, što je već samo posebi gubitak od najmanje pol milijuna forinti. *J. B.*

II.

Stanje kuruze po izvještajih od 5. rujna 1895.

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidih od g. 1895 u jutrih po 1.600□°	Kuruza stoji: 1 vrlo dobro (na površini od jutara po 1.600□°)	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	Kuruza je posve uništena	Od ciele površine kuruze ide postotaka površine gdje stoji: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje je posve uništena
Lika-Krbava	16.303	6.342	2.592	6.205	864	–	300	39	16	38	5	—	2
Modruš-Rieka	30.773	9.475	9.050	11.676	270	108	194	31	29	38	1	—	1
Zagreb	143.369	9.853	76.997	51.873	3.898	748	—	7	54	36	3	—	—
Varaždin	81.249	31.719	26.342	19.604	2.441	185	958	39	33	24	3	—	1
Bjelovar-Križevci	84.719	32.611	20.223	23.323	6.718	1.155	689	38	24	28	8	1	1
Požega	61.334	19.919	10.290	22.686	4.616	3.823	—	32	17	37	8	6	—
Virovitica	53.462	12.555	15.504	23.682	1.721	—	—	24	29	44	3	—	—
Sriem	159.885	32.690	50.616	67.959	6.353	2.267	—	20	32	43	4	1	—
Hrvatska i Slavonija	631.094	155.164	211.614	227.008	26.881	8.286	2.141	25	34	36	4	1	0

Po ovom se je pregledu doduše ponešto pogoršalo stanje kuruza za posljednjega roka, od 15. kolovoza pak do 5. rujna, ali ipak ne za toliko. kako se je bilo bojati kraj suše, koja je bila pritisla cielu zemlju od jednoga do drugoga kraja. U cieloj su se zemlji površine „vrlo dobrih“ kuruza smanjile od 29 na 25%, dakle za 4%, a one „srednje ruke“ od 37 na 36%, dakle za 1%, ali su se za tih 5% umnožale površine kuruza „iznad srednje ruke“, od 29 na 34%, dok su ostale nepromienjene razmjere kuruza izpod srednje ruke, kako su bile izkazane po stanju od 15. kolovoza 1805. u IX. glavnom izvještaju.

Stegnuvši po običaju postotne brojeve površina u samo tri skupine, u bolje od srednje ruke, u srednje ruke i u lošije od srednje ruke, pokazati će nam sljedeći pregled, u koliko su učinci potrajne suše djelovali po pojedinih županijah na stanje kuruza od 15. kolovoza pak do 5. rujna.

Stanje je kuruza bilo u postotcih ciele površine u

Županiji	dne 15. kolovoza 1895. 1	2	3	dne 5. rujna 1895. 1	2	3
Lika-Krbava	70	23	5	55	38	5
Modruš-Rieka	61	35	3	60	38	1
Zagreb	55	41	4	61	36	3
Varaždin	75	21	3	72	24	3
Bjelovar-Križevci	60	30	9	62	29	9
Požega	50	37	13	49	37	14
Virovitica	47	50	3	53	44	3
Sriem	55	42	3	52	43	5
Hrvatska i Slavonija	58	37	5	59	36	5

Dosele se pokazuje najosjetljivije nazadovanje kuruza sa suše na plitkom tlu Like i Krbave sa punih 15%, u županijah Varaždin i Sriem sa 3%, u županijah Modruš-Rieka i Požega sa 1%. Za ostale se županije pače pokazuje neka mala povišica površina kuruza boljih od srednje ruke: ali pošto ima i po tih županijah dosta kuruza kasno i vrlo kasno posijanih, koje je mnoge zatekla suša tik iza odmetanja, valja konačnim sudom o vriednosti te male povišice pričekati. dok ne stignu izvještaji sljedećega roka. *J. B.*

Glavni izvještaj

o gospodarskih prilikah u obće.

Od 15. kolovoza do 5. rujna 1895.

a) Vrieme.

Ovih je 20 dana vladala, neznatnom iznimkom, potrajna suša po cieloj zemlji uz sve to višu, za ovo doba godine neobičnu temperaturu. Sve do 19. kolovoza bilo je i ob dan dosta hladno, a ob noć i s jutra gotovo studeno, ali poslje 20. kolovoza počela je naglo rasti ob dan toplina tako, da je prvih dana rujna nastala upravo ljetna žega i sparina, a toplomjer u sjeni pokazivao 30—32° C kano usried srpnja. Na svu sreću po vegetaciju bile su sve do pod konac kolovoza bar noći hladnije, te su s jutra osvitale obilate rose tako, da su se na jačem tlu i tlu nižega položaja počele opažati posljedice suše istom od početka rujna, kad je uz blage i tople noći ponestalo obilatije rose. U znatnom dielu zemlje pak i ondje, gdje su prilike bile najpovoljnije, potrajala je suša puna tri tjedna, naime od 15. kolovoza pak do 5. rujna. No ima i cielih predjela, gdje nije bilo već od 7. ili 9. kolovoza nikakovih oborina, te „sušarenje“ dosiže i mjesec dana. Najgore je svakako prošlo Primorje, gdje nije bilo cieloga srpnja a ni početkom kolovoza nego vrlo slabih, mjestimice gotovo nikakvih oborina, te je tuj suša, pooštrena čestom burom, u velike oštetila ne samo poljske plodine, već i voćke, pače isto šumsko drveće.

Sa jakom olujom, koja je 25./26. kolovoza projurila cielom zemljom, palo je samo na nekih 5—6 mjesta nešto malo nagle kiše. Tek južni i iztočni dielovi obćine Kutjevo i Begtež dobiše 25. kolovoza s tom olujom obilne kiše, pače i tuče, koja je oko sela Cerovca počinila na kuruzi znatne štete.

b) Gospodarske radnje.

Prvom polovicom ovoga roka svršila se je žetva „bielih žita“ i po istih gorskih kotarih, dok je po iztoku zemlje, naprednijem svojom vegetacijom, poimence po Sriemu počela već i žetva proje, pače ovdje ondje i trgatba ranijih kuruza. Berba graha, kopanje koruna, osim posve kasnih, bila je gotovo po svuda ako ne u najvećem jeku, a ono barem u toku. Otave i djeteline kosile su se takodjer na sav mah i spremale po prekrasnom vremenu upravo po volji. Dodati ćemo odmah ovdje, da su u pravilu gospodari kosili i po „barah“, „lukah“ i „potočarah“ otave, akoprem bi jim čekanjem bio obilatiji odkos, bojeći se one izkustvom potvrdjene „što se poslje male gospe kosi, na peći se suši“. Ako su sve radnje oko spremanja raznih plodina tekle bez svake zaprieke po cieloj zemlji upravo po volji gospodara, jer jim je ugadjalo liepo, toplo, pače sparno vrieme, to su pod konac ovoga roka skroz zapele radnje oko sjetve ozimih usjeva, te su timi radnjami u velike zaostali gospodari mali i veliki.

S potrajne suše otvrdnulo je tlo tako, da se već druge polovice ovoga roka nije moglo plugom zaplužiti na tlu, koje nije bilo već prije „prvačeno“, pak se s toga vrlo malo „dvojačilo“, a još manje „tretačilo“ i sbilja posijalo. A ono malo što se je posijalo ozimina, još ponajčešće repice ili olaja, dosta je slabo i nejednako niklo, te će se u mnogo slučajeva morati na novo posijati. Riečju, priredba tla za ozimine vrlo je zaostala, te svi izvještaji bez razlike iztiču bojazan, da će se sjetvom zaostati, ako nebude doskora izdašnih kiša.

c) Stanje ljetnih plodina.

Da je suša neobična medju „gospojinami“ bila na uštrb svim plodinam — neizuzevši ni istih vinograda — razumjeva se samo po sebi, te nam je ovdje na temelju naših izvještaja tek iztaknuti za svaku vrst plodina, koliko se koje do 5. rujna dojmilo to „sušarenje“.

U prvom nas redu ovdje zanimaju po svojoj važnosti i vriednosti kuruze, za koje donosimo spreda pod II tabelarni pregled prikazujući u cielom još uvjek dosta povoljno stanje kuruza. Po naših izvještajih podniele su ranije kuruze (koje nestoje baš na prelaganu, sipku, ili opet laporastu tlu, povišega položaja) vrlo dobro bezkišicu, te jim suša više nije mogla naškoditi. Tako nam se pače javlja iz Gračaca, da su kuruze „na lukah“, lučkih zemljah i kraj suše vrlo liepe. Gdje su pako na sipku, laganu tlu, na laporu, „osušici“, za takve se izriče bojazan, da će ostati zametnuto zrno nerazvito, slabo, jer da su u takvih stojbinah počele kuruze naglo zrieti. I za iste kasnije kuruze, posijane po nižih, jačih njivah, neglase izvještaji nepovoljno, i od njih da se je nadati berbi, makar i slabijoj, nego da jim je pala koja izdašna kiša za dobe.

Naprotiv od kasnijih kuruza po slabijem tlu, i od skroz kasno posijanih, slaba će biti korist, osim kuruzinca, klipovi da ostaju maleni, skroz jalovi, ili „čibasti“ (krezubi) Pošto takvih kuruza i takvih položaja i tla ima vrlo mnogo, gotovo u svakom kraju, može se ocieniti gubitak na prirodu sa suše za 20—25% od „očekivana“ priroda. Al nije dakako izključena mogućnost, pače i vjerojatnost, da će se mnogi kraj moći pohvaliti „dobrim“ i „vrlo dobrim“ prirodom kuruze. Od lokalne su naprotiv naravi oveće štete, što jih po kuruzi počiniše „crvi“ u batvi (Pyralis silacealis Tr. — Hirsezünsler) po obćinah Bobota (Vukovar), Erdevik (Ilok), Podgorač (Našice), Dolnji Miholjac, Sopje (Slatina), Rešetari Gradiška nova) i Srb (Lapac). Veća je svakako šteta, što ju je počinila suša na proji, poimence kasnije posijanoj, koja je ostala kratke strni, počela prenaglo „s nužde“ dozrievati, te se morala pokositi ili požeti prije reda, a plaćala „nikako“. Heljde su bile u najbujnijem cvietu, a kako se „ozrnila“ dosta odrastna i bujna ta crna strn, javiti će sljedeći koji izvještaj.

Slabo je prošao na suši i kupus, koji se nije već prije „uglavičio“, osobito po kraških predjelih, a još slabije postrna repa (okruglica), koja će se jedva oteti posvemašnoj nerodici, ako nebude jesensko vrieme vanredno dugo povoljno. Na vrlo mnogo mjesta i ovoga su roka jedva mogli obraniti kupusišta od gusjenica kupušnjakovih, a srodnik mu Pieris napi — repar — napao je svojimi gusjenicami na više mjesta repišta, pak se po prijavi presvietl. g. izvjestitelja pl. Reiznera na Grdunu repa brani dobrim uspjehom od tih gusjenica štrcanjem poznate vinogradske raztopine.

Korenjačam i gomoljačam manje je nahudila suša nego li listnatim okopavinam, ali ima i o korunu više prijava, da se je nat kasnoga koruna naglo osušila već koncem kolovoza, tiem osujetila dalnju vegetaciju gomolja, te se tako smanjio i prirod, koji da je kod koruna u obće ove godine vrlo nejednak, popriečno jedva srednje ruke, a uz to gomolje nezdravo, gnjije, sve da mu je cima na oko posve zdrava, ničim neoštećena. Sa suše osujećene su nade i izgledi na obilan prirod tikvanja ili misirača u velike, jer se kasno zametnuti plodovi s pomanjkanja vlage za posljednjih mjesec dana nisu mogli razviti, pak je ostao zametak malen, sitan, pače na žestoku tlu mnogo je ploda i odpalo, prije nego li što se je tikvanjac posve osušio. Za oznaku naših prilika ove godine nadovezati ćemo tuj dvie nuzgredne pripomene dvojice izvjestitelja, veleč. g. Jalšovca u Jalžabetu i presvietl. g. baruna Hellenbacha u Mariji Bistrici. Prvi od gospode pripominje: „Tikvanja ove godine srednje samo ruke, ali neima tko da jih jede“ (kuga svinjska). Drugi za sada još sretniji od gospode opaža: „Sajmovi zatvoreni, prem su kod nas svinje zdrave. Ako ovako dulje potraje, nakotiti će se toliko krmadi, da je ljudi neće imati čim da hrane“. Kamo sreće, kad bi se izpunila ta bojazan, ali „kuga brzo grede“, kako se žalibože već znade iz javnih glasila a svjedoče i viesti, što jih priobćujemo pod naslovom „Stoka“.

Napokon nadopunjujemo viesti veleč. g. izvjestitelja Jalšovca, priobćene u glav. izvještaju br. II. str. 30. i br. VI. str. 90. o sijanju ječma po raži i o vrtljarskom presadjivanju kuruze, ovom prijavom o uspjehu tih seljačkih „novotarija“. Ječam posijan po raži, dovoljno je urodio, po katastr. jutru 6 hl, a bilo je ponješto i raži, samo što se je moralo klasje raži posebice odabirati. Da je posijana kuruza na podoranu raž, kako je većina činila, nebi se dobilo toliko priroda kraj sadanje suše i kasne sadbe kuruze. „Presadjena na spomenuti način (VI. 90) kuruza, liepo je uzrasla i zametnula klipe, al suša kvari uspjeh“. „Amerikanski način kopanja kuruze ove se godine uz riedku kuruzu nije pokazao uspješnim, jer je neosipana znatno zaostala za osipanom ili nagrnutom. Prošle godine dobro je uspio pokus“.

d) Uspjeh žetve i kositbe.

O popriečnom prirodu žitarica po katast. jutru stiglo je ovoga roka samo nekoliko izvjestnih naznaka, što jih ovdje bilježimo:

1. Kotar Gračac obć. Bruvno: Sve su žitarice plaćale popriečno 5 do 7-strukim zrnom posijana sjemena, prem su vrlo dobro izgledale na stablici. Prirod, od kojih 6—8 hl, ako se uzme, da se je posijalo po katastr. jutru 1·2 hl, slab je i za ovaj kraj.

2. Kotar Dolnji Lapac, občina Srb: Ječan jari 7 vagana (4·27 hl), pšenica jara 3—4 vagana (1·83 do 2·44 hl), zob 2—3 vagana (1·22—1·83 hl), raž 5—6 vagana (3·05—3·66), a to je slab prirod.

3. Kotar Slatina, obć. Miholjac gornji, na vlastelinstvu kneza Schaumburg-Lippe. Nakon obavljene vršitbe ukazuje se popriečni prirod po katastr. jutru: pšenice ozime od 320 jut. poprieko 960 kg, prirod dakle priličan; raži 574 kg; napolice 866 kg; zobi na 326 jutara popriečno 647 kg, što je nepovoljan prirod, jer je ove godine na površini za 20 jutara većoj urodilo 16 vagona manje zobi nego prošle godine. Grahorice 604 kg do 738 kg po jutru. Težina po hl je kod pšenice englezke (bez osti) 76 kg; domaće 78 kg, dakle je ljetošnja pšenica laglja za 2—6 kg po jutru od lanjske; raž 70 kg; napolica 76 kg; zob po 34 kg, (Göttinger Hafer), 36—37 kg (Leitmeritzer Hafer), a 40—41 kg domaća. Otave se nakosilo 4 voza po 4·5 do 5 q po jutru, a otavića (3. odkos) bit će do dva voza. Treći odkos djeteline bio je slab sbog suše, te se dobilo samo 6—8 q po jutru. Sjemenske djeteline bile su posve nejednake, pošto je bila jedna glavica sasma zrela, druga zelena, a treća istom u cvietu; rezultat vršitbe će se priobćiti.

Opazka. Zahvaljujući p. n. gosp. izvjestitelju, što nam priobćuje pouzdanih podataka o uspjehu žetve i kositbe, molimo uljudno i drugu gospodu izvjestitelje, koji razpolažu sa sličnimi podatci, osnovanimi na točnoj mjeri i vagi, da nam jih priobće. Njimi poslužili bi u velike našoj ratarskoj statistici — ne možda da jih rabimo kano šablonu, već da nam služe za izpitivanja statist. materijala.

4. Kotar Osjek, občina Harastin: Pšenica je „dobro“ urodila, jer se je dobilo po jutru slavonskom 20—25 krstova po 17 snopova, a krst je dao po jedan mjerov ili 47 kg, dakle po slav. jutru 940 do 1175 kg, a po katastr. jutru petinu manje ili 756 do 886 kg. Napolica plaćala je isto toliko, kao i pšenica. Zobovi loše se pokazali, jutro je dalo 20—30 krstova, ali krst nedade više od $1^1/_2$ mjerova i to loše zobi. Po katastr. jutru bi to bio prirod od 14·64 do 21·96 ili okruglo od 15 do 22 hl i to bi bio „loš“ prirod.

5. Kotar Pakrac, občina Pakrac: Na jednom katastr. jutru nakosilo se i sretno spremilo 8—10 q liepe otave: za $^1/_4$ više nego lani

6. Kotar Gradiška nova, obć. Rešetari: Pšenice 2—3 hl; raži, ječma i zobi po 3 hl. (?)

e) Vinogradi i voćnjaci.

Prama onomu, što smo o stanju vinograda i o izgledih na berbu u predjašnjih glavnih izvještajih priobćili na temelju naših izvještaja, nisu nam ni ovoga roka mogle stići povoljnije viesti. Razlika je samo sada ta, što se i Zagorje i ostali vinorodni krajevi županije zagrebačke i bjelovarsko-križevačke tuže „da je i po tih krajevih mjeseca kolovoza počinila peronospora silnih šteta „kano nikad dosele“ po neštrcanih ili neracijonalno i po dva

puta štrcanih vinogradih, te se ovoga puta sa svih strana javlja: „Loza bez lista", grožđje tvrdih jagoda", „grožđje zeleno", „grožđje neće da zrije" ili „grožđja je nestalo". Gdje su pako branili list i lozu po potrebi 3 do 4 puta štrcanjem kuprisulfata, održao se je list i plod, tuj se je grožđje normalno razvijalo, prem bi i njemu bila jedna izdašna kiša dobro došla, i dozrievalo, te se obćenito javljalo, da će se moći o Miholju brati. U Primorju gdje su peronospora, oïdium i sphaceloma ampelinum i onako čednu berbu smanjili, odredjena je bila trgatba na 18. rujna.

Da je kraj drugih nepovoljnih učinaka ipak u glavnom peronospora osujetila izdašnu berbu, odnosno da je neuporaba ili nedostatna uporaba prokušana sredstva — modre galice — kriva, što je prirod silno nastradao, dokazati će ponajbolje izkustvo jednoga te istoga gospodara, stečeno u jednom te istom vinogradu, pak s toga priobćujemo, što je prijavio g. izvjestitelj Vilim Rosenberg u Bačincih o štrcanju i neštrcanju loze. Piše ovako: Ja imam u svojem vinogradu tablâ, koje sam tri puta štrcao; tuj je liep lastar, veselo zelen, grožđje krasno. Gdje sam dvaputa škropio, i tamo se prilično drži list i plod; gdje sam prskao samo jedanput, dosta ima suha lista, grožđje je još zeleno i jagodje tvrdo; gdje pako nisam štrcao nimalo, neima ni traga od lista i grožđje mora propasti, jer ga na goloj lozi prži sunce te se naglo suši; inače je čokoće vrlo dobro rodno. Nije druge, nego valja prskati lozu redovito barem 3 puta, bilo nebilo traga peronospori.

Po prijavi g. izvjestitelja Hofera konstatirana je zaraza filokserom u Vinodolu, ali je dosad još neima u obćinah Novi, Selce i Bribir, dočim se po već zaraženih vinogorjih kotara ogulinskoga nalazi sve to više novih zarazišta, a po kotaru varaždinskom, ludbriežkom itd. da ove godine propadaju ostanci starih vinograda s filoksere.

Ono malo crnice sljive, što se je gdjegdje očuvalo od proljetošnjih raznih nepogoda vremena unovčuje se sve na jagmu. U Rešetarih (Nova Gradiška) prodaju šljivu samo za pečenje rakije jedna kola po 18 do 20 forinti). *(Koliko je to po prilici hl ili mjerova?)* Po obćinah Zabok, Sv. Križ i Gjurmanec (Krapina) te Desinić (Pregrada) prodaju vagan (61 l) po 2 for. a u obćini Hum na Sutli plaćaju štrtinjak (566 l) po 16 for., odnosno polovinjak (283 l) po 8 for. sve mjerene „na vrh", ali kakvom mjerom, da Bog sačuvaj. Uzmu kupci kakvu bačvu od polovnjaka, prepolove ju, te takva mjera drži 140 l razana. Ovakih četiri vrhom punih uzimlju pod jedan polovnjak, te dobiju faktično $2\frac{1}{2}$ polovnjaka u mjesto jednoga". U Desiniću (Pregrada) prodaje se napokon i jabuka stari vagan (61 l) po 1 for. 50 novč.

f) Stoka.

Osim dvie prijave, jedne iz Bruvna (Gračac), da se je pojavila slinavka i šap na govedih, a druge iz Švarče (Karlovac) da oko Zvečaja pogibaju ovce na nekoj pošasti, neima s nijedne strane tužbe, da bi bolovala goveda, ovce ili konji.

Ali ima na žalost vrlo mnogo prijava, da boluju svinje, da se svinjska kuga sve to više i dalje širi, i da krmad mjestimice gotovo „do papka" pogiba od te svinjske pošasti. A kako i nebi, kad se udružuje lakomost cigana, sa neukosti naroda sama, pa osujećuju sve mjere oblasti i njihovih organa, i raznašaju kuživo na sve strane. Kako velečast. gosp. izvjestitelj Forko javlja, unieli su kuživo cigani-koritari u obćinu Kloštar, kotara Gjurgjevac i to ponajprije u selo Budančevicu. Cigani su izkopali kod živodera u Gjurgjevcu zakopane svinje, te donašali strvine u šumu „Seču", gdje se obično pasu budančevačke svinje.

Svinja je u selu Budančevici doskora parnulo 15 glava. A kako je poznato okužili su cigani na isti način svinje mjesta Ždala, Gotalovo i Gola, i tiem prenieli svinjsku pošast na naš teritorij. S druge strane javlja g. izvjestitelj Živković, da je po obćinah Babina greda i Šamac, kotara županjskoga samo s toga zahvatila svinjska kuga duboki koren, što su ljudi s početka „t a j i l i" zarazu, a tako da se radi i kad koje marvinče naglo ugine. Odvuku naime uginulo blažče ili krmče u branjevinu i ostave tamo orlovom za hranu. Tako da se sbilo u „Bickom polju", kamo ljudi iz Šamca, Kruševice, Babine grede, Sikirevaca i Gundinaca tjeraju svoje blago na pašu, te za to nedoznaju oblasti prije, dok se pošast ne raznese.

Uz takve prilike nije dakle ni čudo, što se kraj svega nastojanja oblasti pošasti šire, te prijave množe, da je do 5. rujna svinjska kuga konstatovana i manje više štete naniela po kotarih: 1. Koprivnica. 2. Gjurgjevac (po svih obćinah osim Sesvete), 3. Garešnica (Nova Ploščica), 4. Bjelovar (obć. Kapela, Gudovac, Rača), 5. Križevci, 6. Dugo selo (Greda i Prikraj), 7. Karlovac (Švarča), 8. Ogulin (Ogulin, Tounj, Generalski stol), 9. Kot. Brod (Velika Kopanica pošast netom konstatovana), 10. Virovitica (Spišić-Bukovica preko 500 glava poginulo, u selu Turanovcu u velike pogibaju svinje, u Bušetini nešto manje, na pusti Antunovac prestala je kuga, ali se na pusti Korija ponovno pojavila), 11. Grad i kotar Osjek (Vladislavci, Petrijevci u svem preko 1000 glava propalo), 12. Slatina (Voćin, tek se opazila pošast), 13. Ilok (Ilok svinjska pošast traje još, oblasti čine sva moguća), 14. Kotar Mitrovica (Laćarak i Martinci, nesretna pošast pojavila na svinjah; koliko je već skapalo, nemože se doznati, jer narod sam taji bolest), 15. Grad Mitrovica, kuga hara svinje matore, mlade hranjenike, mršave, sve bez razlike, ni najstariji ljudi nepamte ovakova čuda, 16. Vinkovci (Mikanovci, Vodjinci i Ivankovo), 17. Vukovar (malom iznimkom po cielom kotaru, u Vukovaru samu preko 400 glava uginulo, pošast traje, u drugih obćinah „strašno crkaju" svinje), 18. Kotar Zemun (Kupinovo, u okolici se pojavila pošast), 19. Županja (Šamac i Babina greda. Od 8. do 30. kolovoza dovedeno je u šamački obor 245 oboljelih svinah, od tih je poginulo 175, a reconvalescentno 12 glava. U Babinoj gredi veći je broj oboljelih i poginulih). Ovaj popis nije bez dvojbe podpun, jer smo iz nekih krajeva usred okuženih kotara ostali ovoga roka bez svake viesti.

Da svinje propadaju — bez naznake bolesti — ima prijava iz kotara: 1. Glina (Stankovac, Glina II.), 2. Gračac (Bruvno), a da svinje boluju sa „grlice" (gronice) iz kotara Nova Gradiška (Rešetari) i Požega (Kutjevo u selu Grabarju, tuj propada još uvjek u velike perad i to kokoši i tuke).

g) Nadnice.

1. **Županija Lika-Krbava.** 1. Kotar Gračac: Obična nadnica 33 novč. uz, 66 novč. bez hrane, kosac 50 novč. uz, 1 for. bez hrane. 2. Kotar Senj obćine Sv. Juraj, Jablanac i Krivi put: Žetelice 30—35 novč. i hranu, kosac 50—60 novč. uz dobru hranu i duhan, koliko ga potrošiti može. Samo bolji gospodari daju piće, jutrom rakije, o podne ili na večer i vina.

2. **Županija Modruš-Rieka.** Kotar Ogulin: Ženskinjam 25—30 novč., mužkarcem 30—33 novč. i hranu. Kosac 50 novč. uz dobru hranu, bez hrane 1 for. Imućniji gospodari daju koscem u dva obroka i mesa: jutrom kavu i rakije.

3. **Županija Zagreb.** Kotar Vrgin most: Obični težak 33—50 novč. i hranu, nu obično se radi u zamjenu, za dan oranja i sijanja daje se 9 ručnih težaka, a za privoz drva po jedan kosac ili žetelica, ali si „bezvolac“ mora sam usjeći drva. Hrana se daje u tri obroka, a koscem i žetelicam i po koji napitak rakije.

4. **Županija Varaždin.** 1. Kotar Pregrada, obć. Hum na Sutli: Kosac 70—90 noč. bez hrane i napitka ili na poprieko za voz siena (8—9 q) pokositi, osušiti i natovariti 2 for. Dvospreg 1 for. 50 nč. do 2 for. na dan uz hranu.

5. **Županija Bjelovar.** 1. Kotar Križ. obćina Čazma: Za ručno mlatilo uz jednoga čovjeka plaća se na dan 1 for. 50 novč., i daje mu se još 8—10 težaka za okretanje i spremanje. Strojeva imaju naseljenici i urodjenici, te jih izdavaju u najam, svešteniku badava. 2. Kotar Garešnica: Nadnica 40—50 novč. i hranu, kosac po jutru 1 for. 20 novč. uz, a 2 for. bez hrane, samo za košnju.

6. **Županija Požega.** Kotar Nova Gradiška, obćina Rešetari: Kosac 50—60 novč uz, 1 for. bez hrane, berači šljiva 60 novč. bez svega, pekmezara neima ove godine.

7. **Županija Sriem.** Kotar Vinkovci, obćine Otok, Privlaka, Slakovci: Nadnica kod žetve i kositbe 50 nč. ženskinjam, 1 for. mužkarcem bez svega, izvan toga dobivaju 40—70 novč. Dvoprežna kola na dan 1 for. 50 novč. do 2 for., plug 4 for. po katast. jutru.

J. B.

IV.

Dodatak imeniku

p. n. stalnih gospodarskih izvjestitelja.

(Imena u zaporci znače upravne obćine, koje čine područje dotičnoga g. stalnoga gospodarskoga izvjestitelja).

a) Odrekoše se izvješćivanja.

1. **Županija Modruš-Rieka,** 1. kotar **Čabar**: gosp. Čukli Josip, učitelj, premješten (Čabar i Prezid); 2. kotar **Sušak**: gosp. Kvaternik Pave, obć. bilježnik (Krasica).

2. **Županija Zagreb,** 1. Kotar **Glina**: gosp. Jakšić Stanko, učitelj, premješten (Klasnić i Žirovac); gosp. Verić Adam, učitelj više pučke škole, premješten (Glina I.); 2. kotar **Petrinja**: gosp. Trkulja Pane, obć. bilježnik i umir. porez. nadzornik (Jabukovac).

3. **Županija Požega,** kotar **Pakrac**: gosp. Markpvić Jovo V. veleposjednik (Lipik)

4. **Županija Virovitica,** kotar **Virovitica**: gosp. Demetrović Ivan, posjednik (Lukač i Virovitica).

5. **Županija Sriem,** 1. Kotar **Ruma**: gosp. Purgar Mirko, ravnatelj vlastelinstva (Ruma, Veliki Radinci, Putinci, Kraljevci, Dobrinci i Indjija); 2. Kotar **Sid**: gosp. Čičulić Jovan, sveštenik (Ilača i Tovarnik); 3. Kotar **Vukovar**. g. Knittl Mato, učitelj (Nuštar).

Grad Karlovac: Gosp. Dominković Vjekoslav, ravnatelj više djevoj. škole (Karlovac).

b) Novoimenovani.

1. **Županija Modruš-Rieka,** 1. Kotar **Čabar**: Turk Franjo, obćinski bilježnik u Čabru (Čabar i Prezid); 2. Kotar **Sušak**: gosp. Mikuličić Fran, ravn. učitelj u Krasici pp. Bakar (Krasica).

2. **Županija Zagreb,** 1. Kotar **Dvor**: veleč. g. Ostoić Samojlo, paroh u Žirovcu pp. Bešlinac (Žirovac); 2. Kotar **Glina** gosp. Jakšić Stanko, učitelj u Glini (Glina I.); gosp. Sliepčević Mojo, obć. bilježnik u Klasniću pp. Glina (Klasnić); 3. Kotar **Petrinja**: gosp. Dobrić Marko, učitelj u Cremušnjaku pp. Kraljevčani (Jabukovac).

3. **Županija Požega,** kotar **Pakrac**: gosp. Schrenger Lavoslav, posebnik u Pakracu (Lipik).

4. **Županija Virovitica,** kotar **Virovitica**: g. Blažeković Ernest, zemljomjer i posjednik u Virovici (Lukač i Virovitica).

5. **Županija Sriem,** 1. Kotar **Ruma**: gosp. Šević Jovan dr., kr. javni bilježnik i posjednik u Rumi (Ruma, Veliki Radinci, Putinci, Kraljevci, Dobrinci i Indjija); 2. Kotar **Šid**: veleč. gosp. Jaić Gustav, župnik u Tovarniku (Tovarnik); gosp. Pantelić Gavro, umir. imovinski šumar u Tovarniku (Ilača); gosp. Došen Matija, učitelj u Gibarcu pp. Šid (za novoustrojenu obćinu Gibarac); g. Josić Gjorgje, učitelj u Berkasovu pp. Šid (za novoustrojenu obćinu Berkasovo); 3. Kotar **Vukovar**: g. Brajković Ivan, učitelj u Nuštru (Nuštar).

6. **Grad Karlovac**: gosp Šnajder Josip, ravn. učitelj pučke škole u Karlovcu (Karlovac).

Kr. zem. statistički ured.

U Zagrebu 18. rujna 1895.

Ravnatelj:
Zoričić

Tiskarski zavod „Narodnih Novinah".

GLAVNI IZVJEŠTAJI

o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće

Po izvještajih gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja

sastavlja jih i izdaje

kr. zem. statistički ured u Zagrebu.

I.

Žetva pšenice, pira, raži, ječma, raznih napolica, zobi i repice god. 1895.

Plodine	Hrvatska i Slavonija	Županije							
		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem
I. Popriečni prirod po jutru u hektolitrih.									
Pšenica ozima	7.82	4.93	3.25	3.96	4.93	5.14	5.52	8.72	10.20
Pšenica jara	4.92	4.41	5.59	3.94	4.28	4.89	5.84	7.20	9.86
Pir ozimi	4.47	5.60	4.39	4.18	3.71	2.36	7.94	—	6.71
Pir jari	5.39	5.67	5.28	3.19	—	4.88	3.79	10.00	—
Raž ozima	4.27	5.00	2.91	3.35	2.97	3.46	4.62	7.57	8.95
Raž jara	4.23	3.90	4.40	4.19	3.69	4.00	5.39	5.07	—
Ječam ozimi	7.97	4.00	3.81	4.93	5.23	5.05	6.43	12.33	11.30
Ječam jari	5.15	5.19	5.93	5.49	5.90	6.30	5.73	7.84	3.25
Napolica suražica ozima	10.56	6.50	3.94	3.68	5.03	5.44	5.89	9.47	11.64
Napolica suražica jara	9.25	6.03	4.09	6.85	—	4.00	6.25	7.25	10.21
Napolica ozima pšenica i pir	7.71	8.26	3.00	5.00	—	5.00	—	6.00	—
Napolica jara pšenica i pir	6.82	11.30	3.21	5.14	—	—	—	—	—
Napolica jara pir i zob	6.43	6.56	3.73	2.00	—	6.00	—	15.00	—
Napolica jara pir i ječam	5.53	5.47	5.23	8.82	—	—	6.00	—	6.00
Ostale napolice	4.79	4.76	7.00	—	—	—	—	—	—
Zob	9.68	5.82	5.68	5.87	7.18	5.49	6.65	11.76	13.48
II. Sav prirod u hektolitrih.									
Pšenica ozima	2,986.624	9.709	42.054	100.122	32.941	185.320	327.698	903.488	1,385.292
Pšenica jara	65.781	29 539	10.216	4.233	124	7 092	8.157	6.213	207
Pir ozimi	10.523	140	540	5.674	620	780	2.722	—	47
Pir jari	42.712	30.974	8.433	1.938	—	757	110	500	—
Raž ozima	641.774	14.563	22.866	79.025	58.806	196.668	73.128	170.073	34.645
Raž jara	41.644	8.611	2.959	8.853	2.945	9.808	5.606	2 862	—
Ječam ozimi	637.387	164	22.044	73.213	18.553	66.010	51.854	152.276	253.273
Ječam jari	212.792	111.774	8.572	10.817	13.421	24.589	6.029	6.801	30.789
Napolica suražica ozima	697.510	2.836	1.024	1.316	769	1,305	26.072	156.480	507.708
Napolica suražica jara	113.047	2.429	470	2.260	—	68	2.771	10.741	94.308
Napolica ozima pšenica i pir	3.145	2.668	12	85	—	20	—	360	—
Napolica jara pšenica i pir	4.272	2.973	939	360	—	—	—	—	—
Napolica jara pir i zob	45.280	43.719	1.307	20	—	84	—	150	—
Napolica jara pir i ječam	18.781	17.030	335	300	—	—	1.020	—	96
Ostale napolice	6.888	6.734	154	—	—	—	—	—	—
Zob	1,467.878	78.996	59.503	93.045	55.137	47.189	95.376	374.805	663.827
III. Popriečna težina jednoga hektolitra u kilogramih.									
Pšenica ozima	76.59	76.00	76.79	75.35	75.59	76.09	74.69	76.97	76.97
Pšenica jara	73.78	72.79	73.55	73.87	75.00	75.78	73.86	76.29	75.85
Pir ozimi	47.44	45.71	46.30	47.43	44.35	42.95	49.82	-	44.68
Pir jari	46.15	46.45	44.91	48.56	—	42.67	43.64	45.00	—
Raž ozima	69.91	68.67	70.80	69.83	69.54	69.93	69.15	70.11	71.03
Raž jara	69.45	68.06	68.50	70.38	69.27	71.14	68.19	68.52	—
Ječam ozimi	60.40	57.93	60.75	60.17	60.01	59.12	59.67	60.87	60.67
Ječam jari	60.31	60.12	61.78	61.40	62.85	58.45	59.93	62.48	60.10
Napolica suražica ozima	71.83	70.87	70.31	70.74	72.43	71.34	72.68	72.06	71.72
Napolica suražica jara	71.80	70.44	70.43	70.00	—	72.06	73.55	73.11	71.69
Napolica ozima pšenica i pir	48.14	48.01	45.00	45.00	—	50.00	—	50.00	—
Napolica jara pšenica i pir	46.51	45.58	49.41	46.67	—	—	—	—	—
Napolica jara pir i zob	42.99	42.87	47.13	45.00	—	42.00	—	44.00	—
Napolica jara pir i ječam	47.33	47.39	48.36	50.00	—	—	45.00	—	45.00
Ostale napolice	50.00	50.00	50.00	—	—	—	—	—	—
Zob	44.12	43.16	44 96	43.81	41.81	42.48	43.56	41.78	45.91

Plodine	Hrvatska i Slavonija	Županije							
		Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem
IV. Sav prirod u metričkih centih.									
Pšenica ozima	2,287.521	7.379	32.294	75.443	24.900	141.006	244.766	695.445	1,066.288
Pšenica jara	48.531	21.501	7.514	3.127	93	5.374	6.025	4.740	157
Pir ozimi	4.992	64	250	2.691	275	335	1.356	—	21
Pir jari	19.711	14.388	3.786	941	—	323	48	225	—
Raž ozima	448.618	10.001	16.188	55.180	35.328	137.524	50.571	119.246	24.610
Raž jara	28.920	5.861	2.027	6.231	2.040	6 977	3.823	1.961	—
Ječam ozimi	384.996	95	13.392	44.053	11.133	39.025	30.942	92.690	153.666
Ječam jari	128.337	67.204	5.296	6.642	8.435	14.373	3.613	4.249	18.525
Napolica suražica ozima	501.012	2.010	720	931	557	931	18.949	112.761	364.153
Napolica suražica jara	81.173	1.711	331	1.582	—	49	2.038	7.853	67.609
Napolica ozima pšenica i pir	1.514	1.281	5	38	—	10	—	180	--
Napolica jara pšenica i pir	1.987	1.355	464	168	—	·	—	—	—
Napolica jara pir i zob	19.467	18.741	616	9	—	35	—	66	—
Napolica jara pir i ječam	8.884	8.070	162	150	—	—	459	—	43
Ostale napolice	3.444	3.367	77	—		—	—	—	—
Zob	647.613	34.096	26.751	40.759	23.053	20.043	41.543	156.576	304.792
Repica ozima	101.952	—	—	1.216	5.316	516	2.306	46.320	46.278
Repica jara	1.258	126	18	690	64	17	12	50	281
V. Popriečna ciena jednoga metr. centa u forintih.									
Pšenica ozima	5.62	7.12	6.14	6.06	6.03	5.49	4.70	5.60	5.79
Pšenica jara	6.25	6.57	6.78	5.84	5.83	5.57	5.93	5.39	5.99
Pir ozimi	4.13	3.16	4.00	4.95	5.00	3.96	4.41	—	4.19
Pir jari	4.01	4.07	3.80	4.26	—	4.39	3.85	4.50	—
Raž ozima	4.97	5.46	5.72	5.42	5.29	4.93	4.67	4.71	4.88
Raž jara	4.83	4.39	4.77	5.35	5.19	4.75	4.78	4.55	—
Ječam ozimi	4.83	5.71	5.18	5.42	5.12	4.69	4.71	4.97	4.89
Ječam jari	4.80	4.67	5.42	5.79	5.04	4.62	4.68	5.30	4.71
Napolica suražica ozima	5.00	5.92	5.23	4.95	5.25	5.35	5.06	5.07	4.97
Napolica suražica jara	4.92	5.63	5.37	4.41	—	5.53	5.12	5.05	4.89
Napolica ozima pšenica i pir	4.23	4.16	3.00	3.00	—	4.70	—	5.00	—
Napolica jara pšenica i pir	4.25	4.40	4.00	3.71	—	—	—	—	—
Napolica jara pir i zob	3.39	3.37	3.79	3.50	—	3.30	—	3 80	—
Napolica jara pir i ječam	3.77	3.76	3.41	4.03	—	—	4.00	—	4.00
Ostale napolice	3.50	3.51	3.40	—	—	—	—	—	—
Zob	4.90	3.10	4.42	5.06	5.56	5.20	4.92	5.21	4.89
VI. Ukupna vriednost produkcije u forintih austr. vried.									
Pšenica ozima	12,845.125	52.574	198.337	456.934	150.190	774.801	1,150.042	3,892.201	6,170.046
Pšenica jara	303.121	141,167	50 954	18.247	542	29.956	35.755	25.560	940
Pšenica Ukupno	13,148.246	193.741	249.291	475.181	150.732	804.757	1,185.797	3,917.761	6,170.986
Pir ozimi	20.599	202	1.000	10.632	1.374	1.326	5.977	—	88
Pir jari	79.120	58.524	14.376	4.004	—	1.418	185	613	—
Pir Ukupno	99.719	58.726	15.376	14.636	1.374	2.744	6.162	613	88
Raž ozima	2,228.268	54.580	92.548	299.053	186.975	677.550	236.261	561.253	120.048
Raž jara	139.667	25.718	9.661	33.363	10.596	33.149	18.265	8.915	—
Raž Ukupno	2,367.935	80.298	102.209	332.416	197.571	710.699	254.526	570.168	120.048
Ječam ozimi	1,860.583	542	69.353	238.923	56.980	182.892	145.787	461.029	705.077
Ječam jari	616.627	314.019	28.710	38.426	42.496	66.352	16.908	22.528	87.178
Ječam Ukupno	2,477.210	314.561	98.063	277.349	99.476	249.254	162.695	483.557	792.255
Napolica suražica ozima	2,505.607	11.907	3.764	4.604	2.925	4.984	96.000	571.254	1,810.169
Napolica suražica jara	399.169	9.632	1.779	6.980	—	271	10.430	39.657	330.420
Napolica suražica Ukupno	2 904.776	21.539	5.543	11.584	2.925	5.255	106.430	610.911	2,140.589
Napolica pšenica i pir ozima	6.406	5.330	15	114	--	47	—	900	—
Napolica pšenica i pir jara	8.435	5.956	1.856	623	—	—	—	—	—
Napolica pšenica i pir Ukupno	14 841	11,286	1.871	737	—	47	—	900	—
Napolica jara pir i zob	65.946	63.210	2.337	32	--	116	—	251	—
Napolica jara pir i ječam	33.480	30.315	553	604	—	—	1.836	—	172
Ostale napolice	12.080	11.818	262	—	—	—	—	—	—
Zob	3,174.092	105.813	118.317	206.372	128.071	104.258	204.418	815.713	1,491.130
Sve plodine	24,298.325	891.307	593.822	1,318.911	580.149	1,877.130	1,921.864	6,399.874	10.715.268

Kako je žetva ranijih žitarica ljetos u nekojih krajevih ponešto zakasnila, nije bilo moguće u propisano doba sabrati svu gradju za statistiku žetve. S toga se i glavni joj rezultati ove godine priobćuju nešto kasnije, nego li što se je to učinilo u lanjskih „glavnih izvještajih“.

Podatke, po kojih je sastavljena gornja skrižaljka, crpili smo iz istih vriela, kojimi se služimo već od više godina. Popriečni prirod po jutru izkazaše obćinska poglavarstva. Njihova je dužnost bila, da si prizovu u pomoć izkusnije gospodare iz svoga područja, te da njihovim sudjelovanjem na temelju pokusnih izmjera prociene, koliko je prosjekom u svakoj poreznoj obćini bilo od raznih plodina priroda po jutru i to u hektolitrih. No jesu li i sbilja svigdje tako radili i postupali jednako pomno, toga stat. ured dakako nemože zajamčiti. O popriečnoj težini žitarica i o njihovoj cieni mjeseca kolovoza o. g. izvjestiše nas gg. stalni gospodarski izvjestitelji. Po naznakah polučenih od jednih i drugih organa sračunan bje u statističkom uredu ukupni prirod u hektolitrih i u metričkih centih te ukupna vriednost produkcije.

Ako li se brojevi, što jih sadržaje gornja skrižaljka, prispodobe s podatci prošle godine 1894. mogao bi se u glavnom o ljetošnjoj žetvi izreći sljedeći sud :

1. Kvantitativno bila je ljetošnja žetva pšenice nešto a žetva ozime napolice suražice znatno boljom od lanjske. Povoljni taj rezultat potiče samo od izdašnijega priroda u županiji virovitičkoj, imenito pako u županiji sriemskoj. U ostalih krajevih zemlje ponjele su i te dvie žitarice slabije nego li prošle godine. Ostale pako žitarice. što jih spominje gornja skrižaljka, naime pir, raž, ječam i zob ljetos su u cielom dale manje priroda nego li g. 1894. Najznatniji manjak ima kod raži ozime, koja je najjače nastradala od dugotrajne zime, a dosta znatan i kod ječma. Ipak su i glede ovih plodina županije virovitička i sriemska a kraj njih donekle još i ličko-krbavska prošle znatno bolje od ostalih županija, pače se kod njih dielomice pokazuje i rezultat bolji od lanjskoga.

2. Sudeći po naznakah o popriečnoj težini prirod je ljetošnji po kvalitetu svom u cielom bar kod svih žitarica, kojim je u nas produkcija većega obsega i važnosti lošiji nego li što ga je uglavila statistika prošle godine. Popriečna težina — izražena brojem kilograma po hektolitru — ove se godine izkazuje znatno manjom imenito kod zobi, no prilično su velike diferencije i kod pšenice, ozime i jarine. kod ječma i kod suražice.

3. Ciene bile su prosjekom za cielu zemlju mjeseca kolovoza svim žitaricam bez iznimke više nego li u isto doba prošle godine. No razlike ove nisu bar kod važnijih plodina znatne. Niti kod raži, koja je najslabije ponjela te manjak prama prošloj godini iznosi više stotina tisuća hektolitara, neiznosi višak u cieni već samo oko 50 novč. po metričkoj centi. A glede pojedinih krajeva valja primjetiti, da ljetošnje ciene od lanjskih diferiraju mnogo više u zapadnih županijah nego li u županijah slavonskih, da ponapose u županijah virovitičkoj i sriemskoj, koje za veliku trgovinu produciraju najviše žita, dielomice ni neima povišice u cienah, pače da su se ove kod nekojih plodinah još ponešto bar snizile.

Pokušavši ovako u glavnom označiti, kolikom nam se i kakvom ljetošnja žetva ukazuje prama podatkom g. 1894., predočiti ću onako, kako je to učinjeno u lanjskih glavnih izvještajih, nekoliko najvažnijih brojaka, služećih prispodabljanju žetva godinâ 1894. i 1895.

Sljedeći pregled neka najprije pokaže, kolik je u cieloj zemlji i u pojedinih županijah bio popriečni prirod po jutru uglavljen statistikami godina 1894. i 1895.

			Županije							
		Hrvatska i Slavonija	Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem
Pšenica ozima	1894	7.77	5.02	5.62	5.84	6.85	7.14	7.68	8.07	8.43
	1895	7.82	4.93	3.25	3.96	4.93	5.14	5.52	8.72	10.20
	+ ili —	+ 0.05	— 0.09	— 2.37	— 1.88	— 1.92	— 2.00	— 2.16	+ 0.65	+ 1.77
Pšenica jara	1894	5.62	4.63	5.90	5.12	5.45	6.32	8.53	6.85	6.19
	1895	4.92	4.41	5.59	3.94	4.28	4.89	5.84	7.20	9.86
	+ ili —	— 0.70	— 0.22	— 0.31	— 1.18	— 1.17	— 1.43	— 2.69	+ 0.35	+ 3.67
Pir ozimi	1894	6.85	5.54	4.14	7.02	8.86	3.21	6.67	—	8.00
	1895	4.47	5.60	4.39	4.18	3.71	2.36	7.94	—	6.71
	+ ili —	— 2.38	+ 0.06	+ 0.25	— 2.84	— 5.15	— 0.85	+ 1.27	—	— 1.29
Pir jari	1894	5.48	5.31	6.02	5.43	—	4.20	—	—	—
	1895	5.39	5.67	5.28	3.19	—	4.88	—	—	—
	+ ili —	— 0.09	+ 0.36	— 0.74	— 2.24	—	+ 0.68	—	—	—
Raž ozima	1894	6.87	5.41	5.52	6.28	6.81	6.60	6.88	8.13	9.99
	1895	4.27	5.00	2.91	3.35	2.97	3.46	4.62	7.57	8.95
	+ ili —	— 2.60	— 0.41	— 2.61	— 2.93	— 3.84	— 3.14	— 2.26	— 0.56	— 1.04
Raž jara	1894	5.55	3.46	5.37	5.24	7.45	6.48	6.08	6.29	—
	1895	4.23	3.90	4.40	4.19	3.69	4.00	5.39	5.07	—
	+ ili —	— 1.32	+ 0.44	— 0.97	— 1.05	— 3.76	— 2.48	— 0.69	— 1.22	—
Ječam ozimi	1894	8.85	3.51	6.06	8.55	8.87	7.74	9.38	10.08	9.74
	1895	7.97	4.00	3.84	4.93	5.23	5.05	6.43	12.33	11.30
	+ ili —	— 0.88	+ 0.49	— 2.22	— 3.62	— 3.64	— 2.69	— 2.95	+ 2.25	+ 1.56

*

		Hrvatska i Slavonija	Lika-Krbava	Modruš-Rieka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Sriem
					Županije					
Ječam jari	1894	7.14	6.22	5.70	7.01	11.24	7.93	6.98	10.60	8.71
	1895	5.15	5.49	5.93	5.49	5.90	6.30	5.73	7.84	3.25
	+ ili —	— 1.99	— 0.73	+ 0.23	— 1 52	— 5.34	— 1.63	— 1.25	— 2.76	— 5.46
Suražica ozima	1894	8.45	6.06	4.25	5.43	4.30	7.17	8.88	8.66	8.41
	1895	10.56	6.50	3.94	3 68	5.03	5.44	5.89	9.47	11.67
	+ ili —	+ 2.11	+ 0.44	— 0.31	— 1.75	+ 0.73	— 1.73	— 2.99	+ 0.81	+ 3.26
Zob	1894	10.44	5.86	8.13	8.73	12.28	8.82	9.68	11.97	12.03
	1895	9.68	5.82	5.68	5.87	7.18	5.49	6.65	11.76	13.48
	+ ili —	— 0.76	— 0.04	— 2.45	— 2.86	— 5.10	— 3.33	— 3.03	— 0.21	+ 1.45

U županiji ličko-krbavskoj, gdje se od ranijih žitarica pretežno goje jarine, gdje se dakle ni nepovoljne prilike vremena koncem prve i početkom druge četvrti ove godine nisu priroda mogle dojmiti toliko, koliko u ostalih hrvatskih županijah, nije ljetošnja žetva znatnije zaostala za lanjskom. Uz nešto viši prirod kod jaroga pira i jare raži razmjerno se najveći manjak prama lanjskoj žetvi izkazuje kod jaroga ječma, ali ni taj neiznosi već samo nešto preko $^1/_2$ hl. po jutru. U susjednoj joj županiji modruško-riečkoj rezultat je prispodobe već znatno nepovoljnijim. Tuj i to imenito na iztočnom kraju zauzimlju već nekoje od ozimina i to ozima pšenica, ozima raž i ozimi ječam važnije mjesto u produkciji žitarica, te su sve te plodine ponjele mnogo slabije — oko $2^1/_2$ hl. manje po jutru — nego li prošle godine. A kako je kraj njih izdala i zob i to razmjerno u još nešto većoj mjeri (— 2·45 hl. po jutru) ljetošnja se žetva već u toj županiji mora označiti dosta slabom. Ipak su još mnogo gore od nje prošle četiri županije, zagrebačka varaždinska, bjelovarsko-križevačka i požežka. Kod svih plodina ozimih i jarih, koje su u njihovoj produkciji iole veće važnosti, opažamo bez iznimke manjaka većinom vrlo znatnih. Zob dala je po 3—5, raž ozima po 3—4 ječam ozimi po 2—5 hl. manje po jutru nego li prošle godine. I pšenica ozima, o kojoj se je držalo, da je bolje odoljela nepogodam vremena, sipala je po jutru oko 2 hl. manje, te se je manjak taj osobito morao osjetiti u županijah bjelovarsko-križevačkoj i požežkoj, u kojih se već od nekoga vremena u velike širi gojitba pšenice.

Gubitci, što su jih pretrpile netom spomenute županije, izjednačuju se kod nekih plodinah posve, kod drugih bar donekle većim prirodom, polučenim u posljednje dvie županije, virovitičkoj i sriemskoj, te se s toga imenito kod onih plodina, koje se u potonje dvie županije goje u najvećem obsegu, kao što kod pšenice ozime, napolice (suražice), zobi i ječma ozimoga u glavnih zemaljskih prosjecih pravo neopažaju posljedice nerodice, što je zahvatila veći dio zemlje. U virovitičkoj županiji ima prama godini 1894. manjak samo kod raži ozime, kod zobi i kod jaroga ječma, ali je kod raži i zobi daleko manji nego li u ostalih županijah, ječam se pako jari po njoj sije tako riedko, da se ni veliku manjku (2.76 hl.), koji se izkazuje kod te plodine, nemože pripisati veća važnost. Glavna joj plodina pšenica, a kraj nje i suražica dale su prirod nešto bolji od lanjskoga, te se po tom rezultat žetve u toj županiji mora označiti dosta povoljnim. Osobito je pako dobar bio u županiji sriemskoj. Tuj neima osim ozime raži i jaroga ječma, koje se plodine i onako nesiju već u dosta neznatnoj mjeri, manjka kod nijedne druge žitarice, višci pako razmjerno su vrlo znatni — kod pšenice ozime do 2, kod ječma ozimca $1^1/_2$, kod suražice preko 3, kod zobi $1^1/_2$ hl. po jutru — a tiem znamenitiji, što je županija sriemska već godine 1894. žetvom svojom daleko nadkrililа sve ostale županije.

S a v p r i r o d, sračunan prama naznakam o popriečnu prirodu i o površinah obradjenih odnosno požetih, iznosio je hektolitara godine:

Plodine	1894.	1895.	Godine 1895. više (+) ili manje (—) nego li 1894. u hl	u %
Pšenica ozima	3,004.722	2,986.624	— 18.098	— 0·60
Pšenica jara	91.504	65.781	— 25.723	— 28·10
Pir ozimi	16.812	10 523	— 6.289	— 37·41
Pir jari	44.669	42.712	— 1.957	— 4·38
Raž ozima	1,145.281	641.774	— 503 507	— 43·96
Raž jara	53 683	41.644	— 12.039	— 24·26
Ječam ozimi	760.316	637.387	— 122.929	— 16·16
Ječam jari	251.884	212.792	- 39.092	— 15·51
Suražica ozima	649.359	697.510	+ 48.151	+ 7·41
Zob	1.690.092	1,467.878	— 222.214	— 13·15

Po podatcih priobćenih u posljednjem X. glavnom izvještaju o površinah, što su ove i prošle godine bile namienjene žitaricam, gospodarske je perijode 1894/5. samo pšenicom i ječmom bilo zasijano nešto više tla nego li g. 1893/4., dočim su ostale žitarice bile što više što manje izgubile od svojih površina. No i ta prispodoba ticala se je samo obradjenih površina, od kojih se razmjerno znatan dio nije uzeo u račun za sračunavanja ukupna priroda. Kad su se naime, da se uglavi ukupni taj prirod, kod svake porezne obćine površine pojedinih vrsti žitarica množile s brojkami o popriečnu prirodu po jutru, puštale bi se svida sve površine, na kojih su bud s visoka sniega bud kasnije s raznih elementarnih nepogoda usjevi bili posve uništeni. A upravo je takvih površina ove godine i to kod

raznih ozimina bilo više nego li ikoje od prijašnjih godina, tako te su faktično požete površine bez iznimke kod svih žitarica, o kojih se tuj radi, bile manje nego li prošle godine. Tiem se razjašnjuje, da je ukupni prirod ove godine sračunan razmjerno manjim, nego li što bi se bilo očekivalo po razlikah u popriečnu prirodu, a ponapose i to, da se kod ozime pšenice, prem joj je prama god. 1894. narasao bar ponešto ne samo popriečni prirod već i obradjena površina, u gornjem pregledu izkazuje za kojih 18.000 hl. ukupna priroda manje nego li g. 1894.

Kako je u ostalom g. 1894. žetva ranijih žitarica, sudeći bar po našoj statistici, bila osobito dobro uspjela te bar glede važnijih plodina nadkrilila sve žetve, dosele statistički ustanovljene, nemogu se tuj stegnuti samo na prispodobu s njezinimi rezultati već dodajem u sljedećem pregledu brojeve o produkciji za cieli decenij 1886—1895. Sav prirod iznosio je:

Godine	Pšenica		Pir		Raž		Ječam		Suražica	Zob
	ozima	jara	ozimi	jari	ozima	jara	ozimi	jari	ozima	
	u 1.000 hl									
1886	1.814	71	22	58	1.156	44	636	247	805	1.713
1887	1.831	61	23	45	1.034	45	588	202	811	1.500
1888	2.037	62	21	47	1.043	43	568	201	755	1.320
1889	1.673	49	20	45	895	38	484	160	662	859
1890	2.308	58	21	44	1 046	39	643	212	832	1.258
1891	2 278	46	13	37	724	33	567	171	679	1.306
1892	2.403	89	14	46	844	39	584	204	658	1.228
1893	2.797	100	16	53	1.030	52	607	268	653	1.245
1894	3.005	92	17	45	1.145	54	760	252	649	1.690
1895	2.987	66	10	43	642	42	637	213	697	1.468

Po tih je podatcih ozima raž izdala ove godine kao što nikad prije za cieloga decenija. Već joj je godine 1891. bila produkcija spala vanredno nizko, pa ipak je i tad iznosila gotovo sto tisuća hl. više nego li g. 1895. Nepovoljan je po potonju godinu rezultat prispodobe još i kod pira, ozimoga i jaroga, pa se jamačno i taj manjak dosta težko osjetio upravo u onih naših krajevih, gdje su najnepovoljniji uvjeti produkciji žitarica. Glede ostalih pako žitarica mogla bi se ljetošnja žetva ocieniti jednom od boljih. Produkcijom pšenice zaostaje ona jedino za godinom 1894. a sve ostale godine nadkriljuje za više stotina tisuća hektolitara. Zobi producirano bje gg. 1887—1893. daleko manje nego li g. 1895. isto tako i ječma komu prilike upravo ljetos nisu bile nimalo povoljne. A što se suražice ozime tiče, to je ljetošnja žetva bila izdašnija bar od svih žetva poslje godine 1890. Prvih godina decenija dosegla bi produkcija te smjesi doduše i preko 800.000 hl., al su joj tad bile namienjene i mnogo veće površine.

Naznake o popriečnoj težini žitarica mogle bi se samo tada držati posve pouzdanimi, kad bi sbilja sva gg. izvjestitelji, koji te podatke podavaju, nastojali, da pokusnimi vaganji u što većem broju uglave prosječne brojeve za cielo svoje područje. Gdjekoji to jamačno i čini, al od većine jih nemože se to bar za sada ni tražiti. Obično ili će o naznaci odlučiti rezultat polučen na vlastitu posjedu ili će se izvjestitelj zadovoljiti podatcî, što jih je doznao od jednoga ili drugoga gospodara. A kako sva gg. izvjestitelji ni nemogu da budu stručnjaci gospodari, nije čudo, što upravo o popriečnoj težini žitarica kadkada dobivamo naznaka posve nemogućih, te što često nalazimo velikih razlika medju naznakami iz susjednih krajeva, gdje su prilike gotovo posve jednake i gdje jim razlike one jamačno nisu odgovarale. U statističkom uredu nastoji se doduše, da se nedostatne naznake naknadnim dopisivanjem i izpitivanjem uklone, no svigdje to nije moguće, te će svakako trebati više godina, da se izvidni organi bolje upute u svoj posao, te da se statistici ratarske produkcije i u tom pogledu zajamče pouzdaniji podatci.

Koji su prosjeci ljetos sračunani za cielu zemlju po podatcih o popriečnoj težini žitarica i koliko se razlikuju od lanjskih, razabrati će se iz sljedećih brojeva. Poprieko vagao je jedan hektolitar kilograma:

	1894	1895	1895 + ili —		1894	1895	1895 + ili —
Pšenice ozime	77·76	76·59	— 1·17	Raži jare	67·76	69·45	+ 1·69
Pšenice jare	74·52	73·78	— 0·74	Ječma ozimoga	61·10	60·40	— 0·70
Pira ozimoga	45·47	47·44	+ 1·97	Ječma jaroga	60·90	60·31	— 0·59
Pira jaroga	45·07	46·15	+ 1·08	Suražice ozime	72·69	71·83	— 0·86
Raži ozime	70·88	69·91	— 0·97	Zobi	45·95	44·12	— 1·83

Kod svih je ovih plodina ljetošnja žetva po kvalitetu svom gotovo ravna žetvi godine 1893. Prama posljednjoj pako godini 1894. popriečna se je težina osim kod pira i jare raži smanjila kod svih ostalih plodina, najjače kod zobi a dosta znatno i kod ozime pšenice.

Od županija, u kojih se pšenica goji u znatnoj mjeri, jače joj se prama g. 1894. smanjila popriečna težina u županijah zagrebačkoj, varaždinskoj, bjelovarsko-križevačkoj i požežkoj, nego li u virovitičkoj i sriemskoj. Ondje iznosi razlika oko 2. u varaždinskoj i bjelovarskoj pače i preko $2^1/_2$ kg. po hektolitru, u virovitičkoj 1.35 u sriemskoj samo 0.71 kilograma. Suražici ozimoj smanjila se je popriečna težina gotovo posve jednako u županijah virovitičkoj i sriemskoj, u prvoj za 1·01, u potonjoj za 1·02 kg, dočim se za županiju požežku, koja kraj njih još spada u glavno

područje suražice, izkazuje višak od nešto preko 2 kg po hektolitru (72·68 prama 70·52 g. 1894). Zob kao da je ljetos bila najslabijega kvaliteta u županiji virovitičkoj. U svih kotarih te županije izgubila je bar 3, a dielomice i više kg po hektolitru. I u županijah zagrebačkoj, varaždinskoj, bjelovarsko-križevačkoj i požežkoj iznosi umanjaj oko 2—3 kg, u županiji pako sriemskoj neima medju lanjskom i ljetošnjom popriečnom težinom gotovo nikakve razlike. Kod raži ozime napokon, gdje se je bilo bojati i vanredno slaba kvaliteta, nalazimo prama g. 1894 niže naznake samo u tri županije: varaždinskoj (— 1·64), bjelovarsko-križevačkoj (— 2·24) i virovitičkoj (— 1·47 kg). U sriemskoj i požežkoj veća je popriečna težina za 0·55, u zagrebačkoj za 0·27 u modruško-riečkoj za 1·81 kg po hektolitru.

Popriečna ciena pojedinih žitarica sračunala se je za cielu zemlju sljedećimi brojkami: Mjeseca kolovoza bila je po metričkoj centi ciena u forinti:

	1894	1895	1895 + ili —		1894	1895	1895 + ili —
Pšenica ozima	5·55	5·62	+ 0·07	Raž jara	4·33	4·83	+ 0·50
Pšenica jara	5·53	6·25	+ 0 72	Ječam ozimi	4·57	4 83	+ 0·26
Pir ozimi	3·52	4·13	+ 0 61	Ječam jari	4·57	4·80	+ 0 23
Pir jari	3·50	4·01	+ 0·51	Suražica ozima	4·97	5·00	+ 0·03
Raž ozima	4·44	4·97	+ 0·53	Zob	4·81	4·90	+ 0 09

Ciene su dakle, kako sam već prije imao priliku spomenuti, ljetos prama prošloj godini bez iznimke porasle, ali kod nijedne od važnijih plodina toliko, koliko su bile spale od god. 1893 na 1894. Prošle godine zabilježismo svigdje umanjaj od kojih 40—50 nč. po metričkoj centi, kod nekojih je pače, kao što pšenice i raži ozime iznosio gotovo punu jednu forintu. Ljetos dosiže porast samo kod ozime raži oko 50 nč., kod ostalih ozimina pak i kod zobi tek po koji novčić.

Od razlika, što jih opažamo, prispodabljajući i za pojedine županije ljetošnje ciene s lanjskimi, spomenuti ću, da su u obće ciene u zapadnih županijah porasle jače nego li na iztoku zemlje. Pšenici ozimoj n. pr. podigla se je ciena po hektolitru u županiji zagrebačkoj za 0·60, u bjelovarsko-križevačkoj za 0·37, dočim je u požežkoj spala za 0·56, u virovitičkoj za 0·05 a u sriemskoj narasla za 0·11 forinti. Kod ozime raži iznosi povišica u županijah zagrebačkoj, varaždinskoj, bjelovarsko-križevačkoj i požežkoj 0·40—0·90, u županijah virovitičkoj i sriemskoj samo 0·10 do 0·17 forinti. Prilično su jednake razlike i kod ječma ozimca do jedine županije virovitičke, u kojoj se je jedinoj od svih županija ciena ječmu ponešto (0·07 for.) smanjila. Kod zobi naći ćemo umanjaj u tri županije: varaždinskoj (0·27), virovitičkoj (0·14) i sriemskoj (0·05), najznatnije pako povišice u županijah zagrebačkoj (0·66) i požežkoj (0·45 for.).

Kakvom nam se konačno ukazuje vriednost ljetošnje produkcije ranijih žitarica prama produkcijam godina 1893 i 1894, razabrati će se iz sljedeća dva pregleda. U prvom izkazuju se podatci za cielu zemlju i za pojedine vrsti žitarica, te je po njih vriednost produkcije iznosila:

	1893	1894	1895	1895 više (+) ili manje (—) nego li god. 1894	
		u forintih		u forintih	u %
Pšenica ozima	14,110.420	12,976.186	12,845.125	— 131.061	— 1·01
Pšenica jara	469.473	377.342	303.121	— 74.221	— 19·67
Pir ozimi	26.141	26.892	20.599	— 6.293	— 23·39
Pir jari	94.463	70.397	79.120	+ 8.723	+ 12·39
Raž ozima	3,880.875	3,602.824	2,228.268	— 1,374.556	— 38·15
Raž jara	177.039	157.530	139.667	— 17.863	— 11·34
Ječam ozimi	1,819 078	2,121.807	1,860.583	— 261.224	— 12·32
Ječam jari	745.659	700.494	616.627	— 83.867	— 11·97
Suražica ozima	2,708.757	2,345.997	2,505.607	+ 159.610	+ 6·85
Ostale napolice	230.981	378.942	525.516	+ 146.574	+ 38·69
Zob	3,022.985	3,737.097	3,174.092	— 563.005	— 15·06
Ukupno	27,285.871	26,495.508	24,298.325	— 2,197.183	— 8·29

U sljedećem pako pregledu sravnjuje se za pojedine županije vriednost produkcije svih tih žitarica nerazlikujući pojedinih jim vrsti. Vriednost je ova iznosila:

Županije	1893	1894	1895	1895 više (+) ili manje (—) nego li g. 1894	
		forinti		u forintih	u %
Lika-Krbava	1,341.612	896.193	891.307	— 4.886	— 0·54
Modruš-Rieka	970.634	836.149	593.822	— 242.327	— 28·98
Zagreb	2,267.662	2,212.530	1,318.911	— 893.619	— 40·38
Varaždin	1,139.830	1,115.323	580.149	— 535.174	— 47·95
Bjelovar-Križevci	2.988.081	2,738.095	1,877.130	— 860.965	— 31·45
Požega	3,202.387	2.976.786	1,921.864	— 1,054.922	— 35·44
Virovitica	6,399.480	6 410.955	6,399.874	— 11.081	— 0·19
Sriem	8,976.185	9,309.477	10,715.268	+ 1,405.791	+ 15·10
Hrvatska i Slavonija	27,285,871	26,495.508	24,298.325	— 2,197.183	— 8·29

Kako su nastali iznosi, što jih izkazuju ova dva pregleda, razabire se iz razporedbe podataka, sadržanih u skrižaljci na čelu ovoga izvještaja. Kombinacijom naznaka ob obradjenih površinah s naznakami o popriečnom prirodu po jutru sračunan bje sav prirod u hektolitrih. Naznake o popriečnoj težini žitarica poslužiše tad, da se količine, izražene u hektolitrih, preračunaju u metričke cente, a naznake o popriečnoj cieni po jednoga centa, da se s njimi umnoži sav prirod i uglavi ukupna mu vriednost. Operacija je to dakle vrlo komplicirana. A koliko elemenata rabi za taj račun, toliko ima i vriela pogriešaka, kojim se granice nemogu ni s daleka ustanoviti, te se službenoj našoj statistici s toga nebi moglo spočitnuti, što ni sama nemože da izjavi, koliko li konačni rezultati tih računa odgovarajn faktičnim prilikam. Jedino mogla bi zajamčiti to, da su njezini brojevi o vriednosti produkcije pouzdani bar toliko, koliko podatci dobiveni sličnimi računi u drugih zemljah i monarkije i inozemstva.

Kod tih se brojeva u ostalom ni neradi toliko o tom, da se uzmogne točno izkazati vriednost produkcije u cieloj zemlji ili u kojem njezinom kraju. Glavna jim je zadaća, da se razne naznake o obsegu ratarske produkcije svedu na jedinstven izraz, koji će olakoćivati prostorno i vremeno sravnjivanje rezultata, te prosudjivanje produkcije raznih godina i raznih krajeva. A toj će zadaći dostatno odgovarati i naši podatci o vriednosti produkcije.

Po prvom od oba gornja pregleda ukupna je ljetošnja vriednost produkcije ranijih žitarica zaostala za lanjskom za koja dva milijuna forinti, a najveći dio toga manjka potiče od nerodice, koja je ljetos snašla oziminu raž te gospodarstvo naše sama oštetila za gotovo $1^1/_2$ milijuna forinti. Od ostalih važnijih plodina ljetošnja je produkcija pšenice vriedila malne isto toliko, koliko prošle godine, dočim se je vriednost kod ozimca ječma i zobi smanjila za kojih 12—15 postotaka. Nešto znatnija pako povišica u vriednosti izkazuje se kod jedine ozime suražice.

Po drugom pregledu ljetos su s nepovoljnih prilika vremena najviše nastradale županije varaždinska i zagrebačka. Prvoj vriedi godine 1895 produkcija gotovo za 50, potonjoj za 40 postotaka manje nego li prošle godine. Kraj njih mnogo su — oko jedne trećine po prilici od lanjske vriednosti — štetovale i županije modruško-riečka, bjelovarsko-križevačka i požežka. U ličko-krbavskoj i virovitičkoj gospodari se sretno oteše znatnijoj šteti. Najboljim pako uspjehom svršila se žetva ove godine po županiju sriemsku, gdje joj vriednost po svoj prilici još nikad nije dosegla tolika iznosa, pak je rezultat polučen u dvie najiztočnije naše županije tiem znamenitiji, što na nje same odpada preko 70 postotaka od vriednosti ciele produkcije u zemlji.

Koliko li će se u županijah, gdje su ranije žitarice ljetos osobito slabo uspjele, manjak taj nadoknaditi prirodom kasnijih žitarica, imenito pako prirodom kuruze, koja je upravo u tih krajevah važnija od svih drugih plodina, vidjeti će se iz podataka, što će jih glavni izvještaji čim prije moguće priobćiti. *Zor.*

II.

Stanje kuruze po izvještajih od 19. rujna 1895.

Županije (s gradovi)	Sva površina po izvidih od g. 1895 u jutrih po 1.600☐°	Kuruza stoji: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	Kuruza je posve uništena	Od ciele površine kuruze ide postotaka površine gdje stoji: 1 vrlo dobro	2 iznad srednje ruke	3 srednje ruke	4 izpod srednje ruke	5 vrlo loše	gdje je posve uništena
		na površini od jutara po 1.600☐°											
Lika-Krbava	16.303	6.342	2.592	6.116	899	54	300	39	16	38	5	0	2
Modruš-Rieka	30.773	9.475	11.680	9.046	270	108	194	31	38	29	1	0	1
Zagreb	143.369	14.089	75.504	48.463	3.973	1.340	—	10	52	34	3	1	—
Varaždin	81.249	25.988	31.873	19.804	2.441	185	958	32	39	25	3	0	1
Bjelovar-Križevci	84.719	28.726	23.491	23.027	8.042	744	689	34	28	27	9	1	1
Požega	61.334	19.242	11.967	20.848	5.454	3.823	—	31	20	34	9	6	—
Virovitica	53.462	11.210	16.479	24.052	1.721	—	—	21	31	45	3	—	—
Sriem	159.885	35.075	51.512	64.678	6.353	2.267	—	22	32	41	4	1	—
Hrvatska i Slavonija	631.094	150.147	225.098	216.034	29.153	8.521	2.141	24	36	34	5	1	0

Prema stanju od 5. rujna pokazuje nam gornji pregled stanje kuruza za cielu zemlju samo u toliko lošijím, što se je površina „vrlo dobrih“ kuruza za 1% smanjila, a s druge strane površina izpod „srednje ruke“ za 1% povisila, ali je naprotiv sada površina „iznad srednje ruke“ izkazana za 2% većom, tako da manjak ili gubitak sa suše neće u cielosti biti znatan. Da posljedice suše nisu bar za cielu zemlju znatnije promienile razmjerja, obrazlaže se u III. dielu ovih izvještaja na temelju naznaka gg. izvjestitelja tiem, što su u povoljnijih položajih i na tilijem tlu, dozriele i nešto kasnije sijane kuruze, koje bi inače bile ostale nezriele. Ako uzmemo, da nam se sa ono 4% „izpod srednje ruke“ i 1% „vrlo loših“ kuruza naznačuju s veće česti takvi usjevi, koji su vrlo kasno posijani, a s manje česti kuruze obriedke i na žestoku, plitku tlu, to bismo imali u cieloj zemlji ovih 5% od sve površine ili 35.167 ju-

tara kuruza, od kojih se nije nadati skoro nikakvu prirodu, jer će one zelene i zaostale pasti žrtvom prvoga mraza. I to je doista znamenit gubitak, ali obzirom na ovogodišnje nepovoljno, abnormalno vrieme, dosta umjeren.

Pošto je bila već berba ili trgatba kuruza u toku, biti će dovoljno ako ovdje, bez potanje sporedbe, iztaknemo, da se stanje kuruza ovoga roka nerazlikuje ni po pojedinih županijah znatno prama njihovu stanju od 5. rujna ove godine. *J. B.*

III.

Glavni izvještaj

o gospodarskih prilikah u obće.

Od 5. do 19. rujna 1895.

a) Vrieme.

Nakon 4 do 5 tjedne suše počelo se vrieme od 9. rujna mutiti, te je 9. rujna bilo kiše, na skrajnjem iztoku nešto malo, a na skrajnjem zapadu zemlje nešto obilatije. Istom 12. i 12./13. rujna dodje olujom, popraćenom hladnim sjevero-zapadnjakom (NW) po cieloj zemlji do željno izčekivanih izdašnijih oborina, većinom naglih kratkotrajnih zaljevica. Od 13./14. rujna nastalo je osobito po slavonskih brdovitijih predjelih kišarenje, prave kiše hodalice, koje je potrajalo sve do 18. rujna. Od dva do 3 dana s oborinami, osobito 12./13. i 13./14. rujna, bilježe se mal ne za svaki kraj, a po mnogih mjestih područja slavonskoga srednjogorja bilo je gotovo svaki dan poslje 14. rujna ponešto kiše, ali izdašne samo gdjekoji dan. U obće su sve te oborine bile vrlo umjerene, pak kako to uz oluje obično biva, vrlo nejednake izdašnosti. Dok je u jednom kraju kislo pljuskom, u obližem bi susjedstvu tek nešto „rosikalo“, te bismo morali posegnuti sve do područja pojedinih izvjestitelja, kad bismo htjeli potanje naznačiti, gdje je osušeno tlo dobilo izdašne vlage, gdje li je i kraj 3—4 kiše slabo nakvašena tek mekota. Ipak su i ovoga puta bile izdašnije oborine i češće na iztoku nego po sredini i jugo-zapadu zemlje, kako nam i ovi brojevi dokazuju. U Bjelovaru palo je naime toga roka u svem kiše samo 13·1 mm, u Šljivoševcih 21·5 mm, a u Osjeku 35·6 mm.

b) Elementarne oštete.

Uz oluju palo je i nešto tuče, ali bez štete: dne 12. rujna u Kraljevici; dne 14. u Gradusi (Petrinja) koja e znatno oštetila vinograde; dne 15. rujna u Pišćetkih (Karlovac) bez štete. Ali su taj dan u području obćine Švarča (Karlovac) tučom nastradale sve plodine manje više po selih Mekušje, Turan, Udbinja, Rakovac, Švarča velika i mala tako, da su na mnogih poljih morali proso pokositi, jer ga je led smlatio do temelja. Poslje 12. rujna razhladilo se zračište vrlo naglo tako, da se iz iste slavonske ravnice javljaju jutarnje temperature od 6°C. te je mraz bio na domaku. No od 15. rujna, uz hladne jesenske noći i maglovita jutra ipak se je ob dan na vedrini opet dizala toplina tako, da do 19. rujna nije nigdje u zemlji došlo do mraza.

c) Gospodarske radnje.

Čim je nakislo, nastojali su gospodari svom snagom da nastave sušom obustavljeni rad oko sjetve ozimina, te sijali ozimi lan, repicu, ječam, raž i pšenicu. Sjetva lana i repice prilično je do 19. rujna bila obavljena. I ječma se posijalo dobrano, barem u većih gospodarstvih po Sriemu, ali dosta malo raži, pšenice i napolice, jer se na mnogih mjestih gdje je malo bilo oborina, moglo orati tek po „dvojaku“, ali riedko gdje se dospjelo za dobe „podvojačiti“ za svu oziminu.

Prije kiša vrlo su se marljivo kosile otave i djeteline, i spremale po najljepšem vremenu. Sbog potrajne suše riedko se je gdje kosio „otavić“, al su tek u poplavnih predjelih kosili i protiv svega očekivanja „prve“ trave, i tako je, hvala neobično toplom i suhom rujnu, i po tih krajevih barem ublažena oskudica krme. Vrlo su zadovoljni izvještaji nakosom otava, poimence sa polojnih livada i onih livada nižega položaja, na kojih se je nakosilo i povoljno spremilo sve do 8—10 q izvrstne krme, „kano nikad“ ili kako „nepamte ni najstariji ljudi“. — Manje se hvale prirodom prosa, koje se želo ili kosilo na sav mah i po jugo-zapadnih krajevih zemlje. I berba. odnosno kopanje koruna bilo je u punom jeku, a prirod vrlo različit prama položaju tla i tomu, da li ga napala phylophthora infestans. Isto tako se gotovo po cieloj zemlji brao i podbirao grah kuruzar, a uz njega i po koja ta kuruza, po Sriemu više nego drugdje gdje. Napokon su u mnogih krajevih već do 19. rujna obavili i berbu vinograda, a gdje se je nešto šljive bistrice sačuvalo, spremilo se ili prodalo se i toga ove godine dosta „riedkoga“ voća. Kad nije dopuštalo vrieme, bilo suša, bilo samo „rosikanje“, izvažao se gnoj pod ozimine i dovažao zimski ogrjev. Svakako je i ovoga roka ostalo još vrlo mnogo neobavljena rada oko sjetve ozimina.

d) Stanje ljetnih plodina.

Potrajna suša bila je na uštrb kuruzam, vinogradom, brdskim livadam i pašnjakom, te kupusom i bieloj repi, napokon i postrnim usjevom (nuzgrednim) projam i heljdam, dočim su joj glavni usjevi crnih žita bolje odoljevali. Šteta nanesena kuruzam u ostalom samo je relativna, jer se po naših izvještajih naglasuje, da su naglo, od nužde, dozrievale kuruze samo na viših položajih a po nižih tek one po pjeskovitu i u obće tanku tlu, te je u takvih ostalo nerazvitije, sitnije zrno. Naprotiv u velike je pogodovalo suho i neobično toplo, pače sparno vrieme kasnijim kuruzam, koje su uz takve povoljne prilike klimatske liepo dozrievale. Uz iole vlažnije i hladnije vrieme nebi to dašto bilo moguće, pak je tako više nego izjednačen manjak prouzročen sušom. U obće složni su u tom svi izvještaji, da su na išto jačem tlu i povoljnijem, vlažnijem položaju rane i nešto kasnije sijane kuruze vrlo dobro odoljevale suši, te će biti u takvih prilikah i berba izdašnija nego li se je očekivati moglo. Tek posve kasno sijane kuruze zaostale su sa suše u svojem razvitku. Od njih neće biti no slabe koristi, sve da jih dosta zelene nezateče koji mraz. Slični su učinci suše i kod crnih žita, proje i heljde. Što je kasno posijano, zaostalo je sušom u razvitku, te se poimence proje slabo i plaćaju, dočim su heljde išto samo napredníje bolje podniele sušu. Najmanje su se svakako sa suše razvili: sitna postrna repa (repa okruglica), nadalje kasno presadjeni kupusi na slabijem, osušitom tlu. Kako su suša i toplina upravo ugadjale livadam potočaram i livadam, što su neobično dugo ležale pod vodom, spomenuli smo već pod točkom „gospodarske radnje".

Obća je tužba izvještaja iz ciele zemlje na vanredno nizke ciene svih plodina bez razlike i na oskudicu novca, kojom se bore gospodari i koju osjećaju tiem teže, što je promet sa svinjami bud posve obustavljen, bud veoma spriečen i otegoćen sbog svinjske pošasti, a što ostala stoka, osim pitane ili barem gojne marve, takodjer neima kupaca.

e) Vinogradi i voćnjaci.

Vinogradom je na svaki način prekasno nadošla kiša od 12. p. mj. te bi sudeći po većini izvještaja, mogli uztvrditi, da je u stadiju, u kojem je zatekla grožđje, više naniela štete, nego koristi. Vrlo se malo gg. izvjestitelja hvali, da se jagodje iza kiše liepo puni i mekša, dočim se gotovo svaki njih tuži, da je počelo jagodje poslje kiše u velike pucati i gnjiti. Tu okolnost osobito ižtiču izvještaji iz slavonskih krajeva, gdje je bilo kišarenja po 4—5 puta, ali ima te vrsti tužba takodjer iz županija Bjelovar-Križevci i Zagreb. Dakako vinogradom, nebranjenim ili nedostatno branjenim, koji su ostali goli bez lista, ali inače rodni, nije ni kiša ni kišarenje moglo niti pomoći, niti odmoći, jer je jagodje ostalo — kako ga neki izvještaji zovu — pravi šprih (sačma), a takvih vinograda ima žalibože u svakom kraju više nego li racijonalno branjenih.

Kako se ovo nekoliko godina, od kada hara peronospora, malo gdje ustanovljuje rok berbe, to se je mjestimice počelo brati već 15. rujna, sve onako zeleno ili nezrelo grožđje. Spominje to i u velike žali znatan broj gg. izvjestitelja, jer da s toga neobrani još vinogradi najboljih i najrevnijih gospodara ostaju osamljeni u čitavom vinogorju, a tad da na njih navali sve „kršteno" i „nekršteno", da jih nije moguće očuvati, bilo od ljudske ruke, bilo pako od ptica, lisica, jazavaca i pasa.

Pošto je berba već počela, te će se svigdje obaviti do polovice listopada, nadamo se, da će nam gg. izvjestitelji priobćiti i rezultate berbe. Što nam se dojavi, izcrpiti ćemo pomno već u sljedećem glavnom izvještaju.

Osim zimskih krušaka bralo se je sve ostalo voće malo po malo i ukorišćivalo, ponajbolje dakako u blizini gradova i ovećih mjesta, gdje će i najneuglednije voće svedj naći kupaca i trošilaca. Strani kupci zalazili su još ponajviše u Zagorje, kud se mjestimice našlo i nešto obilatije crnice šljive, pak razmjerno i drugoga voća više nego drugdje. Nešto više šljive tržilo se je preko granica zemlje još po kotarih Brod i Županja. Da li i drugdje, nije nam dojavljeno.

Evo i nekoliko podataka, koji su nam stigli o unovčivanju voća: U kotaru Ivancu, gdje je mjestimice bilo mnogo crnice šljive, plaćao se stari vagan po 1 for. 50 novč., a tuj se prodalo i jabuka Štajercem 10 akova (568 l) po 16—17 for., dočim se je u Stubici gornjoj (kot. Stubica dolnja) mogao prodati stari vagan šljiva i po 2 for. do $2^1/_2$ for, Stranim trgovcem prodavala se je crnica sljiva na kg, i to kg po 5, $4^1/_2$ napokon i po 4 novč. a jedna kola po 20 for. do najmanje 17 for. u Orijovcu kot. Brod. U obćini Trnjani, istoga kotara tržila se je šljiva na hl, i to bistrice po 3 for. do 3 for. 50 nč., a bjelice po 2 for. do 2 for. 50 novč. Pekmeza (lekvara) malo se izpeklo, u cieloj obćini kojih 120—130 q, jer su neki strani kupci, zakaparivši prije ciele šljivare, kad su vidili, da neima računa ostavili šljive i kaparu. Od sušenja šljiva sasma se je odustalo, jer da je suha šljiva, tako jeftina, da se nebi izplatilo sušenje. Po kotaru županjskom nije se takodjer kuhao pekmez, već su strani trgovci izvozili šljivu u Bačku i na domaća tržišta, a s početka odpremale su se šljive u košarah za Beč iz obćina: Babina greda, Šamac, Gundinci i Sikirevci. a plaćao se q po 5 for., poslje bila je ciena po hl 3 for. 60 novč. mjereći „vrškom". Iz obćine Orahovica (Našice), gdje su nešto obilnije urodile neke vrsti krušaka, razprodale su se na jagmu i izvezle u Bačku stari mjerov po 2 do 3 for.

Od šumskih produkta, koji u gospodarstvih cielih naših predjela zauzimlju važno mjesto, gotovo se svi izvještaji hvale prirodom „bukvice", a samo jedan iz Jaske veli, da je žir dobro urodio u imovinskoj šumi obćine Cvetković. Svi su ostali u tom složni, da je ove godine posve „iznevjerio" žir. Ali se s toga prema onoj „čim manje žira, tim više šiške" hvale u Slavoniji prirodom „šiške" (lučeca), koja se plaća 3 novč. po kg. Prirodom kestena, gdje u obće kestenika ima, a to je na razmjerno malo mjesta, vrlo su zadovoljni. Kestena ima dosta, samo se kasnijemu prigovara, da je sa suše ostao presitan. Ciena u veliko nije mu još bila ustanovljena, jer su tek raniji počeli brati i kano „prvak" prodavati na obližih tržištih, dakako uz nerazmjerno visoke ciene, kako to već biva kod svih prvienaca.

Po prijavi veleč. gosp. izvjestitelja Kremplera boluju voćke osobito šljive po begtežkoj obćini i nekih selih kutjevačke obćine, te se suše. Isto tako počela su se sušiti i stabla srčika jabuka, koja su bolovala od „raka". Stabla šljivova, mjestimice i bresaka sveudilj se suše i ginu, a da se za pravi uzrok ni danas nezna. Takvih prijava nemanjka dakle ni ove godine, ako i nisu tako obćenite i česte, kano lani i onomlani.

f) Stoka.

Svinjska kuga, prem je mjestimice nešto jenjala, nije prestala ni ovoga roka harati po svih obćinah, što smo jih zabilježili u posljednjem broju glavnih izvještaja, te se je konstatovala nadalje u: 1. mjestu Gjurgjanci, obćine Vrbica, kot. Djakovo, gdje je poginulo do 20 glava krmadi; 2. obćini Klenak, kot. Ruma, kuga hara užasno, propalo do 19. rujna već do 1.500 svinja; 3. obćini Opatovac, kot. Vukovar, tek konstatovana pošast, dosta se blago pojavlja; 4. obćini Sikirevci, kot. Županja.

Zdravstveno stanje ostale stoke posve je povoljno po cieloj zemlji. Jedino perad pogiba još sveudilj po nekih mjestih, a biti će neizlječiva kokošja jetrena bolest, s koje kokoši pa i tuke pogibaju. Po opisu veleč. g. izvjestitelja Kremplera jetra su naime u poginule peradi bolestna i ikričava, a želudac gadan. U obćini Kutjevo ostale su mnoge kuće bez kokošadi, jer je sve pocrkalo, pilad i starija kokošad. Na guske ta bolest da nije prešla, kano ni lani, a o pogibanju pataka, osim jednoga slučaja, da se takodjer nečuje ništa. Da kokošad boluje i propada ima još tužba iz Križa, kotara čazmanskoga, dočim ove godine neima prijava o pogibanju kokoši iz kotara Križevci, gdje je kokošja pošast mjestimice lani poharala svu silu peradi. *J. B.*

Kr. zem. statistički ured.

U Zagrebu 28. rujna 1895.

Ravnatelj:
Zoričić.

Tiskarski zavod „Narodnih Novinah".

God. 1895. Izvještaj XII.

GLAVNI IZVJEŠTAJI

o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće

Po izvještajih gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja

sastavlja jih i izdaje

kr. zem. statistički ured u Zagrebu.

I.

Glavni izvještaj

o gospodarskih prilikah u obće.

Od 19. rujna do konca studenoga 1895.

a) Vrieme.

Uz nešto nižu temperaturu nego li je bila prve polovice rujna zavladala je druge polovice toga mjeseca suša, koja je potrajala u cieloj zemlji sve do 2./3. listopada. Pete je pentade rujna, i to od 23. pak mjestimice i 24. i 25., bilo oštrih mrazova, koji su padali na suho, dok je ob dan bilo razmjerno toplo, popriečno 12' do 16° C. U Bjelovaru n. pr. zabilježena bje osrednja temperatura cieloga mjeseca rujna sa 16·68° C, za 21° višom, nego li lanjske godine. U istom mjestu nije više palo u rujnu oborina nego tek 13·1 mm. (lani 35·8 mm).

Ako se je rujan izticao ove godine neobičnom sušom i toplinom, to je bio listopad, osobito druge polovice gotovo neprekidni niz neobično naglih jakih kiša zaljevica, manjih i većih povodnja. Prve polovice listopada do 17. bilo je još kako tako, ali druge polovice mnogi nam izvjestitelji bilježe samo 30. listopada bez kiše, drugi sretniji dodaju još 21., 22., kad nije barem ob dan bilo kiše Kiše, popraćene iza jugovine žestokom burom (N i NE) počele su dne 2.|3. listopada, te su se ponavljale osobito 5., 10. i 11., bilo u noći jednoga dana na drugi ili ob dan, a druge polovice mjeseca bilo je po svuda manje više jakih zaljevica, osobito 17., 26., 28. i 31.; kako dokazuju množine izmjerenih oborina u Šljivoševcih za te dane redom 21·5. 26, 42 i 35 mm. Ipak i te brojeve priobćene s iztočne strane nadmašuju oborine na zapadu i sredini zemlje mjerene. Tako je bilo oborina cieloga mjeseca listopada u Bjelovaru 252·4 (lani 121·1); u Vojakovcu još nešto više, naime 259·5 mm.: u Višnjici (kot. Slatina) 179 mm ; u Šljivoševcih (kot. Dol. Miholjac) 214·5 mm.; a u Vukovaru zadnjih 14 dana listopada da je palo 98 mm. vode, što da iznosi mal ne šesti dio popriečne godišnje množine oborina.

Nije dakle ni čudo, što su bile toga mjeseca upravo zaredale poplave uz sve jarke i potoke, mjestimice ponovno, a koncem mjeseca od 28. od Zagreba počevši pak sve do Jasenovca zalila je i Sava svojimi pritoci tako zvanimi „ljetnimi nasipi“ zaštićeni polojni prostor na 35 do 100 i više cm. dublje nego prigodom proljetne poplave. Žestokom burom dne 17. listopada pridošle kiše izvrgle su se u snieg po jugozapadnih i zapadnih stranah i po zagrebačkoj županiji a mećava je potrajala jošte 18. i 19. po gorskih predjelih na jugozapadu zemlje, tako da je na Kapeli bio i promet spriečen od 18. do 22. listopada. Taj je snieg po ravnici doduše do mala okopnio, ali je ostao po gori i vrhuncih ipak više dana pak je i dnevna osrednja temperatura stalno spala za gotovo polovicu temperature prve polovice mjeseca. Prama lanjskoj toplini cieloga mjeseca listopada od 12·37% ove je godine snižena na 10·33, dakle nešto više od 2%, jer su sveudilj prevladjivale sve do konca listopada sjeverne zračne struje (N; NE). Na svu sreću bar su mjeseca studenoga bile donekle povoljnije prilike vremena. Obilne kiše bilo je još doduše 1. studenoga, nešto slabije 2, i 4. 5., zatim mjestimice 13. 14. ali su ipak gospodavale južne zračne struje (S i SW) sve do 22, kad se počelo smrzavati s jutra, dok nije 24. 25. osvanuo za mnoge krajeve prvi snieg, obilniji na jugozapadu i zapadu nego li iztoku, te nastala zima.

Da nije uz nižu temperaturu manjkalo ni gustih magla s jutra, razumjeva se samo po sebi za ovo kasno godišnje doba. S toga ni netrebamo napominjati osobito maglovite dane toga mjeseca.

b) Elementarne oštete.

a) **Suša**, što no je vladala cieloga mjeseca rujna pak sve do 3. listopada, oštetila je u prvom redu pašnjake i otave osobito po kasno košenih livadah, zaustavljala razvitak kupusa, repe postrne, krmne blitve i postrnih,

nuzgrednih, crnih žita, a po išto težem tlu moralo se prekinuti oranje i sijanje ozimina. Ovo se je tek mjeseca studenoga moglo nastaviti opet u većoj mjeri. U mjesecu listopadu moglo se je naime sbog neprestanih kiša samo po koji dan raditi na polju. S druge je strane vanredno toplo i suho vrieme u rujnu u velike pogodovalo dozrievanju kuruza i vinograda, berbi kuruza i grožđja i spremanju razne krme te žetvi proje i heljde, što se siju kano nuzgredni usjevi.

b) **Mrazovi**, kojih je bilo od 23. rujna počamši, mjestimice i 24. te 25. ofurili su doduše po svud ozelene heljde i tikvanje, a samo u vlažnijih položajih kasne kuruze. Inače nisu nanjeli znatnije štete vegetaciji, jer su pali na „suho“. Imamo samo jednu prijavu iz Banovine, da su morali iza mraza zelene kuruze požeti, jer da jih je mraz posve uništio. Većina pako izvještaja izrično spominje, da mraz nije znatnije oštetio ni iste kuruze.

c) **Snieg**, od 17. listopada, oštetio je nešto voćaka, punih lista po gorskom kotaru i po Kapeli, gdje je bilo mećave još sve do 19. listopada. S drugih strana, gdje je takodjer bilo sniega 17. listopada, nije stiglo znatnijih tužba.

d) **Oluje**. Žestoka oluja, s kojom je nadošla kiša 3. listopada, najušila se nad selom i obćinom Krstinja kotara Vojnić ob 2 sata poslje podne u gotovi tornado, koji je za 20 minuta porušio bezbroj krovova sa kuća, sienika i staja, raznio sieno ustoženo na sve strane, te korienjem izčupao svu silu voćaka i stabalja uz cestu. Srećom nije nitko u tom lamanju zaglavio. No šteta je velika, jer je gotova sva krma prokisnula, a mnogo je iz stogova razneseno u nepovrat. I u Jabukovcu kotara Petrinja bilo je s toga vihora dosta polomljenih voćaka i nekoliko razkritih stanja.

e) **Kiše zaljevice** same po sebi nanjele su osobito druge polovice listopada velike štete po svih stranah zemlje, ne samo tiem što su s obronaka splavile mekotu zajedno sa usjevi ili po vinogradih odronile rigolano tlo, već još više tiem, što su opetovano zaplivala sva polja, livade i pašnjaci, makar i nebilo u blizini potoka i jaraka, te što su mnogi gospodari bili prisiljeni skroz prokisle kuruze brati i po kiši. Na mnogih je mjestih propalo dosta kuruzinca, pak i ovogodišnjih za sjeme ostavljenih djetelina, s kojima se je čekalo, kano i sa kuruzom, da podpuno dozriju. Još veća je svakako posredna šteta, što se stoka morala gotovo cieloga mjeseca listopada o suhoj krmi hraniti i što se sjetvom zateglo do kasno u mjesec studeni.

f) **Povodnje i poplave**. Druge su polovice listopada sa silnih kiša, mjestimice opetovano, prolili jarci i potoci svoja korita i poplavili svoj okoliš, prouzročivši raznovrstnih i znatnih šteta po usjevih i sgradah. Zadnjih dana listopada pako provalila je i Sava na istih mjestih gdje i proljetos nasipe, te je sa svojimi uzporenimi pritoci poplavila po kotarih Zagreb, Dugo Selo. Karlovac, Velika Gorica, Sisak i Petrinja mjesta ležeća uz rieke i sve njive u velikom obsegu. Savskom tom poplavom uništena i odplavljena bje sva sila krme, mjestimice u podpunom smislu rieči, do zadnje slamke. Malo naime gospodara ima tako prostranih staja i sjenika, da bi mogli barem veći dio zimske krme smjestiti pod krov, već je krma obično sva: sieno, slama, kuruzinac oko kuće složena u stogovih. Po naših viestih bit će ponajgore prošla sela Lazina gornja i dolnja, Ribnica, Kostnica, donekle i Jagodno, a po gotovu selo Poljana, potopljeno po drugi put ove godine, da su se tek krovovi vidjeli izvan vode. Tuj da je ležala voda do kojih desetak dana. Razumjeva se, da su i sva ostala mjesta uz Savu od Zagreba pak daleko izpod Siska pretrpjela na usjevih, krmi i sgradah znatne štete sa te poplave, te bi nas predaleko odvelo, kad bismo jih htjeli ovdje poimence nabrajati. Sa poplave Kupe i njezinih pritoka biti će ponajjače oštećena okolica grada Karlovca: Dubovac, Gaza, Rakovac, Banija, Kamensko, Selce, Drežnik, Hrnetić i Gradec. Ogulin pako sa okolicom poplavila je Gjula u takovoj mjeri, da takve poplave nebijaše već 60 godina, a voda, da je ležala šest dana.

Znatnijih ošteta nanjele su poplave potoka jošte u:

a) obćini Sela kot. Klanjec. gdje se 26. 27. listopada prolila Sutla, u velike zamuljila i izrovala oranice, a zaglavilo i 6 glava rogatoga blaga i više glava svinja;

b) obćini Rešetari, kot. Gradiška, naglo je izstupila Rešetarica, i odplavila sa oranica netom zasijanu rahlu zemlju, a na mjestih opet nanjela toliko naplavka, da će se morati znatne površine ponovno orati i sijati;

c) obćini Lipovljani, kot. Novska, razlili su se potoci Ilova, Pakra, Bjela, Krivaja i Subocka, te su uništeni svi zimski usjevi i djetelina ostavljena za sjeme;

d) obćini Pakrac, zamuljila je Pakra u velike oranice i livade, te će se jedva moći jesenas očistiti, a njive na novo zasijati;

e) obćini Srb, kot. Dolnji Lapac, zatrpale su bujice kamenjem nanesenim s brdina, oranice i livade, te će biti po mnoge gospodare tiem osjetljivije potrajne štete, što pojedinci posjeduju malo oranica i još manje livada.

d) obćini Jezerane, kot. Brinje, poplavljena su opet sva polja u kotlini jezeranskoj, te se neće moći ove jeseni sijati, kako se nisu mogla ni proljetos obraditi. Tuj dakle ostaše ciele godine bez usjeva na svojih najboljih oranica.

Takvih prijava, da se neće ove jeseni u obće moći znatne površine uzeti pod plug, ima medjutim više iz područja kotara, zatečenih ove jeseni savskom poplavom. Posvuda ima i takvih oranica, koje dolaze pod vodu samo za najvećih poplava, ali nisu ocjedite, te s njih nestaje tek izparivanjem vode, čemu da se nije u jesensko kasno doba nadati, ako nenastupi vjetrovito vrieme bez ovećih oborina, koje bi bilo kadro većinom teža ilovasta tla tako osušiti, da se uzmognu makar i kasno obraditi i zasijati.

c) Gospodarske radnje.

Prem je sve do 2. listopada trajalo takozvano „liepo“, ove godine pače i „prekrasno“ vrieme, to nije do toga dana bila ni s daleka obavljena ni trgatba kuruza ni berba vinograda, pače ni žetva postrnih proja ni heljda. Posljednje

heljde požele su se istom prve polovice listopada, a trgatba kuruza sijanih iza repice, ili poslje kako je poplava minula, zategla se mjestomice do prve polovice studenoga nakon što su prestale zaljevice. I od takvih skroz kasno sijanih kuruza dozrielo je u sriemskih poplavi izvrženih predjelih u najgorem slučaju ipak 60—70%, a mnoge su se brale sve po najvećoj kiši druge polovice listopada „od nužde", da se očiste njive za jesensku sjetvu. Većina kuruza dospjela se ipak pobrati i spremiti barem prve polovice listopada, a što jih je bilo išto ranijih, to se pobralo po najljepšem vremenu prije nastalih kiša. Izvjestitelji hvale se vrstnoćom zrna ali i liepim, zdravim kuruzincem.

Na vrlo mnogih mjestih, osobito gdje je peronospora i kraj štrcanja oštetila nešto jače list, ostavljalo se grožđje dulje na čokoću, da bolje dozrije, te se berba dovršila istom o „Terezinju" (15. 10) tik pred „sniegom", odnosno kišarenjem. Uz spremanje ovih glavnih plodina, dolažahu na red i razne okopavine, osim repe okruglice i kasnih kupusa, koje su plodine tek tečajem studenoga očistile njive i ograde.

Kraj spremanja poljskoga priroda bila je jesenska sjetva težkom brigom gospodara. Za potrajne suše u rujnu morala se „orba" gotovo po svuda, gdje god prevladjuju težka tla, posve obustaviti, jer se „cjelac" nije mogao ni na „šest volova" orati, a uz to stajala je kuruza na poljih.

Tek vlastela i veći posjednici po iztočnih ravnicah, na laganih tlih, prilično su obavili sjetvu ozimina do 3. listopada, kad su prve kiše nakvasile osušeno tlo. Manji gospodari sijući još k tomu ozimine po kuruzištih vrlo su malo toga posijali do konca rujna, tek repicu i po koji slog ozimca lana, malo koju drugu kakvu oziminu. U premnogih predjelih nije pače ni zrna bilo posijano ni do 30. listopada. Toga se je mjeseca moglo još najviše sijati po Sriemu po sipku tlu, te po kakvih obroncih i to prve polovice do 17., dok je druge polovice malo gdje zaplužio plug, izmedju 21. i 23. Većina sjetve obavljena je po malom posjedu istom u studenom (novembru), prem je imenito po jugo-zapadu i sredinom zemlje i toga mjeseca ostala mnoga oranica onih malih gospodara neobradjenom, koji neposjeduju svojega blaga ni pluga, te će već stoga biti nešto veće površine neposijane oziminom nego li u normalnih godinah. Sjetva će se dakle ako bude vrieme dopuštalo sveudilj nastavljati i u zimu po mnogih stranah, a da li će i kako uspjeti tako kasne sjetve, odlučiti će povoljno samo vanredno pogodna zima i proljeće. I „ugarenja" za proljetne usjeve, poimence kuruze, običaj, koji si stiče sve više pristaša i izvan Slavonije, ostalo je dosta neobavljena, za koji se rad medjutim može i tečajem zime uhvatiti sgodna vremena. Koliko su vrieme i ini poslovi dopuštali, vrlo se je marljivo radilo i po vinogradih; izvozio gnoj i dovažao zimski ogriev i šumska stelja, a po poplavljenih krajevih bile su pune ruke posla i sušenjem razne krme i stelje, da se spasi, što se spasiti može.

Na vrlo mnogih mjestih manjkalo je sjemena valjana u obće, a raži napose, jer je domaći prirod raži, na mnogih mjestih i ječma, bio tako loš i zrnom, da se nije mogao upotriebiti za sjetvu. S toga bilo je i sjeme vrlo skupo, a raži nije se moglo dobiti ni u trgovini, te se u mnogo slučajeva sijala pšenica mjesto raži i u istih glavnih područjih te žitarice.

d) Stanje ozimih usjeva.

Kraj svega toga, što se jedan i to u svem manji dio sjetve obavio za suše, a drugi veći dio opet neobično kasno u studenom, neglase nam izvještaji o stanju ozimina onako nepovoljno, kako se je bilo bojati obzirom na sve neprijazni vremena i kasno doba jeseni. Što se nije baš posijalo u skroz grudasto presuho tlo, i što nisu tek posijano odnjele vode, niklo je u pravilu dobro, te se i „obokorilo", razriežilo do pred snieg, 25. studenoga, tako da su usjevi dobro pokrivali zemlju i bili liepi zeleni, razmjerno razviti, hvala, blagomu vremenu, koje je vladalo sve do 22. studenoga kad se smrzavati počelo. Još se najviše tuže izvještaji na „olaj" posijan u kolovozu, da je na mjestih nejednako nikao, sa nastale suše zaostao u razvitku, te da će biti probitačnije, da se koji taj preore, nego li da se obriedak ostavi preko zime. Ali ima takodjer izvještaja, koji su i sa svojimi olaji, valjda ranije posijanimi, zadovoljni, kano i sa ostalom oziminom. Dakako da ovo vriedi za usjeve, koji su bili već nikli prije sniega, a za one što jih je pokrio snieg prije nego li što su nikli, nisu mogli isvještaji ni od konca studenoga ništa izvjestna javiti, već su jedino izticali bojazan, da bi mogli zajedno sa onimi, što su bili istom počeli nicati, nastradati od „suhomrazice", budući je osobito po iztočnijih stranah zemlje slabo pokrio snieg zemlju. Nadamo se, da će nas sva gg. izvjestitelji koncem prosinca ili početkom siečnja izvjestiti ne samo o stanju usjeva, nego i o tom, da li je i u koliko uspjelo posijati oziminu možda još tečajem prosinca, ako je što ostalo do 25. studena neposijane.

Po naših se izvještajih posijalo kano ozimina: repice ili olaja, nešto lana ozimca, pšenice, suražice, raži manje nego obično, i ječma. Da li se gdje po Slavoniji sijalo za krmu ozime grahorice i ozimna zečka, nije nam ovaj put dojavljeno s nijedne strane.

e) Osvrt na prirod ljetnih plodina.

Ovdje priobćujemo nekoliko izvjestnih podataka o prirodu crnih žitarica, kuruze, okopavina, djetelina sjemena itd. po katastr. jutru, a tuj i tamo dodajemo i mjestne ciene nekih tih plodina. Prema tim naznakam može se označiti prirod najglavnije tih plodina, kuruze, u obće dobrim, u dosta slučajeva osobito po Sriemu i virovitičkoj županiji, pače i vrlo dobrim. Proso i heljda, poimence postrni usjevi (Nachfrucht) trpjeli su sušom, a mnoge heljde ofurio je i rujanski mraz, te se prirodom tih žitarica nehvali nijedan izvještaj, tek 2—3 su projom nešto zadovoljniji, dok je u heljde u pravilu dosta pljeve, suviše „bjelutaka" (nedozrela zrna), a malo zrnja, dakle po svoj prilici prirod izpod srednje ruke. Od okopavina izdale su tikve ili misirače vrlo osjetljivo. Samo 2—3 izvještaja iz slavonske Podravine javljaju, da ima „bundeva" dosta Svi su ostali u tom složni, da su bundeve dosta sitne, a po jutru da su „jedna" kola već obilan prirod, kakvim se malo tko može hvaliti.

*

Kupus je tek mjestimice, po plitku tlu, gotovo izdao, ali gdje je iole bio za dobe presadjen na boljem tlu, zadovoljava svojim prirodom. Mnogi se pače i hvale, da ga je obilno urodilo, kako to dokazuju i priobćene ciene sve 1—2 nvč. po glavici. I biele postrne repe (okruglice — Stoppelrüben) na povoljnoj jeseni održale su više, nego što se je bilo nadati, te se može prirod označiti barem slabe srednje ruke u većem dielu zemlje. O okopavinah u obće neimamo gotovo nikakvih izvjestnih, brojem označenih, naznaka o prirodu, pak su nam te ruke naznake, što jih konačno izkazuju i občinska poglavarstva najnepouzdanije u cieloj ratarskoj statistici, te se moraju ponajčešće izpravljati ponovnimi izvidi i dopisivanjem. S toga bi nas vrlo zadužila ona gg. izvjestitelji, kojim to nije pretegotno, kad bi si pribavili i o prirodu okopavina izvjestnih podataka, te nam jih priobćili. Zato netreba, da se prirod cieloga jutra izmjeri ili vagne, već je dovoljno, da se uglavi vagom ili mjerom prirod sa nekolicine kvadratnih hvati i sračuna prirod po jutru, kako se to čini i kod žitarica pokusnom vršitbom nekoliko „krstova“ ili snopova, izvadjenih iz pojedinih „granica“ ili krstova.

Prirod koruna i krmne blitve (Futterrunkeln) nadmašuje samo mjestimice „srednju“ ruku, jer je po neocjedinah dosta koruna sagnjilo, a bilo je oštete i sa phythophtore infestans, dočim je krmna blitva ostala dosta ositna, te i u podravskom tlu nepremašuje prirod jutra 180 q. Samo jedan izvještaj spominje prirod do 300 q, dok opet drugi priobćuje tek 30—45 q (3 kola) kano prirod po jutru. Po ovih naznakah bio bi dakle ovogodišnji prirod krmne blitve veoma nejednak u raznih krajevih, kano i kod cikorije, s kojom su bili skroz zadovoljni producenti u Zagorju, jer se na vagone odpremala kroz više dana u Zagreb, dok su u sv. Ivanu Žabno imali lošu berbu, tako da se nije izplatila ovogodišnja težatba.

Raznih je ovih plodina urodilo na katastr. jutru:

1. Kot. Slunj (Slunj i Primišlje), repe i zelja u izobilju, glavica zelja po 1 nvč.

2. Kot. Karlovac (Ribnik i Novigrad), kuruze 24 vagana u klipovih, 7·3 hl. u zrnu.

3. Kot. Petrinja (Jabukovac), proje 5—6 hl., 1 hl. proje for. 3·60; siena 8—10 q; otave 5—8 q.

4. Kot. Varaždin (Jalžabet), kuruze $^{3}/_{5}$ više nego lani; tikvanja vanredno malo na $4^{1}/_{2}$ jutra samo 115 komada.

5. Kot. Novi Marof (Varaždinske Toplice), 100 glava zelja 2—3 for.

6. Kot. Čazma (Čazma), kuruze 6—7 hl.; proje po ogradah 18—20 hl.

7. Kot. Kutina (Popovača), krmne blitve 30—45 q (3 kola); djetelina sjemena 100—120 kg.

8. Kot. Koprivnica (Gola) kuruze u klipovih 30—35 q (u zrnu ?).

9. Kot. Brod, 10. kot. Gradiška i 11. kot. Pakrac, označuju redom svoj prirod kuruze, usljed kasne sjetve i oštete sa ljetnih zaljevica i bujica sa $^{1}/_{2}$, $^{1}/_{4}$ i $^{1}/_{3}$ lanjskoga dosta slaboga priroda, samo za trg Pakrac, da bi se mogla označiti berba kuruze sa 85, ako se stavi za „dobar“ prirod broj 100. U občinah Begtež i Kutjevo kot. Brod urodilo je mnogo zelja, te se prodaje biranih glavica 100 po 2—4 for. prama krupnoći, a u gradu Brodu po $2^{1}/_{2}$ do $3^{1}/_{2}$ for. Sieno je jeftino u Lipovljanih primjerice voz od 6—7 q po 3 do $3^{1}/_{2}$ for.

12. Kot. Djakovo (Levanska varoš, Trnava,) kuruza 8—9 hl.; tikava jedva 1—2 kola.

13. Kot. Dolnji Miholjac (Podgajci) kuruza urodila vanredno dobro 18 hl. poprieko; mnogi dobiše i znatno više.

14. Kot. Našice, zelja glavica po 1 nvč., gotovo po cielom kotaru; korun 1 hl. 1 for. do 1 for. 30 nvč., kuruze 1 hl. zrnja od 2 for. 50 novč. do 3 for. 40 nvč.

15. Kot. Osjek. (Valpovo, Bizovac) kuruza vanredno dobro urodila, jer daje prosječno 15 q zrna; u području

16. Grada Osjeka pače 18 q.

17. Kot. Slatina (Miholjac gornji i Sopje), kuruza (Florentin) 16—20 q, popriečno sve vrsti kuruze 15·5 q; proje 5·84 q; muhara zrnja 5·4 q; soje 5·91 q; repičina sjemena 4·02 q; djetelina sjemena 104 kg.; a pošto je ljetošnja djetelina bila krasna, ostavljeno je i od nje nekoliko pregona za sjeme, te se može očekivati prirod od kojih 60—80 kg. po jutru, ako iole bude povoljno vrieme. Krmne blitve urodilo je manje nego lani, naime samo 164 do 180 q. Od kuruze najbolje je dozriela florentinska, sijana 18.—22. svibnja, jer se mogla do 3. listopada pobrati, uz jedva koji nezreo klip. Naprotiv sikulska (Szekler) i maltežka posijane 16.—20. travnja, dakle mjesec dana prije, mogle su se tek na pjeskovitom tlu brati 3. listopada, ali se još uvjek nalazilo mnogo nezrieloga. Uz to je bio florentinski „naberan“ jer je bilo „nabera“ do 90 mjerova (61 l.) u klipovih, što daje 20 q zrnja, klipovi bili su vanredno veliki. Stari mjerov (61 l.) maltežke kuruze u klipovih važe 38 kg., od kojih se narunilo 29 kg. zrnja, a ostalo 9 kg. kovaljica (komina): sikulska važe 34 kg. i daje 26 kg. zrna, 8 kg. kovaljica. Prema ovim razmjeram vagao bi 1 hl. maltežke kuruze u klipu 62 kg., a dao bi 47·5 kg. zrna, 14·75 kg. kovaljica, a 1 q iste kuruze u klipovih imao bi dati 76 kg. zrna i 24 kg. kovaljica. Sikulska kuruza pako 1 hl. u klipovih važe 55·75 kg., a daje 42·62 zrna, 13 kg. kovaljica, 1 q u klipovih siplje 76·4 kg. zrna, te ostaje 23·6 kg. kovaljica. Ili drugimi riečmi 100 kg. kuruze u klipovih daje okruglo 75 kg. (75%) zrna i 25 kg. (25%) kovaljica ili $^{1}/_{4}$ odpada na komine, predpostavljajući, da je kuruza tako suha, da se dade runiti. Kako dobivamo prirod raznih plodina izražen na sve moguće načine i u svih mogućih mjerah, osobito smo zahvalni g. izvjestitelju pl. Reichlu, što nam je priobćio na faktičnoj mjeri i vagi osnovane naznake u obće, a one za kuruzu napose, koje smo preračunali i na hl i q, što će i mnogomu drugomu naših izvjestitelja dobro doći, da si svoj prirod obično mjeren u klipovih starim vaganom ili mjerovom (vrećom) uzmogne reducirati na zrno u kg. i obratno, ako se je prirod vagao u hl.

18. Kotar Mitrovica (Bosut, Grk, Laćarak, Kuzmin, Martinci) kuruza 8—12 q; (Šašinci) kuruza 10 q.

19. Kotar Stara Pazova, kuruza 12—15 q, ciena po q u klipu for. 1·70—1·80.

20. Kotar Ruma, kuruza 10—15 q; ciena po q u zrnu for. 3·20.

21. Kot. Šid (Berkasovo) kuruza 17 do 20 q, ciena po q u klipu for. 1·80 do for. 2.

22. Kot. Vukovar, (Opatovac), kuruza 16—20 q; ciena po q u klipu „zuban“ (Pferdezahn) for. 1·50 do for. 1·80; (Vukovar) kuruza urodila „srednje“ ruke za ⅓ više nego lani, i to: cinquantin 15 q; „sriemske“ 17 q; „konjski zub“ 19 q; ciene po q u zrnu cinquantin for. 3·50 do for. 3·80, u klipu po for. 2; krmne blitve (Futterrunkel) 300 q.

23. Kot. Županja (Babina greda, Gundinci, Sikirevci, Samac) kuruza „bjelići“ 11—24 hl.; proso 18 hl.

f) Vinogradi i voćnjaci.

Neobično suho i toplo vrieme mjeseca rujna vanredno je pogodovalo, kano malo koje godine dozrievanju grožđja, te je prestalo gnjilenje i pucanje jagoda, na koje je bilo dosta tužba još u izvještajih od 19. rujna. Ali sve to povoljno djelovanje topline i suše nije moglo nadomjestiti šteta s peronospore, s koje se je osušilo već u kolovozu baš ono dolnje lišće oko grožđja, o kojem visi dozrievanje jagoda i pretvaranje kiselinâ u slador.

Po svih nedovoljno, kasno ili nikako branjenih vinogradih, a takvih je na žalost bilo više, i to mnogo više nego li valjano i po 2—4 puta štrcanih, ostalo je grožđje i do polovice listopada tvrdo i nezrielo, ako se nije već prije zajedno sa listom osušilo i spalo. I iz takvih vinogorja, koja su u posjedu inteligentnijih vinogradara, primjećuju izvještaji, da je malo onakvih gospodara, koji su prije i poslje cvatnje bili izdašno štrcali svoje vinograde. I mnogi revni inače vinogradari dali su se žalibože zavesti tiem, što je peronospora prošle godine nanjela manje štete, te nisu štrcali prije cvatnje, ili nisu opetovali štrcanja odmah iza čestih kiša-zaljevica, pak je list i plod ostajao bez potrebite zalihe galice dulje vremena. Peronospora morala se je po tom razvriežiti, a to je ove godine bivalo vanredno rapidno. Ima s toga i ovoga puta primjetaba, da je šira s vinograda, štrcanih i po 3—4 puta, bila kisela, a prirod u velike smanjen, te je modra galica posve izdala.

Gg. izvjestitelji ipak pravom s te ovogodišnje nedaće nekrive same galice, već njenu prekasnu, u mnogih slučajevih i nedostatnu uporabu, a ponajpače česte zaljevice, koje su izpirale list i loze, te tako osujećivale djelovanje galice. O tom važnom pitanju piše medju ostalimi veleč. g. izvjestitelj Pajo Krempler ovako: „Na vinogradih pozna se kano nikada, tko je kada, kako ili nikako škropio. Tko je za dobe, već prije cvatnje, bolje škropio, zrelije mu je i grožđje, i tako postepeno do onih, koji nisu škropili. Vino onih, koji su bar dva put škropili, dobro je; kojim je pako kiša poslje škropljenja odmah oprala galicu, sve da su i pet puta štrcali, ima mošt previše kiseline, jer je list oko grožđja dospjela peronospora manje više oštetiti. Koji su pako samo jedan put ili nijedanput škropili, grožđje jim je bilo posve zeleno, da se je moralo nabijati, a kakvo je od takva grožđja vino netreba spominjati. Pekli su na rakiju i takav kom, ali šteta drva, jer od vode nema rakije. Gdje se pako uspjelo sačuvati od oštete dolnje lišće i grožđje, koje peronospora zarazuje već u zametku (Gescheine) prije cvatnje, a da se ni neopaža, bila je berba obilna i dobila se dobra kapljica uz slador od 17—19° po Klosterneuburžkoj vagi, kako nam se s više strana priobćilo, uz dodatak, da je susjedno naštrcano trsje golo bez lista i ploda kano u sred zime, prem je bilo vanredno rodno.

Da su se stari naši vinogradi dosljednom porabom galice i racijonalnim obradjivanjem mogli uzdržati u plodovitosti sve do danas ondje, gdje jih nije filoksera zarazila, i to baš u seljačkoga posjeda, o tom priobćio je veleč. g. izvjestitelj Peterca primjer, vriedan da se spomene. On piše: U obćini Dubranec, kot. Vel. Gorica ima zadruga neka na glasu od starine sa uzornoga obradjivanja vinograda, koja je dobila jesenas 300 vjedara vina na 8 jutara staroga trsja. Dobralo se je 1. listopada, pak sam se sâm na svoje oči uvjerio, da su bili istiniti navodi zadrugara. Žalibože bralo se je uzprkos svim uputam prerano, jer je tuj uvjek 22. rujna početak berbi, pak je težko uvidjavnijemu vinogradaru biti osamljenom iznimkom u cielom brdu, te bi bilo više kvara nego li koristi od kasnije berbe.

Bezprimjerno haranje peronospore reć bi da će barem mjestimice imati i dobrih posljedica. S više nam je strana imenito iz Slavonije stiglo prijava, da su se mnogi seljaci, videći kako jim je totalno propao obilni prirod, formalno zavjetovali, da će od sele i oni štrcati svoje vinograde, te su stali već jesenas prijavljivati svoju dogodišnju potrebu modre galice.

No ta će jim galica jedva trebati za spasavanje priroda, već po svoj prilici za spašavanje loze, ako nebude zima vanredno blaga, jer su u tom izvještaji i suviše suglasni, da je loza u neštrcanih vinogradih, ostalih bez lista, još do 25. studenoga bila veoma zelena, dok je na suhoj i toploj jeseni u dostatno branjenih dozriela podpunoma, te će moći bolje odoljevati smrzavici.

Vinogradi su na iztoku zemlje, gdje je taj rad običajan, bili za dobe zagrnuti, a koliko je to dopuštalo vrieme vrlo se je marljivo radilo po vinogradih, starih i novih: grebeničanjem, gnojenjem, povaljivanjem ciepljene loze i rigolanjem izpunjivao se svaki iole prikladni dan „radičak“. O povaljivanju na zeleno ciepljene loze, kano vrlo uobičajenu načinu obnove vinograda, javlja g. izvjestitelj Uzelac, da vinogradari u Petrovaradinu odustaju od toga načina posvema, s razloga, što je takvo polaganje tegotan i skup posao, što je težko doći do uredna i jednaka vinograda, i što povaljena loza nedaje tako trajna čokota, kano ciepljeni korenjak usadjen okomito. S tih razloga počeše tamošnji vješti vinogradari već ljetos sasvim nizko nad zemljom na zeleno ciepiti, i to dobrim uspjehom, te tako postaje povaljivanje posve suvišnim radom, ili dogodice za izpunjivanje koje praznine, tek iznimnim pomagalom. Po prijavi veleč. g. izvjestitelja Vörösa da nije nimalo uputno medju američkom lozom, bilo medju ciepove ili medju matičnjake saditi kano uzgredni usjev korun, jer da se je izkusilo, da hruštove grčice, i vrlci, što rado napadaju korun, prelaze i na trsje, podgrizaju korenje i ciepovi se osuše, te tiem nastaje svakako veća šteta, nego li je koristi od dobivena koruna. Mnogi pako drugi izvještaji ističu, da neće prestati silnih šteta s peronospore, dok se svigdje neuvede prisilno štrcanje svih vinograda.

Kako se intenzivno nastoji i oko pomladjivanja starih vinograda, dokazuje i prijava g. izvjestitelja Neferovića, po kojoj se je do 16. listopada u vinogradih sibinjskih povalilo najmanje 40—50.000 loze. Više gg. izvjestitelja iz Zagorja, gdje se osobito marljivo makar i na omanjih česticah radi oko obnove vinograda izrazuje već sad bojazan, da bi do zime moglo biti ošteta po zecevih, kojih da ima tamo vanredno mnogo, dok nam se s druge strane neka gg. izvjestitelji iz nizinskih predjela, imenito Posavine tuže, da je zeceva gotovo nestalo, a kad se koji i ubije, da nije za porabu, da su pluća i jetra ikričava.

Nova nalazišta filoksere konstatovana su u bakarskom i petrinjskom vinogorju.

O prirodu po jutru i cienah mošta stigle su nam sljedeće naznake:

1. U Primorju i Vinodolu da berba neiznosi no samo jedne trećine lanjske, ali da su ciene bile po hl visoke, u Vinodolu od 22—24 for.; po kotaru Sušaku pače od 26—40 for.; 2. kot. Dugo selo: od 4·5—5·6 hl.; 3. kot. Velika Gorica (Dubranec) na branjenih 11·2—17·8 hl., ciena po hl. for. 14·30—21·40; 4. kot. Jaska (Petrovina, sv. Jana) veliko vedro s tropom for. 19—23 = 1 hl. for. 16·80—20·35; 5. kot. Petrinja (Hrastovica) do 20 akova à 56 l. više od lani, (Jabukovac) 3—5 akova à 56 l. po 5—9 for.; 6. kot. Pisarovina: u cieloj obćini Kupinec svega 2—3 hl.; 7. kot. Ivanec: poprieko 35 vedara ili 19·6 hl., po 20—22 for.; 8. kot. Pregrada (Hum na Sutli) na dobro uzdržanih vinogradih 16—20 hl., na srednje uzdržanih 8—9 hl., na loše uzdržanih izpod 3 hl.; 9. kot. Varaždin (Jalžabet) 15—18 hl. po for. 12·50—16. a graševine 1 hl. po 22 for.; 10. kot. Čazma (Križ) vina više nego lani, hl. po 18—20 for.; (Čazma) težko je govoriti o popriečnom prirodu, jer se bralo sve po 2, 4, 6, 12 do pojedinca i po 30 vedara à 56 l, prema tomu, kako je koji vinograd redjen i branjen, a prodavalo se po 56 l. uz ciene po 6—12 for.; 11. kot. Požega (Kutjevo) na lani poslje tuče obrezanih, a ljetos dostatno štrcanih vinogradih održao se plod bolje nego na onih, koje nisu nimalo lani obrezali, te se nabralo po 15 vedara à 56 l. dobra mošta; 12. kot. Brod (Sibinj) na 1 jutru valjano štrcanih vinograda 40—50 vedara dobra mošta, na neštrcanih jedva 5—10 vedara „kiseliša"; ciena po vedru 3—6 for., (Podvinje i Trnjani) na redjenih i štrcanih 15—20 hl. (26—36 vedara): 13. Grad Osjek popriečno 15 hl. prosjekom po 13 for.; 14. kot. Vukovar, po motiki 4—5 do 8 hl., a pošto se računa 8 motika na 1 katastr. jutru, to je bilo nabera po jutru sve po 32—40 do 64 hl.; 15. u kot. Kutini (Popovača i Ludina) da je bilo na nezapuštenih vinogradih priroda pače 150 vedara 80, 40, 18 pak sve manje, a na zapuštenih po 1 do 2 „škafa". *(Da li se tuj ima razumjevati ocjedak ili mošt s komom?* (masulj, kljuk).

Mnogi ostali izvještaji priobćiše doduše ciene mošta, ali pošto su naznačili količinu priroda obćenitimi izrazi, ili su većinom dodavali, da se nemože ustanoviti niti procieniti prirod popriečni sbog prevelike različitosti, moramo pustiti s vida i priobćene mjestne ciene mošta, koje su takodjer bile vanredno nejednake sve od $6^1/_2$ for., pak do 12 i 14 for. po akovu, vedru ili 56 litara. Grožđje se je tržilo u Brodu po 15 nv., u Petrovaradinu u zadnju ruku po 10 novč. 1 kg.

O prirodu voća stiglo nam je u zadnje vrieme više prijava sa raznih strana, da se je malom iznimkom po vinogradih nabralo jesenskih kasnih bresak mnogo više, nego li što se je očekivati moglo. Pa tako se je ponešto više našlo po Zagorju i zimskih jabuka, od kojih se je prodalo u obćini Hum na Sutli (Pregrada) do 3000 vagana (à 61 l.) sve po for. 1·50—2. Pitomi kostanj, koji je bio veoma rodan, ali dosta sitan, tržio se je u kotaru Ivanec, ako je bio odabran, po 4—5 for. po p.

Konačno valja spomenuti da su prestale pod jesen posve tužbe o propadanju stabala raznih voćaka, te bi se smjeli nadati, da je nestalo i raznih uzroka, s kojih su voćke poimence šljive bistrice, breskve, a donekle i jabuke prošlih godina 1893. i 1894. u velikoj mjeri propadale.

g) Stoka.

Po naših je viestih, sižućih sve do 10. prosinca, bilo zdravstveno stanje konja i preživača vrlo povoljno, kano malo koje jeseni, te se često u izvještajih našla primjetba: „stoka, konji i goveda, sve zdravo kano nikad". Tek se ovdje ondje nadulo koje blažče; u Podgoraču (Našice) pojavila se je slinavka i šap, bez štete; u petrinjskoj okolici povlači se sveudilj očna bolest kod goveda, ali da ipak neima osbiljnijega kvara; u području pazovskoga kotara da je nekoliko ovaca uginulo sa bedrenice. Napokon da se po mjestih, gdje su jesenske poplave potrajale po više dana, te je blago stajalo često do trbuha u vodi, pojavio rheumatizam u noguh, ali da je do brza izliječen shodnimi sredstvi. I to su svi slučajevi bolesti u obće, a o kojoj osbiljnijoj zaraznoj neima nijedne prijave. Žalibože su s druge strane viesti o svinjskoj kuzi dosta nepovoljne. Mjestimice da je pošast doduše ili skroz prestala, ili bar jenjava, mjestimice da dosta blago prolazi, ali na drugih mjestih da užasno hara, te da zahvaća i dosele poštedjene obćine kraj svih mjera opreznosti, kano što su zabrana paše i žirovine, „korduni", obustava sajmova itd., i kraj svega nastojanja oblasti i pojedinaca.

Izvještaji naši ističu i to, kako od pošasti neštetuju samo krajevi oni, što jih je zahvatila već i cieli okoliš susjednih obćina i kotara. Opreznost neodoljivo zahtjeva, da se krmad kontumacira, pak su uslijed toga gospodari bili prisiljeni, hraniti ciele mjesece svoju krmad iz ruke kod kuće, dok je po lugovih sva sila zakupljene bukvice propadala, te su mnogi pokrmili ne samo ovogodišnju u pravilu vrlu čednu zalihu tikvanja nego i svu silu svakovrstna žita, tako da su mnogi već s jeseni izcrpili svu zimsku zalihu.

Svinjska je kuga jenjala ili posve prestala po obćinah: Josip dol, Modruš, Oštarije, Ogulin, kotara Ogulin, te po obćinah Vojnić, Vukmanić, kotara Vojnić, gdje je takodjer bilo po nešto kvara s te pošasti.

Do roka, kojega se tiče ovaj izvještaj, pošast traje ili se je tek pojavila po kotarih i obćinah:

1. **Krapina**, sv. Križ u selu Dukovec tek dvoje krmadi poginulo pod vrlo sumnjivimi znaci.

2. **Varaždin**, Jalžabet, pošast traje, uginulo više od 500 glava svinja

3. **Bjelovar**, zaražena sa pošasti: po tri mjesta obćina Trojstvo, Severin i Rača; jedno mjesto u obćini Gudovac; pet mjesta obćine Ivanska; ciela obćina Velika Pisanica.

4. **Čazma**, mjesto Siščani obć. Čazma; rek bi da jenjava pošast.

5. **Gjurgjevac**, obć. Kloštar, u mjestu Budančevici poginulo 75 glava; u obćini Pitomača na novo bukla pošast u selu Vel. Črešnjevica, a pojavila se takodjer u dosele poštedjenoj obćini Sesvete.

6. **Koprivnica**, u selih Gola, Ždala i Gotalovo prestala je pošast, koja da je poharala ukupno 2.786 svinja u popriečnoj vriednosti od 40.000 do 50.000 for.

7. **Križevci**, u jednom selu i kod jedne gospoštije obć. Raven poginulo 250 glava svinja; pošast jenja.

8. **Brod**, obć. Vel. Kopanica po selih Kupine vlada pošast, u selu Beravci se pojavila osamljeno; obć. Trnjani i Podvinje u selih Klokočevik i Kuti ubijeno pod sumnjom kuge po dvoje, odnosno jedno svinjče

9. **Požega**, Ruševo, jedno krmče sumnjivo s kuge poginulo.

10. **Djakovo**: u gori „Dilj" na žirovini, poginulo oko 150 svinja, a okužena su i sela Gjurgjanci i Vrbica.

11. **Osjek**, pošast hara u selih Petrijevci, Retfala, Kravice i Josipovac. U Petrijevcih poginulo do 100 glava. U Valpovu pojavila se takodjer pošast, te je do 21. studenoga poginulo u okolici, naime po selih Šag, Nard i Bizovac do 1000 svinja.

12. **Virovitica**: obćine Virovitica i Lukač, pošast vlada još uvjek (15. studenoga), a sad se istom pojavila u selu Bazije, dok je prestala u selu Turanovcu, u kojem od 1100 glava ostalo živih samo 294, dakle uginulo 806. Pošast koja je po mnogih selih u kotaru silno harala, pojavila se je i u selu Bačevci obć. Gradina, gdje je nekoliko glava uginulo, a ostale su iz istoga čopora sve utamanjene.

13. Svinjske pošasti bilo je i po kotarih **Ilok** i **Šid** tuj i tamo, ali da nije preotimala maha, te su se tada još nadali izvjestitelji, (30. studenoga i 3. prosinca) da će do skora prestati kontumacija i biti otvoreni sajmovi. No kako nam javlja g. izvjestitelj Rosenberg dne 5. prosinca, jedva da će se te nade tako brzo izpuniti, jer da se je pošast pojavila i u Bačincih obć Kukujevci kot. Šid, te je povjerenstvo dalo 4. prosinca utamaniti do 20 bolestnih svinja.

14. **Mitrovica**, obćine Laćarak, Martinci, Kuzmin, Grk i Bosut, sve su zaražene. U Laćarku prestaje pošast, nakon što je uginulo do 75% svih svinja t. j. preko 2000 glava. Na pusti Kurjakovac skapalo je za par dana 48 glava, a na pusti Klještevica ostalo je od 48 glava služinčadskih svinja samo 8. Na pusti Paljevina g. izvjestitelja ima od 180 tek 15 glava zdravih drugo je sve poginulo ili poklano. U gradu Mitrovici postoji još sveudilj pošast, te su mnogi počeli guske „kljukati", da dobiju čiste masti, jer se boje kupovati sumnjivu mast po dućanih, gdje joj je uz to poskočila i ciena na 1 for. po kg. Što je po tom kotaru kuga za nekoliko dana preotela mah, krive g. dopisnici narod sam, koji je iz početka tajio bolest, a strvine skapanih svinja bacao u Savu i u kojekakve bare, jaruge i šikare. U obćini Šašinci počela je kuga dne 8. studenoga, tek sporadično.

15. **Vinkovci**, obćina Mikanovci do 3. listopada poginulo do najmanje 700; bolest neprestaje.

16. **Vukovar**, zaražene su obćine: Bobota, Sotin, Negoslavci, Opatovac, Vukovar, u potonjoj da je do 26. rujna poginulo preko 1000 glava. U Sotinu poskočila ciena masti od 54 novč. na 1 for. po kg.

17. **Zemun**, kuga vlada svedjer po selih Kupinovo, Ašanja, Obrež, na novo se pojavila u selih Progar i Boljevci i to početkom prosinca.

18. **Županja**, pošast prem jenja, nije ipak posve prestala do 17. listopada po mjestih Šamac, Kruševica, Babina greda, Gundinci i Sikirevci.

Bez znatnih šteta poboljevala je krmad na šapu po obćinah Gradusa (Petrinja) i Podgorač (Našice), a s grlice je poginulo jedno krmče u Slavetiću (Jaska) te su svi ti slučajevi ostali sporadični.

O cienah ugojenih svinja javljaju se povoljne ciene po producentih iz svih mjesta, gdje nije promet bio obustavljen. Cienami pako goveda naši se izvještaji ne samo da nehvale već se mnogi tuže, da goveda neimaju u obće prodje. Veleč. g. izvjestitelj Peterca iz Dubranca javlja činjenicu, da se u njegovom kraju jalovka krava dobro ugojena, od najmanje 100 kg. čista mesa može kupiti za ciglih 20 for., a kraj svega toga da uvjek rastu ciene govedine.

h) Nadnice.

Za razdobja od 19. rujna do konca studenoga plaćale su se u raznih gospodarskih radnjah sljedeće nadnice;

1. **Županija Modruš-Rieka**, 1. kot. Novi (Bribir Selce). Većinom se radi u zamjenu uz dobru hranu i napitak, s jutra rakije, o podne i na večer vina. U poljskom radu plaćahu posebnici ženskinjam 25 nvč. i dobru hranu u tri obroka, bez svega 50 nvč. 2. kot. Slunj, (Slunj, Primišlje): vozač i orač 2 for. na dan, i tri obroka hrane uz svaki obrok po 2 dl. rakije. Kopač 25 nvč. uz, a 50 novč. bez hrane.

2. **Županija Zagreb**, 1. kot. Dugo selo (Brckovljani): Plug na dan 4 for., oraču hrana i jedan napitak: ručni težak od 35—50 novč. i hranu bez napitka. 2. kot. Vel. Gorica (Dubranec i Kravarsko) Težaci su skupi, 60 nvč. i hranu; kosac otave 1 for., hranu i rakije iz jutra. 3. kot. Jaska (Sv. Jana i Petrovina) Plug 4 for. na dan bez, 3 for. sa hranom. 4. kot. Petrinja, (Jabukovac): Običui težak, mužki i ženski pojednako po 33—40 nvč. uz običnu seljačku hranu; kosac otave 50 nvč., uz bolju hranu i napitak rakije. Za nabijanje „ketena" (lana) 50 novč. uz hranu. Tkalja dobiva po „rifu" 10 nvč bez hrane. Plug 2 for. dnevno uz cielu obskrbu.

3. **Županija Varaždin**, 1. kot. Klanjec: Obični težak 25 nv., sa hranom, 40—50 nv. bez hrane; radnik u rigolanju 60 nč. i bez svega. 2. kot. Novi Marof (Varaždinske Toplice), nadnica sa hranom 20—25 novč. bez

hrane 30—40 nvč., oraču na dan 3 for. i hrana. 3. kot. Pregrada, (Hum na Sutli): rigolanje po 1□° 10—11 novč. ili 35—40 novč. na dan uz napitak. Dvospreg for. 1·50 do 2 uz hranu. 4. kot. Varaždin, (Jalžabet): za rigolanje nadnica po 35 nvč. bez svega. 5. kot. Zlatar, (Zajezda): radnika se dobije izobilje i jeftino, samo što su slabi, jer obično roditelji kod kuće rade, a mladež šalju na nadnicu. Takav kosac dobije 60 nvč., a obični težak 35 nvč., bez svega.

4. **Županija Bjelovar-Križevci**, kot. Križevci (Sv. Petar-Orehovec). Plug na konjih for. 2.50—3; na volovih za 50 nč. manje uz cielu obskrbu oraču i blagu. Težak u rigolanju 40 nč. i hranu; obični 30—33 nč. bez svega

5. **Županija Požega**, 1. kotar Brod (Trnjani i Podvinj). U berbi vinograda: beračice i berači 40 novč čabraši i gazači t. j. koji nose čabrove i gaze (mulje) grožđje 80 novč. do 1 for. Berači kuruze 40 novč. Svi bez hrane. (Sibinj, Kaniža i Bebrina.) Nadnica na kratkom zimskom danu uz hranu 40—50 novč. Podvoz na dan 2—2½ for.; plug 2—3 for., sve uz cielu obskrbu. 2. kotar Daruvar, (Dežanovac, Uljanik i Antunovac): Nadnica sada najniža po 33 novč. bez hrane; orač 1½ for. uz, 2 for. bez hrane na dan.

6. **Županija Virovitica**, 1. kotar Djakovo, (Levanska varoš i Trnava): Berač kuruze 40 novč. uz hranu. 2. kotar Dolnji Miholjac, (Šljivoševci). Vlastelinstvo je plaćalo: mužkoga nadničara po 40, 50 i 60 novč., nadničarku po 30, 35 i 40 novč. Za kositbu katast. jutra livade i krmnog bilja 1 for. 50 novč., za sušiti i kupiti 1 for. 50 novč., za voziti i uplastiti 1 for. 50 novč. tako, da dodje spremanje krme ukupno 4 for. 50 novč. po katast. jutru. Za žetvu žita 2 for., za vezanje u snoplje 2 for.; za dovoz i slaganje u kamare 1 for. 50 novč., dakle po jutru žita 5 for. 50 novč. Za branje, dovoz i izbiranje kuruze po jutru 5 for. Za dan oranja 3 for., drljanja 1 for. Žiteljstvo daje i hranu uz manju plaću u novcu. 3. kotar Osjek, (Harastin): Težak u branju kuruze 80 novč. do 1 for. bez hrane. (Bizovac i obje obćine Valpovo). Oranje po katast. jutru 5 for., sjetva 1 for. U vršitbi uzimao je vlastnik stroja, 12. dapače i 14. dio ovršene hrane, za stroj i strojara.

7. **Županija Sriem**, 1. kotar Ilok, (Čerević) Nadnica mužkarca 40—60 novč., ženskinje 40—50 novč., bez hrane; tek uz težki rad dobiju po 3 čašice rakije, za napitak. (Ilok): Nadnica 70—80 novč., bez hrane, sa hranom 40—50 novč., u berbi vinograda 30—40 novč. (Šaren grad) Beračice grožđja 40 novč., berači 60 novč., uz hranu. 2. kotar Mitrovica, (Martinci). U branju kuruze plaćalo se mužkom i ženskom težaku po 50 novč. bez hrane, a u obćini Šašinci po 40 novč. 3. kotar Šid, (Gibarac). Beračice grožđja 40 novč., mužkarci koji nose i muljaju grožđje 80 novč., svi bez hrane. (Ilača) nadnice beračem kuruze 50 novč. blizu sela, na pustarah 60—70 novč. bez hrane. 4. kotar Vukovar (Bobota i Opatovac), Berući kuruze i spremajući okopavine plaćalo se 40—50 novč. bez hrane tuj nitko ni nehrani težake. 5. kotar Županja (Babina greda, Šamac, Gundinci, Sikirevci.) Berač 50, beračice kuruze 40 novč. uz hranu, bez hrane dvaputa toliko. Oranje, drljanje i sjetva po katast. jutru 5 for. uz obskrbu. U Vukovaru da su bili koncem rujna vrlo skupi težaci, te jih je težko bilo dobiti, jer da jih je do 800 odišlo u Srbiju kuhati pekmez.

Različite viesti.

1. **Filoksera sije djetelinu i timari volove.** Ako nam je priobćio g. izvjestitelj pl. Kunović, kako je filoksera seljaka Zagorca učinila trgovcem, to zahvaljujemo veleč. g. izvjestitelju F. Petercu u Dubrancu kot. Vel. Gorica sljedeću crticu, koja takodjer objasnjuje suvislost raznih gospodarskih grana i u seljačkoga posjeda, te kako je nužda najboljom učiteljicom. Veleč. g. piše: „Prije desetak godina bilo je u ovih predjelih jedva 10 gospodara, koji su sijali djetelinu, tu prekoristnu krmnu biljku, a sada jedva ćeš naći kuću, koja nebi imala barem ½ rali djetelinom posijane. Sve je to posljedica s filoksere propalih vinograda. Narod nemože si iz vinograda izvaditi gotova novca, a silno ga treba, pak tim većom pomnjom timari blago. Prije nekoliko godina nije nitko hranio mužke teliće, jer se nije htio tim da muči, pošto si je mogao iz vina izvaditi novce i kupiti gotove vole. Sada se pako živo traže mužki telići, i to bolje pasmine, te je i sam izvjestitelj imao ponovno prilike, da proda seljakom mužko 8 tjedana staro tele uz dobru cienu."

2. **Zašto seljak nepreore zimske nastradale usjeve?** Na to pitanje odgovara veleč. g. izvjestitelj Vatroslav Crnajšek u Zajezdi kotar Zlatar ovako: „Prošle su zime raži i ječmovi u velike nastradali s dugotrajne vlage, te je s toga bilo uputno, da se s proljeća preoru i recimo kuruzom njive na novo posiju. Da to nisu činili seljaci, krivo je praznovjerje, s kojega stalno vjeruju, da gdje se jednom posijani žitak preore da tri godine na takvoj njivi neće ništa da rodi. Držeći se te predsude da nisu dobili od raži i ječma ni valjano posijanoga sjemena, dok bi jim bila kuruza obilato urodila i sto struko naplatila trud i trošak". Ovakve i slične su predsude i praznovjerja u svih granah gospodarstva upravo temeljni uzroci, s kojih se tako težko odlučuje seljak na kakvu promjenu, koja bi mu unapriedila gospodarstvo. S toga i jest vrlo uputno, ako se na vidjelo iznese što više takvih praznovjerja, pak da se tad seljak uputom uzmogne od njih odvraćati.

3. **Što vriedi boja dlake u stoke?** Gosp. izvj. obćine Hum na Sutli pl. Kunović: „U seljaka se najviše goji, kupuje i prodaje, riečju trguje „sivim" blagom mürzthalske pasmine, jer se u susjednoj Štajerskoj takovo blago najviše traži, pa se plaća boja siva po glavi 15—20 for. draže, nego blažče ine dlake! Dakako ludo je, ali je fakat". — Svakako je ta prevolja kupaca ovoj ili onoj dlaci stoke činjenica, koja zaslužuje svu pažnju živinogojaca tiem više, što ga to upravo ništa nestoji, doli nešto obzira, a pruža mu liepu korist. Drugi opet vole dlaku „plavu", „zelenu", „golubastu" ili opet „pšeničnu" (semmelfärbig) potonju primjerice u okolici zagrebačkoj, gdje je nedavno jedan seljak na pitanje, da li nije preplatio par krasnih volova „velikih buša", prostodušno odgovorio, da je doduše mogao drugi par, skoro boljih i većih volova kupiti za 50 for. jeftinije, ali da nisu bili tako „parne" dlake, „pšenične" koja da se njemu najbolje svidja. Tuj je dakle jedino „pšenična" dlaka donjela gojitelju 25 for. po glavi više dobiti.

J. B.

II.

Živinogojske prilike

(Goveda, ovce, konji i krmad)

koncem godine 1894.

Svršetak.

Osvrt na izvještaje za cielo područje kralj. Hrvatske i Slavonije.

Uredjujući priobćene u brojevih I., II., IV. i VI. ovogodišnjih glavnih izvještaja podatke o pasminah i timarenju goveda, ovaca, konja i krmadi, nije se načelno ništa mienjalo u nazivlju pasmina, prem gdje koji naziv i nazor neodgovara posve novijim stečevinam pasminoslovja domaćih životinja, poimence goveda i krmadi, pa donekle i ovaca. Svigdje se je rabio izvorno priobćeni naziv jedno za to, da se pribere što podpunije sva u narodu običajna, makar u koječem neizpravna terminologija, a drugo za to, da se uvadjanjem u nas dosele nepoznatih naziva i nazora nepomute i onako dosta zamršeni pojmovi o pasminah, te nepoveća, kako se uzpostavilo, i suviše velika sbrka nazivlja domaće stoke. Samo kad se iz izvornih izvještaja kojega veterinarskoga područja nije mogla razabrati koja važnija okolnost, ponajčešće ime pasmine, dodane su primjetbe, kojimi se traže razjasnjenja ili dopunjci, pak smo se dakako i u tih upitih služili uobičajenim nazivljem, da nebude nesporazumka. Da se za mnoge kotare namaknu najpotrebitija razjasnjenja, koliko se naime u takovih pitanjih u obće postignuti mogu putem pismenim, zamolio je stat. ured u br. VI. glav. izvještaja gg. izvjestitelje, a posebnim dopisom, priloživši brojeve I. II. IV. i VI. glav. izvještaja i svu gg. veterinare, da izvole pročitati priobćene podatke o živinogojskih prilikah njihovih područja, te na pitanja odgovoriti, a po potrebi i nadopuniti prvobitne podatke, da se uzmognu eventualni dopunjci zajedno sa razjašnjenji upotriebiti kod konačne redakcije pregleda živinogojskih prilika.

Na tu zamolbu stigla su stat. uredu neka razjašnjenja, od kojih su osobito dobro došla ona o pasminah od sljedeće gospode veterinara, i to od g. žup. veterinara Josipa Hanzla za cielu županiju Požega; za pojedina veterinarska područja od gg. kot. veterinara: Ruthner (Ludbrieg); Petričević (Pakrac); Rosiner (Čazma-Križ); Vuković (Dugo selo i Sv. Ivan Zelina); Rukavina (Brinje, Otočac i Senj); od g. gradskoga veterinara Josipa Bissa (grad i kot. Brod); te od gg. vlastelinskih veterina: Halusa (Virovitica) i Ollrom (Dolnji Miholjac); napokon osvrnuše se i nekoja gg. izvjestitelji u svojih izvještajih nešto potanje na timarenje stoke u svojih obćinah.

Svi će se ti naknadni dopunjci uzeti u obzir u ovom pregledu, a gospodi, koja su se odazvala i toj zamolbi stat. ureda, izrazuje se oviem najtoplija zahvala.

Prem nam i kraj svih doknadnih razjašnjenja ostaje još dosta kotara, iz kojih nismo mogli dobiti na stavljene primjetbe i upite potrebita objašnjenja s nijedne strane, to se nemože dulje čekati zaključkom ovih crtica o živinogojskih prilikah, te nije druge, već da se sakupljena gradja konačno uredi kakova jest, a gdje postoji koja neizvjestnost, da se pribilježi.

Pasmine domaće i strane. Kako nas gotovo svi naši izvještaji o živinogojskih prilikah upućuju, to i naše seljačtvo običaje svako kod kuće odhranjeno blažče nazivati „domaćim“, a na pitanje „koje mu je pasmine?“ dobiva se redovito odgovor: „domaće pasmine“, sve da je stanovito blažče kakvo križanče „visoko u krvi“, da se jedva luči od čisto- ili punokrvna n. pr. mölltalca, lipicanca ili mongolice.

Prama ovomu shvaćanju seljaka stočara namiće se tiem više potreba, da se odredi, koje se pasmine imaju smatrati „domaćimi“, pošto se u nas blago već od više godina oplemenjuje stranimi pasminami o trošku zemlje i pojedinaca, te je to oplemenjivanje ili križanje u mnogih krajevih vrlo napredovalo tako, da se križančad jedva razlikuje od „čistokrvnoga“ blaga „plemenitijih“ pasmina.

Da nebude nikakve pometnje smatrati valja razložno „domaćimi pasminami“ raznovrstne stoke, samo ono blago, koje se goji čistokrvno, nepomješano, od starine, u bilo kojem kraju, bez obzira na to, da li je ta pasmina u tom kraju ili gdje drugdje i kad postala, te da li se nazivlje kojim našim pokrajinskim imenom ili pako tudjim, inim kojim. Sve ostalo blago, dobavljeno izvan granica Hrvatske i Slavonije, koje se je rabilo i još rabi za oplemenjivanje prvobitnih domaćih pasmina, te njihovu križančad, nazvati ćemo „stranimi pasminami“. Na temelju podataka naših izvještaja odrediti ćemo za svaku vrstu stoke, naime goveda, ovaca, konja i krmadi, posebice koje su pasmine „domaće“, koje li pako strane, te na koju skupinu svoje vrsti spadaju.

Predpostavljajući, da je definicija pojma „pasmina“ obće poznata, moramo ipak na dvoje upozoriti, što vriedi za svaku vrst stoke. Ponajpače valja na umu imati, da razlikujemo u svakovrstnoj stoci po više manjih ili većih „skupina“, osnovanih na razlici morpho†ložkih i anatomskih obilježja, koje se sastoje od manje ili više pasmina, a u ovih da ima opet „bagra“, „podbagra“, „plemena“, „krda“ ili „gojba“, sa životinjami različite veličine i gospodarske vriednosti, prema tomu kako su gojene i timarene. A drugo je česa nevalja puštati s vida, da nije doduše težko opredieliti pojam pasmine, ali je i po stručnjaka-zoologa vrlo težko odrediti obseg koje skupine ili pasmine, naime gdje počimlje, gdje li prestaje, ili drugimi riečmi, u koju li skupinu ili pasminu možemo još ubrojiti koju pojedinu životinju. Kod razne pako križančadi dvijuh ili više bud skupina bud pasmina nuždna su i stručnjaku pogotovo točna iztraživanja i brojna izmjerivanja razmjerâ tiela, poimence lubanje itd., ako neće, da dodje očevidom do posve krivih zaključaka u ovom pitanju, koje je upravo od odlučne praktične važnosti, kad se radi o tom, da se uspješno križa ili oplemenjuje jedna pasmina drugom kojom. Po ovom, što smo mogli ovdje tek mimogredce spomenuti

o razpoznavanju pasmina, neće biti čudo, ako priznamo, kako će biti neobhodno potrebno i kraj mnogih naših poučnih i dosta točnih podataka, da se stručnjački izpita na licu mjesta, na koju li pasminu spada ova ili ona stoka, kojega kraja.

Kad se timi podatci o živinogojskih prilikah i nebi ništa ina polučilo do li, da se dokaže potreba točnoga stručnjačkoga izpitivanja naših pasmina, bila bi jim već tom jednom spoznajom zajamčena neka vriednost. Ta su stručnjačka izpitivanja medjutiem već i odpočela, te će riešiti po praktično i racijonalno živinogojstvo vrlo važno pitanje, da li se, kako i kojimi stranimi pasminami ima oplemenjivati, odnosno križati domaća stoka kojega predjela, da tako prestane dojakošnje križanje bez pravoga smjera, na koje se žale baš najizvrstniji veterinarski izvještaji.

Još neke neobhodno nuždne pasminoslovne primjetbe navesti će se kod svake pojedine vrsti stoke, a sad da vidimo, kakovih u nas ima pasmina.

A. Govedarstvo.

Od roda goveda goje se u nas samo dvie vrsti: 1. Bos Taurus, pitomo govedo, i 2. Bos bubalus, bivol. Od ovih nas vrsti zanima samo „pitomo govedo“, jer se ono obćenito goji, dočim „bivola“ spominje tek jedan naših izvještaja. O porieklu pitoma govedčeta nezna se ništa izvjestna. Jedni stručnjaci tvrde, da pitomo govedče ili bar njegove najbrojnije pasmine potiču od pragovedčeta: Bos urus; Bos primigenius, Ur, Auerochs, ura ili tura, što ga je nestalo već u 16. stoljeću: Drugi poriču izpravnost toga nazora i trude se velikom vjerojatnošću dokazati, da su pitoma goveda potekla od 3—4 vrsti goveda porieklom iz sjeverne Amerike, srednje Azije i Afrike ali nipošto od tura, koji je istodobno kano divje govedo živio u Evropi. Bilo kako mu drago, za naše su svrhe svakako važnije one skupine goveda, na koje spadaju naše domaće pasmine i one strane, kojimi se je nastojalo dosele i još nastoji oplemeniti ili križati „domaće“ blago. A to su sljedeće skupine: 1. Bos primigenius (prapasmine), 2. Bos brachyceros (kratkoroga longifrons = dugočeona (Adametz). 3. Bos brachycephalos (Wilckens) (kratkoglava ili lati- i pachycephalos = široko i debelo glava nazvana (Kaltenegger). 4. Bos frontosus (široko čeona) i napokon izmedju ostalih pokrajinskih, koje se nedaju uvrstiti u koju od ovih skupina, budući su često postale križanjem blaga spadajućega u više skupina 5. englezka Herefordshire pasmina.

Prama gore iztaknutomu načelu imamo u zemlji smatrati:

a) domaćimi pasminami:

1. **Stepsko govedo ugarske pasmine**, u naroda na zapadu dobro poznato pod imenom „Seki“, na iztoku pod nazivom „gulja“ ili „gjula“, a inače ju zovu naši izvještaji i „podolskom“ „ugarsko-podolskom pasminom“. To blago se ubraja u skupinu: „Bos primigenius“, pak se s toga navodi gdje gdje i pod tim skupinskim nazivom. Od te pasmine spominju se (Ilok) samo dvie bagre: a) „bačka“ i b) „banatska“. Mjestimice (Grubišno polje) govori se doduše i o „maloj podolskoj“ pasmini, ali nije izvjestno, da li se tuj misli na sbilja postojeću čistokrvnu „malu bagru podolaca“, ili je to križančad ugarske pasmine sa bušami, što je vjerojatnije, pošto tuj ima i „seka“. Osim ovoga slučaja, koji se ima izpitati, dosta su pouzdani podatci o dobro poznatoj pasmini ugarsko-podolskoj.

2. „**Buše**“, „**male buše**“, „buše kano u Bosni“, ili izravno „bosanska bagra“, „mala bagra podolska“ itd. Upravo je značajno, kako se dosljedno objasnjuju pitanja o pasminah po izvještajih veterinara pozivom na Bosnu, kano neki izvor ili postojbinu našega blaga, i to ne samo goveda, nego i konja, svinja (šiške), pače i ovaca. Svi ti izvještaji bez iznimke nazivlju „buše“ malom podolskom bagrom, sliedeći našu jednu knjigu o živinogojstvu, u koju je taj nazor prešao iz strane njemačke stručne knjige. Videći strani stručnjaci u dolinah bosanskih čitava krda križančadi raznih stepena, velikoroge podolske ili stepske pasmine sa manje više „plavimi“ bušami, te križančadi malih podolaca i buša, došli su bez potanjega izpitivanja do zaključka, da su „buše“ bagra stepskoga goveda, dakle skupine primigenius, prem je bilo i u nas stočara, koji se nisu mogli s ovim nazorom sprijateljiti. Novijim iztraživanjem prof. Adametza po Bosnoj i Hercegovini dokazano je nepobitno, da su „buše“, dakako čistokrvne, posve samostalna pasmina u više bagra i podbagra itd. i to skupine Bos taurus brachyceros (-longifrons-dugočeone) dakle kratkoroge, koja se razlikuje morfoložkimi i anatomskimi biljezi od stepskoga goveda. Dosada već obavljena izpitivanja vladina stručnjaka po županiji požežkoj potvrdjuju taj obnalazak i za naše buše.

Naziv „buše“ „bušaki“ medjutim vrlo je obćenit u narodu za goveda i konje, pače kadšto se čuje i za ovce, te označuje životinje jedra, sbita tiela na primjereno kratkih noguh. Pak sbilja se odlikuju i goveda pasmine buša vrlo skladnim ustrojstvom tiela, sve da su sa bezprimjerno loša timarenja koliko mu drago zakržljala u mnogom kraju ili bolje u mnogih gospodarstvih, jer se kraj upravo krasnih, velikih volova te pasmine vidjaju i vrlo degenerirani posve mali volovi i u okolici glavnoga grada svaki dan, te nije od potrebe zalaziti u zabitna brdska mjesta, da se nadje bušâ, koje zaostaju težinom svojom i 4—5 puta iza valjano timarenih. Da li neima u tih „velikih bušah“ razne dlake, najčešće mrke, smedje, samo ne šarene, srodne krvi koje švicarske (brachyceros) pasmine imati će se tekar izpitati. Po dlaci ima u toj pasmini u svih mogućih prelazih blaga: crna, mrka, ridjo-mrka, ridja, žuto-ridja, žuta (Semmelgelb-„pšenične“ dlake) jamačno i šarena, izprutana, siva, biela, kako to dokazuju i imena narodna n. pr. krava: garava, vranava, mrkulja, ridjava, kolava, šarava dikulja (bliedo-žutkasta) srnava, zekulja, bjelava itd. Sudeći po naših izvještajih biti će bagre svietlije dlake, dakle „plave“ (Blondvieh) najbrojnije, s prilično opredieljenim gojnim područjem, dočim se druge „manjaste“ dlake (färbiges Vieh) manje, gotovo ni malo nespominju po naših izvještajih valjda s toga, što jih ima sporadično, te nesastavljaju cielih suvislih područja, ili se nije tomu pitanju podavala kakva vriednost. Činjenica je, da se vidi u samom glav. gradu u istom jarmu „crne“ i „pšenične“ dlake volova, za koje bi težko bilo odrediti, koji je kržljaviji, dok se riedje vidi baš omašni i veliki bušak „izprutane“ dlake (gestreift). Buše

vrlo tamno-sive, „zelene“ dlake, crne gubice, razgranjenih rogova, vrlo su sumnjive, da li neima u njih krvi ugarsko-podolskoga goveda.

Kakve li su pasmine „domaća“, sriemska goveda u iločkom kotaru, za koje se veli, da su malena uztrajna, zakržljala itd., nije izvjestno. Isto se tako nije moglo razjašnjenje dobiti za goveda „brdske“ bagre, koja se spominju u kotaru Grubišno polje uz „Seke“ i „male podolske“, te u kotaru Virovitica uz „Seke“. Da li su to „buše“? da li je „brdska pasmina“ ono što i „šarena gorska“? Ova se pitanja moraju dakle riešiti stručnjačkimi izvidi na licu mjesta. Izprutane dlake buša našlo se dosadanjim izpitivanjem pasmina u kotaru Nova Gradiška, a ima jih jamačno i drugdje, pače mora da jih ima i u nedalekoj okolici zagrebačkoj, jer se vidi na sajmovih izprutane dlake volova i krava. Kad bismo po dlaci htjeli razlikovati bagre naših buša, mogli bi jih za sada konstatovati 1. crne, mrke, 2. žute ili „pšenične“, 3. sive i 4. izprutane; nepripisujući dakako toj raznolikosti dlake osobite važnosti za prosudbu gospodarske vriednosti koje bagre u obće a buša napose, dok o tom u prvom redu odlučuje način timarenja i obće gospodarsko stanje stočara.

O „šarenih“ bušah negovore doduše naši podatci, ali se spominju kano domaća pasmina:

3. **Gorsko malo mrko** itd. **šareno** govedo po jugozapadnih županijah, gdje da je većinom izprekrižano „bosanskim“ blagom, za koje sad znamo da je bud čistokrvno „brachyceros“ govedo, bud pako križančad sa ugarsko-podolskom pasminom, koje križančadi ima po susjednih bosanskih dolinah već od Bihaća niže uzduž medje. I izvještaj križevačkoga kotara napominje malo šareno pače „izprutano“ ili „prugasto“ gorsko govedo, koje da je bilo uz malu sivu podolsku bagru, podlogom križanju sa mölltalskom pasminom, ali sad da ga je gotovo nestalo u raznovrstnoj križančadi. Pošto goveda po Dalmaciji i otocih nisu drugo no „buše“, koje zovu u našem Primorju „školjskom“ ili „istarskom“ rasom, to se namiće sama po sebi namisao, nisu li ta naša mala gorska, šarena goveda takodjer „buše“? Takvih malih gorskih šarenih govedah ima i još danas u alpinskih zabitih posred velikih brachyceros i frontosus pasmina, te su poznata pod imenom „Kleine Gebirgsschecken“ ili „Bergsschecken“. Nu dok se stručnjačkimi izvidi neodredi, da li i to blago spada u brachyceros ili koju drugu skupinu, navodimo ga kano posebnu domaću pasminu pod običajnim, poznatim nazivom „malo gorsko šareno govedo“, pod kojim će se imenom i kod predstojećega popisa popisati i već stoga, da nenastane pometnjâ.

4. **Zagorska pasmina** ridje dlake jedina je postala u novije doba na našem tlu u Zagorju, te je i u najstrožem smislu rieči prava domaća, pod svojim zavičajnim imenom dobro poznata pasmina goveda. Po naših izvještajih iz Zagorja izčezava ta „prokušanih svojstva“ pasmina, a o njenom postanku nenavodi se ništa izvjestna, prem bi bilo od ne male praktične vriednosti, kad bi se točno znalo za one dvie pasmine, iz kojih je nastala u razmjerno vrlo kratkom vremenu ta vrstna ridja zagorska pasmina, jer bi tiem dobili direktivu za dalnji sigurni postupak u oplemenjivanju domaćih prostih bagra. U izvještaju za kotare Ivanec i Varaždin, veli se doduše, da je „crvena“ zagorska pasmina nastala od „stare“ domaće zagorske pasmine, križanjem sa „švicarskom“ takodjer crvenom pasminom, koju je nekoč dobavio biskup Alagović, ali od tud doznajemo samo, da su obje pasmine bile jedne, ridje dlake. Pošto u skupini brachyceros švicarskoga (schwyzer Rasse) neima ridjega blaga, to nam nesmeta taj u nas obćenito rabljeni naziv „švicarska“ pasmina, da tražimo tu stranu pasminu u skupini frontosus i to medju „bernskom bagrom“, u kojoj ima još i danas „ridjega“ blaga, ili pako u skupini brachycephalos medju tamno ridjom bagrom Zillerthalskom (Zillerthal-Duxer) u Tirolu, ili njenom odlikom Egerlandskom (Jagarskom) u Českoj. Po jednoj drugoj verziji da je sbilja dobavio biskup Alagović blaga iz Egerlanda u Českoj i upotriebio za križanje sa domaćom pasminom, koja je vjerojatno bila dobro gojena „buša“ dakle brachyceros. Naveli smo ovdje poznate nam verzije o postanku ridje zagorske pasmine, da se timi podatci olakša i samo stručnjačko izpitivanje, a gg. čitatelje ovih izvještaja potaknu, da priobće poznate jim možda pouzdanije podatke, ili bar naznače, gdje i u koga ima još nesumnjivo čistokrvna blaga te pasmine, da se uzmogne stručnjački izpitati, i konačno odrediti iz kojih je pasmina postala. Povoljno riešenje ovoga pitanja nije istom od teoretičke znamenitosti, već upravo odlučno po obstanak ove domaće pasmine, za kojom žale što je nestaje, ne samo gg. izvjestitelji iz Zagorja nego i drugi daleko preko medjâ Zagorja sve do Kupe i Save.

5. **Križančad domaćih pasmina.** Prem smo u naših izvještajih naišli samo na dva mjesta, u kojih se spominje križančad domaćih pasmina, to ipak neima dvojbe, da takve križančadi ima i mora biti u znatnijem broju, pače u mnogih predjelih, poimence ravnicah uz Unu i Savu. Znatan dio ako ne sve blago što se spominje pod imenom „buše“, „sive buše“, „biele buše“, „bosanske buše“, biti će razno dotjerana križančad ugarsko-podolske-primigenius i „prave buše“ brachyceros pasmine. A razlog, s kojega se nespominje baš ondje, gdje će prevladjivati ta križančad, kako prevladjuje i u susjednoj Bosni, jest jamačno taj, što se je obćenito mislilo, da su naše buše samo bagra stepskoga goveda, a ne posebna pasmina i to još druge „brachyceros“ skupine, na koju spada i alpinsko tako zvano jednobojno blago. Samo za kotar Ivanec veli se izrično, da ima u seljačtva malena siva pasmina, koja je nastala križanjem sa ugarskimi „seki“, te ju zovu „siva zagorska“ pasmina, a seljačtvo obćine Berek kotara Garešnica opet da voli pripuštati svoje „buše“ pod bikove podolske pasmine, nego pod mölltalce ili koje druge alpinske pasmine. Kako se je u nas slaba pazka posvećivala poznavanju pasmina, prem je to poznavanje prvi uvjet uspješnu križanju, to se nemože zapriečiti, a da nam se pod imenom „buše“ kod predstojećega popisa gospodarstva i stoke nepopiše i sva manje više buši ili podolcem nalična križančad.

b) Strane pasmine goveda. Još prije nego li se počelo uvažati o trošku zemlje strano, izključivo alpinsko, blago za oplemenjivanje domaćih bagra, nabavljala su vlastela, zakupnici, veći i imućniji posjednici po njihovu primjeru i mnoge obćine takodjer goveda stranih pasmina, te je to blago ulazilo i medju okolišno seljačtvo raznim načinom, bilo pripustom pod bikove, bilo nabavom podmladka. S početka bile su obljubljene, ili u „modi“ na prvom mjestu radi mlieka pasmine švicarska (Rigirasse) i hollandska. Poslje se je prelazilo, kako naši izvještaji naglasuju, i

u tih krugovih „bez stalna smjera i izvjestna cilja“ na sve moguće pasmine, dok u najnovije doba nije počelo „šareno“ blago alpinsko potiskivati sve druge pasmine. O zemaljskom trošku ponajviše se nabavljaše i još danas nabavlja pasmina ili bolje bagra mölltalska, zatim mürzthalska, a od tri, četiri godine ovamo i na glasu bagra simmenthalska pasmine bernske.

Razumjeva se samo po sebi, da su si krčile put sve te pasmine takodjer medju seljačtvo, i to ponajviše križanjem, koje je mjestimice osobito po Zagorju toliko napredovalo, da imade i u seljačtva križančadi „visoke u krvi“ tih stranih pasmina, tako da se jedva luči od čistokrvne. Ali mienjajući neprestance pasmine nije se nigdje, pa ni u veleposjeda došlo do kakve izjednačene bagre, pače izčezava u toj smjesi i prokušana pasmina zagorska. Kraj sve liepe i raznolike križančadi osjeća se prieka potreba, da se mjesto dosadanjega postupanje što prije i za svaki kraj odabere neki izvjestni gojni smjer i taj dosljedno provadja.

Po naših podatcih bilo je u Hrvatskoj i Slavoniji koncem g. 1895. blaga u „čistih gojbah“ i križana od sljedećih stranih pasmina i bagra.

1. Iz skupine Bos brachyceros, takozvanih švicarskih jednobojnih (jedne dlake) goveda pasmina 1. švicarske (Schwyz-Rigi), 2. montavunske, 3. algäuske, 4. inn-i oberinnthalske, 5. mürzthalske i murodolske (Murbodener, podbagra mürzthalska).

2. Iz skupine Bos frontosus, tako zvanih šarenih alpinskih pasmina: 1. Bernske crveno ili crno šarene, na koju pasminu spadaju i žuto bieli 2. Simmentalci, 3. Pincgavske, od koje su bagra 4. Mölltalci, 5. Plave noričke pasmine (Norisches Blondvieh), t. j. Mariahofske i Lavantalske, te ovamo pristaje još i 6. Bonyhadska bagra, koja se širi u najnovije doba po osječkom i virovitičkom kotaru.

3. Iz skupine Bos brachycephalos (lati- i pachycephalos) 1. Kuhlandska.

4. U skupinu tako zvanu Bos primigenius ubrajaju se po dosadanjem nazoru i u nas zastupane nizinske pasmine: 1. Hollandska i 2. Ostfrieslandska (crno-biela) uz naše domaće „podolce“.

5. Napokon zastupano je u tom stranom blagu i englezko sa pasminom Herefordshirskom, koja u mnogočem nadkriljuje i prvo govedo na svietu: „Shorthorn“.

Kako se vidi upotriebljuje se u Hrvatskoj i Slavoniji do 16 najglasovitijih stranih pasminah, i bagra za oplemenjivanje, a od tih kakvih 8—9 u samom Zagorju, koje sve prelaze redom preko križančadi takodjer medju okolišno seljačtvo.

Čistih gojba, sve po 3—4 ima u veleposjeda, zakupnika i pojedinih većih posjednika, ali i pojedinaca. U tih krugovih ima za tiem medjusobne križančadi tih stranih pasmina, jer se i to blago križa sve napoprieko, dočim seljačtvo goji većinom križance svoje domaće sa kojom od tih pasmina.

Ponajbrojnije zastupana je svakako möllthalska bagra sa svojom križančadi, jer se je nabavljala zemaljskom subvencijom s početka gotovo izključivo, a nabavlja se još i danas u većem broju, nego li druga koja pasmina. Tek u najnovije doba dobavljaju se o trošku zemlje i druge pasmine i to mürzthalska, nešto pincgavske, ponajviše simmenthalske, pak to čine i mnoge obćine i gospodarske podružnice iz vlastitih sredstva.

Malimi iznimkami postoji naime u zemlji običaj, da seoske i gradske obćine većinom u posebnih bikarnah o svojoj brizi uzdržavaju bikove. Malo gdje nabavlja obćina bikove, te jih izdaje na hranu i uzdržavanje pojedinim gospodarom. Gdje nenabavljaju obćine bikova, posreduju to gospodarske podružnice, izdavajući u pravilu svoje pepiniere privatnikom, način, što ga neodobravaju neki izvjestitelji, jer da se bikovi netimare racijonalno, te postaju prije reda nesposobni za skok. U koliko se to može razabrati iz naših podataka uzdržavaju za obću porabu bikove jedino obćine po županijah Sriem (uz jednu iznimku); Virovitica i Modruš Rieka. U Lici-Krbavi, gdje je uvadjanje stranoga blaga tek počelo, bikovi su svojinom gospodarskih podružnica u privatnoj prehrani, isto tako po županiji Varaždin, gdje ima samo u kotaru Ludbrieg takodjer obćinskih bikova, dok je u županiji Bjelovar-Križevci obratno, uz obćine ima samo jedna gospodarska podružnica svojih bikova. Po županijah Zagreb i Požega ima gotovo svaka obćina i svaka podružnica svoje bikove.

Ovdje je sgodno mjesto, da se dotaknemo barem onoga, što kažu naši podatci:

c) O primjerenosti pasmina. Za naše domaće pasmine goveda, ugarsko-podolsku, buše, malu šarenu gorsku i zagorsku ridju, kraj svih hvala, koje neuzkraćuju stranim, i njihovoj križančadi, te kraj svih poznatih nedostataka tih „domaćih“ pasmina, iztiču ipak svi izvjestitelji, da odgovaraju podnebju, načinu timarenja i gospodarskom stanju onih krajeva u kojih se goje od pamtivieka, odnosno od onda, odkada se je tuj koja razvila, n. pr. zagorska. Pače neki izrično odvraćaju od svakoga križanja „podolaca“.

Drugi žale, što križanjem izčezava pasmina zagorska, pa ni bušam, ni sitnomu gorskomu blagu kraških krajeva neima glede primjerenosti prigovora. Ali druga je tužba, posve malom iznimkom, obćenita, a ta glasi: „oskudno timarenje“.

Volovi se još kako tako timare, ali kravam i junadi malo se posvećuje brige baš i po onih predjelih, gdje volove vrlo dobro hrane i rede. Da uz takvo „držanje“ marve nepomaže ni križanje bilo s kojom najplemenitijom pasminom razumjeva se samo po sebi, pače je posve izvjestno, da bi druge kakve bagre osim „bušâ“ do brza posve nestalo. Kad bi trebalo posebna dokaza, da u takvih prilikah nemože uspjevati ni križančad, mogli bismo se pozvati na jedan naših izvještaja, u kojem se priznaje „mölltalcem“ primjerenost za ondješnji kraj „jer se njihova križančad u ničem nerazlikuje od domaćega blaga“. Po naših izvještajih nisu naše domaće pasmine same po sebi uzrokom, što su goveda mnogih predjela toli neugledna, kržljava, od slabe koristi, već se ima ta obstojnost upisati u grieh nepovoljnu stanju seljačkih gospodarstva stanovitih predjela, mršavoj paši preko ljeta i zimskomu gladovanju, te slaboj njezi i brizi oko podmladka i kravâ. Vrlo je poučno i svake pažnje vriedno, što se iztiče, i kako

se sudi o primjerenosti stranih pasmina po naših izvještajih, kano što su medju ostalimi primjerice oni za virovitičku i varaždinsku županiju. Gdjegod to strano blago nalazi bar nalike svojoj postojbini prilike tla i klime, gdje nije upućeno svojom hranom li na puste obćinske pašnjake, a zimi na golu slamu i kuruzinac; gdje je uvedeno barem dielomično stajsko krmljenje a junadi posvećuju donekle nuždnu njegu; riečju gdje se nešto intenzivnije stočari, tuj uspjeva alpinsko blago i križančad sa domaćim, u takvih prilikah takodjer valjanije timarenim, prilično dobro. Tako se za naše Zagorje sa Prigorjem izrično veli, da tuj sve uvedene pasmine i križančad posve dobro uspjevaju, a na vrstnoj podlozi zagorske pasmine pače vrlo dobro, te bi se tuj doskora došlo i do kakve izjednačene bagre, da se nerabi kakvih 7—8 stranih pasmina i još k tomu neprestance neprelazi s jedne na drugu.

Do sličnih povoljnih viesti dolazimo i za bregovitije predjele županijâ Bjelovar-Križevci, Zagreb, Požega, te kotarah Osjek, Djakovo i Virovitica. U koliko se tuj posvećuje po pučanstvu nešto više pazke marvogojstvu u obće, a domaća podloga nije skroz kržljava, kažu naši podatci, da križanje postepeno napreduje, poimence sa mölltalci, ako se nespretno nerabe za križanje sa „Seki“ ili posve kržljavimi „bušicami“, za koje potonje su i mölltalci pretežki, te mjestimice pučanstvo zazire sbog „težka telenja“ od „velikih bikova“. Po tih stranah prevladjuje, kano i u Zagorju (osim Djakovštine gdje se više udomilo Mariahofsko blago) pasmina mölltalska, pak ju je zavolilo i pučanstvo mnogih krajeva, te se o njoj i njezinoj križančadi sa bušami, uz dvie, tri iznimke, vrlo povoljno izrazuju naši izvještaji. Može se dakle reći, da je bilo sgodno odabrati baš tu korušku bagru za oplemenjivanje domaćih buša u onih predjelih, gdje nalazi bar donekle prilike podnebja i prehranbe slične svojoj postojbini. Pošto su u novije doba ne samo vlastelinstva nego i obćine i gospodarske podružnice uzele nabavljati za razplod bikove simmentalske pasmine, osobito po Zagorju i zagrebačkoj županiji, treba spomenuti, što nam je priobćio imenito o toj pasmini g. c. i kr. nadranarnik i vlastelinski veterinar Halusa u Virovitici, gdje je imao prilike nizom godina motriti to blago, i što o njem u najnovije doba javljaju stručni listovi. G. Halusa piše: „U ovdješnjoj švajcariji gojimo uz ostfrizijsku i simmentalsku pasminu. Prva daje mnogo i dobra mlieka, potonja manje, ali se uz jednaku krmu vanredno brzo razvija, goji i veoma lako utovi. Žalibože što telad simmentalaca prvih tjedana prečesto trpi na proljevu, oboli na tuberkulozi pluća i pogiba. Ovaj se neugodni pojav neopaža tek ovdje, nego i po Ugarskoj, a kako doznajem iz pouzdanih izvora, nije bolje ni po Njemačkoj. — Težko aklimatizovanje i velike razlike tla i podnebja mogle bi biti tomu pojavu uzrokom“. Na razjasnjenje dodajemo ovomu, da je pred nekoliko tjedana u Českoj na injekciju tuberkulinom reagiralo od 17 netom importirane iz Simmentala junadi 15 glava, u znak da su tuberkulozna. Pošto se u austrijskih zemljah na mnogo mjesta po cielih krdih širi zaraza tuberkulozom, izpituje se o trošku vlade ciepljenjem tuberkulinom po posebnom vladinom stručnjaku, te o tom neima dvojbe, da ta prehvaljena pasmina donosi prečesto tu zaraznu bolest iz svoje postojbine, i to s razloga toga što je gojbom u krvi i srodstvu u zadnjih 15—20 godina dotjerana do tolike savršenosti, da se smatra najplemenitijom medju plemenitimi alpinskimi pasminami. Pred 15—20 godina bilo je naime blaga u Simmentalu $^3/_6$ crveno-biele, $^2/_6$ jedne ridje ili crvene dlake, a $^1/_6$ crno-biele. Danas gotovo je nestalo blaga crnobiela, jedne dlake ima vrlo malo, pa iztriebljuje se i crveno-bielo, te goji samo žuto-bielo, što ga trgovina traži, a sad se ciene kano najizvrstnije gojbe simmentalaca — goveda „biele“ dlake, koja se kako je poznato rado pojavljuje kod svih „visokih“ gojba domaće stoke i protiv volje stočara, a u simentalaca sve to više prevladjuje, sa Charolais i Shorthorn po kojimi su simentalci upravo i postali ono što su danas. Po ovom što smo o toj i u nas toli traženoj pasmini mogli ovdje tek spomenuti, biti će ponjatno, kako je mogla doći do nasljedne, hereditarne, tuberkuloze. Simmentalci se medjutim mogu svigdje, gdje treba težke pasmine, zamieniti zdravimi pincgavci velike bagre, koji svojom težinom i inom vrstnoćom nezaostaju iza simmentalaca, ako se timare kao ovi, pak se tako sbilja već na mnogih mjestih i postupa.

Ako pako potražimo obavjesti po naših živinogojskih podatcih o primjerenosti i uspjevanju tih stranih pasmina po ravničkih predjelih navlastito Slavonije, te po kršnoj Lici i Primorju, naći ćemo posve nepovoljnih odgovora: Oprieke su tuj tla, podnebja, po tom i krme toli velike spram alpinskih predjela, da jih ne može ni najracijonalnije stajsko timarenje slavonskih veleposjeda izjednačiti ili svladati. Za slavonsku ravnicu, koja i nije drugo, nego južni nastavak i rub ugarske nizine stepskoga obilježja, u nešto ublaženu liku, sa svojom ljetnom sušom i proljetnimi i jesenskimi poplavami, poručuju nam naši podatci pače i za hollandsku, nizinsku, pasminu, da neuspjeva, da se težko aklimatizira; alpinske pako pasmine, da pogibaju na tuberkulozi i na drugih pošastih i bolestih, a što se težkom mukom uzdrži, da degenerira, da se izrodi, i gubi svoja tipična svojstva, s kojih se je upravo i nabavile. Prema tim prilikam klimatskim i formaciji tla ima u Podravini i Podunavju vrlo malo strana blaga i njegove križančadi, već vlastela i seljačtvo goje gotovo izključivo „gulju“ ili „seke“. Tek po gradovih i po kotarih Ruma, Irig i Vukovar izkazuju naši podatci nešto malo blaga pasmina švicarske (Schwyzer-Rasse), algäuske, simentalske, hollandske, frizijske i herefordshirske, i „meleskinja“, t. j. križančadi tih pasmina, koje se kupuju radi mlieka. Čistokrvnih goje jih samo 2—3 veleposjednika ili njihovi zakupnici.

U kraškom području Like-Krbave i Primorja po naših izvještajih neprijaju ni tlo ni podnebje, a još manje tamošnje gospodarske prilike ni istim, inače dosta čednim i uztrajnim mölltalcem, a kamo li mürztalcem. Po kotarih Vojnić, Slunj, donekle Ogulin i Vrbovsko, gdje se od nekoliko godina takodjer upotrebljuju mölltalci, manje mürztalci, za oplemenjivanje domaćih bagra, biti će svakako bar u prva dva kotara sve prilike povoljnije po uspjevanje tih stranih pasmina, nego li po ostalih krajevih županije Lika-Krbava i Modruš-Rieka. Križanje to traje ipak prekratko vrieme, a da bi se već sada mogao izreći izvjestan sud o uspješnosti novo uvedenih pasmina.

d) Gojna područja (Zuchtgebiete) domaćih i stranih pasmina goveda i njihove križančadi. Podavajući ovdje kratak pregled o područjih u kojih se pojedine pasmine goje, nemožemo se upuštati u

potankosti, jer nam za to nedotiče niti gradja. O svem gospodarskom stanju te o pasminah goveda dati će nam brojevnih podataka istom predstojeći popis, a dotle upućujemo na same izvještaje pojedinih županija i kotara.

1. **Ugarsko-podolska** pasmina sa svojimi bagrami goji se gotovo izključivo po Sriemu, županiji Virovitica, kotarih Gjurgjevac i Koprivnica; uz buše: po kotarih Pakrac, Daruvar, Garešnica, Grubišnopolje i Bjelovar, a nešto buša (brdske Čiče) ima i u kotaru Virovitica. Volova „Seka“ ima i izvan ovih područja.

2. **Buše** (brachyceros). Po županijah Požega, Zagreb, te kotarih Križ, Kutina, Vojnić, Vrbovsko, Ogulin i Slunj, većina je blaga manje više čistokrvne te pasmine, od koje ima još ostataka i po kotarih Križevci, Ludbrieg i Pregrada, te po gore spomenutih kotarih, u kojih se goji uz „Seke“. Gdje se goje buše uz „Seke“ pak uz medju bosansku po Posavini ima bez dvojbe i manje više dotjerane križančadi buša sa podolci, koja se krije pod imenom „buše“.

3. **Malo gorsko šareno govedo** po županiji Lika-Krbava, te kotarih Delnice, Čabar, Novi, Sušak, a ostataka da ima i po kotaru križevačkom. Po Lici-Krbavi da je to blago dosta izprekrižano sa bosanskimi sivimi bušami, medju kojimi će biti, kako već spomenusmo, jamačno i križančadi buša sa podolci.

4. **Zagorska pasmina**, već na izmaku u svojoj domovini u Zagorju i kot. Križevci, po kotarih Stubica dolnja, Sv. Ivan Zelina, Zagreb, Gorica, Samobor; volova, pokupovanih po sajmovih ima pako i po ostalih susjednih predjelih, pače i dosta udaljenih od gojnoga područja.

5. **Križančadi stranih sa domaćimi pasminami.** Glede čistih gojba stranih pasmina, koje su skoro izključivo u rukuh veleposjeda i pojedinih gospodara, upućujemo na same izvještaje, te ćemo ovdje tek iztaknuti križančad u seljačkom posjedu. Po naših izvještajih sudeći, i po tom, što je zemaljskom subvencijom više godina nabavljana mölltalska pasmina, biti će po cieloj zemlji najviše potomčadi i raznih stepena križanaca mölltalske pasmine. Križanje samo najviše se je razgranilo po Zagorju na temelju zagorske ridje pasmine, te je tuj sve blago manje više križančad, mjestimice vrlo „visoko“ u krvi dotjerana, pasminâ: mölltalske, pincgavske, mürztalske, a od nekoliko godina i simentalske, dočim je po kotarih Zlatar, Krapina i Pregrada od starine preko vlastelinstva dolazilo medju seljačtvo i švicarske pasmine. Po kot. Djakovo, Varaždin, Novi Marof i Ivanec nalazi se križančadi i Mariahofske pasmine. Isto je tako po kot. Križevci znatno izprekrižano blago skoro izključivo sa šarenim Frontosus bagrami, koje takodjer razplodjuju pretežno i doseljenici po kotarih Garešnica i Grubišno polje. U svih tih se predjelih prelazi već od 3—4 godine sa manjih mölltalaca posredstvom pincgavaca, ali češće neposredno na najteže simmentalce, čemu nemalo prigovara po koji taj izvještaj, želeći i predlažući, da se ostane kod pincgavaca, a gdje je podloga težinom svojom dosta napredna, da se odabiru pincgavci težke bagre. Takav neposredan prelaz sa mölltalaca na najteže simmentalce opaža se i po kotarih zagrebačke županije, gdje je takodjer brojno napredovalo križanje, i to Stubica dolnja, Zagreb, Sv. Ivan Zelina, Dugo selo, Gorica i Samobor, u kojem je potonjem zastupana i Mariahofska pasmina. Po svem tom području nabavljaju vlastela, obćine i podružnice sve to više bikove krasne, ali u velike tuberkulozi izvržene simmentalske pasmine. U znatnom broju ima križančadi takodjer Frontosus bagra po kotaru Osjek, dočim se po Djakovštini udomljuje samo jedna tih bagra i to Mariahofska. Vriedno je iztaknuti, da se po kotarih Osjek i Virovitica od najnovije doba svraća sve to veća pažnja bonyhadskoj bagri, koja se je prilagodila već nižemu položaju i njegovu podnebju, te se dotjerala razložnom uporabom krvi simmentalaca do znatne vriednosti. Znatnom nabavom bikova mölltalske pasmine po obćinah i podružnicah gospodarskih u kotarih Gradiška, donekle i Novska takodjer da brzo napreduje križanje domaćih bolje timarenih buša. Po Sriemu nevoli seljačtvo „meleskinja“ t. j. križančadi šarene, te se nešto raznih stranih pasmina, i to većinom krava nalazi po kotarih Ilok (Erdevik) i Šid (Šid i Tovarnik), zatim po kotaru Vukovar, pak je i to većinom blago kupljeno od vlastelinstva za mlieko. Osim gradskih obćina uzdržavaju samo neke obćine kotara vukovarskoga i bikove stranih pasmina, i to algäuske, bernske i hollandske. Sve ostale obćine imaju samo razplodnika ugarske velikoroge pasmine, te su počele u novije doba sbog obnove krvi nabavljati bikove uz vrlo umjerene ciene od veleposjednika, koji opet za svoja krda prve vrsti dobavljaju što se može bolje bikove za „skupe novce“ iz Ugarske. Kako je križanje napredovalo u Zagorju, gdje seljačtvo na svojih u pravilu malenih posjedih nemože ekstenzivno gojiti goveda, pokazuju ciene, koje se n. pr. u kotaru Ludbrieg polučuju i za iste krave, kojim se drugdje u seljačtvu posvećuje malo brige. Po naknadno priobćenih podatcih g. kot. veterinara Ruthnera prodaju seljaci svoje prekobrojne krave po 80—140 for., bikove od $1\frac{1}{2}$ godine, križance, po 100—150 for., par volova po 350—480 for što su sve popriečne ciene.

B. Ovčarstvo.

Razvrgavanjem zadruga, ciepkanjem seljačkoga posjeda, diobami obćinskih pašnjaka, preinačenim ratarenjem, napuštanjem ugara, ponajpače neodoljivom, od g. 1873. ovamo sve to većom konkurencijom prekomorske vune poimence australske, izgubilo je ovčarstvo u obće, u seljačtvu napose, glavne uvjete svoga obstanka, te našlo neko utočište jedino još u veleposjeda. Samo u Lici i Krbavi, po Primorju te gdje kojem gorskom zakutku još je ovčarstvo i danas vrlo važnim dielom tamošnjega seoskoga gospodarstva, jer služi pučanstvu za hranu i torenje, a vunom svojom uzdržaje tekstilnu kućnu industriju, i odjeva mužko i žensko. A tako će i ostati u tih krajevih, sve dok god se gore i ravnice opet neozelene šumom. Uz sadanje naime klimatske prilike, nastale posvemašnjim odgaljivanjem tla, nemože se oskudna paša po goljetih izrabiti no jedinom ovcom, koja je uz to zimi upućena na „lišnjake“, t. j. suho lišće i granje raznoga šumskoga žbunja.

O kakvom ovčarstvu u seljačtva po tom je gotovo težko i govoriti. Svigdje, gdje se još ovce goje, malo je glava u pojedinaca, a vrlo su riedki gospodari seljačkoga stališa, koji broje svoja stada na stotine glava. Sa zadrugami raztepla su se i stada po samoj Lici i Krbavi, te po županijah slavonskih i bjelovarsko-križevačkoj, gdje je

nekad cvalo ovčarstvo. Ali i veleposjed u velike je napustio, više možda nego li je bilo opravdano, ili barem smanjio svoja stada, sijući sve to više žitarica (pšenicu), te sad uzdržaje samo toliko ovaca, da uzmogne svoju pašu, ponešto povećanu sijanjem krme, i slamu bolje ukoristiti, nego li govedarstvom, pak se i na mnogih veleposjedih smatra ovčarstvo „nuždnim zlom".

Seljačtvo je gojilo nekad kano i danas izključivo skoro ovce grubovune, i uz te „birke" razno oplemenjene sa merinos, dok je veleposjed uzdržavao stada „svilarica" ili „merinos" različita gojna smjera.

Spomenuvši sa nekoliko rieči, što se po naših podatcih ističe uzrokom toli rapidna nazadovanja ovčarstva, da vidimo kojih su pasmina ostatci ovaca, što se još goje u zemlji.

1. Pasmine ovaca. Sve se ovce diele na ove skupine i pasmine.

A. Mješovite vune (Mischwollschafe). *a)* dugo-grubovune: 1. **Pramenke** (Ovis aries dolichoura strepsicêros Zackelschafe) ovih pasmina: a) ugarska vitoroga (rogulja, civra); b) vlaške (racke, vlahinje), a obje ove nazivlju se mjestimice i revulje, rehulje, rujnice, budje ili budže; c) stogoše (križančad vlaške Czigaïa i revulje). 2. **„Školjske"** (maltežke; Ovis platyura; široko- ili tustorepke. Fettschwanzschafe). *b)* kratkovune: 3. **„Baure"** (Ovis aries; Deutsches Land- oder Zaupelschaf). Pod ovim imenom „baure" kriju se ovce razne vrsti: U kotaru Mitrovica zovu križančad „revulje" sa birkom" baure; u kotaru Ruma pako zovu baurom ovce pasmine „Czigaïa"; u kotaru Ilok križančad njemačke Zaupelovce sa „merino", te bi to bile već oplemenjenje ovce poput „birke". Da li ima gdje prvobitnih, neoplemenjenih Zaupelovaca nemože se iz naših izvještaja razabrati. Svakako je izvjestno, da su u Württembergu itd. već prije četerdesetih godina počeli tu kratkovunu prostu njemačku ovcu oplemenjivati sa merino-ovcami i to izprva sa Negretti, poslje sa Rambouillet bagrom, te se je ta razno dotjerana križančad širila i po austro-ugarskoj monarkiji, pak su ju bez dvojbe doseljenici „Švabi" donjeli i u Sriem, bar oni, koji se doseliše poslje četrdesetih godina.

B. Gladko ili svjetlovune (Schlicht- oder Glanzwollschafe). 4. **Czigaïa** (Cigaja) porieklom iz Vlaške, koje nazivlju „bačvanske ovce" (Ruma „baure"), te za koje se pripominje, da će do skora iztisnuti pramenke i stogoše. Pod ovu bi se skupinu mogla uzeti i križančad poznata pod imenom: 5. **Trebiška ovca** (Ovis catotis, klapastih velikih ušesa), što ju ima ratarnica u Požegi, i s kojom se pokušalo križati „ličke" pramenke.

C. Oplemenjene ovce. 6. **„Birke"**, pod tiem imenom su skoro obćenito poznate ovce, nastale križanjem sa merino krvi, ali koje pasmine je bila podloga, o tom ne daju odgovora naši podatci. Vrlo je vjerojatno, da je morala biti koja prosta kratkovuna, a ne pramenska dugovuna pasmina, i to po svoj prilici onaj njemački „Zaupelschaf", „baura", Bauerschaf, te bi po tom iločke „baure" bile one ovce, koje se drugud zovu „birke". Prem je ovčarstvo u seljačkoga posjeda vrlo nazadovalo, te već dosta male važnosti, ipak bi bilo poželjno, da se što izvjestnijega sazna o poriektu „birke", te se možda i nadje koji čitalac i poznavalac ovčjih pasmina, koji bi nam priobćio pouzdanijih podataka o pravoj podlozi „birke".

D. Merinos, svilarice. Koliko se iz naših izvještaja, služećih se prečesto obćenitim nazivom „merinos", razabrati može, goje se na veleposjedih od ove plemenite pasmine sljedeće bagre, u koliko se danas još i može govoriti o bagrah. Gotovo nam svaka ovčara sljedi neki posebni gojni smjer, gojeći bilo na „vunu" i „meso", bilo pretežitijim obzirom na jedno ili drugo, a pazeći pri tom sad na ovu, sad na onu vrst, duljinu i finoću vune. Ipak se je već posvud gotovo napustila bagra najfinije vune Electoral-merinosa, te nam se bilježe još samo ove:

1. **Negretti** (Infantado) negdašnja austrijska gojba, ali na dva mjesta prelazi se već na

2. **Rambouillet**, kojih smjerova, da li vune à deux mains; plissés; non plissés, ili précoces. (Soissonais) nekažu naši izvještaji. Toliko je ipak izvjestno, da Rambouillet-gojbe u obće prevladjuju, da se dakle ide za produkcijom mesa uz obilnost vune makar i grubije. Napokon

3. **„Kammwoll-Merino"** nastalu od Negretti, koju neki navode kano posebnu bagru, prem i druge bagre daju odugačku vunu „Kammwolle", valjda s toga, što je vuna ove gojbe slabo kovrčasta, a vanredno obilna po 8—10 kg. neoprate vune. Svjetskoga glasa ovčara te prehvaljene gojbe ima u Virovitici, kud je preseljena god. 1882. iz Brandenburga kod Stadthagena, a zametnuo ju god 1814. sa 3 ovna i 30 ovaca knez Vilim Schaumburg-Lippe i smjestio prvobitno u Boldebuck kod Güstrova u Meklenburgu. Ova je ovčara matica mnogih gojba Kammwoll-Merinosa po Njemačkoj i Austro-Ugarskoj, pak je do danas toli uzorno uzdržana, da svake godine dolaze na dražbe ovnova gojitelji toga smjera sa svih strana pače i Francezke, da si nabave ovnova za obnovu krvi svojih stada. Doista se riedko gdje hoće i može uzdržati na istoj visini savršenosti stada bilo koje vrsti, pak smo mislili, da je vriedno zabilježiti te podatke medju ovimi redci, kojim je svrha, predočiti što i gdje se goji u domovini.

E. Križančad. Osim onoga danas već običajnoga križanja u skupini Merinosa, da se predje sa jedne bagre ili gojbe na drugu, skoro redovito na Rambouillet, spomenuti nam je podpunosti za volju, da u Sriemu mjestimice križaju pramenke sa Rambouillet (Županja, Vinkovci); birke sa Rambouillet (Mitrovica); pramenke sa birkom (Mitrovica); a vlastelinstvo u Badljevini (Pakrac) southdownisira svoje merinose; t. j. križa sa velikom, mesnom, kratkovunom, englezkom ovcom Southdown bagre. Konačno dodati je ovdje, da u Lici i Primorju nije uspjeo pokus oplemenjivanja male ličke pramenke sa trebiškom bagrom.

2. Gojna područja raznih pasmina i bagra ovaca. Od svih vrsti ovaca, što jih još goji seljačtvo možemo smatrati obje bagre pramenaka, najme ugarsku i vlašku, domaćimi, jer se goje od starine, a „birke" udomaćenom pasminom, jer se ta ovca već od davna udomaćila i u seljačkoga posjeda. „Baure" i „Stogoše" goje se od razmjerno novije dobe, a za czigaïa ovcu veli nam se izrično, da se još sveudilj uvaža u područje kotarskoga veterinara rumskoga, gdje ipak te ovce zovu „baure".

1. **Pramenke** (ugarske ili vlaške), goje se izključivo po županijah Zagreb, Lika-Krbava i Modruš-Rieka, u Primorju uz gdjekoju glavu „školjskih" ovaca, te po županiji virovitičkoj osim kotara osječkoga, za koji se navode

samo „birke". Za tim u Sriemu uz nešto „baura" tuj recte czigaia" i „Stogoše" po kotarih Pazova, Ruma i Irig, u kotaru Mitrovica uz „baure", tuj recte pramenka × birke, po ostalom Sriemu uz „birke" i inu gore spomenutu križančad. Po županiji požežkoj prevladjuju takodjer pramenke uz nešto malo „birke" po kotarih Brod i Požega. U županiji varaždinskoj nebavi se seljačtvo ni malo ovčarstvom, a po županiji bjelovarsko-križevačkoj napušta se od dana do dana sve to više, te se goje u malom broju pramenke u kotaru Kutina, izključivo, u kotarih Garešnica i Grubišnopolje uz birke, dočim se po kotarih Bjelovar i Gjurgjevac uzdržalo nekoliko ostanaka birke.

2. **„Birke"** Glavna gojna područja ove oplemenjene ovce po naših su podatcih svakako u Sriemu po kotarih negdašnjega krajiškoga područja, gdje uz seljačtvo i privatnici timare birke. Zatim kotari Osjek, Brod, Požega, Daruvar (vlastelinstvo), Grubišno polje, Garešnica, Bjelovar i Gjurgjevac. Manje brojne ine proste pasmine naveli smo već uz pramenke, te preostaje, da se sjetimo kojom rieči, nerazlikujući razne bagre i gojbe, „svilarica" ili

3. **Merinos.** Ako možemo smatrati „Sriem" glavnim gojnim područjem prostovunih ovaca i „birke", to nam je virovitička županija najznamenitijim gojnim predjelom „merinosa". Tuj nam se gotovo za svaki veleposjed javlja, da goji bilo kojega smjera merino ovce, te jih ima u svakom kotaru, dok jih u Sriemu spominju naši izvjestitelji tek po kotarih Ruma, Mitrovica (kazniona), Ilok i Vukovar. U županiji požežkoj uzdržavaju merino stada vlastelinstva po kotarih Požega, Pakrac i Daruvar. Napokon u malom broju goji po jedno samo vlastelinstvo svilarice po kotarih Zlatar, Varaždin i Ludbrieg županije varaždinske. Da bi se gdje po ostalih županijah timarile merinos ovce, nespominje nijedan izvještaj iz tih krajeva.

C. Konjarstvo.

a) U seljačtva.

Kraj različitosti u veličini, ustrojstvu tiela, svojstvih i po tom uporabivosti i vriednosti, kojom se luče životinje jedne te iste pasmine ili bagre, svi se konji što no se neoplemenjeni goje ili tek drže na seljačkih posjedih imenito kod seljaka starosjedilaca, dadu svesti na ove pasmine: 1. posavski konj; 2. mali brdski; 3. prosti ugarsko-erdeljski; 4. norički, hladne krvi, i 5. razna križančad osobito prve tri pasmine. Prve su dvie pasmine prave domaće, te prevladjuju brojno i prostorno, osobito ona druga, sve ostale; a ugarsko-erdeljska i norička pasmina može se smatrati udomaćenom, norička po Zagorju, ugarska pako po raznih stranah ponajviše uz Dravu i medju doseljenici.

Kako se je vidjelo iz naših izvještaja, seljačtvo se samo u nekojih naših krajevih, ponajviše ondje, gdje ima veći broj doseljenika, življe bavi konjogojstvom. Najnaprednijim ukazuje se po ovih izvještajih u kotaru virovitičkom uz tamo od starine postojeće vlastelinske ergele. — Po ostalih kotarih samo se žiteljstvo pojedinih obćina bavi u većem broju racijonalnijim timarenjem konja. Neobzirući se na pojedince, valjanije konjogojce seljačkoga stališa, kojih se nalazi posvuda u manjem ili većem broju navlastito u gojnom području posavskoga i noričkoga konja, ima takvih obćina po kotarih Pazova, Ruma, Irig, Šid, Vukovar, Djakovo, Slatina, Garešnica, Karlovac, Vojnić i t. d. te upućujemo glede potanjih obaviesti na same izvještaje.

Naši nam podatci rišu najslabijim konjarstvo u gojnom području maloga brdskoga konja, nešto da je bolje u pojedinih predjelih, gdje se goji posavski konj, a razmjerno ponajbolje, da je timarena norička pasmina po Zagorju. Vrlo često ponavljahu se u izvještajih tužbe na nedostatak bud zemaljskih bud privatnih licenciranih opasačah, a kao da je u tom pogledu iznimkom jedini kotar virovitički. Tuj dolaze na jednoga opasača 52 plodkinje, dočim svigdje drugdje nadmašuje taj broj i stotine. A da je tomu tako, navodi se kano uzrok prodaja boljega oplemenjenoga podmladka, koja da je malimi iznimkami, tako obćenita, da se nemože u cielih kotarih naći pastuha, koji bi se licencirati mogao, a što je još gore, u seljačtva ostaje samo još neoplemenjen materijal za razplod, pak se tako i kraj zemaljskih opasača neopaža u gdjekojih predjelih napredak u konjogojstvu ili barem ne tolik, da bi posve odgovarao žrtvam, za to doprinesenim. Uz to da baš bolji konjogojci seljaci u područjih posavskoga i maloga brdskoga konja nevole pripuštati svoje plodkinje pod pastuha englezke krvi, već da vole lipicance ili polukrvne arape, pak ako ovih nenadju, da se radje zadovoljuju kojim domaćim pastuhom.

Gojna područja glavnih konjskih domaćih i udomaćenih pasmina bila bi sljedeća:

1. **Posavsku pasminu**, koju zovu mjestimice „bušaki", „buše", „gušci" goji seljačtvo po kotarih Županja, Vinkovci, Brod, Gradiška, Novska, Pakrac (dielomice), Grubišno polje (dielomice), Čazma, Kutina, Gorica velika, Dugoselo (dielomice),Sisak, Pisarovina (?), Petrinja, Kostajnica, Glina i Vrgin most, u četiri potonja dielomice; a kupnjom se nabavlja i po susjednih kotarih, te je u samoborskom kotaru poznata pod imenom „turopoljski" konj. Kako se vidi, glavna je postojbina te pasmine ravnica Save, i pritoka Save, izpod Zagreba do Mitrovice. Svi izvjestitelji složno kažu za konja te vrsti, da je mongolsko-tatarske pasmine ali pošto je to ime velike skupine konja, u koju se ubrajaju i proste pasmine: ugarsko-erdeljska, turkomanska, rumunjska, bugarska itd., to nesaznajemo odatle ništa izvjestnijega, kakva je upravo poriekla, t. j. kako je postao taj konj u ovih naših krajevih.

Što se nije analogno Posavini mogla razviti ni u Podravini, pače ni u zapadnom dielu uzduž Medjumurja kakva tipična bagra konjska, pripisuju izvještaji iz tih strana čestu mienjanju pastuha u prijašnje doba, te je tek u najnovije doba u tih stranah okrenulo na bolje, što se tiče „hladne" krvi. Za materijal tople krvi da neima primjerenih opasača, te se za tu svrhu preporučuju anglonormanci, pastusi plemena Nonius veće vrsti. U seljačkih rukuh da neima za licenciranje sposobnih ždriebaca u cieloj zapadnoj Podravini.

2. **Mali brdski konj**, sriemski, slavonski, bosanski, krajiški, graničarski, mali domaći, lagani domaći, „bušaci", duroni, sve su to imena, kojimi se nazivlje taj konj, od Dunava pak do Zrmanje, kako gdje, a najčešće uz dometak „bosanski" „krajiški" ili „brdski". Mi odabrasmo naziv „mali brdski" jer je konj doista malen, a postojbinom su mu

brdski predjeli ciele zemlje, sve do štajerske medje. Poriekło mu se naznačuje takodjer različito: mongolsko-tatarski; stepsko-tatarski; iztočno-tatarski; češće, stepsko turski; arapsko-turski; tursko bosanski, ili samo arapski. Većina izvjestitelja primjećuje, da ima znatno krvi arapske pasmine u tom malom brdskom konju, pak će i biti sbilja tomu tako, bar u onih predjelih na skrajnjem iztoku, te na jugo-zapadu zemlje, gdje se i danas još pomladjuje nabavom iz Bosne. Potvrdjuje se to i tiem, što su u Lici-Krbavi namješteni ponajviše pastusi lipicanci i jedini punokrvni arapin, kojim razpolaže zemaljska pastuharna.

Akoprem ni taj konj neće biti po cielom svojem području skroz istoga tipa, osobito ne u onih kotarih, gdje se goji uz posavskoga konja, a označuje mu se poriekło „tatarskim" ili „stepskim" ipak svi izvjestitelji složno hvale svojstva toga konja. osobito što se tiče uztrajnosti, brzine, i kraj sve kržljavosti, dosta plemenita ustrojstva tiela, u kojem da ima još uvjek tragova arapske, ili kako neki naglasuju, tursko-arapske krvi, te mu daju prednost u tom pogledu pred posavskom pasminom. Kako nemamo u našoj stručnoj knjizi nikakva opisa maloga brdskoga konja, uvršćujemo ovdje opis, koji je u naknadnom svojem izvještaju priobćio gosp. žup. veterinar Josip Hanzl: „Mali brdski konj manji je od posavskoga, ima šira prsa, dulja ledja, stražnje tielo je strmije, noge su suhe jakih kosti, glava je malena, oči žive, velike nozdrve velike otvorene, veoma je žilav i uztrajan, te po gotovo brz". Naprotiv posavski je konj veći, ima veliku glavu, male oči. jelenji vrat, oštri greben, kratka ledja, velik trbuh (bušast) manje je brz i za trk sposoban.

Isto su tako složni svi naši podatci, da se brdskomu konju, gdje ga uzdržavaju, najmanje brige posvećuje te je životinja najlošije timarena, i najviše zapuštena, uz vrlo riedke iznimke. U pravilu se hrani sam pašom od sniega do sniega, a zimi živi o slami i pljevi, a upreže se i tovari već druge godine. Mali je brdski konj redovito u posjedu domaćega seljačtva po kotarih: Pazova, Ruma, Mitrovica (tuj po svoj prilici dosta izpremješan sa posavskim) Ilok, Šid, Vukovar (malo); Djakovo, Našice, Miholjac, Slatina (izprekrižan); Virovitica (malo); Pakrac (brdske obćine); Požega (bušak); Daruvar (bušaci); Grubišno polje, Bjelovar, Koprivnica (malo); Križevci, Ivanec i Pregrada, u oba potonja kotara ostatci i izprekrižan, Petrinja, Kostajnica, Dvor, Glina, Vrgin most, Vojnić, Ogulin, Slunj, Vrbovsko (malo); napokon po cieloj županiji Lika-Krbava.

3. **Prosti ugarski ili ugarsko-erdeljski konj,** neima suvisla, neprekidna, gojna područja, već se kako je spomenuto, u pojedinih obćinah uzduž Drave, po Slavoniji goji većinom po doseljenicih, a gdje se racijonalnije bave konjogojstvom, tuj ima i plemenitijega materijala, uzgojena na podlozi te pasmine, pače i gojba (Zuchten) dotjeranih englezkom pasminom. Glede detalja geografskoga upućujemo na same izvještaje iz tih strana, da nam se odviše neodulji ovaj pregled.

4. **Norički konj,** većinom pincgavske teže i laganije bagre, uz ostalu konjad razne vrsti, našao si je uharno gojno područje u Zagorju, od nedavna i po obćinah Peteranec i Gola, kot. Koprivnica, gdje se nastoji u novije doba, podignuti gojbu hladne krvi namještanjem pastuha pincgavaca i valonaca tipa Aubry. No broj potonjih da nedotiče broju plodkinja, pošto sbog prodaje boljega podmladka neima valjanih domaćih pastuha, koji bi se mogli licencirati.

5. **Križančad** raznih ovih domaćih i udomaćenih konjskih pasmina nespominje se doduše poimence po naših podatcih, već se tek navodi, da se po nekojih kotarih negoji konjad nego kupuje, a podmladak opet razprodaje, ili se kaže, da je konjad izprekrižana i u seljaka, tako te se nemože o kakvoj pasmini ni govoriti. Nezalazeći u nabrajanje takvih kotara, iztaknuti ćemo samo, da će se pod nazivi „posavski" i „brdski" konj, svakako kriti dosta brojna križančad tih dvijuh pasmina po kotarih, u kojih se stiču, te po susjednih predjelih, gdje trgovinom prelazi jedna u područje druge, kako je to sasma i prirodno uz način konjogojstva, koji vlada medju seljačtvom.

b) U veleposjeda i zakupnikâ.

U svakom pogledu racijonalno konjogojstvo nalazi se u rukuh veleposjednika, njihovih zakupnika i pojedinih većih posjednika, te nam svi izvjestitelji, pače i oni, koji nisu prešutili eksperimentiranja u govedarstvu, jednodušno iztiču ljubav, stručno i vještačko znanje, te požrtvovnost, kojom se u tih krugovih goje konji za razne svrhe i odličnim uspjehom. Tuj se uzdržavaju vlastiti ili najmljeni pastusi najplemenitije vrsti, koji posvema odgovaraju gojnomu smjeru (Zuchtrichtung) i materijalu plodkinja, a čim se opazi kakav nedostatak čiste koje gojbe (Reinzucht) s mjesta se nastoji odstraniti prikladnim izborom pastuha, te se sve izključuje od razploda, što neodgovara i najstrožim zahtjevom. Ali negoje se samo najodabranije vrsti luxus-konja bilo voznih i jahačih, već se na mnogih velikih posjedih goji i ratarska, te težka teretna konjad hladne krvi, kano što su medjumurci (inzulanci) i pincgavci. Kao što u ostalih strukah živinogojstva, tako nam se i za konjogojstvo po izvještajih iztiče, da se u velike koristi i seljačtvo vlastelinskimi pastusi, u koliko posjeduje primjerene plodkinje, pak je u okolici takvih vlastelinstva naprednije i seljačko konjogojstvo.

Osim nekojih veleposjeda u Zagorju, koji za svoju ratarsku porabu iznajmljuju vojničke konje, sva se ostala vlastelinstva i njihova zakupničtva manje više bave konjogojstvom, a u najvećoj mjeri ona po Slavoniji, koja već od starine uzdržaju ciele ergelje. Na razmjerno malom prostoru ima takvih na svjetskom glasu ergelja ponajviše u kotaru virovitičkom, te će biti po naših podatcih u tom kotaru u obće najnaprednije konjogojstvo u cieloj zemlji. Za tiem se iztiču veleposjedi konjarstvom u kotarih Ruma, Ilok, Vukovar, Osjek, Požega, Pakrac, Ludbrieg, Varaždin, Ivanec, Zlatar, Krapina, Sv. Ivan Zelina itd. Razumjeva se samo po sebi, da je na velikih latifundijih slavonskih obsežnije konjogojstvo, nego li na manjih imanjih po Zagorju i Prigorju, ali svigdje se goje po izbor plemenite pasmine, glede kojih upućujemo na izvorne izvještaje. Ovdje ćemo samo još spomenuti, da vlastelinstvo virovitičko ima medju ostalimi i pastuha Trakhenske pasmine, a zakupničtvo puste Orlovinjak originalna amerikanskoga kasača (American.

Trabber), a više njih medjumurce; sve pasmine, koje nisu zastupane medju zemaljskimi opasači, dočim pastuha ine krvi uzdržaje i zemlja u svojih pastuharnah.

c) Oplemenjivanje prostih konjskih pasmina.

Da se uzmogne razabrati, kojimi se plemenitijimi pasminami nastoje podignuti domaće proste pasmine, dodajemo po službenom izkazu pregled zemaljskih pastuha, koji su bili razmješteni po pripustnih postajah u pojedinih županijah. Iz toga pregleda moći će poznavalac po pasmini opasača donekle zaključiti, kakav se konjski materijal nalazi po pojedinih županijah, makar da se razpoloživimi zemaljskimi opasači, nemože, kako se po naših izvještajih pripominje, namaknuti najprimjerenija vrst pastuha, koja bi posve, po krvi i dlaki, odgovarala želji konjogojaca svakoga kraja. Ali iz toga pregleda opazit će se i nakana, da se nastoji udovoljiti po mogućnosti i gojiteljem hladne krvi, prem je i danas glavna svrha oplemenjivanja, da se namakne obranbenoj sili potrebiti materijal konja za konjaničtvo, vozarstvo i topničtvo. U tom pregledu nismo lučili pincgavaca od noričkoga konja, niti plemena Aubry od valonaca (belgijanaca); već smo rabili obćenita pasminska imena „norička", odnosno „valonska" (belgijska) pasmina.

Pošto o broju licenciranih pastuha samo za virovitičku županiju imademo izvjestnih podataka, to nam se je ovdje zadovoljiti s podatci o zemaljskih opasačih, dok nam predstojeći popis stoke nenamakne podpunih podataka o broju konja u obće, a razplodnika i razplodkinja naposeb.

Pregled

zemaljskih opasača, koji su bili god. 1895. razmješteni na pripustnih postajah po pojedinih županijah.

U županiji	Broj pripustnih postaja	Pasmine pastuha: englezke punokrvne	englezke polukrvne	arapske punokrvne	arapske polukrvne	englezko-arapske	lipicanske	erdeljske	normanske (angl. norm. Nonius)	norfolžke	norfolžki-trabber (Kasač)	ardenske	Percheron	valonske	noričke	Ukupno
Lika-Krbava	6	—	—	1	2	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Modruš-Rieka	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Zagreb	12	2	5	—	4	3	5	—	2	1	—	—	—	—	—	22
Varaždin	12	1	1	—	—	—	5	—	—	—	—	1	1	6	11	26
Bjelovar-Križevac	29	1	21	—	10	—	20	-	6	—	1	—	—	2	4	65
Požega	18	—	12	—	5	1	16	1	—	1	—	—	—	—	—	36
Virovitica	20	8	17	—	5	1	7	1	3	—	—	—	—	—	—	42
Sriem	33	6	28	—	4	1	17	—	—	1	—	—	—	—	—	57
Hrvatska i Slavonija	131	18	84	1	31	6	76	2	11	3	1	1	1	8	15	258

U županiji virovitičkoj bila su 4 pastuha, u sriemskoj 1 pastuh, punokrvnjaci englezki, u najmu kod veleposjednika, a ne na pripustnih postajah.

D. Krmadarstvo.

Da se uzmogne prosuditi gospodarska vriednost naših pasmina krmadi bit će shodno, da se bar sa nekoliko rieči osvrnemo na neke glavne zasade, usvojene u nauci o svinjogojstvu. U prvom redu iztaknuti valja, da sva krmad, što se danas goji, potiče od dvie pravrsti, koje se specifično razlikuju jedna od druge, i to od 1. evropejske divje svinje (Sus scrofa ferus) i 2. od indijske divje svinje (Sus scrofa indicus) poimence od kitajske svinje (Sus chinensis), koja se preko 4000 godina goji u Kini. Od raznih pasmina krmadi, što su se razvile od evropejske divje svinje, bile su u našoj domovini razprostranjene dvie pasmine, od kojih su još i danas sačuvana u narodu dva imena „bagun" i „šiška", makar da od prvobitna „baguna" nije preostalo ino nego „samo ime", a od čistokrve „šiške" tek ovdje ondje u zabitnih mjestih te uz bosansku medju po koji ostatak. Medju krmad indijsko-kitajskoga poriekla ubraja se krmad manje više kovržčastih šćetina ili dlake (Sus scrofa crispa), te krmad romanskih zemalja, od kojih ćemo ne bez razloga spomenuti napuljske pasmine. Ta indijsko-kitajska krv zastupana je odlično našom „mangolicom", i njenom vrstnom „sriemskom" (budjanovačkom) bagrom. Prem se svi „suidi" odlikuju tiem što mogu krmu, i to svakovrstnu u velikoj mjeri pretvarati u tušćinu ili mast, t. j., da se dadu utoviti to je ipak glavna razlika izmedju „krvi" evropejske i „krvi kitajske" (indo-kitajske) upravo ta, što se kitajske bezprimjerno brzo i savršenije tove, i to svoje svojstvo ,

u velikoj mjeri prenose na „križančad“, pa bilo samo i jednokratnom primjesom svoje krvi. Ali pošto je kitajska pasmina produkt tisućgodišnje umjetne, jer kućne gojbe, to dieli i manu vrlo slabe plodnosti sa svimi umjetnimi pasminami, te prenosi tu slabu plodnost već jednim parenjem i na svoju „križančad“ i to na mnoge generacije isto tako sigurno i trajno kano i laglju tovnost i brzi razvitak. A pošto danas gotovo ni neima „kulturnih“ (umjetnih) pasmina svinja, u kojih nebi bilo krvi kitajske svinje, kakove su n. pr. sve englezke, to nam je posve jasno, zašto se svim tim pasminam manje više spočituje slaba plodnost, a od toga prigovora neizuzimlju ni mongolica, ni turopoljska pasmina, pa ni isti „današnji“ baguni „kudraci“ ili „rudaci“, u kojih ima manje više krvi kitajske pasmine, dok se za „šišku“ ako je ostala nepomiešana, zna, da je uzdržala priznatu plodnost svoga roda ali i spor razvitak i težu gojaznost.

Kako i kada je „mongolica“ sa svojimi bagrami u Sriemu ili Srbiji upravo postala, to se nezna, no svakako je tomu dugi niz godina. Ali tek u novije doba (vidi gl. izvj. br. II. str. 35 i 36), odkad je trgovina tražila sve to više i sve to bolje plaćala svinje „mastne“, (Fettschweine) iztisnula je upravo mongolica svojom „Kiss-Jenöskom“ bagrom u Ugarskoj posvema „dugoušku“ prostu krmad krta mesa (Fleischschwein), te si i danas sve to više osvaja prostora i po Slavoniji, bilo križanjem bilo neposrednim uvadjanjem. To razprostranjivanje napreduje od iztoka prama zapadu, a bilo bi pospješnije napredovalo, da u najnovije doba neima konkurencije englezkih kulturnih pasmina. Posredstvom mongolice postala je i naša turopoljska pasmina takodjer na podlozi proste domaće dugouške pasmine („klapašem“). Ali ni opetovanim križanjem sa sriemskom crnom mongolicom u Leberovoj bagri nije ta vrstna pašarica izgubila obilježja „mesne“ krmadi, uz dovoljnu gojaznost, no plodovitosti već se ipak prigovora. Za „bagune klapaše“ požežke kotline doznao je g. gospodarski povjerenik Otto Frangeš, da su nastali križanjem sa francezkimi svinjami kovrčaste dlake i kratkih uškâ, što jih je godine 1797. doveo vlastelin pleternički barun Svetić zajedno sa burgundskom lozom, koju sad zovu „Klikun“. Tu križančad sa domaćom veleuškom, šćetinjavom svinjom nazvaše „bagunom“, valjda radi neke sličnosti sa ugarskim bagunom, koji da se već od vremena Karla-Roberta počeo križati sa napuljskom svinjom, koju je uveo taj kralj Napuljac u Ugarsku. „Bagunom“ se u obće nazivlju sve prelazne forme od kratkouške ka dugouškim svinjam „klapašem“, samo ako su išto kovrčaste dlake „kudraci“, „rudani“ i više gojazni od stare šiške.

Kako se odavle vidi, neimamo gotovo u zemlji, gdje se išto svinje goje, pasmine, u kojoj nebi bilo koliko toliko krvi indijsko-kitajske, pridošle bilo s iztoka, bilo sa juga. Po tom su nam razumljivi i razni pridjevi, kojimi se „baguni“ označuju, ali i primjetbe o raznoj gojaznosti i prema tomu vriednosti. Dok su jedni izvještaji sa „baguni“ u svakom pogledu zadovoljni, kude jih drugi sa slabe gojaznosti i spora razvitka i t. d. Imenom „bagun“, nije dakle označena kakva pasmina izvjestna već razna križančad npr. bakonjska kratkouška × napuljska pasmina. I toj bi pristajalo još ponajbolje ime „bagun“, jer se ima smatrati oplemenjenim prvobitnim bagunom, prem će i tuj biti razno dotjerana oplemenjivanja, polukrvnjaka, i viših u krvi, kako jih ima i u Ugarskoj; — franceska × šiška; oplem. bagun × mongolica; oplemenjeni bagun × šiška; a bez dvojbe, i šiška × kojom mongolicom i t. d., sve u raznih stupnjevih križanja sa indijsko-kitajskom posrednom krvi itd. Pošto neimamo nikakovih kriterija u naših viestih, po kojih bismo mogli bud kako razlikovati tu raznovrstnu križančad, moramo ostati kod obćenitoga imena „bagun“, iztaknuvši ovdje, što se sve nekrije pod tim nazivom, a prepuštajući svakomu kraju, da prema svojstvom svojih baguna prosudi, da li jih treba i kojom pasminom te do kojega koljena oplemenjivati, uzevši u obzir i način običajnoga ili mogućega timarenja, naime da li stajska, pašna ili stajska i pašna gojba zaslužuje prednost. O tom visiti će, ima li se odabrati koja kulturna pasmina, ili koja naših domaćih boljih pašarica, dok su „visoko“ gojene kulturne ili umjetne pasmine u pravilu loše pašarice.

Bili ovi raznoliki „baguni“ u koječem potrebni oplemenjivanja, a turopoljska pasmina i mongolice takodjer nesavršene u kojem mu drago smjeru, ipak imamo u te tri pasmine, već onakve kakve su danas, tako valjan svoje vrsti materijal, kakvim se jedva možemo pohvaliti u kojoj drugoj struci stočarstva. A što još više vriedi, naši nas podatci uvjeravaju, da je na svih stranah oplemenjivanje ovih domaćih pasmina udarilo pravim racijonalnim putem. Gdje naime ima šuma hrastovih ili bukovih, prostranih ritova, bara ili pašnjaka, kano n. pr. u virovitičkoj županiji, uzimlju mongolicu Kiss-Jenöske gojbe za križanje ili bolje obnovu krvi svojih mongolica. Drugdje uz isto tako povoljne prilike opet odabiru turopoljsku pasminu za križanje sa baguni, dakle prokušane pašarice. Gdje se pako negoje svinje tako u velike, jer neima toliko paše, kano n. pr. u Zagorju, ondje se širi i medju seljačtvom križančad raznih englezkih pasmina, što posve odgovara načinu timarenja i gospodarskomu stanju zagorskoga žiteljstva. Domaće naše pasmine goje se po seljačtvu i to:

1. **Mongolice** po Sriemu i virovitičkoj županiji skoro izključivo. Koje su bagre mongolice nemožemo razlikovati, jer izvještaji osobito oni iz virovitičke županije upotriebljuju većinom obćeniti naziv „mongolica“. U Sriemu svakako ipak dominira „crna sriemska“ mongolica. U te dvie županije i veleposjed timari mongolice najbolje vrsti kojih ima uz bagune i po kotarih Požega i Pakrac kod veleposjeda i seljačtva (Kiss-Jenö). A za kotare Gospić, Perušić i Gračac se navodi nekakva „promienjena mongolica“ kano domaće svinjče, ako nije kakav bagun.

2. „**Baguni**“, rudani, kudravci, klapaši itd. glavna su pasmina, kako znamo razne vriednosti, po županijah Požega, Bjelovar-Križevci, te kotarih sv. Ivan Zelina, Dugo selo, Petrinja, Vojnić, Otočac, Gospić. Nešto jih ima uz druge bagre po kotarih Ivanec, Varaždin, Sisak itd.

3. **Turopoljske pasmine**, sive i „pikaste“, koja potonja prevladjuje, goje po kotarih: Gorica, Sisak, Samobor, Karlovac, Vojnić (malo), a širi se svakim danom to više i po kotarih Garešnica, Križ, Bjelovar, Križevci itd. u manje više čistih gojbah.

4. „**Šiške**“ ima još ponajviše u kotarih uz medju bosansku: Kostajnica, Dvor, Glina, Vrgin most, te po Lici i Krbavi po „Kordunu“, gdje se nadomješta trgovinom iz Bosne, a ostanaka po kotarih Djakovo i Grubišno polje. Ali po tih je „kordunskih“ stranah slabo razvito svinjogojstvo, te je malobrojna. „šiška“ u novije doba oplemenjuje

*

se i po tih krajevih, kojom boljom pasminom. Po Zagorju, gdje je bila negdašnja pasmina domaćih svinja „veleuška", izprekrižana je sad već skoro sva sa turopoljskom ili još više sa Yorkshire i Suffolk pasminami, te joj se tek ime napominje za oznaku podloge.

Osim kotara Vojnić, donekle Slunj i Ogulin negoji se krmad po ostalom dielu modruško-riečke županije, nego se nabavlja kupnjom i hrani za domaću porabu.

Ove se domaće pasmine nastoje oplemenjivati sa:

a) domaćom turopoljskom pasminom, mjestimice počam od kotara Gradiška, pak dalje prama zapadu, većinom posredovanjem gospodarskih podružnica, odnosno subvencijom vlade.

b) Kiss-Jenöskom mongolicom po sriemskoj i virovitičkoj županiji, te kotaru požežkom, gdje ju goje čistokrvnu veleposjednici, zakupnici, ali i mnogi ekonomi, a neke podružnice nabavljaju neraste za razplod.

c. Englezkimi pasminami, i to: Yorkshire, Suffolk i Berkshire. Kano kod druge stoke tako su i čiste gojbe ove plemenite krmadi većinom u rukuh veleposjeda ali će se u toj struci naći ipak više i manjih posjednika, koji goje te pasmine čistokrvno. Tako su čiste gojbe yorkshiraca i suffolk n. pr. u županiji požežkoj uz ratarnicu posve u privatnih rukuh, pa takovih ima još i po kotarih Križevci, Varaždin, Ivanec, Zlatar, Krapina, Sisak, te će jih biti jamačno i drugdje. Veleposjednici i njihovi zakupnici goje tu krmad čistokrvno po kotarih Ruma, Osjek, Našice, Križevci, Ivanec, Zlatar, Krapina, Pregrada, Stubica, Zagreb, Sv. Ivan Zelina, Samobor. Za tiem goje koju tih pasmina i sve kaznione, dakako i ratarnice. U najviše slučajeva spominje se Yorkshire-pasmina bez pobliže naznake bagre, da li velike srednje ili manje, za tiem Suffolk, a Berkshire imamo zabilježenih samo na dva tri mjesta u kotarih Osjek i Križevci, prem je ta pasmina još ponajbolja pašarica medju kulturnimi rasami englezkimi, te se i po svojoj domovini sve to više širi sbog svojega vanredno savršenoga ustrojstva tiela, izvrstna mesa, s dobre slanine i manje inklinacije tuberkolozi. U novije doba šire se te pasmine putem gospodarskih podružnica i medju pučanstvom, i to najviše nabavljaju i diele neraste yorkshire, a križevačka je podružnica počela uvadjati i berkshire neraste.

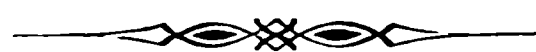
Dosele je križanje sa englezkimi pasminami najbolje uznapredovalo svakako po kotaru križevačkom i po Zagorju, jer je po naših podatcih iz mnogih kotara zagorskih gotovo sva krmad seljačkoga posjeda izprekrižana, a što je glavno, ta raznolika križančad dobro napreduje, te se sve na jagmu uz dobre ciene prodaje, kad nije promet spriečen sbog pošasti.

Kako je u našoj stručnoj knjizi izraženo mnienje, da je križančad englezkih pasmina dosta neplodna, to će biti umjestno da ovdje spomenemo, što je u tom pitanju priobćio naknadno g. kot. veterinar Ivan Ruthner u Ludbriegu: „Križančad (s yorkshire) vrlo je uztrajna, podnaša klimatske promjene vrlo dobro; plodna je, dva puta na godinu oprasi po 8—10 odojaka; brzo raste; tražena je po trgovcih, te se je mnogo prodaje na tjednih sajmovih u Varaždinu." Takva križančad neke englezke pasmine, koje se je domoglo seljačtvo obćine Vukmanić kot. Vojnić, od nerasta, koga je nekad imalo vlastelinstvo Riečica, uspjeva vrlo dobro već od davna, te se za nju takodjer kaže, da brzo raste, da se rano i obilno prasi i t. d. kako se može čitati na str. 100 gl. izvješt. br. VI. Naša bi gospoda stalni izvjestitelji u velike poslužili promicanju našega živinogojstva, kad bi kadkad priobćivali vlastita izkustva o uspjevanju križančadi bilo koje vrsti stoke, jer i to vrlo zamašno pitanje spada u gospodarske prilike u obće, a takve viesti iz raznih strana pripomogle bi razbistriti u nas na dnevnom redu pitanje, koje od premnogih stranih pasmina vriede za ovaj ili onaj kraj, za ovu ili onu domaću pasminu, jer je izvjestno, da svaka nije niti nemože biti primjerena bilo za svaki predjel i njegovo gospodarstveno stanje, bilo pako za podnebje, tlo i domaću bagru, koja treba kakva oplemenjivanja.

d) Poland-China. Ova američka na glasu pasmina počela se je takodjer uvadjati za križanje, te se goji i čistokrvno po zakupničtvu dobara u kotaru Ruma, po vlastelinstvu u kot. Križevci. te po jednom posjedniku u kotarih Pakrac i Krapina. Kojim uspjehom, o tom nesadržavaju naši izvještaji potanjih viesti, budući su tek god. 1894 te svinje nabavljene izravno iz Amerike. Kako se može razabrati iz ovoga pregleda, odabiru se i u krmadarstvu najizvrstnije pasmine strane za oplemenjivanje domaćih bagra, te će se već za kratko vrieme steći u raznih krajevih izkustvo o tom, koje bi pasmine bile ipak najprikladnije za naše prilike. —

Ovim pregledom domaćih i stranih pasmina goveda, ovaca, konja i krmadi zaključujemo naše izvještaje o živinogojskih prilikah. Koliko je bilo izvjestnih podataka u izvještajih gg. veterinara, razporedane su sve pasmine, kojih ima u te četiri grane stočarstva, prama najnovijem stanju pasminoslovja u skupine na koje spadaju, i opredieljena su jim bar glavna gojna područja. Obzirom na prostor, koji je odmjeren ovim glavnim izvještajem, i na bitnu svrhu ovih živinogojskih crtica, moramo glede potankosti, za tiem glede raznih mana i nedostataka u živinogojstvu, te glede načina, kako bi se po naših podatcih moglo unapriedjivati naše stočarstvo, uputiti na same izvještaje. A to mislimo da možemo učiniti tiem prije, što netom stvorenim zakonom dobiva gospodarstvo u upravnom ustrojstvu zemlje svoje posebne stručne organe, kojim će biti i ta zadaća, da izpituju i cielokupno stanje stočarstva, te da predlažu potrebne odredbe, kojimi da se odstrane mane i nedostatci i što bolje unapriedjuju razni ogranci stočarstva.

J. B.

III.

P. n. gg. stalnim gospodarskim izvjestiteljem na uvaženje.

Ovim brojem završujemo treće godište glavnih izvještaja o stanju usjeva i inih gospodarskih prilikah u obće. Ako se je u te tri godine kraj viesti o stanju usjeva i inih plodina moglo sabrati u ovih izvještajih i raznovrstne gradje o vremenu, s kojim se je bilo našem poljskom gospodarstvu boriti, o oštetah elementarnih, koje su ga često snalazile, o stanju vinogradarstva i voćarstva, o stoci i nadnicah, te ako se je uz to kadkad mogla uplesti i po koja zanimivija viest iz prakse i izkustva naših izvjestitelja, u obće, ako se što privriedilo poznavanju gospodarskih prilika, navika i običaja raznih krajeva u zemlji, sve je to u prvom redu zasluga naše gospode izvjestitelja. Statističkomu je uredu ugodna dužnost, da sada na izmaku trećega godišta ovdje izrazi ponajprije toplu zahvalnost onoj gg. izvjestiteljem, koji su domoljubnom požrtvovnosti od dana svoga imenovanja, mnogi ciele tri godine, nepremašivši nijednoga roka, točno, savjestno, stvarno, izcrpivo, pravom ljubavi i stručnjačkom vještinom svoja izvješća sastavljali i dostavljali i tako omogućivali, da se redovito izdavaju glavni izvještaji.

Sva su ova gospoda, nežaleći truda i netražeći nikakove nagrade, savjestno vršili dužnost, što su ju rado preuzeli kao pravi domoljubi, te nam je osobito milo iztaknuti i to, kako u svih družtvenih slojevih imamo izvjestitelja prerevnih i riedkom uztrajnosti odanih dobroj stvari. Tuj se natječu uz veleposjednika, velezakupnika, častna gg. svećenici, profesori, učitelji, gg. stručnjaci, upravitelji i činovnici velikih dobara, gg. posjednici, ekonomi, neka gospoda obćinski činovnici pa sve do čestitih gospodara manje viklih peru nego kojemu ratilu, u točnom i shodnom izvješćivanju, svaki po svojoj mogućnosti! Svoj toj gg. neka su ovi glavni izvještaji preporučeni što prilježnije i za buduću godinu.

S druge strane prisiljeni smo zamoliti onu gg. izvjestitelje, od kojih poslje što su imenovani nismo primili već samo po jedan ili dva izvještaja, da se u buduće češće sjećaju dužnosti, spojene s počastnim zvanjem stalnih gospodarskih izvjestitelja. Pak ako jim drugi njihovi poslovi toga nikako nebi dopuštali, neka se u interesu same stvari, kojoj služi ciela uredba gospodarskoga izvješćivanja, putem nadležne kr. kot. oblasti izvole odreći svoga izvjestiteljskoga zvanja. Jer i sami lako će uvidjeti, koliko li se otegoćuje sastavljanje glavnih izvještaja, dok iz pojedinih krajeva po cielu godinu nedobivamo gotovo nikakovih viesti, i kako se spriečuje izradjivanje statistike o ratarskoj produkciji, dok n. pr. ove godine za ciele kotare unatoč ponovnu požurivanju nismo od dotične gg. izvjestitelja primili nikakvih podataka ili tek po jedan izkaz o popriečnoj cieni i težini raznih plodina. Neka nam dakle gospoda, kojih se tiče, nezamjere ove primjetbe, potekle jedino od želje, da se uredba stalnoga gospodarskoga izvješćivanja sve to više usavršuje, tako te će i korist njegova po upravu i po same gospodarske krugove svakom godinom biti što većom i izdašnijom. Svu pako gg. izvjestitelje uljudno molimo, neka izvole sljedeće uzeti na znanje.

1. Prama želji, priobćenoj nam od većine gg. izvjestitelja, izhoditi će se u Nj. Preuzvišenosti bana dozvola, da se od godine 1896. rokovi za izvješćivanje opredíele na **1 i 15 dan** svakoga mjeseca (mjesto dosadanjega prvoga i trećega četvrtka). Gg. izvjestitelji neka se ovih novih rokova izvole držati već od 1. siečnja. Za vrieme vegetacije t. j. mjeseca travnja, svibnja, lipnja, srpnja, kolovoza, rujna i listopada izvješćivati će se dakle svakoga **1.** i **15.** na žutih i crvenih dopisnicah. Na potonjih dakako samo dotle, dok se nepožanje i posljednja na njih zabilježena žitarica. Od mjeseca studenoga pak kroz mjesece prosinac, siečanj, veljaču i ožujak, dovoljno je da se izvjesti samo jedanput u mjesecu i to 1. (prvoga) svakoga tih pet mjeseci na žutih dopisnicah imenito o tom: kako prezimljuju ozimine, o radnjah po voćnjacih i vinogradih i o zimovanju stoke. Uz to je ove godine nuždno, da se spomene, je li uspjelo posijati svu oziminu, koja se sijati običaje, jer smo o tom ostali za mnogi kraj bez izvjestna glasa. Uz redovite prilike izvješćivati će se dakle dva puta na mjesec **1.** i **15.** od travnja pak do konca listopada; od studenoga pak do konca ožujka samo jedan put i to prvoga dana svakoga tih mjeseci. Sgode li se kakve vanredne sgode, ili želi li koji od gg. izvjestitelja javiti što posebna i osobito važna, biti će nam svaki takav izvještaj dobro došao, te ćemo ga rado upotriebiti za glavne izvještaje.

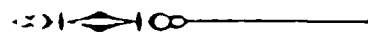
2. Zadovoljujuć takodjer želji gg. izvjestiteljâ, dostavljati će od 1. siečnja 1896. statistički ured sam neposredno sve tiskanice i glavne ízvještaje itd. gg. izvjestiteljem.

3. Nekoja su samo gg. izvješćivala o pčelarstvu, a dva tri o svilogojstvu, te požalila, što glavní izvještaji o tih nuzgrednih zanimanjih nedonose nikakovih viesti. Da se zadovolji i toj želji, otvoriti će se u glavnih izvještajih poseban naslov „Pčelarstvo i svilogojstvo“, te će se o pčelarstvu ciele godine a o svilogojstvu za sezone redovito izvješćivati, ako nam budu sa svih strana redovito stizale viesti o tih zanimanjih. Da uzmognemo podavati što podpuniju sliku za cielu zemlju, valja da imamo podataka iz svakoga kraja: a) o svilarstvu: koliko je sjemena razdieljeno, kako se izleglo, kako svilci napreduju, da li ima lista, murvinjaka, koliko se dobilo od unče sjemena čahura, uz koje su se ciene prodale itd.? b) o pčelarstvu podati će nam predstojeći popis gradju o broju pčelaca u košnicah sa pomičnim i nepomičnim saćem i ovako razjasniti obseg pčelarstva u svakom kraju. Od gg. izvjestitelja trebati će dakle podatci samo o napredovanju pčela, o paši, dobi i vrsti glavne paše, o načinu pčelarenja iza glavne paše, o unovčivanju meda i voska itd, riečju, da se uzmogne razabrati, da li se i u koliko racijonalno pčelari u kojem kraju bilo u kakvih mu drago košnicah.

4. Od buduće ćemo godine pod naslovom „Tržne ciene plodina i stoke“ sustavnije sabirati i oglašivati barem jedan put u mjesecu razne ciene živeža, žitarica, okopavina, vina, voća, stoke svake ruke, riečju gospodarskih produkta u obće, u koliko se u kojem kraju trže, ako nam jih budu gospoda priobćivala redovito, i tako da se

bude točno mogla razabrati ciena i mjera, te vrieme za koje vriede. Najshodnije bi bilo, kad bi priobćene ciene vriedile za isto vrieme, za koje vriedi i izvještaj, a kod stoke da se doda i dan sajma i ako je moguće, koliko se je prodalo i kamo, t. j. od kuda su bili većinom kupci blaga. Samo molimo, da nebudu viesti o cienah na uštrb drugomu sadržaju, ili ćak jedini sadržaj izvještaja, kako smo to već sada našli u nekih izvještajih.

Izpunivši po mogućnosti želje, što su nam jih gg. izvjestitelji izrazili glede glavnih izvještaja, neka bude dozvoljeno i statističkomu uredu, uredjujućemu te glavne izvještaje, zaključiti ove redke izrazom samo jedne želje: da mu se izvještaji gg. izvjestiteljâ šalju što točnije i da što više obiluju stvarnimi, po naše gospodarstvo koristnimi podatci i viesti."

IV.

Dodatak imeniku

p. n. stalnih gospodarskih izvjestitelja.

(Imena u zaporci znače upravne obćine, koje čine područje dotičnoga g. stalnoga gospodarskoga izvjestitelja).

a) Odrekoše se izvješćivanja.

1. **Županija Lika-Krbava,** kotar **dolnji Lapac**: g. Šorak Danilo, trgovac, načelnik i kult. viećnik (Lapac dolnji).

2. **Županija Modruš-Rieka,** kotar **Slunj**: g. Herveisz Franjo, umirovljeni domobr. nadporučnik, preselio se; (Rakovica): g. Teslić Mile, učitelj više pučke škole, premješten; (Slunj i Primišlje).

3. **Županija Zagreb,** kotar **Samobor**: g. Ježek Stjepan, učitelj, preselio se; (Stupnik).

4. **Županija Požega,** kotar **Požega**: veleč. g. Hanak Osvald, župnik u Jakšiću (Jakšić).

5. **Županija Sriem,** 1. kotar **Irig**: g. Maršić Dragutin, enolog, premješten (Kamenica i Ledinci); iza njegova premještenja izvješćivao je vrlo revno od travnja do konca rujna 1895. g. Akurti Velimir, učitelj u Kamenici, koji je premješten 1 listopadom; g. Nadbanović Lazar, posjednik; (Irig i Neradin); g. Pantelić Vasa, posjednik; (Bešenovo, Jazak i Vrdnik). 2. kotar **Vukovar**: g. Mihajlović Gjoka, posjednik u Opatovcu (Opatovac).

b) Novoimevani.

1. **Županija Lika-Krbava,** kotar **dolnji Lapac**: g. Peić Sime M., pučki učitelj u Doljanih pp. Dolnji Lapac (za porez. obćine Boričevac, Dobro selo, Doljane i Lapac gornji upravne obćine Lapac dolnji).

2. **Županija Modruš-Rieka,** kotar **Slunj**: veleč. g. Vanjković Mihovil, župnik u Rakovici (Rakovica); g. Pilipić Stjepan, učitelj u Furjanu pp. Slunj (Slunj i Primišlje).

3. **Županija Zagreb,** kotar **Samobor**: g. Sirovan Dragutin, učitelj u Stupniku pp. Brezovica (Stupnik).

4. **Županija Požega,** kotar **Požega**: g. Crnolatac Stjepan, ravn. učitelj u Jakšiću (Jakšić).

5. **Županija Sriem,** 1. kotar **Irig**: g. Grginčević Vjekoslav, učitelj u Kamenici (Kamenica i Ledinci); g. Maletić Todor, posjednik i izpitani lugar manastira Grgeteg u Neradinu pp. Irig (Neradin); g. Vujić Mladen, trgovac u Irigu (Irig); g. Mišković Svetislav, ekonom u Pavlovcih pp. Vrdnik (Vrdnik); veleč. g. Latinković, paroh u Jazku, pp. Vrdnik (Jazak). 2. kotar **Stara Pazova**: g. Jović Luka, obć. bilježnik u Čortanovcih (Beška, Bukovac, Čortanovci, Krčedin, Novi Banovci, Stari i Novi Slankamen); gosp. Ruppu Antunu, ekonomu u Staroj Pazovi, koji je dosele izvješćivao za cieli kotar ostaju ostale upravne obćine izvjestiteljskim područjem i to: Novi Banovci na Dunavu, Stari Banovci, Belegiš, Golubinci, Nova i Stara Pazova, Vojka i Surduk. 3. kotar **Vukovar**: g. Nestorović Stjepan, veleposjednik u Opatovcu (Opatovac).

Kr. zem. statistički ured.

U Zagrebu 12. prosinca 1895.

Ravnatelj:
Zoričić.

Tiskarski zavod „Narodnih Novinah".